

ISSN: 1302-6879

2018

Sohbahar/Autumn - Sayı/Issue: 41

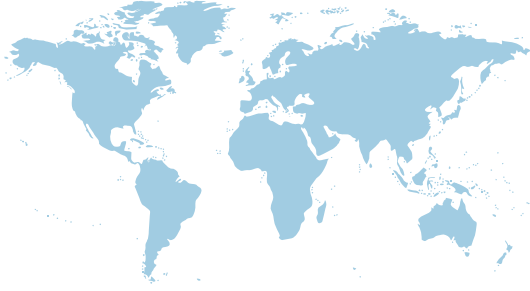

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
1982

SBED

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
The Journal of Social Sciences Institute

Uluslararası
Hakemli Dergi

41

VAN YYÜ SBED

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
The Journal Of Social Sciences Institute

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
INSTITUTE

ISSN: 1302-6879

DERGİMİZ

TARAFINDAN TARANMAKTADIR

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİDİR

YIL/YEAR: 2018 SAYI/ISSUE: 41

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
The Journal Of Social Sciences Institute

Hakemli Dergi, Yıl: 2018 - Sonbahar - Sayı:41
Peer-Reviewed Journal, Year: 2018 - Autumn - Issue: 41

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Sahibi/Owner

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR

Editörler/Editors

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Doç. Dr. Abdulaziz KARDAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Ömer OBUZ
Dr. Öğr. Üyesi Ercan ÇALIŞ
Arş. Gör. Kemal TEMİZER

Tercüme ve Dil Editörleri/Translation and Language Editors

Prof. Dr. M. Şirin ÇIKAR (Arapça)
Doç. Dr. Aydın GÖRMEZ (İngilizce)
Doç. Dr. Cavid QASIMOV (Rusça)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa SOLMAZ (Fransızca)
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman ERATALAY (Almanca)
Dr. Öğr. Üyesi Zeki EDİS (İngilizce)

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Abed Elrahim Azzam Mohammad MARASHDEH,
Jadara Üniversitesi, Ürdün
Prof. Dr. Ali J. Al-ALLAQ, el-Ain Üniversitesi, Birleşik Arap Emirlikleri
Prof. Dr. Alfina SİBGATULLİNA- Russian Academy of Sciences- Rusya
Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram KODAMAN-Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Faruq MAWASİ, Al Qasimi Academy, Filistin.
Prof. Dr. Ivan BALTA-University of Osije- Hırvatistan
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK-Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Medhat Saad Mohamed ELGAYAAR, Zagazig Üniversitesi, Mısır
Prof. Dr. M. Şirin ÇIKAR- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Munjid Mustafa BAHJAT, International Islamic University, Malaysia.
Prof. Dr. Necmettin ALKAN-Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Nimetullah HAFİZ-Balkan Tarihi Araştırmaları Merkezi-Kosova
Prof. Dr. Öztürk EMİROĞLU-Vaşova Yunus Emre Enstitüsü-Polonya
Prof. Dr. Recai KARAHAN, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Salim CÖHCE, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Samı Alı JABBAR, Basra Üniversitesi-Irak
Prof. Dr. Serbo RASTODER-University of Montenegro-Karadağ
Prof. Dr. Süleyman Turduyevič KAYIPOV-Sincan Pedagoji Üniversitesi-Çin
Doç. Dr. Abdulaziz KARDAŞ, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Tamer BALCI - The University of Texas-ABD
Doç. Dr. Vitaliy POZNAHİREV, Russian Academy of Sciences- Rusya
Dr. Öğr. Üyesi Ercan ÇALIŞ, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul ÇAVDAR, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer OBUZ, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Salih Ahmad ABDULVEHHAB-Ezher Üniversitesi-Mısır

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Alfina SİBGATULLİNA
Prof. Dr. Ali Fuat DOĞU
Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ
Prof. Dr. Bayram KODAMAN
Prof. Dr. Cesur PEVLEVAN
Prof. Dr. Hasan BABACAN
Prof. Dr. Ivan BALTA
Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI
Prof. Dr. Mehmet AYGÜN
Prof. Dr. Necdet HAYTA
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ
Prof. Dr. Rafet ÇAVUŞOĞLU
Prof. Dr. Reha SAYDAN
Prof. Dr. S. Cem ŞAKTANLI
Prof. Dr. Salim CÖHCE
Prof. Dr. Serbo RASTODER
Prof. Dr. Süleyman Turduyeviç KAYIPOV
Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN
Prof. Dr. Zeki TAŞTAN
Doç. Dr. A. Menaf TURAN
Doç. Dr. B. Cercis TANRITANIR
Doç. Dr. M. Akif ARVAS
Doç. Dr. Suvat PARİN
Doç. Dr. Tamer BALCI
Doç. Dr. Zafer KANBEROĞLU

Sekreteryas/Secretary

Ahmet KÖKLÜ
Murat ÇABAZ

Dizgi-Baskı/Print-Composition

Baranoğlu Ofset Matbaacılık: (0432) 215 94 06 VAN
baranogluofset@hotmail.com

Yazışma Adresi/Correspondence Address

Doç. Dr. Abdulaziz KARDAŞ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/VAN
Tel: 0432 225 11 17- 0432 225 10 24 /2002- Fax:0432 225 10 52
İleti Adresi: sbedergisi@yyu.edu.tr

Baskı Yılı/Date of Publication

2018

DİL VE EDEBİYAT / LANGUAGE AND LITERATURE**Araştırma Makaleleri / Research Articles****Doç. Dr. Aydın GÖRMEZ****Shwana Qadir PEROT**Michael Ondaatje'nin *The English Patient* Adlı Eserinde
Savaş ve Kimlik*War and Identity in Michael Ondaatje's The English Patient*

9

Doç. Dr. Bülent Cercis TANRITANIR**Öğr. Gör. Serdar TAKVA**Sam Selvon'un *Yalnız Londralılar* Eserinde Yansıtılan Aldatıcı
Londra Kavramı*The Concept of Illusionary London Portrayed in Sam Selvon's
Lonely Londoners*

21

Doç. Dr. Raşit KOÇ**Rıdvan DEMİRCİ**

Yeni Türk Harfleri'nin Kabulü ve Konuyla İlgili Tartışmalar

Introduction of New Turkish Letters and Discussions on the Subject

31

Dr. Öğr. Üyesi Şevket KADIOĞLUMarie Darrieussecq'in *Truismes* Adlı Romanında Eril Tahakküm*Masculine Domination in Truismes By Marie Darrieussecq*

51

Dr. Öğr. Üyesi Uğur YÖNTENZola'nın *Nana*'sında Ayartıcı ve Yıkıcı Kadın İmaji*The Image of the Seductive and Destructive Woman in Zola's Nana*

69

Arş. Gör. M. Arif ERZEN

İdeolojik Savaş Alanı Olarak Enver Gökçe Şiiri

Enver Gökçe's Poetry As Ideological War Area

85

Arş. Gör. Talha ÇİÇEKPostmodern Bir Anlatı Olan *Bin Hüzünlü Haz*'da Masal Unsurları*Tale Elements in Bin Hüzünlü Haz That A Postmodern Narrative*

117

M. Şahin YAVUZER

Cemal Süreya'nın Şiirlerinde Kadın Arketipi

Female Archetype in the Poems of Cemal Süreya

133

Nurullah ESENDEMİRElif Şafak'ın *Aşk* Romanında Taassup-Tasavvuf Çatışması*Bigotry-Sufism Conflict in Elif Şafak's Novel Aşk*

151

EĞİTİM / EDUCATION

Araştırma Makalesi / Research Article

Şenay YILDIRIM

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Nuri KARDAŞ

Türkçe ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Medya Okuryazarlığı
Eğitimi Yeterlikleri ve Bu Yeterliklerinin Bazı Değişkenlerle
İlişkisi

*Media Literacy Competencies of Turkish and Social Studies
Teachers and Correlation Between These Competencies and
Certain Variables*

165

COĞRAFYA / GEOGRAPHY

Araştırma Makalesi / Research Article

Arş. Gör. Funda ALTAN AYDIN

Prof. Dr. Ali Fuat DOĞU

Göllerde Seviye Değişimleri ve Nedenleri: Van Gölü Örneği
Level Changes and Reasons in Lakes: The Example of Lake Van

183

FELSEFE / PHILOSOPHY

Araştırma Makalesi / Research Article

Dr. Öğr. Üyesi İlyas ÖZDEMİR

Aristoteles'te Taklit ve Katharsis Açısından Tragedya

The Tragedy in Terms of Imitation and Catharsis at Aristotle

209

GÜZEL SANATLAR / FINE ARTS

Araştırma Makalesi / Research Article

Arş. Gör. Savaş Onur ŞEN

Kaddafi'nin Düşüşü ve Oryantalizm

The Fall of Gaddafi and Orientalism

227

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER

ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Dr. Öğr. Gör. Murat KARA

Van İlindeki Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Türkiye
Muhasebe Standartları ve Türkiye Finansal Raporlama
Standartları Hakkındaki Bilgi Düzeyleri ve Düşünceleri
*The Knowledge Levels and Opinions of Certified Public
Accountants in Van Province About Turkey Accounting and
Financial Reporting Standards*

245

Dr. Öğr. Üyesi Ziya Çağlar YURTTANÇIKMAZ

Prof. Dr. Sabri AZGÜN

Türkiye'de Ar-Ge Harcamaları ve Gayri Safi

Yurt İçi Hasıladaki Gelişmeler

*Developments in R & D Expenditures and Gross Domestic
Product of Turkey*

263

İLAHİYAT / TEOLOGIE

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Prof. Dr. Hayati AYDIN

Kur'an'ın İcâz (Taklit Edilemezlik) Olgusu

The Impossibility of Imitating the Perfection of the Quran

277

Öğr. Gör. Dr. Rıfat AKBAŞ

Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇIKAR

Nahivciler Arasındaki İhtilafların Gramer Kavramlarına Yansıması

*Reflection of Controversies Between Syntax Specialists (Nahivers)
to Grammar Concepts*

309

TARİH / HISTORY

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Doç. Dr. Mehmet PINAR

Mahmut Soydan'ın Gözünden Musul Meselesi

Mosul Dispute from the Viewpoint of Mahmut Soydan

339

Dr. Öğr. Gör. Mehmet Korkud AYDIN

CHP'de Parti İçi Muhalefetin İlk Örneği:

Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ve TBMM'de Yaşanan Tartışmalar

First Example of Intraparty Opposition in CHP:

Law of Providing Land to Farmers and Discussions in the Tgna

359

Dr. Danyal TEKDAL

II. Abdülhamid Dönemi Taşra Rüşdiyelerinde Öğretmen/İdareci

Profiline Bir Örnek: Bitlis Erkek Rüşdiyesi Muallim-i Evveli Mehmed

Tevfik Efendi (1853–1903)

An Example of Teacher/Administrator Profile in Rural Secondary

of II. Abdülhamid Period: Bitlis Male Middle School Head Teacher

Mehmed Tevfik Efendi (1853-1903)

385

Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları

407

Publication Principles and Spelling Rules

413

41. SAYI HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THE 41 TH ISSUE

Prof. Dr. Mehmet AYGÜN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki TAŞTAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Abdulhadi TİMURTAŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Abdulmecit CANATAK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet EYİM	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Engin ÖNER	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Fethi DEMİR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Haluk YERGİN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Melih ERZEN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Nurullah ULUTAŞ	Muş Alparslan Üniversitesi
Doç. Dr. Raşit KOÇ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Recep DÜNDAR	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Sadık TÜRKOĞLU	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Vecihi SÖNMEZ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arzu ERTAYLAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cemil KÜÇÜK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bülent ALAN	Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Deniz KÜZECİ	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Derya BARAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ebru AKKÖPRÜ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem AKMAN	Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erdiñ DURMUŞ	Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Esra Çağrı MUTLU	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hatice ÇOŞKUN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Metin BARLIK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Nuri KARDAŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt DEDE	Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nurcan AVŞİN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer OBUZ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevgül TÜRKMENÖĞLU	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz HAYKIR	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zeki EDİS	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Ferit YÜCEBAŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Sonbahar / Autumn
Sayı/Issue: 41 - Sayfa / Page: 9-20
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 19.07.2018 Kabul/Accepted: 05.08.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

**MICHAEL ONDAATJE’NİN *THE ENGLISH PATIENT* ADLI
ESERİNDE SAVAŞ VE KİMLİK**

***WAR AND IDENTITY IN MICHAEL ONDAATJE’S
THE ENGLISH PATIENT***

Doç. Dr. Aydın GÖRMEZ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü
aydingormez@hotmail.com

Shwana Qadir PEROT
Yüksek Lisans Öğrencisi
shwanaqadir4@gmail.com

Öz

20. yüzyıl, post-kolonyal teori olarak adlandırılan yeni bir edebi teori ortaya çıkışına tanık olur. Bu edebi eleştiri, sömürgeleştirilmiş ülkelerin tarihini açıklamayı amaçlamaktadır. Sömürgeleştirilmiş ülkelerin edebiyatını okumak suretiyle sömürge sonrası yazarlar ve eleştirmenler, sömürgeleştirilmiş ulusların mirası ve kültürü üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koymuşlardır. Postkolonyal teori, sömürgeciliğin sömürülen ülkeyi ekonomi, siyaset, kültür ve benzeri konularda da nasıl etkilediğini aydınlatmaktadır. Michael Ondaatje *İngiliz Hasta* romanıyla ana karakterleri üzerinde sömürgeciliğin korkunç sonuçlarını sahneler. Postkolonyal yazar olarak Ondaatje, sömürgeciliğin, emperyalizmin ve savaşın yıkıcı etkilerinin farkındadır. Bu yüzden savaşçı karakterlerinin yaşamına iner ve onların nasıl etkilendiğini inceler. Yazar, temel olarak, II. Dünya Savaşı'nın son aşamasında birbirleriyle çakışan dört yaralı insanın hayatını özetler. Savaşın olumsuz sonuçlarından dolayı, karakterler yerinden yurdundan olma, kimlik kaybı ve kültürel sorunlar gibi farklı sorunlarla karşı karşıyadır. Bu karakterler kendilerini İtalya'da yalıtılmış bir villada bulurlar. İngiliz Hasta İkinci Dünya Savaşı nedeniyle karakterlerin travmalarını ve yeni bir kimlik oluşturma

mücadelelerini açıklamaya çalışır. Bu yazıda, İngiliz Hasta'da kimlik, yerinden edilme ve savaş konularını postkolonyal teorinin kritik lensleri aracılığıyla incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Savaş, Kimlik kaybı, Sömürgecilik, Postkolonyalizm, The English Patient, Michael Ondaatje.

Abstract

The 20th century saw the advent of a new literary theory called post-colonial theory. This literary criticism aims to unearth the history of colonized countries. Through reading the literature of colonized countries, post-colonial writers and critics lay bare the negative impacts of colonialism on the heritage, culture and legacy of the colonized nations. Post-colonial theory also illuminates how colonialism affects the colonized country in terms of economy, politics, culture and so forth. Michael Ondaatje in his famous novel *The English Patient* portrays the horrific consequences of colonialism on his main characters. Ondaatje as a postcolonial writer is acutely aware of the devastating impacts of colonialism, imperialism and war. Therefore, he goes deep into the life of his war-weary characters and scrutinizes how they are affected by colonialism. Basically, the author epitomizes the life of four damaged people who are tangled together at the last stage of World War II. Due to the negative consequences of war, the characters face different problems such as dislocation, loss of identity and cultural problems. Eventually, the characters find themselves in an isolated Villa in Italy. So, *The English Patient* endeavors to unveil the traumas of the characters due to the Second World War and their struggle to construct a new identity. This paper aims to examine the issues of identity, displacement and war in *The English Patient* through the critical lenses of post-colonial theory.

Keywords: War, Loss of Identity, Colonialism, Post-colonialism, The English Patient, Michael Ondaatje.

Introduction

Through the ages, literature has witnessed numerous literary theories. Each theory uses different characteristics and techniques to interpret and understand works of literature. Basically, most of the theories are used to give a broader understanding of literary works. Among these theories is the post-colonial theory which deals with the literature of colonized countries. In other words, by reading the literature of colonized countries from a post-colonial perspective; readers can notice and understand the effects of colonialism on colonized nations. Firstly, colonialism, as defined in *Oxford English of Politics*, is “The policy and practice of a strong power extending its control territorially over a weaker nation or people” (Stevenson). So, colonialism involves using power to occupy another country which is less powerful and this policy leaves several negativities on the colonized nations. Obviously, until the end of World War II,

Colonialism was like a phenomenon where European countries invaded many eastern countries. This invasion did not only include the occupation of land but also of language, culture and other different aspects of life. Therefore, it is the aim of post-colonial theory to securitize the literature of the colonized nations and reveal the impacts of colonialism on them. As the term denotes, post-colonialism refers to a time period “After-colonialism or after-independence” (Bill Ashcroft 12). Some of the colonized countries got their independence after colonialized and some other have not yet got independence. All in all, even nowadays, the impacts of colonialism can still be observed in the colonized nations.

One of the influential proponents of the post-colonial theory is Edward W. Said. Other theorists who have contributed to the rise of postcolonial theory include Frantz Fanon, Gayatri Chakravorty Spivak, and Homi K. Bhabha. Said’s famous book, *Orientalism*, is regarded as the cornerstone of post-colonial theory as Pal Ahluwalia puts it “Orientalism inaugurated the field of postcolonial theory” (Politics and Post-Colonial Theory: African Inflections 2). Said defines Orientalism as “A Western style for domination, restructuring, and having authority over the Orient” (Orientalism 11).

Post-colonial theory is somehow ambiguous to define, but as the term denotes; it is an era after the colonial period. In *Introduction to Post-colonial Theory*, Childs and Williams define post-colonialism as “The completion of one period of history and the emergence of another” (Peter Childs 1). However, nowadays, the term of post colonialism or post-colonial is used more broadly, as it can refer to different aspects of life such as nationality ethnicity, culture and identity. So, post-colonial critics and writers aim to examine the social, cultural, and political effects of colonization on the colonized nations. Because during the mid of twentieth century, World Power countries such as Russia, America and particularly England colonized the majority of the world as Gale claims “More than a quarter of all territory were on the surface of the earth; one in four people was a subject of Queen Victoria” (A Study Guide for "Postcolonialism" 3).

Overall, colonization produced several problems for the colonized people. So post-colonial literature brings to light all the problems of colonization. War, violence, cultural hybridity are central to post-colonial theory. So, the writers and critics of this school of literary criticism try to unearth the story of oppressed people, nations and marginalized voices who were affected by colonization. To do so, the writers make use of the notion of history so as to narrate the stories

of colonized nations and uncover the influence of colonialism on the different levels of their lives.

Michael Ondaatje

The English Patient is one of the famous works of Michael Ondaatje. Ondaatje is a Canadian theorist, writer, poet, novelist and critic. He was born in 1943, in Sri Lanka (Ceylon). Ondaatje's *The English Patient* is considered as one of best works of post-colonialism. In the novel, the author draws the readers' attention to the main themes post-colonial theory. Basically, Ondaatje pays a close attention to the themes of identity, culture and displacement which are the key concerns of post colonialism. *The English Patient* could be regarded as a mirror of Ondaatje's personal life as he experienced most these issues like identity problem, displacement and cultural hybridity. Ondaatje was raised in multicultural societies and has lived in different places. In 1952 he left Sri Lanka and moved to England. And in 1962, he moved to Canada and settled there, where he obtained his Master of Arts Degree. Ondaatje career has seen numerous achievements as he has awards such as Prix Medicis, Giller Prize, Epstein Award, and the Presidents Medal of the University of Ontario. (Gale)

The English Patient

The English Patient was published in 1992 and won the Booker Prize for Fiction and the Governor General's Award. *The English Patient* was set in Italy, at the end of the World War II. Basically, the novel tells the story of four characters who are tangled together in an Italian villa named Villa San Girolamo. The main characters have gone through tough moments due to the aftermath of war. They have been mentally, physically and psychologically affected by the trenches of warfare. They are displaced and become refugees in the Italian Villa.

The characters are from different nationalities; Hana; a young Canadian nurse who treats people who are affected by the war, Kip; an Indian, who serves in the British Army as a bomb diffuser, David Caravaggio; a friend of Hana's father who served as a spy during the war, and the English patient whose identity remains mysterious. (Gale 3) As it is stated, the characters are from different countries and have different cultures and religions. In addition to this, they have served during the war and are displaced due to the war. As the novel is set in an Italian villa and none of the characters are from Italy; therefore, this is a clear indication of displacement which is an important theme of post-colonial theory. In other words, the characters have fled their homeland and sought refuge in the abandoned Villa in Italy. Another

clear-cut theme that Ondaatje portrays in the novel is the identity issue. Ondaatje through one of the main characters; the English 'patient' informs the readers of the identity crisis as his identity remains unknown until the very end of the novel. Not only the English 'patient' has the problem of identity but all the main characters. *The English Patient* goes deep into the lives of these four damaged characters, in order to demonstrate the catastrophe of war and the influences of colonialism on them.

Displacement and Identity in *The English Patient*

One of the key themes in post-colonial literature is the notion of displacement. The post-colonial theory attempts to investigate the effects of colonial power on the colonized nations. War as the central theme of the post-colonial criticism brings many destructions including displacement. In other words, war is the cause of all the miseries. So, displacement is an obvious result of war and as the term denotes, it is the act of forcing a group of people to leave their homeland and place. Therefore, the people who leave their place face many problems as the result of war. Displacement is not a new phenomenon; it has a quite long history as wars have been part of the history of human beings. So with the start of each war thousands of people get displaced and this displacement causes several other crises.

Ondaatje in *The English Patient* clearly explores the notion of displacement on his main characters. In the course of the novel, the author informs the readers that all the main characters are exiles; they are far away from their home. They reside in an isolated Italian Villa named San Girolamo. All the characters are war-weary; they have fled their homeland and sought refuge in the Italian Villa. Ondaatje opens the first chapter of the novel with a section entitled "The Villa" to inform the readers of the displacement problem. So, displacement as one of the magnitude results of the war causes several other problems; therefore, Ondaatje starts the novel by introducing the readers to the Villa where the characters reside because all of the characters are displaced "the Villa San Girolamo, previously a nunnery, whose castlelike battlements had made it the last stronghold of the German army [...] Parts of the top storey of the villa crumbled under explosions" (*The English Patient* 12). Ondaatje introduces the readers to a ruined villa in Italy. The villa is crushed and crumbled, yet the characters come together to live there.

Ondaatje depicts that some of the characters prefer to live in the abandoned Villa than living under the colonial power. A firm evidence would be "She herself preferred to be nomadic in the house

with her pallet or hammock, sleeping sometimes in the English patient's room" (The English Patient 14). In this quote, Ondaatje portrays that one of the main characters; Hana chooses to be nomadic. She prefers to live in a ruined Villa far away from her homeland. So this is a clear critique of the author against imperialism and colonialism. He portrays the horrific consequences of colonialism on individuals. Since *the English Patient* is set at the end of the Second World War, so the above quotations is a clear criticism of the author against war and violence.

Hana is not the only displaced character but all the other characters are displaced, as John Bolland claims "The inhabitants of the Villa are all displaced individuals" (Michael Ondaatje's *The English Patient: A Reader's Guide* 35). So from this quote, it becomes clear that Hana is not alone in the Villa; she is tangled with the other three characters. Eventually, the Villa becomes a safe haven for them and through it; they protect themselves from the trenches of warfare. They all are the victims of war. Ondaatje's demonstration of the notion of displacement could mirror his personal life. As it has been mentioned earlier, Ondaatje was born in Sri Lanka but during his childhood, he immigrated to England and then to Canada. So displacement could be considered as one of the problems that he faced in his real life. In *The English Patient*, the Villa San Girolamo is of so much importance. Firstly, the author notifies the readers about one of the horrific consequences of war and colonialism which is displacement. Then, He elucidates how displacement leads to another challenging issue which is the problem of identity. And the cause of all of these problems is war. So war is the cause of all misery; it causes displacement and identity issue.

Another seminal theme in the novel is the identity problem of the characters. Post-colonial literature pays a close attention to the problem of identity. Therefore, Michael Ondaatje as a post-colonial writer depicts identity issue as a key theme in his work. In *The English Patient*, displacement and identity are common themes and are interrelated. As it is known, identity is a social construct which is defined by the connection between self and other. As Stuart Hall notes "Identities are always relational, and incomplete, in process" (*Questions of Cultural Identity: SAGE Publications* 89). So, in *The English Patient*, the characters have left their homeland and live in an isolated villa in Italy. In other words, they are alienated from their homeland. So, it is an indication that they all have the problem of identity. A clear evidence could be "But I wanted to erase my name and the place I had come from. By the time war arrived, after ten years in the desert, it was easy for me to slip across borders, not to belong to

anyone, to any nation” (The English Patient 139). This reference highlights the importance of belonging. The characters feel that they do not belong to anywhere because they are away from their homeland. Therefore, the impact of this alienation from homeland constitutes the challenging issue of identity. In the above quote, Ondaatje brings to light the controversial issues of identity, belonging, war and nationalism. These issues are the concern of post-colonialism. Michael Ondaatje as a post-colonial writer disparages the colonial countries as they have put everything at stake. They have ruined the life of colonized people in every aspect. Because colonialism is not just the occupation of land and property. It is the occupation of national and individual identity, too. The effects of colonialism are not momentary; they stay for a quite long period as Frantz Fanon observes:

Colonialism is not simply content to impose its rule upon the present and the future of a dominated country. Colonialism is not satisfied merely with holding a people in its grip and emptying the native’s brain of all form and content. By a kind of perverted logic, it turns to the past of the oppressed people, and distorts, disfigures, and destroys it. (The Post-colonial Studies Reader 126)

Generally, this reference brings to light the devastating consequences of colonialism. The problems of colonialism cannot be measured. Colonialism is like a poison; it goes deep inside the mind and thought of colonized people and constantly hurts them; it is like an indelible scar. Therefore, the aim of post-colonial theory is to unearth all these problems. Ondaatje’s *The English Patient* constantly reminds the readers about the devastating impacts of colonialism, imperialism war, tyranny and violence. The characters are isolated from their homeland and live in an isolated villa in Italy. Therefore, on one hand, this is an archetype of telling the readers that the characters have lost their real identity. On the other hand, having resided in a different place (San Girolamo) is the epitome of resurrecting their real identity. In Ondaatje’s novel, the characters are from different countries; Canada, India, England and one character (English patient) remains mysterious until the very end, So this is another epitome of the problem of identity:

A man with no face. An ebony pool. All identification consumed in a fire. Parts of his burned body and face had been sprayed with tannic acid, that hardened into a protective shell over his raw skin. The area around his eyes was coated with a thick layer of gentian violet.

There was nothing to recognize in him. (The English Patient 48)

This quote reveals that the English patient is a man with an unknown identity. He is physically burned. He is burned to an extent that cannot be recognized. So, the author informs the readers of the loss of identity of one of the main characters in the novel. It is owing to war and violence that his identity is erased. In the above quote, Ondaatje depicts the effects of colonization which has endangered the identity of the characters, in particular of the English patient as John Bolland claims “The central image of the English Patient is a figure whose identity is physically erased” (Bolland 37). As the story progresses, Ondaatje unearths the identity of the English patient. Due to war, he is burned and he cannot be recognized or identified. As he speaks English, he is considered to be an English man. But, in fact, he is not an English man “English patient is not English” (Ondaatje 163). As a matter of fact, he is a Hungarian desert explorer called Laslo Almasz.

The problem of identity is also depicted in the character of Kip (Kirpal Singh). Kip is an Indian man. Just like other characters, he is displaced. With the other three characters, he resides in San Girolamo Villa, in Italy. Kip worked as a bomb diffuser (sapper) in the British Army during the Second World War, yet he faces the identity problem. His real name is Kirpal Singh but after the war, he is often called Kip:

The sapper’s nickname is Kip. ‘Get Kip’. ‘Here comes Kip’. The name had attached itself to him curiously. In his first bomb disposal report in England some butter had marked his paper, the officer had exclaimed, ‘What’s this? Kipper grease?’ and laughter surrounded him. He had no idea what a Kipper was, but the young Sikh had been thereby translated into a salty English fish. Within a week his real name, Kirpal Snigh, had been forgotten. (The English Patient 87)

In this quotes, the author presents the identity problem of another main character. Kirpal Snigh is nicknamed as Kip or sapper of Sikh, by the English people. Since he serves in the British Army, the English men attempt to alter his name to Kip. So, it is a sort of colonizing his identity as the English men want him to be more English than his original; an Indian. Due to the dominant culture of the English, Kirpal had to accept his nickname and within a couple of weeks, his real name was forgotten. In addition to this, Kip experiences hybridity, as a result of being assimilated into another culture; from Indian culture to British culture. Bolland argues that Kip “Represents the in-between identity of the migrant” (Bolland 33). Kip loses his real identity and he

struggles to form a new identity. Even though Kip worked with colonial British Army but he is still declined to be recognized as a British. Kip openly expresses his anger and states “I grew up with traditions from my country, but later, more often, from your country. Your fragile white island that with costumes and manners and books and perfects and reasons somehow converted the rest of the world” (The English Patient 301). In this quote, Kip expresses his anger toward the British colony. Even though he has served in the British Army but he is not still accepted as ‘One’ of them but as ‘Other’. This argument brings about Edward W. Said’s *Orientalism*. In which he describes ‘Otherness’ and ‘Oneness’. In the case of Kip, he is regarded as ‘Other’, because he is not accepted as one of them, he even might be rejected not only by the British but by Indians as well. Eventually, Kip’s identity is distorted and crumbled.

Hana and David Caravaggio are other two characters in the novel who have experienced the traumas of war and faced identity problem. Hana is a Canadian nurse which cares for the patients of the war in the Villa San Griolamo. Caravaggio is the friend of Hana’s father. Like other characters, both are exiled and dislocated from their homeland. Hana has lost his father, her husband and her unborn baby due to the trenches of war. On the other hand, David Caravaggio is also a victim of war as he has lost his thumbs due to the war. In *The English Patient*, Ondaatje epitomizes two different characters yet they are both the victims of war and colonization. Hana as a nurse and Caravaggio as a spy and thief. Hana has lost his loved ones in the war. And Caravaggio has lost his thumbs and nerves due to the war “Caravaggio would never be able to use his hands as efficiently as before, a scar which will remain forever” (Negi 121).

Hana also faces the problem of identity. Like other characters, she is an escaper of war. She has left her homeland and treats the war patients in the Villa San Girolamo. Hana has lost her loved ones during the war and she expresses her boredom “I wanted to go home and there was no one at home. And I was sick of Europe. Sick of being treated like gold because I was female” (Ondaatje 85). In this reference, Hana expresses her anger toward the Europe. She has lost her loved ones during the war. She reveals how she was exploited by the Western Colonizers. With the other three characters, she resides in the Villa. After all, San Girolamo becomes a safe haven for her and becomes her second home. Therefore, Hana gets a polytrophic identity like Almay, Kip and Caravaggio. In addition to this, Hana is psychologically and mentally affected by the war on account of losing her loved ones. Caravaggio’s story is not different from the other three characters. He

was a thief and spy during war. He was also another victim of the war as he was handicapped due to the war. Throughout the novel, as like other characters, he searches for his true identity.

All in All, *The English Patient* uncovers one of the central problems of post-colonialism which is the identity crisis. Ondaatje does not let his reader forget the devastating consequences of war and violence. He always reminds the readers about the horrific impacts of war. War as the main reason has led to the problems of displacement and identity issue. Besides depicting the influence of war on individual levels, Ondaatje also uncovers another bitter reality of the colonizers as he states “The retreating army often left pencil mines within musical instruments. Returning owners opened pianos and lost their hands. People would revive the swing on a grandfather clock, and a glass bomb would blow out have a wall and whoever was nearby” (*The English Patient* 75). The consequences of colonialism are so devastating that even after the withdrawal of the colonizer; the effects would still be there. Mining the land and the destruction of nature are also other side effects of war.

Eventually, as the story comes to an end, Ondaatje expresses his anger toward the colonial powers such as Britain, France and America. He portrays it through; Kip, as one of the most affected characters “[...] American, French, I don’t care. When you start bombing the Brown races of the world, you are an Englishman. You had king Leopold of Belgium and now you have fucking Harry Truman of the USA. You all learned it from the English” (*The English Patient* 286). This is Kip’s response to the English patient, as he learns that atomic bombs dropped on Nagasaki and Hiroshima. This marks a paradigm shift in Kip’s personal view towards the Western colonials. Because, previously Kip worked alongside the British Army to dismantle bombs, but as he hears the news, he comes to believe that he cannot ally the colonizer. According to Kip, bombing Hiroshima and Nagasaki not only injured Japan and Asia but the entire world “If he closes his eyes he sees the streets of Asia full of fire. It rolls across cities like a burst map, the hurricane of heat withering bodies as it meets them, the shadow of humans suddenly in the air. This tremor of West wisdom” (Ondaatje 302). Bombing Hiroshima and Nagasaki did not only affect Kip but all characters. In case of Kip, this news was more horrific because he was working with the colonizers to dismantle bombs.

Conclusion

To sum up, Michael Ondaatje as a post-colonial writer brings to light the key themes of post-colonialism. Basically, he explores the

theme of war as the main reason for all the miseries and hardships. The author is acutely aware of the horrific consequences of colonialism; therefore, he goes deep into the characters' lives and examines every aspect of their lives. All of his four characters are victims of war. *The English Patient* presents the readers with many controversial issues such as war, displacement and identity crisis due to World War II. The characters are badly affected by the war as they are physically, mentally and psychologically affected by it. Throughout the novel, the author unearths the influence of colonialism and imperialism on the main characters. Ondaatje sets *The English Patient* in Villa San Girolamo. So this unearths one of the main causes of colonization which is displacement or dislocation. The characters are displaced; therefore, they face several other problems. They are alienated, isolated and they feel that they belong to no place and nation. From the very beginning of the novel, Ondaatje questions the identity of the characters. As the identity of one of the main character remains unknown till the middle part of the book. Overall, Ondaatje explicitly epitomizes how the Western hegemony and colonialism have distorted the identity of the colonized people. Ondaatje's last chapter of the book; bombing Hiroshima and Nagasaki, shows his condemnation of Western colonization. All in all, *The English Patient* is a clear critique of the author against the colonial powers who have put every valuable thing at stake. The novel is a portrait of marginalized voiced and oppressed people who were badly affected by colonialism. To my way of thinking, the novel is a great attempt to unearth the misery of war-weary and colonized people. My family and I had experienced war, so I understand the magnitude effects of war. Finally, I can claim that War is like a poisonous substance; its effects remain in the mind and thought of war-weary people; it is an indelible scar.

Work Cited

- Ahluwalia, P. (2001). *Politics and Post-Colonial Theory: African Inflections*. New York : Routledge.
- Bill A., Gareth G. and Helen T. (2004). *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures*. New York : Routledge.
- . *The Post-colonial Studies Reader* (2006). New York: Taylor & Francis.
- Bolland, J. (2002). *Michael Ondaatje's The English Patient: A Reader's Guide*. London : The Continuum International Publishing Group Inc.

- Gale, Cengage Learning (2001). *A Study Guide for "Postcolonialism"*. New York: Gale, Cengage.
- . *A Study Guide for Michael Ondaatje's "The English Patient"*. Gale, Cengage Learning, n.d.
- Negi, L. (2014). Textualizing War in Michael Ondaatje's *The English Patient*. *Journal of English Language and Literature (JOEL)*, 120-128.
- Ondaatje, M. (1993). *The English Patient*. New York: Vintage International ed., 1993.
- Peter C., Patrick W. (2003). *Introduction To Post-Colonial Theory*. New York : Routledge.
- Said, E. (1978). *Orientalism*. London and Henley: Routledge & Kegan Paul, 1978.
- Stevenson, A. (2010). *Oxford Dictionary of English*. (Third edition), New York : Oxford University Press.
- Stuart H., Paul du G. (1996). *Questions of Cultural Identity: SAGE Publications*. London: SAGE.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Sonbahar / Autumn
Sayı/Issue: 41 - Sayfa / Page: 21-30
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 16.06.2018 Kabul/Accepted: 03.08.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

**SAM SELVON'UN YALNIZ LONDRALILAR ESERİNDE
YANSITILAN ALDATICI LONDRA KAVRAMI**

***THE CONCEPT OF ILLUSIONARY LONDON PORTRAYED IN
SAM SELVON'S LONELY LONDONERS***

Doç. Dr. Bülent Cercis TANRITANIR
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
İngiliz Dili ve Edebiyatı ABD
bctanritanir@gmail.com

Öğr. Gör. Serdar TAKVA
Trabzon Üniversitesi
Fatih Eğitim Fakültesi
Yabancı Diller Eğitimi Bölümü
serdartaakva@gmail.com

Öz

Sanayileşme sonrası, Britanya eşi benzeri görülmemiş bir şekilde gelişmeye başladı ve sadece ülkenin fiziksel yapısı değil toplumun kültürel öğeleri de değişti. Şehirler daha fazla büyüdü, yeni fabrikalar ortaya çıkmaya başladı ve eski evlerin yerini modern yapılar aldı.. Hammaddeye olan ihtiyaç yeni toprakları keşfetme ve uzak bölgelere yolculuğa yol açtı. Uzak toprakların ilk ziyaretçileri farklı meslek gruplarından insanlar, din adamları ve tüccarlardı. Adım adım kolonileşme ortaya çıkmaya başladı, sömürgeci uzak ulusların kaynaklarını sömürmek için yerleşmeye başladı. Sömürgecilik o kadar etkiliydi ki sömürülen ülkeler değersizleştirildi ve o ülkelerin yerlileri köleleştirildiler. Sömürülen ülkelerin vatandaşları kendi ülkelerinde köle olarak çalıştırmaya mahkum edildiler işgalciyle daha alt bir düzeyde

göründüler. Kolonileşme sonrası dönemde, sömürülenler iş, daha iyi eğitim ve karınlarını doyuracakları yiyecek arayışına başladılar. Sömürülen ülkelerdeki bir çok yazar, kolonileşme sonrası dönemi romanlarında yansıtmaya yöneldiler. Trinidad'lı Sam Selvon, göçmenlerin İngiltere'de karşılaştıkları zorlukları ele alan yazarlardan biridir. Bu makalenin amacı, Sam Selvon' un *Yalnız Londralılar* romanında sömürülenlerin nasıl bir muameleye maruz kaldıklarını ve hayatta kalmak için nasıl tepki verdiklerini analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Sam Selvon, Yalnız Londralılar, Dekolonizasyon, Aldatıcı görüntü.

Abstract

After industrialization, Britain began to develop with an unprecedented speed and not only the physical structure of the country but also the cultural elements of its society changed. The cities grew bigger, new factories began to flourish and old houses were replaced by modern constructions. The need to raw materials increased which gave way to traveling to distant territories and discovering new lands. The first visitors of remote lands were people from different occupations, ranging from clergymen to traders. Step by step colonization began to emerge and in time, the exploiter settled down to exploit the sources of the Commonwealth. The exploitation was so influential that occupied countries were devalued and Indians of those countries were even enslaved. The habitants of the exploited countries were doomed to work as slaves in their own countries and were not considered inferior to their occupiers. After the decolonization period, the occupied searched for jobs, better education and more dramatically food to feed them. Many writers from Caribbean islands have tended to reflect the effects of decolonization in their novels. Sam Selvon, from Trinidad, is one of the authors dealing with the difficulties which migrants experience in Britain. The aim of this paper is to analyze how occupied are treated in 'mother country' and how they react in the occupier's country in order to survive in Sam Selvon's novel titled *Lonely Londoners*.

Keywords: Sam Selvon, Lonely Londoners, Decolonization, Illusionary vision.

Introduction

Born in San Fernando, Trinidad, in 1923 Samuel Selvon was a leading Caribbean writer having produced short stories and poetry after his graduation from the college in Trinidad. In 1950, he left the island, on which he spent his childhood, and migrated to London where he thought his art could develop and he could gain recognition. Since Selvon thought that it was impossible to make his literal voice heard in his country, exploited by the white man, he migrated to England where he did not consider a place of exile; on the contrary, a place enabling him to improve his authorship. In 1956, he wrote *The Lonely Londoners*, his best-known and commercially most successful novel, to

address migrant experience by employing London and as the main setting of his fiction. The novel successfully depicts the experiences of migrants from Caribbeans where they were exposed to systematic exploitation during the colonial period. Migration as a colonial and postcolonial phenomenon has been one of the issues authors have concerned. Compulsorily or not, we come across mass migration of people from their own territories to different regions throughout history. For instance, before the 19th century many Africans were shipped to work in British colonies in the Caribbeans as slaves. They were exiled from their own lands and forced to work for the exploiters who did not value them as human beings. As a result of compulsory migration, most of the enslaved people lost their connections with their families which resulted in a lost generation. After the abolition of slavery, formerly enslaved people migrated to Britain where they were recruited in the army or worked as servants. Because of the labour shortage in Britain, the number of the Caribbean migrants arriving in Britain increased unprecedentedly after the second world war. The country of the invader was considered the country full of hopes like better jobs, qualified education paving the way for more humanistic living conditions. For these reasons, inmates of African countries caused a population boom in Britain. The rapid increase as Klanicova suggests was because ‘‘the citizens of the *Commonwealth* did not have any difficulties migrating to the ‘‘mother land’’ since they did not face any legal restrictions in coming and working in the United Kingdom and though Caribbean English was different from standard English, their mother tongue was still English’’. (2010:9) Seemingly, the ease of migrating to the ‘‘mother land’’ in terms of political and linguistic issues formed a sense of similarity between the oppressed and the oppressor but the situation was not as promising as it seemed.

It is a fact that through missionary activities, colonization and cultural exploitation, the image of Britain was inculcated into the minds of the colonized and it was the country of might prosperity and power for the oppressed. Britain was the place of employment, housing and the country to belong to; that’s why, many Caribbeans had to leave their own homelands to this country with a different socio-cultural structure and climate. Thinking that the streets of London are ‘‘paved with gold’’ various characters from *Commonwealth* migrate to England and through the characters he creates, Selvon describes their unending search for homes, jobs and money. Though the fictionalized individuals arrive in London hoping to establish new lives, they are not able to fulfill what they hope since the life in London is totally different from what they had imagined. The search for food, job and better educational

opportunities urge lots of migrants to leave their own territories and move to an illusionary world where they are considered other. Facing the difficulties in Britain, most of the migrants are doomed to live in harsh conditions and even starve. The migrants as portrayed in the novel are stuck between desperation and hope to go back to their own countries. On one hand, the oppressed endeavor to survive by working in factories for long hours on the other, dream of saving enough money to establish a future in their home lands. Dramatically, the occupied are displaced and unlike their imaginary visions, they do not feel to belong to a culture which alienates them. In addition to economic hopelessness, they lose their links with their own culture which results in a complete corruption.

Illusionary London portrayed in *The Lonely Londoners*.

The novel -rich in the characters- begins with Moses travel to Waterloo station to fetch one of the fellows coming from Trinidad. *The Lonely Londoners* defined by Çal ‘‘ is an extremely successful example of how skillful and author may be in the presentation of the whole community through the use of dialectal language by the third person’’. (2012:64) Based on the third person narrator, the novel just from the beginning provides the readers with class discrimination and racism as Eckstein states; ‘‘*The Lonely Londoners* astutely observes a city thoroughly segregated by the intersectional lines of class and race.’’ (2017:13) As the central figure, Moses is expected to meet the new comers coming from West Indies and if possible find them places to stay and jobs to work. On one hand, Selvon tends to present the hopeful arrival by voicing a new comer named Galahad as; ‘‘What luggage? I ain’t have any. I figure is no sense to load up myself with a set of things. When I start a work I will buy some things’’ (Selvon,1956: 6) on the other, displays the desperation Moses feels as he knows what to be a migrant is in London. ‘‘It was here that Moses did land when he come to London, and he have no doubt that when the time come, if it ever come, it would be here he would say good-bye to the big city. Perhaps he was thinking is time to go back to the tropics, that’s why he feeling sort of lonely and miserable’’ (Selvon,1956:26).

According to the Selvon’s description London is a city where people do not know what is happening in the next room adjacent to them, it divides its dwellers, creates little worlds and people stay in the world designated for them. Additionally, people are unaware of each other’s lives unless they read in the newspapers. In such a city, it is not easy to survive because the Caribbeans are exposed to racial discrimination though it is not explicitly shown. Eckstein highlights the

obvious discrimination as; ‘‘The Lonely Londoners observes a city thoroughly segregated by the intersectional lines of class and race’’ (2017:8). Harrow Road, described as the setting where working class belongs to, is so rudimental, the walls of the houses are cracked and they have neither hot water nor bath. It is a world full of spades whose rooms are separated by walls and the streets are clean only when it rains. The spades are convicted to live in that world since they do not have equal job opportunities as the white have. The Black have hard works despite the different talents they have and they are never paid the fees they deserve. Selvon through his character Lewis, underlines the disparity between the two races by saying; ‘‘Tolroy take Lewis to the factory and get a work for him. It wasn’t so hard to do that, for the work is a hard work and mostly is spades they have working in the factory, paying lower wages than they would have to pay white fellars’’ (Selvon,1956:67). Parallel to Selvon’s novel, in his work *Black Skin White Masks*, Frantz Fanon tries to display the attitudes of white community toward the Black in European countries. He claims that the colored are considered savages and even the small children get scared when they encounter a black person in a kind of setting. Like Fanon, Selvon presents the attitudes of white by the lenses of a small child. Galahad as one of the figures emigrating from Trinidad coincides with a woman and her small child. As soon as the child sees the colored man he shows his fear caused by the blackness of Galahad who bends down to pat his cheek. ‘‘Mummy, look at that black man! A little child, holding on to the mother hand, look up at Sir Galahad. But Galahad skin like rubber at this stage, he bend down and pat the child cheek, and the child cower and shrink and begin to cry’’ (Selvon,1956:87).

At the first glance, London- the capital of the occupier- fascinates people who were once exploited for the richness it provides. London is thought to be the city enabling the occupied to actualize their dreams. The dream-like portrayal of London changes as soon as a migrant arrives in London and faces the bitter reality. The Migrants, having hope to feed themselves and save money to send their families, consider London the city of desperation and loneliness since they are not accepted by the English to their flats to eat, drink and even talk. Selvon claims that they tolerate the West Indies but in reality, they never accept them. Although they marry white girls they are unable to rent flats from certain neighbourhoods and the children born are called ‘‘darkie’’ (Selvon,1956:131) by the white children at schools. West Indies are lonely in their so-called *mother land* and they are isolated. One of the two or three black women in the book- Tolroy’s mother- is obliged to work as a dish washer at a restaurant without seeing what is

happening outside the kitchen. She is so isolated from London that she is shocked by the number of people coming and going from the restaurant and Selvon portrays the isolation by saying; ‘‘only from the washing up Ma form a idea of population of London’’ (Selvon,1956:81).

As a part of isolation and alienation the emigrants experience, the language is not a link combining the two races. After the mass emigration from *Commonwealth* countries, the oppressed attempt to adapt to the new life they meet in the new country. Although they share the same language, they are not considered equal and the discrimination spreads in all the society. ‘‘Most worrying for them was, that it was not only a small community of active racists, such as members of the National Front, who demonstrated hostility or even hatred towards them. They knew that those feelings spread across practically the whole society’’. (Klanicova,2010:15) They know English but the dialectic differences emerge when they try to communicate with English. West Indian English, spoken in Britain, has dialectic differences and it hinders the communication between the two races. The emigrants, forced to lead miserable lives in the colonizer’s country, speak the same language with English citizens but the sharp distinction between the two dialects never disappear. For linguistic mimicry, Fanon exemplifies a negro’s situation in Europe by underlining his efforts to use bombastic words when he writes or speaks in order to reach an equality with the Europeans and their achievements (2008:43). In *Lonely Londoners*, however, West Indians in London may not be using bombastic words but the black characters featured in the novel are reflected to state hardships leading to communicational difficulties in the same city. Galahad as one of the figures in *Lonely Londoners* invites a British girl to his basement room. Just from the very first moment, he speaks English and asks questions to the white girl but Galahad, claiming that there is nothing wrong with the language he is talking, is concretized by the author to emphasize that there is not a mutual understanding between the colonized and the colonizer. ‘‘You get the raise the foreman was promising you? Galahad ask, for something to say. What did you say? You know it will take me some time to understand everything you say. The way you West Indians speak’’ (Selvon,1956:93). London defined as the city; where migrants can’t see where they are going and so cold that they have to light fire to keep warm’’ (Selvon,1956:80) forces the emigrants to develop some attitudes in order not to be excluded from the British community. As a result of inferiority complex, the black try to mimic the oppressor in terms of the ways they get dressed and the attitudes they have toward

the members of their own nations. The inferiority complex is so intensified among the figures that they attempt to form a new identity. Once the emigrants arrive in London, they adopt a new way of dressing which is not peculiar to their own national identity. Not only the illiterate but also educated ones from West Indies mimic Europeans expecting to seem European and to be a part of the occupier's land. Cap- the Nigerian student migrating to England- adorns his English with bombastic words and gets dressed like the British. Though he emigrated to England to study, he loses his individual goals and spends all his money on woman. He continues to wear the same clothes and most of the time remains hungry but he never gives up washing his clothes every day to appear like a gentleman. The mimicry of European clothes from rags to fashionable style is tackled in the novel and Selvon presents Galahad's useless effort to seem English. In addition to his mimicry of English way of dressing he develops an artificial way of behavior when saluting the English and he is not even interested in whether they answer or not "So, cool as a lord, the old Galahad walking out to the road, with plastic raincoat hanging on the arm, and the eyes not missing one sharp craft that pass, bowing his head in a polite 'Good evening'".... (Selvon,1956:87).

Mimicry- the exaggerated copying of culture and language- is the result of the imposition of the colonizer on the colonized. As a result of the asserted authority, the colonized are forced to be like colonizer and adopt its culture. One of the postcolonial terms- is concretized by Selvon through one more character named Harris. He mimics the English in that he organizes fetes, prefers English clothes and even gives priorities to women in public transportation which is an attitude rarely seen in England. Harris is so successful imitating the oppressor's culture that the only thing distinguishing him from the oppressor is the color of his skin. Harris' overrated mimicry does not go beyond an imitation of a culture that does not belong to him but an effort to persuade *others* that he is a talented person to mimic. Such an effort does not pave the way to eliminate the racial differences of two nations and it is described by Bhabha as "almost the same but not white" (1984:130). The color of black man is associated with being inferior and the efforts of the oppressed to be like their invader are just a struggle which is in vain because the result never changes.

Harris is a fellow who like to play ladedda, and he like English customs and thing, he does be polite and say thank you and he does get up in the bus and the tube to let woman sit down, which is a thing even them Englishmen don't do. And when he dress you think some Englishman going to work in the city... (Selvon,1956:111)

Along with mimicry, *Lonely Londoners* portrays the emigrants' problematic relations with white women. The black desire to whiten their race by dating or marrying the white women. The emigrant, assuming that he marries dignity and whiteness of the civilization, is not considered someone to be respected. The spade is not valued for his own being in the colonizer's country instead he is thought to bring luck to the white women when he is seen on the first day of the year. Though the emigrants make a great effort to survive by earning five or six pounds each week, they are portrayed to have relations with the white some of which result in unhappy marriages and even bloody incidents. Although they marry white women they are not allowed to go to the places where the white are permitted. Black man on one side tries to whiten himself and as Fanon explains "throw the burden of his malediction" (2008:129) by having relations with white women on the other, beats black women on the supposition that she betrays him. Lewis beats his wife Agnes continually thinking that she talks to men when he is working. The association of white woman with whiteness and spade's with blackness creates an irresistible temptation for black men. Black man is not attracted by the beauty of white woman but the meaning which is conveyed by her color. Whiteness is the dignity whereas blackness is inferiority according to the black man.

One of the issues handled in the novel is the problematic idea of home. The confrontation of the oppressed and the oppressor goes back to colonization period when the oppressed was exploited not only culturally but also territorially. In decolonization period; however, the occupied are forced to serve the invaders in the so-called mother land. Emigrants claiming that Europe owes its wealth to their countries, have to work in the factories for lower wages. As Moses expresses, in each summer their hopes are revived and they wish to earn money to go back to their countries. They spend many years trying to earn money to set up a life in West Indies but that dream is never actualized and they can neither go back nor feel as a part of the country where they are doomed to starve. Selvon voices Moses to display displacement as he is the most experienced person who has spent many years in England. He has a very strong desire to go back to Trinidad but in spite of the efforts he has made he has nothing in hand. "I talking serious, man. And I can't go back to sleep, I lay there on the bed thinking about my life, how after all the years I ain't get no place at all, I still the same way, neither forward nor backward. You take my advice, Galahad" (Selvon, 1956:129).

Conclusion

All in all, Samuel Selvon's *Lonely Londoners* portrays emigrants and the difficulties they confront during the period of decolonization and the psychological reactions they develop in the colonizer's country. After the dramatic period of colonization which resulted in a complete exploitation of the colonized nations, the oppressed are exposed to racism for their skin, and their inferiority causes them to mimic their oppressors when they endeavor to establish a new life in the colonizer's country during decolonization period. Every new comer has expectations but what they expect is never fulfilled and they are doomed to feel desperate and lonely. The search for better education, jobs and food force black people to migrate to England where they mimic white people in order to form a link with the community whose values are totally different from theirs. Mimicing the society and trying to survive in London are the attitudes the occupied display but expectaions of belonging is never actualized and people from Caribbean are pushed to isolation and desperation. For the sake of surviving in the so-called mother land, migrants are forced to work under severe conditions for longer hours than the British people. Although they work for longer hours they are paid less and they are unable to feed themselves. Frustrated by the real vision of London, The migrants have the dream of returning to their countries but the goals of buying a house and having enough money to feed themselves cause them to be exploited in London. Migrants from remote territories are squeezed between the two worlds are unable to decide what to do. On one side, they are still suppressed by their occupiers on the other they do not have any job opportunities and qualified education in their homelands. Being forced to live in London is a kind of exile referring to make full effort to survive in a community otherizing migrants of different cultures. Sam Selvon -as an African writer- displays the tendencies of oppressed people in Britain during the period of decolonization. This period, according to him, is still the continuation of colonization since the occupier is still exploiting the oppressed in his own country. During the colonization, the occupied nations were enslaved in their own territories by being forced to work under the authority of the occupier and during the decolonization period the setting is different but the way migrants are invaded is the same. People, who are uneducated and unqualified, are not provided with equal rights and devalued for their identities and colors. Taking into consideration how the oppressed try to survive and how deeply they are disappointed, Selvon exhibits disillusionment of migrants who lose not only their hopes for future but also cultural heritage. Sam Selvon draws the

attention of the readers to illusionary world of Britain where people from Caribbeans can not actualize what they dream.

Works Cited

- Bhabha, H. K. (1984). Of Mimicry and Man: The Ambivalence of Colonial Discourse. *Discipleship*. A Special Issue on Psychoanalysis. The MIT Press, 28, 125-133.
- Çal, M. (2012). *Colonial and Postcolonial Context in Sam Selvon's Novels: A Brighter Sun and The Lonely Londoners*. (Published Bachelor's Thesis) Pamukkale University / Institute of Social Sciences, Bursa.
- Eckstein, L. (2017). Sam Selvon, The Lonely Londoners. Institutional Repository of the University of Potsdam. Accessed: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:kobv:517-opus4-103285>
- Fanon, F. (2008). *Black Skin, White Masks*. Grove Press.
- Klanicová, E. (2010). *Caribbeans in Britain as Reflected in Selvon's The Lonely Londoners*. (Published Bachelor's Thesis) Masaryk University/ Faculty of Arts, Brno.
- Selvon, S. (1956). *Lonely Londoners*. St. Martin's Press.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Sonbahar / Autumn
Sayı/Issue: 41 - Sayfa / Page: 31-50
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 19.07.2018 Kabul/Accepted: 22.08.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

YENİ TÜRK HARFLERİ’NİN KABULÜ VE KONUYLA İLGİLİ TARTIŞMALAR

INTRODUCTION OF NEW TURKISH LETTERS AND DISCUSSIONS ON THE SUBJECT

Doç. Dr. Raşit KOÇ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
rasitkoc68@gmail.com

Rıdvan DEMİRCİ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe Eğitimi ABD
Yüksek Lisans Öğrencisi
bau_konsey_25@hotmail.com

Öz

Tarih boyunca çeşitli yazı şekillerini kullanan Türkler, İslamiyet’i kabul ettikten sonra ise Arap harflerini benimsemişlerdir. Türklerin bu harfleri benimsemelerindeki amaç, İslam dininin kutsal kitabı olan Kur’an’ı ve İslam’a ait bilgileri daha iyi anlayabilmektir. Kur’an’ın da bu harflerle yazılmış olması Arap harflerine kutsal bir nitelik yüklenmiştir ve Arap harfleri, bu kutsallığın getirmiş olduğu dokunulmazlık sayesinde Türkçenin bünyesine uymamasına ve bu harflerle okuma yazma öğrenmenin çok zor olmasına rağmen yüzyıllar boyunca Türkler tarafından kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti’nin Avrupa devletleri karşısındaki üstünlüğünü kaybetmesiyle birlikte üstünlüğün tekrar ele geçirebilmesi adına siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda birtakım ıslahatlar yapılması fikri ortaya çıkmıştı. Çeşitli alanları kapsayan bu ıslahat hareketleri kapsamında Arap

harflerine atfedilen kutsiyet de sorgulanmaya başlanmış ve konuyla alakalı çok sayıda çalışma yapılmıştır. Nitekim Tanzimat ile birlikte başlayan tartışmalar 1 Kasım 1928'de Latin kökenli yeni Türk harflerinin kabul edilmesiyle neticelenmiştir.

Alfabe değişikliği gibi toplumun tamamını yakından ilgilendiren büyük çaplı hareketlerde bazı olumsuzlukların yaşanması da gayet normaldir. Nitekim *Harf Devrimi'nin* uygulanması esnasında da birtakım aksaklıklar, olumsuzluklar yaşanmıştır.

Çalışmamızda Tanzimat ile başlayıp 1 Kasım 1928'de yeni Türk harflerinin kabul edilmesiyle neticelenen *Harf Meselesi* ve bunun toplum üzerindeki yansımaları yorumlanmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alfabe, Latin alfabesi, Yeni Türk harflerinin kabulü, Toplum üzerindeki yansımaları.

Abstract

Throughout history Turks used various alphabets and adopted the Arabic alphabet after acceptance of Islam. Turks adopted Arabic alphabet to understand the Qur'an, the sacred book of the religion of Islam, and Islamic thought. The Qur'an was written in Arabic, and the Arabic alphabet was used by the Turks for centuries due to sacred impunity, despite the fact that the alphabet did not conform to the structure of Turkish language and it was difficult to learn reading and writing using these letters.

The idea of introducing political, social, cultural and economic reforms emerged to regain the supremacy of the Ottoman Empire that it lost against European countries. In the context of these reforms that covered various areas, the sacred attribute of the Arabic alphabet began to be questioned and numerous related studies were conducted. In fact, the discussions, which commenced with Tanzimat reforms, concluded on November 1st, 1928 with the acceptance of the new Turkish alphabet.

It is also quite normal that a large-scale reform such as the change of the alphabet, which is closely related to the whole society, would lead to certain discussions. As a matter of fact, during the implementation of the Alphabet Revolution, certain problems and negativities were experienced.

The alphabet problem that started with Tanzimat reforms and concluded with the acceptance of the new Turkish alphabet on November 1, 1928, and its reflections on the society were interpreted and discussed in the present study.

Keywords: Alphabet, Latin alphabet, Introduction of the new Turkish alphabet, Reflections on society.

Giriş

Dil, “İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabîî bir vasıta; kendi kanunları içinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık; milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir müessese; seslerden örülmüş muazzam bir yapı; temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar ve sözleşmeler sistemidir (Ergin, 2001).

Yukarıdaki tanımdan da anlaşılabilceği gibi dilin en önemli işlevi insanlar arasındaki iletişimi sağlamasıdır. Bu iletişim sözlü olabileceği gibi yazılı olarak da gerçekleşebilir. Yazı, konuşulan dili belirli işaretlerle tespit eden sistemdir (Alkım, 1981). Dillerin farklı yapılar da olması nedeniyle kullanılan yazılar da farklılıklar göstermektedir.

Asıl konumuza girmeden önce yazı ve alfabenin tarihçesi hakkında bilgi verecek olursak ilk alfabenin hiyeroglif denilen alfabe olduğu ve bu alfabenin de Aramiler tarafından bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu alfabede kavramlar, isimler Mısır yazısında olduğu gibi resimlerle ifade edilmektedir. Asuri ve Babil çivi yazıları, günümüzde Çin ve Japonya'da kullanılan yazılar da bu türdendir. Aramiler daha sonra sesli bir alfabe oluşturmayı düşünmüşler ve on altı harften oluşan bir alfabe bulmuşlardır. Fenikeliler ise bu alfabe gittikleri yerlere taşımışlardır. Eski Yunanlılar ve Romalılar da bu alfabe kabul ederek tüm Hristiyan milletlere yaymışlardır. Dahası Tevrat bu alfabeyle yazıldığı için Sami ırkları arasında bir kutsiyet kazanmış ve korunmasında fanatik davranılmıştır. Araplar da Sami ırkından oldukları için bu harfleri almışlardır. Haccacb.Yusuf (ö:714) ise bu harflerin kolay okunmasını sağlamak gayesiyle nokta ve hareketler ilave etmiştir. Böylece Kur'an bu harflerle yazılmıştır (Boyacıoğlu,1989).Kur'an bu harflerle yazıldığı için bu alfabe diğer Müslüman milletlere de yayılmıştır.

Türkler Tarih boyunca Göktürk, Orhun, Sogd, Mani, Brahmi, Süryani gibi değişik yazı çeşitleri kullanmışlardır. İslamiyet'i kabul ettikten sonra ise Latin alfabesini kullanan Kumanlar dışındaki bütün Müslüman Türkler Arap alfabesini benimsemişlerdir. Ülkütaşır'a (2000) göre Arap kökenli alfabenin kabul edilmesinde; İslam dininin kutsal kitabını, Peygamberin hadislerini, dine ilişkin bilgileri ve yorumları Arapların kullandıkları yazı ile okuyup anlama eğilimi etkili olmuştur.

İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'in de Arap harfleriyle yazılması nedeniyle Arap yazısı ve dili zamanla kutsal bir nitelik kazanmış; bu kutsallığın getirdiği dokunulmazlık nedeniyle de Türk insanının ihtiyaçlarını karşılayamayan bu harfler yüzyıllar boyunca kullanılmıştır (Kayıran,1998). Oysa Arap harfleri Türkçenin bünyesine uymamaktaydı ve bu harflerle okuma yazma öğrenmek de çok zordu. Arap harfleri, tüm bu dezavantajlarına rağmen kutsallığın getirmiş olduğu dokunulmazlığı sayesinde yüzyıllar boyunca kullanılmıştır.

Arap alfabesinin kutsal olduğu düşüncesi yanlış bir muhakemenin ve bağınaz bir düşüncenin ürünüdür. Bu hususta bizimle

aynı doğrultuda düşünen İslam tarihçisi Çağatay 1990 yılında konuyla alakalı yaptığı bir çalışmada şunları söylemektedir:

“Tanrının dili yoktur, ama her şeyi bilir ve vahiy yoluyla bildirir. Arap dili kutsal olsaydı; Kur’an’dan önce vahiy edilen Tevrat’ın dili İbranicenin ve İncil’in dili Süryanicenin Arapçadan önce kutsal olmaları gerekirdi. Üstelik Arapların kendi icadı olan bir yazıları da yoktur; onlar yazıyı Fenikeliler ve Hirelilerden öğrendiler. Kutsal kitapların dili ve yazısı değil içerikleri kutsaldır.” (Çağatay, 1990)

Osmanlı Devletinin Avrupa karşısındaki üstünlüğünü kaybetmesiyle birlikte Arap harflerine atfedilen bu kutsiyet de sorgulanmaya başlanmıştır. Nitekim Tanzimat ile birlikte başlayan bu tartışmalar 1 Kasım 1928’de Latin kökenli yeni Türk harflerinin kabul edilmesiyle neticelenmiştir.

Tarihin değişik dönemlerinde çeşitli uluslar alfabe değişikliği yoluna gitmişlerdir. Türkler tarih boyunca birkaç kez alfabe değiştiren bir topluluk olarak bu olayın önde gelen örneği sayılabilirler. Fakat 3 Kasım 1928’de yeni Türk harflerinin kabul edilmesi zamanına göre oldukça cüretkâr bir teşebbüstü. Alfabenin değiştirilmesi ilk ve Ortaçağ toplumları için köklü bir değişiklik sayılmayabilir. Yazı ve kayıt işleri ile dar bir bürokratik kadronun, birkaç rahip ve şairin uğraştığı geleneksel toplumlarda yazı ile ilgisi olmayan geniş yığınlar böyle bir değişimden haberli bile olmamışlardır. Oysa basın, kitapların ve eski çağlara oranla yaygın eğitimin var olduğu modern çağlarda böyle bir değişiklik kolay cesaret edilip yürütülecek bir iş değildi. Nitekim toplumlar bu konuda çok ürkek ve tutucu davranmaktadırlar. Değişimden önemli sayıda kişi ve kümeler olumsuz biçimde etkilenir ve yeniliğin benimsenmesi güçlük ve zamanla mümkün olur (Ortaylı, 2008).

Bu çalışmamızda Tanzimat’tan *Harf Devrimi’ne* kadar olan süreç ve bu devrimin yansımaları üzerinde durulacaktır.

Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar Harf Meselesi

Osmanlı Devleti’nin Avrupa devletleri karşısındaki üstünlüğünü kaybetmesiyle birlikte bu üstünlüğün tekrar ele geçirebilmesi adına siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda birtakım ıslahatlar yapılması fikri ortaya çıkmıştı. Çeşitli alanları kapsayan bu ıslahat hareketleri kapsamında kullanılmakta olan alfabe de tartışmaya açılmış ve konuyla alakalı çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan ilkinin Antep’li Münif Mehmet Efendi yaptığı. Münif Efendi 1862 yılında Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye’de yaptığı

konusmasında kullanılmakta olan Arap harfleriyle ilgili birtakım düzenlemelerin yapılması gerektiğini ifade etmiştir.

Münif Efendi ile aynı dönemlerde Arap harflerinin ıslahı konusunda bir diğer girişim ise ünlü Azerbaycanlı yazar-şair Ahund-zade Mirza Feth Ali tarafından yapılmıştır. Ahund-zade Mirza 1857’de yazdığı Farsça bir kitapçıkta Arap elifbasının ıslahı konusunda eski harflerin, noktaların kaldırılıp yerlerine başka bir bitişik işaret konulmasını ve kelimelerin gereği gibi telaffuz olunması için bazı yeni hareketlerin bulunmasını, böylece yabancı ulusların yazılarında olduğu gibi, örneğin Latin alfabesi biçiminde yazılması gerektiğini belirtmişse de, daha sonra Arap alfabesinin ıslahının mümkün olmadığını anlamış ve bundan sonra Arap alfabesini büsbütün bırakıp Latin harfleri üzerinde durmuştur. Tiflis’ten gönderdiği bir yazıda, Sadrazam Ali Paşa’ya, Latin harflerinin alınıp kabul edilmesini tavsiye etmiştir (Ülkütaşır, 2000).

Bu dönemde yapılan çalışmalardan bir diğeri ise Ahmet Cevdet Paşanın girişimleriyle Encümen-i Daniş tarafından ders kitaplarındaki Arap yazısının hareketli olarak kullanılmasıdır. Yine bu dönemde Şinasi ve Ebuzziya basımda kullanılan Arap harflerinin ıslahı çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir.

Bu dönemin önemli tartışmalarından bir tanesi de kullanılmakta olan Arap harflerinin kalkınmanın önünde engel teşkil edip etmediğidir. Bu tartışma içerisinde yer alan aydınlardan bir kısmı ülkenin o an içerisinde bulunduğu durumun önemli sebebinin Türkçenin bünyesine uymayan, okuma ve yazma öğrenmenin çok zor olduğu Arap harflerinin olduğunu ileri sürerken, bir kısmı da harflerin ıslahının veya değiştirilmesinin kalkınmayla ilgisi olmadığını ifade etmiştir.

Nitekim Celal Nuri, “Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye ve Mükadderat-ı Tarihiye” adlı eserinin “Edebiyat Meselesi” kısmında bu konuyla alakalı görüşlerine şöyle yer vermiştir:

“Hurûfâtımız berbattır. Bu harflerle biz işimizi göremeyiz. Bunlar nâkâfidir. Harflerimizin noksanından, bir işe yaramadığından, gayr-ı ilmi bulunduğundan burada bahsetmeyeceğiz. Yalnız şurasını söyleyeceğiz ki, bu harfleri ve bunlarla yazılmış ibârâtı avâm suhûletle öğrenemiyor. Bunlar gayr-ı tabii şeylerdir. Bu hal terakkiyâtımıza mani oluyor. Ahalide tahsil ve tenevvür hâhişini söndürüyor.” (Kılıç, 1991)

Aynı şekilde 1896 yılında Terakki Gazetesi yazarlarından Hayrettin bir makalesinde, “Kur’an Arap harfleriyle yazıldığı için, bu harflerin Türkler arasında kutsal bir değere sahip olduğunu ve bu harflerden vazgeçmek istemeyeceklerini” belirtmekle beraber, Bu harfler değiştirilmedikçe ilerlemenin de mümkün olamayacağını”

açıklamıştır. Yine aynı gazetede yazı yazar Ebuzziya Tefvik ise Hayrettin'e özet olarak şu karşılığı vermiştir:

“Eğitim ve öğretimin ilerlemesi harfleri değiştirmekle değil, öğretim sistemini değiştirmekle mümkün olur. Bütün dünyayı aydınlatan bilgi ışığı bizim kullandığımız harflerden doğmuştur. Harfler değiştirilirse, bu ana kadar yazılan kitapları anlayan kalmaz. Bin yıllık eserleri yeniden yazmak gerekir ki, bu da imkânsızdır. Kur'an için başka, diğer ilimler için başka harf kullanılır mı? Bu, bir dili beceremeyen adama iki dil öğretmeye benzer.” (Paçacıoğlu, 1990).

Arap harflerinin kalkınmanın önünde engel teşkil ettiğini düşünenlerden birisi de 2.Abdülhamid'dir. 2.Abdulhamid halkımızın içinde bulunduğu durumun en büyük sebebinin cehalet olduğunu ve bu cehalette de okuma yazmanın çok zor olduğu Arap harflerinin önemli bir payı olduğunu ifade etmiştir.

Bu dönemde Latin harflerinin alınması gerektiğini savunanlardan biri de Hüseyin Cahit'tir. Hüseyin Cahit, bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

“ Biz ülkede ümmîliği (okuyup yazması olmayan) azaltamıyoruz. Çünkü harflerimiz buna engeldir. Çocuklarımız değil, hiçbirimiz her kelimeyi doğru telaffuz ettiğimizi iddia edemeyiz. Böyle dil, böyle eğitim olur mu? Bir köylü çocuğu yıllarca okula gidip de hiçbir şey öğrenemezse niçin vakit kaybetsin... Bu harfleri kullanmak için hiçbir dini zorluk yoktur. Milli harflerimiz de değildir. Şu halde Latin harflerini kabul ederek bir an içinde herkese okuyup yazma öğretmekle elde edeceğimiz sonsöz yararları neden küçümsüyoruz?” (Ülkütaşır, 2000).

Yukarıda ifade etmiş olduğumuz gibi bu dönemde birçok aydın, yazar hatta Padişah bile Arap harflerinin kalkınmanın önünde bir engel teşkil ettiğini düşünmektedirler. Fakat bunun aksini düşünen aydınlar da mevcuttur. Nitekim Arap harflerini savunanlardan biri olan Avram Galanti, “Arabi Harfleri Terakkimize Mani Değildir” adlı kitabında konuyla ilgili şunları söylemektedir:

"Fransa ve İngiltere, kırâat ve imlâ zorluğu yüzünden acaba ilerlememişler mi? Ya Japonya'ya ne diyelim? Yazısı resim yazısı olan Japonya ile yazısı harf yazısı olan İspanya arasında bir mukayese yapsak, terakkiyi İspanya'da değil, Japonya'da görürüz. Bundan anlaşılıyor ki, terakki mutlak Latin harfleriyle elde edilmez." (Kılıç,1991)

Arap harflerinin okumayı öğrenmeye ve kalkınmaya engel olduğu görüşüne karşı çıkanlardan biri de zamanın Darülmuallimin Müdürü Satı Bey olmuştur. Satı Bey, “Çin ve Japon alfabetesinin de zor olduğunu; alfabenin zorluğunun kalkınmaya engel olmadığını, böyle

olsaydı Japonların kalkınma yollarında bir adım bile atamamaları gerektiğini; tarihin, büyük bir geçmişe ve edebiyata sahip milletlerinden alfabelerini değiştirenlere tanık olmadığını” söyleyerek, bu görüşte olanlara cevap vermiş ve Latin harflerinin kabulüne karşı çıkmıştır. Yine Satı Bey, M. Şinasi ile Tanin’de yazan Ali Nusret isimli kişilerin görüşlerine karşılık olarak yazdığı bir yazısında şöyle demektedir: “Kökü basit olan, kökünden koparılmasına imkan bulunan şeylerde radikallik iyidir. Fakat kökleri çok derin ve girift olan, kökünden koparılmasına imkan bulunmayan hususlarda radikallik akamete mahkumdur. Elifba meselesi, bu son takım meselelerdendir. Görüldüğü gibi Satı Bey, konuyu daha ziyade kültür yönünden ele almış ve kullanılmakta olan harflerin değiştirilmesinin, toplumu kökünden koparacağını vurgulamıştır (Ergin,1972).

Yine bu dönemde Arap harflerinin kalkınmanın önünde bir engel teşkil ettiğini düşünmekle birlikte bu harflerin değiştirilemeyeceğini savunanlar vardır. Örneğin Namık Kemal, yazının değiştirilemeyeceğini savunmuştur. Namık Kemal konuyla ilgili görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“...Bizim çocuklar beş-altı yaşında mahalle mektebine verilip, iki-üç senede bir hatim indirdikleri ve birkaç sene dahi tecvit ile bu hatimler tekrar olunduğu ve beş-altı yıl süliüs ve nesih karaladıkları halde, ellerine bir gazete verilse okuyamazlar. İki satır bir tezkere (not) kaleme almak nerede... Yazılmış tezkereyi bile çıkaramazlar. Çocuklar bir tarafa, onları okutan hoca efendilerin içinde gazete ve tezkere okur ve birkaç satır mektup ve tezkere yazabilir yüzde beş nefere (kişi) çıkmaz.” (Akın,1999).

Arap harflerinin ıslah edilmesi ve Latin harflerinin alınması şeklindeki iki temel görüş 2.Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte tekrar canlılık kazanmış ve özellikle Hüseyin Cahit, Celal Nuri, Dr. Ahmet Cevdet ve Kılıçzade Hakkı gibi yazarlar tarafından Latin harflerinin eğitimin yaygınlaştırılmasında sağlayacağı fayda dile getirilmiştir. Buna karşılık önemli bir aydın kesimi de Kur’an’ın Arap harfleriyle yazılmasına bağlı olarak bu yazının İslam âlemiyle siyasi ve kültürel bağı sağladığını, vazgeçilmesi halinde bu bağın kopacağını ve bu kültürel mirastan mahrum kalınacağını savunmuşlardır. Buna paralel olarak Arap harflerinden tamamen vazgeçmek yerine harflerin ayrı ayrı kullanılarak ve sesli harfler eklenerek kullanılması fikri de öne sürülmüştür (Doğaner:2005).

“Huruf-ı Munfasıla” olarak bilinen Arap harflerinin ayrı olarak yazılması uygulaması ilk olarak Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın isteğiyle “Ordu Elifbası” adıyla Balkan Savaşı sırasında kullanılmaya başlanmıştır. Bununla sessiz harflerin arasına sesli harfler koyarak yeni

bir yazım düzenini orduda kurmak istemişlerdir (Parmaksızoğlu,1981). Fakat bu uygulama, okuma yazma işini kolaylaştırmaktan ziyade daha da zorlaştırdığı gerekçesiyle kısa bir süre sonra kaldırılmıştır.

Osmanlı devleti içerisinde tüm bu tartışmalar devam ederken Arap harfleri meselesiyle ilgili ilk resmi, girişimler de başlamış bulunmaktaydı. Bu girişimlerden ilki 1909 yılında Maarif Nezaretinde kurulan “İmla Komisyonu” tarafından hayata geçirilmiştir (Albayrak, 1989).

Bu dönemde konuyla alakalı bir başka girişim ise 1911 ‘de İstanbul’da “Harf Islahçıları” tarafından bir “İslah-ı Huruf Komisyonu” oluşturulmasıdır. Bunlar 3 Şubatta Osmanlı Darülfünun’unun büyük salonunda bir kongre toplamışlardır. Bu kongrede “Türk Derneği” üyelerinden Ispartalı Hakkı Bey bir konuşma yapmıştır. Hakkı Bey, konuşmasının bir bölümünde:

“...Efendiler! Kimse inkâr edemez ki yazımızı doğru okumak kolay değil. Kolay değil diyorum. Hayır, bu söz doğru değil. Mümkün değil demeli. Çocuklara bakınızda görünüz- Bizim yazıya göre okumak denen şey okumak değil, kıvranmaktır. Çocuk her gün gittiği okulu yazıda görünce okuyamaz, büklüm büklüm oluyor... Biz yazı okuyacağız diye dimağımızın ne kadar serveti varsa sarf ediyoruz. Okuya okuya artık başka işe yaramak kabiliyetini kaybedip cahil ve kötürüm oluyoruz. Bunu ben her gün beraber çalıştığım gayrimüslim arkadaşlarımın yanında anlayıp duruyorum. Görüyorum ki arkadaşım Haçik Efendi, Nikola Efendi ben kadar tahsil görmemiş. Belki zekaca da geri. Fakat onlar daha iş adamı. İş üzerinde benim apıştığım yerlerde onlar fırlıyor, atılıyor. Niçin? Çünkü onlar ben gibi vaktini, aklını kelime öğrenmeye sarfetmemiş. Ben gibi sermayeyi kediye yüklememiş. Bu kadar yorgunluktan sonra bana, gel kimya öğren demek haklı olmaz. Ben Allah’ın huzuruna gittiğimde dünyada ne yaptın derlerse biraz okudum yazdım diyeceğim. Biz, vergi borcu için tavası, tenceresi, altındaki hasırı sattığı halde defteri yine kapanmayan köylü halindeyiz-Zavallı bizler...” diyerek, Osmanlının son dönemindeki eğitim ve öğretim durumunu gösterir. (Boyacıoğlu,1989).

Osmanlı devleti içerisinde başlangıçta Arap harflerinin ıslah edilip edilmeyeceği şeklinde ortaya çıkan daha sonra Arap harflerinin yerine Latin harflerinin alınıp alınmaması konusunda devam eden tartışmalar sürerken Osmanlı bünyesinde yaşayan azınlıklar içerisinde de bu tartışmalar etkisini göstermiştir.

Arnavut milliyetçileri, 20-26 Ağustos 1909 tarihinde toplanan “Elbasan kongresinde Arnavutçanın eğitim dili olmasına ve Latin harflerinin kabul edilmesine karar vermişlerdir. 1910 yılında ise

Mehmet adında Tiranlı bir Arnavut, “yalnızca Arnavutluk’ta Latin harflerinin kullanılması için” Sadrazamlığa (başvekilliğe) başvuruda bulunmuştur. Bu durum üzerine Sadrazamlık bu konu hakkında Şeyhülislamın görüşüne başvurdu. Şeyhülislâmlıkça "Latin harflerinin kabulüne ve bunlarla İslâm mekteplerinde tedrisat yapılmasına da asla cevâz-ı şer'i" olmayacağı ifade etmiştir. Böylece Latin harflerinin kabulüne değil, Arap harflerinin kullanılmakta olan şekliinden başka şekillerle yazılmasına dahi müsaade edilmemiştir (Ülkütaşır, 2000).

Kılıçzâde Hakkı ve Giritli Ahmet Sâki'nin çıkardığı Hürriyet-i Fikriyye dergisinde "Latin Harfleri" başlığı altında imzasız bir seri makale (20 Mart 1330, "1914" sayı: 7, 27 Mart 1330, sayı: 8; 3 Nisan 1330, sayı: 9; 17 Nisan 1330, sayı: 11; 24 Nisan 1330, sayı: 12) yayınlanmıştır. Bütünüyle Latin harflerinin mutlak şekilde kabulünü destekleyip öğütleyen bu seri makalelerinin dördüncüsünde de (17 Nisan 1330) yazar şöyle diyor: "Latin elifbasını dinî bir mânia olarak irâd edeceklere âtidedeki fikrayı ithâf ederim: "Şeyhülislâm yahut Fetva Emîni hazretlerinden şu sualime bir cevap almağı pek arzu ederdim: Fransızlar İslâmiyet'in esaslarını pek ma'kul bularak milletçe ihtidâ' etmek istiyorlar! Acaba onları Müslüman addedebilmek için o pek zarif aillerinin Arap harfleriyle yazılması şart-ı esasî mi ittihâz edilecek? "Evet" cevabını beklemediğim halde alırsam kemâl-i cesaretle "Siz bu zihniyetle dünyayı Müslüman edemezsiniz" mukabelesinde bulunurum." Hayır" beis yok" cevabım alırsam: "Biz Türklerin de Latin harflerini kullanmamıza müsaade bahşeder bir fetva veriniz" ricasını serd edeceğim. Hayır, Fransızlar ne kadar az Arap iseler, biz de o kadar az Arap' ız (Ülkütaşır, 2000).

Bu dönemde Arnavutların Latin alfabesine geçişine karşı çıkanlar olduğu kadar bu girişimi destekleyenler de vardır. Nitekim Hüseyin Cahit (Yalçın) Tanin gazetesinde yayınladığı "Arnavut Hurûfâtı" başlıklı bir makalesinde (7 Kânunısani"Ocak" 1325/ 20 Kânunısani 1910) konuyla alakalı şunları söylemiştir: "Bugün kullanmakta olduğumuz harflerin Türklük ve Müslümanlıkla ilgisi olmadığını, Türklerin kendi yazılarını bırakıp bunları sonradan kabul ettiğini, şimdiki (Arap harflerinin) Peygamber zamanında kullanılmadığını söyleyerek Arnavutların ihtiyaçlarına elverişli harfleri kabul etmekte serbest bırakılması gerektiğini, Latin alfabesini kabul edecek olurlarsa bir-iki hafta gibi kısa bir zamanda okuma-yazma öğrenip bizi geride bırakacaklarını, onlara engel olmak şöyle dursun, imkânı varsa bizim de kabul etmemizin yerinde bir hareket olacağını..." söylemiştir (Kılıç, 1991).

Sonuç olarak Tanzimat ile birlikte başlayan bu tartışma başlangıçta daha çok Arap harflerin ıslahı üzerineydi. Bu dönemde

yapılan çalışmalardan beklenen sonuç elde edilememiştir. Aksine bu çalışmalar okuma ve yazmayı kolaylaştırmamış, daha da zorlaştırmıştır. Bu nedenle geçen zaman, yapılan çalışmalar ve değişen koşulların da etkisiyle birlikte tartışmanın seyri artık Latin harflerinin alınıp alınmaması eksenine kaymıştır.

Cumhuriyet Dönemi Harf Meselesi ve Yeni Türk Harflerinin Kabulü

Alfabe hakkında Tanzimat ile birlikte başlayan tartışmalar Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Fakat tartışmanın seyri artık Arap harflerinin ıslahının gerekliliği değildir. Artık tartışılan şey Latin harflerinin alınıp alınmayacağıdır.

Bu dönemde Latin harflerinin kabul edilmesi konusundaki ilk ciddi girişimi İzmir İktisat Kongresi esnasında İzmirli Nazmi ve iki işçi arkadaşı gerçekleştirmiştir. Vermiş oldukları önerge ile Latin harflerinin kabul edilmesini istemişlerdir. Fakat bu konunun maarifi ilgilendirdiği, bu kongrenin konusu olmadığı gerekçesiyle konu görüşülmeden önerge reddedilmiştir. Önerge kongrede konuşulmasa da kongre başkanı Kazım Karabekir Paşa konuyla alakalı olarak basına çok sert açıklamalar yapmıştır. Latin harflerinin kabulüne karşı olan tavrın daha iyi anlaşılması adına Kazım Karabekir Paşa'nın açıklamalarına yer verilmesinin yerinde bir karar olacağı kanaatindeyiz. Paşa'nın dönemin basın organlarında da yer alan açıklamaları şöyledir:

"Bu fikir bir zamanlar Avrupa'da hercü merci mucib oldu. Bu cereyan evvelâ orada başladı. Bizim İslâm hurûfâtımız kâfi değilmiş. Binaenaleyh Latin hurûfâtıisti'mâl edilmeliymiş. Orada bazı arkadaşlarımız bu fikrin mürevvici oldular. Fakat neticede bunun felaketli olduğunu anladılar ve pişman oldular. Bu fikrin müthiş bir felâket olduğunu Arnavut kavmi de pek geç olarak anladı. Maatteessüf arz ederim ki, Azerbaycanlı arkadaşlarımız da bu felâkete bugün düştü. Bu hususta, hususî olarak bizden de fikir soranlar oluyordu. Biz bunun vehâmetini ve bu harflerin değiştirilmesinin bugün küre-i arz üzerinde yaşayan 350 milyon İslam'a ait olduğunu söyledikse de onlar anlaşılmaz bir şekl-i hurûf kabulü noktasına doğru yürüdüler. Arkadaşlar, bugün hangi ecnebi ile görüşseniz, ilk işi ve diyeceği söz: Türkçe gayet güzel bir lisandır, kolaydır, fakat harfleri fenâdır. Bunlar bütün ecnebilerin ağzında ve sizinle ilk görüşen bir ecnebinin size ilk telkin edeceği şeylerdir. Ve bu fikir ekseriyetle gayrı- İslâm insanlardan ibâret olan birtakım tercümanlar vasıtasıyla her tarafa ve hasseten İstanbul'da ecnebilere telkin edilmektedir. Binaenaleyh bugün bir kuvvet vardır ki, bu kuvvet bütün cihana karşı bu propagandayı yapıyor: Türk

yazısı güçtür okunamaz. Bendeniz bu mesele ile bizzat uğraştım ve Arnavutluk ihtilâli içinde bulundum. Acaba bu Latince kabul edilebilir mi? Bu kabul edildiği gün memleket here ü merce girer. Her şeyden sarf-ı nazar bizim kütüphanelerimizi dolduran mukaddes kitaplarımız, tarihlerimiz ve binlerce cilt âsârımız bu lisanla yazılmış iken, büsbütün başka bir şekilde olan bu harfleri kabul ettiğimiz gün en büyük bir felâkete uğramış oluruz. Derhal bütün Avrupa'nın eline güzel bir silah verilmiş olur. Bunlar âlem-i İslâm'a karşı diyeceklerdir ki: "Türkler ecnebi yazısını kabul etmişler ve Hristiyan olmuşlardır." İşte düşmanlarımızın çalıştığı şeytanekârâne fikir budur. "Bizim hurûfâtımız okunmaz değil, belki hûrûfâtımız dünyanın en güzel şeklidir, ikinci bir nokta daha var ki, bendeniz ecnebilerle iki sene Harb-ı Umûmîde beraber çalıştım, onlarla karşı karşıya aynı şeyi not ederek, ecnebiler bir sahife yazıncaya kadar ben on sahife yazar işimi bitirirdim. Almanca-Fransızca hurûfât hep böyledir ki, bizim dilimizi terennüm edecek hiçbir Latin hurûfu yoktur. Bugün Fransızca hurûfo kadar karışıktır ki bizim dilimizi kabil değil terennüm edemez. Bu mesele inceden inceye tetkik edilmiştir. Binaenaleyh istihâm ediyorum zararlı olan -ki zararını bilhassa İslâm kavimleri çekmiştir- bu gibi mesaili bırakalım, böyle fikirler içimize girmesin. Sonra büsbütün lâl ü ebkem olur ve bütün âlem-i İslâm'ı üzerimize hücum ettirir ve kendi aramızda birbirimizi yeriz. Gerçi bu teklif, hiç şüphe etmiyorum ki, samimiyet ve hüsn-i niyetle verilmiştir. Fakat başka taraflardan da pek kaba fikirler içimize zerk ediliyor. Bunlardan kendimizi sıyânet edelim." (Ülkütaşır,2000)

Kazım Karabekir Paşa'nın bu sert tepkisinden de anlaşılabilir gibi Latin harflerinin kabulünün zamanı gelmemiştir ve toplum buna henüz hazır değildir. Fakat açıklamayla birlikte "Latin harfleri alınsın mı, alınmasın mı?" tartışması tekrardan hareketlenmiş, lehte ve aleyhte birçok yazı kaleme alınmıştır. Bunlardan birisi de Kılıçzade Hakkı Bey'in İctihad dergisinde yayınladığı "İzmir kongresindeki Harfler Meselesi" adlı üç seri makaledir. Kılıçzade Hakkı Bey makalelerinde konuyla alakalı olarak şunları ifade etmiştir:

Kılıçzade Hakkı Bey, Kâzım Karabekir Paşa'nın nutkundaki tek ve doğru sözün: "Bu meselenin bir iktisat kongresinde konuşulamayacağına dair olanıdır" dedikten sonra, Paşa'nın kongre a'zâsı tarafından alkışlandığına şüphe olmayan nutkunu okuduğunu ve hayretler içinde kaldığını belirtmektedir. Yazar, ikinci yazısında da şunları yazmaktadır: "Ne gariptir ki yüksek bir tahsil görmüş çok zeki bir Kâzım Karabekir Paşa o kadar fecâyî-i tarihiye ve içtimâiyeden sonra, sırf ilmi bir mesele olan Latin harflerinin kabulü arzusunu takbih

ediyor; ve buna sebep olarak, hülâseten, âlem-i İslâm ne der? Diyor! Evet âlem-i İslâm ne der; işte bir kâbus!. "Ben bu kâbusun ne kadar korkunç ve müessir olduğunu ve âlem-i İslâm'ın bizim için ne dediğini ve ne diyeceğini biliyorum. Biz bir istiklâl ve halâs harbi yaparken asırlarca imdatlarına koştığımız âlem-i İslâm'ın bize yardımlarının derecesini gördük. "Bu tafsilâtta sonra kendilerine bir sual iradına müsaade buyurmalarını Karabekir Paşa Hazretlerinden rica ederim: Biz yalnız Müslüman mıyız; yoksa hem Türk hem Müslüman mıyız? Eğer yalnız Müslümansak bize Arap harfleri ve Arap dili lâzımdır. Ve ilim olarak Kur'ân yetişir. Bunun yanında milliyet ve kavmiyet kavgaları ve davaları yoktur ve olamaz. Eğer Türk isek bir Türk harsına muhtacız. Bu hars ise her şeyden evvel dilimizden başlayacaktır... "Paşa Hazretlerinin fikirlerinin doğru olmadığını söylemek benim için çok elim olmakla beraber üç ay zarfında bir Türk çocuğuna bugünkü harflerimizle gazete okutmak imkân haricindedir. Bunu her gün bizzat görüyorum. Keskin zekâlar mümkündür ki bir istisnâ teşkil etsinler; maahazâ o keskin zekâlı çocuklar bile Arap'ın lisanımıza kabul edilmiş müdgam kelimelerini zor öğrenirler. Yarım asırlık bir ömürden sonra bile ilk gördüğümüz bir Arapça kelimeyi yanlış okumakta muztar kalıyoruz. Bu Arap harflerinin belâsı değil de nedir? Arapça kelimeleri değil müterâdif-üllâfz Türkçe kelimeleri bile ayrı ayrı bellemedikçe ve karine ile manâlarını bilmedikçe doğru dürüst okumamız ve hele çocukların okuyabilmeleri çok zordur. Hele coğrafya ve tarihe ait isimleri harflerimizle doğru yazmak ve doğru, okumak bize hiçbir zaman nasip olmayacaktır (Kılıç, 1991)

Kazım Karabekir Paşa'nın yukarıda belirtilen ve basında yer alan açıklamaları; aslında Latin alfabesine karşı olanların düşüncelerinin de özeti sayılabilir. Anlaşılacağı üzere bu karşı tezler: Latin alfabesi kabul edilir ise İslam birliği bozulur; Hıristiyan devletler bu durumu aleyhimize kullanırlar ve İslam ülkelerini kışkırtırlar; Latin yazısı kabul edilirse Türkiye karışır; Kültürel bir kopukluk meydana gelir; kütüphanelerimizi dolduran kutsal kitaplarımız, tarihimiz ve binlerce eserlerimiz okunmaz olur; Arap alfabesiyle Türkçe daha hızlı yazılır ve yazılanlar daha az yer kaplar; Latin harflerinin Türkçeye uygulanması zordur (Kayıran ve Metintaş, 2015).

Oldukça sert bir tepkiyle karşılanan İzmir İktisat Kongresi'ndeki girişimden sonra Latin Harfleri konusunda ikinci ciddi girişim İzmir Milletvekili Şükrü Bey tarafından yapılmıştır. Büyük Millet Meclisinde 1924 yılı bütçesi konuşulurken söz alan Şükrü Bey, bu kadar yatırım yapılmasına rağmen halkın büyük çoğunluğunun hala okuma yazma bilmediğini, bunun en büyük sebebinin ise Türkçenin yapısına uymayan Arap harflerinin olduğunu ifade etmiştir. Dönemin

mebuslarının hatıralarından da anlaşılabilceği üzere Şükrü Bey'in bu konuşmasının ardından Meclis'te oldukça hararetli tartışmalar yaşanmış ve Şükrü Bey'e çok sert eleştiriler getirilmiştir.

Şükrü Bey'e gösterilen sert tepkiler gösteriyor ki Latin harfleri meselesinin Meclis'te konuşulması için daha erkendir, zamanı gelmemiştir. Nitekim Şükrü Bey de bunun farkındadır ve bir yıl sonra Maarif Vekili olduğunda kendisine yöneltilen konuyla alakalı bir soruya cevap vermekten kaçınmış ve bu konuda fikir belirtmesinin uygun olmayacağını ifade etmiştir.

1926 yılına geldiğimizde Akşam gazetesinin düzenlemiş olduğu anketle birlikte tartışma yeniden canlanmıştır. Ankete katılanlara "Latin harflerini kabul etmeli mi, etmemeli mi?" şeklinde bir soru sorulmuş ve düşüncelerini ifade etmeleri istenmiştir. Levent'in (1988) de ifade ettiği gibi ankete katılanların büyük çoğunluğu Latin harflerinin alınmaması gerektiği ifade etmiştir. Ankete katılanlardan Ali Canip, Necip Asım, Halid Ziya, Avram Galanti gibi isimler Latin harflerinin kabulüne karşı çıkarlarken; Refet Avni, Abdullah Cevdet ve Mustafa Hamit gibi isimler ise kabulünü desteklemişlerdir.

Bu sıralarda Necmettin Sadık "Latin Hurufatı Meselesi" başlıklı makalesini kaleme almış ve ankete evet ya da hayır diyenlerin gerekçelerini ifade etmiştir. Buna göre Latin harflerinin kabulüne taraftar olanlar başlıca iki sebep sunmaktadırlar. Birincisi Latin harflerinin çok daha kolay ve çabuk öğrenileceği, ikincisi ise Batı medeniyetini benimsemiş olan Türk milletinin dil konusunda da ayrı bir yol tutamayacağı gerçeğidir. Latin harflerinin kabulüne karşı olanlar ise, Latin harfleri kabul edildiği takdirde Türk milletinin mazisi ile tüm fikri ve ilmi bağımlı keseceği, yetişecek nesillerin kendi geçmişine meçhul bir gözle bakacağını dile getirmektedirler. Yazarın kendi görüşü ise Latin harfleri meselesine bir geçiş döneminin şart oluşu yönündedir. Her iki Alfabenin birlikte kullanıldığı bir geçiş dönemi istemektedir. Yazara göre Latin harflerine birdenbire geçilmesi halinde memlekette okuryazar kalmayacaktır (Erişirgil, 1952).

Bu dönemde ortaya atılan ilginç fikirlerden biri de Doktor İsmail Şükrü Bey'e aittir. Şükrü Bey, Arap ya da Latin harflerini almak yerine kendi alfabemizi yapmamızı öneriyor. İçtihad dergisinde yayınladığı "Darbe-i Tahlis-Harflerimiz" başlıklı yazısında konuyla ilgili görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

"Fânza, umûm milletlerin kullandıkları harfler, kolaydan zora doğru saf saf dizilse Arabî harflerin en geri saflar arasında bulunacağına, Latin harflerinin de şimdilik en ileri safı teşkil edeceğine ve binaenaleyh Latin harflerini kabul ettiğimiz dakikada bir atlayışta re'sen ilk safın sonuna geçmiş bulunacağımıza şüphe

yoksa da mademki bugün maârifin süratle tamimi için birinci çare olarak harflerin ya ıslahı veya tebdilini araştırıyoruz; niçin esasen kendinizin olmayan harflerle uğraşmak cihetine gidiyoruz da fırsat bu fırsattır deyip Latin harflerinden de mükemmel olmak üzere dilimizin; esvât-ı mahâric ve ahengine muvafık bir tarzda asrî hurûfîcâd ve kabulüne kalkışmıyoruz? Buna muvaffak olduğumuz gün hatta en ön saftakilerin bile en önüne geçmiş olmaz mıyız? Bence bugün Arap hurûfunu terk edip, Latin hurûfunu kabul etmek asra lâıyk bir ihtirâî araştırmaksızın, asrımızda ortalığı tenvir için elektrik ziyâsı dururken, yağ mumunun isti'mâlinden sarf-ı nazarla ispermeçet mumu kullanmağa karar vermeğe benzer." (Kılıç, 1991)

Doktor İsmail Şükrü Bey'in bu görüşü bir hayli tepki almıştır. Nitekim Celal Nuri, Şükrü Bey'e karşılık olarak yazmış olduğu yazısında şöyle demektedir:

"Arap elifbası gibi Latin elifbası da fena: Bu taktirde Türk Milleti kendisi için bir elifba ibdâ' etsin!'fikrine de tesâdüf ediyoruz. Müverrihleri, ulemâyı kahkahalarla güldürecek bu cahilane mütalaa cevaptan müstağnidir. Asrımızda ve tarihte bir kişinin veya bir heyetin ibdâ ve bir milletin kabul ettiği bir elifbanın misali yoktur. Her elifba, ondan evvelkinin istitâlesidir. Arap ve Latin elifbaları da müşterek ,(Fenike) elifbasına müintehi olur; o da Mısır (hiyeroglif) lerinden alınmıştır. Bunlarda kim bilir nereden me' hûzdur." (İleri, 1926).

Latin alfabesinin lehinde ve aleyhinde olan tüm tartışmalar sürüp giderken bir yandan da Cumhuriyet'in kurucu kadrosu eliyle diğer inkılaplarda olduğu gibi "Harf Devrimi"nin altyapısı oluşturuluyor, gerekli hazırlıklar yapılıyordu. Bu anlamda "Harf Devrimi"nin ilk resmi hazırlığı olan Dil Encümeni oluşturulmuştur. Dönemin önemli yazar, şair ve aydınlarından oluşturulan bu encümen ilk toplantısını 1928 yılında Ankara'da yapmıştır. Bu toplantıda alınan karar doğrultusunda iki komisyon oluşturulmuştur.

Bunlardan Alfabe Komisyonu Türkçedeki seslerin sayı ve niteliklerini ortaya koyacak, bütün harflerin öz değerlerini inceleyecek, seçim için esaslar geliştirerek Türkçenin yeni harflerini ve kurallarını belirleyecekti. Diğer komisyon ise gramer kurallarıyla ilgili çalışmaları yürütecekti (Oğuzkan, 1981).

Komisyonlar Mustafa Kemal'in başkanlığında çalışmış ve 6 Ağustos'ta alfabeyle son şekli verilmiştir. Encümen adına Elifba raporu ve Gramer hakkında rapor hazırlanmış ve böylelikle yeni harflere ilişkin teknik hazırlıklar tamamlanmıştır. 25-29 Ağustos 1928 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan çalışmalar sonucunda Nurettin Artam tarafından "Harf İnkılâbının Misak-ı Millîsi" olarak

nitelendirilen hedefler belirlenmiştir. Tavır kesin ve açıktır; buna göre “Milleti cehaletten kurtarmak için kendi diline uymayan Arap harflerini terk edip Latin esasında Türk harflerini kabul etmekten başka çare yoktur. Komisyonun teklif ettiği alfabe, Türk alfabesidir. Katidir. Türk milletinin bütün ihtiyaçlarını temine kâfidir. Harf ve imlâ kaideleri lisanın ıslahını, inkişafını ve millî zevki takip ederek tekâmül edecektir. Muhakkaktır ki yeni harflerle lisan ve imlâyâ yeni şeklini vermek için komisyonun projesi en kısa ve en amelîdir” (Doğaner, 2005).

Tüm bu çalışma ve ön hazırlıklardan sonra harf inkılabının fiili uygulamalarına başlanmıştır. Bu kapsamda önce Mustafa Kemal 8 Ağustos'ta Sarayburnu'nda coşkuyla karşılanan konuşmasını yapmış ve Dolmabahçe Sarayına bir kara tahta yerleştirilmiş, 11 Ağustos 1928'de İbrahim Necmi Dilmen tarafından ilk alfabe dersi verilmiştir. 25 Ağustos'ta Ankara'da toplanan Muallimler Birliği Kongresinde öğretmenler yeni harfleri öğretmek için and içmişler, 1 Ekim'de “*Türkçe Gazete*” adıyla yeni harflerle basılan haftada iki gün yayınlanacak olan bir gazete çıkarılmıştır. 2-10 Ekim tarihleri arasında öğretmenler sınavdan geçirilmiş ve başarıya ulaşmayanların oranının yüzde beş olduğu bildirilmiştir. Ayrıca muhtar ve ihtiyar heyeti üyelerinin de yeni harfleri öğrenmemeleri halinde işlerinden çıkarılacakları belirtilmiştir (Taneri, 1988).

Atatürk'ün 9 Ağustos 1928'de Sarayburnu'nda yapmış olduğu coşkulu konuşmayla başlayan uygulama safhası konunun meclise taşınmasıyla devam etmiştir. 1 Kasım 1928'de Atatürk TBMM'de yapmış olduğu açılış konuşmasında “Yeni Türk Harfleri”nin kabulü konusuna değinmiştir. Mustafa Kemal Paşa konuşmasında şu hususlara değinmiştir:

“Aziz arkadaşlarım; her şeyden evvel her inkişafın ilk yapı taşı olan meseleye temas etmek isterim. Her vasıttan evvel büyük Türk milletine onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lâzımdır... Büyük Türk Milleti, cehaletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan böyle bir vasıta ile sıyrılabilir. Bu okuma yazma anahtarı ancak Lâtin esastan alınan Türk alfabesidir... Basit bir tecrübe Lâtin esastan Türk harflerinin Türk diline ne kadar uygun olduğunu şehirde ve köyde yaşlı ilerlemiş Türk evlatlarının bu kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır. Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla Türk harflerinin katıyet ve kanuniyet kazanması, bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır. Hiçbir muzafferiyetin hatlarıyla kıyas kabul etmeyen bu muvaffakiyetin heyecanı içindeyiz. Vatandaşlarımızı cehaletten kurtaracak bir sade muallimliğin vicdan-ı hazzı mevcudiyetimizi

işba etmiştir... Aziz arkadaşlarım; yüksek ve ebedi yadigârınızla büyük Türk milleti yeni bir nur âlemine girecektir.” (Kayıran ve Metintaş, 2015).

Atatürk’ün yapmış olduğu bu konuşmadan sonra 11 maddeden oluşan yasa önerisi; 1353 numaralı “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun”, TBMM’de 1 Kasım 1928 tarihinde kabul edilmiş ve 3 Kasım 1928’de Resmi Gazete’ de ilân edilerek yürürlüğe girmiştir (Öztürk,1995).

Kanuna göre 1 Ocak 1929’dan itibaren yeni harflerin kullanılması zorunlu hale gelecek ancak vatandaşlar resmî işlemlerde haziran başına kadar eski harfleri kullanabileceklerdir. 1929 yılının ocak ayından itibaren basılacak olan kitaplar yeni harflerle basılacak ve resmî evraklardan mevcut olanları 1930 haziran başına kadar kullanılabilir (Doğaner, 2005).

Cumhuriyet’in kurucu kadrosunun bu devrimle neyi amaçladığını ve beklentilerinin neler olduğunu daha iyi anlayabilmek için Şarkikarahisar Mebusu Mehmet Emin Bey’in Meclis’te konuşuyla alakalı düşüncelerini ifade ettiği konuşmasına bakmak faydalı olacaktır. Mehmet Emin Bey, konuşmasında özetle şunları söylemektedir:

“Musa eski İbrânî harfleriyle tunç levhalar üzerine nasıl bir kavmin mukadderatını yazmışsa bu harflerle de yeni yazılacak olan kitaplara Türk milleti yeni bir mukadderat yazacak, (Götenberg) oyduğu harflerle nasıl yeni dünya hars ve medeniyetini hazırlamışsa bu yeni harflerle de Türk’ün yeni hars ve medeniyetini vücuda getirecek, Allah arzı, semayı, insanları ve bütün mâhlukatı nasıl birkaç unsurdan yaratmış ise Türk milleti de bu yeni harflerle yeni ilmini, sanatını, yeni terakkisini ve yeni kâinatını yaratacak.” (Doğaner, 2005).

Yeni Türk Harflerinin Kabulünün Sonuçları

“Yeni Türk Harflerinin kabulü” kanunu çıkarılmadan önce Cumhuriyetin kurucu kadrosu tarafından bu inkılabın altyapısının oluşturulması ve gerekli hazırlıkların yapılması sayesinde “Yeni Türk Harflerinin Kabulü” toplum içerisinde olumlu karşılanmıştır. Kanunun çıkarılmasından hemen sonra başta Cumhuriyet Halk Partisi olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluş tarafından yeni harflerin öğretilmesi adına kurslar açılmış ve bir okuma yazma seferberliği başlatılmıştır. Bu seferberliğin düzenli ve sistematik bir şekilde yürütülebilmesi için de Maarif Vekâleti tarafından 1929 yılında Millet Mekteplerinin açılmasına karar verilmiştir. Açılan bu kurslara büyük önem verilmiş, 15-45 yaş arasındaki bütün vatandaşların katılımı zorunlu tutulmuştur. Gerek Millet Mektepleri gerekse de diğer kurumlar tarafından yürütülen bu çalışmalar sayesinde kısa bir sürede birçok vatandaşımız

okuma yazma öğrenmiştir. Doğaner'in (2005) aktardığına göre 1932 yılına gelindiğinde Millet Mektepleri' nin mezun sayısı bir buçuk milyonu bulmuştu.

Bilindiği gibi Arap harflerinin değiştirilememesi gerektiğini savunanların en önemli dayanak noktalarından birisi, Kur'an'ın bu harflerde yazılmış olmasıydı. Bu harflerin değiştirilmesi halinde dinden çıkılacağını savunanlar bile olmuştur. Fakat bu tamamen mantık sınırlarını zorlayan, mesnetsiz bir iddiadır. Konuyla alakalı olarak Ramazan Boyacıoğlu "Harf Devrimi ve Sağladığı Kolaylıklar" isimli çalışmasında şöyle demektedir:

"Kanaatimizce harflerin dinle ilgisi yoktur, kutsiyeti de yoktur. Latin harflerinden oluşturulan Yeni Türk Harflerinin kabul edilmesi ile dinden çıkılması söz konusu olamaz. Eğer Kur'an Arap harfleriyle yazıldığı için böyle düşünülmüşse, bu harflerle yazılmış olan küfürler de vardır. Ama Kur'an'ın mesajı söz konusu ise, bunu ayrı düşünmek gerekir ve mesaj hangi dille yazılırsa yazılsın kutsaldır. Kaldı ki eskiden, Arapça bilmeyen bir Türk, Kur'an'ı anlamadan okuyor; onu evinin en önemli yerine asıyor ve ona saygıda kusur etmiyordu; fakat onu anlamıyordu. Oysa asıl olan onu anlayarak okumaktır. Yeni Türk harfleri kabul edildikten sonra, okuma kolaylaştığından okuma-yazma bilenlerin oranı artmış, buna paralel olarak Kur'an okuyanların oranı da artmıştır. Kur'an'ı Türkçeye yeni harflerle ilk tercüme ettiren de, 1930 yılında, Atatürk olmuştur. Hatta Kur'an ile birlikte Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili bir kitabın da Türkçeye tercüme edilmesi emrini vermiştir. Bunun üzerine Elmalılı Muhammed Hamdi, "Hak Dini Kur'an Dili" adlı tefsirini yazmıştır. Ayrıca Ahmed Nâim ve Kâmil Miras tarafından Sahih-i Buhari Muhtasarı olan "Tecrid-i Sarih" Türkçeye çevrilmiştir."

Latin kökenli Yeni Türk harflerini kabul etmekle elde edilen faydalardan birisi de Türkiye dışında yaşayan ve daha önceden Latin harflerini kabul etmiş olan Türklerle yazı birliği sağlanmış olmasıdır. Bunun neticesinde bu Türklerle başta kültürel alanda olmak üzere daha birçok alanda işbirliği daha kolay gerçekleştirilebilecekti. Fakat bu Türklerin daha sonra SSCB'nin de dayatmasıyla Kiril alfabesini kabul etmeleriyle maalesef bu bağ kopmuştur.

Yeni harflerin kabul edilmesiyle basın-yayın hayatında da önemli bir canlanma görülmüştür. Nitekim Kayıran ve Metintaş'ın (2015) aktardığına göre Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk kitabın basıldığı 1729'dan yeni Türk alfabesinin kabul edildiği 1928 yılına kadar yalnızca 30.000 kitap basılmışken; Cumhuriyet döneminde bu sayıda kitabın basılması için sadece 16 yıl gerekmiştir. Diğer yandan

Arap harflerini basabilmek için gerekli olan 600 dizgi harfinin sayısı, yeni harflerle 70'e inmiş, dolayısıyla basım giderlerinde önemli bir azalma olmuştur.

Sonuç

Alfabe değişikliği gibi toplumun tamamını yakından ilgilendiren büyük çaplı hareketler de bazı olumsuzlukların yaşanması gayet normaldir. Nitekim "Harf Devrimi"nin uygulanması esnasında da birtakım aksaklıklar, olumsuzluklar yaşanmıştır. Doğaner' in (2005) aktardığı gibi 1929 yılı ağustos ayında yeni Ceza Usul Muhakemesi Kanununun eski harflerle çoğaltılması, Arap harflerini kullananlara karşı ceza uygulayacak olan İstanbul Adliyesinde bulunan "Koridorlarda sigara içmek ve yerlere atmak yasaktır" levhasının ve Tahrir ve Kadastro vergisi almak için mükelleflere gönderilen ihbarnamelerin eski harflerle yazılı olması gibi durumlar bunlara örnek olarak verilebilir.

Latin alfabesinin kabul edilmesiyle yaşanan olumsuzluklardan bir tanesi de kullanılmakta olan Arap alfabesinde birkaç farklı şekli bulunan harflerin yeni Türk alfabesinde tek bir sesle sınırlandırılmasıdır. Bu durum bazı kelimelerin anlamlarının belirsizleşmesine ve birtakım yanlış anlamalara neden olmuştur.

Latin harflerine karşı olup Arap harflerinin değiştirilmemesi gerektiğini savunanların en önemli gerekçelerinden biri de bu harflerin değiştirilmesi halinde kültürel kopukluğun yaşanacağı savıdır. Bugün gelinen son nokta, bu görüşü savunanların haklılık paylarının olduğunu göstermektedir. Harf Devrimi'nin üzerinden yaklaşık doksan yıl geçmiş olmasına rağmen bugün bu sorunlar hâlâ çözülebilmemiş değildir. Bu kadar zaman geçmesine rağmen geçmişin kültürel mirasından yeterince faydalanabildiğimiz de söylenemez. Bilindiği üzere Harf Devrimi'nin amaçlarından bir tanesi de Doğu kültüründen uzaklaşıp Batı medeniyetine yüzünü dönmektir. Evet, belki bu amaç gerçekleştirilmiştir. Ama bunun neticesinde de bir kültürel kopukluğun yaşanması kaçınılmaz bir son olmuştur.

Makalenin Bilimdeki Konumu (Yeri)

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi

Makalenin Bilimdeki Özgünlüğü

Bu çalışmamızda Tanzimat ile başlayıp 1 Kasım 1928'de yeni Türk harflerinin kabul edilmesiyle neticelenen *Harf Meselesi* ve bunun toplum üzerindeki yansımaları yorumlanmış ve değerlendirilmiştir.

Alfabe değişikliği gibi toplumun tamamını yakından ilgilendiren büyük çaplı hareketlerde elde edilen kazanımlarla birlikte birtakım sorunların, olumsuzlukların da yaşanması gayet normaldir. Bu çalışma günümüzde de kısmen tartışma konusu olmaya devam eden yeni Türk harflerinin kabul edilmesinin toplum üzerindeki yansımaları konusunun yeniden sorgulanmasına ve konuyla ilgili yeni bir bakış açısının geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Albayrak, M. (1989). Yeni Türk Harflerinin Kabulü Öncesinde Halk Eğitimi ve Yazı Değişimi Konusunda Türk Kamuoyunda Bazı Tartışmalar ve Millet Mekteplerinin Açılması (1862-1928). *Atatürk Yolu*, yıl: 2, sayı:4 (Kasım), 474-475.
- Alkım, B. (1981).Yazının Başlangıcı. *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, Ankara.
- Boyacıoğlu, R. (1989). Harf Devrimi ve Sağladığı Kolaylıklar. *Atatürk Araştırma Dergisi*, Sayı 50, 1989,ss.429-450.
- Çağatay, N. (1990). Şeriat Yönetimi ve Laik Yönetimin Karşılaştırılması. *XI. Türk Tarih Kongresi: Bildiri Özetleri*. Ankara.
- Doğaner, Y. (2005). Elifbadan Alfabeye: Yeni Türk Harfleri. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, ss. 27-44.
- Ergin, M. (2001). *Üniversiteler İçin Türk Dili*. Bayrak Basım Yayın Dağıtım.
- Ergin, O.(1972). *Türk Maarif Tarihi V*. İstanbul.
- Erişirgil, E. (1952). Bir Tarih, Bir Teklif. *Türk Dili*, C.1, Sayı: 4 (Ocak), 30-37.
- İleri, C. N. (1915). *Tarih-i Tedenniyât-ı Osmaniye ve Mukadderât-ı Tarihiye*. Yeni Osmanlı Matbaası, 2. Baskı, s. 182-188.
- İleri, C. N. (1926). *Türk İnkılabı*. İstanbul. Ahmet Kamil Matbaası
- Kayıran, M. (1998). Atatürkçü Düşünce Işığında Çağdaş Eğitim. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XIV, Sayı:42.
- Kayıran, M. ve Metintaş, Y. (2015). Latin Kökenli Yeni Türk Alfabesine Geçiş Süreci ve Millet Mektepleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 24, 2015.
- Kılıç, S. (1991). Türkiye’de Latin Harfleri Meselesi (1908-1928). *Atatürk Yolu (Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi)*, 11/7, Ankara, ss.551-572.
- Korkmaz, Z. (1992). *Atatürk ve Türk Dili Belgeler*. Ankara, Türk Dil Kurumu.
- Levent, A. S. (1988). Latin Harfleri Meselesi. *Milli Kültür*, Sayı: 63 (Aralık).

- Oğuzkan, T. (1981). Yeni Türk Harflerine Geçişte Atatürk: Bir Devrimcinin Portresi. *Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası Atatürk Konferansı 9-13 Kasım 1981*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası. C. 3, 1-23.
- Ortaylı, İ. (2008). *Gelenekten Geleceğe*. Timaş Yayınları.
- Öztürk, K. (1995). *Türk Parlamento Tarihi: TBMM III. Dönem (1927-1931)*, Cilt: I, Ankara.
- Paçacıoğlu, B. (1990). *Sivas Basınında Harf İnkılabı*. Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları
- Parmaksızoğlu, İ. (1981). Yazı İnkılabına Dair, *Milli Kültür*.
- Taneri, A. (1988). Atatürk ve Harf İnkılabı. *Milli Kültür*, Sayı: 63 (Aralık), 52-53.
- Ülkütaşır, M. Ş. (2000). *Atatürk ve Harf Devrimi*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Sonbahar / Autumn
Sayı/Issue: 41 - Sayfa / Page: 51-68
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 05.07.2018 Kabul/Accepted: 17.08.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

**MARIE DARRIEUSSECQ'İN *TRUISMES*
ADLI ROMANINDA ERİL TAHAKKÜM***

***MASCULINE DOMINATION IN TRUISMES*
BY MARIE DARRIEUSSECQ**

Dr. Öğr. Üyesi Şevket KADIOĞLU
Pamukkale Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü
kadioglu_s@hotmail.com

Öz

1969 yılında doğan Marie Darrieussecq Fransız çağdaş kadın yazarlar arasında 1996 yılında yayımlanan romanı, *Truismes* ile dikkatleri üzerine çekmiş üretken bir yazardır. Yazarın Türkçe 'ye *Dişi Domuz* adıyla çevrilen bu ilk romanı, çalıştığı parfümeri mağazasında, müşterilerin cinsel arzularını karşılayan, anlatıcı genç kadının, geçirdiği moral değişime koşut olarak dişi bir domuzla dönüşmesini konu edinir ama alegorik arka alanda, ciddi bir toplumsal eleştiri gözlemlenir ve bu yönüyle de roman toplumun metaforik bir aynası olarak karşımıza çıkar.

Biz bu çalışmada, kapitalizmin dayattığı tüketim alışkanlıkları, ideolojiyi yöneten, kapitalizmi yürüten eril gücün kadını zorladığı güzelliği anlayışı, "esen bir toplum" savıyla, marjinal olanı söküp atmaya, farklıları, sistemin, toplumun ve coğrafyanın sınırları dışına itmeye dayalı her türden sömürü, baskı, şiddet, bağımlı kılma, kısıtlama, yönlendirme, engelleme, tutsaklaştırma yöntemleriyle kendini gösteren eril tahakkümü incelemeye

* Bu makale Pamukkale Üniversiteli Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir.

• Bu makale 26-27 Nisan 2018 Tarihlerinde Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün düzenlediği 13. Ulusal Frankofoni Kongresi'nde sunulan bildirinin geliştirilmesiyle hazırlanmıştır.

çalışacağız. Çalışmada, eril tahakküm alanının yalnızca erkek gücünün varlığıyla biçimlenmediğini, oluşumda dişil etkenlerin yanında toplumda yer edinmiş görünür, görünmez güç öğelerinin de etkili olduğunu vurgulamaya çalışacağız. Ayrıca yazarın vurguladığı üzere, daha büyük bir “vücut” olan toplumun, anlatıcının vücudunun geçirdiği değişim ve bozulmaya koşut olarak nasıl bozulduğunu, böylesi bir toplumda kimi eril odaklarının güç savaşımının yarattığı toplumsal kokuşmayı da vurgulamaya çalışacağız. Çalışmamızın sonunda eril tahakkümün yalnızca eril öğelerden beslenmediğini, dişil güçlerin, sistemin, ideolojinin ve kimi toplumsal kurumların da onun “şeytani” varlığını berkittiğine dikkat çekeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Tahakküm, Eril, Güç, Toplum, Sömürü.

Abstract

Born in 1969, Marie Darrieussecq is a prolific writer who drew attention among contemporary French writers with her novel, *Truismes*, published in 1996. This novel describes the transformation of a young woman into a pig parallel to her moral transformation in a perfume shop where she works to satisfy the sexual desires of customers but in the allegorical background, a serious social criticism is observed, and in this respect the novel emerges as a metaphorical mirror of society.

In this study, we will try to study the masculine domination which manifests itself in various forms such as male domination in consumer habits, in the conception of beauty imposed on women by male power governing ideology and driving capitalism. We will emphasize that male domination has a strict relationship with all kinds of exploitation, pressure, violence, submission, restriction, imprisonment. In our work, we will emphasize that the domain of male domination is not only shaped by masculine power, but also, feminine factors have a part in this formation. We will also try to emphasize, as the above mentioned author points out, how society which is a larger "body" is distorted in parallel with the change and deterioration of young woman's body. In addition, we will underline the social corruption created by power struggle by males in such a society. We will note that at the end of our work, male domination is not only fed by masculine items, but also feminine forces, system, ideology, and some social institutions have also strengthened its "evil" presence.

Keywords: Domination, Masculine, Power, Society, Exploitation.

1- Toplumsal Cinsiyet ve Eril Tahakküm

Toplumsal cinsiyet, toplumun kadın ve erkek rollerini, kadın ve erkeklerden beklentilerini, toplumda egemen iktidar yapısının ve buna bağlı olarak ideolojik örüntünün kendine varlık alanı açmak, var olan varlık alanını güçlendirmek ve meşrulaştırmak amacıyla, kendi çıkarına uygun, egemenliğinin devamını sağlayacak değer kalıpları içinde tasarlayıp yoğurarak biçimlendirmesi, yapılandırılması anlamına gelir. Toplumsal cinsiyet kuramı, toplumun, erkek ve kadın bedenlerini

toplumsal olarak yapılandırıldığını, erkeğe ve kadına farklı roller yüklediğini, farklı davranış modelleri benimsettiğini, her bir cins için farklı beklentiler ürettiğini savunur. Bu biçimde, bir yandan, egemen “olanların bakış açısıyla oluşturulmuş kategoriler” yaratırken, diğer yandan toplumun yarattığı gerçek ya da sembolik şiddet mekanizmalarını da kullanarak kadın ve erkeği bu kategorilere uymak, boyun eğmek zorunda bıraktığı görüşünün altını çizer. Yalnız, toplumsal cinsiyet yapılandırması bunu cinslerden birinin yararına diğerinin zararına olacak biçimde düzenler. Kuşkuya yer bırakmayacak bir biçimde bu yapılandırma tarihin çok uzun zamanlarından bu yana ve günümüzde erkek cinsinin üstünlüğüne olanak sağlamış, erkek de sahip olduğu bu üstünlüğü sürdürebilmek, sahip olduğu ayrıcalıkları koruyabilmek, kendine tanınan aşkınlık içinde gücünü daha da ötelere taşıyabilmek için toplumsal cinsiyet yapılandırmasının rakip ya da karşı tarafta konumlandığı kadın cinsine ve onun her türden, tezahür, anlayış ve temsil ürün ve türevlerine karşı bir tahakküm uygulamasını öteden beri sürdürme gelmiştir. İşte bu yönüyle de “erkeğin üstünlüğünün ve hâkim olduğu üstünlük alanındaki güç ilişkilerinin bir yansıması” olan eril tahakküm ve toplumsal cinsiyet kavramları birlikte anılır olmuştur. Öteden beri ve günümüzde eril tahakkümün yöneldiği kesim her ne kadar büyük bir oranda kadınlar olsa da etki alanı kadınları aşmakta erkek cinsini de içine alacak bir boyutla bütün toplumu kapsamaktadır. Bu yüzden de eril tahakkümü eleştirirken bile Bourdieu’nün dikkat çektiği gibi “*kendileri de tahakkümün ürünü olan düşünme biçimlerine başvurma riskini taşıyız*” (Bourdieu, 2016: 17) ve “*toplumsal düzen, amacı, üzerine temellendiği eril tahakkümü tasdik etmek olan devasa bir sembolik makine gibi işler.*” (Bourdieu, 2016: 22) Bildiğimiz üzere Pierre Bourdieu Eril Tahakküm adlı kitabında kavrama oldukça derinlikli, kucaklayıcı, kavramla ilişkisi olabilecek bütün alanları kapsayıcı bir bakış açısıyla yaklaşmakta ve “*tahakkümün toplumsal bağının bilinç düzeyine*” (Bourdieu, 2016: 20) çıkışını da sorgulamaktadır. Dolayısıyla eril tahakkümden de öncelikle erkek ve kadın bedenleri üzerinde belli bir toplumsallaştırma eylemi gerçekleştirerek, ardından da işgücünün cinsiyetçi bölünümü ile de erkeği kadın cinsi karşısında üstün, hükmeden, kadını hükmedilen bir konuma yerleştiren toplumsal cinsiyetin erkek merkezli bakış açısının, erkeğe bağışlanan sınırsız gücün ve yetkinin, erkeğe gösterilen ölçsüz bağışlayıcılık ve ayrıcalığın öncelikle kadın cinsi ve sonra da duyarlı bütün bilinçler üzerinde yarattığı baskıyı, ürettiği şiddeti, yol açtığı değersizlik duygusunu, neden olduğu tinsel çöküntüyü ve her türlü travmayı anlamak gerekir.

2-Eril Tahakkümün İşbirlikçileri

“Kendi belirlediği pratikler tarafından sürekli olarak meşrulaştırılan”(Bourdieu, 2016: 48) eril merkezli bakış açısı ve eril tahakküm toplumda o denli bir meşruiyet ve haklılık temeli üzerinde oturur ve öyle bir nokta gelir ki artık “eril düzenin gücü, kendi haklılığını ispat etmeye yeltenmemesinde görülür ve onu meşrulaştıracak söylemlerde dile getirilmeye ihtiyaç duymaz. Toplumsal düzen, amacı, üzerine temellendiği eril tahakkümü tasdik etmek olan devasa bir makine gibi işler” (Bourdieu, 2016: 22). Eril tahakkümün kaçınılmaz, önüne geçilemez, geri döndürülemeyen, değiştirilemeyen bir kültürel kod, deyim yerindeyse bir genetik zorunluluk olarak ortaya çıktığı noktada artık tahakküm edenle, tahakküm altına sokulananın işbirliğinden söz edilebilir. Bu durumu Bourdieu, “hükmedilenler de, dayatılan sınırlamaları zımnen kabullenmek suretiyle kendilerine uygulanan tahakküme çoğu zaman bilmeden, kimi zaman da istemeden katkıda bulunurlar” (Bourdieu, 2016: 55) ifadesiyle, bir bakıma eril tahakkümün iç dinamiğinin bir tür kabullenme olduğunu vurgulayarak dile getirir. Bu kabullenme elbette kadın cinsini, birden, eril tahakkümün bir işbirlikçisi durumuna sokmakta ve kadın hem eril tahakkümü bizzat uygulayan eril güçle, hem de bu tahakkümü onaylayarak eril güce yarımcılık yapan istemli ya da istemsiz kadın ihaneti ile mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Hélène Cixous Médusa’nın Gülüşü adlı incelemesinde, eril merkezli bakış açısının, kadınları kadınların en büyük düşmanı haline getirdiğine değinerek şöyle der: “Kadınlara karşı en büyük suçu işlediler, sınırsız ve şiddetle kadınları kadınlardan nefret etmeye ve kendilerinin düşmanı olmaya, kendi sınırsız güçlerini kendilerinin aleyhine harekete geçirmeye ve kendi erkeksi gereksinimlerinin icracısı olmaya zorladılar”¹ (Cixous, 1975: 41) Kimi kadınların, kadınların eril tahakküme karşı giriştikleri savaşımın yanında yer almamaları ve hatta çoğu zaman eril tahakkümün işbirlikçisi olmaları, kendi yazgılarını olduğu gibi kabul etmeleri, erkeklere özgü olduğu iddia edilen aşkınlık yerine içkinliğe kapanıp kalmaya başkaldırmamaları ne yazık ki doğal olarak karşılanmakta ve baskın eril bakış açısı tarafından toplumun uyumu adına gerekli görüldüğü için de takdir edilmektedir. İkinci Cins adlı kapsamlı kitabında konuyu, varoluşçu bir bakış açısıyla oldukça derinlikli bir biçimde inceleyen Simone de Beauvoir, Donovan’ın deyişiyle “ötekiliğin insan düşüncesinin temel bir kategorisi”(Donovan, 2005: 232) olduğuna inanır. “Erkek kadına göre değil, kadın

¹ Kaynakçada Fransızca ve İngilizce yer alan kaynaklardan yapılan alıntılar bizim tarafımızdan çevrilmiştir.

erkeğe göre tanımlanır” düşüncesini temel alan Beauvoir, kadınların kendileri olmalarının önünün erkek bakış açısının oluşturduğu somut gerçekliklerin engellemeleri, “*sağlam toplumsal, iktisadi temeller*” (Beauvoir, 1976: 261) yüzünden tıkandığını vurgular ve kadınların, bir takım kişisel çıkar ve kazanımlar karşılığında, tüm kadınların kendilerini her bakımdan özgürce ve tam anlamıyla var edecekleri bir cinsiyet devriminin savaşçıları olmayı reddettikleri görüşünü savunur: “*Kadınların çoğu hiçbir eyleme girişmeksizin, yazgularına boyun eğmektedir, bu yazgıyı değiştirmeye çalışanlar benzersizliklerine sahip çıkmaya değil, onu aşmaya özen göstermişlerdir. Dünyanın akışına, erkeklerle anlaşarak, erkek bakış açıları içerisinde katılmışlardır.*” (Beauvoir, 1976: 159) Bu biçimde “*Kendi varlığına yaslanmasına izin verilmeyen kadının olanca ağırlığı ile erkeğin sırtına bindiğini*” (Beauvoir, 1976b: 130) vurgulayan Beauvoir kadının bağımlılığının birbirinin içine geçmiş, birbirini üreten ve besleyen süreçlerine dikkat çekmektedir. Böylece kadının erkeğe bağlılık dinamikleri toplum tarafından üretilse bile, kadınlar da, kendilerini gerçekleştirebilecekleri olanaklardan yoksun oldukları için, bir bakıma çaresizlikten, bu tahakküme katlanarak, erkek bakış açısını olumlayarak bu dinamikleri beslemek zorunda bırakılmaktadır.

Hiç kuşkusuz eril tahakkümün kadın işbirlikçileri yanında daha başka etkili güç kaynakları da vardır. Bu güç kaynakları başta aile olmak üzere, gelenekler, din, ahlak, eğitim kurumları, hukuk, siyaset ve diğer toplumsal kurumlardır. Bu güç kaynakları eril tahakkümü kimi zaman faklı pratikler halinde uygularken, kimi zamanda organik bir bütün halinde eylemde bulunurlar. Ama ayrı ayrı, ya da bir arada etkinlik göstermeleri yaratılan sarsıntının içeriğine bir dokunca getirmez, yalnızca şiddetini etkiler. Bir bütün olarak eylemde bulduklarında kuşkusuz sarsıntı daha şiddetli olur, tahakküm daha derinden duyumsanır. Ayrı ayrı eylemde bulduklarında ise aralarında gizli ya da açık bir işbirliği sürekli mevcuttur. Örneğin ailenin, çocuk eğitimi ve cinsel yapılandırma (kimliklendirme) pratikleri içinde dinin emir ve yasaları her zaman başat bir işlev üstlenirler. Yine aile tahakkümünü uygularken her durumda gelenekleri yardıma çağırır. Din yasaları ve toplumsal ahlak kuralları her zaman bir birlerini destekleyecek ve biri diğerinin açığını kapatacak bir işbirliği içinde çalışırlar. “*Okul (ancak, Kilise ya da Ordu gibi başka devlet aygıtları da) bir sürü beceri öğretiyor, ama bunu egemen ideolojiye tabi olmayı ya da bu ideolojinin pratiğinin egemenliğini sağlayan biçimlerde yapıyor.*” diyen Althusser (2003: 159) de tezimizi desteklemektedir. Ailenin yapamadığını ya da yarım bıraktığını okul tamamlar, hatta anne babalar çocuklarını “bizim sözümüzü dinlemiyor ama sizinkini dinler”

teslimiyeti içinde okullara tam bir gönül rahatlığı ile teslim ederler. Eğer erkek, erkeklik olgusunun gereklerini belli bir yaşa kadar edimselleştirememişse bu kez “asker ocağı” devreye girer ve tam erkek olamamış erkeği erkeklik kıvamına gelinceye kadar pişirir. Fazla pişenleri “eğitim zayıtı” marifetiyle devre dışı bırakır. Akıl hastaneleri, haphaneler, yatılı okullar ve hatta kapitalist sistemin kimi iş kolları, fabrikalar, şirketler...vb. eril tahakkümün sistematik ve düzenli bir biçimde pratik edildiği ve üretildiği alanlar olarak etkinlik gösterirler. Bütün bu pratikler kendisi de erkek olan bir devlet baba denetimi ve yetkesi altında gerçekleştirildiğinde daha önce de belirtildiği üzere eril tahakküm de kendini haklı göstermeye ihtiyaç duymadan rasyonelleştirilmiş kültürel ve toplumsal coğrafyası içinde özgürce serpilmeye, gelişmeye, yeni tahakküm biçimleri üretmek güçlenmeye devam eder. Zira “*tabi kılma mekanizmalarının sömürü ve tahakküm mekanizmaları ile ilişkileri dışında incelenemeyeceğini söyleyen*” Michel Foucault (2016: 64) nun da belirttiği gibi “*çoğu zaman devlet, bireyi görmezlikten gelen, sadece bütünlüğün ya da yurttaşlar topluluğu içindeki bir sınıfın ya da grubun demeliyim, çıkarlarını gözetken bir siyasi iktidar türü olarak tasarlanır.*” (Foucault, 2016: 64)

Tahakkümün en ayrıcalıklı güç kaynaklarından biri de bilgidir. Bilgiyi bu denli ayrıcalıklı bir eril tahakküm aracı olarak görmemizde belki bizi Michel Foucault yönlendirmiş olabilir. Zira Foucault’ya göre “bilgi ve iktidar biri diğerini baskılayan ya da aldatan birer “kendilik” değildirler, tersine bir sistemin kabul edilebilirliğini sezmemize olanak sağlayan ortak bir çekirdeğe sahiptirler. “*Daha ziyade iktidarın bilgiyi ürettiğini (sadece onu kullandığı için onu destekleyerek ya da yararlı olduğu için uygulayarak değil), iktidarın ve bilginin doğrudan birbirlerini içerdiğini, bir iktidar alanı ile bağıntılı bir yapı olmaksızın iktidar ilişkisi olmadığı gibi, iktidar ilişkileri öngörmeyen ve oluşturmeyen bir bilginin de olmadığını kabul etmek gerekir.*” (Foucault, 1975: 32) tümceleriyile Foucault bu ortak çekirdeği vurgular. Ama her ne olursa olsun bilginin ve özellikle de gizli tutulan ya da herkesin eriminde olmayan bilginin, ayrıcalıklı bir güç kaynağı ve bir tahakküm aracı olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Kuşkusuz burada sözü edilen bilginin, doğru ve gerçek bilgi olması beklenir ama tahakküm aracı olarak kullanılacak bilginin mutlaka gerçek, doğru bilgi olması zorunlu değildir. Gerçekliği tahakkümü yürüten güçler tarafından dayatılmış düzmece bilgi de etkili bir tahakküm aracıdır ve tahakküm edenin gereksinim duyduğu bilgi tam da bu tür bilgidir ve belki de doğru ve gerçek bilgiden daha etkilidir. Zira bu tür bilgi bir yandan tahakküm edenin iktidarını

meşrulaştırmaya, tahakküm gerekçelerini akla yatkın kılmaya yararken diğer yandan her türlü tahakküm pratiklerinin önünü açar ve tahakküm araçlarının yeniden üretilmelerine olanak sağlar.

Bilginin türünün ne olduğu bu noktada pek de belirleyici olmayan bir ayrıntı olarak kalır. Önemli olan ister bilimsel bilgi, isterse Fransızcadaki “information” sözcüğünün karşılığı olan bir konuya ilişkin edinilen bilgi ve bununla ilgili olan doğru, gerçek kavramları olsun, bu bilgiye sahip olanların, onu elinde bulunduranların onu bir tahakküm aracı olarak kullanabilme güçleridir. Tahakküm edenlerin elinde, bilginin her türü güçlü bir tahakküm aracına dönüşür. Hem bilimsel bilgi, hem düzmece bilgi, hem de bir konu hakkında edinilen doğru ya da yalan yanlış bilgi. Düzmece bilgiyi bir yandan tahakküm eden, bu tahakkümü meşrulaştırmak, rasyonalize etmek için kullanırken, diğer yandan da bilimsel bilgiden sınırsız bir güç aracı olarak yararlanır.(Hitler dönemi buna güzel bir örnektir.) Diğer yandan saklanan bilgi de tahakküm edenin elinde etkili bir güç kaynağı haline gelir. Orta Çağ bu durumu örnekleyici tanıklıklarla doludur. Bilgiyi elinde bulunduranların, bunu kitlelerden saklaması bilme ve bilmeme diyalektiği üzerinde ilerleyen etkili bir tahakküm ortamı oluşturur. Althusser ideolojiyi gerçek ilişkilerle kurulan simgesel ilişki olarak tanımlar ve *“insanların ideolojide gerçek varoluş koşullarını, gerçek dünyalarını değil, her şeyden önce sözü edilen gerçek varoluş koşullarıyla olan ilişkilerini”* (Althusser, 2003: 189) *“tasarımladıklarını”* öne sürerken dolaylı da olsa ideolojinin ürettiği bilgiyi de tartışma konusu yapmakta ve bu da bizde tasarımlama çerçevesinde düzmece bilginin ideolojinin ve dolayısıyla iktidarın ve tahakkümü yürütenlerin elinde nasıl bir güce dönüşebileceği düşüncesini uyandırmaktadır. Günümüzde (bile) halkın cehaletinin, tahakküm edenlerin tahakkümelerini özgürce, küstahça ve korkusuzca sürdürebilmelerine sınırsız olanaklar sağladığı bilinen bir gerçektir. Bunun yanında açıklanmayan, gizli tutulan bilimsel gerçekler, bir takım buluşlar yine yüzyıllardan beri ve modern dünyada tahakkümün güçlü bir aracı olma özelliğini sürdürmektedir. Günümüzde belki ilaç endüstrisi, ilaçbilim başta kanser olmak üzere kimi hastalıkların ilacını bulduğu halde bunu gizil bir güç aracı olarak kullanabilmek için gizli tutmaktadır.

Belirtmek gerekir ki bilgiden beslenen ve bilgiye yaslanan bütün pratikler açık ya da gizli eril tahakkümün hizmetine sunulurlar. Gelenek yoluyla aktarılan bilgi, kültürel kod içinde işlenmiş bilgi, hatta kimi zaman kitapsal bilgiler, çok masum olarak görülen pratik bilgiler eril tahakküme icazet çıkarırlar ve tahakkümü Foucault’un da belirttiği gibi *“ aslında anlamına ve sonuçlarına bazen toplumun en ince*

dokularında bile rastlanabilen bir iktidar yapısına dönüştürür.” (Foucault; 2016: 82) ler. Bu çerçevede iktidar olmak için yapılandırılmış, bilinçlerine erkekliğin görev olduğu kazanmış bir erkekliğin iktidar açlığı çekmemek için, erkekliği üretmesi, stoklaması, pazar yaratması, pazarlaması ve yeniden üretmesi biçiminde sürüp gider. Deyim yerindeyse erkeklik hem eşeyli, hem de eşeysiz ürer. Erkekliği hem kadın hem de erkek besler. Hem bilgi hem bilgisizlik emzirir.

3-“Truismes” ve Eril Tahakküm

Marie Darrieussecq 1969 doğumlu çağdaş sonrası Fransız edebiyatının, dikkat çekici temsilcilerinden biridir. Edebiyat eğitimi gören ve edebiyat doktorasına sahip olan Darrieussecq aynı zamanda bir psikanalisttir. Bu bildirinin bütüncesi olan *Truismes* adlı kitabı 1996 yılında 27 yaşındayken yazar. Yazarın altıncı kitabı olan bu anlatı kısa sürede 100 bin satış rakamını yakalar ve 34 ülkede otuz dile çevrilir. Roman kısaca, çalıştığı parfümeri mağazasında zengin, iktidar sahibi, nüfuzlu kişilere ve politikacılara pazarlanan güzel bir genç kadının bu duruma bir tepki olarak domuza dönüşmesini anlatır. Ama roman bir tür alegori olarak da okunduğunda daha da anlam kazanır ve yazar toplumu, Bourdieu’nün de belirttiği gibi “*amacı, üzerine temellendiği eril tahakkümü tasdik etmek olan devasa bir makine gibi*” (Bourdieu, 2016: 22) betimler. Ama bu betimlemeyi yaparken yazar, hiç de kolay bir yol seçmez. Başvurduğu yol, kimi Darrieussecq yorumcularının ısrarla vurguladıkları gibi oldukça rahatsız edicidir. Yaratacağı rahatsızlığın farkında olan yazar da anlatısının hemen ilk tümcelerinde bunu belirtmek ihtiyacı duyar: “*Bu öykünün ne denli şaşkınlık yaratıp boğuntu saçacağını, insanları ne denli alt üst edeceğini biliyorum. Bu elyazmasını yayınlama sorumluluğunu üstlenen yayıncının başının bir yığın belaya gireceğini de tahmin ediyorum. Kuşkusuz kodese girmekten kurtulamayacak, bu nedenle başına açtığım dertlerden dolayı kendisinden özür diliyorum.*” (Darrieussecq, 1997: 9) Yazdıklarının okuru da rahatsız edeceğini düşünen yazar ondan da kendini bağışlamasının ister ve devam eder: “*Ama ne yazık ki, bu kitapta yapacağım densizlikler sadece bununla kalmayacak ve bunlardan rahatsız olacak zevattan, lütfedip beni bağışlamalarını istirham edeceğim.*” (Darrieussecq, 1997: 10) Anlatıcının deyimiyle öykünün yarattığı rahatsızlığın nedeni, kadınlar üzerinde eril gücün en dikkat çekici, en belirgin pratiklerinden biri olan cinsel sömürüyü ve cinsel ticareti açığa vurmak için, yazarın sansüre pek de başvurmadan anlattıklarıdır. Uzun süre iş arayan genç bir kadın bir parfümeri mağazasında iş bulur ve burada yaptığı işin hassasiyeti dolayısıyla,

kitapta genç kadının işe kendi istemi doğrultusunda başvurduğu belirtilir. Mağazada çalışmaya başlayan genç kadın kısa sürede kendisinden ne tür bir hizmet beklendiğini anlar ve gerçekten de kendinden bekleneni yerine getirir “meslek ahlakı konusunda oldukça titiz” olduğu için de işini kusursuz bir biçimde yapmaya çalışır. Bu nokta da kuşkusuz ilk akla gelen soru, kadının böyle bir işi neden sürdürdüğüdür. Kitabın hemen başında genç kadının uzun süre iş aradığı belirtilse de bu güçlü bir dayanak olarak algılanmayabilir. Kimi yorumcular da genç kadının akıl sağlığının yaptığı işin bir tür fahişelik olduğunu kavrayamayacak kadar bozuk olduğunu vurgularlar. Kitapta anlatıcı genç kadının birkaç kez akıl hastanesine yatıp çıktığı anlatılır ama bu onun işe başlarken de aklını kaçırmış olduğuna ilişkin güçlü bir kanıt oluşturmaz. Ama kitap boyunca anlatıcının domuzluk ile insanlık arasında gidiş gelişlerinin yarattığı gerilimin onun akıl sağlığını bozduğu izlenimini edinebiliriz. Anlaşılan, yazar, kurgunun iç dinamiğini oluşturan devindirici ögeyi tüm gizemi boğacak bir zorunluluğa dayandırmak yerine, alegorik okumalara da olanak sağlayacak bir belirsizliği bilerek yaratarak kurguyu belli bir olumsuzluk boyutu üzerinden yürütmeyi yeğliyor. Ama durumu hassas kılan şey, eril tahakküm açısından kadının bunu isteyerek mi yoksa istemeden mi yaptığı değil, kadın bedeninin erkek dünyası tarafından nesneleştirilmesi ve kadınların kapitalizmin de desteğiyle böyle bir “mesleği” yapmak zorunda bırakılmaları, kadının toplumun iktidar matrisi içindeki yeridir. Bu durumu yazar kendisi ile yapılan bir söyleşide şöyle dile getirir: *“Başlangıçta değişime uğrayan bir vücudun öyküsünü anlatmak istiyordum. Kafamda belirgin bir biçimde izlediğim çok güçlü öyküsel bir örgü oluşturan bir dizi belirti vardı: derinin kalınlaşması, kulakların uzaması... vb. Bu beni çok eğlendiriyordu. Ama bu mahrem vücudun yolunu izlerken onu bir uzama yerleştirmek gerektiğini fark ettim, örneğin bu kadına bir meslek vermek. Bu da beni, bu bedeni daha büyük bir beden olan toplum içine yerleştirmeye yöneltti. Bu benim için, toplumsal eleştiri adına bilinçli bir istekten öte, bozulan bir kadın bedeni ile yine bozulan toplum arasında bir ayna oyunuydu sanki.”*² Yazarın bu ifadesi tam da Bourdieu’nün belirttiği gibi, *“bütünüyle eril tahakküm etrafında inşa edilmiş bir toplumsal dünya”* da (Bourdieu, 2016: 73) kadın bedenine biçilen rolü tanımlar. *“Kapitalist toplum düzeni içinde kadın bedeni nesneleşmiş ve bir ticari metaaya dönüştürülmüştür; .”* Bu durumu *“Erkek için ne şıklık, ne de güzellik, kendini nesne haline getirme ereğini güder(.../...) Kadındansa*

² Entretien avec Marie Darrieussecq pour Truismes, <http://www.gallimard.fr/catalog/entretiens/01034522.htm> internet sayfasından 09.02.2018 tarihinde ulaşılmıştır

toplum, tam tersine bir cinsel nesne olmasını ister” (Beauvoir, 1976a: 199) diyen Beauvoir açık bir biçimde ortaya koyar. Dolayısıyla kapitalist düzen gereği bu nesne için bir arzu uyandırılması, bir pazar yaratılması gerekmektedir. Bunda kadının iradesi küçük bir ayrıntıdır zira iradesi ile nesneleşmek istemeyen kadın yanında, düzenin ve sistemin oyununa gelen ve ya daha önce belirttiğimiz gibi, tahakkümde bulunanlarla işbirliği yapan bir kadın her zaman bulunmaktadır. Irigaray bu durumu şu tümcelerle betimler: *“Bu yüzden kadın erkek için bir kullanım değeri, erkekler arasında bir değişim değeri, diğer bir deyişle bir metaadır. Bu nedenle kadın, ederi yaptıkları işlerin standartlarına gereksinim ve isteklere göre işçi, tüccar, tüketici gibi özneler tarafından belirlenecek olan maddi dünyanın koruyucusu olarak kalır. Kadınlar, babaları, kocaları ve onları pazarlatanlar tarafından fallik olarak damgalanmışlardır. Bu markalaşma onların seks ticaretindeki değerini belirler.”* (Irigaray, 1985: 24)

Bir arabanın bile, yanında duran yarı çıplak güzel bir kadının bedeni üzerinden pazarlandığı bir düzen içinde, Irigaray, Cixous ve Kristeva gibi kimi eleştirmen ve yazarların edebiyatta kadın var oluşu bağlamında bir kuramsal çerçeve oluşturmakla kalmamaları ve ayrıca olgu saptaması üzerinden bunun toplumsal ve kültürel koddaki yerine de işaret etmeleri oldukça dikkat çekicidir. Burada pazarlanan aslında araba değil kadın olmakta ve kapitalist düzen acımasız bir biçimde eril tahakkümü hem kadınlar hem de erkekler üzerinde uygulamaktadır. Kadına toplum tarafından yakıştırılan bu işlev, toplumsal cinsiyetin, tikel eyleyicileri ve kurumlar tarafından, açık şiddet, simgesel şiddet marifetiyle ve iktidar, ideoloji ve tahakkümün diğer aygıtlarının maharetiyle deyim yerindeyse toplumun dokusuna işlenir. Böylece kendi içinde bütünlüklü bir kendilik ifade eden “kadın”, eril beklentiler ve toplumsal dayatmalar etkisinde, en masum biçimiyle “albeni” sıfatıyla ifade edilen bir yığın cinsel çağrışımlarla örülü bir kadın imgesine indirgenir, dönüşür. Bu da Bourdieu de şu biçimde somut olarak dile getirilir: *“Kolektif beklentiler, dayatıkları özel beklentiler aracılığıyla bedenlere kalıcı yatkınlıklar biçiminde kazanmaya meyleder.”* (Bourdieu, 2016: 81) Bu kitapta genç kadının domuza dönüşümünü bu indirgemeye bir tepki olarak okumak gerekir. Burada yazar, sözü edilen çağrışımlara indirgenerek bir kadın imgesine dönüştürülen kadın kendiliğinin deformasyonunu alegorik bir biçimde gözler önüne serer. Kadının itiraz etmeksizin kendinden bekleneni yapması eril tahakkümün kendini içine çektiği tutsaklığı acı bir biçimde gözler önüne serer. Kadın bir taraftan para kazanma aracı olurken diğer taraftan da erkeğin gücünü göstermesi, tahakkümünü, kendini üretebilir ve yenileyebilir dinamik bir oluşum içinde meşru kılabilmesi için para

harcama aracı olur. Beauvoir'ın çok çarpıcı bir biçimde dile getirdiği üzere *“kadın ister para kazanma isterse para harcama aracı olsun, her iki durumda da köledir”* (Beauvoir, 1976a: 261)

4- Eril Tahakkümün Toplumsal Örüntüsü

Toplumsal düzen erkeklerin tahakkümlerini sürdürebilecekleri, üretebilecekleri ve bunu uygulayabilecekleri bir biçimde düzenlenmiştir. Kuşkusuz bunda en büyük etken erkeklerin üretim ilişkilerini egemenlik ilişkilerine dönüştürebilmedeki büyük becerileri ve toplumsal cinsiyetin buna olanak tanıyan ortamı hazırlaması, bir bakıma eril tahakküme onay vermesidir. Bu noktada çağdaş kapitalist sistemlerde sistemin özünü oluşturan bileşenler erkekliğin, otoritenin, tahakkümün ve şiddetin birbirlerini destekleyecekleri biçimde örgütlenmiştir. Eril tahakküm kadın bedenini nesneleştirerek bir cinsel objeye dönüştürme ve bunun ticaretini yapma sürecinde hem insana özgü psikik süreçlerden, libidoya ilişkin arzularından hem de bu arzuyu ve bunun yanında diğer arzuları da- uyandıran, besleyen, canlı tutan kapitalist stratejilerden yararlanır. Bu bağlamda moda sektörü, kadınlara dayatılan güzellik anlayışı çerçevesinde ortaya çıkan güzellik ürünleri ve parfümeri sektörü ve bunlara bağlı olarak gelişen estetik cerrahi sektörü de eril tahakküm ve sömürüyü destekler.

Dişi Domuz'da genç kadının cinsel olarak sömürülmesinin, eril tahakkümün arka bahçesinde koskoca bir moda, parfümeri ve güzellik endüstrisi sektörü bulunmaktadır. Yazar değişime uğrayan bir bedeni daha büyük başka bir bedene, bir toplum içine yerleştirirken, her iki beden değişimini birbiriyle etkileşimi içinde yansıtmayı amaçlar. Kitapta parfümeri mağazası görünümü altında yapılan cinsel sömürünün devasa bir toplumsal art alanı olduğunu görürüz. Toplumun küçük ölçekte bir benzetimi olarak düşünülmüş bu parfümeri mağazalarında ve masaj salonlarında genç ve güzel kadınlar siyaset adamlarına, zengin erkeklere ve toplumun ileri gelen kişilerine pazarlanır. Mağazalar zincirinde kapitalizmin en katı kuralları işletilir; *“müşteriler iyi para ödüyorlardı. Patron bana daha tüksek bir yüzde bırakıyordu, benden çok memnundu benim en iyi işçisi olduğumu söylüyordu”* (Darrieussecq, 1997: 26) biçiminde kapitalizmin emek sömürüsünü sözümlerine ona ödüllendirmeye örtme çabasına gönderme yapan anlatıcı yapılan ödül töreninde *“hücre yenilenmesi ve makromoleküllerin yeniden birleşimi için çok etkili DNA'lı bir Gilda krem setine hak kazandığını”* söyler ve bu kremin çok ünlü bir marka olduğunu da belirmeden geçemez. Daha sonra, *“zincirin müdürü beni fiyatlarımı indirmeye zorladı ve ben de müesseseye zarar vermeme için yüzde payımı indirmek zorunda kaldım, artık toplu taşıma araçlarını*

ve yiyeceğimi karşılayacak kadar kazanıyordum” (Darrieussecq, 1997: 38) tümceleriyle eril kapitalist yapılanmanın sömürü düzenini nasıl işlettiğine dikkat çeker. Burada dikkat edilmesi gereken şey bunun basit bir emek ya da hafife alınamayacak bir kadın sömürüsü olması değildir. Bir emek gücünü işe yararken sonuna kadar kullanmak, işe yaramadığı düşünüldüğünde de fırlatıp atmanın ötesinde, parasal kazancın, tahakküm edenlerin üretim ilişkilerini egemenlik ilişkileri biçimine dönüştürmek yoluyla elde edilen maddi gücün tahakküm edenlerin gücünü daha da arttırması ve yeni güç alanları yaratma olanağı sağlamasıdır. Böylece Dişi Domuz’da kadın, bir yandan kendi bedenine yabancılaşırken, ve bedeni Irigaray’ın (1985: 179) belirttiği gibi piyasa malı, saydam bir bedene dönüşürken (bu kitapta genç kadının domuza dönüşmesini bu biçimde değerlendirebiliriz) bir yandan da mekâna yabancılaşır, bu mekan kadın bedeninin sömürüldüğü çalışma mekanı, iş ortamı olabildiği gibi, sömürüye uğradığı, eril tahakküme maruz kaldığı her türden mekandır. Bu iki tür yabancılaşmayı topluma yabancılaşma izler. “*Müşterilerin delice heveslerine karşı giderek daha güç katlanır oluyordum, hepsi hakkında bir düşüncem vardı. Susuyordum, kuşkusuz görevimi yapıyordum, bana bunun için para ödüyorlardı, ama adet görmekten yoksun kalan vücudumun artık söz dinlemediğini hissediyordum...Çalışma beni yozlaştırmıştı; artık altında inliyordum... Sonunda kendimden öğrenir olmuştum... Çukurun dibine yuvarlanmışım. Maneviyat diye bir şey kalmamıştı*” (Darrieussecq, 1997: 21, 32, 35) tümceleriyle yalnızca bir beden olarak görülen ve cinsel bir objeye indirgenerek de “dişi domuz metaforu ile dile getirilen içine indirgendiği hayvansılık ile kadın kalma iradesi arasında sıkışıp kalmış olan bir kadının durumunu gözler önüne serer. Bu aynı zamanda kadının iradesi ile bir cinsel nesne olarak erkeklerin cinsel arzularına boyun eğdirilmiş hayvansı kadın işlevi arasındaki savaşı da çarpıcı bir biçimde ortaya koyar.

Kadını bir cinsel objeye dönüştüren eril anlayış, diğer yandan tüketime özendiren kapitalizmin de desteğiyle ona bir takım güzellik ölçütleri dayatır. Bundan da koskoca bir parfümeri ve moda endüstrisi beslenir. Elbette kadınlara dayatılan güzellik ölçütleri de eril bakış açısıyla biçimlenir. Bütün bunlar, moda da içinde olmak üzere, kadının cinsel obje olma durumunu güçlendirmeye yönelik olarak, kadının yaratıcı kadınlığını değil, dişiliğini öne çıkarmaya odaklanırlar. Bu durumu Sandra Barkty’nin görüşlerine dayanarak açıklamaya çalışan Josephine Donovan şu tümcelerle gözler önüne serer: “*Barkty; Batılı toplumda birçok kadınla içselleşen Öteki’nin moda güzellik kompleksinin türettiği bir şey olduğunu kararına varır. O, kitle iletişim araçları, özellikle reklamlar tarafından başarılan kültürel beyin yıkama*

yoluyla içselleşir. “Her yerde mükemmel kadın güzellik imgeleriyle karşılaşırız-eczanelerde, kozmetik reyonlarında süpermarketlerdeki dergi rafında, televizyonda” Ve kadınlar kendilerini işte bu erkekler tarafından belirlenmiş güzellik standartlarına göre ölçmeyi öğrenirler. Böylesi yanlış standartlar içselleştirilmiştir; bunlar kadınların kendilerine ilişkin fikirlerin bir parçası haline gelirler.” (Donovan, 2005: 261)

Darrieussecq’in anlatısında da anlatıcı kadın çalıştığı parfümeri mağazasında böyle bir güzellik dayatması ile karşı karşıya gelir. Zaten güzel ve seksi bulunduğu için alınmıştır işe. Ama güzelliğini ve dişliliğini ön plana çıkarması gerekmektedir. “Mağazalar zinciri müdürü, parfümeri mesleğinde işin en önemli yanının her zaman güzel ve bakımlı olmak olduğunu, dar kesimli iş önlüklerini çok beğeneceğimi ve bu giyim bana çok yakışacağını söyledi.” (Darrieussecq, 1997: 11) tümceleriyle dile getirilen bu dayatma salt kadını pazarlamak art niyetiyle değil, en masum ifadelerle bir erkeğin gözüne hoş ve çekici görünmelerine yönelik yapılsa bile kadınlar için oldukça onur kırıcı bir durum olmalıdır. Vücudunda değişime yönelik belirtiler oluşmaya, teni kalınlaşmaya ve kilo almaya başladığında genç kadının gözünün önüne parfümeri mağazasındaki manken fotoğrafları gelir (Darrieussecq, 1997: 22), diğer taraftan mağazalar zinciri müdürü, kilo vermesi, makyaj yapması konusunda baskı yapar. (Darrieussecq, 1997: 39) Bu biçimde eril bakış açısı kadının zarıflığını köleliğinin bir aracı haline getirir. Simone de Beauvoir bu durumu oldukça çarpıcı tümcelerle dile getirerek şöyle der: “Kölesi olduğu modanın ereği onu özerk bir birey gibi göstermek değil, aşkınlığından koparıp erkeklerin arzulayacağı bir av haline getirmektir.” (Beauvoir, 1976a : 199)

Genç kadının vücudundaki değişim, belli zamanlarda domuza dönüşmesi basit bir değişim değildir. Genç kadın için ruhsal yaralanmalara yol açan ve bu açıdan sonuçları yıkıcı olan bir değişimdir daha çok. Ama bütün bunların yanında, kadın bedeninde bir yığın bozulmaları, deformasyonu, kadınsı zarafetin, inceliğin ve kadına özgü diğer fiziksel özelliklerin değişimi, neredeyse bütünüyle yok olması, bir hayvan, dişi bir domuz bedenine dönüşümü sonucunu doğuran oldukça ciddi bir süreçtir. Genç kadının bu değişimle ilgili olarak en saplantılı korkularından biri kuşkusuz kadınsı özellikleri kaybetmesiyle ilgilidir. Elbette ki Beauvoir’ın da vurguladığı üzere tüm kadınlığı bedenine indirgenmiş kadının bu kaygısı anlaşılabilir bir kaygıdır ve bu noktada bir dermatologdan ya da en azından kozmetik ürünlerinden yardım beklemesi oldukça doğaldır. Anlatıcı, “ dergiler tarafından salık verilen kremleri aşırıp özenle derime sürüyordum” (Darrieussecq, 1997: 36) der. Ama kitabın alegorik okumalara açık bir yanı olduğunu

anımsadığımızda yazarın asıl amacının burada kadına belli bir güzellik kalıbı biçen eril anlayışa ve bunun arkasındaki kozmetik ve moda endüstrisine yönelik bir eleştirinin varlığı açıktır. Kadınları daha kolay tahakküm edilir bir duruma indirgemek için, eril bakış açısı Barkty'den alıntılanan Donovan'ın belirttiği gibi, *“kadını sahte bir nesne-benle özdeşleştirir.”* (Donovan, 2005: 260) Bu nesne-ben güzellik ürünlerine teslim edilmiş, tamamen yabancılaşmış bir bendir: *“bedenimi her biri farklı bozukluğa iyi gelecek şekilde hazırlanmış binlerce kremle kremlemeliyim, onu yağlamalı, ovmalı, pudralamalı, tıraş etmeli, ağda yapmalı, tüylerini almalı, kokusunu gidermeli tam doğru fondötenle kapatmalı, çok sıkı bir diyetle her tarafını küçültmeliyim.”* (Donovan, 2005: 262) Kadının cinsel nesneye dönüştürülmesini ve erkek egemenliğinin sürdürülmesindeki gücünü çok çarpıcı saptamalarla ortaya koyan Donovan şu ilginç tespit ile konunun özüne dokunur: *“Kadınların sömürgeleştirilmiş zihniyetlerinin sömürülmesinde ve onların cinsel nesnelere dönüştürülmelerinin teşvik edilmesinde-her ikisi de ürünleri satar-ticari bir saik olabilir de bu, bu olguyu kapitalizmin bir yaratımı olarak açıklamaya yetmez. Daha çok da Beauvoir'in yazdığı gibi, böylesi bir nesneleştirme kültürler arası yaygın bir olgudur, erkek egemenliğinin sürmesini sağlar. Kozmetikler ve moda, kadınların kendi Ötekilikleri içine hapsolmalarına hizmet eder; kadını aşkınlığa teşebbüs etmekten alıkoymaz.”* (Donovan, 2005: 262)

Güzelliğin kadın açısından sağlığın en temel ölçütü olarak dayatılması üzerinden bir eril tahakküm sorgulaması yapan Darrieussecq sağlıklı bir toplum iddiasını arkasına alarak yönetimi ele geçiren bir politikacı odağında siyasal iktidar eleştirisi de yapmakta ve bunun eril tahakküm çerçevesi içine yerleştirmektedir. Eril tahakküm ve iktidar ilişkisini oldukça yalın ama çarpıcı çizgilerle dile getiren yazar, politikacıyı, anlatıcının sevgilisinin armağanı olan mayonun üzerine dar geldiği için dikişlerinin açılması üzerine hakarete uğradığı, kabin dışına çıkarılarak, kalabalığın önünde aşağılandığı Aqualand adında bir mekânda konumlandırır. Bu mekân da temel amacı cinsel sömürü olan bir eğlence merkezidir. Yazar, bu şekilde eril tahakküm, cinsel sömürü ve iktidar ilişkisini bu mekân üzerinden kurar ve tahakküm, iktidar, cinsellik ve parayı bir arada örüntüler. Dikkat çekici olan şu ki kadın güzelken de bir domuza dönüşerek çirkinleştiğinde de bir sömürü aracı olmakta ve eril güçler tarafından kullanılmaktadır. Genç kadının domuz imajının çok işe yarayacağını düşünen politikacının genç kadını seçim kampanyalarında kullanması bunun en güzel örneğidir. Seçimleri kadının sayesinde kazanan aşırı sağ görüşlü politikacılar, kadının domuzumsu imajını kullanarak toplumu kendi

yaratıklarından/ yarattıklarından kurtaracaklarını vaat eden bir politika yürütürler. Parfümeri mağazası ve Aqualand gibi yerlerde çalışan kadınlar önce burada fahişe olmaya zorlanıyor, sonra da bu kadınlar bütün insanlıklarını yitirip hayvanlaşınca onların bu durumunu da yine kendi tahakkümlerini uygulamak ve yeniden üretmek için kullanıyorlar. Önce domuzu yaratıyorlar, sonra da o domuz sayesinde toplumun oylarını topluyorlar. Bunu yaparken sağlıklı bir toplum sloganıyla yola çıkıp kendi yarattıkları domuz kadını “anormalité”, “énormité”³, sağlıksızlık örneği olarak sergiliyorlar: “*Her yanımı iyice muncıkladılar, gözlerimin akına baktılar, dişlerime baktılar, olduğum yerde dönmemi istediler, gülmemi istediler ve öteki kızlara gösterdiler.*” (Darrieussecq, 1997: 51) Bu durum yukarıda söylediğimiz gibi kadının domuzumsu imajı üzerinden kendi yarattıkları çirkinliği düzeltereklerini vaat eden sinik, ikiyüzlü bir hegemonyayı açık bir biçimde gözler önüne serer. Bu örüntüde başkan olan politikacının mağazalar zinciri müdürünü tanıyor olması ticaret ve siyaset ilişkisini ve siyasetin cinsel sömürü ile bağımlı ortaya koyar: “*Edgar bir iletişim aygıtıyla konuştu, bilin bakalım kimin geldiğini gördüm; parfümeri mağazası müdürü.*” (Darrieussecq, 1997: 78) Politika, ticaret ve cinsel sömürü işbirliği siyasal alanda söz sahibi kişilerin hepsinin büyük iş adamı olmaları üzerinden açık bir biçimde belirtilmektedir. Ayrıca parfümeri mağazalarına parfüm sağlayan Loup-Y-Es-Tu adlı firmanın adının “Yves Saint Laurent”i çağrıştırması, bütün bu firmaların kadın bedeni üzerinden para kazandığı anımsandığında bir diğer açıdan daha da dikkat çekici hale geliyor. Siyasal iktidarın tahakkümünü bu kadar güçlü kılan şey, hiç kuşkusuz bu biçimde sistemli ve örgütlü yapılması ve birtakım aygıtları da kullanabilme olanağına sahip olmasıyla ilişkilidir. Darrieussecq açık bir biçimde siyasal tahakküme odaklanmasa da siyasal iktidarın, eril tahakkümü kültürel olduğu kadar ekonomik bir güç haline dönüştürdüğünü böylece açık bir biçimde vurgular. Eril tahakkümün siyasal iktidar ve devlet yapılanması hapishaneler, akıl hastaneleri, askeri ve polisiye güç üzerinden nasıl örgütlü şiddet biçiminde pratik edildiğini gözler önüne serer ve Connell’in de belirttiği gibi “*hegemonik erkekliğin militarizm ve şiddeti ile olan bağlantısı*” (Connell; 1998: 208) nı da açıklar. Başkanın, mağazalar zinciri müdürünün ve daha bir çok ileri gelenin katıldığı bir eğlence partisinde cinsel sömürü, taciz, şiddet ve şarlatanlığın nasıl bir arada sergilendiklerine tanık oluruz. Genç kadının domuz dönüşmesini bir toplumsal problem olarak değerlendiren Çağlakpınar kadının fiziksel

³ Sırasıyla anormallik, çirkinlik anlamlarına gelen Fransızca sözcükler.

ve psikolojik dönüşümünü incelediği çalışmasında hükümet, ticaret, siyaset ekseninde dönen kadın sömürüsüne de dikkat çeker ve “*Siyaset adamı Edgar’ın eğlence partisi sadece bir seks alemi değildir aynı zamanda kendileri çıplak ve maskeli bir biçimde ortaya çıkan kişilerin kirli surlarının açık bir eleştirisidir*” (Çağlakpınar, 2017: 52) diyerek kadın sömürüsüne vurgu yapar. “*Edgar bir genç kıızı soydu, kızın kızı mutlakla koklamamı istiyordu*” (Darrieussecq, 1997: 80) “*Edgar eğlencenin ikinci perdesini açıyordu...Edgar’ın getirdiği çok güzel genç kız hurlayıp debeleniyordu...gorillerden biri kızcağızı bitişik salona götürdü, birazcık eğlendiğini sonra kızın kafasına bir kurşun sıktığını gördüm....biri çocuğun yanında gördü beni ve bana asılmayı gerektirecek şeyler yapmaya başladı...Dik kafalı olduğum için epeyce kırbaç yedim.*” (Darrieussecq, 1997: 81) cümleleriyle anlatıcı, kadının sadece bir “et” olarak algılanışını, aşağılanışını, cinsel sömürünün yanında insan olarak da en iğrenç davranışlara maruz kalışını dikkat çekici bir biçimde gözler önüne serer. Bütün bunlarla, Darrieussecq “*egemen iktidarın baskıcı ve şiddete dayalı işleyişini*” (Altunok, 2008: 66) tahakküm ve cinsel sömürünün de içinde bulunduğu bir pratik olduğunu ustalıklı aktarır. Ancak burada dikkat çekici olan, cinsel sömürü, şiddet, cinsel şiddet ve tahakküm aktörlerinin erkek ya da eril bakış açısını benimseyen ve onaylayan diğer eyleyicilerden oluşmasıdır. Geri planda bir diktatörlüğün varlığını da sezdiren yazar, Aqualand ve bu eğlence sahnesi betimlemesinde her türden insanlık dışı durumun, bayağılığın, istismarların egemen olduğu bir domuz ağılına dönüşmüş bir dünyanın görüntüsünü verir.

Bunların dışında Loup-Y-Es-Tu adlı parfüm üreticisi firmasının sahibinin kurda dönüşmesi diğer bir açıdan dikkat çekicidir. Dönüşüm geçiren kadın, pisliği, ucuzluğu (zira en ucuz et domuz etidir), kokuşmayı, pis kokuyu, cinsel ahlaksızlığı, hantallığı, hazzı, hedonizmi, bayağılığı ve düşünsel anlamda yetersizliği simgeleyen domuz dönüşürken, erkek de gücü, kurnazlığı, yirticiliği, asaleti ve çevikliği ile bilinen kurda dönüşmekte ve erkeğin kadın üzerindeki tahakkümünü derinleştirmekte ve yeniden üretmekte ve tahakkümün her koşul ve durumda devam edeceğine işaret etmektedir. Burada tahakküm edenlerin tahakküm mekanizmalarını dönüştürerek her durumda, tahakküm uygulamak için fırsat yarattıkları yorumu yapılabilir. Adı Yvan olan güzellik ürünleri firmasının müdürü, aynı belli dönemlerinde, dolunayda, kurt adama dönüşmekte, diğer zamanlarda insan olarak kalmaktadır. Bu yönüyle kurt adam dönüşebilir özelliği ile erkeğin tahakküm olanaklarının esnekliğini ve iktidar araçlarının dönüştürülebilme, yeni koşullara ve durumlara uydurulabilme yeteneğine ve çoğul karakterine dikkat çekmektedir. Bu

yolla, eril tahakküm, kendi muhalefetini de kendi bakış açısından ve kolayca kontrol altına alabileceği, yönlendirebileceği bir biçimde ürettiği için sürekli yenilenerek varlığı kendinden menkul doğal ve rasyonel bir kimlik kazanıyor ve Connell'in (Connell, 1998: 192) belirttiği gibi döngüsel pratikler tarafından biçimlendirildiği için de kurumsallaşiyor. Bu kurumsallaşma çerçevesinde de hem kadınlık hem de erkeklik üretiliyor. Bu bağlamda Altunok'un (s.72) Foucault'ya gönderme yaparak söyledikleri dikkat çekici görünmektedir: "*Hastaneler, okullar, işyerleri vb. kurumlar, beşerî bilimler ve söylemler disiplinci iktidar ve bio-iktidar çerçevesinde bireyleri üretmekte, normlar çerçevesinde sınıflamakta ve dönüştürmektedirler.*" (Altunok, 2008: 72) Erkeklik bir tür görev haline geliyor; şiddetle birlikte.

Sonuç

Toplumsal cinsiyet kuramı, insanların kadın ve erkek olarak doğmadıklarını, kadınlığın ve erkekliğin onların bedenlerine ve zihinlerine toplum tarafından kazındığı görüşünü savunur ve bu bakımdan da en çok feminist kuram ile birlikte anılır. Eril tahakküm de toplumda eril bakış açısı, istemi ve zoruyla yapılanan bu ayrımlanmanın erkeğe kadın karşısında geniş ve büyük ayrıcalık, öncelik ve üstünlük tanınmasıyla oluşan gücün kadınlar üzerindeki her türden gerçek ya da simgesel egemenliğini dile getirir ve kadınların ezilmelerinin bir pratiği olarak ortaya çıkar. Marie Darrieussecq'in Türkçe 'ye *Dişi Domuz* başlığı ile çevrilen *Truïsmes* adlı anlatısında, daha çok eril tahakkümün kadın bedeninin nesneleştirilerek bir cinsel objeye dönüştürüldüğüne odaklandığına tanık oluruz. Yazar, kadınların cinsel olarak sömürülmeleri ve seks ticaretinin tutsakları biçimine dönüştürülmelerini vurgularken, bunu siyasal iktidar ve kapitalist libido örüntüsü içine yerleştirir ve kapitalizmin beslediği erkeksi libidoyu da ihmal etmez. Anlatıcı, genç kadının uğradığı cinsel sömürüye koşut olarak vücudunun dişi bir domuza dönüşerek bozulmasını toplumdaki bozulmayla etkileşimi çerçevesinde anlatır. Domuz, domuz ağılı, kokuşmuşluk, pis koku izlekleri üzerinden aslında parfüm, parfümeri, güzel koku, güzellik, sağlık gibi göz boyayıcılar arkasında sağlıklı bir toplum iddiasında bulunanların maskesini düşüren yazar pis kokunun ve onun temsil ettiği bütün pisliklerin, çirkinliklerin asıl kaynağının, eril tahakkümün araçları haline gelmiş olan kozmetik, parfümeri, estetik cerrahi, moda sektörlerinin temsil ettiği domuz ağılları olduğuna dikkat çeker ve bütün bir toplumun bir domuz ağılına dönüştüğünü de vurgular.

Kaynakça

- Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve Devletin ideolojik Aygıtları*. (Çev. : Alp Tümertekin), İstanbul: İthaki.
- Altunok, G. (2007). Şiddetin Eleştirisi Olarak İktidar: Arendt ve Foucault. *Doğu Bat*, S. 43, Kasım-Aralık-Ocak, Ankara, s. 51-74.
- Beauvoir, S. (1976a). *Kadın, Evlilik Çağı*. (Çev. : Bertan Onaran), İstanbul: Payel.
- Beauvoir, S. (1976b). *Kadın, Genç Kızlık Çağı*. (Çev. : Bertan Onaran), İstanbul: Payel,
- Bourdieu, P. (2016). *Eril Tahakküm*. (Çev. : Bediz Yılmaz), İstanbul: Bağlam.
- Cixous, H. (2018). Le rire de la Méduse. (09.02.2018 tarihinde internet üzerinden alınmıştır.)
- Connell, R.W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. (Çev. : Cem Soydemir), İstanbul: Ayrıntı.
- Çağlakpınar, B.(2017). La métamorphose physique et psychologique d'une solitaire : *Truismes* de Marie Darrieussecq, Synergies Turquie n° 10 , p.41-57.
- Darrieussecq, M. (1977). *Dişi Domuz*. (Çev. : Özdemir İnce), İstanbul: Telos.
- Donovan, J. (2005). *Feminist Teori*. (Çev. : Bora Aksu, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan), İstanbul: İletişim.
- Entretien (1998). Rencontre avec Marie Darrieussecq, à l'occasion de la parution de *Truismes*, 1998, [En ligne] : [Http://www.gallimard.fr/catalog/entretiens/01034522.htm](http://www.gallimard.fr/catalog/entretiens/01034522.htm) (09.02.2018 tarihinde ulaşılmıştır.)
- Foucault, M. (2016). *Özne ve İhtidar*. (Çev. Işık Ergüden, Osman Akınbay), İstanbul: Ayrıntı.
- Irigaray, L. (1985). *This Sex Which Is Not One*, (Translated by: Catherine Porter with Carolyne Burke), New York: Cornell University Press.
- Surveillés et Punis, naissance de la prison, Gallimard, 1975, COPYLEFT YUJI – 2004 (pagination conforme à l'édition originale), Paris.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Sonbahar / Autumn
Sayı/Issue: 41 - Sayfa / Page: 69-84
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 13.06.2018 Kabul/Accepted: 27.07.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

**ZOLA’NIN NANA’SINDA AYARTICI VE
YIKICI KADIN İMAJI**

***THE IMAGE OF THE SEDUCTIVE AND DESTRUCTIVE
WOMAN IN ZOLA’S NANA***

Dr. Öğr. Üyesi Uğur YÖNTEN
Dicle Üniversitesi
Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi
Fransız Dili Eğitimi A.B.D.
ugur.yonten@dicle.edu.tr

Öz

“Fatal kadın” diye adlandırılan kışkırtıcı ve yıkıcı kadın tipi cinsel fetişizmin 19. Yüzyıl Fransız Edebiyatındaki temsilcisidir. Fetişist bedenini onu arzulayan insanlar üzerindeki tahripkâr gücünü birçok yazar romanlarında göstermişlerdir. Balzac *Sönmüş Hayaller* ve *Fahişelerin İhtişamı ve Çöküşü*’nde ve Zola ise *Tazı Payı* ve *Nana*’da kadın bedeninin erkekler üzerindeki korkunç gücünü gözler üzerine sermişlerdir. Endüstri devrimiyle güçlenip aristokrat sınıfıyla neredeyse aynı seviyeye ulaşan kentsoylu erkekler, paralarıyla her şeyi sınırsızca elde edebilecekleri kanısındaydılar. İkiyüzlü olan bu insanların gözünde kötü yola düşmüş bir kadın parayla satın alınabilen bir metadan başka bir şey değildi. Fakirlik ya da yanlış eğitim yüzünden kötü yola düşen genç kızların bedenleri, toplumun hemen her kesiminin erkeklerinin kullandıktan sonra bıkıp atıkları meta haline dönüşmüştür. Ünlü naturalist yazar Emile Zola’nın *Nana*’sı, kışkırtıcı ve tahripkâr kadın tipini çok güzel bir şekilde işleyen bir yapıttır. Anne-babasından geçen kalıtsal kötü huylar, eğitimsizlik ve fakirlik yüzünden kötü yola düşen Nana, güzel vücudunun gücünü kullanarak erkekleri ayartıp, tüm varlıklarını sömürerek kentsoylu toplumundan öcünü alır. Bu çalışmada 1880 yıllarının İkinci İmparatorluk Dönemi (Second Empire) Fransa’sının bu yarasına adeta bir sosyolog gibi parmak basan Emile Zola’nın kahramanı Nana’nın hangi yöntemlerle erkekleri kendine cezbedip sonra da onların

sonunu hazırladığını göstermeye çalışacağız. İncelememizde tematik yaklaşım yöntemini kullanacağız.

Anahtar Kelimeler: Zola, Nana, Ayartıcı ve yıkıcı kadın.

Abstract

The provocative and destructive type of woman called "Fatal woman" is the representative of the fetishism of 19th century French literature. Many writer have shown in their novels the devastating power of the fetichist body on the people who desire it. Balzac in *Lost Illusions* and *The Splendors and Miseries of Courtesans*, Zola in *The Kill* and *Nana* showed the terrible power of the female body over the men. Urban men, who were strengthened by the industrial revolution and reached almost the same level as the aristocratic class, believed that they could obtain everything with limitless amounts of money. In the eyes of these hypocritical people a woman who was in a bad way was nothing but a commodity that could be bought with money. The bodies of the young girls who have fallen into a bad way because of poverty or wrong education have turned into commodities that have been worn out by the men of almost every segment of society. The novel *Nana* by the famous naturalist novelist Emile Zola is a very beautiful work of this "femme fatal" female type called provocative and destructive. *Nana*, who has fallen into a bad way due to her parents' inherited bad deeds, inadequate education and poverty, uses the power of her beautiful body to tempt men, tie them to herself and exploit all their assets. In this work, we will try to show how *Nana*, the provocative and destructive hero of Emile Zola, who, as a sociologist, flashed into this struggle of France in the Second Empire period of 1880, attracted men and then prepared their end. We will use thematic approach in our analysis.

Keywords: Zola, Nana, Seductive and destructive woman.

Introduction

Les mœurs étaient bien déchainées et corrompues dans les années 1880 en France. Ces années de la période qui s'appelle "Le Second Empire", les bourgeois se sont enrichis et se sont fortifiés grâce à la Révolution industrielle, ce qui cause la corruption des mœurs et la déchéance de la vie familiale. Les bourgeois et les aristocrates menaient des vies très prospères tandis que le peuple cherchait à ne pas mourir de la faim. Cette inégalité entre les classes sociales est l'une des causes du surgissement de la prostitution. La prostitution était l'un des problèmes centraux au XIXe siècle en France. La pauvreté incitait les hommes à voler et les femmes à se prostituer. Le grand humaniste Victor Hugo, qui prend toujours, dans ses oeuvres, la position contre l'injustice sociale, défend admirablement ces gens, poussés par la société, à commettre un délit: "Que vous l'appeliez république ou que vous l'appeliez monarchie, le peuple souffre, ceci est un fait. Le peuple a faim; le peuple a froid. La misère le pousse au crime ou au vice, selon

le sexe. Ayez pitié du peuple, à qui le bague prend ses fils, et le lupanar ses filles. Vous avez trop de forçats, vous avez trop de prostituées. Que prouvent ces deux ulcères? Que le corps social a un vice dans le sang. Vous voilà réunis en consultation au chevet du malade; occupez-vous de la maladie” (Hugo, 2004: 259).

Cette plaie importante du siècle attire, après Victor Hugo, l’attention des autres écrivains du temps. Donc la prostitution trouve sa place dans le roman français du XIXe siècle. Balzac, Flaubert, Zola, les frères Goncourt, Dumas fils traitent dans leurs oeuvres de ce sujet de la prostitution. Le lecteur trouve ainsi les différents types de prostituées dans *Splendeurs et Misères des Courtisanes*, *L’Education Sentimentale*, *Nana*, *La Fille Elisa* et *La Dame aux camélias*.

Zola exprime nettement son rêve dans *Nana*. "Le sujet philosophique est celui-ci: toute une société se ruant sur le cul. Une meute derrière une chienne qui n'est pas en chaleur et qui se moque des chiens qui la suivent. *Le poème des désirs du mâle*, le grand levier qui remue le monde. Il n'y a que le cul et la religion" (Zola, cité par Henri Mitterand, 2002:1669).

Le romancier naturaliste présente dans *Nana* une prostituée, qui s’appelle aussi Nana, issue des couches basses de la société. Ce roman zolien est “l’histoire d’une jeune fille, née de quatre ou cinq générations d’ivrognes, le sang gâté par une longue hérédité de misère et de boisson, qui se transformait chez elle en un détraquement nerveux de son sexe de féminin. Elle avait poussé dans un faubourg, sur le pavé parisien; et, grande, belle, de chair superbe ainsi qu’une plante de plein fumier, elle vengeait les gueux et les abandonnés dont elle était le produit. Avec elle, la pourriture qu’on laissait fermenter dans le peuple remontait et pourrissait l’aristocratie” (Zola, 229). Nana quitte sa famille et se prostitue d’abord dans les rues, puis commence à travailler comme actrice dans le théâtre. L’héroïne, qui gravit lentement les échelons sociaux grâce à son travail au théâtre, vise à charmer tous les hommes bourgeois avec qui elle couchera. Par sa beauté et son attirance, elle sait rendre ces hommes ses esclaves. Nana projette de ruiner physiquement et économiquement les bourgeois qui barrent le chemin au peuple et qui incitent les jeunes filles affamées à se prostituer. “L’intrigue du roman est brièvement esquissée, celle d’une actrice et prostituée parisienne de pauvre descendance, Nana, qui par son corps apparemment irresistible, met le feu à la bourgeoisie parisienne et provoque la mort, la décadence et la dépravation morale partout où elle va” (Gammelgaard, 2015: 10).

La société bourgeoise est une société patriarcale qui considère la femme comme un être qui doit se soumettre à l’homme. “Une société patriarcale se définit comme étant la domination de l’homme sur la

femme. Bien que l'ére contemporaine soit révolutionnaire en matière féministe, la société patriarcale exerce toujours son pouvoir et place la femme à un niveau de soumission, particulièrement lorsqu'il s'agit de prostitution, afin d'assouvir les désirs sexuels mâles et d'exercer un pouvoir absolu sur les femmes" (Cournoyer). Nana, qui ne veut pas être soumise à l'homme, s'acharne à séduire les hommes bourgeois de cette société patriarcale en étalant son corps nu afin de les soumettre à son sexe et de les détruire moralement, physiquement, socialement et économiquement. Dans cette revanche, elle jure aux bourgeois une vengeance implacable. "Ayant grandi dans un quartier et une famille suffocants, cette jeune femme s'est facilement retrouvée à travailler comme prostituée pour vivre, créant une énorme colère de la part de la société qui l'entourait. Cette répression, issue d'institutions patriarcales puissantes du passé qui contrôlaient les normes sociales de ce qu'une femme devrait et ne devrait pas être, à contribuer à créer sa vie de lutte et de tension, ce qui a mené à un champ de bataille pour le pouvoir" (Olson, 1994: 33).

Nana est l'histoire du pouvoir du magnétisme sexuel et de la passion de détruire chez une courtisane. Il faut y voir aussi la dénonciation des mœurs corrompues d'une société. "Le jour où une femme aura l'idée sublime de se mettre à quatre pattes sur la scène et de jouer au naturel le rôle d'une chienne errante, ce jour-là Paris se rendra malade d'enthousiasme. Nous n'en sommes qu'aux coups de hanches et aux jeux de poitrine. Mais patience, la pente est fatale: nous roulerons jusqu'au ruisseau" (Zola, cite par McNeil, 2015: 28).

Par ce travail nous visons à démontrer comment l'héroïne Nana magnétise les hommes en leur exhibant son corps nu et prépare leur destruction.

1. Le Corps de la Courtisane, Une Arme Redoutable

"La femme nue, c'est la femme armée" (1869: 116) dit Victor Hugo dans *L'Homme qui rit*. C'est par le magnétisme de son corps nu qui s'exhibe aux regards masculins que Nana fait son ascension sociale dans la société patriarcale de la période du Second Empire. Toute société patriarcale ne donne à la femme, qui veut s'affirmer, qu'une seule voie: plaire sexuellement. "Il est partout permis à la femme moderne de regarder son propre corps comme un capital à exploiter. La prostitution est tolérée, la galanterie encouragée. Le privilège économique détenu par les hommes, leur valeur sociale, le prestige du mariage, l'utilité d'un appui masculin, tout engage les femmes à vouloir ardemment plaire aux hommes. Il s'ensuit que la femme se connaît et

se choisit non en tant qu'elle existe pour soi mais telle que l'homme définit" (Beauvoir, 1949: 226).

Nana n'a donc d'autre choix que d'être objet sexuel des hommes dans une société où "les plaisirs de l'homme sont rehaussés tout en réduisant la femme à l'état d'objet" (Gürer Baydar, 2017: 100). La femme-objet est le produit du désir masculin qui veut l'inférioriser en la réduisant à l'état de pur objet sexuel. Les sociétés patriarcales s'opiniâtrent à maintenir la chosification de la femme. Nana, qui a le même sort qu'avec les autres femmes de son temps, projette d'exercer sa vengeance sur les hommes dont elle préparerait les ruines sociale, familiale et économique. "Cependant, en tant que prostituée et représentante à la fois de la classe inférieure et des femmes, Nana classe ce qui est le plus fermement réprimé dans une société répressive" (Rivers, 1995: 196).

Pendant la période du Second Empire les jeunes filles, qui font la prostitution à Paris, étaient embauchées par les directeurs de théâtre comme actrices. En étalant leurs corps, les jeunes réfugiées cherchaient à survivre dans la capitale muée en une jungle par les bourgeois avides qui ne pensent qu'à leur profit. "Qui donc domine en ce pays sans mœurs, sans croyance, sans aucun sentiment; mais d'où partent et où aboutissent tous les sentiments, toutes les croyances et toutes les mœurs? L'or et le plaisir" (Balzac, 2015: 138)

Bordenave, le directeur du théâtre des Variétés, trouve Nana qui se prostitue dans les rues et décide de la faire une actrice dans son théâtre. Avant que Nana apparaisse sur la scène on a cherché à éveiller la curiosité des spectateurs. Depuis huit jours on lisait le nom de Nana dans les journaux et sur les affiches au théâtre. Tout le monde attendait impatiemment l'apparition de Nana sur la scène dont on a trop parlé. C'est par son corps que Nana y domine les spectateurs. "Le corps de Nana fonctionne comme un symbole du désir masculin et du privilège économique car les hommes dépensent leur argent pour la posséder sans hommes et sans eux valorisant son corps, Nana n'est rien" (Sekanić, 2017: 3).

Le roman commence par la description de scène de théâtre où "les spectateurs sont pour nourrir leurs fantasmes" Nana, vêtue en costume de Vénus, joue son rôle théâtral en exhibant son corps nu et sa beauté irrésistible qui ensorcelent et captivent les hommes qui la regardent. Les descriptions de Nana sur la scène sont munies du voyeurisme et de l'exhibition et créent une atmosphère sexuelle qui éveille l'appétit des spectateurs masculins. "Peu à peu, Nana avait pris possession du public, et maintenant chaque homme la subissait. Le rut qui montait d'elle, ainsi qu'une bête en folie, s'était répandu toujours

davantage, emplissant la salle. A cette heure, ses moindres mouvements soufflaient le désir, elle retournait la chair d'un geste de son petit doigt" (Zola, 1954: 31). Malgré sa voix fausse et son inaptitude de chanter, a été, dès cette expérience théâtrale, une grande vedette qui "ne cesse jamais de pénétrer les pensées et les désirs des hommes" (Callahan, 2014: 30). Bordenave était bien au courant des incapacités de Nana. Mais il savait aussi qu'elle "a autre chose". "Est-ce qu'une femme a besoin de savoir jouer et chanter? Ah! Mon petit, tu es trop bête. Nana a autre chose, parbleu! et quelque chose qui remplace tout. Je l'ai flairée, c'est joliment fort chez elle, ou je n'ai plus que le nez d'un imbécile. Tu verras, tu verras, elle n'a qu'à paraître, toute la salle tirera la langue" (Zola, 1954: 25). Cette "autre chose" que Nana avait c'était son corps irrésistible et sa beauté lumineuse qui provoqueraient et rendraient fous les hommes. "Comme elle terminait le couplet, la voix lui manqua complètement, elle comprit qu'elle n'irait jamais au bout. Alors, sans s'inquiéter, elle donna un coup de hanche qui dessina une rondeur sous la mince tunique, tandis que, la taille pliée, la gorge renversée, elle tendait les bras. Des applaudissements éclatèrent. Tout de suite, elle s'était tournée, remontant, faisant voir sa nuque où des cheveux roux mettaient comme une toison de bête; et les applaudissements devinrent furieux" (Zola: 19). Cette description souligne les attraits charnels de Nana. Bien qu'elle soit charmante, elle manque de talent artistique. Nana est au courant du fait que ce n'est pas son talent théâtral qui magnétise les hommes. Elle se met alors à compenser ses lacunes musicales et ses manques théâtraux par ses gestes corporels qui provoquent les spectateurs mâles et réussit ainsi à les captiver. Les regards de tous les hommes qui se fixent alors sur son corps exhibé. "Dès ses débuts au théâtre, Nana est traitée comme un objet de désir regardé par des spectateurs qui projettent sur elle leurs propres fantasmes concernant les femmes" (Beck, 1998: 90).

L'expérience théâtrale permet à la débutante actrice de s'exhiber aux spectateurs. Dès que tous les regards masculins se tournent sur son corps exhibé Nana décide de les rendre ses captifs. Un combat commence ainsi entre Nana et les bourgeois de hauts titres et les fonctionnaires dans l'Etat. C'est un combat qui n'exige pas de grandes manoeuvres. Car Nana savait bien que ce sont la chair et l'argent qui priment dans la société patriarcale du Second Empire. Elle sortirait victorieuse de ce combat entre le sexe féminin et le sexe masculin. "Et Nana en face de ce public pamé, de ces quinze cents personnes entassées, noyées dans l'affaissement et le détraquement nerveux d'une fin de spectacle, restait victorieuse avec sa chair de marbre, son sexe assez fort pour détruire tout ce monde et n'en être pas

entamé” (Zola: 32). Aux yeux des spectateurs mâles, les performances artistiques de l’actrice sur la scène n’ont aucune importance. Tous ses organes, qui dévoilent ses charmes sexuels et attisent le désir masculin, priment tout. “Nana était si blanche et si grasse, si nature dans ce personnage fort des hanches et de la gueule, que tout de suite elle gagna la salle entière” (Zola: 24).

Comme on voit nettement, le lecteur rencontre, dès le début du roman, une femme qui utilise son corps nu comme arme de séduction. La femme dont le corps se chosifie ainsi en se transformant en un instrument de séduire devient objet de désir tandis que l’homme, magnétisé par l’exhibition du corps nu, devient voyeur. “Les nudités présentés et représentés référentielles ramènent inexorablement le corps nu à sa dimension sexuelle/ou de marchandise” (Ravat-Farenc, 2017: 29). La nudité est le visage menaçant de la sensualité féminine. Sur la scène Nana donne libre cours sa bestialité sexuelle devant les spectateurs mâles. “L’exhibitionnisme du corps est donc, pour la demi-mondaine, le premier moyen de dominer et d’asservir les hommes, en les soumettant aux exigences de l’instinct. Une fois qu’elle les tient sous l’emprise de son sexe, elle peut alors plier leur volonté à tous ses caprices, fouler aux pieds leurs croyances, dilapider leur fortune et se faire rapidement une position dans la société parisienne” (Benoit, 1998: 33). On n’exagère pas si on dit que Nana est une invention pure de la France impériale où on cherche toujours à assouvir les désirs sexuels du mâle.”Renée, la comtesse Baldi et Nana apparaissent sous cet angle comme trois variations de la nudité impériale. Appartenant respectivement aux pouvoirs financier, politique et aristocratique, ces trois héroïnes, présentées dans leur nudité à un moment ou un autre du roman qui leur est consacré, ont pour fonction, dans l’économie romanesque, d’illustrer jusque dans leur chair les structures profondes du régime” (McNeil Arteau, 2015: 31).

Dans *Nana*, Zola ne dénonce pas seulement la prostitution qui menace toute la société du Second Empire par l’étalage des débordements sexuels. Sous la prostitution menaçante on peut voir aussi la critique de la déchéance de la morale du sexe masculin. Ce dernier est l’une des causes de la chute des jeunes filles dans cette profession dont la popularité ne dépend que des morales corrompues des clients. C’est pourquoi Nana veut bien dominer bien ces hommes qui comptent bien sur leur sexe et leur fortune. Dans le diner chez elle, les hommes sont en un sens ses esclaves et Nana s’en vante trop. ” Les yeux sur la table, tous quatre maintenant se faisaient petits, tandis qu’elle les tenait sous ses anciennes savates boueuses de la rue de la Goutte-d’Or, avec l’emportement de sa toute puissance” (Zola, 175).

2. Nana, Une courtisane Destructrice

Dans la société bourgeoise du XIXe siècle la courtisane a été considérée comme un être marginal. Les courtisanes, qui “évoquent la sensualité par leur beauté exceptionnelle et leur apparence séduisante” (Aytekin, 2003: 33), sont la cause de la ruine du sexe masculin du temps. Ce dernier ne peut pas résister face à l’attrait sexuel de ces femmes. D’où le commencement des tous les malheurs personnels et familiaux. “Le corps de la prostituée corrompue par la force a le pouvoir d’infecter et de détruire des structures sociales entières grâce à sa diffusion en tant que marchandise à l’ère du capitalisme” (Sokowski, 2011: 216).

La courtisane ou la demi-mondaine est une personne qu’on adore et qu’on craint à la fois. Par sa beauté et son apparence séductrice, elle sait captiver les hommes. Son redoutable talent de s’introduire dans toutes les classes de la société l’a rendu un être dont tout le monde a peur. Nana est la meilleure représentante de cette espèce de courtisane. Si l’on la nomme “la femme fatale” c’est parce qu’elle ne se contente pas de coucher avec les hommes. Elle en veut davantage. Sa mission sera accomplie quand elle a dévasté tout, y compris elle-même. “Que de dégâts, que de cadavres, que de familles brisées et fortunes parties en fumée” (Dibble-Dieng, 2004).

Rappelons-nous la scène où Nana exhibe son corps nu aux spectateurs masculins qui la dévorent des yeux. Grâce à la force de cette chair destructrice que Nana ruine les hommes les uns après les autres. “Croyant dévorer des yeux ce corps qui s’offre à eux, les spectateurs n’ont pas conscience que c’est Nana qui est en train de les dévorer. Ces hommes, qui viendront après la pièce se prosterner et se traîner à ses pieds, vont laisser à Nana, leurs richesses, leur chemise et parfois leur vie” (Art, 2010).

Nana, qui est admirée par les spectateurs masculins de toutes les classes grâce à ses talents d’exhibition sur la scène, gravit aux échelons de la réussite sociale. De tous les spectateurs, qui la dévoraient des yeux, seulement les hommes de la haute bourgeoisie ou les hauts fonctionnaires pourront accéder à son boudoir. Pour venger “les gueux et les abandonnés dont elle était le produit” (Zola, 125) Nana décide de devenir “mangeuse d’hommes”, un monstre qui dévore et ruine les bourgeois. “Comme ces monstres antiques dont le domaine redouté était couvert d’ossements, elle posait les pieds sur des cranes, et des catastrophes l’entouraient” (176). En dominant la société patriarcale et en se libérant de toutes les contraintes qui y règnent et qui pèsent toujours sur les femmes, Nana atteindra son but. Et pour atteindre à ce but, elle se servira de son corps d’une beauté rayonnante. En exhibant

son corps nu au regard des hommes, elle cherche à les rendre ses esclaves. Pour exercer son pouvoir et sa destruction sur le sexe masculin, elle leur rappelle toujours qu'en femme émancipée son corps est son lieu d'autonomie dont l'accès pour tout homme n'est pas permis. Tous les hommes avec qui elle couche ont le droit de la voir comme leur amante tandis qu'elle n'en considère aucun comme son amant. C'est une grande revanche aux bourgeois qui considèrent le corps d'une prostituée comme une marchandise. Et Nana en fait sept ses victimes. "Le Zola visionnaire rejoint le Zola naturaliste et social dans une troisième métamorphose de Nana en une allégorie de la vengeance, instrument inconscient de la revanche du peuple sur les classes dirigeantes qui l'oppriment. Nana venge le peuple en corrompant par sa seule présence, le milieu jusqu'au elle s'est hissée, en contribuant à détruire, par son influence dépravatrice, la société du Second Empire" (Jennings, 1971: 127).

2.1. Les Victimes Ruinées et Détruites Par Nana

Nana, qui affole tous les hommes dès son apparence sur la scène théâtrale, en détruit ceux qui sont devenus ses amants à la fin du roman. "Comme ces monstres antiques dont le domaine redouté était couvert d'ossements, elle posait les pieds sur des crânes; et des catastrophes l'entouraient, la flambée furieuse de Vandeuves, la mélancolie de Foucarmont, le désastre de Steiner, l'imbécillité satisfaite de La Faloise, et le tragique effondrement des Muffat, et le blanc cadavre de Georges" (Zola, 176). Le comte Muffat, homme pieux et dignitaire de l'Empire, est humilié et ruiné tout au long du roman. Les autres, qui ont accédé dans le monde vénéréux de Nana, ont dû connaître la ruine, le suicide, le vol et l'escorquerie: Steiner, Georges Hugon, Vandeuve, Philippe Hugon, Le Marquis de Chouard. Tous ces hommes, qui sont au courant du danger de la courtisane, ne peuvent jamais se débarrasser de son magnétisme sexuel. "Cette forme inconsciente de pouvoir mental à travers la dépendance était le facteur de contrôle le plus fort de Nana. Incapables d'échapper à son piège sexuel, à son corps et à son sexe, les hommes se sont écroulés de désir dans leurs reins" (Olson, 1994: 41). Nana sait bien exercer son pouvoir sexuel sur les hommes. Ces derniers tombent les uns après les autres dans les pièges de Nana qui veut d'abord les ruiner économiquement. Pour subvenir aux besoins matériels de cette courtisane cupide, ces hommes-victimes se rivalisent les uns aux autres. Quand l'argent manque à Nana elle commence à se servir tout de suite de son arme redoutable. "Lorsque d'autres personnes lui ont échappé, plus particulièrement en matière d'argent, Nana a toujours eu sa source la

plus précieuse, son corps, qu'elle vendrait pour payer des factures urgentes" (52). Regardons maintenant de plus près le comte Muffat, grande victime de Nana.

2.1.1. Le Comte Muffat

Le comte Muffat, un homme d'une piété forte, a quarante ans. Avant qu'il ne rencontre Nana, il menait une vie très calme dont les principes étaient basés sur la piété et la morale. Sa vie conjugale ne se déroutait jamais de préceptes de la religion chrétienne. Mais le spectateur de Nana qu'est Muffat renonce à sa vie religieuse et ses principes de morale. Il ne peut jamais oublier cette femme dont la nudité exhibée sur la scène le captive du pied à la tête. Muffat sort du théâtre où il a été magnétisée par Nana. "(Il) se trouva seul sur le trottoir. Son Altesse venait tranquillement de faire monter Nana dans sa voiture. Le marquis avait filé derrière Satin et son figurant, excité, se contentant à suivre ces deux vices, avec le vague espoir de quelque complaisance. Alors, Muffat, la tête en feu, voulut rentrer à pied. Tout combat avait cessé en lui. Un flot de vie nouvelle noyait ses idées et ses croyances de quarante années. Pendant qu'il longeait les boulevards, le roulement des dernières voitures l'assourdissait du nom de Nana, les becs de gaz faisaient danser devant ses yeux des nudités, les bras souples, les épaules blanches de Nana; et il sentait qu'elle le possédait, il aurait tout renié, tout vendu, pour l'avoir une heure, le soir même. C'était sa jeunesse qui s'éveillait enfin, une puberté goulue d'adolescent, brûlant tout à coup dans sa froideur de catholique et dans sa dignité d'homme mûr" (Nana, 139). Ces lignes suffisent à montrer nettement la force destructrice de Nana sur le comte. Ce dernier, fou du charme sexuel de la courtisane, peut faire tout pour qu'elle l'accepte comme son amant.

La vie du comte Muffat commence à changer tout à fait dès qu'il rencontre Nana. Cette dernière le jette dans un nouveau monde plein de nudité et de jouissance. Par ses charmes sexuels, la courtisane fait vivre à l'homme tout pieux des moments inoubliables qui seront toujours sous ses yeux. La scène de sa visite de la loge de Nana est une familiarité que le comte n'a pas déjà vécue avec sa femme. Tout ce qu'il a vu là-bas le perturbe profondément. Nana commence à le posséder tout à fait. "Et brusquement, on le jetait dans cette loge d'actrice, devant cette fille nue. Lui qui n'avait jamais vu la comtesse Muffat mettre ses jartières, il assistait aux détails intimes d'une toilette de femme, dans la débandade des pots et des cuvettes, au milieu de cette odeur si forte et si douce. Tout son être se révoltait, la lente possession dont Nana l'envahissait depuis quelques temps l'effrayait, en lui rappelant ses lectures de piété, les possessions diaboliques qui avaient bercé son

enfance. Il croyait au diable. Nana, confusément, était le diable, avec ses rires, avec sa gorge et sa croupe, gonflées de vices” (Zola, 151). Autant Nana charme le comte Muffat autant elle le fait peur. Les émotions que Muffat sent devant Nana se contredisent avec ses principes moraux et religieux. Il ne pourra jamais se débarrasser de la possession de cette courtisane. La féminité de Nana se couvre ainsi d’une apparence menaçante pour le sexe masculin. Le cas du comte Muffat en est un bel exemple. Devant la féminité exhibée de la courtisane, tous les principes austères de cet homme si pieux s’effacent les uns après les autres. Nana excelle à magnétiser les hommes “par le biais d’une sensualité envoûtante qui dépoussède son spectateur de sa volonté” (McNeil, 26). Le comte Muffat est si fortement magnétisé par les charmes de la courtisane qu’il pourrait lui vouer toute sa fortune à condition qu’elle soit à lui seul. “Je réaliserais tout tes désirs. Pour t’avoir sans partage, je donnerais ma fortune. Oui, ce serait l’unique condition: sans partage, entends-tu? Et si tu consentais à n’être qu’à moi, oh! Je te voudrais la plus belle, la plus riche, voitures, diamants, toilettes” (Zola, 313).

Comme nous avons déjà mentionné que Nana, qui se prostituait à cause de sa pauvreté, avait un but suprême: pouvoir s’introduire dans les classes bourgeoises et aristocrates pour s’en venger les hommes. Le théâtre était pour elle la première étape de l’ascension sociale. Cette étape passée avec la réussite, elle s’entreprend donc de salir et de détruire les hommes par certaines manoeuvres diaboliques. Cela sera en même temps une revanche de la régime du Second Empire toute patriarcale qui écrase tout le peuple surtout les femmes. “La notion de la vengeance du peuple est un thème récurrent dans l’oeuvre zolienne. A ce propos, on peut comparer la force destructrice et vindicative de Nana avec celle de la mine “le Voreux” dans *Germinal*. C’est que, dans ce dernier roman, la mine est représentée comme un monstre qui “avale les mineurs”, de la même manière que Nana est représentée comme “la mangeuse d’hommes”. Dans ces deux romans, cette force détruit une société dépravatrice; dans *Germinal* la destruction des mines mène à la ruine des directeurs capitalistes et dans *Nana*, la destruction des hommes du “haut monde” mène à la destruction de la société du Second Empire” (Simons, 2014: 51).

Nana sait bien attirer bien les hommes pour les rendre ses victimes ensuite. C’est juste le cas du comte Muffat qui est une proie facile pour la courtisane. Cet homme qui n’a jamais vécu de grandes émotions sexuelles avec sa femme croit les trouver auprès de Nana. Cette dernière l’a rendu un être tout docile qui lui obéit toujours. De plus le comte Muffat était assez riche pour en subvenir aux besoins

luxueux. Dans leur relation c'était toujours Nana qui tenait le comte dans ses mains. Si elle couchait avec cet homme ce n'était pas qu'elle en prenait du goût, mais c'est parce qu'elle voulait le charmer par ses débordements sexuels. Son premier aventure sexuel avec lui n'a lui rendu aucun plaisir. "Et elle coucha avec Muffat, mais sans plaisir" (Zola, 217).

Autant Nana est loin du comte autant il l'adore et la jaloue de tous les autres hommes autour d'elle. Pour ne pas la perdre il lui fait une preuve d'obéissance totale et inconditionnelle. Il se soumet à toutes les conditions de Nana. Comme elle est une courtisane qui a toujours besoin des choses très luxueuses l'argent lui manque toujours. Donc le comte Muffat est une source pécuniaire qu'on ne doit jamais perdre. "D'abord, Nana mit le comte sur un bon pied. Elle établit nettement le programme de leurs relations. Lui, donnait douze mille francs par mois, sans compter les cadeaux, et ne demandait en retour qu'une fidélité absolue. Elle jura la fidélité. Mais elle exigea des égards, une liberté entière de maîtresse de maison, un respect complet de ses volontés. Ainsi, elle recevrait tous les jours ses amis; il viendrait seulement à des heures réglées; enfin, sur toutes choses, il aurait une foi aveugle en elle" (320).

Mais la ruine familiale et économique du comte Muffat ne s'attarde pas. Ce dernier qui menait, avant la rencontre avec Nana, une vie réglée a eu l'habitude de venir rarement chez lui. Il voulait être toujours près de Nana qui lui donnait ce que sa femme lui épargnait: la féminité toute exhibée. Sabine, négligée par le comte Muffat, s'approprie un amant et commence à le tromper. La vie conjugale du comte a été ainsi gâchée par Nana.

La ruine familiale est suivie de la ruine économique. Car Nana, qui déclare une guerre contre les hommes bourgeois, ne se contente pas d'ébranler leur vie familiale. Elle cherche à épuiser leur fortune par ses demandes sans fin. Comme Nana ne voulait pas mener la vie misère de ses parents et se venger des bourgeois riches elle leur cause la faillite. "Soumise à l'attention de la vision bourgeoise, la femme consommatrice se mue en femme dévoratrice incarnant les fantasmes et les craintes de la classe masculine" (Davey, 1987: 60). Nana était soumise aux hommes quand elle travaillait dans les usines et se prostituait dans les rues. Ces jours où elle était esclave du sexe masculin se sont passés. Cette fois les hommes sont devenus ses esclaves dont elle se venge en leur volant tout l'argent. "À la recherche commune de l'indépendance pécuniaire, Nana et Denise, l'une courtisane, l'autre vendeuse, s'adonnent toutes deux à leur métier et tâchent de se creuser un gîte au

sein de l'économie bourgeoise dominée par le mâle riche et puissant" (Mamoon, 2013:1).

Nana vit dans son hôtel-séjour bâti par les hommes, surtout par le comte Muffat qui l'adore éperdument. Pour que Nana mène une vie digne des reines les abonnés dépensent toute leur fortune. Nana a ainsi un pouvoir redoutable sur tous les hommes qui se précipitent chez elle. Elle domine facilement le sexe masculin qui lui voue son âme, son honneur et sa fortune. "le lit d'or et d'argent qui rayonnait avec l'éclat neuf de ses ciselures, un trône assez large pour que Nana put y étendre la royauté de ses membres nus" (Zola, 272). A cause des dépenses illimitées de la courtisane les hommes se ruinent les uns après les autres. "Nana, en quelques mois, les (hommes) mangea goulûment, les uns après les autres. Les besoins croissants de son luxe enrageaient ses appétits, elle nettoyait un homme d'un coup de dent. Un homme ruiné tombait de ses mains comme un fruit mûr, pour se pourrir à terre, de lui-même" (Zola, 350). Nana "mangeuse d'hommes et de fortunes" tire ainsi sa vengeance des hommes qui croyaient qu'on peut faire tout quand on a une fortune. Ce n'est pas seulement la vengeance de Nana, mais aussi celle des jeunes filles qui doivent se prostituer à cause des sociétés patriarcales.

Le comte Muffat, grand chambellan aux Tuileries, semble au début du roman, résister au magnétisme de Nana. Mais comme les charmes sexuels de la courtisane occupent toujours son âme et son esprit il succombe lui aussi à la tentation et tourne toujours autour de la femme tentatrice qui lui éveille les appétits. Dès lors commence sa déchéance rapide dans laquelle il perd son tout. Il confesse les conséquences de cette corruption. "Dans cette minute de vision nette, il se méprisait. C'était cela: en trois mois, elle avait corrompu sa vie, il se sentait déjà gâté jusqu'aux moelles par des ordures qu'il n'aurait pas soupçonnées. Tout allait pourrir en lui, à cette heure. Il eut un instant conscience des accidents du mal, il vit la désorganisation apportée par ce ferment, lui empoisonné, sa famille détruite, un coin de société qui craquait et s'effondrait" (Zola, 235).

Le comte Muffat, qui ne connaissait même pas le corps de sa femme, devient l'esclave de la courtisane dont les charmes du corps ont fini de le faire tourner le dos à tout ce qui est sacré. Avant qu'il ne rencontre Nana il s'adressait à Dieu quand il commettait un péché. Tout ce qui est à la religion et à la morale chez lui a disparu avec l'entrée de cette femme pécheresse dans sa vie. "Autrefois, Dieu lui gardait toutes ses miséricordes. Au moindre chagrin, au moindre obstacle barrant sa vie, il entraînait dans une église, s'agenouillait, humiliait son néant devant la souveraine puissance; et il en sortait fortifié par la prière, prêt aux

abandons des biens de ce monde, avec l'unique désir de l'éternité de son salut. Mais aujourd'hui, il ne pratiquait plus que par secousses, aux heures où la terreur de l'enfer le reprenait; toutes sortes de molleses l'avaient envahi, Nana troublait ses devoirs. Et l'idée de Dieu l'étonnait" (Zola, 247). Nana se venge de lui en l'humiliant vachement. Le comte l'attend pendant des heures comme un serviteur fidele. Pour qu'elle soit heureuse il s'humilie même en faisant des imitations des animaux. Par la présentation de cette dégradation si pitoyable Zola veut montrer comment un homme au grand titre tombe dans une telle abjection à cause de son appétit sexuel. "Nana venant des basses classes et Muffat des hautes classes, le pouvoir de l'une sur l'autre est une force qui rééquilibre, pour un temps donné, le pouvoir d'une classe sociale sur une autre" (Moncorger, 2014: 570).

Conclusion

Dans *Nana* Emile Zola a voulu mettre en évidence la force séductrice et destructrice d'une courtisane du Second Empire. Le fait que le roman commence par une scène de théâtre où l'héroïne Nana exhibe aux spectateurs son corps nu montre nettement que ce même corps jouera un grand rôle dans cette histoire de séduction et de destruction. Pour charmer et captiver les hommes, Nana, actrice d'abord au théâtre des Variétés puis courtisane dans la haute société, se servira des charmes de son corps. Elle vise à ruiner économiquement et moralement ces hommes qui voient comme une marchandise les femmes tombées dans la prostitution. Comme les animaux qui tombent dans le piège, les hommes bourgeois du Second Empire, épris des plaisirs sexuels, se précipitent de patauger dans le gouffre de jouissances d'une courtisane. Cette dernière les charme d'abord par son beau corps, les captive ensuite et enfin les ruine. Zola a aussi voulu, dans son roman, dénoncer les mœurs corrompues d'une société où les femmes s'offrent leurs corps et les hommes concupiscent courent après les plaisirs sexuels. Dans la présente étude, nous avons essayé de montrer que c'est par la force de son corps exhibé que Nana, courtisane du Second Empire, a rendu les hommes ses esclaves et les a ruinés tous.

Bibliographie

- Art, P. (2010). La toute puissance de sa chair/Nana de Zola, Erişim: <http://www.fauteusedetrouble.fr/2010/11/la-toute-puissance-de-sa-chairmana-de-zola/>.
- Aytekin, H. (2003). XIX. Yüzyıl Fransız ve Türk Romanında Kötü Yola Düşmüş Kadın Portrelerinin Karşılaştırılması, *İlmi*

- Araştırmalar*, 16, İstanbul. Erişim: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/73466>
- Balzac, H. De. (2015). *La Fille aux yeux d'or*, Paris: Belin-Gallimard
- Beauvoir, S. De. (1949). *Le Deuxième Sexe, Tome II (Le Faits et les mythes)*, Paris: Gallimard.
- Beck, M. (1998). La Fonction Narrative du Regard dans Trois romans de Zola: La Curée, Nana et L'Oeuvre, Thesis of Master of Arts, McMaster University, Hamilton-Ontario. Erişim: <https://macsphere.mcmaster.ca/bitstream/11375/13226/1/fulltext.pdf>.
- Benoit, C. (1998). Demi-Mondaines, Cocottes et L'Art de Séduire. Sur Le Modèle de Nana de Zola. Claude Benoit-Elena Real (Ed.), *El Arte De La Seduccion En Los Siglos XIX Y XX* (pp. 29-38). Valencia: Artes Graficas Soler.
- Callahan, K. (2014). La Prostitution dans la Culture Française du Dix-Neuvième Siècle: Classe, Sexe, et Contagion. (Honors Thesis-Unrestricted). University of New Orleans, New Orleans. Erişim: <https://scholarworks.uno.edu/honorstheses/52/>.
- Cournoyer, M. La Prostitution chez Zola et Arcan. Erişim: <http://maggiecournoyer.blogspot.com/p/analyse-la-prostitution-chez-zola>.
- Davey, L.A. (1984). La croqueuse d'hommes : images de la prostituée chez Flaubert, Zola et Maupassant. Erişim : https://www.persee.fr/doc/roman_00488593_1987_num_17_5_8_4902.
- Dibble-Dieng, M. (2004). La Revanche de la femme contagieuse sur la nation frileuse dans la Littérature décadente. <https://www.brown.edu/Research/Equinoxes/journal/issue1/eqx1dibble-dieng.html>
- Gammelgaard, S. L. (2015). Demanding Women Materiality and Desire in Nana, Madame Bovary, and Nymphomaniac. Master's Thesis. University of Copenhagen, Copenhagen. Erişim: https://www.academia.edu/2819810/ThesisDemandingWomen-Materiality_and_Desire_in_Nana_Madame_Bovary_and_Nymphomaniac.
- Gürer Baydar, M. (2017). Deux Figures Féminines De La Société Française Du XIXe Siècle, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (51). Erişim: http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt10/sayi51pdf/1dil_edebyat/gurerbaydar_mahi_de.pdf
- Hugo, V. (1869). *L'Homme qui rit*, Paris: Folio Classique.
- Hugo, V. (2004). *Le Dernier Jour d'un Condamné et Claude Gueux*, Paris: Larousse.

- Jennings, C. (1971). Les trois visages de Nana. *The French Review*, 44 (2).
Erişim: https://www.jstor.org/stable/487609?seq=1page_scan_tab_contents.
- Mamoon, S. (2015). Au Plaisir des Clients: La Femme au Travail dans Deux Romans d'Emile Zola. Erişim : www.letras.ufrj.br/neolatinas/medias/sayeedamamoon.pdf.
- McNeil Arteau, G. (2015). Les Documents humains Emile Zola, le journalisme et la littérature (1865-1893), Thèse de Doctorat, Université Laval, Québec, Canada. Erişim: <https://corpus.ulaval.ca/jspui/handle/20.500.11794/26155?locale=fr>.
- Moncorger, D. (2014). Etude sémantique du substantive pouvoir dans Les Rougon-Macquart de Zola, Thèse de Doctorat, Université Lumière-Lyon 2, Lyon. Erişim : theses.univ-lyon2.fr/documents/lyon2/2014/moncorger_d/.../moncorger_d_these.pdf.
- Olson, S. M. (1994). Zola's Nana| Power in a prostitute's body. Graduate Student Theses, Dissertations, & Professional Papers. Erişim: <https://scholarworks.umt.edu/etd/4125>. Ravat-Farenc, C. “La nudité en scène et à l'écran : émancipation ou réification ?”. Erişim: <http://www.esadparis.fr/wpcontent/uploads/2017/09/NUDITE.pdf>.
- Rivers, C. (1995). *Face Value: Physiognomical Thought and the Legible Body in Marivaux, Lavater, Balzac, Gautier, and Zola*. United States of America: The University of Wisconsin Press.
- Sekanics, J. (2017). “The Predetermined Deterioration of The Female Body in Zola's Nana, *Tcnj Journal Of Student Scholarship*, Volume XIX. Erişim: <https://joss.tcnj.edu/files/2017/04/2017-Sekanics.pdf>.
- Simons, N. (2014). L'Altérité et la limite du connaissable dans Nana (1880) d'Emile Zola, Mémoire du Bachelor, Utrecht University, Hollande. Erişim : <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/341176>
- Sokowski, S. (2011). Subversive Bodies in Nineteenth-Century Narratives of Paris and London, Doctoral Dissertation, The State University of New Jersey, New Brunswick, New Jersey. Erişim: <https://rucore.libraries.rutgers.edu/rutgers-lib/34062/>.
- Zola, E. (1954). *Nana*, Paris: Livre de Poche.
- Zola, E. (2002). *Rougon Macquart II Nana*, Henri Mittérand (éds). Paris: NRF Gallimard.

Notes

Les citations faites des travaux en anglais et en turc ont été traduites en français par nous.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Sonbahar / Autumn
Sayı/Issue: 41 - Sayfa / Page: 85-116
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 15.07.2018 Kabul/Accepted: 23.08.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

İDEOLOJİK SAVAŞ ALANI OLARAK ENVER GÖKÇE ŞİİRİ*

ENVER GÖKÇE'S POETRY AS IDEOLOGICAL WAR AREA

Arş. Gör. M. Arif ERZEN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yeni Türk Edebiyatı ABD
erzenmarif@yyu.edu.tr

Öz

Sovyet Rusya'sında 1930'larda şekillenen *sosyalist gerçekçilik*, Marksist sanat anlayışının uç ve görece saptırılmış bir yorumu olarak edebiyat dünyasında etkili olmuştur. Nâzım Hikmet'in yolunda şiire başlayan ve 1940 *Kuşağı* diye isimlendirilen şairler, eserlerindeki ideolojik zemin dolayısıyla, bu anlayışın Türk edebiyatındaki temsilcileri sayılırlar. Bilhassa tematik ortaklıkları noktasında bu adlandırmayı haklı kılan söz konusu şairler, sıcak/kanlı savaşları birer ideolojik sorun olarak şiirlerine taşırken bağlandıkları sosyalist dünya görüşünün gereği olarak bir taraftan da siyasî temelli mücadeleyi bir savaş görünümünde resmetmişlerdir. Hem Tek Parti döneminde sakıncalı bulunarak maruz kaldıkları baskılar hem de Soğuk Savaş döneminin neden olduğu siyasî kutuplaşma, kuşağa mensup şairlerin *ideolojik savaş* kavramı doğrultusunda değerlendirilmeye uygun şiirler yazmalarıyla sonuçlanmıştır. Bu isimlerden biri olan Enver Gökçe (1920-1981), halk söyleyişlerinin ses imkânlarından yararlanarak kurduğu şiirini, ezilen sınıfların emek kavgasını seslendirdiği bir ideolojik söylem sahasına dönüştürmüştür. İdeolojik savaşım yolunda yürütülen fikir kavgasının, siyasî çatışmaların ve

* Bu makale, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı bünyesinde hazırlamakta olduğum "Toplumcu Gerçekçi Türk Şiirinde Savaş Algısı" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

sınıf mücadelesinin yalnızca baskın temalar olarak kalmayıp Gökçe'nin poetik dayanaklarını oluşturması bu doğrultuda düşünülmelidir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet dönemi Türk şiiri, Toplumcu gerçekçilik, İdeoloji ve edebiyat, Savaş, Enver Gökçe.

Abstract

Socialist realism, shaped in Soviet Russia in the 1930s, has been influential in the world of literature as an extreme and distorted interpretation of Marxist art. The poets who started poetry in the way of Nâzım Hikmet and are called as the 1940 Generation are considered as representatives of this understanding in Turkish literature because of the ideological ground in their works. The poets, who justify this naming especially because of their thematic partnerships, have moved hot / bloody wars into poetry as an ideological problem. They have portrayed the political-based struggle in the form of a war as a requirement for the view of the socialist world to which they belong. Both the pressure they were subjected to during the One Party era and the political polarization caused by the Cold War period resulted in the writing of poems suitable for evaluating in the direction of ideological warfare of the poets belonging to the this generation. Enver Gökçe (1920-1981), one of these names, has transformed his poetry, which was created by the use of the folk speech, into an area of ideological discourse in which vocalized the labor struggle of the oppressed classes. It should be considered in this direction that the idea struggle, the political conflicts and the class struggle carried out in the path of ideological war are not only the dominant themes but also constitute the Gökçe's poetic bases.

Keywords: Republican Period Turkish Poetry, Socialist Realism, Ideology and Literature, War, Enver Gökçe.

Giriş

Türkçede "*birbiriyle tartışmak, atışmak, kavga etmek; fiziksel anlamda dövüşmek*" anlamlarıyla ön plana çıkan "*sav-*" kökünden türediği düşünülen (Clouston, 1972: 793) ve Arapçada "*harb*", Farsçada "*ceng*", Fransızcada "*guerre*", İngilizcede "*war*" sözcükleriyle karşılanan *savaş*, zengin bir tarihsel ve felsefi altyapı üzerine temellenir. Esasen insanoğlunun varoluşuna ilişkin bir mefhum olan ve insan doğasındaki şiddet eğilimleri açısından da düşünülmesi gereken *savaş*, tarihin hemen hiçbir döneminde önemini ve gücünü yitirmeden çeşitlenmekle birlikte yaygın kullanımı bakımından daha ziyade siyasî bir terim görünümündedir. Zihinde yarattığı ilk algı itibarıyla *savaş*, anlaşmazlıklar sonucunda yahut belirli amaçlar doğrultusunda karşı karşıya gelerek çatışan silahlı güçlerin yarattığı, kaotik durum olarak tanımlanabilir. Yani *savaşın*, amaca öldürerek ulaşma esasına dayanan şiddet temelli eylemler üzerine konumlandığı ve insan zihninde ilk olarak bu hâliyle karşılık bulunduğu söylenebilir.

Ancak bilhassa XIX. Yüzyıl'da dünya üzerindeki gelişmelerin de etkisiyle savaş olgusunun geniş bir anlamsal açılım kazandığı görülür ki kavrama ilişkin literatürün zenginliğine bakmak bu hususta aydınlatıcıdır. Bir taraftan sanayileşen devletlerin savaş gerekçeleri ve stratejileri bakımından yeni yönelimler geliştirmeleri, bir taraftan geçmiş yüzyıllara kıyasla zaman ve mekân engelinin şaşırtıcı ölçüde aşılmasına imkân tanıyan teknolojik ilerleyişin söz konusu olması, savaş tanımlarının iyice dallanıp budaklanmasına yol açmıştır. Bu durum, savaşın yarattığı ilk algının ötesinde diğer birçok anlamıyla idrak edilmesi gereğini ve zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Nitekim artık savaşı yalnızca cephelerde seyreden kanlı çatışmalar olarak düşünmek yetmemektedir. Konuya yakından bakmak isteyen biri, hem savaşın arka plânındaki sebeplerin ve savaş türlerinin çeşitliliğiyle karşı karşıya kalacak hem de nispeten daha aşına olduğu toprak savaşı, kutsal savaş (din savaşları), emperyal savaş, savunma savaşı, gerilla savaşı, sokak savaşı tanımlamalarının yanı sıra ideolojik savaş, soğuk savaş, kültür savaşı, psikolojik savaş, ekonomik savaş (para savaşları), siber savaşlar, hatta robotik savaşlar gibi isimlendirmelerle de karşı karşıya kalacaktır.

Savaşların ideolojik bir altyapıyla doğması, şüphesiz ki yeni bir mesele değildir ve aslında hemen her savaş —belirlediği hedefler dikkate alınarak— bir ideolojiye dayandırılabilir. Yani esasen her savaşın bir ideolojiyle varlık bulduğu veya kendi ideolojisini ürettiği iddia edilebilir. Hatta silah kuşanmış askerleri, belirlenen hedefe yürüyen heybetli orduları ve özenle tasarlanmış ölümcül araçları, ideolojilerin ete kemiğe bürünmüş somut temsilleri olarak tahayyül etmek dahi mümkündür. Dolayısıyla savaş meydanlarında kaybedenler her daim askerler olsa da asıl mesele, savaş sonunda kazanan yahut yenilen ideolojinin hangisi olduğudur. Böylece diplomasi de savaşın başka maharetler isteyen bir parçası hâlini almakta; sıkı pazarlıkların yapıldığı ve kritik imzaların atıldığı fakat genellikle gülümsenen pozlarla tarih kayıtlarına geçen antlaşmalar, savaşın meydanlarındaki yalınlığından uzak kapanış sahneleri olarak ideolojilerin başarı düzeyini tayin etmektedir. Bu doğrultuda, ilk savaş kuramcılarından biri olan Carl von Clausewitz'in "*Savaş, politikanın başka araçlarla devamından başka bir şey değildir. (...) Zira politik amaç, gaye; savaş ise bir araçtır, ve araç hiçbir zaman amaçtan ayrı olarak düşünülemez.*" (Clausewitz, 2003: 30) sözlerini ve bu ün yapmış önermenin Michel Foucault tarafından tersyüz edilmiş hâlini; "*Politika, savaşın başka araçlarla sürdürülmesidir.*" (Foucault, 2002: 31), hatırlamak gerekecektir. Öte yandan "*Savaşların uyumsuz sınıflı toplumların tipik bir özelliği olduğunu, özel mülkiyetin ve sömürücü*

sınıfların politikalarının egemenlik kurmalarından kaynaklandığını" (Frolov, 1991: 414) savunan Marks ve Engels'in yaklaşımı, sosyalist aydınların fikir dünyasında, ideolojik çekişmelerin de aslında bir savaş havasında yürütülmesi mantığını pekiştirmiş olmalıdır. Yine sosyalist dünya görüşüne fikirleriyle yön veren ve sosyalist çevrede genellikle tartışmasız isimlerden biri olarak benimsenen Lenin'in savaş olgusuna sosyalizm zaviyesinden bakışını ortaya koyan şu ifadeler, aslında meselenin aynı çevreye mensup aydınlar tarafından nasıl algılandığına dair de son derece net bir fikir sunmaktadır: "*Her şeyden önce, biz, bir yanda savaşlar ile öte yanda bir ülke içindeki sınıf savaşımının arasındaki ayrılmaz bağlılığı; sınıflar ortadan kaldırılmadan ve sosyalizm kurulmadan savaşların ortadan kaldırılmasının olanaksızlığını ve iç savaşların, örneğin, ezilen sınıfın ezene, kölenin köle sahiplerine, serflerin toprak ağalarına, ücretli işçilerin burjuvaziye karşı verdikleri savaşların haklılığını, ilerici niteliğini ve gerekliliğini tamamen kabul ederiz.*" (Lenin, 1976: 11). Bu bağlamda sosyalist düşüncede savaşların onları hazırlayan ideolojik zemin bakımından değerlendirildiği ve yine bir savaşın haklılığı—haksızlığı konusunda, o savaşın sınıfsal güç dengeleri bakımından rolü ile eşitlik ilkesine mesafesi açısından bir yaklaşım sergilendiği aşikârdır.

Büyük anlatılar olarak ideolojilerin savaşların doğuşundaki direkt etkisi kadar dış politika teorileri olarak ideolojilerin de savaşların seyrinde etkileri olabilmektedir. Nitekim bu doğrultuda yapılan istatistiksel çalışmalar, "*ideolojik farklılıkların çatışma olasılığının artışıyla güçlü bir ilgi kurduğunu*" ve "*genel olarak daha kötü savaşlar yaratmadığı görülse de savaşın müzakerelerle sona erdirilmesinde daha büyük zorluklarla ilişkilendirilebileceği*"ni (Weisiger, 2011: 33) işaret etmektedir. Yani siyasî ideolojiler, yalnızca savaşların çıkış noktasında yer almakla kalmaz, savaşın ve barış imkânlarının her aşamasında belirleyici kanun olarak gidişata yön verir.

Sıcak savaşlarda itici güç olarak siyasî ideolojilerin rolü, üzerinde durulması gereken bir mesele olarak belirirken bilhassa İkinci Dünya Savaşı'nın fiilî olarak nihayete ermesi sonrasında küresel boyuttaki etki alanıyla bir kutuplaşma dalgası yaratan Soğuk Savaş (1947-1991) ortamının *ideolojik savaş* tanımlaması için yeni bir zemin inşa ettiği görülmektedir. Bu noktada ideolojik savaş yahut ideolojik savaşım, klâsik manasıyla savaşların (*sıcak savaş* veya *kanlı savaş*) arka planındaki ideolojiyi değil; egemen güce karşı muhalif kimselerin yürüttüğü fikir kavgasını ve bu doğrultuda girdikleri küçük çaplı çatışmaların tümünü tanımlamak için başvurulabilecek bir ifade hâlini alır. En azından Türk edebiyatında, savaş olgusuna odaklanan edebiyat metinleri için yönelimin bu doğrultuda olduğunu ve şiir metinlerine

yansıyan geniş çaplı savaşlar dışında bu boyutuyla savaşımın da 1940'lardan itibaren dikkate değer şekilde tematik örgüye taşındığını söylemek mümkündür.

Türkiye'de siyasî ideoloji çeşitliliğinin ve ayrımının gözle görülür bir hâl aldığı 1940'lardan itibaren hem zaman zaman sokaklara taşan bir mücadelenin hem de bu doğrultuda üretilen yazınsal birikimin varlığı inkâr edilemez. İdeolojik tarafgirliğin kanıksanmış çatışmalara dönüşecek raddede seyretmeye başladığı 1960'lardan 12 Eylül 1980 askerî darbesine dek gelen süreç ise bu bakımdan çok daha hareketli bir zaman dilimini işaret etmektedir. Bu dönemler için elbette İslâmcılık ve Türkçülük/Turancılık gibi mühim etkilere sahip siyasî görüşlerin varlığı önemli bir cephe oluşturur. Ancak Rusya'da 1917'de cereyan eden Bolşevik İhtilâli'nin Türkiye'de sol görüşü alevlendirmesi ve Marksist-Leninist düşünceye dayanan bir sosyalizm idealinin rağbet görmeye başlaması yeni bir cepheyi meydana getirmiştir. Ortaya çıkan bu kutuplar arasındaki çekişme ve çatışma hâli öncesinde İnönü CHP'sinin, ardından DP'nin iktidarda bulunduğu yıllarda bu siyasî eğilimlere mukavemetle muamele edilmesi, 1960 yılına dek uzanan süreçte daha ziyade devlet ile siyasî eylemciler arasında cereyan eden bir ideolojik savaş olgusunu gün yüzüne çıkarmıştır. Bu mücadele, 27 Mayıs sonrasında sağ-sol çatışmalarıyla derinleşerek insanların ağır ceza ve işkencelerle susturulduğu 1980 Darbesi'ne dek sürmüştür. Sosyalist kuşak tarafından mücadelenin önemli bir parçası olarak görülen ideolojik savaş, hem iktidardaki güce hem de karşıt fikirler benimseyen kesimlere karşı sürdürülürken bir taraftan da toplumcu gerçekçi (*socialist realist*) anlayış doğrultusunda bu mücadele, edebî metinlerin mevzusu hâline gelmiştir.

Türk edebiyatında ne toplumsal konuların şiirde işlenmesinin ne de savaş olgusunun bir tema olarak şiir metinlerinde belirmesinin yalnızca toplumcu gerçekçi anlayışla sınırlı olmadığını hatırlatmak gerekir. Bu temayı toplumcu gerçekçi şiir için önemli ve ilgi çekici kılan asıl husus, bu anlayışın dayandırıldığı ideolojinin genelde sanatı, özelde edebiyatı sosyal meselelerin irdelenmesine olanak tanıyan bir etkinlik alanı ve düzeltici bir toplumsal araç olarak algılamasıdır. Nitekim kuramın dayandırıldığı fikir adamları olan Marks ve Engels'ten başlayarak Lenin ve Troçki de dâhil olmak üzere sosyalist düşünürlerin çoğu —birtakım yaklaşım farklılıkları olmakla birlikte— edebiyatın sosyal işlevine vurgu yapmıştır. Parti politikasıyla paralel ve uluslararası düzeyde bir edebiyat anlayışını yaygınlaştırma çabasının sonucu olarak kurulan Sovyet Yazarları Birliği'nin 1934'te gerçekleştirilen ilk kongresinde ise Gorki ve Jdanov gibi isimlerin baskın tesiriyle bir tür güdümlü parti edebiyatı olarak

değerlendirilebilecek *sosyalist gerçekçilik* (dilimizdeki yaygın kullanımıyla *toplumcu gerçekçilik*) anlayışı üzerinde karar kılınmıştır. Bu kongrede edebiyatın, proletaryanın bilinçlendirilmesi ve örgütlenmesi yolunda etkin bir araç olarak tanımlanması, meselenin ilham alınan fikir adamlarından çok daha uç bir noktaya taşındığını gösterir. Nitekim Marks'ın, Engels'in, Lenin'in yahut Troçki'nin böyle keskin ve köktenci bir çıkışı olmamasına rağmen Stalin döneminde Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin siyasî hedeflerine göre hareket edecek bağımlı bir edebî faaliyet ortamı yaratmak hedeflenmiş, bu tanımın dışında kalan yönelimlere baskı ve şiddetle muhalefet edilmiş; yani edebiyatın seyri, despotça bir tutumla kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Üstelik bu anlayış, Lenin'in 1905'te *Novaya Jizn* gazetesinde yayımladığı meşhur makalesi "Parti Örgütü ve Parti Literatürü"ndeki bazı ifadelerinin ("*Proletaryanın genel davasından bağımsız, kişisel bir iş olamaz. Kahrolsun partisiz edebiyatçılar! Kahrolsun edebiyatın üstün insanları! Edebiyat proletaryanın genel davasının bir elemanı, büyük sosyal demokrat mekanizmanın tek ve görünmez bir 'çarkı ve vidası' olmalı, işçi sınıfının bütün bilinçli öncüleri tarafından harekete getirilmelidir.*" Lenin, 1990: 9) abartıyla yorumlanarak konulan ilkelerin yalnızca parti yazını değil için bütün bir yazın dünyası için ölçüt sayılması, yani kasıtlı bir okumayla değerlendirilmesi suretiyle itiraz edilmesi engellenecek bir zemine oturtulmuştur. Oysa bu ifadeleri, Parti yazını özelinde algılamak ve "*Partinin eylemini edebî cephe de kuvvetlendirmeğe karar vermiş olan Lenin'in günlük kaygılarına da bağlamak*" (Freville, 1968: 23) şarttır. Nitekim "*Sakin olunuz, baylar! Önce, söz konusu olan Parti literatürüdür ve bunun Partinin kontrolü altında verilmesidir. Herkes en küçük bir sınırlama olmaksızın dilediğini söylemekte ya da yazmakta serbesttir. Fakat özgür olan her birlik (Parti de dâhil) Parti adına, Partiye karşı düşmanca düşünceler ileri süren üyeleri kovmakta özgürdür. Söz ve basın özgürlüğü tam olmalıdır. Fakat, birleşme özgürlüğünün de tam olması gerekir.*" (Lenin, 1990: 9) diyen Lenin, edebiyattan beklentilerini açıklamakla birlikte daha ziyade parti içerisinden parti politikasına zarar verecek neşriyata uygulanacak bir dışlama ve sansürün gerekliliğini ifade etmiştir. Yine sosyalist inşanın önemli isimlerinden Troçki, 1917'deki ihtilâlin yarattığı koşulları dikkate alarak "devrim sanatı" ve "sosyalist sanat" olmak üzere iki ayrı tanıma başvurmakta; bunlardan ilkinin devrimin yerleşmesi adına daha sıkı koşullar altında sanat üretiminin teminini kontrol etmek zorunda olduğunu ileri sürmektedir. Öte yandan Troçki, ancak belli bir zaman dilimi sonrasında (proletarya diktatörlüğünden komünizme geçişin sağlanmasıyla) ulaşılabilecek sosyalist sanat ortamının ise çok daha

özgürlükçü bir ortam sunacağını, sanatçılara istediği konuda yazma serbestisini tanıyacağını öngörür: "*Engels'in, Sosyalist Devrim'i zorunluluk alanından özgürlük alanına sıçrayış olarak adlandırması boşuna değildir. Ne ki Devrim'in kendisi henüz özgürlüğün alanı değildir. Tersine, Devrim 'zorunluluk' öğelerini en yüksek noktaya kadar götürür. Sosyalizm sınıflarla birlikte sınıf karşıtıklarını da ortadan kaldıracaktır, ama Devrim sınıf mücadelesini en şiddetli noktasına ulaştırır. Devrim döneminde, sadece işçileri sömürücülere karşı mücadelelerinde bütünleştiren edebiyat, zorunlu ve ilericidir. Devrim edebiyatının bir toplumsal nefret duygusuyla renklenmesi kaçınılmazdır; dahası, proletarya diktatörlüğü döneminde yaratıcı bir tarihsel etken de olmaktadır bu. Sosyalizmde, dayanışma toplumun temeli olacaktır. Edebiyat ve sanat, bugünkünden çok farklı bir sesle, çok farklı temaları işleyecektir. Bugünün Devrim kuşağı olan bizlerin, adlarını çekinerek andığı bütün duygular (bunlar ikiyüzlülük ve bayağılıkla o kadar yıpranmıştır ki...), sözgelimi çıkar gözetmeyen dostluk, birdenbire başlayan sevgiler, aşklar, bütün bunlar Sosyalist şiirin içinde güçlü bir yankı bulacaktır.*" (Troçki, 1976: 213).

Sanatın tümüyle kontrol altına alınması gibi bir beklentinin doğuracağı sakıncaların farkında olan ve "*Yazar işini hiçbir zaman bir araç olarak görmez. Eserleri, kendi içlerinde amaçlıdır.*" (Marx, 1980: 52) diyen Marks ile "*Ben yönsemli şiire hiç de karşı değilim. (...) Ama bence yönsem, özellikle belirtilmeksizin, konumdan ve eylemden kendi kendine doğmalıdır, yazar da ortaya atılıp okura, gösterdiği toplumsal çatışmaların gelecekteki tarihî çözümlerini anlatmak zorunluğunu duymamalıdır.*" (Engels, 1980: 41) diyen Engels, sanatın ve sanatçının doğasındaki özgürlüğün bilincinde düşünürlerdir. *Bilimsel sosyalizmin* fikir babaları olarak bu iki ismin taraflı/güdümlü sanata ve sanatta siyasî tutuma ilişkin düşünceleri, şüphesiz ki sosyalist anlayışta sanatçıdan beklentilerin neler olması gerektiği hususunda yol göstericidir. Oysa 1930'lardan itibaren Sovyet Rusya'sında resmî ve güdümlü edebiyat anlayışı olan toplumcu gerçekçilik, sanatçı için çizdiği sınırların ve yaptığı tanımın dışına çıkan her temayülü cezalandırmakta kararlı, son derece baskıcı bir tavır geliştirmiştir. Esasen bu tutumu, Stalin iktidarının karakteristik bir özelliği olan totaliter yönetim tarzının yansıması olarak düşünmek gerekir. Bu yüzdendir ki Eagleton, Jdanov'u "*Stalin'in kültürel haydutu*"; Gorki'yi ise "*Stalinist bir uşak*" (Eagleton, 2015: 53-54) olarak nitelendirmektedir.

Edebiyatı altyapı ve üstyapı ilişkisinin mühim bir parçası olarak kabul etmekle kalmayıp bu ilişkinin mekanik bir yansıması olarak algılayan Marksist temelli toplumcu gerçekçilik kuramına daha sonra György Lukacs, Ernst Fischer, Bertolt Brecht, Louis Althusser, Pierre

Macherey gibi mühim isimlerce zengin açılımlar kazandırılmış olmakla birlikte sosyalist gerçekçiliğin uzun süre Sovyet Rusya'sında geçerli ve makbul tek sanat anlayışı olarak hâkimiyetini sürdürdüğü; "*dünyayı yalnızca tanımak değil, değiştirmek de iste*"yen (Lunaçarski, 1998: 9) ve sanatı bu gayeye araç kılan sosyalist gerçekçi sanatçı profiline olumlandığı görülür.

Sovyet Rusya'sında etkin bir görünüm sergileyen toplumcu gerçekçilik, Türk edebiyatında da 1930'lardan itibaren başlıca edebiyat anlayışlarından biri olarak varlığını hissettirmeye başlar. Ancak bu anlayışın Rusya'daki şekliyle algılandığını ve edebî metinlere bu hâliyle yansıdığını söylemek zordur. Öyle ki Rusya'da resmî ideolojinin sanat anlayışı olarak uygulanan toplumcu gerçekçilik, erken Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde sakıncalı görülen sol eğilimin benimsediği anlayış olarak muhalif pozisyonunda durur. Söz konusu yılların Türkiye'sinde "*işçi ve köylülüğün devrimci bir örgütlenmeye sahip olmaması, gerçek devrimci-ilerici işçilerin nicelik ve nitelik olarak durumu vb. devrimci aydınlara, güçlkle çıkarılan Marksist dergi ve gazetelerin yanı sıra önemli bir etkinlik alanı olarak yazın dünyasını bırak*"mıştır. (Cengiz, 2015: 9). Bu tablo, Türk edebiyatında bilhassa ilk toplumcu gerçekçi kuşağın niçin edebî yapıtta biçim ve estetik sorunlarını göz ardı ederek sanatı politikaya araç kıldığını da kısmen izah eder. Yine belirtmek gerekir ki esasen Cumhuriyet Türkiye'sini inşa eden fikrî altyapıyı benimseyen; hatta Atatürk Türkiye'sine ezilen sınıflar için umut vaat eden devrimci, sosyalist bir yenilenmenin habercisi olarak bakan söz konusu sanatçılar, özellikle İnönü CHP'si ve DP dönemlerinde tehlikeli komünizm propagandacıları olarak değerlendirilip baskı ve yıldırma girişimlerine maruz kalınca muhalif konumları iyice pekişmiştir. Buna karşın Türkiye'deki toplumcu gerçekçiliğin, edebiyat metinlerinde Rus tipi bir komünizm propagandası ve parti edebiyatı boyutuna ulaştığını iddia etmek gerçekçi olmayacaktır. Türkiye'de özellikle ilk zamanlarda toplumcu gerçekçiliğin işçi sınıfını esas alan ve proletarya devrimine hizmet eden bir kuram olmaktan öte ezilen, sömürülen, mağdur edilen alt sınıftan insanların yaşamına eğilen halkçı bir anlayış olarak düşünüldüğü; en azından edebî metinlerde böyle yansıma bulduğu gözlemlenebilir. Aynı dönemde Marksist düşüncenin önemli kaynaklarından yapılan tercümelemlerin yetersizliği dolayısıyla sanatçıların bilgi eksikliği, toplumcu gerçekçiliğe ilişkin tartışmaların sınırlarını (Kacıroğlu, 2016: 38-67) da belirlemiştir.

Roman ve hikâyede özellikle köy edebiyatı görünümünde 1940'lı yılları etkisi altına alan bu temayül, şiirde 1929 tarihli 835 *Satır*'la büyük ses getiren Nâzım Hikmet'in açtığı yolda (Altınkaynak,

1977: 19-20) yazmaya başlayan takipçileriyle belirgin bir ekol oluşturmuştur. İlk şiirlerini en geç 1940'lı yıllarda yayımlamış olan, sosyalist dünya görüşüne ve sanat anlayışına yakın duran bu şairler, poetik açıdan birtakım farklılıklar taşımakla beraber temelde aynı dünya görüşüne bağlanırlar. Doğum tarihleri 1909-1927 arasında değişen bu isimler, şiire bakış ve tema seçimi noktasında —tümüyle olmasa da bazı ilkeler; özellikle toplumculuğun öncelenmesi bakımından— ortaklıklar taşımakta, yani yazınsal açıdan bir kuşak görünümü sergilemektedirler. Bu durumdan ötürü söz konusu şairler, araştırmacıların, edebiyat tarihçilerinin ve bazen kendilerinin de üzerinde ittifak ettiği bir isimlendirme olan *1940 Kuşağı Toplumcu Gerçekçileri* olarak anılmaktadır. Bu kuşağa dâhil edilen şairlere bakıldığında Hasan İzzettin Dinamo, Rıfat Ilgaz, Cahit Irgat, A. Kadir, Fethi Giray, Niyazi Akıncıoğlu, Suat Taşer, Enver Gökçe, Ömer Faruk Toprak, Mehmed Kemal, Attilâ İlhan, Arif Damar, Ahmed Arif ve Şükran Kurdakul'un neredeyse tüm araştırmacıların üzerinde ittifak ettiği isimler olarak ön plâna çıktığı anlaşılır. Şiire erken veda ettiği yahut şiir türündeki üretimi süreli yayınlarda kaldığı için pek tanınmayan (Nail V. Çakırhan, Suphi Taşhan), şair kimliğiyle devrinde bilinmesine rağmen sonraki yıllarda ismi unutulmuş ve aslında daha ziyade Garip şiiriyle ortaklıklar kuran (Sabri Soran, Suavi Koçer, Avni Dökmeci, Celal Vardar), şiire ikincil bir yazınsal alan olarak ilgi gösteren (Orhan Kemal, Vedat Türkali, Fahri Erdiñç... gibi) bazı isimlerin de zaman zaman onlarla bir arada anıldığına rastlanmaktadır. Fakat devrin şiir ortamında etkinlik gösteren kuşak imajı dikkate alındığında bu isimleri 1940 Kuşağı'nın aslı üyeleri arasında göstermek doğru olmayacaktır. Yine belirtmek gerekir ki Ekim 1940 ve Kasım 1941 tarihleri arasında 26 sayı yayımlanabilen *Yeni Edebiyat* dergisinin sosyalist sanat anlayışı bağlamında net tutum sergileyen bir dergi olarak söz konusu şairlerin çoğuna kısa süreli de olsa ev sahipliği yapması (İleri, 1998: 348-353), onu bu kuşağın filizlendiği yayın organı olarak sembolik öneme kavuşturur. Kuşağa mensup sanatçıların önemli bir kısmı, 1940'lı yıllardaki toplumcu gerçekçilik algısı çerçevesinde ürettikleri şiiri sonraki yıllarda yenilemeye, geliştirmeye lüzum görmemiş yahut bunu başaramayarak önemini kaybetmiştir. Bu tablonun ortaya çıkmasında asıl sebepler, ilgili şairlerin şiiri ideolojinin direkt yansıma bulması gereken sathî bir alan diye idrak etmeleri, şiirde biçim sorunları ile estetik düzeyi göz ardı etmeleri ve/ya şairlik yeteneklerinin zayıflığı olmuştur. İlk zamanlarda kendisinin de sorgulamaksızın takip ettiği Jdavov toplumculuğunu sonraki yıllarda "*inek toplumculuğu*" (İlhan, 2004: 9) yakıştırmasıyla eleştiren, bir tür imgesel kent şiirine yönelen ve ardından Divan şiiri geleneğinden

beslenerek farklı bir toplumcu şiir dili kuran Attilâ İlhan ile şiirdeki gelişmelere kapısını tamamen kapatmayarak yeni biçim ve söyleyiş denemelerine girişen Arif Damar'ı birkaç istisna arasında saymak mümkündür.

"Jdanovculuğu, bu Stalinist eğilimi Marksist kuramın dışında gördüğü[nü]" belirten ve "yazınsal bir hareket olarak değil, politik/ideolojik bir pratik olarak" tanımladığı toplumcu gerçekçiliğin revize edilebileceğine dahi inanmadığını vurgulayan Ahmet Oktay (2004: 238), bu anlayışa bağlı edebî üretimin niteliği konusunda da son derece kuşkulu ve yargılayıcıdır. Nitekim konuya ilişkin eleştirel çalışmasında (Ahmet Oktay, 2003: 371-394), Nâzım Hikmet takipçisi kuşağın "*halkçılık—köycülük*" çizgisine yaklaşarak resmî ideolojiyle ortaklıklar kurması, özgürlük ve barış gibi *genel* demokratik beklentiler etrafında bir yazınsal muhteva oluşturması ve sözünü ettikleri baskı ortamı kalktığında benimsedikleri yaşayış (sanatsal yaşam da dâhil) bakımından onların Marksistlik bilgilerini de samimiyetlerini de şüpheli karşıladığını kasteder. Takipçilerinin ne yazınsal olarak şiiri yenileyip geliştirmek ne de *devrimci* içerik konusunda Nâzım'ı aşmak bir yana onun seviyesine ulaşamadığını belirten Oktay, ayrıca bu isimleri, bilhassa Garip şiirine dönük "kendilerine alternatif olarak iktidarın himayesi altında kollanma, dikta ürünü olma ve bu yüzden gerici olma" gibi ithamları dolayısıyla şiddetle eleştirir. İlk toplumcu kuşak üyelerinin *birçoğuna* siyasal dayanak ve sanatsal seviye (şairlik yeteneği) sorunları açısından yönelttiği eleştiriler dikkate değer olmakla birlikte Oktay'ın, kabiliyetli üç temsilcisinin yenilikçiliğini dikkate alıp haklı olarak önemsedığı Garip şiirini, kentli küçük insanın gündelik yaşamına odaklanmalarını gerekçe göstererek —umursamaz havasına, alaycılığına ve nihilist tavrına rağmen— "*edilgin ve siyaset dışı*" bulmaması ise ayrıca tartışılmaya değerdir.

1940 Kuşağı'nın üyeleri, nihai hedef olarak sosyalizmi ülkü seçerken Cumhuriyet Türkiye'sini şekillendiren Kemalist ideolojiye — bilhassa ön plâna çıkardığı halkçılığı dolayısıyla— oldukça yakın dururlar. Hatta Kemalizm'in sosyalizme giden yolda bir aşama olduğu inancıyla bir tür sentezci anlayışta karar kılan birçok ismin bu kuşak içerisinde yer aldığı görülür. Oysa sergiledikleri yumuşatılmış sosyalizm yandaşlığına ve suç sayılabilecek siyasî şiddet olaylarından tamamen uzak olmalarına rağmen söz konusu şairler, Tek Parti Dönemi boyunca kovuşturmalara uğramış, psikolojik baskıya maruz kalmış ve hapis, işkence, sürgün gibi cezalara (Yetkin, 1970: 63-202) maruz kalmıştır. Dolayısıyla daha başından beri kendilerini bir ideolojik savaşım içerisinde bulmuşlardır. Sanatı da ideolojik aidiyetleri bağlamında tanımlayan toplumcu gerçekçi şairlerin, atıldıkları bu

mücadeleye yazdıkları şiirlerde yer açmaları kaçınılmaz olmuştur. Hatta bu isimlerin şiirin kendisini de bir savaş aracı olarak tasvir ettikleri dikkate alınırsa kaleme aldıkları şiirlerde savaş olgusunun etkin bir tema olarak belirmesi de gayet doğal karşılanacaktır.

Toplumcu gerçekçi kuşak içerisinde, halk dilinden ve söyleyişlerinden yararlanan; "*modern şiiri halka ait söyleyişin süzgecinden geçirerek kendi tarzını oluştur[an]*" (Çelik, 2010: 81) şairlerden biri olarak Enver Gökçe (1920-1981), "*dönemin şiddetli baskısına propaganda dozu yüksek bir şiirle cevap ver*"en, "*tam bir kavga şairi*" (Cengiz, 2015: 107) görünümündedir. Gökçe, "*belirgin özellikleri yüksek düzeydeki ses güçleri*" (Kurdakul, 1987: 348) olan verimleriyle kendi şiir dilini inşa etmenin yanı sıra kelimelelere dayalı dize kurgusuyla da özgün bir çizgide durur. Aynı kuşaktan olmasına karşın yaşı ve edebiyat dünyasına girişi itibarıyla daha genç bir şair denebilecek Ahmed Arif'in şiirlerindeki üslûba bakıldığında Gökçe'ye yakın bir çizgide durduğu söylenebilir. Aralarındaki yazınsal yakınlığın zaman zaman birbirine çok benzer dizeler söyleme noktasına vardığı bile görülür. Hatta bu durumun iki şair arasında polemik yarattığı da bilinmektedir (Durbaş, 2009: 17-20 ; Demirtaş, 2000). Esasen Enver Gökçe'nin toplumcu gerçekçi kuşak içerisinde, Niyazi Akıncıoğlu'ndan sonra, halk şiirine eğilen ve bu birikimin ses zenginliğinden yararlanan ilk isim olduğu ve söz konusu şiirin örneklerini Ahmed Arif'ten evvel verdiği; buna mukabil halk dilinin söyleyiş tarzı içerisinde kalmasına karşın "*benzetme ve eğretileme gibi anlamsal sanatları kullanımındaki yetkinlikle*" (Ahmet Oktay, 2008: 728), imgesel derinliğe sahip dizeler kurma hususundaki başarısıyla Ahmed Arif'in bu etkiyi öte bir noktaya taşıdığı fark edilmektedir. Dolayısıyla "*Onun şiiri Ahmed Arif şiirinin hazırlayıcı[ları]*" (Ergün, 2006: 78) arasındadır demek yanlış olmaz.

Enver Gökçe şiirinin tematik örgüsüne bakıldığında emek arayışından doğan halkçı coşkunluğun ve ideolojik mücadele ruhunun belirleyici bir rol üstlendiği fark edilir. "*Dünyamızı insanca yaşanacak bir hale getirmek için şiiri ve sanatı sosyo-politik bir mücadelenin tanımlayıcı araçları olarak görüyoruz.*" (Gökçe, 2006: 32) diyen şair, aslında hem kendi şiirinin hem de kuşağının sözcülüğünü üstlenmiş gibidir. Şiirlerinde işçilerin, köylülerin, yoksulların, emekçilerin, üniversite öğrencilerinin ve düzenin adaletsizliğine isyan eden diğer muhalif grupların sesini duyurmaya çalışan Gökçe'nin orijinal bir söyleyiş yakalayarak adım attığı bu yolda, ilerleyen yıllarda, estetik düzeyde yeni çıkışlar yakaladığını söylemek zordur. Buna karşın şiiri için belirlediği gayeden sapmadığı ve bu doğrultuda toplumcu içerikten, devrimci refleksten ödün vermediği görülmektedir. Bu yüzdendir ki Mehmed Kemal'e göre; "*Enver Gökçe'yi yazarken bir*

kuşağın sanat ve kapalı siyasetle yürüyen gizli destanı da anlatılabilecektir."(1985: 213). Gerçekten de Gökçe, sol görüşlü bir eylemci olarak yaşadığı yılların ideolojik kavgasını şiirlerine taşımış; siyasî tavrı ve sanatı bir arada değerlendirilmesi gereken isimlerdendir. Şairin savaş olgusuna şiirlerinde yer açmasıyla ilgili olarak, yine bu bağlamda belirtilmesi gereken husus, onun sıcak savaştan ziyade savaşın sınıfsal kavra boyutuna odaklandığıdır. Nitekim ezilen sınıfların yaşam mücadelesi, hak arayışı ve bunun ideolojik düzlemdeki kavgası, Gökçe'nin şiirlerinde diğer tüm temalardan daha baskın şekilde ön plâna çıkmakta; şair, âdeta mağdurların kavgasını onların içinden biri olarak haykırmak üzere şiir söylemektedir.

Enver Gökçe'nin şiirlerini, sosyalist ideoloji yolunda verilen mücadelenin yansımalarından hareketle incelemeye geçmeden evvel *ideolojinin* çok yönlü ve bu itibarla tanımlanması son derece zor bir kavram olduğunu (Mardin, 1999: 13-70 ; McLellan, 2005: 1-10) dikkate alarak bu kelimedenden ne kastettiğimizi belirtmekte yarar var. Öyle ki bu çalışmada ideoloji kelimesi, kavramın açılımının cephelerinden birini oluşturan, "*belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait fikirler kümesi*" (Eagleton, 1996: 18) anlamı kastedilerek; sosyalist ideolojiyi işaret etmek üzere kullanılmıştır.

1. Fikir Kavgası

İdeolojik savaşın ilk aşaması olarak beliren fikir kavgası, eşitsizliği bertaraf etmek suretiyle insanlığa mutluluk getireceğine inanılan sosyalist dünya görüşünün yazınsal ve sözlü düzeydeki ifadesini işaret eder. Henüz fiziksel çatışmaya ve şiddet gösterilerine dönüşmemiş bir mücadele biçimi söz konusu olmakla birlikte fikir kavgasının siyasî çatışmalara, sokak kavgalarına, sınıfsal mücadeleye temel teşkil ettiği söylenmelidir. Nitekim fikir kavgası, mücadeleyi fiiliyata döken ideolojinin kaynaklandığı asıl noktadır. Yani sonraki aşamalar için söz konusu olan, savaşımın soyut düzeyden somut düzeye geçmesidir. Dolayısıyla fikir kavgasını, hem toplumcu gerçekçi şairlerin kendi dünya görüşlerini şiirlerinde ifade etmesinin doğal sonucu olarak hem de siyasî çatışmaların gerekçesi olarak değerlendirmek gerekir.

Gökçe'nin bütün bir yapıtını, bağlandığı dünya görüşü etrafında okumak mümkün olduğu gibi ayrıca bazı şiirlerinin bu bağlamda çok net göndermeler içerdiği fark edilir. Şairin halktan bir isim olarak seçtiği Ali'ye sesleniş üzerinden şekillendirdiği "Uyan Alim" başlıklı şiirde, taşra insanının tarihî süreç içerisindeki bütün ezilmişliği ve sömürülmüşlüğüne birkaç dizeyle özetledikten sonra Marks'ı halk uyanışı için coşkunluk veren bir isim olarak kutsarcasına anması

dikkate değerdir. Onun bu tavrı, toplumsal sorunları sınıfsal çelişkiler bağlamında yorumlayarak Marksist dünya görüşüne yaslandığı; dolayısıyla halkın verdiği hak kavgası ile aydınların fikir kavgası arasında bir bütünlük kurduğu anlamına gelmektedir:

"Yıllardır susmuşum lal
Yanım yörem Tepegöz, Şahmaran!
Yürek çın çın eder ama,
Erdemli ve yiğit
Bir gerilla bıçağıdır, çatal
Derman sorar kurda kuşa derman!
Dağlar gül gülistan içinde
Al al!
Bir ben kalmışım
Rüsvay, malamat, üryan!
Adı görklü Marx yadıma düşende,
Uyan derim Alim
Uykudan uyan!"

(Uyan Alim), (Gökçe, 2005: 86)

"Sağda Gider" başlıklı şiirin de sağ-sol ayırımı üzerinden örtülü ideolojik göndermeler üzerine kurulmuş bir şiir olarak fikir kavgasının farklı bir boyutunu gözler önüne serdiğini eklemek gerekir. Yine şairin *Yarın* dergisinde yayımladığı başlıksız bir şiirinde, bütün toplumsal sorunları faşizm ve sosyalist devrim çatışması açısından değerlendirerek yoksulluk ve adaletsizliğin nihayet bulması için devrimin gerçekleşmesi zorunluluğunu vurguladığı görülür:

"Dünyanın
Yarısı
Kızıl
Çağla
Yarısı
Kan
İrin
Ve
Çok
Şükür
Hayvanlar
Gibi
Sürüp
Çıkarılır

*Faşizm
Harlı
Yangınında
Devrimin"*

(«Başlıksız»), (Gökçe, 2005: 150)

Aşağıdaki dizelerde görüleceği üzere şair, verilen mücadeleyi ve bu yolda katlanılan sıkıntıları, kolektif hayat anlayışının yani sosyalist düzenin inşası yolunda üstesinden gelinmesi gereken problemler olarak işaret ederken ideolojik tarafgirliğini açıkça ortaya koyar.

*"Hasılı bir ferah, bir rahat:
Uğruna çekilen,
Derttir, mihnettir
Senden yana olduğumuz sebeptir
Kolektif hayat!"*

(Türkiye Yaşanmaz Oldu), (Gökçe, 2005: 80)

Bu tür şiirlerde köylü ve işçi sınıfları gibi alt tabakayı oluşturan unsurların bilinçlenerek hak arayışına girmesi yolunda sistematik bir yol vaat eden Marksizm fikri, ağırlığını iyiden iyeye hissettirir. Öte yandan bu düşünce sisteminin, Gökçe'nin bazı şiirlerinde arka plânda bırakılıyor gibi gözükmeyle beraber aslında direnişi besleyen ana kaynak olduğu söylenebilir. O halde onun tüm yapıtında görülen beraberlik ruhu ve meydan okuma edası değerlendirilirken ideolojik altyapıyı göz ardı etmemek gerekecektir.

Hapis yaşamının, politik duruşları ve mevcut düzene karşı durmaları nedeniyle baskı altına alınan toplumcu gerçekçi şairlerin birçoğu için kaderin kaçınılmaz bir parçası hâline geldiği malûmdur. Bu isimler arasında yer alan Enver Gökçe içinse mahpusluk, yalnızca onun sağlığını ve yaşamını daha iyi koşullarda sürdürmesi için muhtaç olduğu imkânları elinden alan bir kâbus ("*Bu arada 'sempatiktomi'den ameliyat oldum. Romatizmam da vardı. Yillardır çekerim romatizmayı. Kaynağı hapishane...*" Yel, 1982: 47 ; Denктаş, 2011: 13) olarak kalmayıp hem fikir kavgasının hem de yaşam mücadelesinin bir parçası hâlinde şiirlere yansır. "*TKP Tevkifatı' nedeniyle tutuklu bulunduğum İstanbul Harbiye Tutuevi'nde yazdım*" (Altınkaynak, 1977: 206) dediği "Yusuf ile Balaban" başlıklı destanında Gökçe, Yusuf'un hapse girişini resmederken mahpusluk hâlini de âdeta savaş şartlarının devamı olarak konumlandırır. Bunun nedeni savaş olgusunun bilhassa sınıfsal düzeyde ve hak arayışı çerçevesinde alımlanmasıdır. Öyle ki Yusuf, köylüye zulmeden ve onların hakkını sömüren Balaban adlı ağayı

öldürdüğü için hapishaneye düşmüştür. Tam da bu yüzden, adaletsiz düzenin kurbanı olan diğer mahkûmlar gibi, Yusuf için de hapishane, bilinçlenme ve aydınlanma mekânı olarak belirecek; hak kavgasının sürdürülmesi yolunda duyulan zorunluluğu pekiştirecektir:

"Zaman akar, zaman geçer,
Zaman zindan içinde;
Biz mapusta gürül gürül yatardık
Yılan çıyan içinde."

(Başlangıç), (Gökçe, 2005: 32)

Bazı şiiirlerinde ("Görüş Günü", "Ne Fayda!" gibi) mahpusluğu bilhassa sevgiliden ayrılık ve yalnızlık açısından yansıttığı görülmekle beraber Enver Gökçe'nin mahpusluk meselesini de fikir kavgası çerçevesinde yorumladığı söylenebilir.

2. Siyasî Çatışmalar

Toplumcu gerçekçi kuşağın şairleri, yaşadıkları devrin siyasî gelişmeleri karşısında açık tavır almış; cereyan eden olaylarda zaman zaman aktif rol üstlenmenin yanı sıra ürettikleri metinlerle de bu mücadeleye destek vermeye gayret etmişlerdir. Enver Gökçe de yaşadığı devrin bir gerçeği ve düşünsel yaşamının bir parçası olarak ya siyasî mücadele ve çatışmaların içerisinde bulunmuş ya da taraf tutan bir gözlemci olarak bu olayları zaman zaman şiirine taşımıştır. Bu duyarlılığın bir tema olarak belirmesinde, onun söz konusu şiirleri kaleme aldığı zaman diliminde Türkiye'deki siyasî hareketliliği ve sağ-sol çatışmalarının, öğrenci protestolarının, eylemci faaliyetlerin canlılığını da elbette ki dikkate almak gerekir. Üstelik şairin kendi ifadeleri vasıtasıyla bilinmektedir ki bu şiirlerde onun yaşamından izlere ve gözlemlerine ulaşmak mümkündür. Nitekim bu şiirlerde, şairin de mensubu olduğu, 1948'de Ankara'da kurulan Türkiye Gençlik Derneği'nin karşıt görüşlü kimseler tarafından saldırıya uğraması olayına ve Demokrat Parti iktidarına karşıt gösterilerde yaşanan çatışmalara (Gökçe, 2006: 22-24, 28) gönderme yapılmıştır.

Gökçe'nin bilhassa üniversitelerdeki siyasî çatışmalardan mülhem "Fakültenin Önü", "Turan Emeksiz", "Panzerler Üstümüze Kalkar", "Bizim Caddelerimizde de" başlıklı şiirleri, eylemlerin neden olduğu çekişmelerde; yani devrin yaygın tanımıyla sağ-sol çatışmalarında açıkça sol görüşten yana taraf tutan metinler olarak davayı yücelten, halk yığınlarının kaderini devrimin gerçekleşmesine bağlayan bir tavrı ön plâna çıkarır. Çizilen tabloya göre devrimin gerçekleşmesi için faşizmle ve bu ideolojiden yana tavır sergileyen güçlerle mücadele edilmektedir. Maruz kalınan şiddetin kendilerini

yıldırımak yerine devrimci gayelere daha çok odaklanmakla sonuçlandığı ve bir gün mutlaka zafere ulaşılacağı vurgusu, mücadelecî tavrı belirginleştirir:

"Faşistler camlara yürüdüler
Kürsüleri kırdılar, höykürdüler
Tığ teber şahı merdan
'Tanrı Dağı kadar Türktü bunlar
Hıra dağı kadar müslüman.'
Ve de kanlı bıçaklı düşman"

(Fakültenin Önü), (Gökçe, 2005: 76)

"Sokakta
Düşenler
Var
Ve
Okulda
Gösteride
İşkencede"

(Panzerler Üstümüze Kalkar), (Gökçe, 2005: 127)

"Halkın
Üstüne
Böyle
Kalksa da
Faşist
Namlular
Namert
Ellerdir
En
Sonda
Bir
Bir
Kırılacak"

(Bizim Caddelerimizde de), (Gökçe, 2005: 111)

Yukarıda alıntılanan şiir parçaları, Türk edebiyatında ideolojik söylemin şiirdeki etkinliğini en iyi örnekleyen metinler arasında gösterilebilir. Yanı sıra bu dizelerdeki atmosferin Türkiye'de bilhassa 1960 ve 1980 yılları arasında iyice alevlenen sağ-sol çatışmalarının ruhunu yansıttığı ve sol görüşlü sanatçıların şiiri bir ideolojik propaganda vasıtası olarak kullanımını gözler önüne serdiği fark edilecektir.

3. Sınıfsal Kavga

Toplumdaki sınıfsal yapı ve bu yapı üzerinden yürütülen adaletsizlikler, toplumcu gerçekçi kuşak için yaşamın temel sorunlarından birini oluşturur. Nitekim bu isimler, "*şii inaçlarının savunma aracı olarak gören Namık Kemal ve Tevfik Fikret gibi şairlerden bir adım daha ileri giderek şii, 'sınıflar arası bir kavga aracı' olarak kullanmak*" (Gülendam, 2010: 225) yolunu seçmişlerdir. Enver Gökçe, yalnızca yaşamını değil yapıtını da bu sorunun bertaraf edilmesi yolunda atılacak adımlara adanmış bir şair olarak sınıfsal kavgayı, savaşın sosyal yapıya nüfuz etmiş en çetin hâli olarak resmeder. Öyle ki onun neredeyse bütün şiirlerinde sınıf kavgasının tezahürlerini yakalamak mümkündür. Toplumsal yaşamda hüküm süren haksızlıklar, çelişkiler ve sosyal adalet ilkesinin bertaraf edilmişliği, sınıfsal yapıdan kaynaklanan problemler olarak algılandığı için sınıf mücadelesinin genellikle bu temalar üzerinden somutlaştırıldığı görülür. Mevcut toplumsal tablonun olumsuzluğuna karşın şairin umutlu bakışı muhafaza etmesi, mücadelenin sürekliliğine dair vurgulara yer vermesi dikkat çekicidir. Yine belirtmek gerekir ki verilen mücadelenin temelinde sınıfsal ayırımın yarattığı çelişkileri yerleştirmek Marksist öğretiyeye, sosyalist dünya görüşüne uygun bir tavidir. Bu itibarla şair, sanatını ezilmiş sınıfların yaşam kavgasına adanarak toplumcu gerçekçi anlayıştaki proletarya sanatçısı tanımına yaklaşır. Ayrıca sınıf kavgasının hem Enver Gökçe şiirinde hem de genel olarak toplumcu gerçekçi şiirde sıklıkla yansıma bulmasını, 1960 sonrası Türkiye'sinde "*işçi sınıfının mücadeleciliği[nin] sermaye birikiminin önünde giderek büyüyen bir engelin yükselmesine yol aç[ması]*" (Savran, 2010: 174) bağlamında da düşünmek gerekir. Nitekim söz konusu eylemlere şiddetle karşı konulmuş, 12 Mart müdahalesiyle bu hareketliliğin önü kesilmek istenmiştir.

Gökçe'nin, hapisteyken, otuz şiirden müteşekkil bir destan hâlinde kaleme aldığı, ancak büyük bir kısmı kaybolan (Gökçe, 2006: 27-28) "Yusuf ile Balaban" destanının mevcut bölümlerinden birinde, sömürülen halk tabakalarını temsilen şiirsel kurguya taşıdığı Yusuf'un mücadelesi esasen sınıf kavgasının bir tezahürüdür. Nitekim yoksul bir köylü çocuğu olan Yusuf, yürürlükteki zulmü, haksızlıkları, sömürüyü temsil eden Balaban isimli ağayı vurmakla aslında geniş bir toplumsal işleyişin değiştirilmesi yolunda fitili ateşlemiş olur. Yani Yusuf'un başkaldırısı, aslında gerekliliği ve kaçınılmazlığı öngörülen büyük sınıfsal kavganın yani sosyalist devrimin küçük bir fragmanıdır yalnızca:

*"Yusuf kuytuda otururdu
Gözünü kekitmeden*

*Elinde filinta tüfek...
 Karşidan gelirdi Balaban
 Ak yelek, gümüş köstek
 Atı zorlayı zorlayı.
 Yusuf bağırıtı barutu
 Yalağın kenarından:
 'Al' dedi 'lan'
 Düştü Balaban
 Kanı şorlayı şorlayı"*

(Bu Balaban'ın Dünyadan Göçtüğüdür), (Gökçe, 2005: 36)

Aynı destanın parçalarından biri olan "Kirtim Kirt" şiirinde, dünya düzeninin sınıfsal açıdan tasvir edilişi sürdürülür. Balaban'ı öldürdüğü için hapis cezasına çarptırılan Yusuf, insanların yeryüzünde kurduğu düzenin adaletsizliklerine ilişkin tefekküre dalar ve bütün problemin sınıfsal eşitsizliklerden kaynaklandığına kanaat getirir. Yusuf'un bu bilinçlilik hâlinde söylediklerinin bir tür aydınlanma olarak resmedilmesi ve ilâhî kitaplardan daha gerçekçi, daha değerli bulunması yönündeki tavır, ideolojik tutumun etkinliği açısından dikkat çekicidir. Ayrıca bir peygamber olarak Hz. Yusuf'un hayatına ve hapis dönemine ilişkin kıssa hatırlanacak olursa, hem bu yaklaşım hem de çizilmek istenen köylü devrimci portresinde Yusuf isminin seçilmesi daha iyi yorumlanacaktır. Nitekim zulme dayalı sistemi bertaraf etmesi için kendisine umut bağlanan Yusuf, ilâhî kaynaktan güç alan peygamber değil, ezilip sömürülmüş sıradan bir köylüdür bu kez:

*"Şöyle buyurdu ki Yusuf
 Dört kitaptan daha büyük:
 'Demek bu hayat,
 Önce sana bana yük
 Demek su kimin
 Toprak kiminse
 Motor, elektrik ve ışık kiminse
 Demek sultan odur.
 Demek insan bölük bölük.
 Yaşıyorsan ölüyorsun demek.
 Nasıl yaşıyorsan
 Öyle düşünmüyorsun demek"*

(Kirtim Kirt), (Gökçe, 2005: 39)

Yukarıdaki dizelerde dünya düzenine sınıfsal savaşım penceresinden bakıldığı aşikârdır. Ancak özellikle son iki dizenin, köylüden ziyade

proletaryanın konumu ve üretim ilişkileri düşünülerek yorumlandığında, sosyalist dünya algısı açısından ayrıca dikkat çekici olduğu söylenebilir. Nitekim şair, düşüncenin dünya düzenini şekillendirmesinden öte burjuva hâkimiyetine ve sömürü esasına dayanan verili sistemin kendi ideolojisini sürekli bir döngü hâlinde üretip pekiştirdiğini ima eder ki bu yaklaşım, Marksist düşüncedeki altyapı-üstyapı yorumu bağlamında değerlendirilebilir. "*İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir: tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır.*" (Marx, 1979: 32) sözleriyle Marks'ın altyapının (ekonomi) üstyapı (politika, hukuk, din, bilim, felsefe, sanat, kültür) üzerindeki belirleyiciliğini işaret etmesi, sosyalist düşünce tarihinde sıklıkla tartışılan konulardan olmuştur. Esasen Engels'in belirttiği üzere "*Yaşamı belirleyen bilinç değildir, tersine, bilinci belirleyen yaşamdır.*" (Marx-Engels, 2013: 35) dediklerinde ne Marks ne de kendisi, altyapının üstyapıyı koşulsuz ve istisnasız bir şekilde tayin ettiği tek yönlü, dolaysız bir etkiyi kastetmiştir (Engels, 1996: 101). Üstelik sonraki kuşak Marksist düşünürler tarafından da böyle bir yaklaşımın yaratacağı yanılığlara sıklıkla dikkat çekilmiştir. Buna rağmen Marks'ın yaptığı çıkışla yaygın kabulün aksine altyapının üstyapı üzerindeki etkisini vurgulaması, ekonomik yapı ve üretim ilişkilerinin sosyal işleyişteki rolünün yeniden düşünülmesi ve sınıfsal mücadelenin bu bağlama oturtulması açısından şüphesiz ki önemli bir argüman sağlamıştır. Gökçe'nin yukarıda alıntılanan şiirindeki fikirsel düzey de bu yaklaşımla neredeyse birebir örtüşür niteliktedir.

Gökçe'nin "Kirtim Kirt" şiiri için dikkat çekici hususlardan biri, yukarıdaki dizelerin devamında, mevcut düzene karşı isyankâr bir tavır takınılmasıdır. Bu tür bir işleyişin kader olarak kabul edilmeyeceğine dair eylemci ifadelerin yanı sıra çağın ruhu resmedilirken emek sömürüsünün, savaşların ve savaş teknolojisinin bir arada anılması dikkat çekicidir. Bu tutum, yeryüzünde cereyan eden işgallere ve savaşlara, onu besleyen adaletsiz ortamdan hareketle bakabilme çabasının sonucudur:

*"Bir yanda
Kurtuluş savaşları
Bir yanda esaret
Bir yanda termonükleer çağ
Bir yanda balistik şirret
Evvel madde
Ahir fikir
Dolan göğümdeki hava*

*Salın yanımdaki fakir
Salın proletarya
Geber başımdaki bit
Kirtim kirt"*

(Kirtim Kirt), (Gökçe, 2005: 40-41)

Gelinen noktada sınıf kavgasından kaçınmanın imkânsız olduğu vurgulanırken tüm ezilen ve sömürülenlerin beraberce yürütmesi gereken bir varlık-yokluk mücadelesi için çağrı yapıldığı görülür. Bu noktada sosyalist dünya görüşüne uygun olarak sömürülen emekçileri temsilen işçilere ve köylülere çağrıda yapılması dikkat çekicidir. "Köylülerime" adlı şiirinde Gökçe, yaşamın bütün anlarında ortaklık kurdukları ve zorlukları beraber göğüsledikleri köylülere seslenirken "Gün gelirse eğer / Halay çeker, türkü söyler gibi yan yana / Mavzer mavzere verip de / Düşmana kurşun da atarız" (Köylülerime), (Gökçe, 2005: 85) dizeleriyle sınıfsal savaşın bir başka boyutu olan cephede beraber savaşma ruhunu tazeler. İşçi ve köylü sınıfının hak kavgasını konu edinen şiirlerde, verilecek mücadelenin bir iş olarak tanımlanarak emek kavramına bağlanması ise dünya üzerindeki farklı coğrafyalarda ve farklı boyutlarda cereyan eden savaşların sömüren—sömürülen olmak üzere iki kutup etrafında düşünüldüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Buna göre içerisinde bulunulan "dirlik düzenlik kavgasında" kendilerine karşı savaştıkları kimseler, "yoksul eti yiyen ve kan içen" (Onlar Yoksul Eti Yerler), (Gökçe, 2005: 131) sömürücü güçlerdir. O halde cesaret ve kararlılıkla onlara karşı mücadele etmek şarttır:

"Göze
Göz
Dişe
Diş
Ve
Kısasa
Kısas
Yürü de
Şu
İşler
Bitsin
Hay
Babey
Allahına
Yürü..."

(Göze Göz Dişe Diş), (Gökçe, 2005: 132)

Şairin "Uy Kirpi Kız Kirpi", "Vatandaş", "Dost", "Hastir Lan!", "Küllü Topraksız ve Horlanmış", "Kısrğa Aştı", "Dayan Ha Yıkılma", "Ve de Gâvur İçinde Yesirdiler" başlıklı şiirleri, sınıf kavgasını aynı doğrultuda (sosyal adaletin ihlâli, emek sömürsü ve eşitsizlik) açısından işleyen diğer metinler olarak anılmaya değerdir.

4. İdeolojik Savaşta İnsan

Toplumcu gerçekçi kuşağın şairleri, şiirlerinde ideolojik savaşa önemli yer açarken bunu büyük ölçüde insan unsurunu merkeze alarak gerçekleştirirler. Bu itibarla kimi zaman, verdikleri fikir kavgasının bir sonucu olarak kendilerine yöneltilen ve üstesinden gelmek durumunda kaldıkları cezalardan hareketle (hapis, işkence, psikolojik baskı) insanın ideolojik kavgadaki durumunu yansıtır. Çoğu zaman ise gözlemci konumunda kalarak birtakım sembol isimler yahut izlenimler etrafında ideolojik kavganın insan yaşamındaki izlerine odaklanarak şiirlerini kurarlar. Bu bağlamda siyasî eylemcilerin, sosyalist liderlerin ve aydınların/sanatçıların şiirlerde varlık gösteren karakterler olarak sıklıkla ön plâna çıktığı fark edilir.

Savaş olgusu içerisinde ideolojik mücadeleye hayatî değer atfeden ve şiirlerinde önemli yer açan toplumcu gerçekçi sanatçıların bu doğrultuda sokak gösterilerine, siyasî eylemlere, üniversitelerdeki düşünsel faaliyetlerin sonuçlarından biri olan protestolara ilgiyle yaklaştığı malûmdur. Sosyalist sisteme dayalı bir dünya düzeni için zarurî gördükleri işçi devrimine giden yolda toplumcu gerçekçi şairlerin söz konusu faaliyetleri destekler bir tavır sergilemeleri, bu bağlamda son derece olağan karşılanabilir. Hatta bu sanatçılardan hemen hepsinin yaşamının belli dönemlerinde ideolojik faaliyetler içerisinde yer aldığı da unutulmamalıdır. Dolayısıyla yazılan şiirlerde, aktivistlerin yani siyasî eylemcilerin birer savaş kahramanı olarak yüceltilmesi yahut maruz kaldıkları zulüm itibarıyla anılmaları söz konusu olmaktadır. Enver Gökçe'nin "Turan Emeksiz" başlıklı ünlü şiiri, bu doğrultudaki metinlerin tipik örneklerinden biridir. Şiir, 28 Nisan 1960 günü, Demokrat Parti'nin icraatlarını ve muhalefete karşı baskıyı arttırarak Tahkikat Komisyonu kurma girişimini protesto etmek amacıyla Beyazıt Meydanı'nda toplanan üniversite öğrencilerinden Turan Emeksiz'in (1940-1960) polis tarafından vurulması (Kabacalı, 2007: 130-136) olayına gönderme yapmaktadır. Şüphesiz ki Gökçe, bir taraftan masum bir gencin ölümü karşısında hüznü ve öfke hisleri taşırken bir taraftan da gösterdiği cesaret ve verdiği mücadele dolayısıyla Emeksiz'i bir kahraman gibi algılar ve bu itibarla, Nâzım Hikmet'in aynı tarihlerde

aynı olay dolayısıyla kaleme aldığı "Beyazıt Meydanı'ndaki Ölü" şiirindeki tavırla ortaklık kurar:

"Bir ölü yatıyor
ders kitabı bir elinde
bir elinde başlamadan biten rüyası
bin dokuz yüz altmış yılı Nisanında
İstanbul'da, Beyazıt Meydanı'nda.

(...)

Bir ölü yatacak
toprağa şıp şıp damlayacak kanı
silâhlı milletim hürriyet türkleriyle gelip
zaptedene kadar
büyük meydanı."

(Beyazıt Meydanı'ndaki Ölü), (Nâzım Hikmet, 2008: 1730)

Tıpkı Nâzım Hikmet'in yukarıdaki dizelerinde olduğu gibi Gökçe'nin şiirinde de Emeksiz'in bir eylemci olarak halk mücadelesindeki rolü kadar ölümü karşısında duyulan üzüntü de ifade edilmiş; silahsız bir gencin siyasî eyleme katılması gerekçe gösterilerek vurulması karşısında duyduğu öfke, dizelere yansımıştır. Bununla birlikte "Yine düşman elindeydi vatan", "Düşman sarmıştı sağı solu / Düşman çok cephane yoktu" (Gökçe, 2005: 83) gibi dizeler, savaş ortamının siyasî fikir ayrılığının doğal sonucu olarak algılandığını ve sokak gösterilerinde ortaya konulan mücadelenin cephelerde sürdürülen savaştan ayrı düşünülmediğini gösterir. "Ya derdime derman / Ya katlime ferman" (Gökçe, 2005: 84) dizeleri, toplum sorunlarının çözümü uğrunda meydanlara çıkıp gerekirse can feda etme girişiminin ifadesidir ki bu yaklaşım, düşmanın sınırlarına dayandığı vatan topraklarını korumak üzere cepheye koşan askerin eylemiyle aynı niteliğe büründürülür. Şiirde, Emeksiz'in öldürülüşü anlatılırken insanların meydanda toplanmasıyla ilgili kahramanca bir edaya yer verilmesi de bu açıdan dikkat çekicidir. Bu eda, bilhassa bazı dizelerde kendini iyiden iyiye hissettirmektedir:

"Bir yürüyüş eylediler sabahtan
İlgüt ilgüt kan gider loy loy!

(...)

Bir oğul çıktı Malatya'dan:
Anası Yılmaz çağırırdı
Haram süt emmemişti anadan.
Ve Beyazıt derler bir büyük alan

(...)

*Tank paletleriydi alanda dönen
Kusan namlulardı, kalleş ölümcül
Ve vuran ve kıran ve haykıran
Malatyalı şöyle baktı bir
Ana baba günüydü herhal
Her yönde toz duman!*

(...)

*Çıkardı yüreğini kan içinde
Çarptı kötünün kafasına"*

(Turan Emeksiz), (Gökçe, 2005: 83-84)

Gökçe'nin bir başka şiirinde, yine siyasî fikir ve eylemleri nedeniyle öldürülen üniversiteli genç aktivistlerin anıldığı görülür. Aralık 1974 ve Ocak 1975 tarihlerinde İstanbul'da suikasta uğrayan üniversite öğrencileri Şahin Aydın ve Kerim Yaman'ı (Ersan, 2013: 68-69) anan Gökçe, onların verdiği mücadele ile ülke sorunları arasında direkt bir ilgi kurmaktadır. Buna göre ezilen sınıfların yoksulluğuna son vermenin, hüküm süren adaletsizliği ve eşit olmayan toplumsal şartları bertaraf etmenin yolu, tıpkı onların yaptığı gibi kararlılıkla direnmekten geçmektedir. Verdikleri savaşta öldürülmeleri, mücadelenin bittiği anlamına gelmemekte; tam aksine özgürlük için aşılması gereken zorlu bir yol bulunmaktadır. Şiirin ilk bendinde ülkenin önemli sorunlarından yoksulluğa değinilirken mücadele edilmesi gereken bir diğer sorun olarak faşizmin işaret edilmesi dikkate değerdir. İkinci bentte fakirliğin aşılması için işçiler ve öğrencilerin yan yana hareket etmesi gerektiğine dair vurgu da yine siyasî eylemcilerin arzulanan işçi devrimindeki rolüne gönderme yapar:

*"Ülkemiz
Yoksul
Ülkemiz
Fakir
Ve
İşçiler
Öğrenciler
Düşer
Yanyana
Düşer ya
Vatanın
Bir
Yanı da*

Ölür.
Ve
Şahin Aydın
Kerim Yaman
Böyle
Düşüyorsa
Bir
Bir
İnsan
Daha
Özgür
Olsun
Diyedir."

(Dayan Ha Yıkılma), (Gökçe, 2005: 115)

Savaş olgusunu geniş denebilecek bir anlamsal açılımla şiirlerine taşıyan toplumcu gerçekçi şairler tarafından savaş kahramanlığı hususunda aktivistlere —askerlerin aksine taraf seçme hususundaki özgürlükleri ve onlara kıyasla daha net bir ideolojik kararlılıkla işe koyulmaları nedeniyle— özel bir önem atfedildiğini söylenebilir. Nitekim toplumcu gerçekçi şairler, askerleri bazen savaş kahramanı bazen de savaş kurbanı olarak resmederken mücadele yolunda yaşamını kaybeden aktivistler için kahır duygusunun ağırlığını hissettirdiği durumlarda dahi kahramanlık vurgusuna daha güçlü yer vermektedirler. Yani aslında cephelerde savaşın daha kanlı ve korkunç yüzüyle karşı karşıya gelmelerine rağmen askerler, ideolojik tavrından mahrumiyetin sonucu olarak "savaş kurbanı" sıfatına daha uygun bir ahval içerisinde algılanmışlardır. Kurtuluş Savaşı, Afrika Bağımsızlık Savaşları, Vietnam Savaşı gibi anti-emperyalist direnişin şekillendirdiği haklı savaşlarda ve İkinci Dünya Savaşı, İspanya İç Savaşı, Kore Savaşı gibi karşıt, hatta düşman ideolojiler olarak tanımlanan faşizme ya da kapitalizme karşı mücadele edilen durumlarda desteklenen tarafın askerlerine yaklaşım söz konusu olduğunda ise elbette ki durum değişir ve tasvir edilen askerler muhakkak surette kahraman vasıflarıyla da ele alınırlar. Bu tespitin 1940 kuşağına mensup diğer toplumcu gerçekçi şairler gibi Enver Gökçe'nin şiirleri için de geçerli olduğunu belirtmek faydalı olacaktır.

Daha eşitlikçi bir dünya için verilen savaşta, roller yalnızca askerler ve aktivistler arasında dağıtılmakla kalmaz. Savaşı doğuran sebeplerin de savaşın getirdiği sonuçların da ilk elden muhatabı olması dolayısıyla halk yığınlarını savaşın özneleri arasında saymak mümkündür. İşçi sınıfının hak arayışı ile taşralıların sömürülmüşlüğü

arasında bağ kuran bir şair olarak Enver Gökçe'nin, Millî Mücadele yıllarında Anadolu'daki direnci hatırlatarak bu coğrafyayla bütünleşen kahramanlık ruhunu yeniden inşa etmeye çalışması dikkat çekicidir. Şiirin ilk bölümünde Anadolu'daki halk direnişinden bir fragman sunan şair, devamında bu direnişten ilham alarak her türlü düşmana karşı mücadele etmenin inancını pekiştirmeye girişir:

"Doğdum
Yeniden
Şimdi
Mor
Işıklı
Ağulu
Bir
Kenger
Dikeni
Oldum
Ve
Yılan
Kemiği
Boğazlara..
Döner
Ha
Dönerim
Kanlı
Alıcılar
Gibi
Düşmanın
İman
Tahtasına..."

(Cevahir Yürekliler), (Gökçe, 2005: 145)

Gökçe'nin, bir başka şiirinde (Memleketimin Şarkıları) yine Millî Mücadele kahramanlarını yahut halkın kahramanlaştıracak kadar benimsediği yiğitlerin isimlerini (Ahmet Çavuş, Kürtoğlu, Urfalı Nazif) yâd etmek suretiyle onların direnişi ile hem İkinci Dünya Savaşı hem de mevcut halk hareketleri arasında bir ilgi kurmaya yöneldiği sezilir. Bu yaklaşımıyla şair, iyilerin ve haklıların kazanacağına dair umudunu tazelemeye çalışır gibidir. "Ayaklar Baş Olacak" şiirinde ise halkın kahramanlık vasfının ve zafer yeminlerinin bir bebeğin sözleri hâlinde sunulması, mücadele ruhunun bütün topluma şümûl edilebileceği, diğer

bir deyişle kahramanlık vasfının sömürülen halk tabakalarında gizli bir cevher olduğu düşüncesine bağlanabilir:

"Gün oldu
Dinledi
Dile geldi
Beşiğindeki bebek:
'Ne kadar
Sınıf
Ve
Tabaka varsa
Sömürücü
Kan içici
Ve
Çanak yalayıcı
Ve
Ne kokar
Ne bulaşır
Lümpene kadar
Hepsini ben
Gömmeye gelmişim"

(Ayaklar Baş Olacak), (Gökçe, 2005: 91)

Görüldüğü üzere şiirdeki meydan okuma edası, hem ideolojik savaşın tonuna uygun düşmekte hem de ideolojik açıdan zaferi müjdeleyen bir geleceğe dair inancı yansıtmaktadır. Esasen bu çıkış, toplumcu gerçekçi şairlerin hemen tümünün şiirlerinde arka plândaki bir mücadele ve devrim inancı olarak varlığını korur. Ancak Enver Gökçe'nin şiirlerinde bu duruşun çok daha açık şekilde sergilendiği ve eylemci/devrimci tavrın şiirdeki fikrîsel birikimi hazırlayan bir etken olmaktan çıkarak şiirin kendisi konumuna yerleştiği görülebilir.

5. Bir Mücadele Aracı Olarak Şiir

Hem genel olarak toplumcu gerçekçi kuşağın şiirlerinde hem de Enver Gökçe'nin şiirlerinde, savaşın ideolojik boyutuyla ilgili mücadele araçlarından biri olarak yine "şiir" in işaret edilmesi önemlidir. Esasen bu durum, toplumcu gerçekçi anlayışta, sanata ve şiire sorumluluk yüklenmesiyle ilgilidir. Nitekim "*Sosyal toplulukların, örgütlerin, politikacıların ödevleri ne ise sanatının da ödevi odur.*" (Gökçe, 2005: 24) çıkışıyla Gökçe'nin de benimsediği bu anlayışa göre sanat, toplumun yansıma bulduğu bir alan olarak kalmaz; aynı zamanda onu uyaran, değiştiren bir araç olma görevini de üstlenir. İşte bu

görüşün şiir metinlerinde dillendirilmesi suretiyle toplumcu gerçekçi poetikanın yine şiir metinlerinde açığa vurulması, örneklerine rastlanabilecek bir tutumu işaret eder. Söz konusu şairlerin şiir sanatını, ideolojik arka plânı açısından sıcak savaşlarda ve ideolojik mücadelelerde başvurulan bir savaşım aracı olarak resmetmeleri, toplumcu kuşağın savaş algısının ilginç yönlerinden birini teşkil eder. Enver Gökçe'nin de bu bağlamda yer yer göndermeler yaptığı fark edilmektedir. "Memleketimin Şarkıları" başlıklı şiirinde Anadolu'dan dünyaya açılan bir coğrafyada iyi kalpli, barışsever, mütevekkil; buna karşın sömürülen, ezilen, hor görülen, çok şeyden mahrum bırakılmış ve fakat direniş bilincinin diriliğini korumayı başarmış taşra insanının sesini duyuran Gökçe, kendisini de verilen hak kavgası içerisinde düşünür. Kurtuluş Savaşı'nın anti-emperyalist yönünü de Anadolu coğrafyasındaki direnişi hatırlatarak ve hak arayışıyla ilintili olarak ifade eden Gökçe, şairi şiirleriyle haklı savaşa destek veren bir eylemci olarak resmeder:

"Ben şairim

Halkların emrinde, kolunda, safında.

Satırlarım vardır kahraman,

Satırlarım vardır cılız, cesur ve sıtmalı."

(Memleketimin Şarkıları), (Gökçe, 2005: 57)

Halkların safında, hatta emrinde bir şair profili çizilmesi; halk yığınlarının bedensel ve ruhsal durumlarına ilişkin hususiyetlerin ise mısralara yüklenmesi, sınıfsal temellere dayanan topyekûn mücadelelerde şaire nasıl bir rol biçildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bir başka şiirinde Gökçe, bu kez sanatının çıkış noktasını direkt olarak halka ve bilhassa sınıfsal açıdan işçilerin emek mücadelesine bağlar:

"Ben senden mülhemim kardeş

Yaralı kardeş, bin yerinden

Ben senden mülhemim endüstri

Kömürden

çelikten

demirden

Binlerce türkünü topladım

Aşk ile, kalb ile, fikrile

Tuğlacı, dülger ve ırgat dilinden"

(«Başlıksız»), (Gökçe, 2005: 153)

Onun ilham kaynağı diye sanatsal yaratıyı harekete geçiren hayalleri, estetik ilgi uyandıran güzellikleri yahut tabiat unsurlarını değil, düpedüz sınıf kavgası veren işçileri işaret etmesi hem toplumcu gerçekçiliğin şiir metninde ifade bulduğu bir kullanımı işaret etmekte hem de savaş olgusu açısından sanatın oturtulduğu konuma dair fikir vermektedir. Görüldüğü üzere Gökçe'nin şiirlerinde açığa vurduğu bu tutum, onun sanat ve savaşım ilişkisi bağlamındaki düşüncelerini anlamak noktasında belki de ikincil bir kaynağa başvurmadan bilgi sahibi olmayı sağlayacak berraklığı taşımaktadır. Öyle ki şair, savaş olgusuna ilişkin bir diğer belirgin tema olarak ele aldığı İkinci Dünya Savaşı meselesinde "*şiirleriyle bu savaşta yerini al[ıp] dünya savaşının bir eri gibi kalemiyle çarpış[ırken]*" (Bezirci, 1997: 114-115) aynı tavrı, hem ülke içerisindeki hem de dünya genelindeki ideolojik boyutlu savaşlar konusunda da sergilemeyi sürdürmüştür.

Sonuç

Cumhuriyet devri Türk şiirinin ana temayüllerinden biri olarak ön plâna çıkan toplumcu gerçekçiliğin Nâzım Hikmet'i takip eden ilk temsilcileri olan "1940 Kuşağı" şairleri, aslında ürettikleri şiir metinlerinin sanatsal mahiyeti ve üslûpları bakımından birtakım farklılıklar arz ederler. Ancak bu şairlerin üzerinde ittifak ettiği dünya görüşü (sosyalizm) ve edebiyat anlayışı (toplumcu gerçekçilik) bağlamında toplumun sorunlarına eğilen, bu sorunların bertaraf edilmesi için mücadele eden ortak bir ses oluşturduğu söylenebilir. Söz konusu şiirlerin arka plânındaki ideolojik bilinç ve bu bilinci açığa vuran ortak tematik yapı, bu bağlamda bir gösterge kabul edilebilir.

1940 Kuşağı içerisinde değerlendirilen Enver Gökçe'nin şiirdeki serüveniyle sosyalist düşünce kapsamındaki faaliyetlerinin eşzamanlı gelişmesi ve aynı bilincin ürünü olması, onun edebî üretimini ideolojik altyapısını dikkate alarak değerlendirmeyi zorunlu kılar. Bu yaklaşım doğrultusunda görülür ki Gökçe, dünya görüşünü ve bu yoldaki mücadelesinin yansımalarını fikir kavgası atmosferi içerisinde şiirine taşımıştır. Yalnızca yaşamını değil sanatını da sosyalist düşüncenin savunusu üzerine kurması ve Tek Parti Dönemi'nden başlayarak maruz kaldığı psikolojik baskıya, mahpusluğa, işkenceye gönderme yapması fikir kavgasının edebî metin düzeyindeki yansımaları olarak görülebilir. Yine bu doğrultuda karşıt görüşlü kitlelerle yaşanan fiilî çatışmalar, baskı uygulayan muktedir güce karşı sürdürülen direniş, protestolar ve sokak kavgaları, ideolojik savaşın bir parçası olarak belirir. Tüm bu mücadelenin dayandırıldığı nokta ise toplumsal işleyişi tahakkümü altında tutan eşitsizlik problemidir.

Sosyal adaletin yokluğu, işçi ve köylü sınıflarının sömürülüp ezilmesi sorunu, yalnızca yerel değil küresel bir sorunsal olarak sınıfsal kavgayı büyük resme dönüştürür. İnsanın bütün bu savaşım içerisindeki konumu ise şiirlerin hem önemli bir cephesini hem de kurgulanış imkânlarını tayin eder. Bu itibarla denebilir ki Gökçe'nin şiiri özelinde ortaya çıkan tematik haritada sosyalist ideoloji mühim bir rol üstlenmiş; şair, şiirlerinde savaş olgusuna baskın bir tema olarak yer açarken bir taraftan da sanatını ideolojik savaşın seslendirildiği ve pekiştirildiği bir alan olarak tasarlamıştır.

Kaynaklar

- Altınkaynak, H. (1977). *Edebiyatımızda 1940 Kuşağı*. İstanbul: Türkiye Yazarlar Sendikası Yayınları.
- Bezirci, A. (1997). *Temele Gül Dikenler*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Cengiz, M. (2015). *Toplumcu Gerçekçi Şiir (1923-1953)*. İstanbul: Şiirden Yayıncılık.
- Clausewitz, C. von. (2003). *Savaş Üzerine*. Yalçın, Şiar. (çev.). İstanbul: Eriş Yayınları.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Çelik, Y. (2010). 1940 Kuşağı Toplumcu Şairleri ve Halk Şiiri. *Millî Folklor*, (82).
- Demirtaş, M. (2000). Enver Gökçe'nin Akdeniz'i Seyrettiği Yerde Onunla Söyleşir Gibi. *Dağınık Satırlar: İçinden Şiir Geçen Yazılar*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Denkaş, C. (2011). *Berçeste Mısraı Yazan Komünist: Enver Gökçe*. İstanbul: Yaba Yayınevi.
- Durbaş, R. (2009). *Ahmed Arif Anlatıyor: Kalbim Dinamit Kuyusu*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Eagleton, T. (1996). *İdeoloji*. Özcan, Muttalip. (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eagleton, T. (2015). *Marksizm ve Edebiyat Eleştirisi*, Özmakas. Utku. (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Engels, F. (1980). Gerçekçi Sanatta Yönsemlilik ve Bireysel Karakter. *Sanat ve Edebiyat Üzerine*. Belge, Murat. (çev.). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Engels, F. (1996). Engels'ten Königsberg'deki J.Bloch'a. *K. Marx - F.Engels: Seçme Mektuplar 1844-1895*. Bilgi, Alaattin. (çev.). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Ergün, M. (2006). Enver Gökçe Şiiri. Mehmet Özer (Ed.). *Şiirimizin Işıklı Irmağı Enver Gökçe*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

- Ersan, V. (2013). *1970'lerde Türkiye Solu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Foucault, M. (2002). *Toplumunu Savunmak Gerekir*. Aktaş, Şehsuvar. (çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Freville, J. (1968). Lenin'in Edebiyat ve Kültür Üstündeki Eylemi. *Sanat ve Edebiyat*, Şerif Hulûsi (çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Frolov, I. (vd.). (1991). *Felsefe Sözlüğü*. Çalışlar, Aziz. (çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Gökçe, E. (2005). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Gökçe, E. (2006). Yaşam Öyküm. Mehmet Özer (Ed.). *Şiirimizin Işıklı Irmağı Enver Gökçe*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Gülendam, R. (2010). Siyaseti Şiirde Yaşamak: Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Sosyalist Şiir. *Turkish Studies*, 5(2).
- Hikmet, N. (2008). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İleri, S. N. (1998). *Yeni Edebiyat - Cilt 2 (Şiir Antolojisi)*. İstanbul: Scala Yayıncılık.
- İlhan, A. (2004). *Gerçekçilik Savaşı*. İstanbul: T.İş Bankası Yayınları.
- Kabacalı, A. (2007). *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*. İstanbul: Gürer Yayınları.
- Kacıroğlu, M. (2016). Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında (1923–1940) Toplumcu-Gerçekçi Edebiyat Tartışmaları. *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2).
- Kemal, M. (1985). *Acılı Kuşak*. İstanbul: de Yayınevi.
- Kurdakul, Ş. (1987). *Çağdaş Türk Edebiyatı II: Cumhuriyet Dönemi (1923-1950)*. İstanbul: Broy Yayınları.
- Lenin, V. I. (1976). *Sosyalizm ve Savaş*. Solukçu, N. (çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Lenin, V. I. (1990). Parti Örgütü ve Parti Literatürü. Çobanoğlu, Nadiye R. (çev.). *Proletarya Kültürü*. İstanbul: Yar Yayınları.
- Lunaçarski, A. (1998). *Sosyalizm ve Edebiyat*. Bezirci, Asım. (çev.). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Mardin, Ş. (1999). *İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K. (1979). *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*. Belli, Sevim. (çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (1980). Yazarın Mesleği. *Sanat ve Edebiyat Üzerine*. Belge, Murat. (çev.). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi*. Ok, Tonguç. ve Geridönmez, Olcay. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- McLellan, D. (2005). *İdeoloji*. Yıldırım, Barış. (çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Oktay, A. (2003). *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları*. İstanbul: Everest Yayınları.

- Okday, A. (2004). "Jdanov'un Hayaleti". *Sanat ve Edebiyat*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Okday, A. (2008). *Karanfil ve Pranga*. [İmkânsız Poetika içerisinde]. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Savran, S. (2010). *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri - Cilt I: 1908-1980*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Troçki, L. (1976). *Edebiyat ve Devrim*. Portakal, Hüsen. (çev.). İstanbul: Köz Yayınları.
- Weisiger, A. (2011). Ideology, Ideologues, and War. *Midwest Political Science Association Annual Conference - Chicago*.
- Yel, E. (1982). Zaman Zaman İçinde Işık Duman İçinde: Enver Gökçe ile Bir Söyleşi". *Edebiyat* '81, 2(8).
- Yetkin, Ç. (1970). *Siyasal İktidar Sanata Karşı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Sonbahar / Autumn
Sayı/Issue: 41 - Sayfa / Page: 117-132
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 12.07.2018 Kabul/Accepted: 11.08.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

POSTMODERN BİR ANLATI OLAN *BİN HÜZÜNLÜ HAZ*' DA MASAL UNSURLARI

TALE ELEMENTS IN BİN HÜZÜNLÜ HAZ, A POSTMODERN NARRATIVE

Arş. Gör. Talha ÇİÇEK

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Eğitim Fakültesi

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı

cicektalha21@gmail.com

Öz

Masal yüzyıllar boyunca kuşaklar arası aktarımı sağlamış bir yapıya sahiptir. Eski ve asıl formları herhangi bir formel yapı ile başlayan masallar modern edebiyat çizgisinde, yapısal özellikleri bakımından geçmiş örneklerini pek yansıtmasa da içerik özellikleri olarak günümüzde varlığını korumaktadır. Farklı yazınsal türlerde masal özelliklerini görmek son derece olağandır. Her ne kadar farklı dönem ürünleri olsa da edebi ürünler birbirinden etkilenen ve birbirini besleyen bir özelliğe sahiptir. Folklorik ürünler arasında bulunan ve toplumsal zeminlerde ortak özellikler gösteren kültürel aktarım noktasında son derece önemli olan masallar birçok bilim adamı tarafından analiz edilmiştir. Masal yapısal ve biçimsel özelliklerine göre irdelenmiş farklı tasniflerle ortaya konulmuştur. Max Lüthi de masalları beş ilkeyle açıklamaktadır. Günümüzde modern eserlerin ötesinde görülen, bünyesinde pek çok anlatı ögesini barındıran postmodern anlatılarda da halk edebiyatı ürünlerinden izler görmek son derece mümkündür. Hasan Ali Toptaş'ın *Bin Hüzünlü Haz* isimli eseri postmodern çizgide olması ve masal unsurları içermesi bakımından dikkate alınması gereken bir eserdir. Bundan dolayı eser, Max Lüthi ilkeleri ve postmodern açıdan incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halk edebiyatı, Masal, Postmodern anlatı.

Abstract

The tale has a structure that has provided intergenerational transmission for centuries. Although the tales, whose old and original forms begin with any formal structure, do not reflect their past examples much in terms of structural features in the line of modern literature; they preserve their existence in content features today. It is quite possible to see tales in different literary genres. No matter how different periodic products they are, literary products have a characteristic that is influenced by each other. Among the folkloric products; the tales, which have common features on social grounds and are highly important in terms of cultural transmission, have been analyzed by many scientists. The tale has been examined according to its formal and structural characteristics, presented with various classifications. Max Lüthi also describes the tales in five principles. It is highly possible to see traces of folk literature products also in postmodern narratives, which are nowadays seen beyond modern artworks and contain a lot of narrative elements. The work of *Bin Hüzünlü Haz* by Hasan Ali Toptaş is a work which must be considered in terms of postmodern line. Thus, the work has been examined with regards to Max Lüthi principles and postmodern point of view.

Keywords: Folk literature, Tale, Postmodern narrative.

Giriş

Masal, olağanüstülükler içeren halk anlatıdır. Bir formel yapıyla başlayan, kahramanları insan ya da insan dışı öğeler olabilen, sonu her zaman iyi biten halk edebiyatı ürünleridir. Başlangıcı itibariyle dinleyeni “*bir varmış bir yokmuş*” formeliyle karşılayan masallar, gerçek olmadığı yönünde telkinlerde bulunur. Ne kadar uyarılarda bulunsun da dinleyici esrarengiz atmosferin büyüüne kapılarak inanmaya başlar. Bu inanma, masalın bitimiyle kendisini realiteye bırakır.

Günümüzde, bu tanıma tam uymasa da yazarı belli olan ve daha uzun masal metinlerinden bahsedilebilir. Hasan Ali Toptaş’ın ‘*Bin Hüzünlü Haz*’ isimli eseri de içerik ve anlatım yöntemleri bakımından örnek olarak verilebilir. Eser, masal unsurları içermesinin yanı sıra postmodern izler de taşımaktadır. Bu çalışmada, Max Lüthi’nin ilkeleri doğrultusunda masal özellikleri irdelenecek; postmoderniteye değinilecek; akabinde eserde bulunan masal unsurları verilen bilgiler doğrultusunda ele alınacaktır.

1. Max Lüthi’nin İlkeleri Doğrultusunda Masal

Masal, pek çok bilim adamı tarafından farklı şekilde tanımlanmıştır. Sakaoğlu, masalları; kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyicileri inandırabilen bir sözlü

anlatım türü olarak tanımlar (Sakaoğlu, 2015: 5). Boratav ise; masalın nesirle söylenmiş; dinden, büyük inançlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü gerçekle ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı olduğunu belirtir (Boratav, 2016: 85).

Masal metinleri, kültürel aktarımın en önemli kaynaklarından biridir. Şüphesiz, masal metinleri geleneksel unsurları sonraki nesillere dolaylı anlatım tekniğiyle, karakterlere verilen roller yoluyla sunmaktadır. Anonim halk ürünlerinden olan bu anlatılar, eğitsel özellikler içermektedir. Çocukların eğitiminde önemli bir yere sahip olan masallar, geleneksel aktarımın yanı sıra görgü ve saygı kurallarını alegorik anlatımla sunan ürünlerdir. Sadece bizim kültürümüzde değil, dünya kültür coğrafyasında masalın özel bir yeri vardır. Bu sebepten ötürü masal, halk bilimciler tarafından farklı şekillerde çalışılmıştır. Tanımlamadan ziyade pek çok kişi tarafından masallar üzerine farklı çalışmalar ve tasnifler yapılmıştır. Kaarle Krohn, Joseph Jacobs, Stith Thompson, masal konusunda çalışmalarda bulunan araştırmacılardandır. Thompson'un masal motifleri üzerine sunduğu *Motif Index of Folk-Literature*, masalların yapısal olarak incelendiği ve günümüzde de popüleritesini koruyan bir eserdir.

Masallar üzerine çalışan bir diğer araştırmacı; masalları biçimsel özelliklerine göre değerlendiren Max Lüthi'dir. 1909 yılında İsveçre'de doğan Lüthi, söz konusu eserini¹ Almanca olarak yayımlamıştır. 1982 yılında İngilizceye çevrilen bu eseri 1996 yılında, Gülay Mirzaoğlu; bu eserde bulunan iki ilkeyi², iki çeviri makale halinde Milli Folklor Dergisinde yayımlamıştır. Lüthi'nin bu yöntemini İbrahim Gümüş, doktora çalışması olarak³ Türk masallarına uygulamıştır.

Lüthi; masalların belli bir yapıya sahip olmamasına rağmen benzer paralellikler gösterdiğini kanıtlamak istemiş ve bu durumu belli başlı kriterlere göre, Avrupa masallarını inceleyerek ispatlamaya çalışmıştır. Masalların bu özelliklerini ortaya çıkarmak için Avrupa masallarını karşılaştırma yaparak çözümleyen Lüthi, masalda yaşam formlarının ve cansız nesnelere var olabilmesi için gerekli temel unsurları, beş temel ilkeyle açıklamıştır (Gümüş, 2017: 2399-2400). Max Lüthi; Tek boyutluluk, yüzeysellik, soyut biçim, soyutlama ve her şeye bağlılık ile yüceltme olarak belirlediği bu ilkeler doğrultusunda masallardaki ortak noktaları saptamaya çalışmıştır.

¹ [Das Europäische Volksmärchen, Form und Wesen (Avrupa Halk Masalları Şekil ve Yapı)]

² 1. İlke: Tek boyutluluk ve 2. İlke: Yüzeysellik

³ Türk Masallarının Max Lüthi Yöntemine Göre Çözümlemesi

1.1. Tek Boyutluluk

Lüthi'nin belirttiği birinci ilke Tek boyutluluktur. Burada bahsedilen tek boyutluluk; masalın reel ve hayali dünyada geçmesine rağmen masal karakterleri için tek bir dünyanın var olduğudur. Masal, her ne kadar olağanüstülükler barındırsa da aslında karakterler var oldukları dünya içinde değerlendirilmelidir. Onlar, mevcut motiflere ya da ortama hatta olağanüstülüklerle alışkın olan kimselerdir. Masal dünyası, gerçek dünya ile aynı paralellikte geçmektedir. Bizim korktuğumuz durumlar aslında karakterler için son derece normaldir. Masal, esrarengiz olana duyulan korkudan bütünüyle yoksundur (Lüthi, 1996a: 149s).

Metnin ya da anlatının mevcudiyeti, beraberinde olağanüstülükler getirdiği kadar bir rol gereksinimi de getirmektedir. Masalda olan her bir varlık kendisine verilmiş olan görevi icra etmektedir. Masal kahramanı kendisine verilen rolü oynar, onun ne zamanı ne de esrarlı olaylar karşısında hayrete düşecek bir tabiatı vardır (Lüthi, 1996a: 148). Çünkü kendisine biçilmiş rolden önceden haberi vardır. Bu doğrultuda hareket etmektedir.

Bu ilkeye, *Çardak* masalında geçen şu bölüm örnek olarak verilebilir:

“ Çok eski zamanlarda horazın birisi bir çöplükte eşinirken ayağına bir diken batmış. Horaz bu dikenin çıkaramamış. Karşıda bir ev görmüş, o eve gitmiş, orada da bir ihtiyar nine oturuyormuş. Horaz ona yalvarmış:

‘Nine nine, şu ayağımdaki dikenin çıkarsana.’

Nine de horazın ayağındaki dikenin çıkarmış...”

(Sakaoğlu,2015: 289).

Verilen cümlelerde, horoz da nine de gerçek dünyanın kahramanlarıdır. Ancak konuşan horoz nineyi şaşırtmamıştır. Oysa realite bakımından bir hayvanın konuşması sadece masal dünyasında olağan karşılanır. Lüthi'nin tek boyutlulukla ifade ettiği durum, masal dünyasında her şeyin doğal yani sıradan karşılanması ve hayal ya da gerçek arasında bir ayırım bulunmamasıdır.

1.2. Yüzeysellik

İkinci ilke Lüthi'nin eserinde, Yüzeysellik olarak karşımıza çıkar. Masal anlatılarında detaylandırma yapılmaz. Halk masalları, sadece olağanüstü dünyayı günlük dünyadan ayıran derinlik duygusundan yoksun değil, esasında, her anlamda derinlik boyutundan da yoksundur (Lüthi, 1906b: 81). Masalda var olan her unsur yüzeysel olarak verilir yani anlatılan durum kapalı bir şekilde aktarılır, düşünme ve hayal kurma yetisi dinleyiciye ya da okuyucuya aittir. Karakterler

hakkında fazla derine inilmez. Ne yaptıkları ya da nasıl davranacakları hakkında yönlendirmelere yer verilir. Analitik bir söylem yoktur. Bu, masalların karakteristik özelliğidir.

Masallarda karakterlerden biri hasta ise hastadır, bu hastalığa dair herhangi bir yorum yapılmaz veyahut kahraman zehirlenmişse bu zehre dair bir açıklama yoktur. Masallarda gerçek sakatlıklar olduğu zaman bile, kurbanın fiziksel görünüşünü gözümüzde canlandırmamıza izin verilmez (Lüthi, 1906b: 82). Bunun sebebi, masalların öğretici bir özellik göstermelerinin yanında korkutucu bir özellik sergilememesidir.

Masallar, belli bir zemin üzerinde ilerler; aslında bu zemin masalın esrarengiz özelliğini aktarmaya yardımcı olarak kullanılır. Çünkü bu anlatı türü, içinde pek çok soruyu barındırmakta ve cevapları masal dışında bırakmaktadır. Bu durum, yüzeysellik ilkesinden kaynaklanır. Masal, nesnelere ve olaylardan üç boyutluluğu bütünüyle alıp çıkarır ve onları bize parlakça aydınlatılmış bir plan üzerindeki düz figürler ve resmedilmiş olaylar olarak gösterir (Lüthi, 1906b: 90). Bir örnekle açıklamak gerekirse: “...*Bu padişahın üç kızı var. Devler bu kızları almak için her yıl buraya hücum eder, fakat bir türlü alamazlar...*” (Sakaoğlu, 2015: 298) verilen örnekte padişahın kızlarının özelliklerine dair herhangi bir bilgi paylaşılmamaktadır. Halk masallarında yüzeysellik ilkesini vurgulayan Lüthi; detaylandırılmayan bir anlatıyı kastetmektedir.

1.3. Soyut Biçim

Lüthi’de bir diğer ilke soyut biçimdir. Masal, soyut bir zemin üzerinde geçmektedir. Her ne kadar, var olan nesnelere somut olarak görülse de soyutlukları ön plandadır. İsimler dahi soyut bir imgelem üzerinde bulunmaktadır. Şahıs isimleri neredeyse yok gibidir. Betimleyici kavramlarla açıklanırlar. Kırmızı başlıklı kız, padişahın kızı, prenses, cüce vb. aslında bunlar masalda bulunan birer simge niteliğindedir ve çağrışımın kuvvetlenmesi için kullanılmaktadır. Bu nedenle, simgeci anlatılarda derinlik ve ayrıntı verilmez (Önal. Dursun, 2009: 5).

“*Oğullarım, büyük bacınız büyüğünüzün, ortancıl bacınız ortancılığınızın, küçük bacınız da küçüğünüzün emrinde olacak...*” (Sakaoğlu, 2015:296). Verilen örnekte altı kişiden bahsedilmektedir. Ancak masal bütününde bu kişilerin isimleri ya da özellikleri paylaşılmamıştır. Bu kişiler verilecek anlam dünyası için sadece bir simge niteliğindedir.

1.4. Soyutlama ve Her Şeye Bağlılık

Soyutlama ve her şeye bağlılık ilkesi de Lüthi'nin belirttiği bir diğer ilkedir. Masallarda, karakterler kendi dünyasına has özellikler sergilemektedir. Her ne kadar gerçek dünya ile bir bağlantı halinde olsa da masal kahramanları kendi dünyalarında yaşamaktadır. Ancak kendi dünyalarında var olmaları, olayların bu dünyadan bağımsız bir şekilde ilerlediği anlamına gelmemektedir. Yaşanılan olay, gerçek bir zemin atfedilerek olağanlaştırılır. Kahraman, hem her şeye ve her olaya bağlıdır, hem de bütün kişi ve olaylardan bağımsızdır (Önal- Dursun, 2009: 5).

Soyutlama ya da uzaklaşma olarak ele alınan ilke; kahramanın bulunduğu alandan ya da var olan dünyadan arındırılmasıdır. O kendi yalnızlığı içerisinde olan, bu şekilde hayatına devam eden bir role sahiptir. Onun aile düşüncesi ya da arkadaş çevresi diye bir durum söz konusu değildir. Kendisine verilmiş olan olay örgüsü içerisinde varlığını sürdürmeye devam etmektedir ki bundan ötürü kahramanın ya da diğer karakterlerin ölüm dışında korktuğu unsurlar yoktur. Masallarda dikkat çekici bir diğer husus ise kahramanın ya da diğer varlıkların canlı yaşamından arındırılmış bölgelerde olmasıdır. Olağanüstü özelliklere sahip hem iyi hem de kötü varlıklar uluorta yerlerde değil izole edilmiş alanlarda görülmektedir.

“...oğlan gezdi, bir şê bulamadı. Baktı ki bir yerde ışuk yanar. Oğlan o ışuğa getti, baktı bir kapu, kapuyu açtı, içeri girdi. Baktı bir kız. Kız dedi.

'sen ne gezer bana adam (benî adem)?'

Oğlan dedi ki: 'Nasip gezerim.'

Kız dede ki: 'Kırk tane dev var seni yer.'

Oğlan dedi: 'Ben onları öldürürüm.'

'eğer sen onları öldürürsen ben sana varrum.'

(Sakaoğlu,2015:313). Örnekte verilen kız da devler de soyutlanmış bir alanda bulunmaktadır. Masallarda kahraman ya soyutlanmış bir bölgeye gider ya da soyutlanmış bölgede olanı kurtarır.

1.5. Yüceltme ve Dünyayı Kapsama

Son ilke, yüceltme ve dünyayı kapsamadır. Masallarda var olan motifler, gerçek dünyada karşılığı olan durumlardır. Masallar, her ne kadar olağanüstülükler içerse de var olan dünyadan tamamıyla bağımsız değildir. Fakat kahraman gerçek dünyadan bağımsızlaştırılarak yüceltilir. O, üstün özelliklere sahip olan ya da olağanüstü yetilere sahip kişilerce korunmakta, onlardan yardım almaktadır. Ayrıca; masal kahramanı realiteden uzaklaştırılarak

yüceltiler (Önal, Dursun, 2009: 6), gerçeklikten uzaklaşan karakterlere olağanüstülükler atfedilir. Bir örnek üzerinden irdeleyebiliriz

“*Tilki gidip padişahın kapısındaki dönür taşına oturuyor. Cariyeler buna diyorlar ki:*

‘*Burada neye oturuyorsun, hem sen kime kız istiyorsun?*’

‘*Şahşah Padişahıma istiyorum*’” (Sakaoğlu,2015:285).

Örnekte görüldüğü gibi kız isteme mevzusu ve tilkinin reel dünya da yaşayan bir varlık olması *dünyayı kapsama* ilkesinin varlığını göstermektedir. Ayrıca; tilkiye konuşma yetisi verilerek yüceltme yapılmıştır.

Lüthi, yukarıda sayılan beş ilkeyle masalların biçimsel ortak özelliklerini belirlemeye çalışmıştır. Masalların tamamında bu beş ilkenin varlığından söz edilebilir. Bu ilkeler bir masalın iskeletini oluşturmaktadır. Anlatı, bu biçimsel özellikler üzerine inşa edilmiştir. Masal özelliklerinin yanı sıra, postmodern kavramına da değinmek gerekir.

2. *Bin Hüzünlü Haz*'da Postmodernite

Modern ve geleneksel ürünler birbirinden bağımsızdır. Ancak; bağımsız olmaları birbirlerini etkiledikleri gerçeğini değiştirmemektedir. Günümüzdeki teknolojik ilerlemeler ve konjonktürel gelişmelerle beraber modern yapılar ve geleneksel yapılar harmanlanmaktadır. Örneğin bar ve türkü kültürünün birbirinden bağımsızlığı konuşulurken, bugün türkü-barların varlığı alışıl gelmiştir. Akıl almaz teknolojik olanakların yarattığı bilişim ortamında yaşanan gezegensel bir kültür kargaşasının, kültürel/ulusal sınırların birbiri içinde eridiği bir dönemin adıdır postmodern; geç kapitalizmin/emperyalizmin ulusal sınırları aşarak, dünya genelinde uluslar üstü monopoller aracılığıyla, tüm insanlığı yalnızca bir tüketici kitlesine dönüştürdüğü, tinselliğin maddeselliğe indirgenmek istendiği bir tarihsel kesittir (Ecevit, 2001: 58). Postmodern metinlerde, paradoksal bir söylem yapısı bulmak son derece olağandır. Birbirine zıt olan kavramlar ya da birbiriyle çatışma halinde olan unsurlar, aynı metin içerisinde kullanılmaktadır. Bu kullanım, herhangi bir karmaşıklığa yer vermemektedir. Ecevit bu durumu şu şekilde izah eder: “*Her şeyin karşıtıyla birlikte hiçbir çatışmaya yer vermeden var olduğu, farklılıkların barışçı bir karnaval atmosferi içinde bir arada yaşadığı bir tinsel varoluş biçiminin adıydı postmodern.*” (Ecevit, 2001: 62). bundan dolayı postmodern her alanda çeşitliliğe imkan sağlamaktadır.

Modern söylemin ileri boyuta ulaştığı, günümüz teknolojisinin kendisini aştığı bir dönemde, modernizm artık ifade etme yetisinde sığ

bir zemin üzerinde görülmektedir. Postmodern ile beraber bu sığ yapı aşılımaktadır. Postmodern; iyi ve kötünün, güzel ve çirkinin, geleneksel ve modern olanın aynı alan içinde çatışmasız bir halde var olmasının, mümkün olduğunun kanıtıdır. Her ne kadar kaotik bir söylem üzerine inşa edildiği hissedilse de bir kaos ortamının bulunmaması, postmodern yapının göstergesidir.

Türk edebiyatında, son dönemde pek çok postmodern yazardan ve eserden söz etmek mümkündür. Hasan Ali Toptaş ve kaleme almış olduğu *Bin Hüzünlü Haz* isimli eseri bunlardan birisidir. Toptaş'ın hayatı göz önünde bulundurulduğunda kozmopolit bir hayattan uzakta yaşamayı ve kendi halinde yazmayı tercih ettiği görülmektedir. Hatta kendisi bir röportajında: "*Ben de metropolün dışındayım. Ankara'ya ayda bir kez gidiyorum.*" (Hürriyet röpotaj: Saçımı başımı yola yola yazıyorum) der. Merkezden uzakta yaşamayı kabul eden yazarın, geleneksel bir yapıdan da beslendiği söylenebilir. Çünkü; merkezden uzak yaşamak şehrin gürültüsünden ve görüntüsünden, şaşaasından kaçıp var olan gerçeklikle yüzleşmek demektir. Yazarın burada anlatmak istediği, kendi iç dünyasında yaşamayı dış dünyaya tercih etmesidir. Gençlik döneminde dış dünyadan çok kitaplarla zaman geçirdiğini belirten Toptaş, kitaplara sığındığını şu şekilde belirtir: "*Ben mutsuz bir çocukluk yaşadım. Kasaba bile denilemeyecek bir yerde gecen bu mutsuz çocukluk, bu sevgi ve şefkat eksikliği beni kendiliğinden kitaplara yöneltti. O yıllardaki okumalarım, aslında bir tür kaçıştı. Kasaba ortamından, bu ortamın verdiği acılardan ve çocuk aklımla, çocuk yüreğimle asamadığım şeylerden bir kaçış.*" (Çağlar'dan aktaran: Tekin, 2011:6)

Yazar, ister istemez yazdıkları üzerinde kendisinde tesir bırakmış olayların, olguların ve kişilerin izlerini yansıtmaktadır. Nitekim Toptaş'ın yazmış olduğu eserlerde geleneksel unsurlara yer verdiği söylenebilir. Toptaş bir röportajda, ailesinden etkilendiğini ve geleneksel unsurların kendisinde bıraktığı izleri su şekilde dile getirir: "*Babam tıpkı Beckett gibidir benim; gözleri onunki gibidir, derin çizgilerle kaplı yüzü onunkini andırır ve babamın sessizliği tıpkı Beckett sessizliğidir. Susar sürekli, kırk yılda bir sadece kısa bir cümle söyler. Annemse bir çeşit Şehrazat'tır; okuma yazma bilmez ama iyi bir hikâye anlatıcısıdır. Bildiğimiz tür hikâyeler anlatmaz o; günlük hayatta yaptığı bir şeyi anlatırken onu hikâyeye dönüştürür, yinelemelerle şiirsel bir dil oluşturur, bazı cümlelerin arasında insanın dikkatini diri tutan boşluklar bırakır, bazı noktaları askıya alır ve merak yaratır. Bir yandan da hikâyeyi tutup başka bir hikâyeye ilmekler ve böyle genişlete genişlete, farkında olmadan onu kasabanın hikâyesine dönüştürür. Bu nedenle annem benim gözümde Ege topraklarında yaşayan Hatice kod*

adlı bir Şehrazat'tır. Dolayısıyla ben de Beckett ile Şehrazat'ın evliliğinden doğmuş bir çocuğum." (Hürriyet Röportaj: Biraz sert ve pervasız bir roman). Görüldüğü gibi, Toptaş, gelenekten etkilendiğini her zaman belirten bir yazardır. Onun eserlerinde bu geleneksel havayı görmek son derece mümkündür.

Postmodern yazar olarak kabul edilen Toptaş; kendisinin postmodern bir şekilde yazmak gibi bir düşüncesinin olmadığını belirtir: "*Bir romanı yazmaya başlarken, mesela toplumcu gerçekçi bir roman yazayım, eleştirel gerçekçi bir roman yazayım ya da postmodernist bir roman yazayım diye başlamıyorum. Bunlar yazarın aklından geçmemesi gereken şeyler*" (Sümer- Çaldak. 2017: 15). Bu söylem, bize; Toptaş'ın eserlerinde kullandığı geleneksel unsurları, postmodern bir bağlantıdan ziyade kendi düşünsel arka planında var olan anlatı dünyasından aldığını göstermektedir. Nitekim yazarın postmodern bir roman yazma güdüsüyle yola çıkmaması, yazarın romanını spontan bir şekilde kaleme alarak yeni bir anlatı tekniği geliştirdiğini göstermektedir.

Öykü ve romana getirdiği yeni solukla anılan Toptaş, dili bir araç olarak değil düşüncenin kendisi olarak görmektedir (Tekin, 2011: 13). Toptaş, dil kullanımını şu şekilde belirtir: "*Dili çok önemsiyorum. 'Dil araştırır' derler ama benim için bunun ötesinde bir şey. Hatta 'Bin Hüzünlü Haz'da dili düpedüz amaç edindim.*" (Hürriyet röportaj: Saçımı başımı yola yola yazıyorum). Postmodern metinlerde metnin yazılma süreci, en az metnin kendisi kadar önemlidir (Yıldırım, 2015: 12). Postmodern bir anlatı olarak kabul edilen *Bin Hüzünlü Haz*'da Toptaş, bu önemin farkında olarak dili bir amaç doğrultusunda kullanmıştır. O çocukluğundan itibaren beslendiği kültür damarlarını romanlara yansıtmış, eserlerine geleneğin izlerini aktarmıştır. Nitekim eserlerindeki gelenek ile modern olanın oluşturduğu renk cümbüşü ve kendisine edindiği amaç "*Sade bir söylemle renkli bir tablo yaratmak*"tır (Hürriyet Röportaj: Saçımı başımı yola yola yazıyorum).

İlk baskısı 1998 de yapılan *Bin Hüzünlü Haz* isimli romanını Toptaş, geleneksel unsurlardan yararlanarak kaleme almıştır. Metinlerarasılığın sıkça görüldüğü romanda, pek çok masal kahramanı yer almaktadır. Kahramanın sorgulayıcı bir kişiliğe sahip olması, Alaaddin'i araması, Alaaddin ve sihirli lamba masalında büyücünün Alaaddin'i aramasına çağrışım yapmaktadır. Romanda, zamanı ve mekânı önemsiz kılarcasına hareket etmesi, olağanüstülüklerin olması, romanda masal unsurlarının varlığından bahsedilmesine müsaade eder. Ayrıca; Toptaş'ın vermiş olduğu röportajda postmodern yazma güdüsü olmadığını bildiren ifadesi, anlatıda masal unsurlarının bulunması geleneksel unsurların kullanımı olarak görülmesine olanak sağlar.

Romanda masal üslubunun yanında postmodern romanın imkânlarından yararlanan yazar, masal üslubuyla, metnin yaratılışında bilinçdışı unsurları da kullanmış olur, çünkü masallar kolektif bilinçdışının ürünleridir (Çaldak, 2013: 69).

Toptaş, postmodern roman yapısına vakıf yazarlardandır. O postmodern romanın içinde geleneksel unsurları serpiştirir ve başka bir röportajında şu cümleyi kurar: “ *‘Bin Bir Gece Masalları’ postmodernizmin üst kurmaca denilen en temel ögesini içeren bir metindir.*” (Sümer, Çaldak. 2017: 13). Yine aynı röportajda Toptaş geleneksel unsurlardan etkilendiğini ve eserlerine bu unsurları serpiştirdiğini şu sözlerle ifade eder: “*Anadolu derken, Türkiye derken sadece topraktan söz etmiyoruz. Burada katman katman efsanelerin, masalların, bir sözlü kültürün üzerinde oturuyoruz. Hikâye de yazsak, romanda yazsak içinde yaşadığımız kültürün kokuları, motifleri bir şekilde sinecektir ona. Bu kaçınılmaz bir şey.*” (Sümer, Çaldak. 2017: 13-14). Yazarın kendi söyleminden de anlaşılacağı üzere, eserlerinde geleneksel unsurları kullanmıştır. *Bin Hüzünlü Haz*’da Toptaş postmodern unsurların yanında geleneksel olarak, masal unsurlarına fazlasıyla yer vermiştir. Faklı masal metinlerine göndermeler yapan Toptaş, romanda masalsı bir hava oluşturmuştur. Metinlerarasılık ormanında, varlığı ve yokluğu belli olmayan roman kişilerinin fantastik ve masalsı arayışı, uzun bir şiir tadında kurgulanmıştır (Karaburgu, 2009: 14). Romanda, anlatıcı faklı anlatı türleri içinde arayışına devam etmektedir. Bu sebeple pek çok masaldan, Donkişot’tan bahsetmektedir. Romanda bulunan bu metinlerarasılık, Ecevit’in, postmodernite için söylediklerini çağrıştırmakta ve *Bin Hüzünlü Haz*’ın postmodern bir çizgide olduğunu bir kez daha göstermektedir.

3. *Bin Hüzünlü Haz*’da Masal Unsurları

Bu bölümde, Max Lüthi’nin ilkeleri doğrultusunda Postmodern anlatı olarak kabul edilen *Bin Hüzünlü Haz*’da var olan masalsı unsurlar irdelenecektir. Yukarıda, ilkeler tek tek açıklandığından ötürü direkt romanda bulunan ve ilkeyle özdeşleştirilen bölümler paylaşılacak, ilkeye dair bilgilendirme yapılmayacaktır.

Toptaş’ın eserinde, masal kahramanlarına yer verildiği gibi farklı masallara çağrışımlarda da bulunmaktadır. Ayrıca, yazarın geleneksel unsurlardan beslendiğini, bunun yanı sıra masallardan etkilendiği gibi romanında masalsı unsurlara yer verdiği de söylenebilir: “ *Hatta bir defasında da, elinde baltasıyla oralarda düşünceli düşünceli gezinip duran oduncu bir baba olmuştu... Aman dönüş yolunu kaybetmeyelim diye ekmek kırıntıları serptiklerini görmüyordu.*” (BHH:93), “...*derken, kolunda sepetiyle yürüyen kırmızı*

başlıklı bir kız da gelip bu çocukların yanı başından geçti...” (BHH:94), “*Böylece, mağaranın ağzını sihirli birkaç kelimeyle kapatan haramiler...”* (BHH:95). Örneklerde de görüldüğü üzere, anlatıda birden fazla masala gönderme yapılmıştır. Bu masallar: ‘Kırmızı Başlıklı Kız’, ‘Ali Baba ve Kırk Haramiler’ ile ‘Hansel ve Gretel’dir.

Roman boyunca “anamlı” ve takip edilebilir bir olay örgüsünden bahsetmemiz mümkün değildir (Karaburgu, 2009: 2). Romanda olaylar birbiriyle bağlantılı görülse de birbirinden oldukça bağımsızdır. Bu da romanın bir bütün olarak anlaşılmasını güçleştirmektedir. Anlatıcının ani zaman ve mekân değiştirmesi, geleneksel masal anlatılarında da mevcuttur. Anlatıcı, gerçek dünyada yaşadığı ortamları anlatırken birden olağanüstü bir şekilde sazlıkların içinden geçerek trenlere bindiğini belirtmektedir. Yine farklı bir bölümde “...*Güverteden aşağı atlayacakken, tıpkı Alaaddin gibi kendimi gene şehrin karanlığında, o mezbelelik yerlerde dolaşırken buluyorum* (BHH:64).” der. Bu anlatımlarda yazar *tayyi mekân ve tayyi zaman* kavramlarını belirtmektedir. Romanda anlatıcı bir masal kahramanı olarak karşımıza çıkmaya da anlatım özellikleri bakımından masal kahramanını çağrıştırmaktadır. Anlatıcı fantastik bir olayla yüzleşmesine rağmen şaşkınlığını belli etmemiştir. Zaten masal analizini yapan Lüthi de, “masal kahramanı bunlardan çok daha fantastik olaylar görüp, tecrübe etmesine rağmen asla şaşkınlığını belli etmez (Lüthi, 1996a: 148) demektedir.

Bin Hüzünlü Haz’da zaman, geleneksel ve modern romanlarda olduğu gibi kronolojik ve mantıkî bir silsile takip etmez (Karaburgu, 2009: 6). *Bin Hüzünlü Haz*’da anlatıcı zamansızlığı şu kelimelerle anlatır: “*İşte böyle kaç hafta, kaç yıl, ya da kaç koca yüzyıl dolaştım bilmiyorum*” (BHH: 60). Aynı şekilde geleneksel masal anlatılarında da zaman ve mekân algısı yoktur. Lüthi’nin yüzeysellik ilkesi düşünüldüğünde zaman ve mekân sadece bir araç olarak kullanılır ve haklarında detaylı bilgi verilmez. *Bin Hüzünlü Haz*’a baktığımızda herhangi belli bir mekândan bahsetmek oldukça zordur. Ancak anlatıcı; gezdiği sokakları, ormanı, mahzeni, MOTEL ROM’u mekân olarak sunmaktadır. Modern metinlerde mekân algısı son derece önemlidir. Metin mekânın oluşum özellikleri doğrultusunda ilerler ve olaylar mekâna göre şekillenir. “*Postmodern metinlerde ise mekân olabildiğince silikleştirilir. Mekânın işlevselliği tamamen sıfırlanmıştır. Göstergesel tasvir ile verilen mekân, postmodernin merkezizlik ilkesi ile örtüşür.*” (Karaburgu, 2009: 6).

Bin Hüzünlü Haz, içerdiği yoğun fantastik öge ile masal atmosferi, düşlerin ve sanatın içinde eriyip gitme özlemi sonsuzluğu arayış; iç ve dış dünyayı, çeşitli ontolojik düzlemleri, sanat türlerini

birbirine karıştırma eğilimi ve yaşamda/doğada görüngünün gerisinde bir tozun olabilirliğin acık kapı bırakan yaklaşımıyla romantik bir metindir (Ecevit, 2001:172). *Bin Hüzünlü Haz*'da geçen fantastik öğelere örnek olarak şu cümleyi verebiliriz: “*Uzaklaşırken, rüzgâr kanatlı atlarına atlayıp herkesi bir şeylerin pençesinden kurtarmaya giden yardımsever cengâverleri, kiskançlık nöbetine tutulmuş üvey anneleri, ateşlerin kucağında okşanan semenderleri, ağızlarını açıp harıl harıl adam arayan yedi başlı canavarları... Gözlerinden yaş yerine ağladıkça mücevher dökülen kurbağa suratlı kızları... Uzun tırnaklı cadıları ve elindeki lambayı meraklı ovuşturup duran bir delikanlıyı geçinceye kadar...*” (BHH:99). Alıntıda geçen üvey anne, yedi başlı canavar, uzun tırnaklı cadılar bunun en iyi göstergesidir. Halk masalları da öbür dünyaya ait olarak kabul edilen pek çok varlıktan bahsederler: Büyücü kadınlar, periler, gaipten haber veren kadınlar, fevkalade ölümler, troller, devler, cüceler, iyi ve kötü sihirbazlar, ejderhalar ve esrareniz hayvanlar (Lüthi, 1996a: 148). Burada Lüthi'nin öbür dünyadan kastettiği alan esrareniz olayların geçtiği dünyadır. Aksi takdirde varlıkların çoğunun gerçek dünyada olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Lüthi'nin ele aldığı ilkelerden biri olan Tek Boyutluluğu da anlatıda görmekteyiz. Söz konusu ilkede bahsi geçen tek boyut kavramı, masalda gerçek ve hayali dünyanın iç içe olduğunu açıklar. Masallarda olağanüstü olaylar yaşanan dünyayla birebir aynı zeminde gerçekleşmektedir. Reel ve reel olmayan dünya bir aradadır yani tek boyuttadır. *Bin Hüzünlü Haz*'a tek boyutluluk açısından bakıldığında, aynı anda hem olağanüstülükler içerdiği hem de gerçek dünyadan izler taşıdığı görülmektedir.. “*Derken, ellerinden taşan ellerinin boşluğuyla, işsiz kalmış babalar da geldi şehirde; kayıp gençler, kucaklarında çocuklarının fotoğrafıyla sokak sokak dolaşan gözü yaşlı anneler, onların yanında başlarını çevirip bir kerecik olsun böyle neler oluyor diye bakmadan geçip gidenler, göbekli göbekli adamlar, yoksul semtler, tamtakır evler, çıkmaz sokaklar, hapishaneler, ışığa ve görültüye boğulmuş dev alışveriş merkezleri, apartmanlar, cinayet saatleri, cinnet dakikaları, eğlence akşamları, buluşma geceleri, ayrılık sabahları ve bütün bunları sarıp sarmalayan, kirli kirli, uzak uzak görüntüler de geldi...*” (BHH:86) “*...kapıya kendi ayaklarımla çıktım, şehri kendi gözlerimle gördüm, derken bir taksiye bindim...*” (BHH:40). “*Ben de ansızın hızımı arttırdım bu yüzden; zaman zaman caddeden gelip geçen otomobillerin rüzgârıyla yarışircasına koştum...*” (BHH:68). Alıntıda taksiden, şehrin görünmesinden, caddelerden, otomobillerden yani reel dünya unsurlarından bahsedilmektedir. Olayların olağanüstülükler içermesiyle beraber günlük yaşam

unsurlarına yer verilmiştir. Bu masalın dünyaya bağlılık ilkesini hatırlatmaktadır. Ayrıca Alaaddin'in "*MOTEL ROM*" isimli bir yerde kalması da bu ilkeyle ilişkilendirilebilecek, romandaki masalsı unsurlara bir örnektir.

Romanda fantastik unsurlara da yer verilmiştir ancak olayların var olan dünya ile paralel bir düzlemde gittiği hemen anlaşılmaktadır. Anlatıcı, gördüklerini ve düşündüklerini olağanca anlatmaktadır. Olay yaşadığımız dünyada geçse de tam olarak mekân ve zaman bildirimi yoktur. Anlatıcı Alaaddin'in sesini bazen gerçek anlamda duyduğunu belirtir; bu da bize gerçek dünya içinde olağanüstü bir şekilde gapten seslerin duyulduğunu gösterir.

Anlatıcı, anlatıda oturduğu yaprakların üzerinden dev bir böcek gördüğünü ve bu böceğin gövdesinin bir insanınki kadar olduğunu söylemesine rağmen herhangi bir korku ya da endişe ibaresine rastlanmaz. Masal karakterleri, olağanüstü varlıklardan korktukları için değil, ölümcül darbelerinden dolayı kaçarlardı (Gümüş, 2017: 2401). Romanda karakterin anlattığı olağanüstü varlıktan korkmaması masal karakterlerinin özelliğine yakın bir yapı sergilemektedir.

Bin Hüzünlü Haz'da, yazar Alaaddin'in kim olduğuna dair bilgi vermez ya da anlatılan mekâna, zamana değinilmez. Alaaddin aranmaktadır ama kim olduğu, fiziksel veya psikolojik özellikleri hakkında bilgi aktarılmaz. Verilen bilgiler üstünkörü bir şekilde yani yüzeysel bir şekilde sunulmuştur. Hatta anlatıcı Alaaddin'i tanımadığını belirtir.

"*Ne iş yaptığını bilmiyorum,*" dedim. "*Yüzünü de hiç görmedim.*" (BHH:48).

Halk masallarında olduğu gibi bu romanda da acı yüzeysel olarak verilmiştir. Lüthi, bu durumu Yüzeysellik ilkesiyle açıklamaktadır. "...saatlerce süren çeşitli işkencelerle, gözünün yaşına bakmayıp öldürmüştür (BHH:54)." Cümlede sadece gerçekleştirilen ölüm bilinmektedir. Öldürülen ya da işkence anında karakterin çektiği acıya dair bir aktarım yoktur. Bunun haricinde metinde zamana dair bir bilgi de bulunmamaktadır, hatta anlatıcı zamansızlığı şu şekilde ifade eder: "*İşte böyle kaç hafta, kaç yıl, ya da kaç koca yüzyıl dolaştım bilmiyorum*" (BHH:60).

Anlatıcı, kılıçla biçilmiş yedi ölü gördüğünü aktarır ancak ölümlere dair ya da onların ölüm şekillerine dair tam bir tasvirde bulunmaz. Yapısal olarak olayların net bir şekilde anlatılması ya da göz önünde olayların tam olarak belirmesine olanak sağlayıcı bir anlatım masalın yüzeysellik ilkesine uygun değildir. Mevcut anlatımda buna yakın bir tablo görünmektedir. "...o mahşerî kalabalığın içinde hüngür hüngür ağlayan karalara bürünmüş birtakım kadınlar ve bu kadınların

ortasında yatan kılıçla biçilmiş yedi ölü gördüğümü; ben yavaş yavaş yaklaşp neler olmuş böyle, neler olmuş...” (BHH:117).

Romanda, isimlerin yerine betimlenmiş karakterlerin varlığı, masallarda görülen isimlendirmeye yakın bir anlatımla kullanılmıştır. Belli bir isimlendirme yoktur. Bu durumu Lüthi, masalarda Soyut Biçim ilkesiyle açıklamaktadır. “*Bin bir hevesle peşlerine takıldığım tilki suratlı üçkâğıtçılar, pörtlek yüzlü ayaşlar, düşük çeneli serseriler...”* (BHH: 7). Verilen isimler karakterlerin dış görünüşüne yapılmış bir gönderme olmasına rağmen karakterize edilmiş noktada isimlendirmeden ziyade soyutlaştırmadır. Masal metinlerinin genel yapısı gereği şahıs isimlerine pek yer verilmez. Karakterin öne çıkan fiziksel ya da ruhsal özelliklerine göre adlandırma yapılır. Üvey anne, kötü kral, cüce, prens, prenses vb. Yazar *Bin Hüznülü Haz*’da buna benzer bir tablo çizmektedir. *Alaaddin*, ismi olan tek karakterdir. Diğer karakterler kendilerine has özelliklerle anılır ve anlatılır. Bu durum Geçen karakterlerin soyut biçimsel özellikleriyle anıldığını gözler önüne sermektedir. Tatar kızı, oteldeki kadın (büyücüye benzeyen kadın), ihtiyar, garson, karalara bürünmüş kadınlar, şövalye, kız vb. romanda geçen soyut karakterlerdendir.

Masallarda da kahraman tecrit edilen bir varlığı aramaya çıkar ya da kendisi tecrit edilmiş bir alanda kurtarıcısını bekler. Lüthi bu durumu, Soyutlama ve Her Şeye Bağlılık olarak tanımlar. Konu olan romanda anlatıcı, kendisini dış âlemden soyutlamakta ve Alaaddin’i aramaktadır. Bu arayış oldukça uzun süren bir arayıştır, çünkü *Alaaddin* de tecrit edilmiş bir alandadır. Anlatıcının Alaaddin’i sormaya gittiği *MOTEL ROM*, soyutlanmış bir alan olarak aktarılmaktadır. “*Ben de sessizliğimden hiç kuşkusuz, girişteki şaşkınlığımı üzerimden atmış, hiçbir şey düşünmeden, sanki boyutları akla hayale sığmayan bir resmin hem içinde hem dışındaymışım, sanki ruhumu ele geçiren sonsuzluğun karşındaymışım, ya da hemen hemen her şeyle ilişkimi çoktan kesmişim de artık yüreğimin bir köşesindeymişim gibi öylece dikiliyordum.”* (BHH:46-47).

Anlatıcının kaçıp ormana sığınması pek çok dünya masalında mevcuttur. Masal kahramanları da aileden ya da çevreden kaçarak ormana saklanmaktadır. Anlatıcı ara sıra kalabalıktan kaçarak ormanda gizlenir ve *Alaaddin*’i arayışına burada devam eder. Bu arayış aslında kendisinden ve çevreden kaçarak *Alaaddin*’i kendi içinde aramasına olanak sağlamaktadır. Kendisini dış dünyadan soyutlayan anlatıcı farklı masal anlatıları içinde kaybolur ve Alaaddin’i aramaya devam eder: “*Bunları der demez de, koşar adımlarla aşağıya inip yeniden ormana daldım.”* (BHH:91). Anlatıcının ormana dalması bir tecrit olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim daha sonra söylediği “*derken,*

ormandan ancak ormanın içindeyken, dışını hayal ederek çıkabileceğimi düşündüm.” (BHH:109) cümlesi anlatıcının sığındığı yerden çıkmaya çalışmak için çabaladığını göstermektedir.

Lüthi'nin masal ilkelerinin sonuncusu olan Yüceltme ve Dünyayı kapsama, söz konusu eserde de görülür. Masal olağanüstü olayları ve yaratıkları özümseyerek konu edinir (Gümü,2017:2405). Bu yapı karakterlere farklı özellikler yükleyerek yani onları yücelterek olmaktadır. Anlatıda yazar insanları birer meleğe benzeterek yüceltmektedir. Ancak bu melekler gerçeklikten uzaklaştırılarak ifade edilir. Anlatılan kişilere dair en küçük bir bilgi verilmemektedir. Nitekim anonim halk masallarında da karakterler hakkında bilgi verilmemektedir. Aynı şekilde yazar; anlatıda, dünyada var olan ihtiyarları farklı bir şekilde dile getirmektedir. Onların bir yaşlanıp bir gençleştiğini aktararak ihtiyarları yüceltir.

Anlatıcı metinde Alaaddin'i hiç görmediğini ve tanımadığını ancak yine de aradığını belirterek kahramanı yüceltmektedir. Metinde anlatıcı ve Alaaddin dışında diğer karakterler ihtiyaç anında ortaya çıkarlar: Tatar kızı, garson, otel görevlisi, demirci çırağı, ihtiyarlar, vb. Ayrıca eserde, Haraptarlı Nafi yazarın hayal penceresinden aktararak yüceltilir. Yapılan yüceltme işlemi, reel dünya ve masal dünyasının birleştiğini göstermektedir.

Sonuç

Araştırmada, Hasan Ali Toptaş'ın kaleme aldığı postmodern anlatı olan *Bin Hüzünlü Haz*, içerdiği masal unsurları bakımından incelenmiştir. Toptaş'ın, geleneksel unsurları kullanımında kendi görüşleri paylaşılmıştır. Derlenen bu unsurların ışığında *Bin Hüzünlü Haz*'da masalsı unsurların varlığı saptanmıştır.

Bin Hüzünlü Haz'da, karakterlerin az olması ve haklarında bilgilerin yüzeysel tutulması, anlatı düzleminin farklı atmosferlerde geçmesi ani mekân ve zaman değişimleri, olağanüstülükler, romanda masal unsurlarının varlığını kanıtlar niteliktedir. Anlatıcının ormana kaçması ve sonrasında yolunu kaybetme düşüncesi ona *oduncu ve çocukları* isimli masalı hatırlatmıştır. Anlatıcının ayrıca *Kırmızı Başlıklı Kız*'a ve *Kırk Haramilere* değinmesi masalımı havayı kuvvetlendirmesiyle beraber, metinde masalsı unsurların varlığını göstermektedir. Halk masallarında anlatının iyi sonuçlanmasına benzer olarak *Bin Hüzünlü Haz*'da da anlatıcının anlatı sonunda, Alaaddin'i karşısında bulması anlatının iyi bittiğini göstermektedir.

Sonuç olarak; romanda birden fazla masal unsuruna yer verildiği görülmüş ve yazarın bu masal unsurlarını eserin bütününe yarararak kullandığı saptanmıştır. Ayrıca; postmodern anlatılarda masal

öğelerinin bulunması ve romanın postmodern çizgide kabul edilmesi masal unsurlarının kullanıldığı gerçeğini güçlendirmektedir.

Kaynakça

- Boratav, P. N. (2016). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Bilgesu.
- Çaldak, M. (2013). *Hasan Ali Toptaş Romanlarının Psikanalitik Çözümlemesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İnönü Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Çığrı Yıldırım, A. (2015). Arayış Hazzının Postmodern Hüzünü: Bin Hüzünlü Haz. *Turkish Studies*. (10-12) 271-294.
- Ecevit, Y. (2001). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Gümüş, İ. (2017). Nardaniye Hanım Masalının Max Lüthi Yöntemine Göre Çözümlemesi. *İdil*. (37), 2397-2408.
<http://www.hurriyet.com.tr/sacimi-basimi-yola-yola-yaziyorum-39134609> (E. T. 14.11.2017)
<http://www.hurriyet.com.tr/biraz-sert-ve-pervasiz-bir-roman-22928236> (E.T. 17.11.2017)
- Karaburgu, O. (2009). Arayışın Postmodernist Anlatısı: Bin Hüzünlü Haz. *1980 Sonrası Türk Romanı Sempozyumu*: Kayseri.
- Lüthi, M. (1996a). Halk Masallarında Tek Boyutluluk. Mirzaoğlu, G. (Çev.) *Milli Folklor Dergisi*. (31-32) 147-151.
- Lüthi, M. (1996b). Halk Masallarında Yüzeysellik. Mirzaoğlu, G. (Çev.) *Milli Folklor Dergisi*. (29-30) 147-151.
- Önal, M. N. ve Dursun, A. (2009). Zümrüdü Anka Masalı Üzerine Bir İnceleme. *Caft-uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat, Edebiyat ve Dil Öğretimi Kongresi* (s,228-237).
- Sakaoğlu, S. (2015). *Masal Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sümer, M. ve Çaldak, M. (2017). Hasan Ali Toptaş: “Türküler Sözlü Kültürümüzün Derin Gülleridir”. *Şarkî*. (1), 13-19.
- Tekin, Z. (2011). *Hasan Ali Toptaş'ın Romanlarının Yapı Tema Bakımından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Diyarbakır.
- Toptaş, H. A. (2016). *Bin Hüzünlü Haz*. İstanbul: Everest Yayınları.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Sonbahar / Autumn
Sayı/Issue: 41 - Sayfa / Page: 133-150
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 19.06.2018 Kabul/Accepted: 29.07.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

CEMAL SÜREYA’NIN ŞİİRLERİNDE KADIN ARKETİPİ*

FEMALE ARCHETYPE IN THE POEMS OF CEMAL SÜREYA

M. Şahin YAVUZER
yavuzsahin853@gmail.com

Öz

Arketipsel eleştiri kuramı, Carl Gustav Jung tarafından oluşturulan ve bilinçdışından gelen insan davranışlarıyla ilgili bir eleştiri kuramıdır. Jung, arketipsel eleştiri kuramında, insan zihninde varoluştan bu yana kodlanmış davranışlar bulunduğunu ifade eder. Bu davranışları da arketiplerle açıklar. Jung’un arketipsel eleştirisi edebiyatçılar tarafından benimsenir ve eser incelemelerinde kullanılır. Masal, destan, roman, şiir gibi edebi türler arketipsel eleştiri kuramıyla farklı bir bakış açısı ile incelenmektedir. Arketipsel açıdan eser incelemesi Türk edebiyatında da ilgi çeken çalışmalar arasına girer. Bu tür çalışmalarda, yazarın hayatı esere yansımışsa yazar-eser ilişkisi göz önünde bulundurulur, arketipsel eşleştirilme göre inceleme yapılır. Özellikle şair-şiir ilişkisi, şairin hayatının şiire yansımaları roman ve hikâye türüne göre daha belirgindir. Bu şairlerden biri de Cemal Süreya’dır. Süreya’nın şiirlerinde öne çıkan temalardan biri *kadın*dır. Kadın, arketipsel olarak değerlendirildiğinde; anne, cinsellik, aşk, Havva ana arketipleriyle öne çıktığı görülür. Cemal Süreya’nın şiirlerindeki *kadın arketipi* şairin kadına bakışı ile paralellik göstermektedir. Onun şiirlerinde kadını arketipsel açıdan değerlendirmek, şairin şiirlerine farklı bir yorum getirecektir.

Anahtar Kelimeler: Cemal Süreya, Arketip, Kadın, Aşk, Cinsellik.

Abstract

Archetypal critic theory is a critic theory by Carl Gustav Jung about human behaviours deriving from the unconscious. In his archetypal critique

* Bu makale, İkinci Yeni Şiirine Arketipsel Sembolizm Açısından Bir Yaklaşım başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

theory, Jung suggests that there are coded behaviours in human mind from the existence since now. He explains the behaviours by archetypes. This archetypical critique of Jung has been accepted and used on the studies. Literary types such as, tales, epic poems, novels, poems are studied in a different prospective by archetypical critique theory. Archetypical studies are also among the compelling studies in Turkish literature. By this perspective, while a work is studied it might not seen independent from the life of author. One of the prominent themes in Cemal Süreya's poems is women. It is seems that women is prominent with the archetypes of mother, Virgin Mary, Love, Sexuality *Women Archetype* in Cemal Süreya poems, shows a parallelism with his perspective of women. In Cemal Süreya poems, evaluating women archetypically shows us that woman is read differently in his poems.

Keywords: Cemal Süreya, Archetyp, Woman, Love, Sexuality.

Giriş

İlk defa Carl Gustav Jung tarafından ortaya atılan arketipsel eleştiri kuramı, Freud'dan sonra akademik çevrelerce geniş bir yankı uyandırır. Arketip, "*herkeste görülen özdeş psişik yapılardır.*" (Antony, 1999: 49; Onat, 2007: 1). Freida Fordham; arketipleri "*önceden var olan kavrayış biçimleri*" (Fordham, 2011: 28) olarak ifade eder. Arketipler, davranışlara yansıyan insanoğlunun ortak hafızasıdır. Jung, arketiplerini kolektif bilinçdışından gelen davranışlardan yola çıkarak farklı isim veya sembollerle adlandırır. Bu davranışlar kolektif bilinçdışında olduğu için varsayım olarak nitelendirilir. Jung, arketipler için *ilkörne*k ifadesini de kullanır. İnsanoğlunda mevcut bulunan arketipler, kişi anne karnına düştüğü anda genetik olarak kodlanır. Kişi dünyaya geldikten sonra bazı davranışları yapmayı planlamaz. Bu davranışlar kendiliğinden olur. Dolayısıyla bu davranışların hepsi arketipleri oluşturur. (Fordham, 28).

Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya atılan bu kuram, kendinden önce özellikle yazılı ve görsel argümanlardan esinlenmiştir (Kırtunç, 1999: 15). Bu bağlamda, Jung için Sir James Frazer önemli bir ilham kaynağıdır. "*Carl Gustav Jung, insan yaşantısının temelinde yattığına inandığı kolektif arketipleri belirlerken, Frazer'in geleneklere ve inanç tarihine duyduğu ilgiyi kullandı.*" (Frazer, 2004: 7) Frazer, dünya tarihinde birçok coğrafyayı gezerek onların antropolojik yapısını değerlendirir. Kadim medeniyetlerin dini ve geleneksel davranışlarını inceleyerek *The Golden Bough (Altın Dal)* adlı eseri kaleme alır. Bu eserde medeniyetler arasındaki benzerlik ve farklılıkları görebilmek mümkündür. Özellikle bu eser, Jung'un kuramını geliştirmesinde ilham kaynağı oluşturur. Frazer'ın ispatlı çalışmaları arketipsel eleştiri kuramına bilimsel bir boyut kazandırır. Bu bilimsel boyutta nedensellik ilkesine yer verilmez (Jung, 2003: 14). Yani Freud'daki gibi bir neden

sonuç ilişkisi arketipsel kuramda anlamsızdır. Diyalektik bir yaklaşımla oluşturulan Jung'un kuramı, ben ile ben olmayan; bilinç ile bilinçdışının zıtlığıyla kuruludur. Zıtlıklarla örülü bu kuram beraberinde bir enerjiyi doğurur. Bu enerji de insan davranışlarına yansır. İnsan davranışlarını anlamlandırmaya yönelik bilim adamları, bu konulara eğilerek deneysel ve yazınsal çalışmalar ortaya koyarlar. Jung'un bu kuramı oluşturmada asıl amacı "*İnsanın tamlığını, bütünlüğünü gerçekleştirmek, çağlar ötesinden beri var olan değişmez değerlerini bulmak, bireyi bütünlüğüne tamlığına kavuşturmak, böylece tamlaşmış, bütünleşmiş bireyden oluşacak, uluslarüstü, ırklarüstü, gönüldeş, tüm gizil güçlerini gerçekleştirmiş insanlardan meydana gelecek bir evren toplumu yaratmak*"tır (Jung, 10).

Jung, arketipleri ortak bilinçdışında biriken mitolojik enerji yoğunluğunu güncelleme olarak ifade eder (Korkmaz, 2012: 255). Ona göre davranışların nedenleri kolektif bilinçaltının irdelenmesinde ortaya çıkar. İnsanlar kendilerinde doğuştan var olan kodlarla davranışlarını sergilemektedirler. Jung, arketiplerin daha iyi anlaşılması için onları mitoloji ve dini simgelerle özdeşleştirir. Jung'un arketipleri kadınsı ve anaerkildir (Jung, 2006: 14). Arketipler bazı yollarla bilinçdışından bilince doğru çıkabilir. İnsanların refleksleri, korkuları, cesareti, merhameti, cinsiyeti Jung tarafından arketiplerle açıklanır. *Kadın* da bu arketiplerden biridir.

Psikolojik kuramlar genellikle edebi metinler üzerine şekillenmiştir. Freud, Oedipus kompleksini *Dostoyevski ve Baba Katilliği* yazısıyla edebiyata aktarır. Jung ise bu konuyla ilgili şu tespitte bulunur. "*Ruhsal süreçlerin incelenmesi demek olan ruhbilimin edebiyat incelemelerinde kullanılması gerekir. Çünkü insan ruhu tüm bilim ve sanatların döl yatağıdır. Ruhbilimsel araştırmalar bir yandan sanat eserinin nasıl meydana geldiğini açıklamalı, öbür yandan ise kişiyi sanatsal açıdan yaratıcı bilen etkenleri, ortaya koymalıdır.*" (Jung, 23).

Jung'un bu kuramı edebi metin inceleme açısından bir yöntem dönüşür. Northrop Frye, Leslie Fiedler, Maud Bodkin, Francis Fergusson Jung'un çalışmalarından etkilenir ve çalışmaların bazılarını arketipler üzerine temellendirirler (Kırtunç, 20). Dünya edebiyatı tarafından kabul gören arketipsel kuram, Türk edebiyatına da belli bir süre sonra yansır. Ayşe Lahur Kırtunç, *Sözcükler Meleği* adlı kitabıyla Merge Piercy'nin dört romanını arketipsel açıdan değerlendirir. Bu çalışmaların dışında arketipsel kuram; şiir, roman, öykü incelemelerinde bir yöntem olarak doktora, yüksek lisans tezleri, kitap maddeleri ve çeşitli makalelerde kullanılır. Biz de eserlerinde yoğun bir

kadın imgesi bulunan Cemal Süreya'nın şiirlerinde kadın arketiplerini ele alacağız.

Süreya'nın hayatı ve şiirleri kadının farklı özellikleriyle doludur. Onun annesini küçükken kaybetmesi, ortaokul yıllarında aşık olduğu ve sonradan evlendiği kadın, üvey anne meزالimi ve sevgililer arketip olarak değerlendirilebilecek bir yapıdadır.

1. Arketipsel Eleştiri Kuramına Göre Cemal Süreya'nın Şiirlerinde Kadın

İkinci Yeni şiirinin temsilcilerinden biri sayılan Cemal Süreya, 1950'li yıllarda adından söz ettirip edebiyata dair farklı görüşler ortaya koyan bir şairdir. Poetik anlamda birçok yazı yazan Süreya, edebiyat dünyasınca tanınan bir şair olur. Şiir dili açık olmayan Süreya, kendi düşüncelerini açık bir şekilde şiire yansıtır. Şair, şiirlerini herkesin anlaması için yazmaz. Bu şiirler, hem imge yoğunluğu hem de orijinallik barındırır. *Kadın*, imge açısından onun şiirlerinin vazgeçilmezidir. Süreya'nın şiirlerinde kadın arketipini kanıksamamız için hayatının bazı bölümlerini bilmemiz gerekmektedir.

Cemal Süreya'nın birçok şiirinde anılarından izler bulunur. Bu anılar ya şiirlerinin satır aralarında gizlidir ya da şiirin bütününe yansır. Özellikle küçükken yaşadığı sürgün ve travmalar şairin şiirlerine ve bütün hayatına yansır. Şairin unutamadığı anılarından biri tren yolculuğudur. “*Ben bir yük vagonunda açtım gözlerimi. Bizi bir kamyona doldurdular. Tüfekli iki erin nezaretinde. Sonra o iki erle yük vagonuna doldurdular. Günlerce yolculuktan sonra bir köye attılar. Tarih öncesi köpekler havlıyordu. Aklımdan hiç çıkmaz o yolculuk, o havlamalar, polisler. Duyarlığım biraz da o çocukluk izlenimleriyle besleniyor belki. Annem sürgünde öldü, babam sürgünde öldü.*” (Perinçek-Duruel, 1995: 16). Önce Şeyh Sait daha sonra Dersim olaylarıyla beraber insanlar olayların çıktığı bölgeden Batı ve İç Anadolu bölgesinin Batı kesimlerine sürgüne gönderilir. Cemal Süreya ve ailesine de Bilecik ili gösterilir. Süreya ve ailesine üç gün içinde Erzincan'ı terk etmeleri söylenir. Jandarmalar eşliğinde bir trene bindirilerek sürgüne gönderilen aile, Cemal Süreya'da hayatına dair izler bırakır. “*Tren düdüğü kalkışta da varışta da benim için her zaman ağlatı içermiştir. Kalkışta ayrılık, varışta burun kemiğinde uzun bir sızı. İkisinde de acı, hüznün.*” (Perinçek-Duruel, 16). Şair, ailesiyle birlikte Bilecik'e ilk geldiği yıl annesi Gülbeyaz'ı kaybeder. Anne, bir düşük sırasında aşırı kan kaybından yirmi üç yaşında hayatını yitirir. Cemal ise o zaman yedi yaşındadır. “*Anılarıyla büyür ve her anıyı içinde büyütür. Giderek derinleşir acısı; hayatına, şiirine siner.*” (Perinçek-Duruel, 21).

Şairin hayatını, annesizlik kadar sürgün ve ötekileştirme de etkiler. Şairin babası Hüseyin Bey, oğlunu İstanbul'a ablası Fatma'nın yanına gönderir. Bilecik'ten kurtulmak ister. Ancak sürgün gereği Bilecik'te kalmaları gerekmektedir. Önce oğlu Cemalettin'i gönderir. Cemalettin bir yıl İstanbul'da kalır herhangi bir sorun çıkmaz. Daha sonra annesi ve iki kızını gönderir. Üçüncü yıl ise kendisi gider. Ancak bu yeni yaşam hayalleri de bir kavga nedeniyle yine sürgünle sonuçlanır. “...Dünyanın sanki öbür ucuna gitmiştik, kimse bulamaz bizi. Kimse bir şey de demiyor işte. Kendimizi sevdirmiş olamaz mıyız Bilecik'te. Babam akşamları, yemekten sonra, bu tür sözleri eve gelen konuklara söylüyordu da galiba. Birkaç kadın dinleyicisi vardı. Her akşam onlara, bir sürü olay, öykü anlatırdı. Hepsi kendi başından geçmiş. Bir akşam eve polis geldi. Hepimizi alıp Emniyet Müdürlüğüne götürdüler. Bir gece orada kaldık. O sıra, küçük kız kardeşim daha beş yaşında. Büyükannem ise en az altmış beş yaşında. Kafese konmuş, saç sakalı uzun dev bir adam anımsıyorum. Tahta sıranın üzerinde uyumuştuk. Kadınlar kavga çıkarmışlardı. Ertesi gün jandarma refakatinde sürgün yurdumuz olan Bilecik'e posta edildik.” (Perinçek-Duruel, 26). Bu olaydan sonra İstanbul hayatı Cemal Süreya için uzun bir zaman dilimi içinde kapanır.

Cemal Süreya ve ailesi Bilecik'e tekrar döndükten sonra şair, üçüncü sınıfın ikinci yarısını Bilecik Birinci İlkokulu'nda devam eder. Onun endişe ettiği duygu kendisini bir kategoriye koyamamaktır. “Şimdi çok sevdiğim sürgün sözcüğü beni allak bullak ediyordu. Bir gün büyükanne sormuştum: 'Neyiz biz?' diye. Bir şey anlamadı. 'Sürgün ne demek?' diye yineledim. Sürgün 'menfi' demekmiş, menfaya gönderilenlere menfi denirmiş. Bir an aklıma Yavrutürk dergisindeki bir tefrika geldi. 'Bir Göçmen Çocuğun Anıları'. 'Göçmen miyiz biz diye soruyu değiştirdim. 'Evet, işte buldun, göçmeniz biz' dedi.” (Perinçek-Duruel, 30). Bu konuşma, Cemal Süreya'yı gireceği kategorinin belli olması açısından rahatlatmıştı. Onun bu söylemi benimsemesi kısa sürdü. Bir gün küstüğü bir arkadaşıyla herkes onları barıştırmak ister. Süreya, barışmaya yanaşmaz. Öğretmeni de “Kürt damarı tuttu” demesiyle şair kendisini aşağılanmış hisseder. Başka bir gün bir arkadaşı şairin arkasından “Sümüklü Kürt!” deyince Süreya dayanamaz eve gidip saatlerce ağlar. Böylece sürgünün getirdiği ötekileştirme de şairde derin yaralar bırakır. Bütün bunlara bir de üvey anne mezalimi eklenir (Perinçek-Duruel, 30).

Cemal Süreya, annesi öldükten sonra sürekli yeni bir anne hayaliyle yaşar. Ancak babası çocukları için üvey anne istememektedir. Bu süre altı yılı alır. Şairin babası Hüseyin Bey, sonunda evlenmeye karar verir. Ailenin bütün fertleri uygun bir eş adayı bulur. Ancak

Hüseyin Bey, farklı biriyle evlenmek niyetindedir. “*Cevapta Refika Hanım önerildi. Babam, ' o çok şişman, çamaşır yıkayamaz, Esmâ Hanım olsa..' dedi. anlaşılın gözü ondaydı. Amcalardan yanıt geldi. O size uygun değildir diye. yine de bir gün, yenge, Esmâ'yı getirdi. Esmâ ilk gün çamaşır yıkadı, ikinci gün babamla kavga etti, üçüncü gün eve yerleşti.*” (Perinçek-Duruel, 38). Üvey anne Esmâ'nın gelişi, Süreya ve kardeşleri için yavaş yavaş bir kâbusa dönüşür. Esmâ, Cemal Süreya ile kardeşlerini ayırmaya çalışır. Onların Süreya ile konuşmasını yasaklar. Üvey anne sürekli Cemal Süreya'nın kız kardeşlerine iş yaptırır ve onlara zulüm eder. Kızlar ev işleri yüzünden sürekli okula geç kalırlar. Şair, üvey anne mezalimine değinirken şu örneği verir: Bir gün Perihan kuyudan su çekerken ip kopar. Kova kuyuya düşer. Perihan Esmâ'dan korktuğu için kuyuya sarkar ve kovayı almaya çalışır. Esmâ bunu görür, Perihan'ın saçlarından tutup kuyuya sarkıtır. Bu durum şairin belleğinde derin bir iz bırakır. Şair anısını aktarırken “*Bu yüzden kız kardeşimin saçları gür değildir*” (Oral, 1990: 172; Perinçek-Duruel, 39) der. Şair, artık yaşadıkları karşısında evden kaçma planları kurar. Çözüm olarak da yatılı okulda okumayı hedefler. “*Ben evden kaçmak için gizlice parasız yatılı sınavına girdim. Oradan, o evden kaçtım ama kardeşlerimin derdi hep içimdeydi.*” (Perinçek-Duruel, 30). Birkaç yıl sonra Esmâ dayanılmaz bir hal alır. Hüseyin Bey, ne yaparsa yapsın ondan kurtulamaz. Sonunda Esmâ mahallede tartıştığı bir kadını darp edince İstanbul'a kaçar. Çocuklar için bu olay gerçek kurtuluş olur.

Şairin hayatında sürgün ve üvey anne mezalimi önemli yer edinir. Bu olaylar şairin belleğinden hiçbir zaman silinmez. Üvey anne mezalimi anne özlemini arttırdığı için şair, anne şefkatini başka kadınlarda arar.

1.1. Cemal Süreya'da Anne Arketipinin Derinliği

Jung, bir hastayı tedavi etmek istediğinde onun çocukluğundaki bazı gizemleri ortaya çıkarmak ister. Kişinin anneye olan ilişkisi çok önemlidir. *Anne*, hem nevrotik durumları tedavi bakımından hem de arketip değerlendirmeleri destekleyecek en önemli argümandır. Jung, çocuğun anne arketipini bir hastasında değerlendirmek için şu ifadeleri kullanır: “*Bu nedenle içgüdü ilk fırsatta anne yerine başka bir obje koyar. Bu obje gerçek annenin yerine geçecekse, bir bakıma ona benzemesi gerekir. Hastamızda da böyle bir durum söz konusu. Çocuk fantezisinin Köln Katedrali simgesine sıkı sıkıya tutunması, annesinin yerine koyacak bir obje bulmayı amaçlayan bilinçdışının gücüne tekabül etmekte. Bilinçdışı gereksinim, çocuksu bağım zedeleneceği söylendiğinden daha da kuvvetleniyor. Çocuk muhayyilesinin kilise fikrine tutkuyla yapışması bundan; çünkü klise tam anlamıyla annedir.*”

Dilimizde sade kilise ana değil, Dahası kilisenin rahminden söz ederiz. Benedictiofontis diye bilinen bir törende vaftis kurnasına ‘Immaculatus divini fontis uterus’ (Meryem'in lekesiz rahmi) deriz.” (Jung, 2006: 178). Arketipsel açıdan burada vurgulanan aslında kilise değil, kilise gelişmemiş bilinçdışı bir etikettir. Bu durum “*Hristiyan kilisesinin özel ayrıcalığı değil; kilise, belki de insanlık kadar eski, içgüdüsel bir çabanın sadece en son ve Batıya özgün bir biçimidir.*” (Jung, 178). Jung’un bu sözlerinden yola çıkarak, bir kişinin hayatında annesinin yerine neyi koyabileceği anlaşılabilir.

Anne arketipi, bütün insanların ortak bilinçdışının bir unsurudur. Jung’un anima diye adlandırdığı, kadın arketipinin bir bölümüdür. Kadın arketipi kutsal ve iyi olduğunda annedir. Toprak ana, Meryem ana, Verimlilik ve üretkenlik tanrıçaları da buna örnektir. Anne arketipi çok yönlüdür. Biri her varlığı, her canlıyı kucaklayan anne iken bir diğeri düşmanlık beslenen annedir. Süheyla Yüksel bir araştırmasında anneyi düşman arketipi olarak yansıtır. Kızın anne kompleksi yani elektra karmaşası ele alınır. Anneye karşı asla özdeşleşme noktasına varmayan bir hayranlık söz konusudur (Yüksel, 2010: 220).

Anne arketipi, annesizlik arketipini de doğurur. Annesizlik arketipi insanın savunmasız ve muhtaç anlarında ortaya çıkan bir duygudur. Pearson, annesizlik arketipi ile şu değerlendirmelerde bulunur: “*Hiçbirimiz, arada sırada kendimizi annesiz bir çocuk gibi hissetmeyecek kadar gelişmemişizdir.*” (Pearson, 2003: 277). Mitoloji ve edebiyat bizim arketipleri anlamamızda önemli bir kaynak özelliğine sahiptir. Şair ve yazarlarla onların oluşturduğu kahramanlar bize bilinçdışından bilince doğru uzanan yolda ışık tutarlar. Bu kahramanların hayat serüvenleri oldukça trajiktir. “*Odipus doğar doğmaz babası tarafından bir dağın eteklerinde ölüme terk edilir. David Copperfield acımasız bir yetimhanede yaşamıştı. Kralın gayri meşru oğlu olan kral Arthur gerçek anne- babasını bilmeden başkaları tarafından büyütülmüştü. Sinderella'nın kendisine hizmetçi muamelesi yapan kötü bir üvey annesi vardı.*” (Pearson, 277). Bu mitik ve edebi anekdotlar yazılırken yazarın hayatından da bağımsız yazılmaz. Bunun ilk örneğini Psikanalizmin kurucusu Sigmund Freud verir. Freud’un kaleme aldığı *Dostoyevski ve Baba Katilliği* yazısı *Karamazov Kardeşler* romanından yola çıkarak Dostoyevski’nin babasına duyduğu nefreti ortaya koyar. Babaya duyulan nefret anneye karşı şefkati arttırır. Yazarlarda bazen de anneyi kaybetme, anneye duyulan özlemi ömür boyu hissettirir. Annesini erken yaşta kaybedip onun yokluğunu eserlerine yansıtanlardan biri de Cemal Süreya’dır.

Cemal Süreya'nın annesinin erken vefatı şairin hayatı boyunca kendisinde derin izler bırakır. Anne her zaman onun için ulaşılmaz bir kadındır. Süreya'nın dayısı annesini şöyle tarif eder. “*Annen bir tül kadar beyazdı. Biz ona Beyaz derdik. O kadar güzel bir kadındı.*”¹

Süreya'nın annesi ve bütün aile büyükleri şaire çok düşkünlüdü. Özellikle annesi yaşadığı dönemde onun *zayıf ve çelimsiz* olmasını kendisine dert edinir. Şairin annesi, Süreya küçükken Kerem ile Aslı'nın hikâyesini anlatarak onu kandırıp yedirmeye çalışır. Bunu da zorla süt veya yiyecek vererek gidermeye çalışır. Annesinin ölümünden kısa bir süre önce bu durum Süreya için unutulmaz bir an olur ve bu durum şairin şiirine yansır.

"Bir çocuktun sen.

Bir çocuktun sen, bir bardak su duruyordu eşikte.

Dolu bir bardak duruyordu eşikte.

O zaman sen daha neydin ki, annen Alucra'nın gizli su kürelerinden

geçirdi seni; at arabalarıyla ve büyük bir kalabalıkla gidilen baş döndürücü mavi su

kürelerinden geçirdi seni; at arabalarıyla ve büyük bir kalabalıkla gidilen baş

döndürücü mavi su kürelerinden. Neden sonra aldın o bardağı; o yüzyıl beklemiş sütü;

çırpınarak bir tülbentten süzölmeye uğraşan o koyu, o beyaz, o rahatsız sübyeyi içtin

elinden. Annen miydi? Kesik saç ve açık ensesi miydi teyzenin? İçtin elinden kar mı

yağacaktı artık.” (Süreya, 2008: 93).

Cemal Süreya'nın, “*Bir çocuktun sen*” dizesiyle başlayan ve çocukluğunu anlattığı şiirinde, “*annen Alucra'nın gizli su kürelerinden geçirdi seni; at arabalarıyla ve büyük bir kalabalıkla gidilen baş döndürücü mavi su kürelerinden*” dizeleri oldukça gizemlidir. Cemal Süreya, çocukluğunda annesiyle gittiği Alucra'daki mavi su kürelerinin etkisinde kalır. Onun hatırladığı şey ya Alucra'daki sıcak su kaplıcaları ya da inanılmaz güzellikteki mağaralardır. Asıl dikkat edilmesi gereken Cemal Süreya'nın annesine olan bağlılığı ve ona duyduğu gizli aşkın bu şiirlerde karşılığını bulmasıdır. Cemal Süreya her kadını biraz annesi gibi sevmiştir (Yuceer, 2015).

¹ “Bu ifade, Cemal Süreya'nın kız kardeşi Ayten Seber Kazak tarafından biyografi görüşmesi sırasında söylenmiştir.” Feyza Perinçek, Nursel Duruel, *Cemal Süreya-Şairin Hayatı Şiire Dahil*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1995, 13.

Şairin annesi, onu bu dünyada hayata bağlayan en kutsal varlıktır. Annesi Cemal Süreya'nın şairliğinin sebebidir. O, Süreya'da ileriye dönük kadın tutkusunun da oluşmasında etkilidir. Annesinin anlattığı masallar Süreya'nın unutamadığı anılarıdır. Anne, çok erken yaşta hayatını kaybeder. Bu da Cemal Süreya'da unutulmaz duygulara sebep olur. "*Küçük kalbimdeki kuş ölmüştü.*" (Ercan, 1986; Perinçek-Duruel, 19) ifadesiyle şairin annesine olan düşkünlüğünü görebiliriz.

Süreya'nın hiç unutamadığı anıları, anne şefkatinin saflığıyla doludur aslında. Anne arketipi, şefkat ve paklığın sonucunda meydana gelir. Şairin annesine dair kalan her şey saf ve temizdir. Süreya, bu saflığı hiç kimsenin hiçbir yerde bulamayacağını *Gitsin Efendim* şiiriyle aktarır:

*"Gidilmemesi gereken bir içkivi
(Dişçiler, sakatlar, kalbi çürükler gitsin)
Gidilmemesi gereken bir ev Dikmen'de
(Üç kaatçılar, yalancılar, pijamalılar gitsin)
Gidilmemesi gereken bir ev Y. Mahalle'de
(Dönekler, uğrular, şerbetçiler gitsin)
Yolcu bir bardak çay için benimçin
(Aşıklar, şairler, işsizler içsin)
Yaprak, mevsimin içi ve Çin-i Maçın
(Devrimciler, namus erbabı, doğrucular içsin)
Yolcu o şarkıyı bir kez daha dinle benimçin
(Çıplaklar, mert kişiler, kuzular içsin)
Bin dokuz yüz o yıllarda içtiğim sigara
(Bin yıl koynumda beslediğim yılan içsin)
Tam bir yıl can alacağım birinden
(Bir yılmuda işte falan filan içsin)
Her şeyi öğrenir kişi ve bağışlar sonunda
(Bir anamın sütü kaldı onu da bulan içsin)
..."* (Süreya, 318).

Şair, bu şiirindeki birinci dizlerde özellikle olumsuz mekân ve davranışları işaret ederken parantez içindeki cümlelerde ise birinci mısralardaki eylemleri yapabilecek olumsuz karakterlerden söz etmektedir. Son mısrada ise annenin şefkatini ve merhametini sütüyle özdeşleştirmiştir. Aslında anne de öldüğü için o şefkat ve merhametin hiç bir zaman olamayacağını ifade etmektedir.

Şair, hayatının geri kalan bölümünde kadınlara duygusal anlamda oldukça bağlı kalır. Kadın, şairin hayatında büyük bir anlama sahiptir. Bazı şiirlerinde aşık olduğu kadınlarla annesi arasında bir özdeşlik kurar.

*“annem çok küçükken öldü
beni öp sonra doğur beni”* (Süreya, 84).

Süreya'nın anne sevgisini ve özlemini arttıran annenin fedakâr ve savaşçı arketipidir. Savaş annenin çocuğuyla beraber ve onu koruma içgüdüsüdür. Fedâkarlık ise çocuk için her türlü fizyolojik ve psikolojik sıkıntıya katlanmadır (Pearson, 188). Annenin en büyük fedakârlığı çocuk dünyaya getirme arketipidir. Bu istek içgüdüsel bir davranıştır. Bütün kadınların yaratılışında doğurganlık vardır. Bu doğurganlığın sonunda bebeği sahiplenme ve yaşatma duygusu bilinçdışına kodlanmıştır. Anneden kopan bebekte de bir anne arketipi oluşur. Şairde de anne arketipi derin izler bırakır. Süreya, bu izleri hayatına giren bütün kadınlara yoğun bir şekilde yansıtır.

1.2. Kadın ve Aşk Denkleminde Cinsellik Arketipi

Jung, erkeğin kadınsılık yönünü anima kavramıyla açıklar. Anima, erkeği duygusallaştıran bir arketiptir. Jung, anima arketipi için şu ifadeleri kullanır. *“Her erkek, içinde, sonsuzca varolan bir kadın imgesi taşır; bu belli bir kadının imgesi değildir. Gerçekte bilinçdışındadır bu imge; erkeğin canlı olarak sistemine kazılmış, ilksel kaynaklı kalıtımsal bir etkidir; kadınsı olanın, bütün yaşantılarının damgası, ya da arketipidir. Bu imge bilinçdışı olduğu için, sevgilinin kişiliğine bilinçdışına yansıtılır, bu aşk veya nefretin başlıca nedenlerindedir.”* (Jung, 2006: 404). Anima arketipinin arkasında bir kadın duygusu vardır. Erkekteki duygusallığın sebebi de anima arketipidir. Anima arketipi, özellikle kadınlara duygusal anlamda düşkün olan erkeklerde görülür. Anima arketipini destekleyen iki unsur da cinsellik ve aşktır. Buradaki cinsellik erkeğin haz duygusuyla karıştırılmamalıdır. Cinselliğin temeli, duygusal bir kadın erkek birlikteliğidir.

Anima arketipini bir erkekte ortaya çıkarmak güçtür. *“Örneğin bir erkek, animasını kabul ederek ve onu bilmeyi öğrenerek daha anlayışlı olabilir ya da sezgilerinin duygularını geliştirebilir. Ancak, Tanrıçalara ya da Meryem Ana'ya yakıştırılan niteliklere sahip olamaz. Bu nitelikler onun için sevecenlik, iyilik, yardımseverlik yaratıcılık v.b. biçimlerde varolabilir.”* (Fordham, 2011: 76). Anima arketipini mitolojide, efsanelerde, romanlarda, hikâye ve masallarda şiirlerde ortaya çıkarmak mümkündür. Cemal Süreya'nın şiirlerinden yola çıkacak olursak animanın etkisi gözle görülebilir niteliktedir. Şairdeki anima arketipi merhamet, aşk ve cinsellik üzerine kuruludur. Süreya'nın ilk kadın hayranlığı altı yaşında başlar. Evlerinin karşısında on sekiz yaşında varlıklı bir ailenin kızı olan Perihan'da gözü kalır. Bu yüzden kız kardeşinin adını Perihan koyar. Şair, 1980 yılında Ali

Koçman'la yaptığı bir röportaj sırasında beş yaşından beri kadınların kendisini etkilediğini ifade eder. (Perinçek- Duruel, 15). Şair hayatı boyunca yalnız kalmaz. Hayatında sürekli kadınlar yer alır. Onun şiirlerinin çoğunda hayatındaki kadınlardan izler bulmak mümkündür.

Süreya'nın ortaokulda ilk aşkı ve sonra ilk eşi olan Semiha Hanım onun şiir anlamında şairin annesinden sonra ilk ilham kaynağıdır. Semiha Nemli'ye duyduğu hisler, ona şiir yazarak Süreya'nın adının şaire çıkmasına neden olur. Oadaki aşkın ilk yansımaları ortaokulda *Kızıl Mısralar* başlığıyla yazdığı;

“*Seni sevdiğim anda her şeyim kızıl oldu/ Masmavi defterime kızıl satırlar doldu.*” (Perinçek- Duruel, 50), sözleri ilk kıvılcım olarak görülür.

Şaire göre aşk, insanda bulunan iki özellikten biridir. Aşk, duygusal boyutuyla beraber cinsel boyutuyla da değerlendirilmelidir. İnsanın özü cinsellik üzerine kuruludur. Kadın-erkek ilişkisi içinde cinselliği atlamak, eksik bir aşk olarak kalacaktır. “*Hayatımda da yazdıklarım da cinsel duygu ağır basar. Bunun böyle olmasını istediğim için değil. Zaten öyle olduğu için. İnsan hayatının binlerce yıllık serüvenidir: Açlık ve aşk. Kenarda bir konu değil aşk ya da cinsellik.*” (Cengiz, 2004: 3). Şair, cinselliği kenara atılmış mahrem bir davranış olarak görmez. Süreya, toplumun cinselliği büyük bir sorun olarak algıladığı ancak bu baskıcı anlayışın düzelmesi gerektiğini ifade eder.

Süreya, cinselliği aşktan bağımsız düşünmez. Cinsellik aşkın bir sonucudur. İnsanda doğal bir ihtiyaç olan cinsellik sansürlü şiire yansımalıdır. Aşkın derinliğiyle yazılmış olan *Üvercinka* şiiri cinselliği de içinde barındırır.

“*Laleli'den dünyaya doğru giden bir tramvaydayız
Birden nasıl oluyor sen yüreğimi elliyorsun
Ama nasıl oluyor sen yüreğimi eller ellemez
Sevişmek bir kere daha yürürlüğe giriyor
Bütün kara parçalarında
Afrika dahil*” (Süreya, 38).

Şairin anima arketipinden bağımsız olmayan duygusallık yönü çok ağır basar. Şairin bu duygusallığını en çok *Üvercinka* şiirinde görmekteyiz. Çünkü *Üvercinka* şiirinin bir hikâyesi vardır. “*Cemal Süreya ilk evliliği sırasında adını açıklamak istemeyip ‘Üvercinka’ diye adlandırdığı bir kıza aşık olur. Yasak aşk yaşadığı bu kız onu ve bütün aile hayatını etkiler. Sevdiği bu kıza ilgili ‘Üvercinka’ adlı şiiri yazar. Cemal Süreya bir söyleşisinde Üvercinka’yla ilgili şu sözleri söyler: ‘Üvercinka odasıydı. Kendimi asarken kullandığım ipi kemer diye beline sarıyordu.’*” (Perinçek- Duruel, 105). Bu hikâye şairdeki anima

arketipini ortaya çıkarmada bize malzeme verir. Şair, erotizm ve aşk duygularıyla hareket eden bir kişidir. Bu duyguları evli olmasına rağmen durduramaz. Şairin hayatında sürekli kadın, aşk ve cinsellik olmuştur.

Cemal Süreya, kadını hayatının vazgeçilmez bir parçası haline getirir. Kadın, aşk ve cinsellik olgusu şairin birçok şiirinde kendisini gösterir. Şairin neredeyse bütün şiirlerinde kadın ve ona duyulan yoğun bir duygusallık görülür.

*“Yalnız aşkı vardır aşkı olanın
Ve kaybetmek daha güç bulamamaktan
Sen yüzüne sürgün olduğum kadın
Kardeşim olan gözlerini unutmadım
Çocuğum olan alnını sevgilim olan ağzını
Dostum olan ellerini unutmadım
Karım olan karnını ve önlerini
Oruspum olan yanlarını ve arkalarını
İşte bütün bunlarını bunlarını bunlarını
Nasıl unuturum hiç unutmadım”*(Süreya, 48).

Şairde sadece cinselliğe yönelik bir kadın tutkusu görülmez. O, sevgilisini yukarıdaki şiirde bazı özellikleriyle kardeşi, bazı özellikleriyle çocuğuyla özdeşleştirmektedir. Bu durum şairin anne ve aileye olan bağlılığın bir sonucudur. Bunların dışında kadın, şair için hem fiziksel hem de ruhsal olarak ön plandadır. Şairin geçmişine baktığımızda kadına olan tutkusu, anne özleminin ve eksik kalmış bir şefkatin sonucunda meydana gelmektedir.

Şair, kendi arşivinde çıkan bilgilerde kadına olan düşkünlüğünü itiraf eder. Don Juan ile Casanova karşılaştırmasında şair kendisini Casanova'ya benzetir:

“Don Juan baştan çıkarır:

Tehlikeli Alakalar'daki Valmont odur. Güç, kadına yönelir. Namus erdem taslayan kadına.Casanova, güç kadına yaklaşmak istemez. Kopma, ayrılma istemez. (Don juan ister, kendisi bozuşur. Zaferidir. Kadının bozuşmasına katlanamaz.) Casanova'da ise hep kadın ayrılır. Kadın bilir onun güvenilmezliğini. İki günlük sevgili cömert, sevecen. Evlenme teklifi yapar ama kadın bilir ki onunla evlilik sağlam değil. Kin bırakmaz, öfke bırakmaz ardında. Don Juan sevgilileri ise onu yıkıntı içinde anarlar. Casanova, eski sevgilisiyle yeniden buluşabilir, onlarla yeni bir aşk ya da evlenme için maddi olmak da sağlayabilir.” (Perinçek- Duruel, 375).

Cemal Süreya'nın kadına yaklaşımını yukarıdaki karşılaştırma özetlemektedir. Kadın onun için bir meta değildir. Şair, çoğu şiirinde kadının duygusal yanını ön plana çıkarır. Şair, evlenip boşandığı Zühal

Tekkanat ve Seniha Nemli'yle de küs kalmaz. Boşandıktan bir süre sonra Zühal Tekkanat'ın başka biriyle evliliği söz konusu olduğunda nikahında şahitlik yapabileceğini ifade eder. O, hayatı boyunca yaşadığı bütün kadınları özlemle anar.

*“Büyük bir tatla düşünürüm seni A
Ya sen B, inan ol hala tatla
C, eskisi gibi tatla
Eskisinden az olmayan bir tatla
Yeni bir tatla seni D
Eskimeyen bir tatla
Daha bir tatla seni E,
F,”* (Süreya, 48).

Cemal Süreya, şiirlerinde herhangi bir kurala bağlı kalmaz. O, şiirlerinde dilbilgisi kurallarına dikkat etmez. Bazı şiirleri yarım kalmış gibidir. Belli bir kafiyeye düzeni göze çarpmaz. Ancak onun şiirlerinde bir kompozisyon bütünlüğü vardır. Şiirlerinde konu ve tema bütünlüğü görülür. Şiirlerindeki cinsellik teması herhangi bir geleneksel engele takılmaz. Süreya'nın şiirlerindeki cinsellik arketipi duygusallık sonucu gelişen bir eylemdir. Şair; kadını işlerken cinsellik ve aşktan bağımsız düşünmez. Onun şiirlerinde kadın arketipini, cinsellik ve aşk arketipi destekler. Cinsellik arketipi herkeste farklı görülebilir. Ancak bu insanoğlunun dünyaya gelişinden itibaren hafızaya kodlanmış bir davranıştır. Bu davranış bazen üremek amacıyla bazen de duygusal yakınlaşma sonucu gerçekleşmektedir. Cemal Süreya'daki cinsellik ve aşk arketipleri açıkça görülebilir niteliktedir.

1.3. Elmanın Cazibesindeki Sır: Havva Ana Arketipi

Jung, kadim ve ilahi dinlerdeki kıssaları arketipsel açıdan çok önemser. Çünkü dindeki anekdotlar bize arketiplerle ilgili ipuçları verir. *“Jung'un dinin daha genel ifadeyle inancın insan ruhunu iyileştirdiği, geliştirdiği”* (Gariper- Küçükcoşkun, 2009: 28) tespitini yapmak mümkündür. Ona göre teolojik anekdotlar insan davranışlarını anlamlandırmada bize referansta bulunur. Arketipin de yola çıktığı en önemli iki referans: din ve mitolojidir. Ancak Cemal Süreya şiirlerinde mitolojiye neredeyse hiç yer vermez. Süreya, şiirde mitolojiyi çok kullananları 1966'da yazdığı *Mitoloji Havarileri* ve 1976'da yazdığı *Kita Sahanlığından* yazılarıyla eleştirir (Afacan, 2003: 139).

Süreya'nın şiirlerinde dini arketipler yer alır. Ancak bu arketipler, satır aralarına gizlenmiştir. Şair kendi hayat evrenini, gördüğü ve ilgisinin çeken her nesneyle özdeşleştiriyor. Şair *Elma* adlı şiirinde *Havva Ana* arketipi üzerinden kendisini Adem peygambere benzetiyor.

“Şimdi sen çırılçıplak elma yiyorsun
 Elma da elma ha Allahlık
 Bir yarısı kırmızı bir yarısı yine kırmızı
 Kuşlar uçuyor üstünde
 Gökyüzü var üstünde
 Hatırlanacak olursa tam üç gün önce soyunmuştun
 Bir duvarın üstünde
 Bir yandan elma yiyorsun kırmızı
 Bir yandan sevgililerini sebil ediyorsun sıcak
 İstanbul'da bir duvar

 Hatırlanacak olursa seninle beraber soyunmuştum
 Bir kilisenin üstünde
 Bir yandan çan çalıyorum büyük yaşamaklara
 Bir yandan yoldan insanlar geçiyor çoğul olarak
 Duvarda bir kilise
 İstanbul'da bir duvar duvarda bir kilise
 Sen çırılçıplak elma yiyorsun
 ...” (Süreya, 25).

Bu şiirden yola çıkarak şairin çok geniş bir hayal dünyası olduğunu görebiliriz. Bu hayal dünyasının arkasında ironik bir gönderme var. Dini bir motifi kendi ironi dünyasından geçirerek yazıya aktarır. Süreya, bu şiiri bir kilise duvarı üstünde Âdem ve Havva'nın yasak meyveyi yiyerek dünyaya atıldıklarını gösteren bir resimle karşılaşmış yazdığı söylenebilir. Bu şiirde ilk kadın ve erkek arketipi vardır. Dünyaya gelen bütün insanlarda bir kadın ve bir erkekte türeme arketipi olduğu bilinmektedir. Bu düşünce insanlığın beynine kodlanmıştır. Yazar ise bu şiiriyle kendisini Âdem ile özdeşleştirir. Havva'ya karşı bakış açısını kendi şiirsel üslubuyla kaleme alır.

1.4. Kutsal Azize: Meryem Ana Arketipi

Jung'un *kolektif bilinçaltı* olarak tanımladığı arketipsel eleştiri, din ve ritüeller üzerinden somutlaştırmaya çalışılır. Kadının el değmemişliği ilkel toplumlardan günümüze kadar gelen insanoğlunun tercih ettiği bir yaklaşımdır. İlkel toplumlarda bir kadın tanrıya kurban edileceği zaman mutlaka bâkire olmalıdır. Eski, Doğu ve Batı medeniyetlerindeki krallar eşlerini ve cariyelerini bâkirelerden seçmişlerdir. Hristiyan inancına göre din kadınları olan azizeler, bâkire olmalıdır. Bilinen en kutsal bâkire ise Hz. İsa'nın annesi *Meryem Ana*'dır. Meryem Ana, hem Hristiyan hem de İslam dinine göre kutsal bâkiredir. Bekâret anlayışı şair ve yazarların eserlerinde de kendisine

yer bulur. Bu anlayışı şiirlerine yansıtan şairlerden biri de Cemal Süreya'dır.

Bekâret yaklaşımı, sadece kadın üzerine kurlu bir anlayış değildir. İnsanoğlunun elinin değmediği toprak parçası, doğal yerler, keşfedilmeyen veya keşfedilip de insanın tabii halini bozmadığı bütün yerler bakirdir. Cemal Süreya, şiirlerinde özellikle kadının bâkireliğine değinir. Onun için kadın bakire ise kutsaldır. Şair *Şu da Var* adlı şiirinde bâkire bir kızla ilgili cinsel içerikli duygularını yazıya aktarır:

*“Bir de var sen koynumda yatıyorsun
Güzelsin güzelliğin mutlak amenna
Kızlığın masanın üstünde
Kocana saklıyorsun*

*Oysa koca da ne benim kollarım var
Soy bir portakal yedir bana dilim dilim
Ben Uzunminareliyimdir doğma büyüme
Ne yapıp yapıp denizi görmek isterim”* (Süreya, 27).

Cemal Süreya, şiirlerinde bâkireliğe karşı bir ilgisi olduğunu gösterir. İkel toplumlardan bu yana bütün erkeklerin böyle bir yaklaşımı vardır. Bu yaklaşım erkekteki *animus* arketipinden kaynaklanmaktadır. Animus arketipinde erkek güçlüdür. O, güçlü ve saf olanı ister. Animusun beğendiği kadın figürü; inatçı, ukala ve bâkire bir genç kız olabilir (Jung, 2006: 72). Edebiyatta bilinen animusun beğendiği anima figürleri; Truvalı Helen, İlahi Komedyada'ki Beatrice, Don Kişot'un Dulcinea'sıdır (Jung, 2006: 73). Cemal Süreya'nın şiirlerindeki ruh yapısında güçlü bir animus arketipini görmek mümkündür. Onun bakireliğe karşı duyduğu ilginin bir başka şiirine yansımaları şöyledir:

*“Şimdi sen tam çağındasın yanıma varılacak
Önünde durulacak tam elinden tutulacak
Hangi bir elinden güzelim hangi bir
Bir elinde kızlığın duruyor garip huysuz
Öbür elinde yetişkin bir gün ışığı”* (Süreya, 21).

Süreya'nın bu şiirinden de anlaşılacağı üzere şiirde yeniliğe ve bakireliğe karşı bir ilgi vardır. O, şiirlerini yazarken herhangi bir ideolojiye veya bir anlayışa bağlı kalmaz. Söylemek istedikleri direkt sansürsüz kaleme alır. Bu durum biraz da mevcut düzenden kaynaklanmaktadır. O dönemde seküler hayat anlayışının koruyucusu olan ordu hakimiyeti elinde bulundurmaktadır. Bu yüzden dinin cinselliğe olan mesafeliliği onlar için daha tehlikelidir. Bu yüzden cinselliği açık bir şekilde kalemine aktaran yazarların herhangi bir endişesi bulunmamaktadır. Bunun dışında şair dil açısından da bağımlı

değildir. Cemal Süreya'nın şiirlerinde gramatik açıdan bir bağımlılık yoktur. O, İkinci Yeni şiir anlayışından da yola çıkacak olursak şiirde şekilciliğe karşıdır. Ancak şiirlerinde kadına bağımlı bir tema vardır. Onun şiirlerine baktığımızda hayatı şaire anlamlı kıldıran tek varlık kadındır. Bu kadın; anne, sevgili, eş ve yasak ilişki yaşadığı kişilerdir. Süreya'nın şiirlerindeki bekâret anlayışı; kadında tazelik ve uyumsuzluğun göstergesidir. Şairin bâkirelik olgusuna karşı bir hayranlığı söz konusudur. Onun şiirlerinde kadına karşı bir iyimserlik görülür. Bu iyimserliğin sebebi ise anima arketipinden kaynaklanmaktadır.

Sonuç

Jung'un Arketipsel eleştiri kuramı, insanoğlunun varoluşundan bu yana kolektif bilinçdışının bir ürünüdür. Jung, Freud gibi bilinçaltından ziyade insan davranışlarını açıklamak için bilinçdışına yoğunlaşır. O, kuramını somutlaştırırken ritüel, mitoloji ve masaldaki kahramanları kullanır. Jung'un bu kuramı, birçok yazara ilham kaynağı olur, kimi yazarlar bazı eserleri bu kurama göre inceler. Arketipsel eleştiri çalışmaları, önce Batı'da uygulanır daha sonra edebiyatımızda da bazı eserler bu kuram doğrultusunda bilimsel açıdan incelenir. Eserler incelenirken yazarların hayatlarındaki izler de göz önünde bulundurulur. Eserlerdeki yaşantılar da arketipsel eleştiriye ortaya çıkarmada önemli bir yere sahiptir. Bu yaşantıların olduğu eserlerden biri de Cemal Süreya'nın şiirleridir.

İkinci Yeni şairlerinden biri olan Cemal Süreya, şiirlerine hayatını yansıtır. Onun küçükken yaşadığı travma, şiirlerinde yoğun bir psikolojik yaşantı oluşturur. Özellikle şairin annesini küçük yaşta kaybetmesi, kadına karşı ilgisini arttıran bir yapıya bürünür. Şairin kadına karşı ilgisi hayatı boyunca devam eder. Onun bu yaklaşımını, çoğu şiirinde görmek mümkündür. Süreya'nın şiirlerinde *kadın* önemli yer tuttuğundan, şiirleri arketipsel açıdan değerlendirilebilecek bir özelliğe sahiptir. Şairin hayatındaki kadına yaklaşımı bütün yönleriyle şiirlerine yansır. Bunlar; duygusallık, aşk ve cinselliktir. Bu yönleriyle şiirler incelendiğinde arketipsel bir incelemeyle şiire farklı bir bakış getirdiği görülmektedir. Onun şiirlerinde *kadın* ele alındığında; anne arketipi, cinsellik ve aşk arketipleri, Havva ana arketipi, yenilik arketipi öne çıkar. Cemal Süreya'nın şiirlerinde kadına yönelik arketipsel yaklaşım, kadın imgesine farklı bir bakış açısı oluşturur.

Kaynakça

- Afacan, A. (2003). *Şiir ve Mitologya- Cumhuriyet Dönemi Şiirinde Yunan ve Latin Mitologyası*. Ankara: Doruk.
- Carol, S. P. (2003). *İçimizdeki Kahraman- Yaşadığımız Arketipler Hayatımızı Nasıl Etkiliyor? Onların Gücünden Nasıl Yararlanabiliriz?*. İstanbul: Akaşa.
- Cengiz, M. (2012). *Cemal Süreya- İkinci Yeni Bilincinin Kurucu Gücü*. İstanbul: Şiirden.
- Cengiz, M. (2004) *Hayat, Edebiyat, Siyaset/ Ahmet Oktay ile Dünden Bugünden*. İstanbul: Everest.
- Fordham, F. (2011). *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*. Ankara: Say.
- Gariper, C. ve Küçükcoşkun, Y. (2009). *Yakup Kadri'nin Nur Baba Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Jung, C. G. (1996). *Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi*. Büyükinal, E. (Çev.). İstanbul: Say
- Jung, C. G. (2001). *Anılar, Düşler, Düşünceler*. Kantemir. İ. (Çev.). İstanbul: Can.
- Jung, C. G. (2003). *İnsan Ruhuna Yöneliş*. Büyükinal, E. (Çev.). İstanbul: Say.
- Jung, C. G. (2006). *Analitik Psikoloji*. Gürol, E. (Çev.). İstanbul: Payel.
- Jung, C. G. (2013). *Dört Arketip*. Yılmaz, Z. A. (Çev.). İstanbul: Metis.
- Kırtunç, A. L. (1994). *Sözcükler Meleği- Marge Piercy ve İlkörneksel Eleştiri*. İzmir: İleri.
- Korkmaz, R. (2004). *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker.
- Korkmaz, R. (2012). Arketipsel Sembolizm Açısından Dede Korkut Anlatılarındaki Yüce- Birey ve Alp Bilge Tipi, *Şerif Aktaş'a Armağan*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Perinçek, F. ve Duruel, N. (1995). *Cemal Süreya 'Şairin Hayatı Şiire Dahil'*. İstanbul: Kaynak.
- Pearson, C. S. (2003). *İçimizdeki Kahraman*, Ayanbaşı, S. (Çev.). İstanbul: Akaşa.
- Stevens, A. (1999). *Jung*. Çayır, A. (Çev.). İstanbul, Kaknüs.
- Süreya, C. (200). *Günübirlikler*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Süreya, C. (1992). *Uzat Saçlarını Frigya*. İstanbul: Yön.
- Süreya, C. (2008). *Sevda Sözleri*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Urkay, M. (2016). *Jung Psikolojisi*. Ankara: Yason.
- Yüksel, S. (2010). *Türk Edebiyatında Yunan Antikitesi*, Sivas: Asistan.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Sonbahar / Autumn
Sayı/Issue: 41 - Sayfa / Page: 151-164
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 04.07.2018 Kabul/Accepted: 02.08.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

**ELİF ŞAFAK'IN AŞK ROMANINDA
TAASSUP-TASAVVUF ÇATIŞMASI¹**

***BIGOTRY-SUFISM CONFLICT
IN ELİF ŞAFAK'S NOVEL AŞK***

Nurullah ESENDEMİR

Hacettepe Üniversitesi

Türkçe Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi

esendemirnurullah@gmail.com

Öz

Toplum hâlinde yaşayan insanlar, bu birlikte yaşama ve birlikte varlıklarını sürdürme süreçlerini, toplumun diğer fertlerine saygıya göstermek suretiyle mümkün kılarlar. Saygı, insani ilişkilerin temelini oluşturup daha gelişmiş münasebetlere kapı aralar. Saygıdan yoksun toplumlarda gelişim, başarı ve huzur aramak mümkün değildir. Bu yüzden toplumun her katmanındaki hayat kalitesi, farklılıklara saygı, fikirlere saygı, değişime saygı gibi saygının çeşitli boyutlarının varlığına bağlıdır.

Son dönem Türk edebiyatının en çok okunan yazarlarından Elif Şafak'ın 2009 yılında yayımlanan "Aşk" adlı romanı, büyük ses getirerek ciddi bir satış başarısı getirmiş, yılın en çok satan kitabı unvanını kazanmıştır. Yazar, bu eserini, postmodern edebiyatın anlatım imkânlarından biri olan iç ve dış roman şeklinde kurgulamıştır. İç romanda olaylar, 13. Yüzyılda Konya şehrinde geçer, Şems ile Mevlana'nın arasındaki olaylar anlatılır.

Bu çalışmada Aşk romanında yer alan taassup olgusu incelenmiş, taassup ve tasavvuf çatışması irdelenmiştir. Eserin incelenmesi sonucunda tasavvufi öğelerden sıkça yararlandığı, hoşgörü ve bağınazlık kavramlarının sık sık karşı karşıya getirildiği, kişiler ve olaylar aracılığıyla bu çatışma kurgulandığı tespit edilmiştir. Romanda bağınazlık eleştirilirken farklılıklara saygı, diğer

¹ Bu çalışma, 18-20 Mayıs 2017 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen ASOS 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

düşünce ve inanışlara hayat hakkı tanıma, insanlara önyargılı yaklaşmama, gibi alt boyutlara sahip olan hoşgörü kavramı çözüm olarak sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aşk, Elif Şafak, Taassup, Bağnazlık, Tasavvuf, Çatışma.

Abstract

People living in society make it possible to live together and to continue their existence together by showing respect to other members of society. Respect forms the basis of human relations and opens doors to more advanced relationships. It is not possible to look for improvement, success, and peace in societies without respect. Therefore, the quality of life at every level of society depends on the existence of various dimensions of respect such as respect for differences, respect for new ideas and respect for a change. The novel "Love" published by Elif Şafak who is one of the most-read writers of Turkish literature in the last period, brought a great sales success and won the title of the bestselling book of the year. The author has constructed this work in the form of the internal and external novel, one of the possibilities of postmodern literary expression. The events in the inner roman pass in the city of Konya in the 13th century and the events between Şems and Mevlana are explained. In this study, the case of bigotry in the novel "Aşk" was examined and the conflict between fanaticism and Sufism was argued. As a result of the study, it has been found that this conflict has been devised through the use of persons and events, in which the concepts of tolerance and bigotry, which are frequently used from mystical elements, are frequently encountered. The concept of tolerance, which has sub-dimensions such as respecting differences, criticizing differences in other languages, granting life to other ideas and beliefs and not approaching people prejudiced, is presented as a solution.

Keywords: Aşk, Elif Şafak, Bigotry, Fanaticism, Sufism, Conflict.

Giriş

Toplumlar hâlinde bir arada yaşayan insanlar, bu birlikte yaşama ve birlikte varlıklarını sürdürme süreçlerini, toplumun diğer fertlerine saygıya göstermek suretiyle mümkün kılarlar. Saygı, insani ilişkilerin temelini oluşturup daha gelişmiş münasebetlere kapı aralar. Saygıdan yoksun toplumlarda gelişim, başarı ve huzur aramak mümkün değildir. Bu yüzden toplumun her katmanındaki hayat kalitesi, farklılıklara saygı, fikirlere saygı, değişime saygı gibi saygının çeşitli boyutlarının varlığına bağlıdır.

İnsanların birbirlerine karşı geliştirdikleri saygıyı hoşgörü, farklılıklara karşı gösterdikleri tahammülsüzlükleri de hoşgürsüzlük olarak tanımlamak mümkündür. Hayatın her alanındaki olgu ve olaylar gibi bu iki zıt kavram da edebi eserlere yansımıştır. Böylelikle taassup-tasavvuf çatışması oluşturulmuştur. Tasavvufî öğelerin edebî eserlerde kullanılması, çok uzun zamandır devam eden bir gelenek olup Osmanlı

dönemi edebî anlayışımızda Divan ve Halk şiirimizde bu etkilerle rastlamak mümkündür (Gölpınarlı, 1985).

İnsanı konu edinen edebî eserler, insana dair her şeyi yansıttığı gibi insanın ve insanlığın yaşadığı çatışma ve çelişkileri yansıtır. İnsanlar arasındaki mücadeleyi ve fikirler arasındaki çatışmayı romanlar ve hikâyeler üzerinden izlemek mümkündür. Son dönem Türk edebiyatının en çok okunan yazarlarından Elif Şafak'ın eserleri, birçok bilimsel çalışmaya konu edilmiştir. Alinyazında Elif Şafak'ın romanlarını tematik açıdan (Çakır, 2007), içerdiği halkbilimi unsurları açısından (Karadeniz Yağmur, 2011; Haşlak, 2011), şahıslar kadrosu bakımından (Tural, 2006; Arzum, 2006) inceleyen ve diğer açılardan (Aras, 2009; Duru, 2011; Yavru, 2010; Balta, 2011; Sazyek, 2010; Akdaş, 2006) ele alan çok sayıda çalışmaya rastlamak mümkündür.

Elif Şafak, eserlerinde tasavvufi öğeleri farklı oran ve seviyelerde kullanagelmıştır. Bu eserlerden biri de Elif Şafak'ın Aşk adlı romanıdır. "Aşk", bu öğelerin yoğun olarak kullanıldığı bir kitap olup eserde tasavvufi öğeler, bağnazlığa karşı bir çözüm olarak sunulmuştur. Yazarın 2009 yılında yayımlanan "Aşk" adlı romanı, büyük ses getirerek ciddi bir satış başarısı yakalamış, yılın en çok satan kitabı unvanını kazanmıştır.

İki farklı özelliğin bir araya ve genellikle karşı karşıya getirilmesiyle oluşan gerilim olarak tanımlanan çatışma, edebî eserlerde çeşitli amaçlarla kullanılır. Elif Şafak'ın Aşk romanında taassup-tasavvuf çatışmasını görmek mümkündür. Bu çatışmayı izlemek için önce taassup hakkında kısa bir bilgi verilecek, ardından romanda gözlenen taassup eleştirilerine dikkat çekilecek, çatışma durumları örneklerle desteklenerek sunulacaktır.

Kavramsal Çerçeve

Taassup

Büyük Türkçe Sözlük'te bağnazlık, "*Bir kimseye veya bir şeye aşırı düşkünlük ve tutkuyla bağlılık, bağnazca davranış, taassup, fanatizm, mutaassıplık, bir düşünceye, bir inanışa aşırı ölçüde bağlanıp ondan başkasını düşünmeme durumu.*" olarak tanımlanır (2011: 339). Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü'nde "fanatiklik" maddesini açıklarken "Taassup, dine saplanma, herhangi bir inançta aşırı ve saldırgan tavır."* ifadelerini kullanır (1969: 106).

Tarihte özellikle Ortaçağ'da etkisini artıran taassup, toplumların geri kalmasına neden olmuştur. XI. yüzyıldan sonra skolastik düşüncenin gelişimi, "*dünyanın tüm altınlarından daha değerli olan düşünce özgürlüğünü*" (Timuçin, 2001: 120) ortadan kaldırmıştır. Bu özgürlüğün ortadan kalkması, insanların karanlığa

mahkûm olmalarını, düşünce anlamında karanlık bir çağın yaşanmasını sonuç vermiştir. Bu çağda yeni fikirler kabul görmemiş, bu yeni ve farklı fikirlerin sahipleri, toplum tarafından dışlanarak işkencelere maruz bırakılmıştır. Örneğin Kilise görüşünün aksine dünyanın döndüğünü düşünen Galileo Galilei, önce aforoz edilmiş, ardından Kilise tarafından tehdit edilerek ölüme mahkûm edilmiştir. Buna benzer gelişmeler, toplum genelinde bireylerin kendi görüşlerini her şeyin üstünde tuttuklarını, farklı düşüncelere karşı amansız bir bağnazlık içinde bulduklarını gösteren işaretlerdir.

Aydınlanma dönemi ile birlikte farklılıklara ve yeniliklere kapılarını açan insanlık, birçok icada imza atarak medeniyeti ilerletmeyi başarmıştır. Yaşanan bunca değişime rağmen taassubun yok olduğunu söylemek hayli zordur. Günümüzde “bağnazlık ve önyargılar, sağlıklı insan ilişkileri sürdürmenin önündeki en büyük engeldir” (Öztürk, 2016: 65). Taassubun dinî bir olgu olarak ortaya çıktığını ama günümüzde bütün toplumsal alanlarda geçerli bir kavram olduğunu hatırlatan Suuçak (2015), taassubun bireyin hayatına zulüm, ifrat, bencillik, cimrilik ve şüphelere uyma şeklinde; toplum hayatına ise ihtilaf, tefrika, fanatizm, radikalizm, cehalet, inat ve kıskançlık şeklinde yansıdığını belirtir.

Kör inancın, bağnazlığın, hoşgörüsüzlüğün kol gezdiği dünyamızda (Russell, 1999: 9) Elif Şafak, Aşk romanında ele aldığı konuyu işleyiş tarzıyla bu olumsuz olgulara dikkat çeker tepkisini dile getirir. Romanda herkesin birbirini iyi veya kötü diye eleştirmesi ve dayatmalarda bulunması durumu kınar (Yavru, 2010: 272). Yazar, çağdaş toplumun ve insanın manevi problemlerini çözebilmesi sürecinde katkısı olacağını düşündüğü tasavvufu ön plana çıkarır (Akpınar, 2011). İçli (2012)’ye göre yazarın bu tür çatışmalara sıkça yer vermesinin sebebi, onun çocukluğunda yaşadığı çelişkiler ve zorlu durumlardır.

Hoşgörü

Taassubun aksine hoşgörü, farklılıklara saygı duyma anlayışının tezahürüdür. Batı dillerinde tam bir karşılığı olmasa da tolerans kelimesi ile ifade edilmektedir. Hoşgörü kavramının kullanımının eski tarihlere gittiği söylenebilir. Kaşgarlı Mahmud’un kaleme aldığı Divan-ı Lügatî’t-Türk eserinde de hoşgörü kelimesine rastlamak mümkündür (Atalay Ölmez, 2008: s.18). Güncel Türkçe Sözlük’te açıklanırken ise “her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, müsamaha, tolerans” ifadelerine yer verilir. Hoşgörü ile tolerans kavramlarını birbirinden ayıran Öztürk (2016), dilimizde bu iki kavramın birbirinin yerine hatalı bir şekilde

kullanıldığını ifade ederek aslında toleransın karşıt fikirlere katlanma ve tepki göstermeme, hoşgörünün ise herkesi olduğu gibi kabul etme anlamında olduğunu belirtir. Bu açıklamadan hareketle hoşgörünün toleransa nazaran daha üstün bir değer olduğu yorumuna varılabilir.

Romanın taassup, bağnazlık, kapalı fikirli ve farklılıklara kapalı olma tutumuna karşı geliştirdiği ve desteklediği tutum olan hoşgörü, romanın konusu üzerinden tasavvuf ile ilişkilendirilmiştir. Çünkü “her şeyde yaratıcının yansımaları arayan tasavvuf, sevgi ve hoşgörü odaklı bir geleneğe sahiptir” (Şengül, 2010: 644). Bu yönüyle hoşgörü, tasavvuf geleneğinin bir eklentisi olarak değerlendirilir ve okuyucuya sunulur.

Aşk Romanının Ana Hatları

Yazar, bu eserinde, postmodern edebiyatın anlatım imkânlarından biri olan üst kurmacadan yararlanmış, romanını iç ve dış roman şeklinde kurgulamıştır. Dış romanda 21. yüzyılda Boston’da yaşayan Ella’nın yaşadıkları konu edilirken iç romanda olaylar, 13. yüzyılda Konya şehrinde geçer, Şems ile Mevlana’nın arasındaki olaylar anlatılır.

Amerika’nın Boston şehrinde yaşayan ve görünüşte yolunda giden tekdüze bir hayat sahip, evli ve üç çocuk annesi, 40 yaşına basmaya hazırlanan Ella Rubinstein’in merkeze alındığı eserde 21. ve 13. yüzyıllar arasında geçişler görülür. Yayınevindeki yeni işi için Aziz Z. Zahara adlı tanınmamış bir yazarın “Aşk Şeriatı” adlı kitabını okuyup raporlaması gereken Ella, bir anda kendini, hayatını değiştirecek olaylar dizisinin içinde bulur. Mevlana’nın Şems ile dostluğunun anlatıldığı eserin büyümesine kapılır. Ella’nın hayatı bir dış roman iken 13. yüzyılda yaşananlar da bir ‘iç roman’ oluşturur.

Ella, hayat akışını değiştirecek böyle bir yolculuğa çıkarken öte yandan okuyucu, 13. yüzyıl Konya’sının olaylarını okur. Şems, diyar diyar dolaşıp Konya’ya gelmiş, Mevlana ile yarenlik etmeye başlamıştır. Bu durum, şehir ahalisini tepkisini toplar; Şems, onlar için “*persona nan grata*” oluverir. Hoşgörüye karşı hoşgörüsüzlüğün, tasavvufa karşı taassubun savaşı tam da bu noktada başlar ve olaylar Şems’in öldürülmesine kadar varır. Bütün bunlar olup biterken Ella, kitabın yazarı Aziz Z. Zahara ile iletişime geçmiş, yaptığı yazışmalardan duygusal anlamda etkilenecek Aziz ile tanışmaya karar vermiştir.

İç Romanın Geçtiği Dönemin Şartları

13. yüzyıla dair anlatılan olaylar, bağnazca tutumların temele oturduğu, önyargılar yüzünden insanların birbirlerini ötekileştirdiği bir

dönemde geçer(Sazyek, 2010: 328). Karamsarlık ve öfkenin her tarafı kapladığı dönemin şartları şu şekilde tarif edilir: “Yirmi birinci yüzyıl, on üçüncü yüzyıldan o kadar da farklı değil aslında. Her iki yüzyılın da kaydı şöyle düşülecek tarih kitaplarına: Eşi menendi görülmemiş dini ihtilaflar, kültürel çatışmalar, önyargılar ve yanlış anlamalar, her yere sirayet eden güvensizlik, belirsizlik, endişe ve şiddet, bir de öteki’nden duyulan şartlanmış tedirginlik. Karışık zamanlar. Böylesi zamanlarda aşk latif bir kelime değil, başlı başına bir pusuladır” (s.31). Taassup, eserde özellikle 13. yüzyılın anlatıldığı kısımlarda gözler önüne serilir:

“Hıristiyan Müslümanlarla, Müslümanlar da Hıristiyanlarla çatışmaktaydı. Ne yana gitseniz husumet ve hamaset, ne yöne dönseniz ıstırap ve hırs, kime rastlasanız gelecek günlerin daha ne yıkımlar getireceğine dair tedirgin, gergin bir bekleyiş...”(s.37).

13. yüzyılın siyasi karışıklıkları, insan psikolojisi ve toplumların sosyolojisi üzerinde ciddi hasarlar bırakmıştır. Bağnazlığın ve toplumun geneline hâkim olan huzursuzluğun sosyolojik temelleri burada aranmalıdır: “Hem derdimiz yalnız Moğollar değil ki, Haçlılar bir yandan, Bizans bir yandan, tabii bir de Şii-Sünni rekabeti var. Her yanda düşmanlar tarafından kuşatılmışken barıştan ve huzurdan dem vurmak neyimize?”(s.236).

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama tekniği kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında doküman inceleme tekniğinden faydalanılmıştır. Doküman inceleme tekniğinde araştırılmak istenen olgulara dair bilgi barındıran malzemeler analiz edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 187). Daha çok sosyoloji, antropoloji, tarih, dil bilim gibi sosyal bilimlerin araştırılması esnasından kullanılır.

Yazının ve yazılı kaynakların insanlık tarihinde arz ettiği öneme binaen yazılı materyallerden hareketle yazının kaleme alındığı kültür ve medeniyetin unsurları hakkında ipuçları toplanır. Gelenek, görenek, örf, adet ve dünya görüşünün yazılı eserlere yansıdığı varsayılır. Edebiyat eseri, onu üretenin ve ortaya çıktığı kültürel ortamın izlerini taşıyan bir üründür. Bir kitabı yazarından veya toplumundan bağımsız düşünüp ele almak mümkün değildir. Bu sebeple “Aşk” romanı, diğer edebî eserler gibi, yazarı ve ortaya çıktığı çevrenin sosyokültürel özelliklerinden fazlaca etkilenmiştir.

Elif Şafak’ın Aşk romanı, araştırmacı tarafından dikkatli bir şekilde okunarak taassup ve tasavvuf kavramlarına ait olduğu düşünülen noktalar işaretlenmiştir. Verilerin çözümlenmesi aşamasında ise betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz, araştırmanın

amaçladığı hususlara ulaşmak üzere düzenlenen bir tekniktir. “Doğrudan alıntılara sık sık yer verilir” (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 224). Böylece araştırma konuları doğrultusunda yorum ve neden-sonuç ilişkileri kurulur. Taassup ve tasavvuf kavramlarının işlendiği noktaların kesişim kümeleri çıkarılmış, aynı doğrultuda olan noktalar bulgular kısmında bir arada verilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde yaşanan çatışmalar sunulmuş, taassubun farklı boyutlarının eserde nasıl temsil edildiği irdelenmiş, en sonunda bireysel ve toplumsal bazda içine düşülen bağınazlık tehlikesinden kurtulmak için yazarın ürettiği çözüm olan tasavvufi unsurlar betimlenmiştir.

A-Şehir Halkının Şems ile Yaşadığı Çatışma

Toplumun genelinde savaş, isyan ve göçler olup biterken romanın olay örgüsü içinde bağınazlığı ve hoşgörüsüzlüğü Konya halkının bir kısmı, tasavvufu ve hoşgörüyü ise Şems-i Tebrizi temsil eder. Bu iki tarafı sık sık karşı karşıya getiren yazar, hoşgörüsüzlüğe karşı hoşgörü çatışmasını işler.

Şems’e Konya halkı tarafından yakıştırılan sıfatlar, onların hoşgörü anlayışını kanıtlar niteliktedir: *terbiyesiz, namussuz, arsız, zındık, yoz derviş, ne idüğü belirsiz, haşhaşi, mendebur herif, deli...* Şems’in Konya halkıyla yaşadığı çatışması ve yaşanan gerginlikler, hoşgörü-hoşgörüsüzlük çatışmasını oluşturur.

Mevlana’nın sohbetini dinlemek için erkek kılığına girip camiye gelen Çöl Gülü, cemaat tarafından linç edilir. Olaya Şems müdahale eder ve “*Kırbaçlayın şu sahtekârı!*” diyen topluluğun elinden kızı Şems kurtarır. Şehre gelişinin daha ilk günlerinde, şehir ahalişi onu tanımamışken takındığı bu tavır önemlidir: “*Karar verin kardeşlerim, bu kadını hor mu görüyorsunuz yoksa hoş mu görüyorsunuz*”(s.161-163).

Bir gece yolda evine dönmek isterken Baybars tarafından tartaklanan ve yara bere içinde kalan Süleyman’ı Şems, sırtında taşıyarak evine kadar götürür. Kendisi gibi olmayana hayat hakkı tanımayan ve saygı göstermeyen hoşgörüsüzlüğe karşı hoşgörüde her insan değerlidir, farklılıklar zenginliklerdir: “*Hâlbuki tek tek herkes elzem ve vazgeçilmezdir. 21. Kural der ki “Farklılıklara saygı göstermemek, kendi doğrularını başkalarına dayatmaya kalkmak, Hakk’ın nizamına saygısızlık etmektir* (s.181).

Mutaassıp ismi ile tanıtılan bölümde bir medrese hocasının dilinden anlatılır. Daha sonra bu hocanın Şeyh Yasin olduğunu öğreniriz. Medrese eğitimi gören, belirli kalıpların içine sıkışan

bilginler, hoşgörünün engin sınırlarına olumsuz tepki gösterirler, sufilerin dünyayı yozlaştırdıklarını düşünürler: *“Şu ferdi ve fevri sufiler yok mu, ne berbat örnek olurlar herkese!”*(s.191-192). *“Kâfir olsun, fasık olsun, hizaya getirecek çok insan var, çok!”* sözleri, medrese hocalarının başkalarını yargılama yetkisini kendilerinde gördüğünü gösterir(s.195). Halbuki Şems, kalıpların içine sıkışmak istemez, toplumda genel kabul gören ve bağnazlığı körükleyen kurallar, onu çok sinirlendirir: *“Cemiyetin bu saçma sapan kuralları kanımı donduruyor”*(s.372).

Medrese hocaları ile tasavvuf ehli arasında görüş ve anlayış farkı, romanda vurgulanmıştır. Bu fark, ilerleyen bölümlerde Şeyh Yasin ile Şems’i karşı karşıya getirecektir. Şems’in Mutaassıp karakteri ile, yani Şeyh Yasin ile talebelerin önünde tartıştığı sahne, taassup-tasavvuf karşılaşmasının güzel bir örneğidir. *“Bugün şahit olduğunuz bu atışma, ta Hazreti Muhammed sallallahü aleyhi ve sellem zamanına dayanan eski bir fikir ve üslup ayrılığıdır aslında, aşk temelli dinin ve kural temelli dinin atışmasıdır bu. Seçim sizin”*(s.321). Sufi ile sofu arasında bir ayrıma gidilerek farkın altı çizilir: *“Sufi der ki başkaları hakkında hüküm verip yargıda bulunacağıma ben kendi içime bakayım. Sofu der ki başkalarının her kusurunu bulup çıkarayım”*(s.320).

Halktaki hoşgörü eksikliği, Mevlana’ya olan bakışlarına da yansır. Sohbetlerine geniş kitlelerin katıldığı Mevlana’yı artık eskisi kadar göremiyor olmaları ve ondaki değişimi anlayamamaları, Mevlana hakkında kötü düşüncelere kapılmalarına sebep olur. Mevlana’nın Şems’in hilelerine kandığını düşünürler: *“Nasil oluyor da çapulsuz dervişin teki koskoca bir âlimi parmağında oynatıyor?”*(s.249).

Mevlana’nın iki oğlu vardır: Sultan Veled ve Alaaddin. Her biri gelişen olaylar karşısında farklı bakış açıları geliştirir. Sultan Veled, babasındaki değişimi hayretle karşılarken kardeşi Alaaddin, şehir sarmış olan hoşgörüszlük dalgasına kapılır. Alaaddin, Şems’e bir türlü ısınmaz, *“Kimdir bu ne idüğü belirsiz adam?”* diye Şems’i yadırğar(s.205). Babasından utanmaya, Şems’ten nefret etmeye başlar. Bu nefreti, Şems’in öldürülmesine yardımcı olmasına kadar gidecektir.

B-Taassubun Farklı Boyutları

Geniş bir olgu olan taassup, tek bir tanıma sığmayacak kadar farklı şekillerde kendini gösterir. Taassup; kimi zaman cehaletle, kimi zaman kıskançlık ve kin gibi duygularla karışık karşımıza çıkar. Bu bağlamda romanda bağnazlık, farklı boyutlarıyla ele alınır. Bu boyutları; farklı inançlara saygı(sızlık), insan haklarına saygı(sızlık), ön yargılarla hareket etme, kalıpların içine sıkışma olarak sıralamak mümkündür.

B-1-Farklı İnançlara Saygısızlık

Bağnazlığın etkisindeki Konya halkının farklı inançlara saygı ve tahammülü yoktur. Mevlana, vefat eden eşi Gevher Hatun'un yerine Kerra Hatun ile evlenmek isteyince etrafındaki insanlar, Kerra'nın eskiden Hıristiyan olmasını gerekçe göstererek bu evliliğe soğuk yaklaşırlar: "*Eldir, bizden sayılmaz!*" Mevlana, iki din mensupları arasındaki ortaklığa dikkat çeker: "*İki taraftaki bağnazlıkların iddia ettiği gibi geçilmez bir hudut olduğunu sanmıyorum*"(s.226). Şems, Kerra'nın bir gün mutfakta hamurdan Meryem Ana heykeli yaptığını görür. Kerra'nın bu durumdan endişeye kapıldığını görünce Şems, "*Bütün dinler, aynı denize akan ırmaklar gibidir*"(s.365) diyerek endişesini dindirir.

B-2-Farklılıklara ve İnsan Haklarına Saygısızlık

Halkın bir kısmında görülen taassup, Baybars ve Şeyh Yasin karakterlerinde en üst düzeye ulaşır. Baybars, her şeyin kaba kuvvetle çözülebileceğine inanan, ahlak zabıtalığına soyunan ama aslında türlü ahlaksızlıklar içinde bulunan biridir. Çöl Gülü'nü camiden kovanların başında o gelir(s.172). Sarhoş Süleyman'ı döven de odur(s.180). Kendi durumuna bakmadan diğerlerini yargılama hakkını kendisinde görür.

'Öteki'ni yok saymama ve hoşgörüyü dayalı hayat felsefesini merkeze alarak hareket eden Mevlana'nın edimlerini ihanet olarak algılayan insanlar, bağnaz bir tutum takınarak farklı olan ve kendileri dışındaki her şeyle savaşa girmekten çekinmezler(Sazyek,2010: 334).

Sarhoş Süleyman, meyhanede iken dışarıdakilere selam verir, karşılığında dışarıdakiler meyhaneyi taşlarlar. Sarhoş Süleyman tepkisini şöyle dile getirir: "*Zaten bu bağnazlardan bıktım usandım*"(s.165).

B-3-Ön Yargılarla Hareket Etme

Konya halkı, Mevlana ile Şems arasındaki bağılılığın sırrına vâkıf olamayınca peşin hükümlü ve art niyetli ifadeler kullanmaktan çekinmezler. Mevlana ile Şems ilişkisini farklı bir şekilde yorumlarlar. Şems hakkında zaten olumsuz kanaatlere sahip olan halk, Mevlana'nın yaşadığı değişimi kaygı verici bulurlar. Meyhanede gördükleri Mevlana hakkında ileri geri konuşmaktan, onu ayyaş hatta kafir ilan etmekten geri durmazlar. Mutaassıp, "*Neyse ki şehir halkı hakikati görmeye başladı. Nihayet! Şems'i çekiştirenler günbegün artıyor*" diye sevinir(s.314).

B-4-Kalıpların İçine Sıkışma

Şems ile Mevlana, bir derviş dansı sergileyeceklerini söylediklerinde yer yerinden oynar: “*Bidat, bu müzik küfür*”(s.327). Hâlbuki aşk ile icra edilen müziğin (s.337) küfür sayılması anlamsızdır.

Kitapta anlatılan kıssaları birinde bir gün Hz. Musa, kendi bildiği gibi Allah’a dua eden bir çobana rastlar, onun “*Kurban olduğum Allah’ım. Seni ne kadar severim, bir bilsen. Ne istersen yaparım, yeter ki Sen iste. Sürüdeki en yağlı koyunu kes desen, gözümü kırpmadan keserim Senin için. Koyun kavurması güzeldir Allah’ım, kuyruk yağını da alır pilava katarsın, tadından yenmez olur.*” dediğini duyunca sinirlenir ve çobanı azarlar. Bir süre sonra Hz. Musa’ya Allah, “*Ey Musa, sen bugün ne yaptın? Sen ayırmaya mı geldin buluşturmaya mı?*” şeklinde seslenir(s.76-77). Burada kelimelere değil insanın samimiyetine önem verildiği vurgulanır.

C-Hoşgörüsüzlüğe Karşı Hoşgörü Önerisi

Başçı (2010)’nın da belirttiği gibi, “hiçbir yeniliği kabul etmeyen bağnazlık, hoşgörünün karşıtı bir tavidir ve hoşgörünün olmadığı yerde bağnazlık olur” (s.163). Yazar, bu denli taassubun hüküm sürdüğü bir ortamda çözüm olarak hoşgörüyü önerir. Bu bağlamda eserlerinde sık sık yararlandığı tasavvufun çözüme katkısı olacağına inanır. Şems’in dilinden, sevginin göz ardı edilmesini ve insanların korkutulmasını eleştirir: “*Bunca korku, vehim, yasak...Aşksız inanç olur mu? Sevmeden ve sevilmeden, habire bir şeylere söylenip homurdanarak iman etmek mümkün mü*”(s.228).

Romandaki ilginç bir sahne de Mevlana’nın meyhaneye girdiği kısımdır. Birdenbire Mevlana gibi koca bir âlimi demlendikleri mekânda görünce gözlerine inanamayan meyhanedekiler, Mevlana’nın kendileriyle sohbet etmelerinde sonra onun hakkında olumlu kanaatlere sahip olurlar. Mevlana’nın onları dışlamadan, peşin hükümlere varmadan onlarla sohbet etmesini cesurca bir davranış olarak niteleyip memnun olurlar(s.301).

Tasavvufu bilen kişi hoşgörü sahibidir. Kendisine dayatılan kalıpları yıkar ve tüm insanlara sevgiyle, saygıyla yaklaşır. Yaratanı Yaratan’dan ötürü sevme fikri ağır basar. Hoşgörüsüzlük ve bağnazlık, Mevlana’nın öğretilerine tamamen ters bir olgudur. Mevlana’da tasavvufi geniş ve ileri bir görüş, sınırsız bir hoşgörülük(Gölpınarlı, 1985:136), taassubun azalmasını netice verecektir. O, her zaman barıştan, sevgiden, farklılıkları kucaklamaktan, hoşgörüden yana tavır takınmıştır:

“*Beri gel, daha beri, daha beri,
Bu hır güür, bu savaş nereye kadar?
Sen bensin, ben benim işte...*”(s.338)

Mevlana'nın tavırları bu yönde iken Şems'in durumu da bundan ayrı düşünülmemelidir. Zira onlar, ayın iki yüzü gibidirler: “Şems ile ben, iki ayrı insan değil, biriz aslında”(s.349). Şems, “zihinlerdeki sınırları, gönüllerdeki önyargıları, mezhep ve görüş farklılıklarını sarsmaktan”(s.355) yanaydı ki hepimiz tek ve bir ve eşit olduğumuzu anlayalım. O, hoşgörüsüzlüğü kısılcacında çırpınan insanlara, sevginin birleştirici ve bütünleştirici paydasında buluşmayı önerir.

Sonuç

Elif Şafak, son yıllarda sesini uluslararası mecralarda duyurmayı başarmış Türk romancılarından biridir. Kaleme aldığı eserler, okuyucuların ilgisini kazanmayı ve birçok bilimsel çalışmaya konu olmayı başarmıştır.

Bu çalışmada Aşk romanında yer alan taassup olgusu incelenmiş, taassup ve tasavvuf çatışması irdelenmiştir. Elif Şafak'ın “Aşk” adlı eserinde hoşgörü veya diğer bir ifadeyle hoşgörü eksikliği, önemli bir yere sahiptir. Romandaki asıl çatışma, hoşgörüye karşı hoşgörüsüzlük kavramları üzerinden kurgulanmıştır. Dolayısıyla Aşk romanının içerdiği çatışma unsurları ve bu çatışmaya sunduğu çözümler bakımından incelemek önemli hâle gelmiştir.

Eserin incelenmesi sonucunda, eserde tasavvufi öğelerden sıkça yararlandığı, hoşgörü ve bağnazlık kavramlarının sık sık karşı karşıya getirildiği, kişiler ve olaylar aracılığıyla bu çatışmanın kurgulandığı tespit edilmiştir. Taassup ve hoşgörüsüzlüğü genel anlamda Konya halkı, özelde Baybars gibi sivriltilen karakterler, tasavvuf ve hoşgörüye ise Mevlânâ ve Şems temsil etmektedir. Romanda bağnazlık eleştirilirken farklılıklara saygı, diğer düşünce ve inanışlara hayat hakkı tanıma, insanlara önyargılı yaklaşmama, gibi alt boyutlara sahip olan hoşgörü kavramı çözüm olarak sunulmuştur.

Edebiyat, bireylerin düşünsel gelişimine katkı sağlamak gibi önemli bir işleve sahiptir. İnsanların dünya görüşlerini olumsuzdan olumluya çevirmek, onların ufuklarını genişletmek, bireyleri önyargılardan arındırıp empati kültürüyle tanıştırmak, bu vesileyle toplumsal huzur ve barışın tesisine katkı sunmak, genelde sanat eğitiminin, özelde ise edebiyatın üstlendiği görevlerdir. Bu bakımdan edebî eserlerin, okurlarını eğlendirmesi kadar onlara düşünsel fayda sağlaması beklenmektedir. Çünkü bireyler, karşılaştıkları metinler ve olaylar aracılığıyla yepyeni bir dünya tecrübesi edinmektedirler.

İnsanların körü körüne inanışlara saplanıp kalmaları, bu inançtan olmayan insanları aşağılamaları, farklılık ve yeniliklere açık olmamaları geçmişte olduğu gibi günümüzde de ciddi bir sorun teşkil

etmektedir. Dolayısıyla yazar tarafından taassup sorunu için önerilen hoşgörü çözümü, günümüz dünyasının sorunlarıyla mücadele eden insanlar için de geçerlidir. Yani Aşk romanı, 13. yüzyılda yaşanan bir olayı 21. yüzyıla bağlarken ele aldığı taassup-hoşgörü çatışması aracılığıyla güncel bir sorunsala parmak basmaktadır. Taassubun insana bir şey kazandırmayacağı tezinden hareketle şu an içinde bulunduğumuz dünyada yaşadığımız problemlere ancak hoşgörünün çözüm sunacağıın altı çizilmektedir.

Kaynakça

- Akdaş, A. (2006). *Elif Şafak'ın Romanlarında Kadın ve Eğitim*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İzmir.
- Akpınar, E. (2011). *Elif Şafak'ın Romanlarında ve Kitaplaşmış Eserlerinde Din-Tasavvuf ve İnançlar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aras, H. (2009). *Alev Alıtlı ve Elif Şafak'ın Romanlarında Kimlik Arayışı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Arzum, S. (2006). *Elif Şafak'ın Romanlarında Şahıslar Dünyası*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Aslan, C. (2017). *Örnek Eğitim Durumlarıyla Türkçe-Türk Dili Ve Edebiyatı Öğretimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Balta, G. (2011). *Elif Şafak'ın Romanlarında Mistik Öğeler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Başçı, V. (2010). Bağnazlık Kavramı Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (1), . Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/ataunisobil/issue/2813/37838>
- Beçene, Y. (2015). *Anadolu'da Hoşgörü Kültürünün Kaynakları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Büyük Türkçe Sözlük, (2011). Ankara: TDK.
- Çakır, V. (2007). *Elif Şafak Romanlarının Tematik Açından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Duru, Ü. (2011). *Elif Şafak 'Aşk' ve Feridun Zaimoğlu 'Liebesbrand' Adlı Eserlerde 'Aşk' ve 'Hüzün' İmgelerinin Diyalektik*

- Çözümlemesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Gölpınarlı, A. (1985). *100 Soruda Tasavvuf*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Güneş, Y. (2010). *Elif Şafak'ın Romanlarında Sosyal Problemler Üzerine Bir İnceleme.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Günday, R. (2014). Zola'nın Gerçek Romanında Bağınazlığa Karşı Hoşgörü, Özgür Düşünce, Demokrasi Ve Adalet Yanlısı Uygur Toplum Yaratma Çabası. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 87-114.
- Güngör, E. (1953). *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Haşlak, D. (2011). *Elif Şafak'ın Romanlarında Halk Bilimsel Ögeler.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- İçli, E. (2012). *Elif Şafak'ın Eserlerinde Bölünmüşlük.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Karadeniz Yağmur, S. (2011). *Elif Şafak'ın Dört Romanında Halk Bilimi Unsurları.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Ölmez Atalay, Y. (2008). *Felsefi Açından Tolerans ve Hoşgörü.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Özden, M. Y ve Durdu, L. (2016). *Eğitimde Üretim Tabanlı Çalışmalar İçin Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Öztürk, Y. (2016). *Psikolojik ve Epistemolojik Bağlamda Bağınazlık Ve Görünümleri Üzerine Bir İnceleme.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İzmir.
- Poyraz, H. (2007). Fanatizm, Bağlanma ve Ahlak. *Cogito Dergisi*, 53, 23-29.
- Russell, B. (1999). *Din ve Bilim.* (çev. Akşit Öztürk), İstanbul: Cem Yayınevi.
- Sazyek, E. (2010). *Elif Şafak'ın Romanlarında Çokkültürlülük.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Suuçak, A. (2015). *Müslüman Toplumunda Taassup.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- Şafak, E. (2009) *Aşk*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Şafak, E. (2006). *Baba ve Piç*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Şengül, M. B. (2010). Elif Şafak'ın Aşk Romanında Tasavvuf. *Turkish Studies*, 5(2), 644-673.
- Timuçin, A. (2001). *Düşünce Tarihi II*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Töyer, T. (2004). *Türklerdeki Hoşgörünün Dini Temelleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Tural, A. (2006). *Elif Şafak'ın Romanlarında Şahıs Kadrosu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Ülken, H. Z. (1969). *Sosyoloji sözlüğü*. İstanbul: Millî Eğitim Yayınları.
- Yavru, G. (2010). *Elif Şafak'ın Romanlarında Sosyal Problemler Üzerine Bir İnceleme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Sonbahar / Autumn
Sayı/Issue: 41 - Sayfa / Page: 165-182
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş/Received: 07.07.2018 Kabul/Accepted: 26.08.2018

Araştırma Makalesi / Research Article

**TÜRKÇE VE SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN
MEDYA OKURYAZARLIĞI EĞİTİMİ YETERLİKLERİ VE
BU YETERLİKLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLERLE İLİŞKİSİ¹**

***MEDIA LITERACY COMPETENCIES OF TURKISH AND
SOCIAL STUDIES TEACHERS AND CORRELATION BETWEEN
THESE COMPETENCIES AND CERTAIN VARIABLES***

Şenay YILDIRIM

Öğretmen, MEB.

syildirim_91@hotmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Nuri KARDAŞ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Eğitim Fakültesi

Türkçe Eğitimi ABD,

mnkardas@yyu.edu.tr

Öz

Bu araştırmanın amacı Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlığı eğitimi ile ilgili yeterliklerini ve yeterliklerinin bazı değişkenlerle ilişkisini belirlemektir. Araştırmada “nicel araştırma yöntemi” kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Van ili merkez ilçelerinde görev yapan 222 Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlığı yeterliklerine ilişkin verilerin toplanmasında “Medya Okuryazarlığı Eğitimi Ölçeği (MOEÖ) ve “Kişi Bilgi Formu (KBF)” kullanılmıştır. MOEÖ ile toplanan verilerin analizinde, nicel analiz tekniklerinden Tek Yönlü ANOVA (Bağımsız varyans analizi) ve “Bağımsız Örneklemelerde *t*- Testi” analizi yapılmıştır. 222 öğretmenin “Medya

¹ Bu çalışma, ilk yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Okuryazarlığı Yeterliği”ni ölçen ölçekten elde edilen verilerin analizi neticesinde, eğitim kurumlarında medya okuryazarlığı eğitimi veren Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlığı yeterlik başarı puanı ortalamalarının 86,56 ile “Kısmen Yeterli” seviyede olduğu tespit edilmiştir. Değişkenlerden “Meslekteki Kıdem”, “Hizmet verilen yer”, “Medya okuryazarlığı Dersini Alma” değişkenleri ile medya okuryazarlığı eğitimi becerisi/yeterliği arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar bulunurken; “Cinsiyet”, “Branş”, “Eğitimde kullanılan kaynaklar”, “Yaş”, “Mezun olunan eğitim kurumu” değişkenlerinin medya okuryazarlığı eğitimi becerisi/yeterliği ile ilişkisi bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Medya okuryazarlığı eğitimi, Yeterlik, Öğretmen, Değişkenler.

Abstract

The objective of the present study is to determine the competencies of Turkish and Social Studies teachers regarding media literacy education and the correlation between these competencies and certain variables. "Quantitative research method" was used in the study. The study sample included 222 Turkish and Social Studies teachers working in Van provincial center in the 2016-2017 academic year.

"Media Literacy Education Scale (MLES)" and "Personal Information Form (PIF)" were used to collect data on the literacy competences of Turkish and Social Studies teachers. The data collected with MLES was analyzed with one-way analysis of variance (independent analysis of variance) and independent samples t-test. The analysis of the data obtained from the scale that measured the media literacy competencies of 222 teachers demonstrated that media literacy and competency scores of Turkish Language and Social Studies teachers, who provide media literacy training in educational institutions, were "Partially Adequate" with a median literacy competence achievement average score of 86,56. While there were statistically significant differences between the variables of "Occupational Seniority", "Service Location", "Attendance in the Media Literacy Course" and media literacy education skill / competence, there were no correlations between the variables of "gender", "department", "resources used in education", "age", "education institution of graduation" and media literacy education skill / competence.

Keywords: Media literacy education, Competence, Teacher, Variables.

Giriş

Medya kelimesi, Türkçe Sözlük’te (2005: 1361) “1.Büyük iletişim ve yayın organlarının tümü; 2. İletişim ortamı, iletişim araçları, kitle iletişim araçlarının tümü” olarak tanımlanmaktadır. Tüzel (2012: 12)’e göre medya, “insanlarla ya da olay ve durumlarla yüz yüze olmadığımız vakitlerde kullandığımız araçlara verilen genel ad”dır. Günümüzde medya araçlarının sağladığı iletişim olanakları,

beraberinde yeni kavramlarda getirmiştir. Medya okuryazarlığı ve bilgi okuryazarlığı terimleri bu kavramlardandır.

Alan yazın incelendiğinde medya okuryazarlığı ile birlikte bilgi okuryazarlığı kavramının da sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle medya okuryazarlığının iyi anlaşılması için alan yazında sıklıkla kullanılan, “bilgi okuryazarlığı” kavramını ve bu kavramın medya okuryazarlığıyla ilişkisine bakmak yerinde olacaktır. Bilgi okuryazarlığı ve medya okuryazarlığı alan yazında çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Kavram olarak “bilgi okuryazarlığı”, ilk kez 1974 yılında ABD’de o dönemin Bilgi Endüstrisi Derneği (Information Industry Association) başkanı olan Paul G. Zurkowski tarafından ortaya atılmıştır (Badke, 2010: 48). Bu kavram, 1974 yılında ilk kullanımından sonra gerek kütüphanecilik alanında gerek kütüphanecilik dışı alanlarda sadece ABD’de değil tüm dünyada kullanılan, değişen ve önemi gün geçtikçe artan bir kavram haline gelmiştir.

Zurkowski’ye (1974: 6) göre bilgi okuryazarı, problemlere (özellikle iş ortamında karşılaştığı problemlere) bilgiye dayalı çözüm üretmek için bilgi kaynaklarını kullanan, çeşitli bilgi kaynaklarının kullanımı için gerekli becerilere sahip olan ve ilgili teknikleri bilen kişidir. Önceleri özellikle problem çözme ve karar verme becerilerine değinen bilgi okuryazarlığı tanımlarının zaman içinde başta eleştirel düşünme becerisi olmak üzere diğer üst düzey düşünme becerilerini de kapsama aldığı görülmektedir. Lenox ve Walker’a (1993: 314) göre bilgi okuryazarı, öncelikle bilme isteği duyan, analitik sorular soran, araştırma yöntemlerini bilen, değerlendirmede eleştirel becerileri kullanabilen bireydir.

“Medya okuryazarlığı” da analiz etme, değerlendirme ve mesajların iletimi yeteneğini kapsamaktadır. Paul Messaris’in tanımına göre “medya okuryazarlığı” medyanın toplumdaki işlevselliğine ilişkin bilgileri içermektedir (Akt. Karaman, 2016: 332). Medya Okuryazarlığı Merkezi’nin (Center for Media Literacy) kurucusu ve başkanı Elizabeth Thoman; medya okuryazarlığının, öğrencilerin yalnızca gördükleri medya ürününü okumalarını değil, aynı zamanda onu meydana getirme sürecinde de aktif rol almalarını gerektiren bir hareket olduğunu vurgulamaktadır.

Tanımlardan hareketle, medya okuryazarlığı ile bilgi okuryazarlığı kavramlarının birbirinden kalın çizgilerle ayrılmadığı, bunların birbirini tamamlayan özellikler taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda medya okuryazarlığı kavramının bilgi okuryazarlığını kapsayan bir özellik taşıdığı söylenebilir. Dolayısıyla medya okuryazarlığı; medya araçlarında yayınlanan, görülen ve işitilen her

bilgiyi doğru anlamayı ve değerlendirmeyi, gerektiğinde ise yeni bir medya ürünü oluşturmayı da kapsamaktadır.

Bilgi edinme ve paylaşmada günümüzde en çok kullanılan başlıca medya araçları; televizyon, radyo, internet, cep telefonu, tablet, dergi, gazete, kitaplar ve yazılı-resimli her türlü iletişim araçlarıdır. Kişi hayatında önemli olan bu araçlardan her biri, her an toplumları oluşturan bireylere açık veya örtük mesajlar iletmektedir. Yayınlarıyla medya araçları, kişi hayatında önemli kolaylıklar sağlarken, kabul edilebilir amaçlar dışında kullanıldığında olumsuz etkileri de olabilmektedir. Bireylerin medya araçlarından olumsuz etkilenmemeleri için bu araçlardan gönderilen açık mesajları iyi yorumlayabilmeleri, örtük olanları ise doğru sezebilmeleri gerekmektedir. Bu da ancak etkili bir medya okuryazarlığı eğitimi almakla mümkün olabilmektedir. Nitekim teknolojik gelişmelere bağlı olarak iletişim araçlarının çeşitliliği de her geçen gün artmaktadır. Bu durumun birçok avantajı olmakla birlikte, medya aracılığı ile ulaşılan bilgilerin güvenilirliğini tespit edebilmeyi zorlaştırmak gibi dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, çeşitli içeriklerin içerisinde en güvenilir olanının tespit edilebilmesi ve doğru yorumlanabilmesi için etkili medya okuryazarlığı eğitimi almak toplumun en önemli parçası olan bireylerin önde gelen görevlerinden olmalıdır (Polat & Odabaş, 2008).

Medya araçlarından gelen iletiler yetişkin bireylere kıyasla, çocuk yaştaki bireyleri daha fazla etkilemektedir. Yoğun ileti akışı karşısında çocuklar çoğu zaman bilinçsiz olarak medya iletilerine maruz kalabilmektedirler. Medya araçlarından yapılan yayın içerikleri bireylerin; fikirlerine, dünya görüşlerine, yaşantı şekillerine, davranışlarına, hatta konuşmalarına, diğer bir deyişle neredeyse yaşamlarının tamamına etki edebilmektedir (Karaman & Karataş, 2009).

Bu bağlamda, iletişim ve etkileşimde kullanılan medya araçlarının; geleceğe güvenle bakan, yaşadığı toplumun maddi ve manevi değerlerinin farkında olan, bunları korumak noktasında sorumluluk taşıyan bireyler yetiştirebilmek için, amaca uygun kullanılmasının bir zorunluluk olduğu söylenebilir. Bireylerin medya araçlarını bilinçli, etkili ve yerinde kullanılabilmesi için, etkili medya okuryazarlığı eğitimi verme görevi yüklenen öğretmenlere büyük sorumluluklar düşmektedir.

Medya okuryazarlığı eğitimindeki amaç; medyayı reddetme, kötüleme ya da çocukları istenmeyen mesajlardan korumaktan ziyade, öğrencilerin her tür medya mesajlarını eleştirel olarak yorumlayıp değerlendirebilecek ve kendi mesajlarını üretebilecek becerilere sahip

olmalarına yardımcı olmaktadır (Akşit ve Dönmez, 2011). Dahası, medya okuryazarlığı eğitimi bireye ne izleyeceğini değil, nasıl izleyeceğini öğretmelidir.

Öğrencilere çağın gereklerine uygun, etkili medya okuryazarlığı eğitimi verebilmek için görevlendirilen öğretmenlerin teori ve pratikte yeterli becerilere sahip olmaları gerekmektedir. Alan yazında medya okuryazarlığı eğitimi veren öğretmenlerin konuyla ilgili yeterliklerini/becerilerini tespit etmeye yönelik yapılmış çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu araştırma bu konuda alana katkı sunmak üzere hazırlanmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlığı eğitimine ilişkin yeterliklerini ve bu yeterliklerinin bazı değişkenlerle ilişkisini ortaya koymaktır. Bu bağlamda şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlığına ilişkin becerileri/yeterlikleri hangi düzeydedir?
2. Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlığına ilişkin becerileri/yeterliklerinin “1) Cinsiyetleri, 2) Mezun oldukları lisans programları, 3) Yaşları, 4) Mesleki kıdemleri, 5) Medya okuryazarlığı dersini alma durumları, 6) Medya okuryazarlığı eğitiminde kullandıkları araç-gereçler, 7) Çalıştıkları eğitim kurumunun bulunduğu yer (il, ilçe, belde, köy vb.), 8) Branşları” değişkenleriyle ilişkisi var mıdır?

Yöntem

Bu bölümde; araştırmanın modeli, yöntemi, araştırmanın evren ve örnekleme, veri toplama kullanılan araçlar ve verilerin analizinde kullanılan analiz teknikleri açıklanmıştır.

Araştırmanın Modeli

Araştırma, nicel araştırma modelinde yapılmıştır. Türkçe ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin medya okuryazarlığı eğitimine ilişkin yeterlikleri ve bu yeterliklerinin bazı değişkenlerle ilişkisine yönelik verilerin analizinde nicel analiz teknikleri kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Van ili merkez ilçelerinde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdüren öğretmenler, örneklemini ise Medya Okuryazarlığı dersi kapsamında okullarda eğitim veren Türkçe ve

Sosyal Bilgiler öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmaya gönüllü olarak 222 öğretmen katılmıştır.

Araştırmanın Sınırlıkları

Bu araştırmanın katılımcıları Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenliği branşlarında eğitim veren 222 öğretmenle sınırlıdır. Araştırma Van İli Merkez İlçeleri ile sınırlıdır.

Veri Toplama Araçları

Kişi Bilgi Formu (KBF)

Araştırma örneklemindeki öğretmenlerin birtakım özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından Kişisel Bilgi Formu hazırlanmıştır. Hazırlanan bu form Medya Okuryazarlığı Eğitimi Ölçeği (MOEÖ) ile birlikte Türkçe ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerine uygulanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu ile öğretmenlerin; 1) Cinsiyetleri, 2) Mezun oldukları lisans programları, 3) Yaşları, 4) Mesleki kıdemleri, 5) Medya okuryazarlığı dersini alma durumları, 6) Medya okuryazarlığı eğitiminde kullandıkları araç-gereçler, 7) Çalıştıkları eğitim kurumunun bulunduğu yer (il, ilçe, belde, köy vb.), 8) Branşları ile ilgili demografik bilgileri elde edilmiştir.

Medya Okuryazarlığı Eğitimi Ölçeği (MOEÖ)

Araştırmada, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Medya Okur Yazarlığı Eğitimi'yle ilgili yeterliklerini tespit etmek için Görmez ve Kardaş (2017) tarafından geliştirilen ölçek, bu araştırmada Medya Okuryazarlığı Eğitimi Ölçeği (MOEÖ) ismiyle kullanılmıştır. Ölçek maddelerinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

5'li likert olarak hazırlanan ölçekte 31 madde yer almaktadır. Maddelerin tamamı olumlu yargıdan oluşmaktadır. Ölçekteki cevap seçenekleri "Hiçbir Zaman, Çok Az, Ara sıra, Çoğunlukla, Her Zaman" şeklindedir. Her seçeneğe karşılık gelen puan ve puan aralıkları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Medya Okuryazarlığı Eğitimi Ölçeği (MOEÖ) Ölçek Seçenekleri ile Puan Aralıkları

Seçenekler	Verilen Puanlar	Puan Aralığı
Her Zaman/Çok Yeterli	5	130-155
Çoğunlukla/Yeterli	4	105-129
Ara sıra/Kısmen Yeterli	3	81-104
Çok Az/Yetersiz	2	56-80
Hiçbir Zaman/Çok Yetersiz	1	31-55

Tablo 1 incelendiğinde ölçekteki puanların 31 ile 155 arasında olduğu görülmektedir. Puanlar 5'e yaklaştıkça öğretmenlerin etkili

medya ilkelerini kullanma düzeyleri yüksek, 1'e yaklaştıkça ise düşük olduğu kabul edilmiştir.

Ölçek; *medyayı ve medya iletilerini gözlemlene eleştirme ve analiz etme becerisi* (1,2,3,4,5,6,7,8,9), *medyayı eğitimin standart bir aracı olarak kullanma becerisi* (10,11,12,13,14,15,16,17,18), *güncel ve akademik konuları değerlendirmede medyayı kullanma becerisi* (19,20,21,22,23,24,25,26) ve *bireysel veya toplumsal etkinliklerde medya metinleri üretme ve değerlendirme becerisi* (27,28,29,30,31)" olmak üzere dört faktörden oluşmaktadır.

Her bir faktör maddesi isimlendirilen faktörlerle de uyumaktadır. 31 maddeden oluşan ölçeğin Cronbach alpha güvenirlik katsayısının $\alpha=.961$ olduğu; alt boyutlar açısından, birinci alt boyutun .902; ikinci alt boyutun .892; üçüncü alt boyutun .902, dördüncü alt boyutu ise .893 olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar ölçeği oluşturan maddelerin birbiri ile tutarlı olduğunu ve ölçülmek istenilen tutumu yansıtan yüksek derecede güvenilir bir ölçek olduğunu ortaya koymaktadır.

Verilerin Toplanması

Van Milli Eğitim Müdürlüğü'yle Eğitim Bilimleri Enstitüsü vasıtasıyla yapılan görüşmeler sonucunda Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alınmıştır. Yazılı izinler alındıktan sonra, Kişi Bilgi Formu (KBF) ve Medya Okuryazarlığı Eğitimi Ölçeği (MOEÖ) araştırmacı tarafından çoğaltılarak öğretmenlere elden ulaştırılmış ve yine araştırmacı tarafından elden teslim alınmıştır.

Verilerin Analizi

Medya Okuryazarlığı Eğitimi Ölçeği (MOEÖ) ile elde edilen verilerin analizinde nicel analiz teknikleri kullanılmıştır. MOEÖ ile edilen nicel veriler bilgisayara aktarılarak SPSS 20.0 (*Statistical Package for Social Sciences – Sosyal Bilimler için İstatistik Programı*) aracılığıyla analiz edilmiştir. Grup büyüklüğü 50 ve üzeri olduğunda normallik analizi için Kolmogorov-Smirnov testleri veri dağılımının normalliği için kullanılır. Analizde p değerinin ,05'ten küçük olması verilerin normal dağılım sergilemediğini göstermektedir" (Büyükoztürk, 2006, s. 42). Yapılan analizde ölçekten elde edilen verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Bu nedenle araştırmada parametrik analiz teknikleri kullanılmıştır. Cinsiyet değişkeninin analizinde "bağımsız örnekleme t-testi", diğer değişkenlerin başarı ortalamaları ile ilişkisini belirlemek için "bağımsız örneklemlerde varyans analizi -Tek Yönlü Anova (F)-" istatistiği kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde veri toplama araçlarından elde edilen verilere ilişkin bulgular ve yorumlara yer verilmiştir. Bulgular araştırmanın problem sorularına bağlı olarak alt başlıklar halinde sunulmuştur. Araştırmanın ilk problem sorusuna ilişkin bulgular tablo 2’de sunulmuştur.

İlk Problem Sorusuna İlişkin Bulgular

Tablo 2. Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlığı yeterliklerine ilişkin bulgular:

	Kişi sayısı	En düşük	En yüksek	Ort.
Ortalama	222	47	131	86,56

Tablo 2’de araştırmanın katılımcı sayısının 222 olduğu görülmektedir. Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin “Medya Okuryazarlığı Yeterliklerini” ölçen ölçekten elde edilen veriler hesaplandığında öğretmenlerin başarı puanı ortalamalarının 86,56 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Ölçekten en düşük puan alan katılımcının 155 puan üzerinden 47, en yüksek puan alan katılımcının ise 155 puan üzerinden 131 puan aldığı görülmektedir.

Ölçek değerlendirme aralıkları incelendiğinde; 130-155 puan aralığı “Çok Yeterli”, 105-129 puan aralığı “Yeterli”, 81-104 puan aralığı “Kısmen yeterli”, 56-80 puan aralığı “Yetersiz”, 31-55 puan aralığının “Çok Yetersiz” olarak belirlendiği anlaşılmaktadır.

Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlığı eğitimi yeterlik puanlarının 86,56 ile “Kısmen Yeterli” (81-104) değerlendirme aralığında yer aldığı görülmektedir. Diğer bir deyişle MEB’e bağlı devlet okullarında Medya okuryazarlığı eğitimi veren Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlığı eğitimi becerilerinin “Kısmen Yeterli” düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Bu durum, Türkçe ve Sosyal Bilgiler dersi öğretmenlerinin medya okuryazarlığı eğitimi verebilmek için istedik donanıma sahip olmadıklarını göstermektedir. Bulgular, günümüzde oldukça gerekli ve popüler olan medya okuryazarlığı eğitiminden başarılı neticeler alabilmek için söz konusu dersi veren öğretmenlerin meslek içi eğitim kursları veya başka programlarla yetiştirilmeleri gerektiğini göstermektedir.

İkinci Problem Sorusuna İlişkin Bulgular:
“Cinsiyet” değişkenine ilişkin bulgular tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Cinsiyet değişkenine ilişkin bulgular

Cinsiyet	N	Ortalama	t	p
Kadın	90	86,43	-.054	,957
Erkek	132	86,54		

Tablo 3’te “Cinsiyet” açısından kadın ve erkek öğretmenlerin medya okuryazarlığı eğitimi puanları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığının tespit edilmesi için bağımsız örneklemelerde *t* -testi yapılmış ve istatistiksel olarak kadın ve erkek öğretmenler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır (p: ,957 > 0,05; t: -,054).

Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlığı beceri puanları incelendiğinde, kadın öğretmenlerin ortalamasının 86,43, erkek öğretmenlerin beceri puanlarının ise 86,54 olduğu görülmektedir. Kadın ve erkek öğretmenlerin yeterli puanları arasında yaklaşık 0,10 gibi oldukça düşük bir farkın olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kadın ve erkek öğretmenlerin medya okuryazarlığı başarı düzeyleri arasında önemli bir fark yoktur denilebilir.

“Meslekteki kıdem” değişkenine ilişkin bulgular tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Meslekteki kıdem sürelerine ilişkin bulgular:

Kıdem	N	Ortalama	F	p
1-5 yıl	107	89,38	3,882	,010
6-10 yıl	98	84,65		
11-15 yıl	16	78,75		
16-20 yıl	1	82,00		
Toplam	222	86,56		

Tablo 4’te “kıdem” değişkeni açısından medya okuryazarlığı eğitimi puanları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığının tespit edilmesi için bağımsız örneklemelerde *varyans analizi* yapılmış ve istatistiksel olarak öğretmenlerin meslekteki kıdemlerini gösteren gruplar arasında anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiştir (F= 3,882; p< ,05). Toplam başarı ortalamaları incelendiğinde öğretmenlerin medya okuryazarlığı eğitimi yeterliği bakımından “kısmen yeterli düzey” (81-104) aralığında oldukları anlaşılmaktadır. Yalnız meslek yılı 11-15 arasında olan öğretmenlerin medya okuryazarlığı eğitimi becerisi bakımından “yetersiz düzey” (56-80) aralığında olduğu görülmektedir.

Tablo 4 incelendiğinde Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin meslekteki kıdemleri açısından mesleğe yeni başlayan

öğretmenlerin (1-5 yıl) kıdem yılı yüksek olan öğretmenlere nazaran daha yüksek beceri puanına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Mesleki kıdemleri 1-5 yıl arasında olan öğretmenlerin başarı puanı 89,38 iken mesleki kıdemleri 6-10 olan öğretmenlerin başarı puanı 84,65; meslek kıdemi 11-15 yıl olan öğretmenlerin 78,75; kıdemleri 16-20 yıl olan öğretmenlerin başarı ortalamalarının ise 82,00 olduğu görülmektedir.

Diğer bir deyişle meslekte yeni olan öğretmenlerin medya okuryazarlığı eğitimi becerisi/yeterliliği açısından kıdemli öğretmenlere nazaran daha başarılıdır. Bu durumun, medya okuryazarlığı eğitimi ile ilgili gelişmelerin ve farkındalığın ülkemizde henüz yeni olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim ülkemizde medya eğitimi ile ilgili gelişmelerin 2006-7 yıllarından sonra yaşanmaya başladığı ve az sayıda üniversitede medya eğitiminin yaklaşık 5-10 yıllık bir geçmişi olduğu bilinmektedir. Birçok üniversitenin Türkçe Eğitimi ABD’de ise henüz medya eğitimi ile ilgili ders/dersler okutulmamaktadır.

“**Mezun olunan eğitim kurumu**” değişkenine ilişkin bulgular tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Mezun olunan eğitim kurumu değişkenine ilişkin bulgular

Mezun Olunan Eğitim Kurumu	N	Ortalama	F	p
Eğitim enstitüsü	29	82,52	1,698	,185
Eğitim fakültesi	181	87,31		
Fen Edebiyat fakültesi	12	83,83		
Toplam	222	86,56		

Tablo 5’te “mezun olunan eğitim kurumu” değişkeni açısından medya okuryazarlığı eğitimi puanları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığının tespit edilmesi için bağımsız örneklemelerde *varyans analizi* yapılmış ve istatistiksel olarak öğretmenlerin mezun oldukları eğitim kurumunu gösteren gruplar arasında anlamlı bir farkın olmadığı belirlenmiştir ($F=1,698$; $p>,05$). Toplam başarı ortalamaları incelendiğinde genel olarak öğretmenlerin medya okuryazarlığı eğitimi becerisi bakımından “kısmen yeterli düzey” (81-104) aralığında oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo incelendiğinde Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin mezun oldukları eğitim kurumları arasında eğitim fakültesi lehine yaklaşık 4 puanlık bir farkın olduğu görülmektedir. Eğitim Fakültesi mezunlarının başarı puanı 87,31 iken Eğitim Enstitüsü

mezunlarının ortalama puanı 82,52; Fen ve Edebiyat Fakültesi mezunlarının puanı ise 83,83'tür.

Eğitim Fakültesi mezunlarının medya eğitimi yeterliği ile diğer kurumlardan mezunların yeterliği arasında önemli bir farkın olmaması, eğitim fakültelerinde de henüz medya eğitimi üzerinde önemle durulmadığı şeklinde yorumlanabilir. Bu durum MEB'de medya okuryazarlığı dersini verecek öğretmenlerin, öğrencileri bu anlamda istedik şekilde yetiştiremeyeceklerini de göstermektedir. Bu durum hizmet içi eğitim kursları vasıtasıyla Türkçe ve sosyal bilgiler öğretmenlerine etkili bir medya eğitiminin verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Medya Okuryazarlığı Eğitimi Programı'nda söz konusu dersin öncelikle İletişim Fakültesi ve Eğitim Fakültesi mezunlarınca verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Fakat tablo incelendiğinde, tabloda İletişim Fakültesi mezunu hiçbir öğretmenin yer almaması düşündürücü bir problemdir.

“**Branş**” değişkenine ilişkin bulgular tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. “Branş” değişkenine ilişkin bulgular

Branş	N	Ortalama		
		a	F	P
Sosyal bilgiler	82	85,93	1.310	,058
Türkçe	140	87,09		
Toplam	222	86,56		

Tablo 6'da “Branş” değişkeni açısından medya okuryazarlığı eğitimi puanları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığının tespit edilmesi için bağımsız örneklemelerde *varyans analizi* yapılmış ve istatistiksel olarak öğretmenlerin branşlarını gösteren gruplar arasında anlamlı bir farkın olmadığı belirlenmiştir ($F= 1,310$; $p> ,05$). Toplam başarı ortalamaları incelendiğinde, öğretmenlerin medya okuryazarlığı eğitimi becerisi bakımından “kısmen yeterli düzey” (81-104) aralığında oldukları anlaşılmaktadır.

Başarı puanları incelendiğinde Türkçe öğretmenlerinin başarı puanının 87,09; Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin başarı puanlarının ise 85,93 olduğu görülmektedir. Başarı puanları arasında Türkçe öğretmenleri lehine oluşan yaklaşık 1 puanlık farkın istatistiksel olarak anlamlı bulunmadığı tablo 6'daki analizlerden anlaşılmaktadır. Yani Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlığı becerileri/yeterlikleri birbirine benzer bulunmuştur.

“**Medya Okuryazarlığı Dersini Alma**” değişkenine ilişkin bulgular tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. “Medya Okuryazarlığı Dersini Alma” değişkenine ilişkin bulgular

Medya Okuryazarlığı Eğitimi				
Alma Durumu	N	Ortalama	t	p
Aldım	106	88,35	2,189	,030
Almadım	112	84,24		

Tablo 7’de “Medya Okuryazarlığı Dersini Alma” değişkeni açısından medya okuryazarlığı eğitimi puanları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığının tespit edilmesi için bağımsız örneklemelerde *t testi analizi* yapılmış ve istatistiksel olarak öğretmenlerin branşlarını gösteren gruplar arasında medya okuryazarlığı eğitimi alan öğretmenler lehine anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiştir ($t= 2,189$; $p,030 < ,05$).

Başarı ortalamaları incelendiğinde medya okuryazarlığı eğitimi alan 106 öğretmenin başarı puanının 88,35; medya okuryazarlığı eğitimi almayan 112 öğretmenin başarı puanının ise 84,24 olduğu görülmektedir. Başarı puan ortalamaları arasında medya okur yazarlığı eğitimi alan öğretmenler lehine yaklaşık 4 puanlık bir farkın olduğu görülmektedir.

Değerlendirme aralıkları incelendiğinde de bu puanın “kısmen yeterli düzey” (81-104) aralığında olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgu, öğretmenlere medya eğitimi vermenin gerekliliğini göstermesi bakımından önemlidir.

“Medya Okuryazarlığı Eğitiminde Kullanılan Kaynaklar” değişkenine ilişkin bulgular tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. “Medya Okuryazarlığı Eğitiminde Kullanılan Kaynaklar” değişkenine ilişkin bulgular

Kullanılan Kaynaklar				
	N	Ortalama	F	P
Ders kitabı	103	84,17	1,447	,188
TV	49	87,55		
Bilgisayar	26	88,69		
İnternet	11	91,00		
Gazete	16	88,69		
Magazin dergileri	12	86,75		
Eğitim sanat dergileri	2	108,00		
Diğer	3	86,67		
Toplam	222	86,56		

Tablo 8’de “Medya Okuryazarlığı Eğitiminde Kullanılan Kaynaklar” değişkeni açısından medya okuryazarlığı eğitimi puanları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığının tespit edilmesi için

bağımsız örneklemelerde *varyans analizi* yapılmış ve istatistiksel olarak öğretmenlerin medya okuryazarlığı eğitiminde kullandıkları kaynakları gösteren gruplar arasında anlamlı bir farkın olmadığı belirlenmiştir ($F=1,447$; $p,188 > ,05$).

Toplam başarı ortalamaları incelendiğinde, öğretmenlerin medya okuryazarlığı eğitimi becerisi bakımından “kısmen yeterli düzey” (81-104) aralığında oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo incelendiğinde öğretmenlerin büyük çoğunluğunun (103), medya okuryazarlığı eğitiminde “ders kitapları”ni kullandığı belirlenmiştir. Öğretmenlerin 49’u medya eğitiminde televizyonu, 26’sı bilgisayar, 16’sı gazeteyi, 12’si magazin dergilerini, 11’i interneti, 2’sinin ise magazin-sanat dergilerini okuduğu belirlenmiştir.

Ölçek verileri incelendiğinde en yüksek başarı puanının sırasıyla “eğitim-sanat dergileri”, “internet”, “gazete”, “bilgisayar” kullanan öğretmenlere ait olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo verilerinden hareketle öğretmenlerin ders kitaplarını daha çok tercih etmelerinin medya eğitiminde pek etkili olmadığı söylenebilir. Ders kitaplarının yanı sıra yaygın medya araçlarını (internet, bilgisayar, dergi, tv.) kullanmanın öğrencilerin etkili medya eğitimi almalarına katkı sağlayacağı söylenebilir.

“Yaş Aralığı” değişkenine ilişkin bulgular tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. “Yaş Aralığı” değişkenine ilişkin bulgular

Yaş Aralıkları

	N	Ortalama	F	P
22-27	78	88,59	1,420	,228
28-32	109	86,44		
33-38	26	82,27		
39-44	8	80,38		
45-50	1	88,00		
Toplam	222	86,50		

Tablo 9’da “Yaş Aralığı” değişkeni açısından medya okuryazarlığı eğitimi puanları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığının tespit edilmesi için bağımsız örneklemelerde *varyans analizi* yapılmış ve istatistiksel olarak öğretmenlerin yaş aralıklarını gösteren gruplar arasında anlamlı bir farkın olmadığı belirlenmiştir ($F=1,420$; $p,228 > ,05$).

Tablo incelendiğinde öğretmenlerin büyük çoğunluğunun (109), 28-32 yaş aralığı ile 22-27 yaş aralıklarında (78) olduğu görülmektedir. Yaş aralıklarında verilen başarı puanları incelendiğinde en yüksek başarı puanının (88,59) 22-27 yaş aralığındaki öğretmenlere ait olduğu

görülmektedir. Bu bulgu genç öğretmenlerin medya okuryazarlığı eğitimi becerisi bakımından yaşlı öğretmenlere nazaran daha başarılı olduklarını göstermektedir.

“Çalışılan Yer/Hizmet Verilen Yer” değişkenine ilişkin bulgular tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. “Çalışılan Yer/ Hizmet Verilen Yer” değişkenine ilişkin bulgular

Hizmet Verilen Yer	N	Ortalama	F	p
İl merkezi	53	91,13	3,671	,006
İlçe merkezleri	144	84,16		
Belde	9	86,78		
Köy	16	90,80		
Total	222	86,50		

Tablo 10’da “Hizmet Verilen Yer” değişkeni açısından medya okuryazarlığı eğitimi puanları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığının tespit edilmesi için bağımsız örneklemelerde *varyans analizi* yapılmış ve istatistiksel olarak gruplar arasında anlamlı farkın olduğu belirlenmiştir ($F= 3,671$; $p< ,05$).

Anlamlı farkın ortaya çıktığı grupları tespit etmek amacıyla Post Hoc analizi yapılmış ve anlamlı farkın il ve ilçe merkezleri arasında ortaya çıktığı belirlenmiştir. İl merkezlerinde hizmet veren öğretmenlerin medya okuryazarlığı beceri puanları 91,13 iken ilçe merkezlerinde hizmet veren öğretmenlerin başarı puanları 84,16 olarak belirlenmiştir. İl ve ilçe merkezlerinde çalışan öğretmenlerin başarı puanları arasında yaklaşık olarak 7 puanlık bir fark hesaplanmıştır. Rakamsal olarak belirlenen bu fark istatistiksel olarak da anlamlı bulunmuştur.

Beldelerde hizmet veren öğretmenlerin başarı puanı 86,78; köylerde hizmet veren öğretmenlerin başarı puanı ise 90,80 olarak bulunmuştur.

Bu bulgular il merkezlerinde hizmet veren öğretmenlerin hizmet içi eğitim kurslarına ve diğer eğitim olanaklarına ulaşma imkanlarının ilçe, belde ve köy gibi yerleşim yerlerine nazaran daha iyi olduğu şeklinde yorumlanabilir. Diğer bir deyişle bu bulgu, il merkezlerinde hizmet veren öğretmenlerin medya okuryazarlığı eğitimi noktasında kendilerini yetiştirmede daha iyi fırsat ve imkânlara sahip olduğu ve bu fırsatları değerlendirdikleri şeklinde yorumlanabilir.

Başarı ortalamaları genel olarak incelendiğinde, gerek il merkezi gerekse ilçe, belde ve köylerde hizmet veren öğretmenlerin medya okuryazarlığı eğitimi becerileri bakımından “kısmen yeterli” puan aralığında olduğu görülmektedir. Bu bulgu Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin etkili bir medya eğitimi sürecinden geçirilmeleri gerektiğini göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Türkçe ve Sosyal bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlığı eğitimi ile ilgili yeterlikleri ve bu yeterliklerinin bağımsız değişkenlerle ilişkisine yönelik ulaşılan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- ❖ “Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlığına ilişkin becerileri/yeterlikleri nelerdir?” problem durumuna ait sonuçlar;

222 öğretmenin “Medya Okuryazarlığı Yeterliklerini” ölçen ölçekten elde edilen veriler hesaplandığında öğretmenlerin başarı puanı ortalamalarının 86,56 olduğu tespit edilmiştir. Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlığı eğitimi beceri/yeterlik puanlarının 86,56 olarak tespit edilen puan, “**Kısmen Yeterli**” (81-104) değerlendirme aralığında yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu sonuçtan yola çıkarak MEB’e bağlı okullarda Medya Okuryazarlığı Eğitimi veren Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlığı eğitimi yeterliklerinin istendik düzeyde olmadığı, söz konusu dersi veren öğretmenlerin etkili bir eğitimden geçmeleri gerektiği söylenebilir.

- ❖ Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlığına ilişkin becerileri/yeterliklerinin “1) Cinsiyetleri, 2) Mezun oldukları lisans programları, 3) Yaşları, 4) Mesleki kıdemleri, 5) Medya okuryazarlığı dersini alma durumları, 6) Medya okuryazarlığı eğitiminde kullandıkları araç-gereçler, 7) Çalıştıkları eğitim kurumunun bulunduğu yer (il, ilçe, belde, köy vb.), 8) Branşları” değişkenleriyle ilişkisi var mıdır? problem durumuna ilişkin sonuçlar;

“Cinsiyet” açısından medya okuryazarlığı eğitimi puanları değerlendirildiğinde kadın ve erkek öğretmenler arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı incelendiğinde anlamlı bir fark bulunamadığı ($p: ,957 > 0,05$; $t: -,054$) sonucuna ulaşılmıştır.

Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin meslekteki kıdemleri açısından veriler incelendiğinde, mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin (1-5 yıl) kıdem yılı yüksek olan öğretmenlere göre daha yüksek beceri puanına sahip oldukları sonucuna varılmıştır.

“Mezun olunan eğitim kurumu” değişkeni açısından öğretmenlerin mezun oldukları eğitim kurumunu gösteren gruplar arasında anlamlı bir farkın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($F=1,698; p>,05$).

“Branş” değişkeni açısından medya okuryazarlığı eğitimi puanları değerlendirildiğinde, genel olarak öğretmenlerin medya okuryazarlığı eğitimi becerisi bakımından “kısmen yeterli düzey” (81-104) aralığında oldukları sonucuna varılmıştır.

“Medya Okuryazarlığı Dersini Alma” değişkeni açısından medya okuryazarlığı eğitimi puanları incelendiğinde, bütün öğretmenlerin “kısmen yeterli düzey” (81-104) aralığında yeterliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

“Medya Okuryazarlığı Eğitiminde Kullanılan Kaynaklar” değişkeni açısından medya okuryazarlığı eğitimi puanları incelendiğinde genel olarak öğretmenlerin medya okuryazarlığı eğitimi becerisi bakımından “kısmen yeterli düzey” (81-104) aralığında oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin büyük çoğunluğunun (103), medya okuryazarlığı eğitiminde ders kitaplarını kullandıkları belirlenmiştir.

“Yaş Aralığı” değişkeni açısından medya okuryazarlığı eğitimi puanları incelendiğinde öğretmenlerin büyük çoğunluğunun (109), 28-32 yaş aralığı ile 22-27 yaş aralıklarında (78) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yaş aralıklarındaki başarı puanları incelendiğinde en yüksek başarı puanının (88,59) 22-27 yaş aralığındaki öğretmenlere ait olduğu tespit edilmiştir.

“Hizmet Verilen Yer” değişkeni açısından medya okuryazarlığı eğitimi puanları arasında anlamlı farkın il ve ilçe merkezleri arasında ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Başarı ortalamaları incelendiğinde, gerek il merkezi gerekse ilçe, belde ve köylerde hizmet veren öğretmenlerin medya okuryazarlığı eğitimi becerileri bakımından “kısmen yeterli” oldukları sonucuna varılmıştır.

Alan yazın medya okuryazarlığı eğitiminde öğretmen yeterlikleri üzerine yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle sonuçlar tartışılamamıştır. Öğretmenlerin medya okuryazarlığı eğitimi becerileri, yeterlikleri üzerine yapılacak çalışmalar alana katkı sağlayacaktır.

Sonuçlardan hareketler ilgililere şu önerilerde bulunulabilir:

Araştırmada ulaşılan bulgulara göre Türkçe ve Sosyal bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlığına dair beceri düzeyleri “Kısmen Yeterli” bulunmuştur. Bu bulgu bizlere MEB’de görev yapan öğretmenlerin bu dersi etkili bir biçimde veremeyeceklerini göstermektedir. Bu nedenle görev yapmakta olan öğretmenlere zorunlu hizmet içi eğitim verilebilir. Henüz görev yapmayan aday öğretmenlere

ise bu ders lisans düzeyinde alanda yetkin öğretim elemanları tarafından verilebilir.

Bu derse ait yüksek beceriye sahip öğretmenlerin derslerinde materyal olarak bilim-sanat dergilerini, gazete ve interneti, ders kitaplarından daha çok kullandıkları gözlemlenmiştir. Medya okuryazarlığı dersini yürüten öğretmenlere belirtilen materyallerden daha çok yararlanmaları önerilebilir.

İl merkezlerinde çalışan öğretmenlerin bu derse dair becerilerinin daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun sebebinin, öğretmenlerin kendilerini geliştirebilecek daha geniş olanaklara sahip olmaları olması olduğu söylenebilir. İlçe, belde ve köydeki öğretmenlerin de bu olanaklara ulaşabilmeleri, MEM'ler tarafından sağlanabilir.

Medya okuryazarlığı dersi işlenirken öğretmenlerin büyük ölçüde araç-gereç sıkıntısı yaşadıkları tespit edilmiştir. Öğretmenlerin araç gereç ihtiyaçları MEB tarafından karşılanabilir.

Okullarda idarecilerin derse karşı olumsuz bakış açılarını değiştirebilmek adına okullarda bu dersin tanıtımlarını yapacak seminer çalışmaları düzenlenebilir. Düzenlenecek seminer çalışmalarına, toplumsal bilinci artırmak amacıyla öğrenciler ve velilerin katılımı da sağlanabilir.

Kaynakça

- Akşit, F. ve Dönmez, B. (2011). İlköğretim Öğrencilerinin Medyayı Kullanmaya Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi. *Erciyes İletişim Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1.
- Badke, W. (2010). Foundations of information literacy: Learning from Paul Zurkowski. *Online*, 34(1), 48-50.
- Bağlı, M. (2004). Medya Okuryazarlığı Hareketinde Yedi Büyük Tartışma (R. Hobbes) *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, , Cilt: 37, Sayı: 1, ss.122-140.
- Görmez, E. (2015). Etkili medya okuryazarlığı eğitimi ve uygulamalarından örnekler “ *BEU. SBE. Dergisi*, Cilt:4 Sayı:1.
- Görmez, E. ve Kardeş, M.N.(2017) Etkili medya eğitimi uygulamaları için bir ölçek geliştirme çalışması, *Turkish Studies*, ISSN:1308-2140, Volume:12/14.
- Karaman, M. (2010). Öğretmen Adaylarının TV ve İnternet Teknolojilerini Kullanma Amaç ve Beklentilerinin Medya Okuryazarlığı Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2010) 3/2, 51-62.

- Karaman, M. K. & Karataş, A. (2016). Öğretmen Adaylarının Medya Okuryazarlık Düzeyleri ve Eleştirel Düşünme Düzeyleri, Cilt: 4, Sayı:1, s.326-350.
- Lenox, M. F. ve Walker, M. L. (1993). Information Literacy In The Educational Process. *The Educational Forum*, 57(2), 312-324.
- Thoman, E. & Jolls, T. (2004). Media Literacy: A National Priority For A Changing World. *American Behavioral Scientist*, 48(1), 18-29.
- Tüzel, S. (2012). *İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Derslerinde Medya Okuryazarlığı Eğitimi: Bir Eylem Araştırması*. Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Zurkowski, P. G. (1974). *The Information Service Environment: Relationships And Priorities*. (Report ED 100391). Washington DC: National Commission on Libraries and Information Science.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Sonbahar / Autumn
Sayı/Issue: 41 - Sayfa / Page: 183-208
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 13.07.2018 Kabul/Accepted: 28.08.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

GÖLLERDE SEVİYE DEĞİŞİMLERİ VE NEDENLERİ: VAN GÖLÜ ÖRNEĞİ¹

LEVEL CHANGES AND REASONS IN LAKES: THE EXAMPLE OF LAKE VAN

Arş. Gör. Funda ALTAN AYDIN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü
Fiziki Coğrafya ABD
fundaaltan@yyu.edu.tr

Prof. Dr. Ali Fuat DOĞU
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü
Fiziki Coğrafya ABD
dogu@yyu.edu.tr

Öz

Göl seviyelerinde zaman içinde gerek doğal gerekse beşeri kökenli nedenlerden dolayı önemli değişimler yaşanmaktadır. Özellikle son yıllarda etkisini giderek daha çok hissettiğimiz küresel ısınma neticesinde göllerdeki seviye değişimleri daha fazla önem arz etmeye başlamıştır. Yağış, sıcaklık, buharlaşma gibi çeşitli iklim elemanları, genellikle hava basıncı ve rüzgarların neden olduğu seş olayı, akarsular, yer altı suları, tektonik hareketler gibi birçok doğal faktör önemli boyutlarda göl yüzü oynamalarına yol açmaktadır. Aynı

¹ Bu makale Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından “SYL-2016-519” nolu proje olarak desteklenen “Van Gölü Seviye Değişimleri ve Kıyıları Üzerindeki Etkileri” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

zamanda göllerden sulama amaçlı faydalanma başta olmak üzere antropojenik etkiler de seviye değişimlerinde etkili olan önemli faktörlerdendir. Ülkemizdeki göl seviyelerinde de doğal ve beşeri kökenli birçok faktöre bağlı olarak salınımlar meydana gelmektedir.

Alan itibariyle ülkemizde ilk sırada yer alan ve Nemrut Volkanı'nın Kuvaterner'deki faaliyetleri ile günümüzdeki şeklini alan Van Gölü'nde oluşumundan günümüze önemli seviye değişimleri yaşanmıştır. Yapılan literatür çalışması neticesinde bu değişimlerin birçok nedene bağlandığı görülmüştür. Bu çalışmada çeşitli kurumlardan temin ettiğimiz iklim verileri ve seviye ölçüm verileri kullanılarak gölün asıl seviye değişim nedeninin ne olabileceğine dair bir görüş ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Van Gölü, Seviye değişimleri.

Abstract

There are significant changes in lake levels in time due to natural and human-driven reasons. Especially in the recent years, as a result of the global warming that we are feeling more and more, affected the level changes in the lakes. Various climate elements such as precipitation, temperature, evaporation and many natural factors as seiche event -which are usually caused by air pressure and winds- rivers, underground waters, tectonic movements lead to significantly lake face fluctuations. At the same time anthropogenic effects, mainly benefiting from the lake for irrigation purposes is one important factor in level changes. Oscillations occur due to many natural and human-driven factors in the lake levels in our country as well.

Lake Van, which has the largest lake area in our country, takes its final shape with Nemrut Volcano in the Quaternary. There has been a significant level change in Lake Van from past to present. The literature study shows that these changes are connected with several reasons. In this study, we tried to put forward an opinion about the cause of the original lake level fluctuations by using the climate data and level measurement data obtained from various institutions.

Keywords: Lake Van, Level changes.

Giriş

Çeşitli sebeplerden dolayı dünyadaki göllerin seviyelerinde zaman zaman değişimler gözlenmektedir. Bu nedenlerin başlıcaları; yağış, sıcaklık, buharlaşma gibi iklim elemanları, seş (seiche) olayı, göllere katılan yüzeysel akışlar, yeraltı suları, ve tektonik hareketler ile sulama, içme suyu gibi antropojen nedenlerden dolayı göllerden faydalanmadır.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'deki göllerde de bahsi geçen etkenlerden dolayı seviye değişimleri gözlenmiştir. Genel olarak ülkemizin kuzeydoğusundaki göllerin seviyeleri artış eğilimindeyken güneybatısındaki göllerin seviyelerinde azalmalar tespit edilmiştir. Ayrıca Türkiye göllerinde en yüksek seviyelere ilkbahar aylarında

ulaşmaktadır. İlkbaharda kuzeybatı ve güneybatıdaki göllerde maksimum seviyelere erişilirken, yaz mevsimindeki yüksek seviyeler genellikle ülkenin doğusundaki göllerde gözlenmektedir (Cengiz & Kahya, 2006, s. 220-221). Bu mevsimsel artış ve azalışlar daha çok meteorolojik parametreler ile sulama ve içme suyu amaçlı faydalanmaların sonucudur. Gerçekten de ülkemizde Van, Beyşehir, Eğirdir, Burdur, Ladik, Konya Obruk, Marmara gibi birçok gölün seviyesinde bahsi geçen sebeplere bağlı olarak önemli salınımlar yaşanmaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük su kütesini oluşturan Van Gölü'nde geçmişten günümüze kadar önemli seviye değişiklikleri meydana gelmiştir. Bu değişimlerin en iyi kanıtı ise göl çevresinde çeşitli seviyelerde bulunan taraça depolarıdır.

Çok eski dönemlerden itibaren seviye değişimlerine sahne olan Van Gölü'nde şüphesiz bu farklılıkları tek bir değişkenle açıklamak mümkün değildir. Konuya ilişkin literatürler incelendiğinde seviye değişimlerinin sebebi üzerine ortak bir kanının olmadığı da görülmektedir. Bu çalışmada gerek literatür taraması gerekse DSİ ve MGM'den elde edilen verilerin değerlendirilmesi sonucunda Van Gölü'nde meydana gelen seviye değişimlerinin nedenleri incelenmiştir.

1. Göllerde Seviye Değişimlerinin Temel Nedenleri

Özellikle son yıllarda tüm dünya ile paralel olarak yaşanan iklim değişikliği nedeniyle göllerin seviyelerinde önemli değişimler olmuştur. Bu değişimler sığ göllerde ve derin çanaklı göllerde farklı sonuçlar doğurmaktadır. Küresel ısınma nedeniyle sığ göller bazen tamamen kurumakta iken derin göllerde sadece az bir kıyı çekilmesi görülmektedir.

Göllerin su miktarında meydana gelen değişimlere neden olan faktörleri *doğal* ve *beşeri* kökenli olmak üzere iki grupta incelemek mümkündür.

Göllerde seviye değişimlerine neden olan doğal faktörlerin başında şüphesiz "*iklim olayları*" gelmektedir. Yağış, sıcaklık ve buharlaşma başta olmak üzere çeşitli iklim elamanları göllerin seviyelerinde belirli dönemlerde artış ve azalmalara neden olmaktadır. Yağış, doğrudan göl yüzüne düşerek o esnada seviyenin yükselmesine yol açabilmektedir. Ayrıca gölün çevresindeki alanlar ile göle dökülen akarsulara karışan yağmur suları bir müddet sonra göle ulaşarak daha sonraki süreçte de göl seviyesinde oynamalar meydana getirmektedir. Özellikle kar şeklindeki yağışların bu oynamalardaki etkisi kayarak sonraki birkaç yılın seviye yükselmesinde kendini gösterir. Çünkü yıl

içerisinde yağın karın erimesi ve yeraltı sularına karışarak göle ulaşması bir veya bir sonraki yıla sarkabilmektedir.

Sıcaklıkların arttığı ayların veya sıcaklık ortalamasının daha yüksek olduğu senelerin göl seviye salınımlarına etkisi oldukça önemlidir. Nitekim sıcaklıkların artması ile birlikte buharlaşma da en yüksek düzeye ulaşmakta ve böyle dönemlerde göllerin kotunda alçalmalar gözlenmektedir. Rüzgârların neden olduğu değişimler ise aşağıda "seş" başlığı altında değerlendirilmektedir.

İklim elemanları dünyada olduğu gibi ülkemizdeki pek çok gölde de meydana gelen seviye oynamalarının doğal kökenli en temel nedenlerindedir. Gerçekten de Türkiye'nin ikinci büyük gölü olan Tuz Gölü'nde birtakım beşeri kökenli sebeplere bağlı olarak (tarımda sulama amaçlı yer altı sularının bilinçsiz kullanımı, yer üstü suları üzerine barajların yapımı); ancak daha çok yağışlardaki azalmalar neticesinde seviye giderek azalmaktadır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, 2014, s. 93). Ülkemizin Beyşehir Gölü'nden sonra ikinci büyük tatlı su gölü olan Eğirdir'de ise iklimdeki değişkenlere bağlı olarak zaman zaman artış ve azalmalar gözlenmektedir (Görmüş, Uysal, & Uysal, 2010, s. 47). Kovada Gölü'nde özellikle yağış ile paralel doğrultuda seyreden göl yüzü oynamaları tespit edilmiştir. Nitekim özellikle son yıllarda sıcaklıklarda artış, yağış miktarındaki azalmaların neticesi Kovada Gölü'nde 'su kaybı' olmuştur (Bahadır, 2012, s. 451). Akşehir Gölü de yağıştaki azalmanın yanı sıra buharlaşmadaki artışla beraber alan kaybetmektedir (Bahadır, 2013, s. 258-259). Van Gölü'nün güneydoğusunda, İran sınırları içinde yer alan ve Van Gölü gibi kapalı karakterdeki Urmiye Gölü de yüzey alanının önemli bir bölümünü kaybetmiş durumdadır. 2012 yılı itibarıyla %70 oranında kuruduğu belirtilen gölün esas küçülme nedeni UNEP (Birleşmiş Milletler Çevre Programı)'in çalışmalarına göre tüm dünyada olduğu gibi İran'da da etkisini gösteren küresel ısınmadır (Maden, 2013, s. 99-100). Ancak, göl üzerine yapılan bir karayolu da gölün ikiye ayrılıp daha sığ olan kuzey bölümünün kurumasını hızlandıran bir etki yaratmıştır. Sonuç olarak, meteorolojik parametrelerin göllerin seviye değişimleri üzerindeki etkileri yukarıda bahsettiğimiz örneklerde olduğu gibi alçalma ve yükselme şeklinde kendini göstermektedir.

Gölün bir yarısında yükselme, diğer yarısında alçalma şeklinde meydana gelen harekete literatürde "*seiche*"(Fr.) denilmektedir. Seiche hareketi uzunca bir süre tekrarlanır ve art arda ritmik dalgalanmalar meydana gelir. Salınımın neden olan seviye değişimleri bir tahterevallî hareketini andırır. Bu şekilde meydana gelen göl yüzü oynamalarına

"ilerlemeyen dalgalar", "duran dalgalar", "sabit dalgalar" da denir (İzbrak, 1990, s. 221).

Seiche olayı daha çok hava basıncı, rüzgârlar gibi meteorolojik faktörlere bağlı olarak meydana gelmekle birlikte sismik aktivite gibi iç kuvvetler de oluşumuna sebebiyet vermektedir (Rabinovich, 2009, s. 194). Seiche hareketinde hava basıncı, rüzgârlar, kasırgalar, ani fırtınalar ve sismik bir hareket gölün sadece bir bölümünde etkili olmaktadır. Bu olaylar neticesinde de gölün enine ve boyuna eksenlerinde yükselmeler ve alçalmalar meydana gelir. Gölün yarısında alçalma, diğer yarısında ise yükselme oluyor ve bu salınımlar bir orta nokta çevresinde meydana geliyorsa buna "*tek düğümlü hareket*" denir. Gölün karşılıklı olarak her iki kıyısında alçalma yaşanırken orta kesimde yükselme gözleniyorsa "*çift düğümlü hareket*" adı verilir (İzbrak, 1990, s. 221).

Seiche olayının neden olduğu yüzey salınımları birçok gölde gözlenmiştir. Çoğu kez çıplak gözle fark edilemeyen hareket "limnimetre" yardımı ile ölçülmektedir (İzbrak, 1990, s. 222). Göllerdeki seiche hareketi oldukça kısa bir sürede meydana gelebilmekte ve bu süreç zarfında göl seviyelerinde önemli derecede ani artış ve azalmalar gözlenebilmektedir. Örneğin dünyanın en büyük tatlı su havzasında yer alan ve aynı zamanda dünyanın en büyük tatlı su gölü olan Superior Gölü'nde 13 Temmuz 1995'te on beş dakika içerisinde su seviyesi 1 metre kadar düşmüş ve daha sonra yeniden yükselmiştir. Yine Büyük Göller grubunda bulunan diğer dört gölde de (Michigan Gölü, Huron Gölü, Ontario Gölü ve Erie Gölü) zaman zaman seiche hareketine bağlı olarak sadece birkaç dakika ya da saat içerisinde 4-5 metreyi bulan seviye değişimleri gözlenmiştir (www.wikipedia.com, 2016). Nitekim Erie Gölü'nde gerek sığ olduğu için gerekse göl çevresinde güçlü rüzgar faaliyetleri etkisini yoğun hissettirdiği için 1979 yılında 4.3 metreyi bulan seviye değişimleri kayıt altına alınmıştır (www.islandnet.com, 2016). K. C. Heidorn Büyük Göller'de meydana gelen seiche hareketinin kökeninin sismik aktivite ya da gel-git değil, atmosferik olduğunu belirtmiştir (Heidorn, 2016). Ancak sismik aktivite bakımından hareketli bölgelerde yer alan göllerde bu aktiviteye bağlı olarak da seiche olayı meydana gelmektedir. Örneğin tarih içerisinde Tahoe Gölü'nde seiche ve tsunamiye bağlı olarak su seviyesinde 3 metreden 10 metreye kadar değişim gözlenmiştir. Hala göl seviyesinde iki faktöre bağlı olarak ciddi değişimler gözlenebileceği için acil durumlarda uygulanabilecek planlamalar yapılmalıdır (Ichinose & Anderson, 2000, s. 1).

Bunun dışında Cenevre (Leman), Baykal, Starnberg (Würmse), Flathead, Chiemsee, Constance (Boden), Garda göllerinde

ve geçmiş dönemlerde Aral Gölü'nde seiche hareketine bağlı olarak su seviyelerinde kabarmalar ve alçalmalar gözlenmiştir (İzbırak, 1990, s. 221). Türkiye'de ise hareketin kaydedildiği veya gözlemlendiği herhangi bir göl bulunmamaktadır. Ancak, ölçüm yapılmısa da Van Gölü gibi alan olarak büyük ve zaman zaman şiddetli rüzgârların etkisinde kalan göllerde seş olayının teorikte var olduğunu söylemek yanlış olmaz. Yukarıda oluşumundan ve örneklerinden bahsedilen ve sularda ani dalgalanmalara neden olan *duran dalgalar* kıyıya önemli zararlar verebilmekte, özellikle gemilerin önemli hasarlar görmesine neden olmakta ve hareketin devam ettiği süreç boyunca hayatı sekteye uğratmaktadır.

İklim olayları ve seiche dışında göllere yüzeysel akış ile katılan akarsular, sızma yoluyla karışan yer altı suları, tektonik hareketler ve karstik su giriş-çıkışlarının da göl yüzü oynamalarındaki etkisi oldukça önemlidir. Nitekim "*akarsular*" göllerin hidrolojik bütçesini besleyen en önemli unsurlardandır. Özellikle yağışlı dönemlerde göl yüzüne doğrudan düşen yağışların yanı sıra bu dönemde akarsuların debilerinde meydana gelen artışların etkisiyle göllerin seviyeleri yükselmektedir. Aynı zamanda karların eridiği dönemler de akımdaki artışa dolayısıyla kabarma şeklinde kendini gösteren salınımlara yol açmaktadır. Ancak akarsuların göl seviyelerinde yükselme şeklinde yapmış olduğu değişim hemen yağışlı döneme tekabül etmeyebilir. Nitekim özellikle uzun bir yol kat ederek göle ulaşan akarsular, karların erime döneminde meydana gelen debi artışlarının etkisi göllerde gecikmeli bir seviye yükselmesine yol açmaktadır. Yağışın az, sıcaklıkların fazla olduğu kurak yıllar ya da yaz aylarında ise akarsuların taşıdığı su miktarı azalmakta, dolayısıyla hem yağış azlığına hem de akarsuların taşımış olduğu su miktarındaki azalmaya paralel olarak göllerin seviyeleri alçalmaktadır.

Türkiye'nin akarsu akımları üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde Kahya ve Kalaycı yapmış oldukları analizler doğrultusunda ülkenin batısındaki akarsularda azalma eğilimi olduğunu ifade ederken doğudaki akarsu havzalarında artış ya da azalma yönünde eğilim olmadığını belirtmişlerdir (Kahya & Kalaycı, 2004, s. 128). Yine benzer sonuçların ortaya konulduğu bir diğer çalışmada ülkemizin Trakya, batı, orta ve güney bölgelerindeki yıllık ortalama akımlar ve taşkınlarla anlamlı bir azalma saptanmıştır (Bayazıt, Cıgızoğlu, & Önöz, 2002, s. 6). Elektrik İşleri Etüt İdaresi tarafından yapılan çalışmada ise batı kesimlerdeki azalmaya karşın kuzey ve doğuda artış eğilimi tespit edilmiştir (Büyükyıldız & Yılmaz, 2011, s. 1070).

Göl seviye salınımları üzerinde etkili olan bir diğer değişken de şüphesiz "*yer altı suları*"dır. Sızma yoluyla yer altı sularına karışan

yağmur ve eriyen karların suları gölün kotunun yükselmesinde yüzey sularına göre daha gecikmeli etkiye sahiptir. Ülkemizde birçok göl çevresinde yer altı suyu seviye gözlem kuyularının eksikliği bu değişkenin göl seviyelerine olan etkisini somut ifadelerle belirtmeyi güçleştirmektedir. Yine de yeraltı suları, yağışlı dönem ve akarsularda debi artışının yaşandığı devreye kıyasla göl seviyelerinde daha gecikmeli bir artışa neden olmaktadır.

Göl salınımlarının bir diğer sebebi de "*tektonik hareketler*"dir. Gerçekten de göl tabanında veya çevresinde mevcut olan faylanma bu alanlarda yol açacağı alçalma ya da yükselme faaliyeti ile ani göl salınımlarına neden olabilir. Örneğin Bolu deprem hattı üzerinde bulunan Abant Gölü Havzası'nda bugünkü göl seviyesinin üzerinde taraçalar bulunmaktadır. Göl tabanının mevcut seviyesine kadar derinleşmesinin ve göl seviyesinin alçalmasının tektonik hareket ile bağlantılı olduğu olası ihtimaller arasındadır (E., Lahn, 1951, s. 118). Ayrıca epirojenik hareketler ile göl tabanının çanak şeklinde alçalması da seviye alçalmasına neden olabilir.

Bunun dışında litolojik farklılık, karstik yollarla göllere sağlanan girdiler ve göl tabanında karstik çıkışların bulunması da seviye değişimlerinin yaşanmasına neden olmaktadır.

Doğal faktörlerin yanı sıra beşeri kökenli faktörler de göl yüzü oynamalarında önemli değişikliklere sebebiyet vermektedir. Göllerin seviyelerini daha çok alçaltma eğiliminde olan, aynı zamanda göl ekosisteminin bozulmasına neden olan "*antropojenik etkenler*", kuşkusuz göllerdeki su bütçesinin en önemli negatif unsurlardandır. Bu etkenlerin başlıcaları ise; içme ve çeşitli amaçlarla kullanma suyu olarak göllerden yararlanma, gölü besleyen akarsular üzerine yapılan barajlar veya bu akarsuların akış güzergâhlarının değiştirilmesidir. Bunun yanı sıra yapılan müdahaleler bazen de göllerin seviyeleri yükselmektedir.

Ülkemizde yukarıda bahsi geçen sebeplere bağlı olarak birçok gölün seviyesinde değişimler kaydedilmiştir. Örneğin Göller Yöresi'nin en büyük göllerinden olan ve son 20 yılda sularını yaklaşık dörtte bir oranında kaybeden Burdur Gölü'nde bu değişiminin temel nedeni, gölü besleyen akarsuların debilerinde görülen azalmadır. Akarsu akımlarındaki bu azalma, suların önemli kısmının baraj ve göletler aracılığıyla plansız bir şekilde tarım alanlarına aktarılması ile ilgilidir (Ataol, 2010, s. 77-90). Eğirdir Gölü suları ise Kovada Kanalı boyunca sulama yapılması nedeniyle azalmıştır (Görmüş, Uysal, & Uysal, 2010, s. 52). Doğal bir set gölü olan Marmara Gölü 1932'de yapımı başlatılan yapay kanallar ve setlerle baraj gölü konumuna geçirilmiştir. Yapılan set ve kanallar kış mevsiminde göl seviyesinin yükselmesine, yaz

mevsiminde ise sulama amaçlı kullanımdan dolayı seviyenin düşmesine neden olmaktadır. Günümüzde Marmara Gölü suları daha çok DSİ tarafından hazırlanan Ahmetli Sulaması kapsamındaki tarım alanlarının önemli bölümünü sulamak için kullanılmaktadır. Aynı zamanda göl sularından başka bölümlerde de kanallar vasıtasıyla ovaları sulamak amacıyla yararlanılmaktadır. Bu şekilde yapay kanallar ve setlerle yükseltilen bununla birlikte suların büyük kısmı sulama amaçlı kullanılan ve önceden acı olan Marmara Gölü suları bu işlemler neticesinde tatlılaşmıştır (Gülersoy, 2013, s. 33-34).

Antropojenik nedenlere bağlı olarak göl seviyesinde meydana gelen alçalma doğrultusundaki değişimin dünyadaki en trajik örneği ise kuşkusuz Aral Gölü'dür. Kazakistan ve Özbekistan sınırları içerisinde kalan ve 1960'lı yıllara kadar alan itibarıyla dünyada dördüncü sırada yer alan göl, günümüzde sularının %90'ını kaybetmiş durumdadır. Sovyetler Birliği döneminde Özbekistan ve Kazakistan'daki pamuk rekoltesini yükseltmek için Aral Gölü'nü besleyen Seyhun (Siri Derya) ve Ceyhun (Amu Derya) nehirlerinin suları yön değiştirilerek pamuk tarlalarına gönderilir. 1987'ye gelindiğinde azalan su varlığı nedeniyle göl, kuzey ve güney olarak ikiye ayrılmıştır. Zaman içerisinde güneydeki gölün de önemli bir kısmı tamamen kurumıştır. Son yıllarda ise kuzeydeki göl kurulan barajlar vasıtasıyla toparlanmaya başlamıştır (Synnott, 2015).

Marmara Gölü ve Aral Gölü'nün kuzey kesiminde olduğu gibi yapılan setler, kanallar veya barajlar yoluyla göllerin seviyelerinde artışlar yaşanmaktadır. Yine Samsun'da tektonik bir depresyon içerisinde yer alan ve geçmiş dönemlerde yaz mevsiminde çekilmenin olduğu Lâdik Gölü'nün de yapılan setler ve DSİ'nin müdahaleleri neticesinde bazı kesimlerinde alanı yükseltilmiştir (Bulut, 2012, s. 118-119).

2. Van Gölü Seviye Değişimleri

Van Gölü, Nemrut Volkanı'nın Kuvaterner'deki faaliyetleri sonucunda oluşan Rahva Düzlüğü'nün o dönemde birleşik durumdaki Van-Muş Depresyonu'nu ayırması ve sahada daha önceden var olan akarsu şebekesinin önünü keserek suların bu kesimde birikmesi sonucunda oluşan Van Gölü, lav seddi gölleri grubunda yer almaktadır (Eriç, 1953, s. 66).

Van Gölü alan bakımından dünyada dördüncü, Türkiye'de ise ilk sırada gelmektedir. Ayrıca göl, dünyanın en büyük sodalı gölü olma özelliğine sahiptir. Yüzölçümü 3614 km² olan gölün hacmi 607 km³'tür. (Kempe, Khoo, & Gürleyik, 1978, s. 30). Göl, kapalı karakterdeki Van

Gölu Havzası'nın batı kesiminde bulunmaktadır. 17.902 km² lik² alanıyla havza büyük oranda Van İli sınırları içerisinde kalırken batıda dar bir kısmı Bitlis İli sınırları içerisinde yer almaktadır.

Van Gölü oluşumundan itibaren seviye değişimlerine sahne olmuştur. Bu konuda yapılan çalışmalara bakıldığında salınımların farklı birçok faktöre bağlandığı görülmektedir. Bunların başlıcaları; güneş aktivitesindeki değişim, iklim elamanları, göl tabanında sızma ve su kaçakları, tektonik hareketler, yeraltı suları olmakla beraber ağırlıklı görüş *iklim elamanları* ile *göl yüzü oynamaları* arasında sıkı bir ilişkinin olduğudur.

Nitekim Kempe ve arkadaşları tarafından yapılan araştırma neticesinde Van Gölü seviyesi ile güneş aktivitesi arasında doğrudan bir ilişki olduğu ifade edilmiştir. Çalışmaya göre güneş aktivitesinde meydana gelen artış bir sonraki yıl seviyenin yükselmesine neden olmaktadır. Ekip Tatvan'da yapmış olduğu 30 yıllık verileri kapsayan analizde (1944-1973) güneş lekelerinin sayısı ile göl seviyesi arasında paralellik tespit etmiştir (Batur, 1996, s. 79).

Kadioğlu; Van Gölü su seviyesinin yükselme nedenini yerel iklim elemanlarındaki değişime bağlamaktadır. Aynı şekilde Gürel (GÜREL, 1995, s. 45) bir istisna dışında (günümüzden 7500-4500 yıl önce iklim şartlarının seviyeyi yükseltmesi gerekirken Tatvan Baseni'nin 200 m derinlik çizgisinin altına düşmesi) göldeki seviye oynamalarının iklimin denetiminde olduğunu ortaya koymuştur (Kadioğlu, 1995, s. 21).

Kaynak; 1990'lı yıllardaki yükselimin mevsimlik salınımları içererek, fakat ondan bağımsız olarak gerçekleştiğini, bu artışın sebebinin göl suyunun bileşiminde saklı olduğunu ifade etmektedir. Bu çalışmada iklim elemanlarına bağlı kalmadan alçalıp yükselen tektonik göllerin tabanlarında tektonik su kaynaklarının bulunduğu değinmiştir. Van Gölü'nün seviyesi yükseldikçe tabanından göle basılan suyu engelleyen basınç da artmakta ve bu basınç daha az suyun yeryüzüne çıkmasına yol açmaktadır. Böylece buharlaşma ile yeraltı suyu ve akarsu katılımı, yağış, siltasyon dengelenmektedir (Kaynak, 1995, s. 93).

Tuna ise 1944-1995 arasındaki ana yükselme sebebinin volkanik araziden akararak göle karışan suların, göl suyunun kimyasal özellikleri veya volkanik bölgelerdeki su kaçaklarının bu kesimlerden sızarken kazandığı kimyasal özellikler nedeniyle zamanla sızma yollarını ve su kaçak yollarını tıkamasını şeklinde açıklamıştır (Tuna, 1995, s. 130).

² Havzanın alanı gölün hemen doğusunda yer alan Erçek Gölü Havzası da dahil edilerek hesaplanmıştır.

TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası tarafından yayınlanan raporda Van Gölü'ndeki su miktarının artması veya azalması göle gelen yüzeysel sular, göl yüzeyine düşen yağışlar, göl yüzeyindeki buharlaşmalar ile yeraltı suyu beslenme ve kaçaklarına bağlanmıştır. Raporda yağışların az, buharlaşmanın çok olduğu kurak yıllarda seviyenin düştüğüne, yağışların çok, buharlaşmanın az olduğu yıllarda ise seviyenin yükseldiğine değinilmiştir (Gürer & Yıldız, 1996, s. 27).

Batur ise özellikle 1987 ve 1988'de göle düşen yağış miktarı ile paralel olarak göl seviyesinin arttığını, 1989 ve 1990'da yağış miktarındaki azalmayla seviyenin de azaldığını belirterek meteorolojik parametreler ile göldeki salınımlar arasında bağlantı olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca kar yağışlarının tamamının yüzeysel akış ile göle ulaşmadığı, bir kısmının sızma ile yeraltı suyuna karıştığı ve o yıl olmasa da sonraki birkaç yılda mutlaka göl seviyesini artış doğrultusunda etkileyeceği değinilen diğer bir noktadır. Yine aynı çalışmada göl seviyesindeki yükselmenin tektonik hareketler veya güneş lekeleri ile ilgili olmadığı doğrultusunda değerlendirme yapılarak Kempe ve arkadaşları tarafından ortaya konulan güneş aktivitesindeki artış ile Van Gölü seviye yükselmesi arasındaki pozitif ilişki çürütülmüştür (Batur, 1996, s. 35).

Düzen, 1960-2009 yılları arasında Van Gölü'ndeki yeraltı suyu girdisini hesaplayarak gölün yıllık su seviye ve hacim farkları ile akım, yeraltı suyu ve yağış arasındaki ilişkileri sırasıyla 0.905, 0.866, 0.783 korelasyon katsayıları ile ifade etmiştir. Buharlaşma ile yıllık su seviye farkı arasındaki ilişki ise 0.306 korelasyon katsayısı ile temsil edilmektedir. Böylece Van Gölü seviye değişimlerini yağış, akarsu akımı ve yer altı sularının kontrol ettiğini belirtmiştir (Düzen, 2011, s. 100-101).

Sezen, Van Gölü seviye değişimleri ile yağışlar arasındaki ilişkiyi ortaya koyduğu çalışmasında ikili arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu, özellikle havzaya düşen yağışın 1-2 ay sonra seviyenin yükselmesine yol açtığını ifade etmiştir (Sezen, 1996, s. 62-63).

Erol ise yapmış olduğu çalışmada gölün salınımları ile iklim arasında ilişkiye rastlanmadığını, ancak sadece 1985 -1995 yılları arasında artan yağışlara göl seviyesinin de artış şeklinde tepki verdiğini belirtmiştir (Erol, 1996, s. 51).

Yine İnandık, Saraçoğlu ve Gürbüz tarafından yapılan çalışmalarda da Van Gölü su seviyesi ile yağış, kar erimeleri ve sıcaklık arasında sıkı bir ilişki olduğu vurgulanmıştır (İnandık 1971; Saraçoğlu 1990; Gürbüz 1994).

Yapılan incelemelerde farklı görüşler olmakla birlikte Van Gölü su seviye değişimleri ile meteorolojik değişkenler arasında sıkı bir ilişki olduğu kanısı çoğunluktadır.

2.1. Pleistosen Dönemi Van Gölü Seviye Değişimleri

Oluşum bakımından 600 bin yıllık bir tarihe sahip olan Van Gölü'nün geçmişten günümüze önemli seviye değişimlerine sahne olduğu yapılan çeşitli araştırmalarda ortaya konulmuştur. Kuvaterner'de meydana gelen kısa süreli iklim salınımları tüm dünya deniz ve göllerinde olduğu gibi Van Gölü'nde de önemli salınımların yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle Pleistosen'de son buzul çağı olan Würm'de yağışlı geçen Plüvyal Devre içerisinde Anadolu bütün göllerin seviyelerinde önemli boyutlarda artışlar gözlenmiş, hatta bazı kapalı havzalar göllerle işgal edilmiştir. Yapılan çalışmalar bu dönemde Van Gölü'nde bugünkü kotuna nazaran yaklaşık 70-72 metre artış olduğunu ortaya koymaktadır (Atalay, 1989, s. 9).

Eski dönemlerden bu yana önemli salınımların yaşandığı Van Gölü'nde bu değişimin en iyi kanıtı bugün göl çevresinde farklı seviyelerde yer alan taraça depolarıdır. Taraçalar tüm göl çevresinde mevcut olmakla beraber daha çok akarsu ağızlarında ve bazı kıyı ovalarının kenarlarında belirginlik kazanmaktadır. Sahada var olan taraçalar üzerinde birçok araştırmacı çalışmalar yapmış, farklı yaşlandırma yöntemleri kullanılarak taraçaların yaşları, dolayısıyla Van Gölü'nde meydana gelen artış ve azalışların yılları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ağırlıklı görüş taraçaların Pleistosen'de oluştuğu doğrultusundadır. Ancak taraçaların yükseltisi konusunda oldukça farklı tespitler mevcuttur (Gürbüz, 1994, s. 14).

Nitekim Lahn, göl çevresinde bulunan taraçaların, Pliyosen ve Kuvaterner'de bu alanı işgal eden gölün izleri olduğunu ileri sürmekte ve bu taraçaların Van'ın güneyinde Edremit yolu üzerinde 1740-1750 metrelerde görüldüğünü ifade etmektedir. Dolayısıyla eski Van-Muş gölünün seviyesi Rahva Seddi ile kapalı bir özellik kazanan bugünkü Van Gölü seviyesinden daha yüksektir. J.H. Maxson gölün batı kesiminde 70, 80 metre yukarıda taraçalar bulunduğunu belirtirken F. Bobek gölün güneyinde gölden sırasıyla 15, 25 ve 75 metre yukarıda taraçaların varlığından bahseder (Lahn, 1948, s. 58-60).

F. Oswald, göl çevresinde eski kıyı çizgileri ile taraçalara rastlamıştır. Oswald'a göre bu kıyı çizgilerinin nisbi yüksekliği sırasıyla 4.50, 12.20 ve 30 metredir. Ardel ise "Van Gölü" isimli çalışmasında gölün doğusunda nisbi yüksekliği 12metre, 25-30 metrelerde taraçalar ile yine 12 metrede eski kıyı çizgisi olduğunu belirtmiştir. Bahsi geçen taraçaların her biri Pleistosen'de Plüvyal Devre içerisinde görülen

yağışlı dönemin eseridir. Ayrıca Ardel bu yağışlı dönem içerisinde gölün seviyesinin yaklaşık 45 metre daha yüksek olduğunu belirtmiştir. (Ardel, 1944, s. 214) Erinç de aynı dönemde meydana gelen seviye artışı neticesinde gölün neredeyse bütün çevresinde 10-15, 25-30 ve 45-50 metre yükseltilerde Dilüvyal(Pleistosen) taraçalar ve depoların olduğunu ifade etmiştir (Erinç, 1953, s. 66).

Schweizer göl çevresinde dört aşınım ve dolgu taraçası tespit etmiştir. Bu taraçalar gölün o dönemdeki seviyesine nazaran 12, 30, 55 ve 80 metre yüksekte bulunmaktadır. Sahada 30 ve 80 metre taraçalarına kıyasla 12 ve 55 metre taraçaları oldukça belirgindir. Schweizer belirtilen taraça kademelerinden en yüksekte yer alanın (+80 metre) Riss/Würm interglasyelinde, en alçakta yer alan (+12 metre) taraçanın ise Würm'de yaşanan seviye artışı sonucunda oluştuğunu öngörmüştür. +30 ve +55 metre taraçaları ise yine Son Buzul Çağı I ve II fazında yaşanan soğuk dönem geçişlerine tekabül etmektedir (Doğu vd., 2013, s. 727).

Valeton, 1978'de yapmış olduğu çalışmada göl çevresinde 1720-1730, 1700, 1680, 1670, 1660, 1655 metre yüksekliklerde taraçaların varlığından, en yüksek seviyedeki 1720-1730 metre taraçasının yaşının ise Üst Pleistosen olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca aynı çalışmada göl sularında Üst Pleistosen'de meydana gelen 1720-1730 metreye kadar yükselmenin olduğu, daha sonra gölün şimdiki seviyesinde en az 340 metre alçalmanın meydana geldiği, dolayısıyla su altında da taraçaların varlığı işaret edilmektedir (Gürbüz, 1994, s. 14).

Kempe vd. tarafından 2002 yılında Güzelsu civarında yapılan çalışma ile o günkü göl seviyesinden 1674 ve 1676 metre yüksekte bulunan taraçadan alınan bitki kalıntılı kesit ¹⁴C metodu ile yaşlandırılmıştır. Alınan bu örneklerin yaşları 17.250 ve 17.550 olarak tespit edilmiştir. Bu tarihler stratigrafik sıralamayı doğru göstermediği, alınan bitki örneklerindeki yeniden tortullanmanın daha eski dönemlere ait olması gerektiği düşüncesi ile ¹⁴C metodu kalibre edilmiş ve kalibrasyon eğrisi sonucunda yeni yaş günümüzden önce 20.34 bin olarak tayin edilmiştir (Kempe, Landmann, & Müller, 2002, s. 110).

2003 yılında Wick vd. tarafından yapılan çalışmada her ne kadar seviye değişimleri ilgili pek fazla sayısal değerler verilmese de jeokimyasal ve polen verilerinden yola çıkarak iklim şartlarındaki değişimler sonucunda yaşanan alçalma ve yükselmelerden bahsedilmiştir. Buna göre Son Buzul Dönemi'nde Van Gölü çevresinde kurak koşullar hâkimdir. Bunun da en güzel kanıtı kalıntularına ulaşılan kurak iklimin bitki türlerinden olan Artemisia'dır. Lemcke'nin (1996) belirttiği üzere Pleistosen sonunda daha soğuk ve kurak koşulların

hâkim olduğu Genç Dryas içerisinde göl çevresinde daha önceki nemli dönemlere nazaran az sayıda ağaç hâkimdir ve bu dönemde göl güncel kotundan ortalama 260 metre daha aşağıda yer almaktadır (Wick, Lemcke, & Sturm, 2003, s. 673).

Ayrıca Paleovan çalışmaları kapsamında Litt ve ark. tarafından yapılan sondaj çalışmaları neticesinde 420 metre derinliğe kadar 10 farklı lokasyondan karotlar alınmış ve yaş tayini için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu karot daha önceki sondajlardan oldukça eskiye, Son Buzul Maksimumu'na kadar gitmektedir (Litt vd, 2009, s. 718).

Doğu vd tarafından yapılan çalışmada göl çevresinde T1, T2, T3 ve T4 olmak üzere 4 taraça sistemi ortaya konmuştur. Bunlarda T1 taraçası yapılan gruplandırma içerisinde en eski taraça olup Karasu vadisi ve Zilan vadisinin üst kesimlerinde 1755/1745 metre yükseklikte yer almaktadır. T2 taraçası Zilan, Bendimahi, Karasu ve Kotum vadilerinde 1726/1724 metre yüksekliklerde gözlenmiştir. Ayrıca 1721/1720 metrelerde de T2 taraçalarına rastlanılmaktadır. T3 taraçası iki ana taraçadan oluşmaktadır. Bu grupta daha yüksekte (1696/1693 m) yer alan taraçalar sadece Zilan ve Karasu vadilerinde gözlenmiştir. 1689)1686 metrelerde yayılım gösteren daha alçak ikinci grup ise Engil, Karasu, Bendimahi ve gölün kuzeydoğu kıyılarında bulunmaktadır. Oluşumları lokal olan ve bu gruplandırma içerisinde diğer 3 sınıfa nazaran en alçakta yer alan T4 taraçaları göl çevresindeki bütün vadi ağızlarında görülmektedir. T4'ün 1670/1667 ve 1661/1659 ile 1656/1654 metre olmak üzere iki farklı seviyesi bulunmaktadır. Bahsi geçen 4 taraça sisteminin çeşitli yöntemlerle yaşlandırılması yapılmış ve her birinin farklı tarihlerde olmakla beraber günümüzden 12 bin yıl önce, dolayısıyla Pleistosen içerisinde oluştukları ifade edilmiştir (Doğu vd, 2013, s. 745).

Kuzucuoğlu vd. Van Gölü'nde yaşanan 4 transgresyon ve her bir transgresyon evresi sonunda düşük göl seviyesi, dolayısıyla artan akarsu aşındırması ve taraça oluşumu ile sonuçlanan regresyon varlığından söz etmişlerdir. En eski transgresyon 1755 metrede bulunmuş ve yaşının da GÖ 105 bin yıl öncesine dayandığı tespit edilmiştir. GÖ 100 bin yaşında olan ikinci transgresyona ise 1730/1735 metre seviyelerinde ulaşılmıştır. 1700 ve 1705 metrelerde olan iki genç transgresyondan ilkinin yaşı GÖ 26 bin/24 bin, ikincisinin yaşı ise GÖ 21 bin/20 bin olarak tespit edilmiştir. Bu şekilde oldukça uzun bir geçmişe sahip olan Van Gölü seviye değişimleri temelde iklim salınımlarına dayanmakla birlikte tektonik, karstik kökenli faktörler ile bir volkanik akıntının akarsu vadisini doldurması veya erozyona bağlı olarak da meydana gelmiş olabilir (Kuzucuoğlu vd, 2010, s.1136).

2.2. Holosen Dönemi Van Gölü Seviye Değişimleri

Her ne kadar Van Gölü seviye değişimlerini kanıtlayan ve çeşitli yükseltilerde bulunan eski göl taraçalarının oluşumu ağırlıklı olarak Pleistosen'e dayandırılmakta ise de mevcut taraçaların bir kısmının Holosen yaşlı olduğuna dair birtakım araştırma bulguları vardır.

Nitekim Kempe ve Degens 1974 yılında göl tabanındaki 14 istasyondan alınan karotlara bağlı olarak gölün geçmişine dair yorumlamalarda bulunmuşlardır. Yapılan incelemelerde en uzun karot sadece Holosen'e dair bilgiler vermektedir (Akköprü, 2011, s. 18). Farklı istasyonlardan alınan bulgulara göre M.Ö. 6400 yılında göl seviyesi güncel kotuna nazaran ortalama 340 metre daha aşağı seviyelerde yer almaktadır. M.Ö. 4000 yılında göl seviyesi bu dönemden 500 yıl öncesine kıyasla 200 metre kadar yükselmiş, bu dönemde gölün doğu kesiminde geniş bir alan taşkına uğramıştır. Ayrıca aynı dönem gölde normal sedimantasyon sürecinin başladığı zamana tekabül etmektedir. M.S. 200'de ise göl seviyesinde günümüze göre 30-40 metre düşüş yaşanmış, daha sonraki dönemlerde iklimdeki serinlemeye bağlı olarak seviye yükselme eğilimine geçmiştir (Özdemir, Konyar, Ayman, & Avcı, 2013, s. 966).

Degens vd. (1978), Kempe ve Degens(1978) ile Van Zeist ve Woldring(1978) tarafından yapılan çalışmalarda Holosen içerisinde Van Gölü'nde yaşanan seviye değişimleri incelenmiştir. Buna göre M.Ö. 8000 yılına kadar göl seviyesi güncel kotundan 70 metre daha yüksekte yer almaktadır. Bu yıldan itibaren ani düşüşlerin yaşandığı Van Gölü'nde zaman zaman yükselmeler olsa da önceki yıllara nazaran daha alçak seviyelerin izlendiği süreç M.Ö. 4500'e kadar devam etmiştir. Göl tabanında yapılan karotlara bağlı olarak M.Ö. 4500 yılı göldeki tuzluluğun da maksimum düzeye ulaştığı dönemdir. Daha sonraki süreçte yükselme eğilimine geçen Van Gölü günümüzdeki seviyesine M.Ö. 1100 yılında ulaşmıştır (Özdemir, Konyar, Ayman, & Avcı, 2013).

1974 yılında Kempe ve Degens'ten sonra 1990da Landmann vd. göl tabanında 10 farklı noktadan karot örnekleri almıştır. 1996'da yapılan analiz sonuçlarına göre G.Ö. 10920'de göl seviyesi düşmüş, G.Ö. 9500'de ise göl alanı genişlemiştir. G.Ö. 9000-8100 arasında artış sekteye uğramış ve G.Ö. 8100'de göl seviyesi -210 metredir olarak yorumlanmıştır. Çünkü alınan karot örneğinde bu dönemde hem su içeriğinde azalma gözlenmiş hem de sedimentlerin içinde Artemisia benzeri kalıntılar tespit edilmiştir. Bu kalıntılar gerçekten var ise böyle bir tuzluluk için göl seviyesinin -200 metreye düşmesi gerekir. Bu dönemden sonra sedimentlerdeki artışa bağlı olarak yeniden seviyenin

yükseldiği söylenebilir. G.Ö. 6500-3500 yılları arasında göl seviyesi 1700 metre olarak verilmiştir. G.Ö. 4000'den sonra düşüşe geçerek 1000 yıl sonra günümüzdeki seviyesine ulaşmış ve daha sonra G.Ö. 2700'de birkaç metre yükselerek Urartu kalıntısı olan Sardur Burcu'na kadar sular ulaşmıştır. Van Gölü günümüze yakın seviyeyi ancak M.Ö. 1050'lerde yakalayabilmiştir. (Özdemir, Konyar, Ayman, & Avcı, 2013, s. 969-970).

Landmann vd.'nin çalışmasından sonra Reimer vd. tarafından yapılan çalışmada varv kalıntılarında elde edilen bulgulara dayanarak G.Ö. 15.000 yıla kadar göl seviyesinde meydana gelen değişikliklere dair izler bulunduğu değerlendirilmiştir. Ayrıca eski göl taraçalarına ait sedimentler bu izlerin daha eski dönemlerde de takip edilmesine olanak tanımaktadır. Farklı özellikleri baz alınarak değerlendirilen bu sedimentler Son Buzul Maksimumu'nun bitiminden bu yana gölde yaşanan transgresyon ve regresyonlar hakkında önemli ipuçları vermektedir (Reimer, Landmann, & Kempe, 2009, s. 195).

Pickarski de Holosen'de Van Gölü'nde meydana gelen değişimlere değinmiş, Pleistosen sonunda iklimde bozulmanın meydana geldiği soğuk iklim koşulları ve kuraklığın yaşandığı Genç Dryas'ın aksine Holosen başında nemliliğin tedrici bir şekilde arttığını ifade etmiştir (N., Pickarski, 2013, s. 76). Bu görüş Litt vd. tarafından 2009'da yapılan Paleovan çalışmasında ve 2003'te Wick vd.'nin yapmış olduğu çalışmada da desteklenmektedir (Özdemir, Konyar, Ayman, & Avcı, 2013, s. 973). Nitekim Wick vd. Doğu Akdeniz'de Holosen başında artan nemliliğe bağlı olarak ve göl ve denizlerde tuz miktarında azalmanın yaşandığını belirtmiştir. Klimatik koşullardaki bu değişim ile tüm Akdeniz'de meşe ormanlarının alanı genişlemiştir. Ancak bu gelişim sadece Van Gölü ile İran'ın kuzeybatısında yer alan Zeribar Gölü'nde kıyı bölgeler ile Orta Anadolu ile kıyaslandığında 3000 yıl sonraya ertelenmiştir (Wick, Lemcke, & Sturm, 2003, s. 673). Paleovan kapsamında 2004 yılında Van Gölü'nde yapılan sondaj çalışmalarında Litt vd. bir noktadaki karot örneğinden elde ettikleri veriler Wick vd.'nin yapmış olduğu bu çalışmayı destekler mahiyettedir. Alınan sondaj verisinin oksijen izotop değerlerine bakıldığında Holosen başının nemliliğin arttığı döneme karşılık geldiği, bu sondaj verisine bağlı yapılan polen analizlerinde de yine yapraklarını döken meşelerin Van Gölü çevresinde 3000 yıl geciktiği tespit edilmiştir (Özdemir, Konyar, Ayman, & Avcı, 2013, s. 973).

Holosen'deki göl salınımlarına ışık tutan yukarıdaki bilgiler ile göl çevresinde tamamlanan arkeolojik kazılardaki bulgular kıyaslandığında Degens vd. (1978)'nin tespitleri ile kazı bulguları arasında uyum olduğu ortaya çıkmaktadır. Wick vd. (2003) ile Litt vd.

(2009)'nin çalışmaları ise Holosen'deki göl seviyeleri hakkında kesin bilgiler içermemektedir. Ancak Landmann vd. (1996) ve Reimer vd. (2009)'nin bulguları ile yapılan kazıların neticesi arasında çelişki söz konusudur. Çünkü her iki çalışmada da M.Ö. 5500-1500 yılları arasında göl seviyesi 1700 metre olarak belirtilmiştir. Bu da Urartu öncesi kıyı kesimdeki yerleşmelerin sular altında kalması anlamına gelmektedir. Ancak bu çok gerçekçi bir sonuç değildir. Nitekim 2011 yılında Robert vd.'nin Doğu Akdeniz'de Orta Holosen içerisinde iklim, vejetasyon ve kültürde yaşanan değişimleri ele aldığı çalışmada G.Ö. 5200-5100 arasında (M.Ö. 3200-3100) Doğu Akdeniz ikliminde nemlilik azalmış hatta kısa süreli de olsa şiddetli kuraklık yaşanmıştır. Bu durumu Kalkolitik sonu ve Erken Tunç Çağı öncesindeki geçişte yapılan arkeolojik kazılardaki bulgular destekler niteliktedir. Bu etkinin Van Gölü kıyılarında da yaşandığı tahmin edilmektedir. Dolayısıyla o dönemlerdeki göl seviyesi 1700 metreden hatta günümüzdeki seviyeden çok daha aşağılarda olmalıdır. Ayrıca Pleistosen başlığı altında da değinildiği gibi göl çevresindeki 1700 ve 1705 metre taraçaları Kuzucuoğlu vd. (2010) tarafından yaşlandırılmış olup, iki genç transgresyondan ilkinin yaşı G.Ö. 26 bin/24 bin, ikincisinin yaşı ise G.Ö. 21 bin/20 bin olarak tespit edilmiştir. Yani 1700 metre göl seviyesi Holosen içerisinde değil, Pleistosen içerisinde gözlenmiştir (Özdemir, Konyar, Ayman, & Avcı, 2013, s. 985).

Günümüze daha yakın döneme gelindiğinde ise Brückner 1716'dan sonra göl seviyesinde yükselmenin meydana geldiğini, 1740 yılında seviyenin yine yüksek olduğunu, 1820'de azami, 1838'de ise asgari düzeye ulaşan göl seviyesinin bu yıldan sonra artış göstererek 1841'e kadar yüksek seyrettiğini, 1850-1852 arasında alçalma yaşandığını, 1860'lı yılların başında kuvvetli bir yükselme gözlenerek bu seyrin 1870 yılında alçalma, 1880'de yeniden yükselme şeklinde devam ettiğini belirtmiştir (Erinç, 1953, s. 71-72). R. Sieger ise 1800 ve 1820 yılları arasında göl seviyesinde bir yükselme meydana geldiğini, 1820-1838 senelerinde ise bu yükselmeyi azalmanın takip ettiğini belirtmiştir. 1840 yılında ise yeniden yükselişe geçen göl suları 1850'ye kadar yüksek seviyede kalmıştır. Bu tarihten itibaren çekilme 1870'e kadar devam etmiş ve 1880'e doğru yeni bir yükselme safhasına geçilmiştir (Lahn, 1948, s. 57). Seviyenin yüksek olduğu 1841 yılı Loftus'a göre Eski Erciş'in boşaltılmasına neden olan taşkınını yaşandığı senedir. 1852 yılında ise önemli bir alçalma olmuştur (Erinç, 1953, s. 71-72). 1880'li yıllardaki artışın 1892'de alçalma ile neticelendiğini belirten Lynch, 1898'de son birkaç yıldır devam eden kabarmanın bu yıl da gözlendiğini ifade etmiştir. 1909-1914 yılları arası ise seviyenin yüksek seyrettiği yıllardır (Erinç, 1953, s. 72).

2.2.1. 1944-2016 Yılları Arası Van Gölü Seviye Değişimleri

Her ne kadar geçmiş dönemlerde Van Gölü seviyesini tespit etmek için aralıklarla ölçümler yapılmış olsa da 1944 yılından itibaren E.İ.E.İ. tarafından Tatvan'daki istasyonda gölün seviyesi düzenli olarak ölçülmektedir. Aynı zamanda göl çevresinde ölçümün yapıldığı iki istasyon daha bulunmaktadır. Bunlardan Van İskele Göl Seviye Ölçüm İstasyonu 1969, Güzelkonak İstasyonu ise 1989 yılından itibaren faaliyetini sürdürmektedir. Çalışma kapsamında en eski verilere sahip olan Tatvan Göl Seviye Ölçüm İstasyonu'nun verileri kullanılacaktır. DSİ'den temin edilen veriler doğrultusunda 1944-2016 arasındaki 73 yıllık ortalama göl seviyesi *Tablo 1*'de verilmiştir.

Tablo 1: 1944-2016 yılları arası Van Gölü seviyeleri

Yıl	Ortalama	Yıl	Ortalama	Yıl	Ortalama	Yıl	Ortalama
1944	↗ 1647,30	1964	↕ 1647,35	1984	↕ 1648,24	2004	↕ 1649,20
1945	↕ 1647,34	1965	↘ 1647,20	1985	↕ 1648,25	2005	↕ 1649,29
1946	↘ 1647,23	1966	↕ 1647,22	1986	↘ 1648,17	2006	↕ 1649,34
1947	↕ 1647,44	1967	↕ 1647,34	1987	↕ 1648,19	2007	↕ 1649,38
1948	↕ 1647,53	1968	↕ 1647,73	1988	↕ 1648,65	2008	↕ 1649,57
1949	↕ 1647,54	1969	↕ 1648,44	1989	↕ 1649,15	2009	↘ 1649,35
1950	↘ 1647,40	1970	↕ 1648,79	1990	↘ 1648,99	2010	↕ 1649,55
1951	↘ 1647,21	1971	↘ 1648,54	1991	↘ 1648,94	2011	↗ 1649,55
1952	↕ 1647,22	1972	↘ 1648,46	1992	↕ 1649,01	2012	↕ 1649,64
1953	↕ 1647,23	1973	↕ 1648,69	1993	↕ 1649,36	2007	↕ 1649,38
1954	↕ 1647,24	1974	↘ 1648,60	1994	↕ 1649,87	2008	↕ 1649,57
1955	↕ 1647,28	1975	↘ 1648,41	1995	↕ 1650,19	2009	↘ 1649,35
1956	↕ 1647,50	1976	↘ 1648,28	1996	↕ 1650,26	2010	↕ 1649,55
1957	↘ 1647,49	1977	↕ 1648,34	1997	↘ 1650,16	2011	↗ 1649,55

1958	↑ 1647,53	1978	↓ 1648,22	1998	↓ 1650,09	2012	↑ 1649,64
1959	↑ 1647,55	1979	↓ 1648,20	1999	↓ 1649,81	2013	↑ 1649,61
1960	↓ 1647,51	1980	↑ 1648,22	2000	↓ 1649,37	2014	↓ 1649,39
1961	↓ 1647,33	1981	↓ 1648,21	2001	↓ 1648,87	2015	↓ 1649,27
1962	↓ 1646,97	1982	↓ 1647,95	2002	↓ 1648,63	2016	↑ 1649,34
1963	↑ 1647,02	1983	↑ 1648,20	2003	↑ 1648,89	Göl Ort.	1649,19
↑ ARTIŞ		↓ AZALIŞ					
→ SABİT							

Kaynak: DSİ verilerinden düzenlenmiştir.

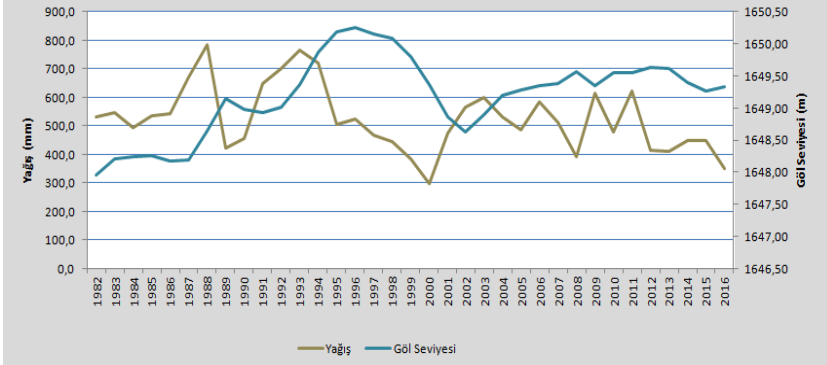
Göldeki seviye değişimlerine yıllık ortalamalar üzerinden bakıldığında genel hatlarıyla 1944-1949 yılları arasında yükselme, ardından gelen iki yılda ise alçalma görülmektedir. 1952-1959 devresinde yükselişe geçen göl sularında 1960-1962'de tedrici bir alçalma yaşanmıştır. 1963-1970 aralığında yeniden yükselme eğilimi gösteren göl, 1971-1988 arasında su kaybetmiştir. 1983-1989 arası artan göl seviyesinde birkaç yıllık düşüş yaşanmış, ardından yükselmenin afet meydana getirecek kadar önemli olduğu 1992-1996 aralığına girilmiştir. Gerçekten de bu dönemde seviye artışı dolayısıyla hem doğal hem de beşerî hayat sekteye uğramış ve göl çevresinde bazı evler, yollar ve tarım alanları sular altında kalmıştır. 1997-2002 devresinde aralıksız su kaybeden göl kabaca 2003-2013 arasında yükselmiş, takip eden iki yılda düşme eğilimine geçse de 2016'da yeniden artış meydana gelmiştir.

İncelenen yıl aralığında aylık maksimum ve minimum değerlere bakıldığında göl 1995 yılının Haziran ayında 1650,55 metreye kadar ilerleyerek en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 1646,64 metre ile Aralık 1963 ise seviyenin en düşük olduğu dönemdir. 1944-2016 arasında yıllık ortalama seviyeler baz alındığında ise göl kotunun azami (1996) ve asgari (1962) olduğu seneler arasında 3,36 metrelik değişim söz konusudur.

Genel olarak bakıldığında göl seviyesinin ilkbahar aylarında kar erimeleri ile artışa geçtiği ve Haziran ayında yıllık maksimuma eriştiği, bu aydan itibaren seviyenin alçalarak minimum düzeye (yıllar içerisinde değişmekle birlikte) Kasım, Aralık ve Ocak aylarında ulaştığı gözlenmektedir. Şubat ise bazen kendinden önceki birkaç ay gibi düşük

değerler arz etmekle birlikte genelde seviye artışının yeniden başladığı döneme tekabül etmektedir.

Yapılan çalışmalarda kapalı bir havza içerisinde yer alan Van Gölü'nde seviye değişimleri ile iklim elemanları arasında sıkı bir ilişkinin olduğuna daha önceki bölümlerde değinilmiştir. Bu bölümde ise havza içerisinde düzenli ölçümlerin yapıldığı 7 istasyonun (Van Merkez, Erciş, Muradiye, Özalp, Gevaş, Tatvan, Ahlat) uzun yıllık (35 yıl) yağış, sıcaklık ve buharlaşma verileri ile 1982-2016 yılları arasında Tatvan İstasyonu'nda ölçülen göl seviyeleri mukayese edilecektir. Veriler karşılaştırıldığında ilk bakışta iklim elemanları ile göl seviyesi arasında sıkı bir ilişkinin olmadığı dikkati çekmektedir. Fakat gölün seviye değişimine etki eden yağış havzaya sadece o yıl içerisinde düşen yağış olmayıp bir yıl hatta birkaç yıl öncesinin yağışlarının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

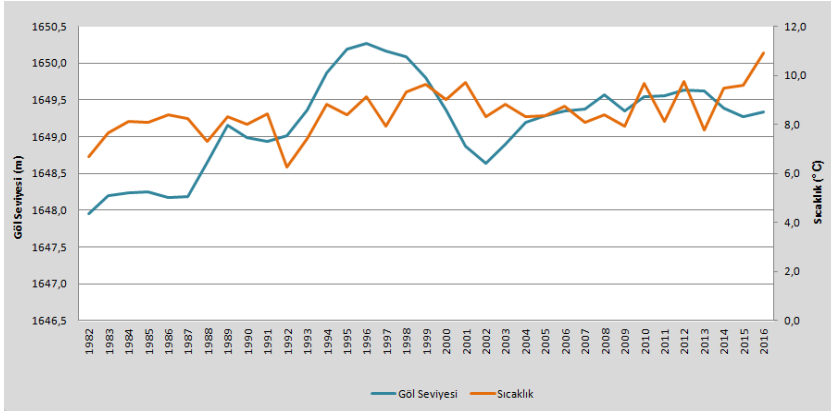
Grafik 1: 1944-2016 yılları arası yağış ve göl seviyeleri ortalamaları
Kaynak: MGM ve DSİ verilerinden yararlanılarak üretilmiştir.

İncelenen yıllar kapsamında göl maksimum seviyeye 1996 senesinde ulaşırken, havzaya en fazla yağışın düştüğü yıl 1993'tür. Ancak ülkenin en soğuk bölgesinde yer alan ve etrafı yüksek dağlarla çevrili olan havzaya kış mevsiminde düşen yağış kar şeklinde olduğu için bu karların eriyerek yeraltı suyuna ve yeraltı suyu vasıtasıyla göle karışması birkaç yıl sonraya ertelenmektedir. Aynı zamanda karların erimesi de bir sonraki yılın bahar aylarına kaldığından yine göl seviyesini yağışın düştüğü yılda değil, bir sonraki yılda etkilemektedir. Batur vd. bu durumu göz önüne alarak yapmış oldukları çoklu regresyon ve korelasyon analizleri bu fikri güçlendirmektedir (Batur vd, 2008, s. 14). Dolayısıyla 1996 yılındaki azami seviyenin nedeninin birkaç yıl önceki yoğun yağışta saklı olduğu söylenebilir. Grafik 2'ye genel olarak bakıldığında da göl seviyesinin arttığı yılların yoğun

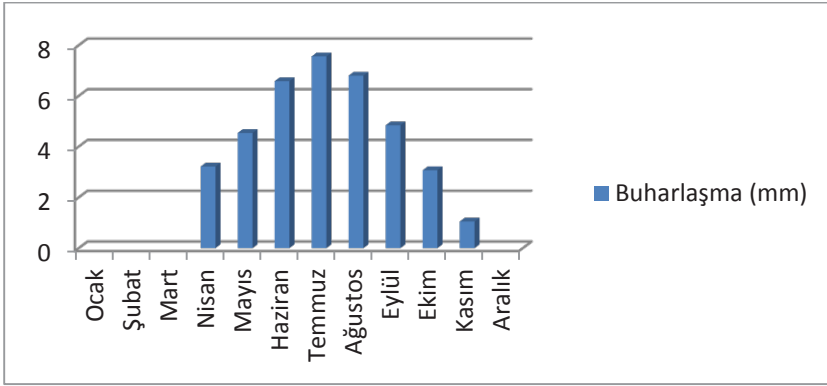
yağışların gerçekleştiği yılları takip ettiği görülmektedir. Örneğin göl seviyesinin en yüksek olduğu 1996 yılında havzaya yıllık ortalama 523,0 mm yağış düşerken 1993 yılında 763,9mm, 1994'te ise 718,8 mm yağış düşmüştür. Tüm istasyonların verileri incelendiğinde ağırlıklı olarak 1993 senesi içerisindeki en yüksek yağış payına sahip olan Kasım ayını Nisan ayı takip etmektedir. Ayrıca aynı yıl içerisinde kış aylarında da havzanın yağışının yüksek olduğu görülmektedir. Bu nedenle havzanın yer aldığı bölge ve reliefi itibariyle yağış şekli de göl seviyesinin yükselmesinde önemlidir ve karların özellikle yüksek irtifa alanlarında erimesi bir sonraki yıla sarkacağından seviye artışı da sonraki senelerde kendini göstermektedir.

1997-2002 aralığında göl seviyesi yeni bir düşme safhasına geçmiştir. Gerçekten de 1997-2000 arasında havzaya düşen yağışta önceki yıllara nazaran azalma olmuştur. Nitekim 1996 da 523,0 mm olan yağış sonraki 4 yılda sırasıyla 466.8, 445.5, 385.2 ve 2000 yılında 297,6 mm ye gerilemiştir. Bu 4 yılda göl seviyesi ise 1650,2, 1650,1, 1649,8, 1649,4 m olarak ölçülmüştür. Kendinden önceki birkaç yılda yağış oranındaki azalmaya paralel olarak 2001(1648,9 m) ve 2002(1648,6 m) yılında göl seviyesi daha da düşmüştür. Hatta seviyenin yüksek kotlarda setrettiği 1992-1996 arası ile 2002 arasında yaklaşık 2 metrelik kot farkı bulunmaktadır. Her ne kadar önceki yıllardaki yağış azlığına bağlı olarak göl kotu düşük olsa da 2001 (474,1 mm) ve 2002 (566,4 mm)'de yağış oranında artış yaşanmış ve bu iki yılın yağışının önemli bir kısmı sonraki dönemlere eklenerek önceki yıllara nazaran daha yağışlı koşulların hâkim olduğu 2003'ten itibaren yaşanan seviye artışını tetiklemiştir. Daha sonraki yıllarda ise yine benzer manzaralar yinelenmiştir.

Sıcaklık ile göl seviyesi arasındaki bağlantı *Grafik 1* ile *Grafik 3* karşılaştırıldığında daha iyi anlaşılacaktır. Sıcaklığın arttığı dönemlerde yağış azalmış, sıcaklığın azaldığı dönemlerde ise yağış miktarında artış yaşanmıştır. Havzada sıcaklığın en yüksek olduğu aylar olan Temmuz ve Ağustos'ta göl seviyesi asgari düzeyde olmalıyken bu dönemde eriyen karların hem sızma hem de akarsular yoluyla göle karışması dolayısıyla göl en yüksek seviyeye daha çok yaz aylarında ulaşmaktadır. En soğuk dönem olan Ocak ve Şubat aylarında ise yine yağış şekline bağlı olarak seviyenin minimumlarda seyretmektedir. Öte yandan sıcaklık ile buharlaşmanın doğru orantılı oluşu sıcaklığın arttığı dönemlerde göl seviyesinin olması gerekenden kısmen daha düşük kalmasına yol açmıştır.

Grafik 2: 1944-2016 yılları arası sıcaklık ve göl seviyeleri ortalamaları
Kaynak: MGM ve DSİ verilerinden yararlanılarak üretilmiştir.

Grafik 1 : Havzada aylara göre buharlaşma miktarı
Kaynak: MGM verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yukarıda da görüldüğü gibi iklimsel etmenlerin göl seviye değişimleri üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğu açıktır. Özellikle havzadaki yağışların gölü besleyen ana su kaynağını teşkil ettiğini buradan görebilmekteyiz. Bilhassa kar şeklinde gerçekleşen yağışların bahar aylarından itibaren sıcaklık faktörünün etkisiyle erimesine bağlı olarak gölün beslenme kaynakları kuvvetlenmektedir. Buharlaşma ise gölün hem doğrudan yüzeyinden hem de havzadaki gölü besleyen diğer kaynaklardan su kaybına neden olduğundan göl seviye değişimlerini azaltıcı bir etkiye sahiptir diyebiliriz.

Aynı zamanda seviyenin yükselmesinde etkili olan bir diğer faktör de göle karışan akarsulardır. Havza akarsular bakımından oldukça zengindir. Bu akarsulardan gerek havza gerekse gölün beslenmesi için en önemlileri ise Engil, Karasu, Bendimahi, Deliçay,

Zilan, Sufresor, Kotum ve Gevaş Çayı'dır. Bunlar aynı zamanda havzadaki daimi akarsulardır. Havzada yağışın ve sıcaklıkların etkisi ile kar erimelerinin de arttığı ilkbahar aylarından itibaren akarsuların debileri de yükselmekte göl seviyesinde bu süreçten itibaren artış gözlenmektedir. Ancak bu akarsuların üzerinde düzenli akım ölçümleri yapılmadığı için göle ne kadar girdi sağladığı hakkında net bir görüş belirtmek mümkün olmasa da göl salınımlarının yaşanmasında akarsuların etkisi yadsınamaz.

Sonuç

Doğal ve beşeri kökenli birçok faktörden dolayı göllerin seviyelerinde salınımlar meydana gelmektedir. Bu değişimler özellikle son yıllarda yaşanan küresel ısınmanın etkisiyle kendini daha çok belli etmektedir. Ayrıca göllerden tarımda sulama amaçlı yararlanmak da özellikle alçalma doğrultusundaki değişimlerin trajik boyut kazanmasına yol açmaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde Van Bölümü sınırları içerisinde yer alan ve ülkemizin en büyük gölü olan Van Gölü'nde Pleyistosen'den itibaren önemli salınımlar meydana gelmiştir. Göl çevresinde farklı yükselti kademelerinde bulunan taraça depoları bu salınımların en iyi kanıtıdır. Van Gölü seviye değişimlerinin temel nedeni ise iklim elemanları, tektonik faaliyetler, akarsular, yeraltı suları, göl tabanında meydana gelen sızmalar ve su kaçakları gibi doğal faktörlerdir. Özellikle iklim elemanları ile göl seviye değişimleri arasında oldukça sıkı bir ilişki vardır. Nitekim çalışma kapsamında göl salınımları ile iklim elemanları arasındaki ilişkiyi incelemek için MGM'den havza içerisinde düzenli ölçümlerin yapıldığı 7 istasyonun uzun yıllık (35 yıl) yağış, sıcaklık ve buharlaşma verileri ile DSİ'den temin edilen yine 35 yıllık göl seviye verileri karşılaştırılmıştır.

Yağış ile göl seviye verileri karşılaştırıldığında ilk bakışta aralarında olumlu bir ilişkinin olmadığı düşünülmektedir. Ancak Doğu Anadolu gibi hem yüksek hem de karasal iklim koşullarının hakim olduğu bir bölgede bulunan Van Gölü Kapalı Havzası'na kış mevsiminde düşen yağışlar kar şeklindedir. Dolayısıyla bu karların tamamen eriyip yeraltı suyu ve sızma vasıtasıyla göle karışması birkaç yıl sonraya sarkabilmektedir. Bu nedenle göl kotunun yüksek olduğu bir yılda, bu artışa etki eden yağışı aynı yıl içerisinde değil, bir veya birkaç yıl öncesinde aramak daha doğrudur. Gerçekten de örneğin, göl seviyesinin maksimuma eriştiği 1996 senesinde yağışın az olduğu, havzaya en yüksek yağışın ise 1993 yılında düştüğü görülmektedir. Bu nedenle 1996 yılındaki artışın, 1993 senesinin yağışında saklı olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Sıcaklığın yüksek derecelerde seyrettiği yıllarda buharlaşma da artacağı için göl seviyesinde düşüşler yaşanmıştır. Ancak kış mevsiminde yağın karların erimesi, havzanın bulunduğu bölgenin karakterine uyum sağlayarak ilkbahar ve yaz dönemine ertelendiği için özellikle Haziran ayı göl seviyesinin azami düzeye ulaştığı döneme karşılık gelmektedir. Ayrıca göle karışan akarsuların debileri kar erimeleri ile ilkbahar mevsiminde artarak göl sularına önemli miktarda girdi sağlamaktadır. Yine yeraltı suları gölü besleyen unsurlar arasında iken göl tabanındaki karstik çıkışlar ve sızma yolları göl için önemli gider unsurlarındandır.

Ayrıca son yıllarda tüm dünyada olduğu gibi Van Gölü'nde de küresel iklim değişikliğine bağlı olarak az da olsa seviyede dalgalanmalar meydana gelmiştir. Küresel ısınma sonucunda yaşanan su kaybı sığ göllerde daha fazla iken derin göllerde daha azdır. Dolayısıyla Van Gölü gibi hem derin hem de alansal olarak büyük olan bir gölde küresel ısınmanın etkileri daha az hissedilmektedir.

Kaynakça

- Akköprü, E. (2011). Van Gölü'nün Güneybatı Kısımında Jeomorfolojik Araştırmalar (Tatvan-Göllü). *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul.
- Ardel, A. (1944). Van Gölü. *Van Üniversite Haftasından Ayrı Basım*.
- Atalay, İ. (1989). Pleistosen Sonu ve Holosen Başlarında Anadolu'nun Paleocoğrafya Şartlarına Genel Bir Bakış. *Coğrafya Araştırmaları (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu Yayını)*, 7-18.
- Ataol, M. (2010). Burdur Gölü'nde Seviye Değişimleri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 77-92.
- Bahadır, M. (2012). Kovada Gölü'ndeki Seviye Değişimlerinin İstatistiksel Analizi. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Tusrkish or Turkic, Volume:7/3*.
- Bahadır, M. (2013). Akşehir Gölü'nde Alansal Değişimlerin Uzaktan Algılama Teknikleri ile Belirlenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı:28*.
- Batur, E. (1996, Ocak). Van Gölü'nün Su Bütçesi ve Havza İklimi. İstanbul: *İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Bayazıt, M., Cıgızoğlu, H. K., & Önöz, B. (2002). Türkiye Akarsularında Trend Analizi. *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 4-6.

- Bulut, İ. (2012). *Türkiye'nin Yüzen Adaları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Büyükyıldız, M., & Yılmaz, V. (2011). Türkiye'deki Bazı Göllerin Su Seviyesindeki Değişimlerin İncelenmesi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 1061-1073.
- Cengiz, T. M., & Kahya, E. (2006). Türkiye Göl Su Seviyelerinin Eğilim ve Harmonik Analizi. *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi/d, Cilt:5, Sayı:3*.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü. (2014). *Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi Yönetim Planı (2014-2018)*. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.
- Deniz, O., & Doğu, A. F. (2004). Van Gölü Kıyılarındaki Doğal Plajlar ve Onları Tehdit Eden Unsurlar. *I. Van Gölü Havzası Sempozyumu*. Van: T.C. Van Valiliği vd.
- Düzen, H. (2011). Van Gölü Su Seviye Değişimlerine Hidrojeolojik Yaklaşım. Van: *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- E., Lahn. (1951). Bazı Türkiye Göllerinin Jeolojisi ve Jeomorfolojisi Hakkında. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, 118-126.
- Erinç, S. (1953). *Doğu Anadolu Coğrafyası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Erol, F. (1996). Van Gölü Seviye Değişimlerine Matematik Model Yaklaşımı. Van: *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Görmüş, M., Uysal, K., & Uysal, A. (2010). Eğirdir Gölü Kıyıları ve Kıyı Kenar Çizgisi Problemi. *SDÜ Geo Dergisi, Yıl:1, Sayı:2*, 42-53.
- Gülersoy, A. E. (2013). Marmara Gölü Yakın Çevresi'ndeki Arazi Kullanım Faaliyetlerinin Zamansal Değişim i(1975-2011) ve Göl Ekosistemine Etkileri. *Türk Coğrafya Dergisi*, 31-44.
- Gürbüz, O. (1994). Van Gölü Çevresi'nin Coğrafyası (Beşeri ve İktisadi Coğrafya Açısından). İstanbul: *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*.
- GÜREL, N. (1995, Haziran). Van Gölü Su Seviyesi Değişimi ve Arazi Kullanımına Jeomorfolojik Yaklaşımlar. *Van Gölü'nün Seviyesinin Yükselmesi, Nedenleri, Etkileri ve Çözüm Yolları Sempozyumu* (s. 40-49). Van: T.C. Van Valiliği.
- Gürer, İ., & Yıldız, D. (1996). *Van Gölü'ndeki Ani Seviye Değişimlerini İnceleme Raporu*. Ankara: TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası.

- Heidorn, K. C. (2016). *Seiches On The Great Lakes*, <http://geo.msu.edu/extra/geogmich/-seiches.htm>, Erişim:11 Ekim 2016
- Ichinose, G. A., & Anderson, J. G. (2000). The Potantial Hazard From Tsunami and Seiche Waves Generated By Large Eartquakes Within Lake Tahoe, California-Nevada. *Geophysical Research Letters, Cilt:20, Sayı:10*, 1-4.
- İzbırak, R. (1990). *Sular Coğrafyası*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kadioğlu, M. (1995, Haziran). Van Gölü'nde Su Seviye Yükselmesinin Meteorolojik Faktörler İle Olan İlgisi. N. Türkelli içinde, *Van Gölü'nün Su Seviyesinin Yükselmesi Nedenleri, Etkileri ve Çözüm Yolları Sempozyumu*. Van, Van, Türkiye: T.C. Van Valiliği.
- Kahya, E., & Kalaycı, S. (2004). Trend Analysis of Streamflow in Turkey. *Journal of Hidrology*, 128-144.
- Kaynak, U. (1995, Haziran). Van Gölü Yükseliminin Düşük Hız Kanalı Bağlantısı ve Problemin Çözümü. N. Türkelli içinde, *Van Gölü'nün Su Seviyesinin Yükselmesi Nedenleri, Etkileri ve Çözüm Yolları Sempozyumu* (s. 130). Van, Van, Türkiye: T.C. Van Valiliği.
- Kempe, S., Landmann, G., & Müller, G. (2002). A Floating Varve Chronology From The Last Glacial Maximum Terrace of Lake Van/Turkey. *Zeitschrift für Geomorphologie*, 97-114.
- Lahn, E. (1948). *Türkiye Göllerinin Jeolojisi ve Jeomorfolojisi Hakkında Bir Etüt*. Ankara: M.T.A. Yayınları, No:12.
- Maden, T. E. (2013). İran'ın Urmiye Gölü Sorunu. *Ortadoğu Analiz*, 98-103.
- N., Pickarski. (2013, Aralık). Vegetation and Climate History During The Last Glacial-İnterglacial Cycle At Lake Van, Eastern Anatolia. *Doktora Tezi*. Bonn, Almanya.
- Özdemir, H., Konyar, H., Ayman, İ., & Avcı, C. (2013). Holosen'deki Van Gölü Seviye Değişimleri ile Arkeolojik Bulguların Karşılaştırılması. *İnternational Journal Of Human Sciences*, 959-991.
- Rabinovich, A. (2009). Seichesn and Harbor Oscillations. Y. C. Kim içinde, *Handbook of Coastal and Ocean Engineering* (s. 193-231). Singapur: World Scientific Publishing.
- Reimer, A., Landmann, G., & Kempe, S. (2009). Lake Van, Eastern Anatolia, Hydrochemistry and History. *Aquatic Geochemistry*, 195-222.
- Sezen, S. G. (1996, Ocak). Van Gölü'nde Su Seviye Değişimleri ile Yağışlar Arasındaki İlişkinin Tespiiti. İstanbul: *İstanbul Teknik*

Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Synnott, M. (2015). Aral Gölü'nün Suçu Ne? *National Geographic*(Haziran Sayısı).

Tuna, A. (1995). Van Gölü'nden Enerji Üretimi. *Van Gölü'nün Su Seviyesinin Yükselmesi, Nedenleri, Etkileri ve Çözüm Yolları Sempozyumu* (s. 129-135). Van: T.C. Van Valiliği.

Wick, L., Lemcke, G., & Sturm, M. (2003). Evidence of Lateglacial and Holocene Climatic Change and Human Impact in Eastern Anatolia: High-resolution Pollen, Charcoal, Isotopic and Geochemical Records From the Laminated Sediments of Lake Van, Turkey. *The Holocene*, 665-675.

Yararlanılan İnternet Kaynakları

www.wikipedia.com: <https://en.wikipedia.org/wiki/Seiche>,

Erişim: 13 Ekim 2016

<http://www.islandnet.com/~see/weather/almanac/arc2004/alm>

04jun.htm, Erişim: 13 Ekim 2016

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Sonbahar / Autumn
Sayı/Issue: 41 - Sayfa / Page: 209-226
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 11.07.2018 Kabul/Accepted: 18.08.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

ARİSTOTELES’TE TAKLİT VE KATHARSİS AÇISINDAN TRAGEDYA

THE TRAGEDY IN TERMS OF IMITATION AND CATHARSIS AT ARISTOTLE

Dr. Öğr. Üyesi İlyas ÖZDEMİR
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Felsefe Bölümü
ilyasozdemir@yyu.edu.tr

Öz

Aristoteles *Poietika* eserinde tragedyaya ilişkin ayrıntılı bir soruşturmaya girişmektedir. Aristoteles’e göre sanat taklit ile bağlantılıdır ve taklit sanatlarının en önemlisi tragedyadır. Tragedya, yaşamın kendisindeki trajik şeyleri sanat dolayımıyla yaratır ve onların taklidini gerçekleştirir. Olay örgüsü, soylu eylemlerin taklidini amaçlayan tragedyanın özüdür. Tragedyada hedef trajik etki uyandırarak acıma ve korku gibi duygulardan arınmadır. Bu açıdan tragedyayı temsil eden oyunlar ciddi olayları taklit etmelidir. Böylece seyirci oyunun içerisine katılır ve nihayetinde katharsise/ruhsal arınmaya ulaşır.

Aristoteles tragedyada olay örgüsüne veya eylemlere, karaktere göre daha öncelik verir. Bu da Aristoteles’in Kant gibi estetik bilinci öne çıkaran kimi modern estetikçilerinden en önemli farkını oluşturur. Nitekim çağdaş bir Aristotelesçi olarak Gadamer, Kantçı estetiğin öznelci yönünü kritik etmiş ve Aristoteles’e dönmeyi gerekli görmüştür. Dahası çağdaş dönemde olayörgüsü bağlamında Ricoeur ve *katharsis* ile ilgili olarak Brecht gibi bazı düşünürler Aristoteles’ten etkilenmişlerdir.

Bu çalışmada Aristoteles’in tragedyaya yönelik yaklaşımının özgünlüğü ele alınacak ve sanat alanına katkılarına değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, Tragedya, Taklit, Katharsis, Sanat, Olay örgüsü.

Abstract

Aristotle attempts a detailed investigation about tragedy in his work called *Poetics*. According to him the art is linked with imitation and one of the most important one in art is tragedy. Tragedy creates tragic cases of life through art and makes their imitations. Plot-structure is core of tragedy which aims to imitate noble actions. The aim of tragedy is to purify some emotions like pity and fear by raising tragic effect. In this respect, the presentations which represent tragedy should imitate serious cases. Thus, the spectator participates in play and eventually attains catharsis.

Aristotle gives priority to plot-structure rather than characters. This is one of the most important differences of Aristotle from some modern aesthetics like Kant who puts forward aesthetic conscience. As a modern Aristotelian, Gadamer has criticized subjectivist aspect of Kantian aesthetic and considered returning to Aristotle a necessity. Also, some thinkers like Ricoeur in the context of plot, and Brecht in regard to catharsis were influenced by Aristotle.

In this work the originality of Aristotle's view concerning the tragedy will be discussed and its contributions to the field of art will be mentioned.

Keywords: Aristotle, Tragedy, Imitation, Catharsis, Art, Plot-structure.

Giriş

Aristoteles *Poietika* başlıklı eserinin hemen başlarında sanatın büyük bir bölümünün taklit olduğunu ifade etmektedir (Aristoteles, 2005: 1447a15). Daha sonra çocukluktan itibaren gelişen taklit yeteneğiyle insanın diğer canlılardan ayrıldığını, bu sayede ilk bilgileri edindiğini belirtmektedir (Aristoteles, 2005: 1448b5-10). İnsana özgü temel bir güdü olarak taklit, insan bilgisinin ana motifi olarak anlaşılmaktadır. ‘Bakarak öğrenme’yi gerçekleştiren taklit, hoşlanma duygusunu ortaya çıkarır ve estetik bir zevke dönüşür: “Öğrenmek yalnızca filozoflar için değil, öteki insanlar için de en haz verici şeydir; ancak berikiler, bundan daha az pay alırlar. Resimlere bakmaktan zevk almamızın nedeni, bakarken öğrenmek ve her birinin neye ilişkin olduğu konusunda, bu mu yoksa şu mu olduğu konusunda, sonuç çıkarmaktır” (Aristoteles, 2005: 1448b15). Aristoteles taklidin eğitsel ve estetik yönüne dikkatleri çeker. Taklit bir yandan öğretirken diğer yandan taklit edene zevk verir. İnsanın taklit etmeye karşı duyduğu istek sanatın doğmasını sağlamıştır (Lukacs, 1981: 106). Bu açıdan taklit salt kopya edici bir insani etkinlik olarak anlaşılmamalıdır.

Aristoteles *Poietika* eserinin başlarında taklidin sanat etkinliğini nasıl gerçekleştirdiği sorunuyla ilgilenir. Bu doğrultuda tragedyayı en önemli taklit sanatlarından biri olarak sunar. Bu

çalışmanın birincil hedefi Aristoteles açısından tragedyanın taklide dayalı bir etkinlik olarak önemini ve *katharsisteki* rolünü ele almaktır. İkincil olarak çağdaş sanat felsefesi tartışmalarıyla ilişkisini göstermektir.

1) Bir Taklit Sanatı Olarak Tragedyanın Mahiyeti

Aristoteles'e göre taklit, sanatlarda belli bir biçimde olur. Sanatlar, taklit etmede kullanılan araçlar, taklidin yöneldiği nesne ve taklit tarzı bakımından sınıflara ayrılır. Taklit etmede kullanılan araçlar ritim, söz ve harmonidir. Bunları bir arada kullanan taklit sanatlarından biri tragedyadır. Taklidin yöneldiği nesne açısından insanlardan daha iyileri ya da daha kötülerini taklit edilir. Birincisi tragedyaya, ikincisi ise komedyadır (Aristoteles, 2005: 1448a15). Buna göre tragedyaya soylu eylemlerin taklidi olmasına karşılık; komedyaya bayağı/aşağılık eylemlerin taklididir. Taklit etme tarzı ise; bir konunun, Homeros'un eserleri gibi bir anlatı yoluyla betimlenmesidir ya da bir eylemin taklit edilenler eyleyken taklit edilmesidir (Aristoteles, 2005: 1448a20). Anlatı yoluyla taklit eden sanat "destan", buna karşılık eylem içinde olanları taklit eden sanat "tragedya"dır. Kısacası tragedyaya; ritim, söz ve harmoniyi bir arada kullanan, iyi/soylu eylemlerin taklidi olan bir sanattır.

Öte yandan Aristoteles tragedyaya gibi bir drama olan komedyanın, kökeni bilinmediği için başlangıçtan itibaren ciddiye alınmadığını; destanın ise yalın ölçü¹ ve anlatı olmasının yanı sıra zaman bakımından belirlenmemiş olduğu için, tragedyaya göre daha geri planda olduğunu belirtmektedir (Aristoteles, 2005: 1449b10-15). Oysa tragedyaya "*ciddi/soylu, tamamlanmış ve belirli bir uzunluğu olan bir eylemin taklididir; bölümlere göre her biri farklı kullanılmış araçlarla çeşnilendirilmiş bir dil kullanarak yapar bunu. Tragedya eyleyenleri taklit eder; bunu da bir anlatı aracılığıyla değil; uyandırdığı acıma ve korku aracılığıyla bu tür duygulanımların arınmasını sağlayarak yapar*" (Aristoteles, 2005: 1449b25-30).

Aristoteles'in bu tragedyaya tasvirinde, ilk olarak tragedyanın yöneldiği nesnenin ciddiliğinden söz edilmektedir. Çünkü bir oyunda ciddiyet, hem oyuncuyu hem de seyirciyi oyuna katar. Bu yüzden oyunun ciddi bir şeyi taklit etmesi gerekir. Başka deyişle; yaşamın kendisindeki trajik ve sarsıntılı şeyler sanat aracılığıyla

¹Yalın ölçü, tutarlı, birlikli bir şekilde gelişen ve baht dönüşü ile tanınma olmaksızın bir akış oluşturan eylemlerdir. Karmaşık ölçü ise baht dönüşü, tanınma ya da her ikisiyle birden bir akış oluşturan eylemlerdir. Baht dönüşü ve tanınmalar öykünün yapısından çıkar. Bu iki öge, birazdan ele alınacağı üzere, destanlarda değil, fakat daha ziyade tragedyalarda bulunan öğelerdir (Aristoteles, 2005:1452a15).

yaratıldığından ve onların yoğunlaştırılmış taklidi gerçekleştirildiğinden, söz konusu eylemlerin ciddi eylemlerin taklidi olması gerekir.

Diğer temel bir özellik, tragedyanın “tamamlanmış ve belli bir uzunlukta” olmasıdır. Tragedya başlangıcı, ortası ve sonu olan, yani bir olay örgüsüne sahip bir oyundur. Yazar, olay örgüsünü saptar ve oyunun gelişimini bir bütünlüğe yerleştirir. Tamamlanmışlık, belli bir uzunluk ve bütünlük, bir tragedyada olması gereken uyumluluğun üç özelliğine işaret eder. Bütün; başlangıcı, ortası ve sonu olan şeydir. Başlangıç, herhangi bir şeyin zorunlu sonucu olmayan, ama ondan sonra mutlaka zorunlu bir şey gelendir. Son, başka bir şeyin ardından zorunluluk olarak ya da olasılık durumuna göre gelen bir şeydir. Orta ise, bir şeyin ardından gelir, onun ardından da bir başka şey gelir (Aristoteles, 2005: 1450b25-30). Eylem halinde olanın bir göstergesi olarak orta, mutluluğun mutsuzluğa dönüşmesidir. Ortayla, trajik olan dönüşmeler yansıtılır. Başlangıç, orta ve son, olayların düzenlenmesini sağlayan unsurlardır: “Öyküleri iyi bir biçimde birbirine bağlayabilmek için ne gelişigüzel bir yerden başlanabilir ne de gelişigüzel bir sona doğru gidilebilir; tersine bu dile getirilen kuralları uygulamak gerekir” (Aristoteles, 2005: 1450b30-35). Bu açıdan yazar, oyunun önceki olaylarını göstermeden, o olayların sonucunu gösterebilir. Sözelimi Sofokles’in Kral Oidipus tragedyası gibi. Bu oyun Thebai kentinde veba salgını ile başlar. Bu felaketten kurtulmak için bir suçlunun ortaya çıkması gerektiği söylenir. Oidipus suçluyu bulmak için araştırmaya başlar. Bu araştırmada her adımda daha önce olmuş bir olay ortaya çıkar ve araştırma ilerledikçe Oidipus asıl suçlunun kendisi olduğunu anlar. Gözlerini kör ederek kendisini cezalandırır. Böylece Kral Oidipus’ta “başlangıç”, bir şeyin zorunlu sonucu değil, ama zorunlu şeyleri sağlayan bir “başlangıç”tır.

Öte yandan olay örgüsünün rastgele olmayan uzunluğu, uyumluluk açısından oldukça önemlidir. Kendi içinde bütünlük olması için oyunun süresi belirlenmelidir. Oyunun süresi seyircinin dayanma gücüne göre ayarlanmalıdır. Zira insanın dayanma gücünü aşan bir uzunluk, tragedyanın etkisini azaltır. Dolayısıyla “tragedya, olabildiğince güneşin tek bir dönüş süresiyle sınırlamaya çalışır kendini ya da bunu pek az aşar (...)” (Aristoteles, 2005: 1449b10-15). Anlaşıldığı gibi, Aristoteles burada tragedyanın birlikli ve bütünlüklü olması gerektiğini söylemek ister. Gerek bütünlüğün öğeleri olan “baş, orta ve son” ve gerekse uyumluluğun bir gereği olan “uzunluk”, zorunluluk veya olasılık koşullarına göre oluşturulur: “Ozanın işi, ‘gerçekten olan’ şeyleri değil, ‘olabilir olan’ı, yani olasılık ya da zorunluluk açısından olanaklı olan şeyleri anlatmaktır” (Aristoteles,

2005: 1451b35-5). Olasılık, tragedyalarda duyguya uygun bir ölçüttür. Zorunluluk ise birbirini takip eden olayların belli bir gelişim zinciri içinde oluşmuş olmasıdır. Bu her ikisi, olayın örgüsünü kuran iç ölçülerdir. Aristoteles tragedyanın tümel olmasını bu iki ölçüye bağlar. Çünkü olasılık ya da zorunluluk, meydana gelmiş şeyleri (tarih/tikel) değil, meydana gelebilecek şeyleri (sanat/tümel) anlatır. Zorunluluk açısından olanaklı olan şeyler, olayların düzenlenişidir, zincirlenmişidir, kısacası olay örgüsüdür. Bu noktada olay örgüsünde tümellik, olayların düzenlenişiyile yakından bağlantılıdır. Söz konusu düzenleniş ise, tamamlanmışlık ve bütünlük sağlar: “(...) *eylemin taklidi olan öykü de birlikli ve bütün bir eylemin taklidi olmalıdır. Olayların birbirine bağlanmış parçaları, bir parça çıkarıldığında ya da yeri değiştirdiğinde bütünü de değiştirecek ya da farklı bir yöne götürecek biçimde düzenlenmelidir; çünkü bulunması ya da bulunmaması hiçbir belirgin farklılık yaratmayan şey bütünün parçası olamaz*” (Aristoteles, 2005: 1451a30-35).

Dolayısıyla olayların birbiriyle bağlantısı, eylemlerin içsel bağıntısına dayanmakta ve eylemlerin iç bağıntısı içinde tümellik üretilir. Aristoteles’te sanatın tümelliği, olay örgüsünün içsel öğelerinden çıkarsanır. Bu noktada bir olay örgüsü oluşturmak, tikelden tümeli, yan öyküden zorunluyu ortaya çıkarabilmektir. Bu yanıla Aristoteles açısından birbiri ardından gelen yan öykülerin (öyküde ana olaya bağlı ikinci dereceden, destekleyici olaylar) bağlantısız bir biçimde kullanılması eleştiri konusudur (Aristoteles, 2005: 1452a35).

Bu noktada Aristoteles olay örgüsüyle bağlantılı olarak tragedyayı tarihten daha felsefi bulur (Aristoteles, 2005: 1451b5). Olay örgüsü bir durumun ‘nedensellik’ ilkesine göre oluşumunu gösterir. Bu nedenselliği, olay örgüsünün içsel öğeleri açıklar. Tarih, tikeller alanına ait bir bilimdir. Gerçekte olup biten şeyler, somut tikel şeylerdir. Tarih gerçekte olmuş bitmiş şeylerdir. Buna karşılık tragedya, olabilir olan şeyleri taklit ettiği için, nesnelere ve insanların ortak özelliklerini, ‘genel’i göz önünde bulundurur. Tarihte olmuş bitmiş şeyler ancak sanat aracılığıyla tümelleştirilebilir. Arslan’ın aktarımıyla; örneğin tarihte yaşamış bir kahraman, bir tragedyanın başkahramanı yapılabilir. O zaman gerçek tarihinde yapmış olduğu şeylerden ziyade, bir karakter olarak onun duygularından; yapması mümkün olan, bazı durumlarda da zorunlu olan eylemlerinden söz edilebilir (Arslan, 2007: 363). Tragedyanın bir kahramanı haline gelen böylesi karakter hakkında, artık tümel, gerçek bir şeyler söylenebilir.

Bununla birlikte şunu vurgulamak gerekir: Tragedya, bilimdeki tümelin bilgisinden daha aşağı seviyede bir bilgi türünü

ifade eder. Çünkü tragedya, gerçeği yalnızca ‘temsil’ ve ‘tasvir’ düzeyinde verir. Nitekim şairler, tragedyalarda, tarihte yaşamış kişilere yer vererek ‘inandırıcı’ olmak ve mümkün olandan hareketle ne olabileceği göstermek istemişlerdir. Burada amaç, seyircileri büyüleyerek bir şeyler öğretirken onlarda etki bırakmaktır. Dolayısıyla yaşam, şair tarafından temsil ve tasvir yoluyla bir yaratma etkinliği içinde meydana getirilmektedir. Nutku’nun işaret ettiği gibi, burada evrensel bir durum söz konusudur. Bu evrensel durum ancak bir olay örgüsünde ortaya çıkar. Sanatçı, yaşamın gerçeklerini, yani evrensel olanı, kendi öznel görüş ve bakış açısına yerleştirir. Bu anlamda bir yaratma eylemi ve etkinliğine girer (Nutku, 2001: 35-38). Heath’in yerinde bir ifadesiyle; *“tarihçi, olmuş olanla yetinmek zorundadır, sanatçı ise bir öyküyü kullanırken ya da uydururken öylesine bir düzene sokar ki bu düzendeki olabilirlik, bilimsel bir genellik taşır”* (Heath, 1999: 369). Bu açıdan tarihe göre daha felsefi olan sanat, daha genel bir gerçekliği ortaya koyar: *“Tarih olmuş olanları, şiir ise olabilir olanları anlatır. Bu yüzden şiir tarihten daha felsefi ve daha üstündür; çünkü şiir geneli, beriki ise tek tek olanları anlatır”* (Aristoteles, 2005: 1451b37).

Aristoteles’in sanat ile tümellik arasında kurduğu bu yakın bağıntı, Arslan’ın ileri sürdüğü gibi, onun Platon’un duyu dünyasına aşkın bir tarzda var olduğunu söylediği İdealar’a yönelik eleştirisini konu edindiği *Metafizik* başlıklı eserine dayanır. Platon, İdealar’ı doğanın dışına ve üstüne yerleştirirken; Aristoteles onları duysal nesnelerin içinde var olan Formlar veya Tümeller olarak göz önünde bulundurur. Dolayısıyla sanatçı duysal şeyleri araştırıp onları sanat formlarına dönüştürdüğünde esas itibarıyla tümellerle doğrudan bir bağlantı halinde olmaktadır (Arslan, 2007: 375). Aristoteles açısından madde ve form her zaman bir arada olduğu ve bunların birleşmesiyle duyu dünyasındaki nesnelere meydana geldiği için, sanatçının taklit ettikleri duyu dünyasının içerisinde olmakla birlikte, sanatçı onların arasında tümel olanı seçebilir. Sanatçı tümeli yansıtmak için formu açıklamaya yarayacak şeyleri seçer (orta, bütünlük gibi) ve kurduğu olaylar dizisiyle bunların birbirini zorunlulukla izlediğini, belli bir formun nasıl geliştiğini, nasıl bir sonuca yöneldiğini gösterir (Moran, 1994: 27).

2) Tragedyada Olay örgüsünün Önceliği

Olayların bir araya getirilmesine olay örgüsü denir. Aristoteles eylemin taklidi ile olayların düzenlenişinin birlikte anlaşılması gerektiğini düşünmektedir (Aristoteles, 2005: 1450a25). Olaylar, ‘olaylar dizisi’ yoluyla sistemli bir biçimde düzenlendiğinden dolayı,

tragedyada taklit etme etkin bir süreçtir (Ricoeur, 2005: 74). Eylemin taklidi olay örgüsü olduğu için, tragedya olay örgüsüyle özdeşleşmiştir. Esas itibarıyla tragedya, kendisi aracılığıyla oyunun icra edildiği altı öğeden oluşmuş bir sanattır: Olay örgüsü, karakterler, anlatım, düşünce, sahne düzeni ve şarkı. Bununla birlikte bu altı öğe yazma sanatının öğeleridir (Ricoeur, 2005: 74). Tragedya, esasında olay örgüsüyle özdeşleşmiş bir sanattır. Diğer öğeler olay örgüsü içinde bir değere sahiptir. Bu açıdan olay örgüsü, tragedyanın içerdiği en önemli öğedir. Çünkü öncelik, neyin taklit edildiğine, neyin temsil edildiğine, yani konuya verilir: *“Olay örgüsü tragedyanın temelidir, canı gibidir (...) Tragedya eylemin taklididir; özellikle bundan ötürü eyleyenlerin taklididir”* (Aristoteles, 2005: 1450b35-5). Dolayısıyla tragedyanın temel öğesi, hedeflenen amacı ve ilkesi olay örgüsüdür. Ricoeur’ün işaret ettiği gibi, tragedyada eylemler taklit edildiğine göre, öncelik eylemlerin taklidini sağlayan olay örgüsüne verilir. Eylemin taklidi dolayısıyla *“eylemde bulunan insanların taklidi”* ise bir sonraki aşamadır (Ricoeur, 2005: 76).

Aristoteles’ten alıntılacağımız şu pasaj, çok açık bir şekilde tragedyada eylemin karaktere önceliğini ortaya koymaktadır: *“Tragedya insanların değil, eylemin ve yaşamın taklididir. Hem mutluluk hem de felaket bir eyleme bağlıdır, insanlar eylemlerine göre mutlu olurlar ya da tam tersi. (...) Karakterleri taklit etmek için eylemde bulunmazlar, tersine eylemleri aracılığıyla karakterlerini edinirler. Dolayısıyla olaylar ve öykü tragedyanın ereğidir. (...) Karaktere dayanmayan tragedya olabildiği halde, bir eylemi olmayan tragedya mümkün değildir”* (Aristoteles, 2005: 1450a15-25). Karakterin iyi ya da kötü doğmadığı, fakat belli bir davranışın veya eylemin tekrarıyla biçimlendiği, dolayısıyla oyunun gelişi içindeki davranışlarıyla tanınabileceği söylenebilir. Karakter bir eylemi temsil eder ve onun aracılığıyla eylemde yer alan duygu anlatılır. Karakter sadece bir nitelik sağlamasına karşılık, eylemlerin sonucunda mutlu veya mutsuz olunur. Tragedyanın görevi, karakterleri yaptıkları eylemler aracılığıyla sahneye çıkarmaktır (Arslan, 2007: 381). Yalnızca belli bir olay örgüsü sayesinde karakterler ortaya konulabilir. Eğer ortada eylem yoksa tragedyanın hedefi olan trajik etkiyi yaratmak mümkün olmayacaktır (Arslan, 2007: 382). Hedef trajik bir etki olduğuna göre, eylem öne çıkacaktır. Ayrıca bu noktada şunu da vurgulamak gerekir: Karakterlerin ikincil dereceye yerleştirilmesi, karakterin değerinin gözden düşürüldüğü anlamına gelmez. Nitekim tragedya ile komedyada arasındaki fark, tam da karakterleri etkileyen ahlaki farklılıklardan kaynaklanır. Aristoteles eylemi karaktere incelemekle eylemin taklitteki statüsünü düzenlemiş olmaktadır.

Çünkü Aristoteles açısından aslında ahlaki alanda özne, eylemlerden önce gelir (Aristoteles, 2007: 1105a33). Ricoeur'ün ileri sürdüğü gibi, eylemin şair tarafından düzenlenmesi karakterlerin ahlaki özelliğine yön verir (Ricoeur, 2005: 83).

Aristoteles'in olay örgüsü merkezli sanat anlayışı, Ricoeur'ün yanı sıra, kimi çağdaş estetikçinin de ilgisini çekmiştir. Özellikle Kant ile birlikte estetik, estetik bilince ve subjektiflik ilkesine göre açıklanmıştır. Bu noktada Gadamer gibi kimi çağdaş filozoflar, Aristoteles'in estetik anlayışına dönme ihtiyacı duymuşlardır. Gadamer'e göre, sanat eseri, oyunculardan veya izleyenlerden bağımsız kendisine ait bir öze sahiptir ve Aristoteles de tragedyanın veya oyunun sahnedeki taklitten ve oyuncudan bağımsız bir etkileme gücüne sahip olduğunu kabul eder (Aristoteles, 2005: 1450b15-20). Gadamer de Aristoteles gibi düşünür: Oyuncular oyunun öznelere değildirler; fakat aksine oyun, temsiline veya taklidine oyuncuların eylemleri vasıtasıyla ulaşır. Oyun, oyuncular vasıtasıyla bir etkinliğe dönüşür: *“Oynanan şeye oyun denir ve oyun hareketin gerçekleşmesidir. Yani oyun (spiel) bir yerde bir şeyin devam etmekte olduğu ve bir şeyin vuku bulduğu anlamına gelir(...) işte taklit ya da temsil, oyunun oyuncular vasıtasıyla bir etkinliğe dönüşmesidir”* (Gadamer, 2008: 143). Gadamer oyun ile sanatsal, *mimetik* bir etkinlik kastetmektedir. Huizinga'nın işaret ettiği gibi, sanat olan her şeyin oyun biçimi altında geliştiği düşünülebilir. Sözgelimi Attika trajedisi Dionysos bayramındaki kômos çılgnlığından türemiştir (Huizinga, 1995: 117).

Bu açıdan oyun, bir katılımı temsil eden bir etkinliktir. Oyuncuyu ve seyirciyi kendi alanına sürükler. İzleyici, oyunu tecrübe eder ve oyuna katılmaktan haz alır. Aristoteles açısından sanat, yalnızca genel bir bilgi sağlamakla kalmaz fakat ayrıca özel türden bir haz verir: *“Bu bir tür yaşama zevki, heyecan verici bir deneye veya bir deneyime katılma zevkidir”* (Arslan, 2007: 367). Bir sanat olayı karşısında alınan haz, izleyicinin oyunun heyecanına katılmaktan, onu bilfiil yaşamaktan duyduğu hazdır. Tragedyada taklidin verdiği haz, estetik bir hazdır ve bu türden bir haz, öğretici bir etkinlik içinde olmayı gerektirir (Ricoeur, 2005: 77). Deneyime katılma hazzı, estetik bilincin bir nesneyle karşı kaldığında reel/var olan bir durumu gözettiği anlamına gelmektedir. Gadamer, tam da bu noktada Aristoteles'e geri dönülmesi gerektiğini savunur. Çünkü Gadamer'e göre Aristoteles, gerçekçi bir sanat anlayışına sahiptir. Gadamer açısından Aristoteles'in *“oyun bir dinlenmeye benziyor”* (Aristoteles,

2007: 1176b30) sözü² oyuncunun bir nesnenin karşısında değil de, fakat bir deneyimin, bir etkinliğin içinde yer alması anlamına gelmektedir. Sanat deneyimi, bizzat oyunun veya sanat eserinin kendisidir. Oyunda oynayan bizzat oyunun kendisidir. Çünkü oyun, oyuncuyu ve seyirciyi kendi içinde yok etme özelliğe sahiptir. Oyunun oyunculara göre bir önceliğe sahip olmasının nedeni, oyuncunun bu etkinliğe sonradan katılmasıyla açıklanabilir. Oyuna giren oyuncu, oyunda kendisini unuttur ve kendini oyuna kaptırır ki o zaman, oyun da amacına ulaşmış olur. Bu anlamda sanat oyunları, amacını kendinde taşıyan etkinliklerdir: “(...) olaylar ve öykü tragedyanın ereğidir, erek ise her şeyden önemlidir. (...) Eylemlerden bağımsız bir tragedya olamaz” (Aristoteles, 2005: 1450a20-25).

Tragedyanın diğer beş ögesi olay örgüsüyle birlikte anlamlıdır. Karakter ile ilgili olarak, tragedya karakterinin, ahlak yönünden iyi, gerçeğe benzer ve tutarlı olması gerektiği onaylanır (Aristoteles, 2005: 1454a20-25). Aristoteles oyunun sonunda kötü ve istenmeyen bir duruma düşen karaktere seyircinin yakınlık duyması için, karakterin “ahlak yönünden iyi” olmasını bir koşul olarak görür. Bununla birlikte tragedya kahramanı, kendisinden ders alınacak zaaf ve kusurları da bünyesinde barındırmalıdır. Zira acıma duygusundan dolayı seyircinin duyacağı yakınlık, trajik hazzın kaynağıdır. Bu bakımdan karakter, trajik bir karaktere uygun olarak oluşturulur.

Tragedyanın üçüncü ve dördüncü öğeleri, sırayla anlatım ve düşüncedir. Anlatımla, ölçülerin bir araya getirilmesi (Aristoteles, 2005: 1449b35) ve sözcükler kullanılarak yapılan yorum (Aristoteles, 2005: 1450b10-15) kastedilir. Tragedyada anlatımı olay örgüsü veya oyunun akışı tayin eder. Bununla birlikte tragedyanın yöntemi, anlatılmayıp oynanmasıdır. Anlatımın parçaları; harf (bölünmez bir ses), hece (anlamsız bir ses), bağlantı sözcüğü (önermenin öğelerini birleştiren ses), ad (bileşik, anlamlı ve zaman belirtmeyen ses), eylem (bileşik, anlamlı ve zaman belirten ses), tanımlık (anlamsız ses), bükün (ad ve eylemin durumları) ve önermedir (bileşik, anlamlı ses) (Aristoteles, 2005: 1456b20). Anlatımın başarı ölçüsü, açık olmak ve sıgılıktan kaçınmaktır. Düşünce ise “konuşanların kendilerine

²Burada şu noktayı açıklamamız gerekmektedir: Aristoteles dinlenmek için oynanır dediğinde, mutluluğun oyunda olamayacağını, çünkü mutlulukta amacın sürekli çalışıp dinlenmek, çabalamak kısacası bir etkinlik içinde olmak olduğuna dikkat çekmek içindir. Mutluluğa hazzı da dâhil eden Aristoteles aslında eğlenciyi, oyunu küçümsemez fakat sadece mutluluğun oyunda aranmasını eleştirmektedir. Çünkü mutluluk kendi başına tercih edilen, kendine yeter en yüksek iyidir. Yoksa oyunun bir dinlenme ve dinginlik sağlayan özelliği ile theoria yaşamında amaçlanan dinginlik çatışmaz (Aristoteles, 2007: 1176b-1177a).

dayanarak bir şeyi kanıtladıkları ya da bir görüşü dile getirdikleri şeydir” (Aristoteles, 2005: 1450a5). Konuya ait olanları ve konuyla uyum içinde bulunanları söyleyebilmek, düşünceyi ifade eder (Aristoteles, 1450b5).

Tragedyanın geride kalan son iki ögesi ise, sahne düzeni ve şarkıdır. Sahne düzeni, Aristoteles’te ruhu etkilemesine rağmen sanata en uzak olan öğedir. Aristoteles’in deyişiyle; “tragedyanın, sahnedeki taklitten ve oyuncudan bağımsız olarak da bir etkileme gücü vardır” (Aristoteles, 2005: 1450b15-20). Aristoteles, sahne düzeniyle etki yaratmanın sanatsal bir değeri olmadığını düşünür. Yalnızca olay örgüsü, öykü; trajik etkiyi, tragedyaya özgü olan hazı verebilir. Bu da korku ve acıma duygusu uyandıracak duyguların olayların içine yerleştirilmesiyle (Aristoteles, 2005: 1453b5-10). Şarkı ya da ezgi düzmesine gelince, *parados* ve *stasimonlar* koro tarafından müzik eşliğinde ve şarkı biçiminde söylenir: “Koro şarkılarından *parados*, korunun bütünüyle söylediği ilk şarkı; *stasimon*, içinde *anapaistos*’lu ve *trokhaios*’lu³ dizeler yer almayan koro şarkısı; *komos* ise koroyla *solo şarkıcının birlikte söylediği ağıttır*” (Aristoteles, 2005: 1452b15).

Taklit etkinliği demek olan yapının temel öğesinin olayörgüsü veya eylem olduğu anlaşılmış oldu. Eylemler tragedyaya uygun eylemlerdir. Bu sayede seyirci sahnedeki kişilere bir yakınlık kurar ve kendisini olayların içinde hissetmeye başlar. Bu aşamada tragedyanın nihai hedefine varılır: Oyun gitgide seyircinin duygularını denetim altına alır ve bu da bir tür *katharsis* (ruhsal arıtmaya) neden olur.

3) Tragedyanın Amacı olarak *Katharsis*

Tragedyanın amacı olan *katharsis* taklitle olur. Taklit, acıma ve korku uyandıran bir eylemin taklidi olduğuna göre, acıma ve korkmayı sağlayan nedir? Bu soruya yanıt *Poietika*’da şöyle verilmektedir: “Taklit yalnızca tamamlanmış eylemi değil, aynı zamanda korkutucu ve acıma uyandıran eylemi de konu edinir; bunlar ise özellikle imgelerin birbirini takip etmesinden dolayı ortaya çıkarlar” (Aristoteles, 2005: 1452a35-5). Acıma ve korku duyguları, olayların düzenlenişindeki iç bağıntıların bir sonucudur. Aristoteles olay örgüsünün üç öğesinden hareketle acıma ve korku duygularını inceler. Bu üç öğe olay örgüsünü karmaşıktırır. Karmaşık olayörgüsü, “*baht dönüşü, tanınma ya da her ikisiyle birden bir akış oluşturan eylemlerdir. Bunların ise tam da öykünün yapısından çıkması gerekir; yani önceki olaylardan zorunlu olarak ya da*

³ *Anapaistos* iki kısa bir uzun heceden oluşan, *trokhaios* ise bir uzun bir kısa heceden oluşan ölçü kalıplarıdır. *Parados* ve *stasimon* tüm tragedyalarda ortak olmasına karşılık; *komos* bazılarında özgüdür (Aristoteles, 2005: 1452b43).

olasılığa bağlı olarak çıkmalıdır” (Aristoteles, 1452a20). Olay örgüsünün içsel öğeleri acıma ve korku duygularını uyandırmada belirleyici bir yere sahiptirler. Yukarıda belirttiğimiz gibi, olayörgüsünün bütünlüğü içinde orta, art arda bir gelişimi, olaylar zincirini oluşturur. Bu olaylar zincirinde, olan bitenin tam ters yöne doğru değişmesi baht dönüşüdür (*peripeti*); bu da olasılığa ya da zorunluluğa göre olur. Örnek olarak Sophokles’in Kral Oidipous’unu verebiliriz. Korinthos’tan gelen haberci Oidipous’a babası sandığı Polybos’un öldüğünü bildirir. Oidipous Korinthos’a gitmek istemez, çünkü kehanete göre annesiyle evlenecektir. Haberci Oidipous’un bu korkusunu gidermek için gerçeği, yani onun Polybos ile Merope’nin çocuğu olmadığını, bir çoban tarafından bulunarak Korinthos Kralı’na getirildiğini söylediğinde, Oidipous kaçındığı şeyin çoktan başına gelmiş olduğunu anlayacak, böylece haberci amacının tam tersi etki yaratmış olacaktır (Sophokles, 2003: 62).

Tanınma (*anagnorisis*) ise, *“bilgisizlikten bilgiye geçiştir. (...) En güzel tanınma baht dönüşüyle birlikte bulunandır”* (Aristoteles, 2005: 1452b30). Aynı şekilde Sophokles’in Oidipous’unda, İokaste Oidipous’un kendi oğlu olduğunu, Oidipous da İokaste’nin kendi annesi olduğunu anlar. Burada tanınmaya baht dönüşü eşlik eder, çünkü olaylar bu tanınmanın ardından çok farklı gelişecektir.

Aristoteles tanınma ve baht dönüşlerinin, acıma ve korkmaya neden olduğunu ve tragedyanın böyle duygular uyandıran eylemlerin taklidi olduğunu aktarır (Aristoteles, 1452b35-5). Öykünün iki öğesi baht dönüşü ve tanınmayken; üçüncü öğesi duygusal etkidir. Duygusal etki *“yıkıcı ve üzücü eylemlerdir. Sözelgişi sahnede gösterilen ölümler, büyük acılar ve bunun gibi başkaları”* (Aristoteles, 2005: 1452b10). Bu üç öğeyi birleştirdiğimizde trajik bir sanatın *“mutluluktan mutsuzluğa gidişin en sarsıcı biçimini”* işlediği görülmektedir. Aristoteles tragedyanın konusunu bu çerçevede belirler: *“(…)insanlar arasında büyük bir üne sahip ve mutluluk içinde yaşayan, ama bir yanlış (hamartia) yüzünden mutsuzluğa yuvarlanmış kişidir tragedyanın konusu”* (Aristoteles, 2005: 1453a10). Yanlış anlamına gelen *hamartia*, kahramanın trajik yıkımına neden olan yanlış davranışıdır. *Hamartia* kahramanın zaaflarının devreye girmesi sonucu kaçınmadığı bir eylemin sonucudur. Bahtında bir dönüşüm olmasıyla trajik bir durum ortaya çıkar. *Hamartia*’nın özelliği sonda işlenen bir hata olmamasıdır, daha önce işlenmiştir ve sonuçtaki görünümü trajik bir durum yaratacaktır. Bu açıdan Aristoteles’e göre trajik kahraman mükemmel olamaz; çünkü mükemmel bir insanın yanlış bir davranışta bulunması seyircinin korku ve acıma duygularına değil, öfkesine sebep olur

(Aristoteles, 2005: 1452b35). Aristoteles tragedyada mükemmelden daha aşağı bir insanı, yani insanca kusurları olan bir kahramanı göz önünde bulundurur. Tragedyanın konusu olan kişinin erdem ve adalet bakımından öteki insanlardan üstün olmadığını düşünür. Bununla birlikte mutluluktan mutsuzluğa doğru olan değişme, kötünden daha çok iyi olan bir kişinin yanılmasıyla yakından ilgilidir. Örneğin Alkmeon hakkındaki tragedya. Alkmeon, babasının isteği üzerine kim olduğunu bilmeden annesinin öldürünce, öç perileri Erinysler yaşamı boyunca peşini bırakmazlar. Bu şekilde tragedya, olay örgüsünün iç bağlantı ve öğelerine göre korku ve acıma duyguları uyandırarak, kendine özgü olan bir haz uyandırmayı hedefler. Öte yandan olaylar arasında korkma ve acıma uyandıran, duygulanıma neden olanlar, genellikle yakın insanlar arasında geçenlerdir. Kardeşin kardeşi, oğlun babayı öldürme niyetinde olduğu durumlarda olduğu gibi (Aristoteles, 2005: 1453b15-20). Ya da bilmeden yapılan ancak yapıldıktan sonra durumun farkına varılan eylemlerdir (tanınma) ki bunlar trajik ve dehşetli etki yaratan türden eylemlerdir.

Trajik öykünün üç ögesi, baht dönüşü, tanınma ve duygusal etki, trajik durumlar ortaya çıkarır ve bunlar korku ve acıma uyandıran türden eylemleri temsil ederler. Korkmak, dehşete düşmek ve tüyleri diken diken olmak seyircinin hoşuna giden, haz uyandıran duygu durumlarıdır. Aristoteles tragedyanın tragedyaya özgü olan hazzı uyandırması gerektiğini düşünür. Bu haz *mimesis* sürecinin, taklit etkinliğinin seyircide son bulduğunu gösterir. Bu son tragedyaların sunduğu gerilme ve korkudan sonra, bir kabustan uyanır gibi gerçek yaşama dönme, normal hayata dönme ile birlikte bir boşalma ve bir arınma (*katharsis*) getiren bir sonudur. İnsanın sahip olduğu şiddet ve vahşet fazlalıkları böylece erimiş olur (Scognamillo, trs.: 11). Son tahlilde Aristoteles'in sanatı nesnel ve duyusal dünyanın bir taklidi olarak gördüğü ve bu sanatın korku ve acıma uyandıran bir etki bıraktığı anlaşılmaktadır.

Şimdi, bu noktada nesnel ve duyusal bir dünyanın taklidi olan sanatın, korku ve acıma gibi öznel niteliklere yol açıp açmadığı tarzında felsefi bir soru aklımıza gelebilir. Bu soru ile ilgili olarak öncelikle şunu vurgulamak gerekir: Aristoteles'in sanat anlayışında korku ve acıma duyguları, insandaki öznel duygular olarak görülmemelidir. Çünkü bu duygular esas olarak insanı egemenliği altına alarak kendileriyle sürükleyen olaylardır, olayların akışıdır. *Eleos*, üzücü olarak nitelediğimiz şey karşısında bizi etkisi altına alan mutsuzluk iken; *phobos* insanın kanını donduran ve ona korku salan bir soğuk ürpertidir (Aristoteles, 1995: 1389b, 125-127). Oyun esnasında etkili olan, çoğu zaman oyuncunun dışındaki etkenlerdir.

Aristoteles acıma duygusu şöyle açıklar: “Acımak yıkıcı veya acı verici bir kötülüğün bunu hak etmeyen birinin başına geldiğini ve bizim başımıza ye da bir arkadaşımızın da başına gelebileceğini ve hatta bunun çok yakın olduğunu görmenin bizde uyandırdığı acı duygusu olarak tanımlanabilir” (Aristoteles, 1995: 1385b, 117). Bu anlamda bir talihsizlik eseri açtık çekilmektedir ve bu talihsizliğin bir gün bizi de bulacağı korkusuyla acırız. Trajedinin kahramanın yaşadığı talihsizlik, mutluluktan mutsuzluğa dönüşü, onun soylu karakterini zedelemey çünkü onun bir zamanlar iyi bir insan olduğu düşünülür. Nussbaum’un belirttiği gibi, trajedi bir soylulukta yatar ve acıma dediğimiz şey de soylu bir insanın başına gelen kötü şeylere karşı insani tepkimizdir (Nussbaum, 1997: 263). Bu yanılla trajedi kahramanın başına gelen belaları hak etmemiş olması ve seyirciyle benzerlik taşıması gerektiği düşünülür. Bu da seyircinin kahramanla özdeşleşmesine imkân verir ve beraberinde acıma duygusu getirir.

Öte yandan şunu da belirtmek gerekir: Evrensel olanı, tümeli amaçlayan tragedyadan alınan haz yalnızca duygusal değil fakat aynı zamanda bilişsel bir hazdır (Halliwell, 1999: 305-306; Mutlu, 2017: 134-149). Bu anlamda tragedya yalnızca kahramanla bir özdeşleşme ve acıma kavramıyla değerlendirilemez. Tragedya trajik etkiyle kendimizi bir gün trajik kahramanın yerinde bulabileceğimizi, bu yüzden aşırı duygularımızın bizi kör edebileceğini göstermeyi amaçlar, ancak bunu özdeşleşmeyle değil, kahramanla seyirci arasında mesafe koyarak yapar. *Katharsis*, yani oyunun seyirci üzerindeki etkisi, ancak tragedya bir oyun olarak düşünüldüğünde anlaşılabilir. Çünkü oyunun seyirci üzerinde etki bırakması için, seyircinin oyuna katılması, o deneyime ortak olması gerekir. Bu anlamda tragedya, tecrübe edilen olayların oyuncu ve seyirci açısından “trajik akışının birliğini” ifade eder (Gadamer, 2008: 184).

Alman oyun yazarı ve epik tiyatronun kurucusu olan Bertolt Brecht’in Aristoteles düşüncesinde tragedyalarda *katharsis*’in özdeşleşme anlamı içeren bir kavram olduğu ve seyircinin durumuna bir şey katamayacağı tarzındaki görüşünü değerlendirmek yerinde olacaktır. Brecht’e göre, *katharsis* aracılığıyla trajik etkiyi seyircide yaşatmanın amacı, seyircinin kahramanla özdeşleşmesi değil, onun sahnede ve kendi içinde olan biteni kavramasını sağlamaktır (Brecht, 1981: 100). Tragedyada ilginin kahramandan çok konuya veya eyleme çekilmesi, karakterle özdeşleşmeyi engellemek gibi bir amaca da sahiptir. Bu anlamda tragedya seyirciyi sürükleyen, büyüleyen, özgürlüğe kavuşturan, coşkulara iten, yaşadıkları zamandan çekip götüren bir sanattır. Seyircinin duygularını denetim altına alır ve seyirci adeta oyunla özdeşleşir. Bu noktada Brecht seyircinin sadece

duygu yönelişini yeterli bulmaz ve bunun seyirciye zarar verdiğine inanır. O, tam da burada Aristoteles'te, yalnızca korku ve acıma duyguları uyandıran eylemlerin taklide konu yapılmasına ve yine eylemlerin korku ve acıma duyguları uyandırmak amacıyla taklit edilmesi gerektiğine yönelik görüşü eleştirir (Brecht, 1981: 64). *Katarsis*, ona göre nesnel ve yargıya dayanan bir açıklamayla anlam kazanabilir. Brecht, tragedyada, oyuncuların eylemi taklidi sonunda, seyircilerin de oyuncuları taklidinin sağlanması gibi bir hedefi olduğunu öne sürer (Brecht, 1981: 66). Bu açıdan Brecht sanatta duyguya karşı akıllı, özdeşleşme yerine yabacılışmayı öne çıkarır. Bununla yapmaya çalıştığı, tiyatrodaki seyirciyi olaydan uzaklaştırmak ve değerleri inceleme konusu yaparak, seyirciye aklını kullanacak yeteneği ve nesnellığı vermektir. Brecht sanatın duyguları denetim altına alan yönüne karşı, akıl aracılığıyla oyunun dışında durmayı ve oyunu değerlendirmede bir nesnellik sağlamayı hedefler. Ancak şunu da belirtmek gerekir: Brecht'e göre Aristoteles, tragedyayı akıl veya duygu gibi kategorilere yerleştirmez. Bu yanı sıra o, Aristoteles'in sanatın doğanın ve insanın bir taklidi olduğu yönündeki görüşünü de sürdürür. Çünkü Brecht açısından, Nutku'nun deyişiyle; "*değişen dünya ve insan karakterinin tarihsel gelişimi gözlemlendiğinde, sanat da aynı şekilde diyalektik ve dinamik süreçlere izin verir*" (Nutku, 1976: 46).

Bu noktada Brecht'in Aristoteles'in sanat anlayışına yönelik eleştirisinin değerine ve haklılığına dair şunları söyleyebiliriz: Brecht'in bizzat kendisinin de işaret ettiği gibi, Aristoteles tragedyayı akıl veya duygu gibi kategorilere hapsedmez. Aristoteles taklidin mümkün olduğu kadar gerçeğine benzemesini, taklidin çıkış noktasının gerçekliğin kendisinin olması gerektiğini düşünür. Bu yönüyle sanat, dünyanın bir kopyasıdır. Ancak söz konusu taklit, sanatın araçlarınca biçimlenmiştir. Taklit, insana hem öğretir hem de haz verir. Sanat, Lukacs'ın belirttiği gibi, insanın taklide karşı duyduğu bir istektir ve sanata taklit ile katılan insan estetik bir haz alır. Bu açıdan burada sanattan yaşama değil, fakat yaşamdan sanata geçilmiştir (Lukacs, 1981: 19). Çünkü sanat, dünyanın bir yansımasını, bir benzerini verir. Dolayısıyla aynı şekilde Lukacs'ın işaret ettiği gibi, *katharsis* kavramının içeriği yalnızca tragedyadaki korku ve acıma duyguları uyandırmayla daraltılamaz. Aristoteles'in sanat anlayışının bütünlüğü içerisinde değerlendirildiğinde bir yaşantıyı, olayı estetik bir düzeye getirebilmek için sanat yapının biçimlerinde o olayın oluşturulması gerekir (tragedyanın öğeleri). *Katharsis* de gerçekliğin sanat aracılığıyla taklit edilmesinin bir tarzını oluşturmaktadır (Lukacs, 1981: 20).

Buna ek olarak, Aristoteles'te *katharsis*'in bir özdeşleme olduğu tarzında Brecht'in ifade ettiği düşünceye, şu iki itiraz yöneltilebilir: İlk olarak, Aristoteles açısından *katharsis*, acıma ve korku duygularının uyandırılıp bunlardan arınma olduğuna göre, bir 'özdeşleşme'nin ardından bir 'ayrışma' da söz konusudur. Çünkü seyirci, bir deneyimi tecrübe ettiğinde veya bir eylemi seyrettiğinde, sadece onunla karşılaşmıyor ve sadece o deneyime katılmıyor, fakat ayrıca kendi deneyimini de genişletiyor. Oyunun amacı, Ross'un ifadeleriyle; "*acıma ve korku duygularından yoksun olan bu insanların bir defalık kendi kendilerinden koparılması ve insan deneyiminin bu tür yükseklik ve derinliklerinin farkına vardırılması... deneyimizin bu biçimde genişlemesi ve buna eşlik eden "kendi kendimizi tanıma ve özsaygı'nın öğrenilmesidir"*" (Ross, 1993: 347). İkinci olarak da, Aristoteles açısından sanatın anlamını kuran eylemdir ve sanat bir taklit olarak bu kurmanın ortamını oluşturur. Sanatın anlamı, tam da sahnede ortaya konan taklitsel eylemin veya sözün seyircide değerlendirici, eleştirel bir tutumu görünür kılmasıdır (Toker, 2005: 7-20). Sanatın tümeller üretmesi bize şunu gösteriyor ki, seyretme kendi tikel kapalılığından çıkıp genel ve ortak bir eylemin, duygunun taklidine doğru yayılmadır. Bu bakımdan seyircinin *katharsis* aracılığıyla aldığı haz, bir deneyimi tanınmasıdır. Bu anlamda sanattaki *katharsis*, Aristoteles açısından sadece seyirciyi oyuna katmayı değil, fakat aynı zamanda oyunun dışında nesnel ve eleştirel bir konumda olmasını da sağlar.

Sonuç

Aristoteles'ten farklı olarak Platon tragedyanın acıma ve korku uyandırmasından olumlu bir sonuç çıkarmaz. Platon, tragedyanın heyecan uyandırarak bizi daha zayıf ve duygusal kıldığını düşünür. Aristoteles, tragedyanın bir başka etkisinin bizi daha duygusal kılmak değil, tersine bizi bu duygulardan arındırmak olduğunu söyleyerek örtük bir şekilde Platon'a yanıt vermiş olmaktadır (Ross, 1993: 345). Platon sanatın insanı denetimden çıkararak yönünü eleştirir. Aristoteles ise *katharsis* kavramıyla Platon'a yanıt vermiş olur. *Katarsis*, insanın içyapısı için gerekli olan bir arınma olarak anlaşılmalıdır. *Katarsis* acıma ve korku duygularıyla insandaki acı veren öğeyi yıkayıp arıtır. Acı çekmekten kurtulmak için acıma ve korku verecek duygu bütünlüğünden kurtulmak gerektiği düşünülmektedir. Kuşkusuz acıma ve korkunun tamamen yok edilmesinden ziyade gereğinden fazla olmaları ölçüsünde onlardan arınmak hedeflenmektedir.

Son tahlilde mimetik bir etkinlik olarak tragedyada eylemlerin düzenli ve uyumlu bir şekilde birbirine bağlanmış iç öğelerini oluşturan olay örgüsünün temel bir öge olduğu anlaşılmaktadır. Tragedyanın gözettiği temel amaç olan *katharsis*, yani insanları ruhsal açıdan denetimsiz ve uyumsuz bir durumdan duygusal dengeye kavuşturma, yalnızca olayların uygun bir düzenlenişiyile, olay örgüsüyle mümkün hale gelecektir. Tragedyanın hedefi olan *katharsis* aracılığıyla seyircinin karakterle özdeşleşmeksizin olan biteni kendi içinde kavraması amaçlanır. Bu çalışmada Aristoteles'in sanatta eyleme/*praksise* tanıdığı önceliğin ve *katharsis* hakkındaki değerlendirmelerinin onun özgünlüğünü yansıttığı ele alındı. Bu bağlamda Gadamer, Ricoeur ve Brecht gibi pek çok modern estetik kuramcısına ilham kaynağı olmuş olduğu vurgulandı.

Kaynakça

- Arslan, A. (2007). *Aristoteles*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aristoteles (2005). *Poietika*. Çev. Nazile Kalaycı, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Aristoteles (2007). *Nikomakhos'a Etik*. Çev. Saffet Babür, Ankara: BilgeSu.
- Aristoteles (1995). *Retorik*. Çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul: YKY.
- Brecht, B. (1981). *Epik Tiyatro*. Çev. Kamuran Şipal, İstanbul: Say Yayıncılık.
- Gadamer, H. G. (2008). *Hakikat ve Yöntem*. Çev. Hüsamettin Arslan, Bursa: Paradigma Yayıncılık.
- Halliwell, S. (1999). The Importance of Plato and Aristotle for Aesthetics. *Aristotle Critical Assessments. Vol IV: Politics, Rhetoric and Aesthetics*. Edited by Lloyd P. Gerson, Routledge, London and New York, içinde, s. 305-306.
- Heath, M. (1999). The Universality of Poetry in Aristotle's Poetics. *Aristotle Critical Assessments. Vol IV: Politics, Rhetoric and Aesthetics*. Edited by Lloyd P. Gerson, Routledge, London and New York, içinde, s. 369.
- Huizinga, J. (1995). *Homo Ludens-Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lukacs, G. (1981). *Estetik-I*. Çev. Ahmet Cemal, İstanbul: Payel Yayınları.
- Moran, B. (1994). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, İstanbul: Cem Yayınevi.

- Mutlu, B. (2017). Aristoteles'te 'Poetik Sanat'ın Doğası ve Rasyonel Sınırları. *Dört Öğe*, Ankara, Sayı: 11, s. 134-149.
- Nussbaum, M. (1997). Tragedy and Self-sufficiency. *Essays on Medeia*. Yay. Rorty, A. O., New Jersey: Princeton University Press, s. 263.
- Nutku, Ö. (2001). *Dram Sanatı*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Nutku, Ö. (1976). *Türkiye'de Brecht*. İstanbul: Tiyatro Yayınları.
- Ricoeur, P. (2005). *Zaman ve Anlatı: bir -zaman olayörgüsü ve üçlü mimesis-*. Çev. Mehmet Rifat&Sema Rifat, İstanbul: YKY.
- Ross, W. (1993). *Aristoteles*. Haz. Ahmet Arslan, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Scognamillo, G. (Trs.) *Korkunun Sanatları*, İstanbul: İnkilap Kitapevi.
- Sophokles. (2003). *Kral Oidipus*. Çev. Güngör Dilmen, İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları.
- Toker, N. (2005). Oyuna girme-Oyunu seyretme: Platon'a Karşı Aristoteles. *Toplum ve Bilim*. İstanbul: Birikim Yayıncılık, Sayı: 103, s. 7-20.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Sonbahar / Autumn
Sayı/Issue: 41 - Sayfa / Page: 227-244
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 14.07.2018 Kabul/Accepted: 19.08.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

KADDAFİ'NİN DÜŞÜŞÜ VE ORYANTALİZM

THE FALL OF GADDAFI AND ORIENTALISM

Arş. Gör. Savaş Onur ŞEN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi
Sinema Televizyon Bölümü
savasonursen@gmail.com

Öz

Batı'nın Doğu'ya bakma yöntemi olarak oryantalizm Doğu Halkları ve İslam Dünyası'na dair dar, kaba ve çarpıtılmış imajlar sunmaktadır. Oryentalist bakış açısı ve yaratılan imaj ve mitler aracılığıyla Doğu, manipülasyona ve müdahaleye açık hale gelmektedir. Sunulan imajlar vasıtasıyla, ötekileştirici, bağlamından uzaklaştırıcı ve işgalci bir söylem ortaya çıkmakta ve Doğu'ya ilişkin kanaatlerin oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu süreç siyasi, iktisadi ve sosyo kültürel alanda da işlevini sürdürmektedir.

Libya 2011 yılında çatışma ve katliamlara sahne olmuş ve Libya Lideri Muammer Kaddafi aynı yıl isyancıların elinde can vermiştir. Kaddafi'nin son anları isyancılardan birinin cep telefonu ile çektiği görüntülerden fotoğraflanarak servis edilmiş ve bu görüntüler tüm dünya basınında yer almıştır. Kaddafi'nin düşüşüne kadar ilerleyen süreç “Arap Baharı” olgusu ile birlikte anılmaktadır ancak tarihsel kökenleri ve bu süreçte yaşananlar farklı boyutlarıyla değerlendirilmelidir.

Bu çalışma Muammer Kaddafi'nin düşüşü ile sonuçlanan sürecin arka planını, bu süreçte oryantalizmin oynadığı rolü ve İslam ve Doğu'ya ilişkin yaratılan imaj ve mitleri incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Libya, Mit.

Abstract

The orientalist viewpoint of the West to East presents narrow, rough and distorted images of the Eastern people and the Islamic world. Through the orientalist point of view and myths, the East becomes open to manipulation and intervention. The images presented, marginalization, decontextualisation play an important role in the formation of opinions about East. This process also functions in political, economic and socio-cultural contexts.

Libya was the scene of conflicts and massacres in 2011 and Libyan leader Muammer Gaddafi died in the hands of rebels in the same year. The last moments of Gaddafi were photographed from the images taken by an insurgent's mobile phone, and these images took place in the press of the whole world. The process that progress until Gaddafi's fall has been associated with the "Arab Spring" phenomenon but its historical roots and those events in this process should be evaluated in different aspects.

The aim of this study is, to examine the background of the process that resulted in the fall of Muammer Gaddafi, the role that orientalism plays in this process and, images and myths attributed to Islam and the East.

Keywords: Orientalism, Libya, Myth.

Oryantalizm ve Libya

Uçan halılar, sihirli lambalar, kalabalık ve gürültülü çarşılar, başı sarılı adam ve kadınlar, kaotik trafik ve develer, Lübnan ve Türkiye gibi ülkeleri ise bikini reklamlarının önünden geçen peçeli kadınların bulunduğu imgelerle temsil etme kolaycılığı, oryantlizmin kabaca tanımını yapmamızda bize yardımcı olabilir. Bu noktada oryantlizmi, Batı'nın Doğu'ya bakma yöntemi ya da doğuyu anlamak için oluşturulan imaj ve steryotipler olarak ele alabiliriz. Ancak bu söylemin gerisinde en başta ötekileştirici, bağlamından uzaklaştırıcı ve işgalci bir dille karşılaşmaktayız. Özellikle on sekizinci yüzyıldan başlayarak oryantlizm doğu ile bütüncül bir şekilde ilgilenen müessese halini alır. Oryantalizmin doğu hakkında hükümler öne sürdüğünü, kanaatlerin oluşmasında süzgeç görevi gördüğünü, doğuyu tanımlamasının yanı sıra, onu eğitip, yönettiğini belirten Edward Said (1989: 16)'e göre Oryantalizm; Doğu'ya hakim olmak, onu yeniden kurmak ve onun amiri olmak için, Batı'nın kullandığı bir yoldur. Bunları yaparken, eğitimden, propaganda sistemine, sanattan kitle iletişim araçlarına kadar birçok unsuru kullanır.

Immanuel Wallerstein'a göre kapitalist dünya sisteminin kurulmasının temel unsuru, Avrupa Devletleri ve halklarının dünyanın geri kalanına yayılmasıdır. Böylelikle modern dünya sisteminin tarihi askeri işgal, ekonomik sömürü ve büyük adaletsizliklerin tarihi olarak karşımıza çıkar. Yayılmayı farklı şekillerde meşrulaştıran sistem, bunu yaparken uygarlık, ekonomik büyüme, kalkınma ya da ilerleme

gibi kavramlarla adlandırır. Emperyalist devletlerin, büyük medyanın ve kurucu entelektüellerin kullandıkları söylemin, evrenselciliğe yapılan referanslarla dolu olduğunu belirten Wallerstein (2007: 15)'a göre "ötekiler" olarak ifade edilen Avrupa dışındaki ülkeler, yoksul halklar ve "az gelişmiş" uluslardan bahsedilirken konuşmanın tonu çoğu zaman ne hak edildiğini vurgulayan, sert ve küstahça bir tondadır ancak politikalar her zaman evrensel değerleri ve doğruları yansıtıcı olarak takdim edilir.

Edward Said 1970'li yıllarda ortaya koyduğu "*Oryantalizm*" adı kitabıyla Batı'nın Doğu üzerindeki tasarrufunu ifşa etmiş ve ekonomik, politik ve kültürel yayılmanın kodlarını gün yüzüne çıkarırken, günümüzde Arap ve İslam coğrafyasında yaşanan çatışma ve krizlere o günden ışık tutmuştur. Said'e göre Arap dünyası fikren, siyasi ve kültürel olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin uydusu durumundadır. Bu durum İslam ve Arap coğrafyasını Batı pazarına abone hale getirmektedir. ABD petrol ve iş gücü gibi sınırlı malların seçkin müşterisi konumunda iken Araplar ise, çok çeşitli (*maddi ve ideolojik*) ABD ürünlerinin talibidirler. Kültürel emperyalizm olarak adlandırabileceğimiz, kitle iletişim araçları vasıtasıyla yayılan ve pazarlanan yaşam tarzları doğuya dair bazı kültürel imajları da yine doğuya pazarlamaktadır. Said (1989: 507)'e göre bu kültürel standartlaşma en başta, kendisini "*Hollywood'un Arabı*" sanan Arap'ı ortaya çıkarır. Bir başka sonuç da, Batı'nın Pazar ekonomisinin gereklerini bilen onun manipülasyon gücüne hakim olan eğitilmiş kişidir ki bu kişi geçtiği tedrisat gereği pazar ekonomisinin gereklerini yerine getirmeyi görev bilmektedir. Bu görev genel olarak, "*Modernleştirme*" dir. Modernleşirmenin nihai amacı ise Batı'nın ilerleme, kültür ve pazar ekonomisi konusundaki fikirlerinin meşruiyet kazanmasıdır. Yani görülüyor ki, Oryantalizmin imajları ve doktrinleri arasında fikri bir uyum olduğu gibi, bu iktisadi, siyasi ve sosyal alışverişlerde de perçinleniyor. Çağdaş Doğu, Kendi Oryantalizasyonuna iştirak ediyor (Said: 508).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kültürün ve aynı zamanda dünyanın merkezinin kıta değiştirmesi ile birlikte o güne kadar yaşanan Fransa ve İngiltere'nin Arap Coğrafyası'ndaki hakimiyetini Amerika devralmıştır. Bunun sonucunda en başta, Amerikalı akademisyenlerin ve uzmanların İslamiyet'e duydukları ilgi yavaş yavaş artarken diğer taraftan çoğunlukla özel sektöre ait basın ve elektronik haber endüstrilerinin geliştirdikleri olağanüstü teknoloji ile birlikte İslam ve Ortadoğu insanların evlerinin içine girmeye başlamıştır. Ancak diğer taraftan İslam dünyası, tarihinin en yoğun kültürel ve ekonomik Batı bombardımanına maruz kalır; çünkü

Birleşik Devletler Batılı olmayan hiçbir bölgeye günümüz Arap-İslam Dünyası'na olduğu kadar egemen olmamıştır. Ancak bu durumda İslamiyet'le Batı, İslamiyet'le Amerika arasındaki ilişkiler tamamıyla tek yanlıdır ve İslam Dünyası'nın habere değer bulunmayan diğer yönleri söz konusu olduğunda, tamamıyla çarpıtılmıştır. Ancak bu bağlamda okuyucu ya da izleyiciye sunulan İslam Dünyası, İslam Dünyası'nın bir seri kaba, stilize edilmiş, kısıtlı sayıda karikatürleridir. Bu sunuş biçimi, her şey bir tarafa, o dünyayı askeri saldırıya açık hale getirmektedir. Sunulan imaj ya petrol zengini ya da geleceğin teröristidir (Said, 2000: 103-104).

Bizlerin kafamızdaki İslami motifleri doğru perspektiften değerlendirebilmemiz için, ABD emperyalizmini, propaganda sistemini, istihbaratın ve kitle iletişim araçlarının yaydığı görüntüleri bir arada ele almamız gerekmektedir. Zira Jeopolitik strateji uzmanlarının yanında yer alan entelijensiyanın büyük bölümü ve İslam uzmanları İslam, petrol, demokrasi, terör, batı medeniyeti gibi kavramları bir arada değerlendirerek bir yanlışlığı yaratmaktadırlar. Kitle iletişim araçları, bunlardan hemen sonra gelir ve bu mekanizmalardan en kolay görüntüye dönüşebilecek şeyleri alırlar; böylece karikatürler, ürküntü veren çapulcular, Müslüman cezaları üzerinde yoğunlaşmalar vb. ortaya çıkar. Bütün bunlara petrol şirketleri, uluslararası dev şirketler, savunma ve istihbarat camiası ve hükümetin yürütme görevini üstlenen bölümü nezaret eder (Said, 2000: 110).

Bütün bu bakış açısı, propaganda ve imgelerin ulaşmak istediği nihai hedef o bölgeyi yönetmek, yeniden düzenlemek ve gerektiğinde askeri operasyon yapmak için zemin hazırlamaktır. 1986 yılında ABD'nin Libya'ya yaptığı terörist hava müdahalesi bu meseleyi farklı boyutlarıyla ortaya koymaktadır. ABD Batı Berlin'de bir barda gerçekleşen ve bir ABD askerinin ölümüyle sonuçlanan bombalama olayının ardından Libya'yı teröre destek vermekle suçlayarak cezalandırmış ve gerçekleştirdiği ağır bombardımanla 140 civarında Libya vatandaşını öldürmüştür. Dünya kamuoyunun, Ortadoğu'ya yapılacak askeri hareketler için hazırlanması gerektiğini belirten olarak Noam Chomsky'e göre Libya'nın bombalanma sebebi, bu ülkeyi terör eylemleri gerçekleştirmek için kışkırtmak ve bu sayede muhtemel Avrupalı hedeflerin bu terör olaylarından korunmak için ABD'den destek istemesine sebep olmaktadır. Libya'ya yapılan saldırının er veya geç terörist karşı saldırılara sebep olacağını ve bunun da ABD'nin yurtiçi ve yurtdışındaki planlarını uygulayabilmesi için kamuoyunu harekete geçirebilmesini sağlayacağını savunan Chomsky (2004: 185-186), Libya'nın yaratacağı terör nedeniyle değil,

ABD'nin Libya, Kuzey Afrika, Orta Doğu ve diğer yerlerdeki planlarına yani bölgede kurmaya çalıştığı “stratejik konsensüs”e bir engel olmasından dolayı cezalandırılması gerektiğini belirtir.

Özellikle 1990’larda Berlin Duvarı’nın yıkılışı ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Komünist “öteki” nin tehdit olmaktan çıkması ile birlikte yeni düşman imgesi İslam üzerinden sahneye sunulmuştur. İslam’a yönelik bu radikal terörist ve fanatik saldırgan imgeler çoğunlukla oryantalist bakış açısına bağlanır (Burke, 2003: 143). Chomsky’e göre Amerikan doktrinel sistemi içinde o dönem için en önemli terörist figür Muammer Kaddafi’dir. Öyle ki, ABD tarafından, “Çılgın Köpek” lakabıyla anılan Kaddafi yönetimindeki Libya, ABD sistemi içinde terörist devlet olarak kabul edilmeye başlanmıştır. 1986 saldırısı öncesinde ABD propaganda sistemi içinde “terörizm” ideolojik olarak kullanılıyor ve Libya’yı terörist bir devlet olarak göstermek için en küçük bir delil bile yeterli görülüyordu. Gerçekleşen herhangi bir terörist hareket derhal Libya ile ilişkilendirilir, eylemi gerçekleştirenin Libya’ya gittiği veya geçmişte Libya’da eğitildiği öne sürülür, bu da Kaddafi’nin yeryüzünden silinmesi gereken kuduz köpek olarak adlandırılması için yeterlidir (Chomski, 2004: 153).

Chomsky ve Said’in çıkarımlarının ardından yıllar sonra meydana gelen 11 Eylül saldırıları batı kamuoyunda İslam ya da Doğu’ya bakışı daha keskinleştirmiş, oluşturulan terörist ve canavar mitleri daha sonra gelecek olan müdahale ve işgallerin önünü açmıştır. Bugün İslam coğrafyası kendi görsel söylemini oluşturarak propagandayı tersine çevirecek güce sahip değildir ve adeta ABD propagandası karşısında dilsizdir. Diğer taraftan Doğu’nun “işgal” olarak kabul ettiği eylemleri, Batı “demokrasi götürmek” olarak nitelendirmekte ve eylemin altı kavramsal olarak doldurularak katliamlara farklı kılıflar uydurulmaktadır.

Kaddafi’nin Düşüşü

Libya, Şubat 2011’de başlayıp Ekim 2011’de Kaddafi’nin linç edilmesiyle sona eren süreçte önemli çatışma ve katliamlara sahne olmuştur. Bu çatışmalar başlangıçta Mısır ve Tunus’ta yaşananlar gibi, “Arap Baharı” olgusu dahilinde ele alınmak istense de sonradan yaşanan katliamlar ve ABD öncülüğünde gerçekleşen Birleşmiş Milletler ve NATO operasyonu ile birlikte farklı bir boyut kazanmıştır.

Wallerstein’a göre Libya’da yaşananlar ne insani müdahaleyle ne de petrol arzıyla ilgilidir. Bu mesele aslında daha geniş kapsamlı bir şekilde Arap coğrafyasında yaşanan esas siyasi mücadeleyi yani “Arap Baharı” olarak adlandırılan süreci gözlerden uzaklaştırmak için

yapılmış bir operasyondur. Kaddafi'nin ve her türlü siyasi görüşten Batılı liderlerin tamamen mutabık oldukları tek bir şey var. Hepsinin istediği, ikinci Arap isyanını yavaşlatmak, yönlendirmek, idare etmek, sınırlamak ve Arap dünyasının temel siyasal gerçekliğinin ve onun dünya sisteminin jeopolitiğinde oynadığı rolün değişmesini engellemek (Wallerstein: 2011). Prashad (2012: 168)'a göre ise Libya'ya müdahale, Arap Baharı olarak anılmaya başlanmış olan halk hareketlerinin mevcut ABD ve Suudi egemenliğini ve istikrarını tehdit etme noktasına gelmeden önce dizginlenme fırsatı oluşturmuştur. James Petras, Arap dünyası içindeki ayaklanmaların Mısır, Tunus, Bahreyn, Yemen ve diğer tüm ülkelerde, Washington'un kuklalarının devrilmesiyle sonuçlandığını ve bütün Ortadoğu'da ABD ve İsrail etkisi sorgulanmaya başladığını savunmaktadır. Bu sebeple Libya'ya yapılan müdahale doğası gereği emperyalist bir müdahaledir. Müdahalenin tüm Arap ayaklanmaları üzerinde olumsuz etkileri olacağını belirten Petras, Nato'nun imha edilen altyapı petrol merkezleri, evler, mahalleler, yollar, elektrik ve su tesislerinden ve felç edilen ekonomi başta olmak üzere “*isyancılar*” diye adlandırılan paralı güçlerin sahip olduğu silahlardan da sorumlu olduğunu belirtmektedir. Libya'da ayaklananlar kesinlikle isyancı değildir. Bunlar NATO'nun politikasıyla uyum içinde, ABD, İngiltere, Fransa ve NATO'nun özel kuvvetleri tarafından yönetilen paralı askerlerdir (Petras, 2011).

11 Eylül 2001 saldırılarının ardından Muammer Kaddafi bölgenin müdahaleye açık olduğunu fark ederek Batı ile ilişkilerini yumuşatmıştır. Buna bağlı olarak Libya'da müdahaleden önceki 10 yıla bakıldığında Libya-Batı ilişkilerinde gerçek bir bahar yaşandığını görmekteyiz. 2003 yılında Batı'nın tepkisini çeken silahlanma programının iptal edilmesinin ardından uluslararası ilişkilerinde iyileşmeler meydana gelmiştir. ABD 30 Haziran 2006 tarihinde Libya'yı, Uluslararası Terörizmi Destekleyen Devletler Listesi'nden çıkarmıştır. Bu kararın ardından, ABD ile Libya arasındaki diplomatik ilişkiler yeniden başlamış, 5 Eylül 2008 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Rice ülkeyi ziyaret etmiş, ayrıca 36 yıl aradan sonra ABD'nin Libya'ya atadığı ilk Büyükelçi Aralık 2008'de görevine başlamıştır (Sezgin, 2011). Bu dönemin ardından Libya Ocak 2008'den bu yana Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nin geçici üyesi olmuştur. Askeri müdahale öncesinde Barrack Obama'ya bir mektup yazan Kaddafi, “*oğlum*” diye hitap ettiği mektubunda, demokrasi ve sivil kültürün uçaklarla, bombardımanla ya da El Kaide'ye destek vererek getirilmeyeceğini vurgulamıştır (Daily Mail, 2011). Devrim Lideri olarak imzaladığı mektubuyla Kaddafi, Amerikan dış politikasını

eleştirmiş, diğer taraftan dünyanın gözü önünde sürdürülen bir emperyalist savaşın propaganda ayaklarını deşifre etmiştir. Ancak bütün bunlar Muammer Kaddafi'nin sonunun hazırlanmasına engel olamamıştır. Libya lideri Kaddafi 20 Ekim 2011'de, Sirte şehrinin düşmesinin ardından saklandığı tünelde korumalarıyla birlikte isyancılar tarafından bulunmuş ve linç edilerek öldürülmüştür. Batı, Kaddafi'nin ortadan kalkmasını memnuniyetle karşılamıştır. ABD Devlet Başkanı Barrack Obama Kaddafi'nin ardından yaptığı konuşmada başarılı diplomatları ve kahraman Amerikan pilotlarını överken, ABD'nin tek bir servis üyesinin yere adımını atmadan hedeflerine ulaştıklarını ve misyonlarını tamamladıklarını söylemiştir. Libya görevi Obama'ya göre ABD'nin dünya çapındaki gücünü Afganistan ve Irak'ın ardından bir kez daha göstermiştir (Huffington Post, 2011).

Kaddafi Ulusal Geçiş Konseyi olarak adlandırılan isyancıların eline canlı olarak geçmiş ve belli bir süre işkence gördükten sonra öldürülmüştür. Kaddafi'nin bu son anlarına ilişkin fotoğraflar Ajans France Presse foto muhabiri Philippe Desmazes tarafından servis edilmiş ve kısa zamanda dünya medyasında yer bulmuştur.

Propagandanın Gizli Silahı Mit

Kitle iletişim araçları belli mitler ve steryotipleri kullanarak toplumun politik tercihlerini belirler ve ihtiyaçlarını manipüle eder ve bunu yaparken görünmezlik kazanmış olan propaganda sistemini kullanır. Herman ve Chomsky'ye göre medyanın ele aldığı, dışarıda bıraktığı, görmezden geldiği bütün mevzular propagandayla ilgilidir. Medyanın ana görevlerinin en önemlisi propagandadır. Propagandayı ayırt etmek totaliter rejimlerde daha kolayken, resmi sansürün olmadığı sistemlerde, hele ki medyanın aktif bir şekilde kendini ısrarla genel toplum çıkarları ve özgür ifadenin temsilcisi olarak sunduğu sistemlerde propagandayı teşhis etmek çok daha zorlaşır. Medya mesajları ve sembolleri kitlelere iletirken eğlendirmek, bildirmek, haber vermek, toplumun örgütlü yapılarına insanları bütünleştirecek değerleri, inançları ve davranış kurallarını işlemek işlevlerini de yerine getirir. Sınıf çıkarları çatışması ve zenginliğin belli ellerde toplandığı dünyada, medyanın üstlendiği rolü gerçekleştirmesi sistemli propagandayı gerektirir. Chomsky'ye göre sermayeyle devletin çıkarları medya üzerinde karşılıklılık arz eder. Medya ve devlet propaganda makinesi, rızayı imal eder ve kamuoyunu manipüle eder. Bu propaganda sistemi, olası karşıtlığı keser, böylece devlet gücünü ve ekonomik hegemonyayı sürdürmek için medyanın içeriğini kontrol eder (Alemdar ve Erdoğan, 2002: 203-294).

Manipülasyon sürecinde önemli rol oynayan mitler insanlara hükmetmek için kullanılmaktadır. Schiller'e göre mitler bilince ustaca yerleştirildiğinde insanların manipüle edildiklerinin farkına varmaları olanaksızdır. Dünya çapında kendi kültürünü pazarlayan ABD hem kendi vatandaşlarına hem de dünya geneline dair propagandayı, oluşturduğu mitler sayesinde yapmaktadır. Bu noktada propaganda ve halkla ilişkiler faaliyetlerini birbirinden ayırt etmek mümkün değildir (Olgun, 2008).

Eski Yunan dilinde söz kavramını karşılayan kelimelerden biri olan “*mytos*” söylenen ya da duyulan masal, efsane, öykü anlamına gelir. Ancak insanların anlattıklarına güven olmayacağını düşünerek Heredot, mitosun tarihi değeri olmayan güvenilir söylenti olduğunu savunurken, Platon ise mitosun gerçeklerle ilişkisiz, uydurma, boş ve gülünç bir masal diye tanımlar (Erhat, 1984: 3).

Genel olarak ideoloji noktasında değerlendirildiğinde mitin sistemin sorgulanmadan alınmasını sağlayan ve medya sayesinde kitlelerde oluşan yanlış bilince kapı açan alt anlamlar dizgesinin halini aldığını görüyoruz. Eleştirel kültürel çalışmalara göre mitler kültürel bakımdan inşa edilir. Mitsel işaretler “*söylemeksizin anlatan*” mesajlardır. Mit bir kültürün veya alt kültürün gerçeğin, doğanın bir yanını açıkladığı düşünme şekli veya anlama biçimidir. Bu anlama biçimleri ve inanç sistemleri kültürün egemen değerlerini taşır, sorgulanmaz ve eleştirilmezler. Bu inanç sistemleri sosyal ahlaksal ve siyasal değer sistemleridir (Alemdar ve Erdoğan, 2002: 301).

Miti ideolojiye destek sağlayan onu yüceltip görünmez olmasını sağlayan bir mekanizma olarak ele alırsak onu ideolojinin bir alt kategorisi olarak değerlendirebiliriz. Bu noktada ideolojinin sorgulanmayan bir mertebeye ulaşabilmek için mite bağımlı olduğunu belirtmeliyiz (Çam, 2008:181).

Walter Benjamin'e göre mitos kapitalist sistemin devamını sağlayan unsurlardan birisidir. Ona göre zaferin anlatısında ölümü yücelten ve fetişleştiren mitosun üretimi faşizme hizmet eder. Mitos deneyimden ayırır, mitostan uyanış tarihsel bilginin öznesinin savaştan ezilen sınıf olduğunu görmemizi sağlar. Bağlamından koparılmış ve deneyimden mahrum bırakılmış bilgi yani enformasyon, başlı başına bir yabancılaşma aracıdır. Bir bilgi ne kadar bağlamından uzaksa o kadar kapitalizme hizmet eder. Aynı şeyi görseller için de söyleyebiliriz. Kitle iletişim araçları doğası gereği bağlamı ortadan kaldırır, böylece aktarılan enformasyon manipülasyona açık hale gelerek propaganda sistemine eklenir.

Eric Hobsbawm ulusal mitlerin gerçek deneyimlerden ya da kendiliğinden doğmadığını öne sürerken insanların bu mitleri

kitaplarda, tarihçilerden, filmlerden ve televizyonlardan öğrendiklerini savunur. Hobsbawm (2011:36)'a göre, ulusal mite dönüşen şeyin dinin bir ürünü olduğu bazı özel durumlar haricinde mitler, genelde, tarihsel belleğin ya da yaşayan bir geleneğin parçası değildir.

ABD'nin Diğer Düşmanları

Elia Kazan'ın 1952 tarihli “*Viva Zapata*” filminin son sahneleri bize mitlerin nasıl var olup neden sistem için tehlikeli ya da dümenin çarkına su taşıyan şeyler olduğuna ilişkin ipuçları verir. Halk kahramanı Zapata diktatörün kurduğu pusuyla öldürülür, atı kaçır. Pusuyu kuran komutanlardan biri “*Atı vurun*” diye bağırırken bir diğeri, “*Bazen ölü bir adam çok tehlikeli bir düşman olabilir*” der. Bunun üzerine Zapata'nın ölüsü teşhir edilmek için köy meydanına götürülüp atılır. Ölünün başına toplanan halkın arasından yaşlı bir adam “*Senelerce onunla yan yana savaştım ben. Beni kandıracaklarını mı sanıyorlar? Onu öldüremezler. Hiç bir zaman başaramayacaklar.*” der. Halk Zapata'nın dağlarda olduğuna inanır ve dağlara bakar. Biz de izleyici olarak dağın tepesinde Zapata'nın kişneyen atını görürüz ve film sona erer. Daha sonraları itiraf ettiği üzere Elia Kazan Amerikan propaganda sisteminin nasıl işlediğini iyi bilen bir kişidir. Belki de bu filmde kullanılan at metaforunun gücü oradan gelmektedir. O metafor sayesinde bir mitin doğuşuna tanık oluruz. Bu sistem bazen bir kahramandan halk düşmanı, bazen de bir caniden kahraman yaratmaya yarar.

Gözleri açık, üzeri çıplak, yakalandığına giydiği kanlı pantolonuyla teşhir edilen Che Guevara'nın ölü bedenine yapılanlar da bu mekanizmanın bir parçası ya da ölü adamdan duyulan korkudur. Che öldürüldükten sonra, önce saklanmış, sonra sergilenmiş, ardından bilinmeyen bir yerde isimsiz bir mezara gömülmüş, oradan da çıkarılıp elleri kesildikten sonra yakılmıştır (Berger, 1998:127).

Görsel I: (Fotoğrafçı bilinmiyor) Che Guevara'nın otopsisi, 1967

Görsel II: Rembrandt van Rijn “*Dr. Nicolaes Tulp’un Anatomi Dersi*” 1632

Che Guevara’nın öldürüldükten sonra teşhir edildiği ahırda çekilen fotoğraflarla Rembrandt’ın “*Dr. Nicolaes Tulp’un Anatomi Dersi*” adlı tablosu arasındaki benzerliğe dikkat çeken John Berger bu ikisi arasındaki temel benzerliğin amaçları olduğunu söyler. Berger’e göre tablo tıp alanında ders verirken Guevara’nın fotoğrafı siyasal bir uyarı olarak ele alınmalıdır ve verdiği ders politiktir. Bolivyalı gazeteci ve askerlerin yanı sıra bir Amerikan ajanının da başında beklediği Che’nin ölü bedeninin sergilenme amacı efsaneye son vermektir (Berger, 1998: 128).

Kaddafi gibi bir delikte ele geçirilen Saddam Hüseyin “*yargılanıp*” idam edilmeden önce uğradığı itibarsızlaştırma aslında ABD müdahalesinin başından bu yana Saddam imajına yapılan saldırıdan daha kuvvetli değildi.

Görsel III: (Fotoğrafçı bilinmiyor) Saddam Hüseyin’in ele geçirilişi, 2003

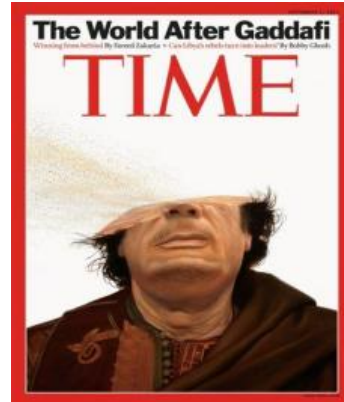

Görsel IV: Jerome Delay, Saddam Hüseyin heykelinin devrilişi, Bağdat, 2003

Antik çağlardan bu yana hükümdar imgeleri aynı zamanda gücün de simgesi halinde sunula gelmiştir. Tanrının yeryüzündeki sureti ve sıfatlarının taşıyıcısı olan hükümdar paraların üzerinde, heykellerinde ve resimlerinde güçlü ve muzafferdir. Tam da bu sebeple devrilen hükümdarın ivedilikle imajının ortadan kaldırılması gerekmektedir. Saddam Hüseyin, Che Guevara ve Muammer Kaddafi'nin yanı sıra Amerikan propaganda sisteminin hedefi olan ve yenilgiye uğrayan birçok liderin sonu aynı olmuştur. Mussolini sevgilisi ile birlikte kurşuna dizildikten sonra ayaklarından ters asılarak teşhir edilmiş, Adolf Hitler ise belki kendisi de muazzam bir propaganda sisteminin uygulayıcısı olduğu için bedenini yakarak intihar etmiştir.

Görsel V: Time Dergisi, 10 Mart 2003

Görsel VI: Time Dergisi, 5 Eylül 2011

Saddam'dan ve Kaddafi'den sonra dünya da, yaşam da değişmiş olabilir ancak Amerikan dış politikası ve Time'ın politikası değişmemiştir. İki kapakta da yaratılan yitip gitme imgesi, günün birinde Amerikan yaşam tarzına kast etmiş, zamanında elinde tüfekte ABD'yi tehdit eden, petrol zengini, terörist Arapların hepsinin başına gelecektir. Time dergisinin Saddam'dan sonra Kaddafi'nin ardından da benzer bir temayla oluşturduğu bu kapak durumu normalleştirerek mitik bir hal almasına neden olmuştur. ABD karşıtlarının sonu budur.

Tiranın Çöküşü Mitin Yükselişi

Muammer Kaddafi'nin 20 Ekim 2011'de isyancılar tarafından öldürülmesi Batı dünyasında sevinçle karşılanmıştır. Sirte şehri banliyölerinde çatışma alanından kaçarken NATO bombardımanıyla konvoyu dağılan Kaddafi isyancıların eline geçmiş ve işkence uygulanarak öldürülmüştür. Olaydan kısa bir süre sonra Ajans France Press dünyaya Kaddafi'nin cesedinin fotoğraflarını servis etmiş ve bu görüntüler dünya basınında yer almıştır. Fotoğraflar birçok boyutuyla tartışma götürcek niteliktedir. AFP foto muhabiri Philippe Desmazes'in fotoğrafı röprodüksiyon niteliği taşımaktadır. Desmazes Kaddafi öldürüldükten kısa bir süre sonra olay yerine ulaşmış ve fotoğrafları oradaki insanlardan birinin cep telefonuyla aldığı görüntülerden elde etmiştir. AFP ve anlaşmalı olduğu Getty Images fotoğrafı dünyaya Desmazes'in ismiyle servis ettirmiştir. Bu noktada fotoğraflar etik açıdan tartışmaya açık görünmektedir. Haber fotoğrafının özelliklerinden biri, olayın önemine göre, fotoğrafın görüntü kalitesi ve estetik unsurların bir kenara bırakılabilir olmasıdır. Fotoğraf bu özelliğin birebir yansımasıdır. Yanı sıra anımsalılık burada önemlidir. Ertesi gün Kaddafi'nin ölü bedeni dünya basınına Misrata şehrinde bir soğuk hava deposunda teşhir edilmiştir ancak bu fotoğraflar artık önemini yitirmiş bulunmaktadır. Desmazes'in fotoğraflarının bir diğer önemli noktası ise kopyalandığı video görüntüsünün taşıdığı anlamdır. Mevzubahis video bir amatör tarafından cep telefonuyla çekilmiş ve Desmazes'in ajansı servis ettikten sonra bu video da internet üzerinden paylaşımına girmiştir. Günümüz teknolojisi sıradan insanların içerik üretim ve dağıtımına olanak sağlamaktadır. Bu noktada aletin yapısına bağlı olarak amatörlük ve profesyonelliğin arasındaki çizginin eridiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Yanı sıra bu konuya Benjamin'in yıllar önce "*Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretim Çağında Sanat Yapıtı*" makalesinde müjdelediği demokratikleşmenin getirisi olarak bakabiliriz. Video ile ilgili açılacak bir diğer tartışma ise, dünyaya yayılmış olduğu sosyal medya ile "*Arap Baharı*" olarak adlandırılan diğer hareketlerle

sosyal medyanın oynadığı rol noktasında gerçekleşebilir. Ancak bizim Desmasez'in fotoğraflarıyla ilgili bu çalışmada sınırlılığımız daha önce belirttiğimiz gibi mitik yapısı üzerine olacaktır.

İletişim çalışmalarında mitler her ne kadar mitolojideki anlamının dışında ele alınsa da mitlerin toplumsal bilinçaltına ilişkin göndermeleri içinde dini söylemlerle arasındaki ilişkiyi göz ardı edemeyiz. Mitlerin göndermede bulunduğu zaman döngüsel zamandır ve bu noktada ebedi tekrarın varlığı teslim oluşun geçerli bir sebebidir. Mitin harekete geçmesi için fotoğrafa ihtiyacı vardır. Fiske (1996: 119)'ye göre Fotoğraf miti oluşturan kavramlar zincirini harekete geçirir.

Görsel VII: Philippe Desmazes 2011

Bu noktada Desmasez'in fotoğraflarının harekete geçirdiği mitin kökeni Hz. Davut ve Golyat hikayesine kadar uzanmaktadır. Hristiyan ikonografisinde de önemli yeri olan ve en çok işlenen konulardan biri olan Davut ve Golyat hikayesi bu noktada önem kazanmaktadır. Tek tanrılı üç dinde de geçen Davut bugün Filistin-İsrail meselesi söz konusu olduğunda bahsi geçen İntifada, Mescid-i Aksa, Kudüs kavramların ortaya çıkış sebebidir. Davut'un bizim için önemi Golyat'la yaptığı çatışmadır. I. İsrail kralı Şaul Filistinliler'le yaptığı savaşta aşağılanır. Dev Golyat bütün bir İsrail ordusuyla dalga geçer ve düelloya çağırır, derken karşısına Davut çıkar. Davut Golyat'ı taş atarak yere serer ve devin kendi kılıcıyla kafasını keserek onu öldürür. Golyat miti günümüzde popüler kültür ürünlerinde varlığını sürdürmektedir.

Görsel VIII: Michelangelo Merisi da Caravaggio, Golyat'ın kafasıyla Davut, 1610

Görsel IX: Michelangelo Merisi da Caravaggio Golyat'ın kafasıyla Davut, 1600 (Ayrıntı)

Bu hikayenin sanatsal açıdan yeniden üretimlerinin en ünlüsü belki Michelangelo'nun 1504 yılında tamamladığı Davut heykelidir. Heykelde Davut'un Golyat'a saldırmadan hemen önceki hali ortaya konmuştur. Yine Michelangelo Sistin Şapeli'nde olmak üzere, Titian, Rubens, Nicolas Poussin, Claude Vignon ve Caravaggio gibi

sanatçılar aynı konuyu işlemişlerdir. Caravaggio'nun resimlerinin temel konusu dini hikayelerdir. Ancak kendisi bu hikayelerde resmettiği şahısları sıradan insanlar olarak sıradan insanların olası ruh halleriyle ortaya koyar. Barok resmin öncüsü sayılan Caravaggio, kullandığı ışıkla yüksek bir dramatik yapı oluşturur. Caravaggio'nun 1600, 1607 ve 1610 yıllarında yaptığı üç adet “*Golyatın kafasıyla Davut*” resmi mevcuttur. Caravaggio'nun resmindeki Golyat ve Desmasez'in fotoğrafındaki Kaddafi'nin temsili benzerlikler taşımaktadır. Bütün bir İsrail ordusuna meydan okuyan Golyat ve Batı dünyasına meydan okuyan, elinde petrol pompasıyla tasvir edilen tiranın sonu aynı olmuştur. Mitolojik boyuttaki bütün varlıklar aynı şeyi yapmak zorundadır. Tarihte ortaya çıkmış tüm hukuk bu şemanın izlerini taşır mitosta döngünün her momenti bir önceki momentle özdeşir ve böylece suçun bağlamının yasa olarak yerleşmesine katkıda bulunur (Adorno ve Horkheimer, 2010: 87).

Edward Said'e göre Arap'ın bir tarihi var ise bu önce Oryantalist geleneğin, daha sonra da Siyonist geleneğin ona verdiği (yahut ondan aldığı, bu ikisinin arasında fark yok) tarihtir (Said, 1989: 444). Bugün Ortadoğu'da Batı ve İsrail ortak politikalarının sonucu on yıllardır politik istikrar sağlanamamakta bu istikrarsızlık döngüsü gün geçtikçe daha fazla ülkeyi içine almaktadır.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünyanın merkezi Amerika kıtasına, Amerika Birleşik Devletleri'ne kaymıştır. Bu süreçle birlikte ABD'li akademisyenler ve ABD basınının ilgisi Ortadoğu'ya çevrilmiş ve oryantalizm söyleminin işgalci kimliği daha fazla ortaya çıkmıştır.

Uyguladığı ötekileştirici söylem ve düşman yaratmak üzerine kurulu ABD propaganda sisteminin kullandığı, imaj ve steryotip Soğuk Savaş döneminde “*komünist*” iken Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yeni düşman “*İslamcı terörist*” olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum üzerinden yaratılan mit, “*Amerikan Hayat Tarzi*”nin tehdit altında olduğudur. Dünya'nın Jandarması olmaktan beis görmeyen ABD özellikle Ortadoğu'daki çıkarlarını savunmak adına dolaylı ya da dolaysız birçok müdahalede bulunmuştur. Özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından yaratılan kamuoyuyla birlikte ABD şarkta at oynamaktadır. 1970'li yıllardan bu yana atılan nefret tohumlarının yanı sıra oluşturulan “*cihadist*” imgesi karşılıklı olarak birbirini büyütür ABD propaganda sisteminin mükemmel bir şekilde işlemesine yol açmaktadır.

Son yıllarda farklı bölgelerde ABD çıkarları doğrultusunda savaşılan çeteleri bile eğitecek kadar ABD ile çıkar birliği yapmış olan Muammer Kaddafi dünya kamuoyunda bir anda eski imajına geri döndürülmüş ve kısa sürede alaşağı edilmiştir. NATO uçaklarının konvoyunu dağıtması üzerine direnişçilerin eline geçen Kaddafi linç edilerek öldürülmüştür. O anların fotoğrafını bir direnişçinin telefonundan çoğaltan AFP muhabiri Philippe Desmasez'in fotoğrafları ertesi gün dünyanın birçok ülkesinde sansürsüz yayınlanmıştır. Bu fotoğraflar farklı şekillerde okumaya açıktır. Karşıtlıklar ve fotoğrafların sertlik derecesi göz önüne alındığında bu fotoğrafların Davut ve Golyat hikayesine ve özellikle Caravaggio'nun resimlerine olan benzerlikleri gözden kaçmamaktadır. Kanlar içinde, itilip kakılan ve saldırıya uğrayan bir adamın öldürölüş anları dünya medyası tarafından yoğun bir şekilde sunulmuştur. Che Guevara'nın otopsi ile ders veren mekanizma Kaddafi'nin ölümüyle tehdit etmektedir.

Kaynakça

- Adorno, T. ve Horkheimer M. (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefi Fragmanlar*. Ülner, N. ve Öztarhan Karadoğan E. (Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Alemdar, K. ve Erdoğan, İ. (2002). *Öteki Kuram*. Ankara: Erk Yayınları.
- Berger, J. (1998). *O Ana Adanmış*. Salman, Y. Sökmen, M. G. (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Burke, P. (2003). *Tarihin Görgü Tanıkları*. Yelçe, Z. (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Chomsky, N. (2004). *Korsanlar ve İmparatorlar*. Ünsal F(Çev.). İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları.
- Çam, Ş. (2008). *Medya Çalışmalarında İdeoloji, Epistemolojik ve Metodolojik Sorunlar*. Ankara: DeKi.
- Daily Mail. (2011). Stop the unjust war on Libya... and good luck with the election: Gaddafi's rambling, error-strewn letter to Barack Obama. 7 Nisan 2011. Erişim: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1374315/Gaddafis-letter-Barack-Obama-calls-end-unjust-war.html>
- Erhat, A. (1984). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Fiske, J. (1996). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. İrvan S. (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2011). *Yeni Yüzyılın Eşiğinde*. Yıldız İ. (Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.

- Huffington Post. (2011) Obama On Muammar Gaddafi Death: President Obama Addresses Death Of Libyan Leader. 20 Eylül 2011. Erişim: http://www.huffingtonpost.com/2011/10/20/obama-muammar-gaddafi-dead_n_1022106.html
- Olgun, C. K. (2008). Schiller ve Zihin Yönlendirenler. *Sosyoloji Notları Dergisi*, 2008 (4), 40-45.
- Prashad, V. (2012). *Arap Baharı Libya Kışı*, Alpogut Ş. (Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Petras J. (2011) Libya Başkaldıran Arap Halkına Bir Gözdağıdır. Erişim: <http://www.sendika.org/2011/09/libya-baskaldiran-arap-halkina-bir-gozdagidir-james-petras/>
- Said, E. (2000). *Haberlerin Ağında İslam*. Alatl A. (Çev.). İstanbul, Babil Yayınları.
- Said, E. (1989). *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu*. Ayaz S. (Çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Sezgin, T. (2011). Libya Ülke Raporu 2011. Ankara: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi.
- Wallerstein, I. (2007). *Avrupa Evrenselciliği: İktidarın Retoriği*. Önal S. (Çev.). İstanbul: Aram Yayıncılık.
- Wallerstein I. (2011). Büyük Libya Aldatmacası. Erişim: <http://www.sendika.org/2011/04/buyuk-libya-aldatmacasi-immanuel-wallerstein/>

Görsel Kaynaklar

- Görsel I. Fotoğrafçı bilinmiyor, 1967
<http://www.latinamericanstudies.org/che-autopsy.htm> Erişim: 24.07.2018
- Görsel II. Rembrandt van Rijn, “The Anatomy Lesson Of Dr Nicolaes Tulp”, 1632,
<https://www.rembrandthuis.nl/en/rembrandt-2/rembrandt-the-artist/most-important-works/the-anatomy-lesson-of-dr-nicolaes-tulp/>
Erişim: 24.07.2018
- Görsel III. Fotoğrafçı bilinmiyor, 2003
https://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Red_Dawn#/media/File:SaddamSpiderHole.jpg Erişim: 24.07.2018
- Görsel IV. Jerom Delay, 2003
<https://www.bostonglobe.com/2011/12/15/iraqwarslider-gallery/GH1xqJRdH9uEx8Rfoz6UEM/story.html?pic=3> Erişim: 24.07.2018

Görsel V. Time Dergisi Kapak, 04.10.2003

<https://content.time.com/time/covers/0,16641,20030310,00.html> Erişim: 24.07.2018

Görsel VI. Time Dergisi Kapak, 05.09.2011

<https://www.timecoverstore.com/the-world-after-gaddafi-2011-09-05> Erişim: 24.07.2018

Görsel VII. Philippe Desmazes, 2011,

<https://www.gettyimages.com/event/libyan-forces-capture-muammar-gaddafi-129913325#/the-body-of-ousted-libyan-strongman-moamer-kadhafi-lies-on-a-mattress-picture-id129891742> Erişim: 24.07.2018

Görsel VIII. Michelangelo Merisi da Caravaggio, David with the Head of Goliath, 1610,

<http://www.caravaggio.org/david-with-the-head-of-goliath.jsp#prettyPhoto> Erişim: 24.07.2018

Görsel IX. Michelangelo Merisi da Caravaggio, David with the head of Goliath, 1600,

<https://www.museodelprado.es/en/the-collection/art-work/david-with-the-head-of-goliath/c3895900-73d4-4257-97fb-240e3aaf0402> Erişim: 24.07.2018

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Sonbahar / Autumn
Sayı/Issue: 41 - Sayfa / Page: 245-262
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 12.07.2018 Kabul/Accepted: 11.08.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

**VAN İLİNDEKİ SERBEST MUHASEBECİ MALİ
MÜŞAVİRLERİN TÜRKİYE MUHASEBE STANDARTLARI
VE TÜRKİYE FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARI
HAKKINDAKİ BİLGİ DÜZEYLERİ VE DÜŞÜNCELERİ**

***THE KNOWLEDGE LEVELS AND OPINIONS OF CERTIFIED
PUBLIC ACCOUNTANTS
IN VAN PROVINCE ABOUT TURKEY ACCOUNTING AND
FINANCIAL REPORTING STANDARDS***

Dr. Öğr. Gör. Murat KARA
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Gevaş Meslek Yüksekokulu
karamurat_4401@hotmail.com

Öz

TMS/TFRS, Türkiye’de Türkçeye çevrilerek aynen uygulanmaktadır. Bu standartlar, 09.07.2009 ve 16.05.2005 tarihlerinde yayımlanmıştır. 14.02.2011 tarih ve 27846 Sayılı Resmi Gazete’de 6102 Sayılı TTK’nın 88. Maddesi’ne göre, Türkiye Muhasebe Standartlarının uygulanması zorunlu olduğundan TFRS’lerin önemi artmaktadır. Tekdüzen muhasebe sistemini bilen muhasebe meslek mensupları, TMS/TFRS ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle TFRS’yi uygulayan muhasebe meslek mensuplarının bu konudaki bilgi düzeyleri ve düşünceleri önemlidir. Muhasebe meslek mensuplarının standartlarla ilgili yeterli bilgi düzeyine ve alt yapıya sahip olması gerekmektedir.

TMS/TFRS ile ilgili düzenlemeler devlet ile mükellef arasında köprü vazifesi gören, aynı zamanda uygulayıcı konumunda bulunan muhasebe meslek mensuplarını çok yakından etkilemiştir. Bu nedenle söz konusu düzenlemeler karşısında Van ilindeki meslek mensuplarının genel görüşlerini almak amacıyla bir araştırma yapılmıştır.

Çalışmanın amacı, Van’da faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ve Türkiye Finansal

Raporlama Standartları (TFRS) hakkındaki bilgi düzeyleri ve düşüncelerini tespit etmektir. Anket, Van ilindeki SMMM Odası'na kayıtlı 83 muhasebe meslek mensubu üzerinde uygulanmaktadır. Hazırlanan anket formu ile yüz yüze anket yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe meslek mensupları, TMS, TFRS.

Abstract

TMS / TFRS has been translated into Turkish and is exactly applied in Turkey. These standards were published on 09.07.2009 and 16.05.2005. According to 88th article of TTK numbered 6102 in the Official Gazette dated 14.02.2011 and numbered 27846, TFRS's importance has been increasing because Turkish Accounting Standards are obligatory to be applied. Accounting professionals who are familiar to the Uniform Accounting System face with TMS / TFRS. For this reason, knowledge levels and opinions of Accounting Professionals who apply TFRS are important. Professional accountants need to be well-informed about the standards and have a good background.

Regulations related to TMS / TFRS have closely influenced the accounting professionals who have been not only bridges between state and tax payers but also practitioners. For this reason, the study was conducted in order to get the general opinions of the professions in Van about mentioned regulations.

The aim of this study is to determine the levels of knowledge and opinions of professional accountants acting in Van Province about Accounting Standards (TMS) and Turkey Financial Reporting Standards (TFRS). The questionnaire is applied to 83 professional accountants registered in SMMM chamber in Van province. A face-to-face survey was conducted with the prepared questionnaires.

Keywords: Certified public accountant- CPA, TMS, TFRS.

1.Giriş

Muhasebe, bir iktisadi birimin, oluşum aşamasından itibaren sahip olduğu tüm varlıklar ve bu varlıkların kaynakları yönüyle izleyen, süreçte meydana gelen etkileşimlere bağlı olarak gerçekleşen varlık, kaynak değişimlerinin niteliğine göre söz konusu iktisadi birimin finansal durumu, faaliyetlerindeki performansı ve nakit akımlarının yanı sıra türlü sayısal (istatistiki) ve sayısal olmayan bilgi üreten bir bilgi sistemidir. Muhasebe meslek mensubu ise, kavramsal olarak muhasebe mesleğini düzenleyici otorite tarafından verilmiş bir ruhsat dâhilinde gerçekleştiren muhasebecileri ifade etmektedir. Muhasebe meslek mensubunun bir bilgi sistemi olarak muhasebedeki yeri ise sistemin işleyişi aşamasındadır. Muhasebe meslek mensubu olmak dünyanın hemen her yerinde; en az lisans düzeyinde öğrenimine sahip olmayı, mesleğe giriş ve yeterliliğin kazanılması noktasında mesleki birçok alanında dâhil olduğu sınavlarda başarılı olmayı, mesleğe

başlanılmasının ardından da hayat boyu öğrenme (sürekli eğitim) kapsamında güncel kalmayı gerektirir. Muhasebe mesleği, diğer meslekler gibi özü itibarıyla ilgi, bilgi, nizam ve dikkat gereksinimi yüksek olan bir meslektir. Öyle ki, teorik olarak meslek mensubu için “gözden kaçmış” gibi bir savunma biçimi dahi söz konusu değildir. Örneğin finansal raporlamanın gerçekleşmesine müteakip bir maddi duran varlığın ekonomik ömrünü 10 yıl olarak dikkate alması gereken muhasebecinin, 5 yıl olarak dikkate aldığını fark etmesi küçük bir hata olarak görülebilir. Ancak bu küçük hatanın dahi üçüncü kişilerce bilinmesi durumunda, finansal tablolarda sunulan bilginin kalitesi (niteliksel özelliklerden gerçeğe uygun gösterim) üzerine düşüreceği şüphe kaçınılmaz olmaktadır. Bu bağlamda muhasebe bilgi sisteminin işleyişinde sistem kadar sistemin arayüzü olan muhasebe meslek mensupları da büyük önem taşımaktadır. Başka bir ifadeyle sistemin işlerliğini mükemmel kılabilen olanda, işlemez kılabilen olanda arayüz konumunda olan muhasebe meslek mensuplarıdır (Bengü v.d.,2014:161-175).

Son yıllarda küreselleşmenin yaygınlaşması ile birlikte ekonomik sınırlar ortadan kalkmış uluslararası işletmelerin ve yatırımcıların sayıları artmış bulunmaktadır. Bu nedenle doğru ve tek tip bilgiye olan ihtiyaç artmış bulunmaktadır (Karapınar, 2007: 1). Ayrıca ekonomik sınırların ortadan kalkmasıyla birlikte uluslararası para akışının kolaylıkla sağlanabilmesi için farklı ülkelerin birbirinden farklı muhasebe sistemlerinin bulunmaması gerekmektedir. Diğer taraftan uluslararası işletmelerin farklı ülkelerdeki şubeleri arasında da tek tip bir muhasebe sisteminin bulunması da işletmelere kolaylık sağlamaktadır. Bu nedenle tüm işletmelerin uygulayacağı tek bir muhasebe sisteminin varlığı; uluslararası işlemlerin hızını arttırmakta, mali tablolarda şeffaflığı arttırmakta ve denetim işlemlerini de kolaylaştırmaktadır (Tetik ; Demirel, 2002: 186).

Öte yandan muhasebe evrensel bir meslektir. Fakat muhasebenin evrenselliği, bir ülkede yetişen muhasebecinin, başka bir ülkede de mesleğini icra edebilmesi için yeterli değildir. Nitekim ülkeler arasında yerel muhasebe uygulamaları bakımından çeşitli farklılıklar söz konusu olabilmektedir. Muhasebe ve finansal raporlama sistemleri ile finansal raporlamaya yön veren esaslar bakımından ülkeler arasındaki farklılıkların nedenleri, ülkelerin muhasebe uygulamasına etki eden faktörler ile açıklanmaktadır. Choi ve Meek (2008), ülkeler arasındaki bu farklılıkları; geçerli muhasebe esasları ve muhasebe uygulamaları üzerinde etkili olduğunu ileri sürdükleri birçok faktör arasındaki karmaşık etkileşime bağlamaktadır. Onlara göre, bir ülkedeki geçerli muhasebe esasları ve bu esaslar doğrultusunda

şekillenen uygulamalar üzerinde önemli ölçüde etkili olan başlıca faktörler; o ülkedeki finans kaynakları, hukuk sistemi, vergilendirme politikaları, politik ve ekonomik ilişkiler, enflasyon, ekonomik gelişmişlik düzeyi, öğrenim düzeyi ve kültürdür. Benzer şekilde, işletmelerdeki hakim ortaklık yapıları ve buna bağlı olarak öne çıkan finansman tercihleri, muhasebe mesleğinin gelişmişlik düzeyi, muhasebe bilgileri kullananlarının eğitim düzeyi, bilgi ihtiyaçlarının düzeyi gibi faktörlerde ülkenin gelişmişliğiyle de bağlantılı olarak farklılığa neden olmaktadır.

Ülkeler arasında farklılığa neden olan bu faktörler özü itibariyle ülkenin sosyolojik, ekonomik ve kültürel birikimleri ile de ilişkilendirilebilir. Fakat globalleşen ve ticaret hacmi yükselen dünya düzeninde birçok alanda olduğu gibi muhasebede (finansal raporlamada) de ortak bir dilin tesis edilmesi gerekliliği doğmuştur. Görece daha dar ve basit ilkeler bütününden oluşan ulusal ölçekli muhasebe usul ve esaslarının yerini ayrıntılı ilkeler bütünü olan uluslararası standartlar almıştır. Bu dönüşüm sadece içeriğin değişimi ile değil, muhasebeye yön veren esaslarda paradigmaların da değişimi biçiminde olmuştur. Muhasebe meslek mensupları ise kendi dinamiklerine uygun olarak en azından meslek çevresini etkileyen bu dönüşüme adapte olma zorunluluğunu kabullenmek zorunda kalmıştır (Bengü v.d.,2014:161-175).

Dünya çapında kullanılacak tek bir finansal raporlama setinin oluşturulması sonucunda şu yararları sıralamıştır (Sayar, 2008:29):

- Şirketler açısından farklı muhasebe uygulamalarından doğan ek maliyetlerin ortadan kalkması,
- Şirketlerin yabancı sermaye piyasalarına daha kolay girme şansı elde etmeleri,
- Yatırımcılar ve borç verenler açısından yatırımların taşıdığı riskler nedeniyle oluşan maliyetlerin azalması ile şeffaflıkta ve anlaşılabilirlikte artışın sağlanması ile şirket performans değerlendirmesi ve karşılaştırılmasının kolaylaşması,
- Mali piyasalarda fon toplamayı ve borçlanmayı hedefleyen Şirketlerin finansal tablolarını ilgili ülke uygulamasına dönüştürme zorunluluklarının azalması,
- Sermaye piyasaları düzenlemelerinin daha kolay yapılmasıdır.

Dünyada tek bir muhasebe dilinin ve finansal raporlama sisteminin kullanımı, uluslararası fon akışını kolaylaştırmakta (Akdoğan, 2012: 30), farklı muhasebe uygulamalarından kaynaklanan ek maliyetlerin ortadan kaldırmakta ve uluslararası sermaye piyasalarına daha kolay girilmesini sağlamaktadır (Sayar, 2008:15). Bu bağlamda Avrupa Birliği 1 Ocak 2005'te Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına

uygulamaya koymuştur (Akbulut; Yanık, 2007: 70). Uluslararası muhasebe standartları, muhasebe bilgilerinin elde edilmesini ve kullanılmasını düzenlemektedir (Erdoğan, 2002: 15). Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu ile Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu aralarında telif hakkı sözleşmesi imzalanarak Türkçeye çevirdiği 31 adet Türkiye Muhasebe Standartları yayınlanmıştır. Türkiye Muhasebe Standartları, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu'na görev yetkilerini 2011 yılında bırakmıştır. Böylece KGMSK'ya TMS/TFRS hazırlama ve yayınlama konusunda tek yetkili kurumdur (Cavlak, 2015: 93).

Türkiye'de muhasebe uygulamalarına yön veren yasalar vergi yasaları ve Türk Ticaret Kanunu'dur. AB sürecinde olan ve yasalarını AB normlarına yükseltme çabası içinde bulunan Türkiye'nin mevcut Türk Ticaret Kanunu'nu (TTK) değiştirmesi bir noktada zorunlu olmuştur (Elitaş; İter, 2005: 124). Türk Ticaret Kanunu Tasarısı'nın Beşinci kısmının VII. Bölümü Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu'nun yetkisinden söz etmekte ve 88. maddede konuyla ilgili düzenlemeler yer almaktadır. 88. maddenin birinci fıkrasına göre "gerçek ve tüzel kişiler gerek ticari defterlerini tutarken, gerekse münferit ve konsolide finansal tablolarını düzenlerken, Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu tarafından yayımlanan, Türkiye Muhasebe Standartlarına, kavramsal çerçevede yer alan muhasebe ilkelerine ve bunların ayrılmaz parçası olan yorumlara aynen uymak ve bunları uygulamak zorundadırlar" (TTK Tasarısı Madde 88). 1 Temmuz 2012 itibarıyla yalnızca borsaya kayıtlı olan işletmeler değil, tüm işletmeler UFRS ile tam uyumlu Türkiye Muhasebe Standartlarını uygulamak zorunda olacaktır.

2.Literatür

Konu ile ilgili olarak yapılan literatür taraması neticesinde çeşitli yıllarda gerçekleştirilmiş olan çalışmalar aşağıda yer almaktadır.

Erdoğan ve Dinç(2009), Türkiye genelinde muhasebe meslek mensuplarına yönelik yaptıkları muhasebe standartları hakkındaki bilgi düzeyleri konulu araştırmasında, meslek mensuplarının önemli bir kısmının standartlar konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını düşündükleri tespit etmişlerdir. Söz konusu çalışmada eğitim düzeyi daha yüksek olan meslek mensupları nispeten daha olumlu düşündükleri ortaya konulmuştur (Erdoğan; Dinç, 2009:168).

Can ve Gör (2011), Ankara ve Çankırı illerinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının, Türkiye Muhasebe Standartları ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları hakkındaki bilgi düzeylerini tespit etmeye yönelik olarak yapmış oldukları

çalışmalarının sonucunda, meslek mensuplarının TMS hakkında yeterli derecede bilgiye sahip olmakla birlikte sistematik bir eğitime ihtiyaç duyduklarını da saptamışlardır (Can; Gör,2011: 8).

Dinç ve Atabay (2011), çalışmasında Trabzon, Rize ve Giresun illerinde muhasebe meslek mensupları üzerinde gerçekleştirdiği bir anket çalışması verileri yer almaktadır. Çalışmada amaç mali müşavirlerin standartlar konusundaki bilgi düzeylerini belirlemek ve standartların uygulanmasında etkili olması muhtemel faktörleri belirlemek olarak belirtilmiştir. Analiz sonucunda, belirtilen illerde faaliyet gösteren mali müşavirlerin standartlarla ilgili bilgi düzeylerinin yetersiz olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, meslek mensuplarının mesleki bilgi ve tecrübelerindeki yükselişin, mesleki beklentilerindeki yükselişin, otoritelerin yapacağı etkinliklerin standartların uygulama başarısını olumlu yönde etkileyeceğinin düşünülmekte olduğu sonucu ortaya çıkmıştır (Dinç ; Atabay, 2011:1-13).

Elitaş, Karakoç ve Özdemir (2011), Afyon, Denizli, Uşak illerinde faaliyette bulunan meslek mensupları ile yapmış oldukları anket çalışması sonucunda, meslek mensuplarının TMS hakkında yeterli bilgiye sahip olmakla birlikte, eğitime ihtiyaç duyduklarını, verilen eğitimlerin yeterli olmadığını tespit etmişlerdir (Elitaş v.d.,2011:11).

Erol, Atmaca ve Öztürk (2011) çalışmasında Çanakkale ilinde faaliyet gösteren meslek mensupları üzerinde bir anket çalışması gerçekleştirmiş ve mensupların TMS/TFRS'lere yönelik bakış açıları değerlendirilmek istenmiştir. Meslek mensuplarının TMS/TFRS'lerin işletme faaliyetlerine ve mesleki faaliyetlerine olumlu yönde katkı sağlayacağı görüşünde oldukları ortaya çıkmıştır. Ayrıca meslek mensupları standartların muhasebe uygulamalarının kalite düzeyini artırdığı, finansal tablo ve uygulamalara pozitif katkı sağlanacağı görüşünde oldukları ortaya çıkmıştır (Erol vd., 2011:263).

Özkan ve Özşahin (2012), Kayseri ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları üzerinde bir anket çalışması uygulamıştır. Araştırma sonucuna standartların uygulamaya geçmesiyle işletmelerin daha şeffaf raporlama yapacakları, tabloların güvenilirliğinin artacağı, muhasebede dil birliği sağlanacağı, muhasebe mesleğinin öneminin artacağı, is yükünün artacağı ve meslek mensuplarının eğitilmesi gerektiği düşüncelerinde hemfikir olunduğu ortaya konulmuştur (Özkan; Özşahin, 2012: 47-68).

Karabınar, Can ve Kaplan (2012), muhasebe meslek mensuplarının TFRS uygulamasına hazır olup olmadıklarını araştırmak, geçiş sürecinde karşılaşılabilecek sorunlara dikkat çekmek ve bu sorunlar için çözüm önerileri geliştirebilmek amacıyla Sakarya

SMMM Odasına kayıtlı bağımsız çalışan meslek mensupları ile anket çalışması gerçekleştirmişlerdir. Yapılan çalışmanın sonucunda; hem meslek mensuplarının hem de yanlarında çalışan elemanların TFRS konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıkları, bununla birlikte standartların anlaşılmasının zor ve uygulamasının güç olduğunu düşündükleri ortaya çıkmıştır (Karabınar v.d.,2012:112-130).

Köroğlu ve Doğan (2012), Marmaris muhasebe meslek mensuplarının TFRS hakkındaki bilgi düzeylerini saptamak için gerçekleştirdikleri çalışmalarında, meslek mensuplarının TFRS ile ilgili yeterli derecede bilgi sahibi olmadıklarını tespit etmişlerdir (Köroğlu; Doğan,2012:12).

Gemrik vd. (2013) tarafından Bartın ilinde yer alan ve eğitim sürecini tamamlamış muhasebe meslek mensuplarının TMS/TFRS'ye bakış açılarını incelemek amacıyla bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularına göre tespit edilen en önemli sorunun eğitimden kaynaklandığıdır (Gemrik v.d. ,2013:62-73).

Bengü, Özdemir ve Çelik (2014), Niğde de faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının TFRS'ye bakış açılarını ve TFRS'den beklentilerini anket çalışması yoluyla ölçmeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda, diğerlerine göre daha deneyimli olan muhasebe meslek mensuplarının sık sık güncellemesi yapılan standartlara uyum sürecinde sorunlarla karşılaşabilecekleri ve muhasebe meslek mensuplarının diğer meslek mensupları kadar değer görmediği görüşünde oldukları tespit edilmiştir. Bununla birlikte uygulamada olan mevcut Türk Ticaret Kanunu ve Vergi Usul Kanunu ve meslekle ilgili yönetmelikleri takip eden meslek mensuplarının yeni uygulamalara ayak uydurmakta zorlandıkları saptanmıştır (Bengü v.d., 2014:161-175).

3.Van İlindeki Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Türkiye Muhasebe Standartları Ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları Hakkındaki Bilgi Düzeyleri Ve Düşünceleri Üzerine Bir Araştırma

Çalışmanın bu bölümünde muhasebe meslek mensuplarının Türkiye Muhasebe Standartları Ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları hakkındaki bilgi düzeyleri ve düşüncelerini tespit etmeye yönelik olarak Van'da gerçekleştirilen araştırmaya ilişkin açıklamalarda bulunulacaktır.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Çalışmanın amacı, muhasebe meslek mensuplarının Türkiye Muhasebe Standartları Ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları

hakkındaki bilgi düzeyleri ve düşüncelerini tespit etmektir. Araştırma Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan Van ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarına uygulanmıştır. Ana kütleye ulaşım olanakları ve analizi yapılabilecek yeterli sayıda örnekleme sahip olan muhasebe meslek mensubunun bulunması nedeniyle araştırma Van ilinde uygulanmıştır. Soru formları Van'da faaliyet gösteren 83 muhasebe meslek mensubu arasından tesadüfi yöntemle seçilmiştir. Bu doğrultuda 22 ifadeden oluşan 83 soru formu araştırma kapsamında değerlendirilmeye alınmıştır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma anket yöntemiyle yapılmıştır. Araştırma yapılmadan önce bu alanda yapılmış olan çalışmalar da incelenmiştir. Daha sonra hazırlanan anket, meslek mensuplarına yüz yüze görüşme tekniği ile doldurtularak, araştırmanın temel verilerine ulaşılmıştır.

Anket soruları oluşturulurken daha önce bu alanda yapılmış benzer çalışmalardan faydalanılmıştır (Demir ve Çam,2001:71-79). Ayrıca muhasebe meslek mensuplarıyla yapılan birebir ve yüz yüze görüşmeler de araştırma sürecinde ve anket sorularının hazırlanmasında etkili olmuştur.

Anket yoluyla elde edilen veriler “Excel” paket programından yararlanılarak değerlendirilmiş ve elde edilen bulgular, yüzdeleriyle birlikte tablolar halinde sunulmuştur.

3.3. Araştırmanın Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde, araştırma ile ilgili olarak öncelikle genel ya da demografik bulgulardan daha sonra ise araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının Türkiye Muhasebe Standartları Ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları hakkındaki bilgi düzeyleri ve düşüncelerine ilişkin bulgulara yer verilecektir.

3.3.1. Muhasebe Meslek Mensuplarının Demografik Özellikleri İle İlgili Frekans Analizi Sonuçları

Araştırmaya katılan meslek mensuplarının demografik özelliklerine ait bilgilerin elde edilmesi amacıyla hazırlanan 6 soru ile analiz edilmiş ve analize ilişkin sonuçlar şöyledir;

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans (f)	Yüzde (%)	Eğitim Durumu	Frekans (f)	Yüzde (%)
Erkek	78	94	Ortaöğretim	0	0
Bayan	5	6	Lise	8	9,6
Toplam	83	100,0	Ön lisans	11	13,3

Yaş	<i>Frekans (f)</i>	<i>Yüzde (%)</i>	Lisans	51	61,4
18-24	2	2,4	Y. Lisans	13	15,7
25-30	18	21,7	Doktora	0	0
31-40	25	30,1	Toplam	83	100,0
41-50	23	27,7	Mezun Olunan Bölüm	<i>Frekans (f)</i>	<i>Yüzde (%)</i>
51-60	15	18,1	İşletme	66	79,5
Toplam	83	100,0	Kamu Yönetimi	6	7,2
Meslek ile ilgili eğitim alma sıklığı	<i>Frekans (f)</i>	<i>Yüzde (%)</i>	İktisat	8	9,6
Çok sık	31	37,3	Ekonometri	0	0
Ara sıra	42	50,6	Maliye	3	3,7
Hiç	10	12,1	Diğer	0	0
Toplam	83	100,0	Toplam	83	100,0
Mesleki Faaliyet Yılı	<i>Frekans (f)</i>	<i>Yüzde (%)</i>			
1-3	9	10,8			
4-6	11	13,3			
7-9	11	13,3			
10-15	22	26,5			
16-19	7	8,4			
20 ve üstü	23	27,7			
Toplam	83	100,0			

Tablo incelendiğinde araştırmaya katılan meslek mensuplarının büyük çoğunluğu erkektir. Tablo 'ya göre meslek mensuplarının yaşları incelendiğinde 31-40 yaş aralığındaki meslek mensuplarının oranı diğer yaş aralıklarına göre yüksektir. Araştırmaya katılan Meslek mensuplarının büyük çoğunluğu genç yaş aralığındadır. Tablo incelendiğinde meslek mensuplarının büyük çoğunluğu meslek ile ilgili eğitimleri ara sıra aldıklarını ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan meslek mensuplarının büyük çoğunluğu 10 yıl ve üzeri mesleki faaliyetlerini yerine getirdiği görülmektedir. Tablo incelendiğinde meslek mensuplarının büyük çoğunluğunun lisans mezunu olduğu görülmektedir. Meslek mensuplarının büyük çoğunluğu İşletme bölümünden mezun olmuştur.

3.3.2. Meslek Mensuplarının Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) Ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) Hakkındaki Bilgi Düzeyleri Ve Düşünceleri İle İlgili Frekans Analizi Sonuçları

Meslek mensuplarına TMS ve TFRS hakkında bilgi düzeyleri ilgili 16 soru sorulmuş ve verilen seçeneklere göre (kesinlikle

katılıyorum, katılıyorum, kısmen katılıyorum, katılıyorum, kesinlikle katılmıyorum) durumlarını işaretlemeleri istenmiştir. Analize ilişkin sonuçlar şöyledir;

Tablo 2.Meslek Mensuplarının TMS/TFRS Hakkında Yeterli Bilgiye Sahip Olma Durumuna Göre Sayısal Dağılımı

TMS/TFRS hakkında yeterli bilgiye sahibim.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	14	16,9
Katılıyorum	34	41,0
Kısmen Katılıyorum	23	27,6
Katılmıyorum	11	13,3
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,2
Toplam	83	100,0

Tablo 2 incelendiğinde meslek mensuplarının TMS/TFRS hakkında yeterli bilgiye sahip olma oranı %57,9'dur.Meslek mensuplarının çoğunluğu TMS/TFRS hakkında yeterli bilgiye sahiptir.

Tablo 3.Meslek Mensuplarının TMS/TFRS Hakkında Güncel Gelişmeleri Takip Etmelerine Göre Sayısal Dağılımı

TMS/TFRS hakkında güncel gelişmeleri takip ederim.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	18	21,7
Katılıyorum	30	36,1
Kısmen Katılıyorum	30	36,1
Katılmıyorum	4	4,9
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,2
Toplam	83	100,0

Ankete katılan meslek mensuplarının çoğunluğu (%57,8) TMS/TFRS hakkında güncel gelişimi takip etmektedir.

Tablo 4.Meslek Mensuplarının TMS/TFRS'yi Kendi Çabaları İle Öğrenebileceklerini Düşünmelerine Göre Sayısal Dağılımı

Muhasebe meslek mensuplarının TMS/TFRS'yi kendi çabaları ile öğrenebileceklerini düşünüyorum.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	14	16,9
Katılıyorum	29	34,9
Kısmen Katılıyorum	21	25,3
Katılmıyorum	14	16,9
Kesinlikle Katılmıyorum	5	6,0
Toplam	83	100,0

Tablo incelendiğinde muhasebe meslek mensuplarının TMS/TFRS'yi kendi çabaları ile öğrenebilme oranı %51,8'dir. Muhasebe meslek

mensuplarının TMS/TFRS'yi kendi çabaları ile öğrenebileceklerini düşünmektedirler.

Tablo 5. Meslek Mensuplarının TMS/TFRS'yi Uygulamanın İş Yükünü Arttıracığı İnanışına Göre Sayısal Dağılımı

TMS/TFRS'nin uygulanması meslek mensuplarının iş yükünü arttıracaktır.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	23	27,7
Katılıyorum	24	28,9
Kısmen Katılıyorum	19	22,9
Katılmıyorum	11	13,3
Kesinlikle Katılmıyorum	6	7,2
Toplam	83	100,0

Tablo 5 incelendiğinde meslek mensuplarının TMS/TFRS'yi uygulamalarının iş yüklerini arttıracakları görüşü (%56,6) hâkimdir.

Tablo 6. Meslek Odalarının Meslek Mensuplarını TMS/TFRS Hakkında Sürekli Eğitime Tabi Tutmaları Gerekliliğine Göre Sayısal Dağılımı

Meslek odalarının meslek mensuplarını TMS/TFRS hakkında sürekli eğitime tabi tutmaları gerekmektedir.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	30	36,1
Katılıyorum	31	37,3
Kısmen Katılıyorum	15	18,1
Katılmıyorum	4	4,8
Kesinlikle Katılmıyorum	3	3,7
Toplam	83	100,0

Ankete katılan meslek mensuplarının çoğunluğuna (%73,4) göre meslek odalarının TMS/TFRS hakkında sürekli eğitime tabi tutmaları gerekmektedir.

Tablo 7. Meslek Mensuplarına Göre TÜRMOB Tarafından Verilecek Eğitimler TMS/TFRS'nin Uygulanma Sürecini Kolaylaştıracığı İnanışının Sayısal Dağılımı

TÜRMOB tarafından verilecek eğitimler TMS/TFRS'nin uygulanma sürecini kolaylaştıracaktır.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	27	32,5
Katılıyorum	38	45,8
Kısmen Katılıyorum	8	9,6
Katılmıyorum	4	4,8
Kesinlikle Katılmıyorum	6	7,3
Toplam	83	100,0

Tablo incelendiğinde TÜRMOB tarafından verilecek eğitimler TMS/TFRS'nin uygulanma sürecini kolaylaştıracağı görüşü (%78,3) hakimdir.

Tablo 8. Meslek Mensuplarına Göre TMS/TFRS'nin Uygulanması Sürecinde Önemli Engel Standartların Karmaşıklığı Olmasının Sayısal Dağılımı

TMS/TFRS'nin uygulanması sürecinde önemli engel standartların karmaşıklığı olacaktır.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	17	20,5
Katılıyorum	22	26,5
Kısmen Katılıyorum	28	33,7
Katılmıyorum	10	12,0
Kesinlikle Katılmıyorum	6	7,3
Toplam	83	100,0

Tablo 8 incelendiğinde meslek mensuplarına göre TMS/TFRS'nin uygulanması sürecinde önemli engellerden biri standartların karmaşıklığıdır.

Tablo 9. Meslek Mensuplarına Göre TMS/TFRS'nin Uygulanması Sürecinde Önemli Engel Muhasebe Programlarına Adaptasyon Sürecinde Olmasına Göre Sayısal Dağılımı

TMS/TFRS'nin uygulanması sürecinde önemli engel muhasebe programlarına adaptasyon sürecinde olacaktır.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	13	15,7
Katılıyorum	35	42,2
Kısmen Katılıyorum	10	12,0
Katılmıyorum	13	15,7
Kesinlikle Katılmıyorum	12	14,4
Toplam	83	100,0

Ankete katılan meslek mensuplarına göre (%57,9) TMS/TFRS'nin uygulanması sürecinde önemli engel muhasebe programlarına adaptasyon sürecindedir.

Tablo 10. Meslek Mensuplarına Göre TMS/TFRS'ye Uygun Hazırlanmış Finansal Tabloları Anlamanın Daha Kolay Olacağı İnanışına Göre Sayısal Dağılımı

TMS/TFRS'ye uygun hazırlanmış finansal tabloları anlamak daha kolay olacaktır.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	18	21,7
Katılıyorum	35	42,2
Kısmen Katılıyorum	22	26,5
Katılmıyorum	5	6,0

Kesinlikle Katılmıyorum	3	3,6
Toplam	83	100,0

Tablo incelendiğinde meslek mensuplarının çoğunluğu (%53,9) TMS/TFRS'ye uygun hazırlanmış finansal tabloları anlamak daha kolay olacağını ifade etmiştir.

Tablo 11.Meslek Mensuplarına Göre TMS/TFRS Finansal Raporlamaya Olan Güveni Artıracağı İnanışına Göre Sayısal Dağılımı

TMS/TFRS finansal raporlamaya olan güveni artırır.	<i>Frekans (f)</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Kesinlikle Katılıyorum	25	30,1
Katılıyorum	36	43,4
Kısmen Katılıyorum	13	15,7
Katılmıyorum	5	6,0
Kesinlikle Katılmıyorum	4	4,8
Toplam	83	100,0

Tablo 11 incelendiğinde meslek mensuplarının çoğunluğuna göre (%73,5) TMS/TFRS finansal raporlamaya olan güveni artıracağı görüşünü hâkimdir.

Tablo 12.Meslek Mensuplarına Göre TMS/TFRS Finansal Raporlamada Standartlaşma Sağlamasının Sayısal Dağılımı

TMS/TFRS finansal raporlamada standartlaşma sağlar.	<i>Frekans (f)</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Kesinlikle Katılıyorum	24	28,9
Katılıyorum	37	44,6
Kısmen Katılıyorum	12	14,5
Katılmıyorum	6	7,2
Kesinlikle Katılmıyorum	4	4,8
Toplam	83	100,0

Ankete katılan meslek mensuplarının çoğunluğu (%73,5) TMS/TFRS finansal raporlamada standartlaşma sağladığını ifade etmektedir.

Tablo 13.Meslek Mensuplarına Göre TMS/TFRS Muhasebe Bilgilerine Olan Güveni Arttırmasının Sayısal Dağılımı

TMS/TFRS muhasebe bilgilerine olan güveni arttırır.	<i>Frekans (f)</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Kesinlikle Katılıyorum	25	30,1
Katılıyorum	41	49,4
Kısmen Katılıyorum	10	12,0
Katılmıyorum	2	2,5
Kesinlikle Katılmıyorum	5	6,0
Toplam	83	100,0

Tablo 13 incelendiğinde meslek mensuplarının çoğunluğu(%79,5) TMS/TFRS'nin muhasebe bilgilerine olan güveni arttıracaklarını ifade etmiştir.

Tablo 14. Meslek Mensuplarına Göre TMS/TFRS Bilgilerin Uluslararası Düzeyde Paylaşımı Sağlamasının Sayısal Dağılımı

TMS/TFRS bilgilerin uluslararası düzeyde paylaşımını sağlar.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	22	26,5
Katılıyorum	33	39,8
Kısmen Katılıyorum	16	19,3
Katılmıyorum	8	9,6
Kesinlikle Katılmıyorum	4	4,8
Toplam	83	100,0

Ankete katılan meslek mensuplarına göre (%66,3) TMS/TFRS bilgilerin uluslararası düzeyde paylaşılmasını sağlamaktadır.

Tablo 15. Meslek Mensuplarına Göre TMS/TFRS Kayıt Dışı Ekonomiyi Azaltmasının Sayısal Dağılımı

TMS/TFRS kayıt dışı ekonomiyi azaltır.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	19	22,9
Katılıyorum	24	28,9
Kısmen Katılıyorum	24	28,9
Katılmıyorum	10	12,0
Kesinlikle Katılmıyorum	6	7,3
Toplam	83	100,0

Tablo 15 incelendiğinde meslek mensuplarının çoğunluğuna (%51,8) göre TMS/TFRS kayıt dışı ekonomiyi azaltır.

Tablo 16. Meslek Mensuplarına Göre TMS/TFRS İle İlgili Yazılım Desteğinin Gerekmesinin Sayısal Dağılımı

TMS/TFRS ile ilgili yazılım desteği gereklidir.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	20	24,1
Katılıyorum	37	44,6
Kısmen Katılıyorum	14	16,9
Katılmıyorum	7	8,4
Kesinlikle Katılmıyorum	5	6,0
Toplam	83	100,0

Tablo incelendiğinde meslek mensuplarının çoğunluğu (%68,7) TMS/TFRS ile ilgili yazılım desteği gerektiğini ifade etmiştir.

Tablo 17. Meslek Mensuplarına Göre TMS/TFRS Muhasebe Uygulamalarını Ve Mesleğin Gelişimini Olumlu Etkilemesinin Sayısal Dağılımı

TMS/TFRS muhasebe uygulamalarını ve mesleğin gelişimini olumlu etkilemektedir.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	28	33,7
Katılıyorum	33	39,8
Kısmen Katılıyorum	13	15,7
Katılmıyorum	6	7,2
Kesinlikle Katılmıyorum	3	3,6
Toplam	83	100,0

Ankete katılan meslek mensuplarının çoğunluğu (%72,9) TMS/TFRS muhasebe uygulamalarını ve mesleğin gelişimini olumlu etkilediğini ifade etmiştir.

Sonuç

Van ilinde muhasebe meslek mensuplarına yönelik yapılan anketten elde edilen araştırma ile;

- Araştırmaya katılan meslek mensuplarının büyük çoğunluğunun erkek olduğu,
- Meslek mensuplarının yaşları incelendiğinde 31-40 yaş aralığındaki meslek mensuplarının oranı diğer yaş aralıklarına göre yüksek ve araştırmaya katılan meslek mensuplarının genç yaş aralığında olduğu,
- Meslek mensuplarının büyük çoğunluğu meslek ile ilgili eğitimleri ara sıra aldıkları,
- Araştırmaya katılan meslek mensuplarının büyük çoğunluğu 10 yıl ve üzeri mesleki faaliyetlerini yerine getirdiği,
- Meslek mensuplarının büyük çoğunluğunun lisans mezunu ve işletme bölümünden mezun olduğu,
- Araştırma ile meslek mensuplarının TMS/TFRS hakkında yeterli bilgiye sahip oldukları,
- TMS/TFRS hakkında güncel gelişimi takip ettikleri,
- TMS/TFRS'yi kendi çabaları ile öğrenebilecekleri,
- TMS/TFRS'yi uygulamalarının iş yüklerini arttıracakları,
- TÜRMOB tarafından verilecek eğitimler TMS/TFRS'nin uygulanma sürecini kolaylaştıracağı,
- TMS/TFRS'ye uygun hazırlanmış finansal tabloları anlamak daha kolay olacağı,
- TMS/TFRS'nin muhasebe bilgilerine olan güveni arttıracacağı,

- TMS/TFRS kayıt dışı ekonomiyi azaltacağı TMS/TFRS muhasebe uygulamalarını ve mesleğin gelişimini olumlu etkileyeceği sonucuna varılmıştır.

Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen araştırma ile sadece Van ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının Türkiye Muhasebe Standartları ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları hakkındaki bilgi düzeyleri ve düşünceleri analiz edilmiştir. Muhasebe meslek mensuplarının Türkiye Muhasebe Standartları ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları hakkındaki bilgi düzeyleri ve düşünceleri ilgili daha geniş katılımlı çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Akbulut, Y. Ö. ve Yanık, S. S. (2007). Uluslararası Raporlama Standartlarına Geçişin Finansal Tablolar Üzerindeki Etkileri. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 9(4), 69-98.
- Akdoğan, N. (2012). Türkiye Finansal Raporlama Standartlarının İşletmeler Tarafından Uygulanmasının Sağlanmasında Maliye Bakanlığının Tarihi Sorumluluğu. *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*, 30,29-39.
- Bengü, H., Özdemir, F. S. ve Çelik, S. (2014). Niğde İlindeki Muhasebe Meslek Mensuplarının Finansal Raporlama Standartlarına Bakış Açılarının Ampirik Olarak Değerlendirilmesi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 161-175.
- Can, İ. ve Gör, Y. (2011). Türkiye Finansal Raporlama Standartlarının Meslek Mensupları Arasında Bilinirlik Düzeyini Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma: Ankara ve Çankırı İlleri Örneği. *World Of IFRS-UFRS Dünyası Dergisi*, Eylül, 5. Erişim: <http://dergi.mumeyek.org/pdfler/3186c.pdf>.
- Cavlak, H. (2015). *Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ve Kurumsal Yönetim İlişkisi: Kurumsal Yönetim Endeksi'ne Tabi Şirketlerde Bir Anket Çalışması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Choi, F. D.S. ve Meek, G. K. (2008). *International Accounting*. Sixth Edition, New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Demir, M. ve Çam, M. (2006). Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Muhasebe Öğreniminde Başarılarını Olumsuz Etkileyen Faktörlere İlişkin Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı 32,71-79.
- Dinç, E. ve Atabay, E. (2011). Muhasebe Meslek Mensuplarının TFRS'ye Yönelik Düşünceleri ve Uygulama Başarısına Etki

- Etmesi Muhtemel Faktörlere Yönelik Bir Araştırma Trabzon Alt Bölgesi Örneği. *World Of IFRS-UFRS Dünyası Dergisi*, 5 Ekim, 1-13.
- Elitaş, C. ve İlter, B. (2005). Türk Ticaret Yasa Tasarısına Göre Ticari Defterler. *Mali Çözüm*, Sayı:72,127- 137.
- Elitaş, C., Karakoç, M. ve Özdemir, S. (2011). Muhasebe Meslek Mensupları Perspektifinden Türkiye Muhasebe Standartları. *World Of IFRS-UFRS Dünyası Dergisi*, 5, Ekim, 1-14.
- Erdoğan, M. ve Dinç, E. (2009). Türkiye Muhasebe Standartları ve Muhasebe Meslek Mensuplarının Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı:43, Temmuz, 154-169.
- Erol, M., Atmaca, M. ve Öztürk, S. (2011). Muhasebe Meslek Mensuplarının Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarına Bakış Açılarının Ölçülmesine İlişkin Ampirik Bir Çalışma. *Muhasebe Bilim Dünyası*, Cilt 13, Sayı:3, Eylül , 225-267.
- Gemrik, S., İdil, Ö. ve Yıldırım, E. (2013). Muhasebe Meslek Mensuplarının TMS/TFRS'ye Geçiş Süreci: Bartın İli Örneği. MUMEYEK Vakfı Yayını 09. III. Uluslararası Türk Coğrafyasında UFRS Sempozyumu. 07-08 Eylül 2013. Balıkesir/Bildiri Kitabı Tam Metin, 62-73.
- Karapınar, A. (2007). Türkiye Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları ve Tekdüzen Muhasebe Sistemi. *Yaklaşım Dergisi*, 173, 39-44.
- Koroğlu, Ç. ve Doğan, C. (2012). Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına Uyum Süreci ve Muhasebe Meslek Mensuplarının Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi: Marmaris İlçesi Örneği. *World Of IFRS-UFRS Dünyası Dergisi*, Aralık, 1-14.
- Özkan, A. ve Özşahin, F. (2012). Muhasebe Meslek Mensuplarının KOBİ Finansal Raporlama Standartları Hakkındaki Görüşlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 12, Sayı: 37, Eylül, 47-68.
- Sayar, Z. (2008). *Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Çağdaş Finansal Raporlama Dünyası: KOBİ Muhasebe Standartları*. Ankara: Tesmer Yayın.
- Tetik, N. ve Demirel, B. (2002). Türkiye'de Kamuyu Aydınlatmaya Yönelik Düzenlemelerin Değerlendirilmesi-II. *Yaklaşım Dergisi*,105-120.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Sonbahar / Autumn
Sayı/Issue: 41 - Sayfa / Page: 263-276
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 15.07.2018 Kabul/Accepted: 21.08.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRKİYE’DE AR-GE HARCAMALARI VE GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILADAKİ GELİŞMELER

DEVELOPMENTS IN R & D EXPENDITURES AND GROSS DOMESTIC PRODUCT IN TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi Ziya Çağlar YURTTANÇIKMAZ

Atatürk Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü
ziya@atauni.edu.tr

Prof. Dr. Sabri AZGÜN

Atatürk Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü
sabriazgun@atauni.edu.tr

Öz

Ülkeler için sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması büyük önem taşımaktadır. Ekonomilerde sürdürülebilir ekonomik büyüme gerçekleştirmenin ve refah düzeyini artırmanın yolu ar-ge harcamalarına daha fazla kaynak tahsis etmekten geçmektedir. Bir ekonomide ar-ge harcamalarına ne kadar çok kaynak tahsis edilirse, ülkedeki teknik bilgi seviyesi de o derece artar. Artan teknik bilginin üretim sürecinde kullanılması ise ülkede ekonomik büyüme ve refah artışına yol açar. Dolayısıyla, Bir ülkenin teknik bilgi seviyesi o ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi verir. Bu sebeple Ar-Ge bir ülkenin teknoloji yeteneğini tanımlayan en önemli değişkenlerden biridir. Bu çalışmanın amacı, 1990-2016 dönemi itibarıyla Türkiye Ekonomisinde ar-ge harcamalarının ekonomik büyümedeki yeri ve rolünü araştırmaktır. Yapılan analizde ar-ge harcamaları ve GSYH arasında bir uzun dönem ilişkisi bulunmakla birlikte, ar-ge harcamalarına yeterli kaynak ayrıldığı söylenemez. Türkiye'nin dünya ile rekabet edebilmesi için en az

gelişmiş ülkeler kadar ar-ge harcamalarına ayırması ve ayrılan kaynaklarla teknik bilgi üretilmesi ve üretilen teknik bilginin üretim de kullanılmasını sağlamak zorundadır.

Anahtar Kelimeler: Ar-Ge harcamaları, GSYH, Türkiye.

Abstract

Achieving sustainable economic growth and development is of great importance for the countries. In the economies, the way of achieving sustainable economic growth and of increasing prosperity level is to allocate more resources to spending on research and development. The more resources an economy spends on research and development, the greater the level of technical knowledge in the economy. The use of increased technical knowledge in the production process leads to economic growth and prosperity in the country. Therefore, a country's level of technical knowledge is about the level of development of that country. For this reason R & D capabilities that define a country's technology is one of the most important variables. The purpose of this study is investigate the role and place in the economic growth of R & D expenditures in Turkish economy between 1990-2016 periods. In the analyses, together with a long term relationship between R & D expenditures and GDP, it cannot be said that sufficient resources have been invested in research and development expenditures. To compete with the world, it has to allocate resources to expenditure on R & D as much as the least developed countries. And it is necessary to produce technical information with the separated resources and to use the produced technical information in production.

Keywords: R&D expenditures, GNP, Turkey.

1. Giriş

Teknik gelişme, Araştırma ve geliştirme harcamaları, üretim artış içsel büyüme teorilerinin sonucu olarak 1990'larda ortaya çıkmıştır. Küreselleşme ile birlikte iletişim haberleşme ve ulaşımda meydana gelen gelişmeler bir yandan üretim buluşu ve/veya üretim süreci buluşlarının artmasına yol açarken, diğer yandan ekonomilerde ortaya çıkan dışsallıklar ve taşmalar yoluyla teknik yeniliklerin hızla yayılmasına ve ürünlerin ömür dönemlerinin azalmasına yol açmıştır. Teknik yenilikler, üretici firmalar tarafından yapılan araştırma ve geliştirme (AR-GE) faaliyetleri sonucu üretim buluşu ve üretim süreci buluşu ve (inovasyon) şeklinde ortaya çıkmaktadır Teknik yenilikler, makro düzeyde ekonomik büyümeye neden olurken mikro düzeyde firmaların karlarını ve pazar paylarının artmasına yol açmaktadır. Teknik yenilikler için (yeni ürün icatları ve yeni üretim yöntemleri) üretim birimlerinde gerçekleştirilen yatırımlar (fiziki ve beşeri sermaye) sonucu ortaya çıkan dışsallıklar ve taşmalar ekonomilerde

artan getirinin ortaya dolayısıyla uzun dönemli ekonomik büyümeye neden olmaktadır (Jones, 1998).

Solow modeli veya içsel büyüme modeli olarak da AR-GE süreçlerine dayalı teknik yeniliklerle açıklanan ekonomik büyüme modeli ilk kez Romer (1990) tarafından ortaya atılmıştır (Jones, 1998.). Daha sonra bu yaklaşım Rivera - Betiz & P.M. Romer (1991), Grossman & Helpman (1991) ve Aghion & Howitt (1992) tarafından geliştirilmiştir.

Çalışmada Türkiye ekonomisinde ar-ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ve Ar-Ge harcamalarının gelişimi, bileşimi ve etkinliği araştırılmaktadır. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm çalışma takdim kesimidir. İkinci bölümde ar-ge literatürü ve ar-ge harcamalarının gelişimi verilmektedir. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan ekonometrik yöntem açıklanmakta ve dördüncü bölümde analiz ve bulular verilmekte ve beşinci ve son bölüm ise sonuç kısmını oluşturmaktadır.

2. Ar-Ge Harcamalarında Gelişmeler ve Literatür.

(AR-GE) Araştırma ve Geliştirme olmak üzere iki bileşenden oluşmaktadır. Araştırma, bilinmeyen bilimsel bilgiyi, öğrenmeye yönelik yapılan bilimsel ve teknolojik faaliyetler olarak ifade edilirken, Geliştirme, bilgi ya da teknolojiyi yeni düzenlemelerle daha iyiye doğru yönlendirme çabalarıdır. Bu kapsamda, Araştırma-geliştirme bilimsel ve teknik bilgi birikimini artırmak amacıyla sistematik bir temele dayalı olarak yürütülen yaratıcı çaba ve bu bilgi biri-kiminin yeni uygulamalarda kullanımınıdır. Burada, Türkiye, OECD ülkeleri, Avro Bölgesi, Yüksek, düşük ve orta gelirli ülkelerde karşılaştırmalı olarak Ar-Ge harcamalarındaki gelişmeler verilmektedir.

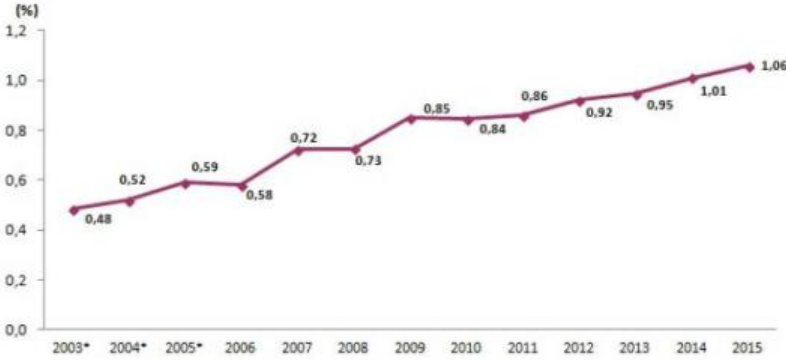
Tablo 1: Dünya’da Ar-Ge Harcamalarındaki Gelişmeler

	1	1	2	2	3	3	4	4	5	5	6	6
Yıl	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
1996	0,45	304,20	1,97	-	2,12	2475,12	1,74	2131,40	2,14	2844,44	-	-
1997	0,49	313,08	1,97	-	2,14	2513,91	1,71	2145,24	2,16	2802,94	-	-
1998	0,37	308,50	1,98	-	2,15	2599,99	1,74	2238,56	2,17	2884,08	-	-
1999	0,47	322,09	2,06	-	2,22	2666,02	1,76	2299,77	2,24	2950,19	-	-
2000	0,48	365,01	2,06	1081,29	2,27	2722,23	1,80	2452,77	2,30	3018,81	0,65	483,15
2001	0,54	353,71	2,08	-	2,31	2802,08	1,79	2481,82	2,34	3115,53	0,69	-

2002	0,53	368,44	2,04	-	2,24	2846,00	1,84	2578,31	2,29	3150,44	0,73	-
2003	0,48	494,40	2,03	-	2,24	2986,08	1,80	2591,08	2,26	3308,59	0,79	-
2004	0,52	505,82	1,98	-	2,19	3043,47	1,78	2731,92	2,21	3368,02	0,82	-
2005	0,59	576,76	1,97	1203,75	2,20	3101,17	1,78	2765,13	2,22	3437,68	0,86	583,99
2006	0,58	620,97	1,98	-	2,23	3190,48	1,80	2885,54	2,24	3543,93	0,90	-
2007	0,72	714,49	1,96	-	2,23	3178,89	1,81	2998,96	2,25	3534,05	0,93	-
2008	0,72	750,75	2,01	-	2,32	3285,30	1,89	3178,10	2,33	3640,42	0,99	-
2009	0,85	810,52	2,05	-	2,40	3329,91	1,99	3254,84	2,40	3697,34	1,07	-
2010	0,84	889,79	2,04	1277,44	2,37	3349,36	1,99	3365,49	2,37	3734,24	1,15	653,58
2011	0,86	980,84	2,02	-	2,40	3425,54	2,04	3403,75	2,38	3795,91	1,15	-
2012	0,92	1097,17	2,09	-	2,42	3481,68	2,10	3522,37	2,41	3857,22	1,30	-
2013	0,94	1168,60	2,06	-	2,41	3520,24	2,10	3561,20	2,40	3910,75	1,30	-
2014	1,01	1156,51	2,15	-	2,45	3960,99	2,14	3572,78	2,47	4014,11	1,44	-
2015	-	-	2,23	-	2,55	-	2,14	3513,58	2,56	-	1,49	-

Kaynak: Worldbank Databank. 1: Türkiye, 2: Dünya Ort., 3: OECD Üyeleri Ort., 4: Euro bölgesi ort., 5: Yüksek gelir ülke. Ort., 6: Orta gelirli ülke.ort. A: Ar-Ge Harc. (%GDP), B:Ar-Ge Çalışan Sayısı (milyon kişi b.)

Yukarıdaki tablo 1’de Türkiye, OECD ülkeleri, Euro bölgesi ülkeleri, yüksek gelirli ülkeler, orta gelirli ülkeler ve dünya ortalaması kapsamında Ar-Ge harcamalarının GSYH’daki oranı ve çalışan kişi sayıları verilmiştir. Tablo 1 Türkiye açısından değerlendirildiğinde Ar-Ge harcamalarının GSYH’ya oranı gerekse toplam Ar-Ge çalışan sayısının sürekli olarak arttığı görülmektedir. Bununla birlikte Türkiye mevcut durumu gelişmiş OECD ve Euro bölgesi ülkelerinin oldukça altındadır. Hatta dünya ortalamasının da altında bulunmaktadır. Bu durum uzun vadede Ar-Ge yatırımlarında yapılması gereken pek çok şey olduğunu da göstermektedir.

Şekil 1: Türkiye’de Ar-GE Harcamalarının GSYH’deki Payı

Türkiye’de ar-ge harcamalarına ilişkin istatistikler tablo’2.de verilmiştir. 1990’larda 2016 yılına kadar ar-ge harcamaları ve GSYH sürekli artış göstermiştir. 1990 yılları boyunca ar-ge harcamalarının GSYH içindeki payı yüzdelerde ifade edilemeyecek boyutlardadır. Sürekli artan Ar-Ge harcamaları ancak 2010’lı yılların sonlarında ancak %1ler düzeyine yaklaşabilmiştir. Gelişmiş ülkelerin GSYH’nin %3-4’ü kadar Ar-Ge harcamalarına kaynak ayırdıkları düşünüldüğünde Türkiye’de teknolojik gelişmeler için ayrılan ar-ge kaynakları son derece yetersizdir. Diğer yandan Ar-Ge harcamalarının bileşiminde Ar-Ge kaynaklarının etkin kullanılmadığını göstermektedir. Ar-Ge harcamalarının ayrılan kaynakların sadece %20’si teknik yeniliklere yol açan yatırım harcamalarında kullanılırken, %80’i cari harcamalar gitmektedir. Ar-Ge harcamaları, özel kesim, kamu kesimi ve yükseköğretim kesimi tarafından gerçekleştirilen harcamalar olmak üzere üç kategoride tasnif edilmektedir. Söz konusu tasnifte Ar-Ge harcamalarındaki en fazla pay yükseköğretime en az pay ise kamu kesimine aittir. 1990-2016 arasında özel kesimin payı tedrici olarak azalırken, yükseköğretim kesiminin payı azalmıştır.

Tablo 2: Türkiye’de Ar-Ge Harcamaları ve Bileşenleri

	rd/gdp	crrd/rd	inrd/rd	prrd/rd	gerd/rd	herd/rd
1990	0,00	70,93	29,07	20,36	9,84	69,80
1995	0,00	75,89	24,11	23,61	7,36	69,03
2000	0,01	74,69	25,31	33,44	6,19	60,37
2005	0,03	83,89	16,11	33,83	11,55	54,61
2010	0,06	85,80	14,20	42,55	11,45	46,01
2011	0,06	84,40	15,60	43,19	11,33	45,48
2012	0,07	86,55	13,45	45,10	11,00	43,90

2013	0,07	86,92	13,08	47,49	10,42	42,09
2014	0,08	87,29	12,71	49,78	9,69	40,53
2015	0,08	88,60	11,40	50,01	10,34	39,66
2016	0,10	88,79	11,21	54,21	9,49	36,30
Ort.	0,03	78,82	21,18	34,68	9,60	55,71

Kaynak: TÜİK

Türkiye’de Ar-Ge harcamalarının 2015 yılında %50,1’i ticari kesim tarafından finanse edilirken bunu %27,6 ile kamu kesimi, %18,1 ile yükseköğretim kesimi, %3,2 ile yurtiçi diğer kaynaklar ve %1,1 ile yurtdışı kaynaklar takip etmektedir. Tam Zaman Eşdeğeri (TZE) cinsinden 2015 yılında toplam 122 288 kişi Ar-Ge personeli olarak çalışmaktadır. Sektörler itibarı ile dağılımına bakıldığında ise, 2015 yılında çalışanların %54,5’i ticari kesimde, %35,4’ü yükseköğretim kesiminde ve %10,1’i kamu kesiminde yer almıştır. Yine Tam Zaman Eşdeğeri (TZE) cinsinden kadın Ar-Ge personel sayısı 37 510’dur. TZE cinsinden kadın Ar-Ge personel oranı ticari kesimde %24, kamu kesiminde %25,8, yükseköğretim kesiminde ise %42,3 düzeyindedir.

Gittleman ve Wolff (1995) 1960-1988 yılları arasında AR-GE harcamalarını bileşenlerine ayırmış ve bu bileşenlerin kişi başı reel gayrisafı yurt içi hasıla üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada gelişmiş ülkelerde AR-GE yatırımlarının esnek piyasa yapısı aracılığıyla ekonomik büyümeyi etkilediğini öne sürmüşlerdir. Jesus ve Serén (1999), nüfus artışının bulunmadığı varsayımı altında teknolojik gelişme, inovasyon ve büyüme ilişkisini 21 OECD ülkesi için 1965-1990 dönemini kapsayan beşer yıllık gözlemler ve havuzlanmış yatay kesit analizi ile test etmiş; ar-ge harcamalarındaki % 1’lik artışın, reel GSYİH’ı % 0.08 oranında arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada endojen büyümenin en önemli dayanağı, ar-ge harcamaları sonucu meydana gelen teknolojik gelişmeler olduğu ifade edilmiştir. Sylwester (2001) G7 ülkelerinin de içinde bulunduğu 20 OECD ülkesi için çok değişkenli regresyon analizi kullanarak yaptığı çalışmada G-7 ülkelerinde Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu buna karşı 20 OECD ülkesinde ise böyle bir sonuç elde edilemediği görülmüştür. Zachariadis (2004), 1971-1995 dönemini kapsayan çalışmasında, 10 OECD ülkesinde Ar-Ge harcamalarındaki artışın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmış ve Ar-Ge harcamalarındaki artışın verimlilikteki büyüme oranı ve çıktı düzeyindeki artışı pozitif etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Ülke (2004), 20 OECD ülkesi ve 10 OECD üyesi olmayan ülke olmak üzere toplam 30 ülke üzerinde yaptığı ve 1981-1997 dönemini

kapsayan çalışmasında, Ar-Ge, inovasyon ve ekonomik büyüme ilişkisi arasındaki ilişkiyi panel veri yöntemleri ile analiz etmiştir. Yazar hem OECD ülkelerinde hem de OECD üyesi olmayan ülkelerde Ar-Ge sektörü tarafından yaratılan inovasyon (patent sayısı) ile kişi başına düşen GSYH arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Falk (2007) 15 OECD ülkesi için 1970-2004 dönemi verilerini kullanarak yaptığı çalışmada Ar-Ge harcamalarındaki artışın hem kişi başına hem de işçi başına düşen GSYH üzerinde olumlu etkilerinin olacağı sonucuna varılmıştır. Yamak ve Koçak(2007) panel veri analizi yöntemi kullandıkları çalışmalarında 23 OECD ülkesi için 1993-2005 dönemi verileri ile bilgi teknolojisi harcamalarının büyüme üzerinde gelişmiş ülkelerde olumlu yönde, gelişmekte olan ülkelerde ise olumsuz yönlü ya da etkisiz kalacağı ortaya çıkmıştır. Khan vd. (2010), 16 OECD ülkesi arasında görülen verimlilik farklılıklarının kaynağını, 1982-2004 dönemi için dinamik panel veri analizi ile test etmiştir. Özel, kamu ve yabancı ar-ge faaliyetleri ve beşeri sermaye, verimlilik artışları üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkiler meydana getirdiği ifade edilmiştir.

Altın & Kaya (2009), Türkiye'deki AR-GE harcamaları ile büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmaktadırlar. Çalışmada VEC (Vector Error Correction) modeli kullanılmış ve analizde AR-GE harcamaları ile kısa dönem ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamazken uzun dönemde Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümenin nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Korkmaz (2010) Johansen eş bütünleşme ve nedensellik testleri yardımıyla Türkiye üzerine 1990- 2008 döneminde ar-ge harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini araştırmıştır. Sonuç olarak iki değişken arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu anlaşılmış ve bu değişkenlerin uzun vadede birbirlerini etkilediklerinin kanaatine varılmıştır. Granger nedensellik testi neticesinde, kısa vadede AR-GE yatırımlarının GSYİH' yi tetiklediği anlaşılmıştır. Yaylalı vd. (2010) çalışmalarında Ar-Ge ve ekonomik büyümeye ilişkin 1990 – 2009 dönemini kapsayan analizlerde ADF, eş-bütünleşme ve nedensellik testleri kullanılmışlardır. Ar-Ge ve ekonomik büyüme rakamlarından derlenen veri setinin analiz edilmesi sonucunda, uzun dönemde Ar-Ge yatırım harcamalarıyla ekonomik büyüme arasında tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu ilişkinin yönü Ar-Ge yatırım harcamalarından ekonomik büyümeye doğru olduğu gözlemlenmiştir. Göçer vd. (2016), 11 AB ülkesi için 1990-2011 dönemini panel veri tekniği ile analiz etmişlerdir. Milli gelirin bağımlı; ar-ge harcamalarını ve inovasyonu temsil eden patent başvuru sayısı ise bağımsız değişkenler olarak modele konulmuştur. Çalışma sonucunda Ar-ge harcamalarında ve

inovasyonda meydana gelen % 1'lik artışın, büyümeyi sırasıyla % 0,19 ve 4,05 oranında yükselttiği bulgusuna ulaşılmış; bu iki değişkenin gelir üzerindeki etkileri pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bayraktutan ve Kethüdaoğlu (2017) OECD üyesi 29 ülkenin 1996-2015 verileriyle araştırma-geliştirme harcamaları ve ar-ge personel istihdamının büyüme üzerindeki etkisini panel veri yöntemiyle araştırmayı amaçlayan bu çalışma, temel kavramsal ve kuramsal tanıtımı takiben dünyada ve OECD üyelerinde ar-ge verilerini yorumlamakta; ilgili literatürü özetleyerek model ve bulgulara dayalı değerlendirmeler sunmaktadır. Analiz sonuçları, ar-ge harcamaları ile ar-ge alanında tam zaman eşdeğeri çalışan araştırmacı sayılarının iktisadi büyümeyi pozitif olarak etkilediğini göstermektedir. Taş vd. (2017) yaptıkları çalışmada Türkiye'de ARGE yatırım harcamalarının büyümeye olan katkısı incelemek amacıyla, 2005-2015 dönemine ait Sanayi Üretim Endeksi ve AR-GE harcamalarının gayri safi yurtiçi hasıla içerisindeki payı değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmanın ampirik analizi sonucunda, Türkiye'de AR-GE yatırımlarından ekonomik büyümeye doğru nedensellik tespit etmişlerdir. Ar-Ge harcamaları konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde genel olarak Ar-Ge harcamalarındaki artışın büyüme üzerinde olumlu etkiler ortaya çıkardığı görülmektedir.

3. Ekonometrik Yöntem

Ar-ge Harcamaları ile ulusal gelir arasındaki ilişkinin yönü ile ilgili olarak dört olasılık söz konusudur. Birincisi, ar-ge harcamaları ulusal gelirden artışa yol açar. İkincisi, ulusal gelirdeki artış ar-ge harcamalarını artırır. Üçüncüsü, ar-ge harcamaları ile ulusal gelir arasında her hangi bir ilişki yoktur. Dördüncüsü, ar-ge harcamaları ve ulusal gelir arasında iki yönlü ilişki söz konusudur. Ar-ge harcamaları ile ulusal gelir arasındaki ilişki ve bu ilişkinin yönünü hükümetlerin yaptıkları ar-ge harcamalarının nicelik ve niteliği belirlemektedir. Çalışmada ar-ge harcamaları ve ulusal gelirin her hangi bir ilişkinin varlığı ve ilişki varsa bu ilişkinin yönünün tespit edilmesinde ARDL Sınır testi yaklaşımı kullanılacaktır. Ar-ge harcamaları ile ulusal gelir arasındaki ilişkiyi test etmek için, (Johansen, 1998) ve iki adımlı Engle-Granger (1987) gibi muhtelif eş-bütünleşme testleri kullanılabilir. Johansen yönteminin en büyük avantajı, eş-bütünleşme ilişkisinin mevcut olduğu çok sayıda vektörün tahmin edilmesine olanak sağlamasıdır. Bununla birlikte, Johansen uygulaması, açıklayıcı değişkenlerin tamamının birinci sıradan bütünleşik olduğunu baştan varsaymaktadır. Durağan ve birim kök içeren serilerin birlikte mevcut olduğu durumda, geleneksel olabilirlik oran testleri üzerine dayalı

standart istatistiksel yorum artık geçerli değildir ve johansen yaklaşımı hatalı yorumlara yol açabilir (Pesaran ve Shin, 1999). (Pesaran ve Shin, 1999) analize konu olan serilerin I(0), I(1) olup olmadığına dikkat etmeksizin eş-bütünleşme ilişkisinin varlığını test etmek için uygulanabilen bir ARDL sınır testi yaklaşımını geliştirmiştir. Bu yaklaşım, bir tipik Johansen çatısında açıklayıcı değişkenlerin I(0) ve I(1) olması durumunda karşılaşılan sorunların üstesinden gelirken, ARDL çatısını iyileştirmektedir.

Bir ARDL yaklaşımı açıklayıcı değişkenlerin eş-anlı ve gecikmeli değerlerini ve açıklanan değişkenin gecikmeli değerlerini kullanan bir genel dinamik tahmindir. ARDL ile, kısa dönemli etkiler doğrudan ve uzun dönemli etkiler dolaylı olarak tahmin edilebilir. Pesaran and Shin (1999) ARDL tahmini kapsamında kullanılabilen eş-bütünleşme için sınır testini takdim etmektedir. Bu yöntem diğer eş-bütünleşme yöntemleri ile karşılaştırıldığında önemli avantajlara sahiptir. Çünkü ARDL tahmini değişkenlerin kesirli olarak eş-bütünleşik veya I(0) ve I(1) olup olmadığına bakılmaksızın kullanılabilir. Böylece, sınır testi bütünleşme sırasının ön-testi ile ilişkili belirsizliği ortadan kaldırmaktadır. İkinci olarak, ARDL tahmini küçük örnekler için kullanılabilir. Halbuki, Johansen ve Engle-Granger yöntemleri oldukça küçük örnekler için güvenilir değildir (Narayan, 2004).

ARDL yaklaşımı uzun dönem ilişkisini tahmin etmek için iki adım ihtiva eder. Birinci adım inceleme altındaki eşitlikteki bütün değişkenler arasında bir uzun dönem ilişkisinin varlığını incelemektir. Söz konusu değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisi teyit edilirse, ikinci safhada, uzun dönem ve kısa dönem katsayıları ARDL ve ECM yaklaşımları kullanılarak tahmin edilebilir. Eş-bütünleşme ilişkisini test etmek için aşağıdaki şartlı kısıtsız hata düzeltme modeli (UECM) inşa edilir:

$$\Delta dm_t = \alpha + \sum_{i=0}^m \beta_i \Delta cr_{t-i} + \sum_{i=0}^k \phi_i \Delta dm_{t-i} + \eta_1 \log cr_{t-1} + \eta_2 dm_{t-1} + \varepsilon_t$$

Burada, Δ birinci farkı göstermektedir. Eş-bütünleşme eşitliği aşağıdaki gibi tanımlanır.

$$\eta_1 cr_{t-1} + \eta_2 dm_{t-1} = 0$$

Sınır testi metodolojisi, Wald veya F- istatistiğine dayalı CR_{t-1} , ve dm_{t-1} gecikmeli değişkenlerinin müşterek testi yoluyla hiçbir eş-

bütünleşme ilişkisinin olmadığı boş hipotezini incelemeyi ima etmektedir:

$$H_0 : \eta_1 = \eta_2 = 0$$

$$H_1 : \eta_1 \neq \eta_2 \neq 0$$

Pesaran ve Shin (1999)'e göre değişkenlerin bütünleşme derecesine bakılmaksızın ve hiç bir eş-bütünleşmenin olmadığı boş hipotezi altında, elde edilen F- istatistiğinin asimptotik dağılımı standart değildir. Bu ARDL modelinde ihtiva edilen değişkenlerin I(0) veya I(1) olup olmadığına, bağımsız değişkenlerin sayısına, ARDL modelinin sabit ve/veya trend ve örneklem hacmine bağlıdır. Alt sınır ve üst sınırları gösteren Kritik F-değerlerinin iki seti, büyük örnekler için Pesaran ve Shin (1999) tarafından sağlanmaktadır. Narayan (2004) 30-80 arasında değişen örnek hacmi için kritik F- değerleri takdim etmektedir. Eğer seçilen önem düzeyi için hesaplanan F-istatistiği kritik sınırların dışına düşerse, değişkenlerin eş-bütünleşmesi ile ilgili kesin bir karar verilebilir. Eğer istatistik üst sınırdan daha yüksek ise, hiçbir eş-bütünleşmenin olmadığı boş hipotez reddedilebilir.

4. Analiz ve Bulgular

Çalışmada Türkiye Ekonomisi için ar-ge harcamaları ile gayrisafi yurt iç hasıla arasındaki ilişki 1990- 201& dönemi için ARDL sınır testi yaklaşımı ile araştırılmaktadır. Veriler TÜİK'den alınmıştır. Cari ulusal para ile ifade edilen ar-ge ve Gayri safi yurt içi hasıla rakamları 1998 bazlı GSYH deflatörü ile reel terimler cinsinden ifade edilmiştir. Ar-ge harcamaları ve GSYH değişkenleri için durağanlık testleri tablo 3'de verilmiştir. rd değişkeni ar-ge harcamalarını temsil ederken gdp değişkeni GSYH değişkeni temsil etmektedir. Ar-Ge değişkeninin birinci farkı drd ile ifade edilirken, GSYH değişkeninin birinci farkı dgdp ile gösterilmektedir. Birim kök testlerinde gecikmeler AIC kriterine göre belirlenmiştir.

Tablo 3: Birim kök Testleri					
Variable	ADF Statistics	Test	Critical Values (%5)	Prob.	C,T;L
gdp	-2.977916		-3.595026	0.1568	C,T;0
dgdp	-5.544950		-2.986225	0.0001	C,-;0
rd	-1.507307		-3.595026	0.8008	C,T;0
drd	-7.467415		-2.981038	0.0000	C,-;0

ARDL Sınır testi yaklaşımı ile rd ve gdp arasındaki ilişki belirlemeye çalışılmakta ve uygun gecikme uygunluğunun bulunması için yapılan Breusch-Godfrey Ardışık Bağımlılık Testi sonuçları tablo 4’de verilmiştir. Mutlak değer olarak büyük AIC ve SIC ile birlikte LM değerlerinden parantez içerisinde 0.05 de büyük değerler ardışık bağımlılığın olmadığını ifade eder. Tablo’2 ye göre 1 gecikmede gerekli koşullar sağlanmaktadır. Breusch- Godfrey testi en fazla 2. dereceden serisel otokorelasyon için yani AR(2) için yapılmıştır.

Tablo 4 Breusch-Godfrey Ardışık Bağımlılık Testi			
m	AIC	SIC	LM(2)
1	-3.331799	-2.990514	1,53(0,44)
2	-3.257881	-2.816111	2,51(0,28)
3	-2.982267	-2.982267	7,90(0,01)
4	-3.692084	-3.047377	7,18(0,02)
5	-3.734312	-2.988224	13,01(01)
6	-3.698758	-2.852386	10,07(0,04)

m burada model 3’teki gecikme sayısıdır. *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 hata düzeyinde istatistiksel göstermektedir.

Tablo 5’te (3) Ar-ge ve GSYH arasındaki ilişkinin 1 gecikme ile tahmin edilmesi sonrasında eş bütünleşme olmadığını öne süren $H_0 : \eta_1 = \eta_2 = 0$ hipotezinin test edilmesi amacıyla hesaplanan F-istatistiğinin Pesaran et al (2001) çalışmasında yer alan alt ve üst kritik değerlerle karşılaştırılması yer almaktadır. Hesaplanan F-istatistiği kritik üst sınır değer üzerinde yer alması Ar-ge ve GSYH seriler arasında eş bütünleşme ilişkisinin olduğunu, kritik alt sınırın altında yer alması ise eş bütünleşme ilişkisinin olmadığını göstermektedir. Hesaplanan F-istatistiği alt ve üst sınırlar arasında yer aldığı eş bütünleşme hakkında kesin bir yargıya varılamamaktadır. Tabloda hesaplanan F-istatistiğinin üst kritik değer hemen üzerinde olduğu görülmektedir. Tablo 5, Ar-Ge ve GSYH serileri arasında % 5 hata düzeyinde bir eş bütünleşme vektörünün olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 5: Eş Bütünleşme Test Sonuçları			
k	F istatistiği	alt sınır (%5)	üst sınır (%5)
1	7,91	6,56	7,30

Çalışmada uzun dönem ilişkisi, gecikmesi dağıtılmış otoregresif model (ARDL) ile analiz edilmektedir. ARDL modeli için gecikme uzunluğunun tespitinde, Yönce tek bağımsız değişkenli modelin AIC değerlerine bakılarak en uygun gecikme değeri bulunmuş

daha sonra diğer bağımsız değişkenler modele sırasıyla eklenerek en küçük AIC değerine göre karar verilmiştir. Yıllık verilerle çalıştığımız için maksimum gecikme 3 olacak şekilde bu işlemler yapıldığında, Gayrisafi yurt içi hasılayı temsil eden GDP değişkeninin 1, Ar-Ge harcamalarını temsil eden RD değişkeninin 0, gecikmeyle tahmin edilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Böylece tahmin edilen ARDL(1, 0) modeline ait tahmin sonuçları tablo 5'in alt kısmında verilmiştir. ARDL(1, 0) modelinin sabit RD değişkeninin parametresi anlamlı değildir. Ancak bir bütün olarak model anlamlıdır. Ar-ge ile gayri safi yurt içi hasıla arasındaki ilişki uzun dönem ilişkisini tanımlayan eşitlik tablo 6'in üst kısmında verilmiştir. Uzun dönem eşitliğinin parametreleri anlamlı olup, ar-ge harcamalarının az da olsa gayri safi yurt içi hasılayı açıklama gücüne sahip olduğu ifade edilebilir.

Tablo 6: ARDL (1,0) Uzun Dönem Eşitliği			
Değişken	Katsayı	t istatistiği	p değeri
Sabit	27.84262	23.58984	0.0000
RD	0.117932	2.183749	0.0394
ARDL (1 0) modeli tahmin sonuçları			
Sabit	1.898633	0.903287	0.3757
LGDP(-1)	0.931808	12.18223	0.0000
LRD	0.008042	0.881283	0.3873
Prob(F-statistic)	0.000000	Durbin-Watson stat	2.193829

Sonuç

Teknik bilginin ekonomilerin üretim ve refah düzeylerinin artırılmasındaki rolü yadsınamaz bir gerçektir. Teknik bilgi, ya da teknik gelişme, yeni bir mal icadı (üretim buluşu) veya yeni bir üretim yöntemi (üretim buluşu) şeklinde ortaya çıkar. Teknik bilginin orta çıktığı ve üretim sürecinde en fazla kullanıldığı sektör imalat sanayi sektörüdür. Teknik bilginin üretim sürecinde kullanılması, bir yandan yeni katma değeri yüksek ürünler üretilmesine yol açarken, diğer yandan, yeni üretim süreçlerinin bulunmasına yol açmakta ve elde edilen teknik bilgilerin yayılma yoluyla ekonomideki diğer üretim birimleri tarafın kullanılması sonucunu doğurmaktadır.

1980'li yıllar bir taraftan, ne liberal politikaların küresel ölçekte ön plana çıkmasına yol açarken, diğer yandan ekonomik büyümede içsel büyüme teorilerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. İçsel büyüme teorileri ekonomide elde edilen teknik bilginin birikimli süreçler dolayısıyla ekonomik büyüme diğer büyüme teorilerinin aksine sonlu bir büyüme olmayacağını ifade etmektedir. Küresel ölçekte liberal politikaların uygulanması ülkeler arasında ticaretin, artmasına yol

açmakta ürünlerin yaşam döngüsünü kısaltmakta ve teknik bilginin ticari sır olmasının önündeki engelleri kaldırmakta ve kolayca yayılmasına yol açmaktadır. Ekonomilerde teknik bilgi üretmenin ve dolayısıyla beşeri sermayeyi artırmanın yolu ar- ge harcamaları için daha fazla kaynak ayırmaktan geçmektedir.

Çalışmada Türkiye Ekonomisi için 1990- 2016 dönemi itibariye ar-ge harcamaları ve GSYH arasındaki ilişki araştırılmaktadır. 1990'lı yıllarda ar-ge harcamalarının GSYH içerisindeki payı yüzde ile ifade edilemeyecek kadar düşüktür. GSYH'deki artışa paralel olarak hatta daha fazla Ar-ge harcamaları sürekli artış göstermiş ve 2016 itibariyle GSYH'deki pay olarak %1'ler düzeyine erişmekle birlikte gelişmiş ülkelerin hala gerisindedir.

Ar-ge harcamalarının yüzde dağılımı incelendiğinde ar-ge harcamalarının %80'inin cari harcamaları ve sadece %20 kadarının yatırım harcamalarına gittiği görülmektedir. Ar-ge harcamaları özel kesim ar-ge harcamaları, kamu kesimi ar-ge harcamaları ve yüksek ar-ge harcamaları olarak üç kategoride incelenmektedir. Özel kesimin ar-ge harcamaları artış gösterirken yükseköğretimde ar-ge harcamaları azalma göstermiştir. ARDL sınır testi yaklaşımı ile ar-ge harcamaları ve GSYH arasında bir uzun dönem ilişkisi bulunmakla birlikte, -ar-ge harcamalarına gelişmiş ülkeler kaynak ayrılmamakta ve ayrılan kaynaklarda Ar-Ge yatırım harcamaları yerine cari harcamalara yönelik olmaktadır.

Kaynakça

- Altın O., Kaya, A. (2009). Türkiye'de Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik büyüme arasındaki Nedensel İlişkinin Analiz. *Ege Akademik Bakış*, 9(1), 251-259.
- Bayraktutan, Y., Kethudaoglu, F. (2017). Ar-Ge ve İktisadi Büyüme İlişkisi: OECD Örneği. *Journal of International Social Research*, 10(53), 679-694.
- Falk, M. (2007). R&D Spending in the High-tech Sector and Economic Growth. *Research in Economics*, 61(3), 140-147.
- Gittleman, M., Edward N. W. (1995). R&D Activity and Cross-Country Growth Comparisons. *Cambridge Journal of Economics*, 19 (1), 189-189.
- Göçer, İ., Alataş, S., ve Peker, O. (2016). Effects of R&D and Innovation on Income in EU Countries: New Generation Panel Cointegration and Casualty Analysis. *Theoretical and Applied Economics*, 4(609) , 153-164.
- Grossman, G.M. ve Helpman, E. (1991). Quality Ladders in the Theory of Growth. *The Review of Economic Studies*, 58(1), 43 – 61.

- Jesus, M., Seren, F.(1999). Aggregate R&D Expenditure and Endogenous Economic Growth. UFAE and IAE Working Papers, No: 436-99.
- Johansen, S, (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 231-254.
- Jones, C.I. (1995). R, D-Based Models of Economic Growth. *Journal of Political Economy*, 103(4), 759- 84.
- Khan, M., Luintel, K. B. ve Theodoridis, K. (2010). How Robust Is The R&D-Productivity Relationship? Evidence From Oecd Countries. *Wipo Economic Research Working Paper Series*, No: 1.
- Korkmaz, S. 2010). Türkiye de Ar – ge Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Var Modeli ile Analizi. *Journal of Yasar University*, 20(5), 3320-3330
- M Pesaran M.H., Yongcheol Shin, Y., and Ron P. Smith, R.P. (1999). Pooled Mean Group Estimation of Dynamic Heterogeneous Panels. *Journal of the American Statistical Association*, 94(446), 621-634.
- M Pesaran M.H., Yongcheol Shin, Y., and Ron P. Smith, R.P. (2001). Bounds Testing Approaches To T He Analysisof Level Relationships. *Journal Of Applied Econometrics*, 16(), 289-326.
- Robert F. Engle, Granger, C.W.J.,(1987). Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- Romer, P.M. (1990). Endogenous Technonogical Change. *Journal of Political Economy*, 98(5), 71-102.
- Solow, R.M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 70, 65 - 79.
- Sylwester, K. (2001). R&D and Economic Growth. Knowledge, Technology, & Policy, 13(4), 71-84.
- Taş, Ş., Taşar, !., Açı, Y. (2017). Ar-Ge Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 197-206.
- TÜİK, Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması, 2015.
- Ülkü, H. (2004). R&D, Innovation, and Economic Growth: An Empirical Analysis. *IMF Working Paper*, No:04/185.
- Yamak, R., Koçak, N.A. (2007). Bilgi Teknolojisi Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: 1993-2005. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 2(1), 1-10.
- Yaylalı, M., Akan, Y. ve Işık, C. (2010). Türkiye'de Ar&Ge Yatırım Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eş-bütünleşme ve Nedensellik İlişkisi: 1990-2009. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 5(1), 13-26.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Sonbahar / Autumn
Sayı/Issue: 41 - Sayfa / Page: 277-308
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 22.07.2018 Kabul/Accepted: 16.08.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

KUR'ÂN'IN İ'CÂZ (TAKLİT EDİLEMEZLİK) OLGUSU

THE IMPOSSIBILITY OF IMITATING THE PERFECTION OF THE QURAN

Prof. Dr. Hayati AYDIN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri Bölümü
Tefsir Anabilim Dalı
aydinhayati@yyu.edu.tr

Öz

İ'câz, Kur'ân'ın benzerinin getirilmemesi mucizesi ve onun bu hususta meydan okumasını ifade etmektedir. Bir yönüyle Kur'ân'ın Allah tarafından inzal edilmiş olduğunun kanıtı olan i'câz İslam geleneğinde hayli önem arz etmektedir. İslam'ın erken döneminde Hicri III (IX) asırda telaffuz edilen bu ifade her ne kadar Kur'ân'da geçmese de önemine binaen Müslümanlar arasında hüsn-ü kabul görmüş ve yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Kur'ân, nazil olurken Araplara benzeri bir söz getirme konusunda meydan okumuştur. Tarihin kaydettiği kadarıyla Araplar Kur'ân'a karşı kayda değer bir söz söyleyemediler. Bu da Kur'ân'ın mucizevi bir kelam olduğunu ispat etmiştir. Kur'ân'a bu şekilde benzer bir sözün söylenememesi İ'câz konusunda yazılan kitapların ana teması olmuştur. Ancak Kur'ân çeşitli yönlerden muciz bir kelam olmasına rağmen daha çok tarih boyunca belagattaki i'cazı, yani *Kur'ân'ın ifade tekniği* üzerinde durulmuş, onun az bir ifadeyle çok anlam ve nükteleri ihtiva ettiği tahlil edilmeye çalışılmıştır. Ancak Kur'ân'ın mucizeliğine delalet eden başka bir takım meziyetler daha vardır. Bunlar Kur'ân'ın çok boyutlu dil kullanması ve iç insicamı; Kur'ân'ın fonetik (Nazmının) i'cazı; Kur'ân'ın gaybî ihbarları gibi özelliklerdir.

Makale Kur'ân'ın genellikle asrımıza bakan bu yönleri üzerinde durmakta ve bu hususlarda Kur'ân'ın mucize sayılıp sayılmayacağını irdelemeye çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: İcâz, Belagat, Fonetik, Tahaddi (Meydan Okuma), İncicam.

Abstract

İcâz (the impossibility of imitating the perfection of the Quran) is the challenge of the Qur'an within the context of the wording in the Quran; this is highly important since it is the evidence of the revelation of the Qur'an by Allah. Although in the Quran this phrase is not pronounced as explicit statement during the early period of Islam, it is well recognized and has a widespread use.

When the Qur'an was revealed it challenges step by step to the Arabs to say similar word as Qur'an. According to the determination of the history, they could not said a remarkable word similar to the Qur'an. This proved that the Qur'an is a miraculous word. Based on this reality, why one cannot say something similar to the Qur'an. This has become the main subject of books written on İcâz. Although it has various meanings within the context the Qur'an and possesses more than a meaning apart from its general signification, it signifies the extraordinary eloquence of the Qur'an throughout history. But there are other virtues of the Quran which are evidence of the miracle of the Qur'an. These are the multi-dimensional language usage of the Qur'an and their internal co-ordination; The phonetics of the Qur'an (Nazm's) i'cazi; The explanations about events which happen in past and future on invisible world. The article focuses on such a Quranic dimension which is relevant to our century. The article is questioning the Quran's position in that it can be considered as the greatest miracle.

Keywords: Rhetoric, Elequence, Phonetic, Challenge, Chorence.

Giriş

Kur'an İcâzı (Eşsizliği)

Hicri III (IX) asrın sonunda teknik bir terim olarak ilk Mu'tezilî alim Câhiz ile kullanılmaya başlanan icâz kavramı Kur'an'ın benzerinin getirilememesi mucizesi ve bu hususta insanların acizliğini ortaya koymasını ifade etmektedir. Ancak icâzdan asıl amacın, kelimenin etimolojisinin çağrıştırdığı şekilde insanların acizliğini ortaya koymak olmadığını bilmek lazımdır. Bundan asıl amaç lâzîmî¹ anlamdır. Yani Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu ispatlamaktır. Bu ispatlandığı takdirde Kur'an'ı getiren elçinin hak bir elçi olduğu ve

Bu makale *21. Asrın Perspektifinden Kur'an İcâzı*, (İslamî Araştırmalar Dergisi 2013; 24 / 2) adlı makalemizin genişletilmiş hali olduğundan bazı paragraf ve başlıklar benzerlik gösterebilir.

¹ *Lazîmî* anlam, bir söz ifade edilirken onun sarih anlamından başka zorunlu olarak anlaşılın ikinci anlamıdır. Örneğin, birisi, bir kimseye babasını göstererek "*Bu senin babandır, baban*" demesi, ona onun babası olduğunu söylemek olmayıp, babasının hukukuna saygı göstermesinin lazım geldiğini ima etmesidir.

getirdiği kitapta da diğer elçilerin hak üzere gönderildikleri ifade edildiği için bütün tevhit peygamberleri ve davasının haklılığı kanıtlanmış olur. Peygamberlerin ortaya koydukları mucizelerden amaç da budur. Yani peygamberlerin gösterdikleri mucizelerle getirdikleri mesajların hak olduğunu ispat etmek, insanların bu mesajlara inanmalarını sağlamaktır.² Buna göre Kur'ân i'câzı onun sözü ve sözün karakteri üzerinde odaklaşan bir konu olduğu söylenebilir.

Sözden söze farkın olduğu herkesin malumudur. Merzebanî'nin naklettiğine göre Ferezdak (Ö: 100 /728) Lebîd'in (Ö: 41/ 661) güzel teşbihi içeren,

وجلا السيول عن الطلؤل كآته زبر تجد متونها اقلامها

"Seller kalıntıları ortaya çıkarınca- Kitaplarda bozulmuş olan yazılar kalemlerle yenilediği gibi (sevgilinin anısının geçtiği yerleri) yeniledi" şeklindeki şiirini işitince atından inerek secde etmiştir. Ona, 'Niye bunu yapıyorsun?' diye sorulunca, 'İnsanların Kur'ân'ın neresinde secde edeceklerini bildikleri gibi ben de şiirde nerede secde edileceğini bilirim' demiştir (el-Askalanî, 1992, 5: 279). Nitekim aynı şekilde bir kârinin Hicr suresinin فَأَصْدَغُ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَغْرَضُ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ayetini okuyunca bunu dinleyen bir Arap secdeye gitmiş ve niye secde ettiği sorulunca "okunan sözün güzelliğine secde ettim" demiştir (Âlusî, 1987, 17: 86).

Bir sözün değerini anlayabilmek için o sözün söylendiği veya yazıldığı dönemin dili ve estetik anlayışına sahip olmak lazımdır. Ebu Amr b. Ebu Alâ, Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde Arapların konuştuğu dilin bu gün konuştuğumuz dilden farklı olduğunu ve bundan dolayı da günümüzde İmrû'l-Kays'ın (Ö: 530),

نظعنهم سلكي ومخلوجة - كرك لامين علي نابل

"Mızraklarımızla (onları) dürtüp vuruyorduk - Okçunun üzerine yığılan oklar gibi üst üste yığılıyorlardı" ifadesinin güzelliğini veya Hâris b. Hilize'nin

زعموا ان كل من ضرب العير موال لنا وانا الولاء

"Kervanı vuran herkesi hizmetçi, bizleri de yöneticiler sandılar," beytinin güzelliğini anlayanların olmadığını ifade etmektedir (el-Hattabî, ts, 46). Bundan dolayı günümüzde dil konusunda filologlar sözlerinin fasihliğini ispat etmek bağlamında cahiliye dönemi şairlerinden, onların muhadremûn³? olanlarından veya

² Hz. Süleyman'ın Belkıs huzuruna gelmeden tahtını göz açıp kapama süresinde makamına getirmesi (Bkz. 27/Neml, 38-42) kendisini önplana çıkarmak değil hak elçisi olduğunu ispat etmek olduğunu bilmek lazımdır.

³ Bunlar hem Cahiliye hem de İslam'ın zuhurunda yaşamış olup Allah Resulüne (sav) karşılaşmamış olan şairlerdir. Yaklaşık olarak adetleri

muhadremûnlara yetişmiş kişilerden deliller getiriyor, örnekler veriyorlar. İbn Ebi Hureyre, Ebu'l-Abbas b. Serîc'den şöyle hikâye eder: Bir adam ona Kıyâmet suresinin

لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ / وَلَا أَقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ

ayetini okuyarak Allah burada 'yemin etmiyorum' demesine rağmen, Tin suresinde *Tine*, *Zeytin'e Sina Dağına* yemin ediyor? diye sorunca İbn Serîc ona şöyle cevap vermiştir: *"Bu Kur'ân, Allah Resulü'ne, onda zayıf ve kusurları yakalamaya insanların içinde en haris olan bir kavmin huzurunda ve içinde indi. Eğer Kur'ân'da iddia ettiğin gibi bir kusur olsaydı onlar bunu hemen davasını iptal etmede Allah Resulü'nün önüne koyarlardı. Bu insanlar Kur'ân'ın büyüklüğünü bildikleri için senin cehalet eseri inkar ettiğine onlar ses çıkarmıyorlardı. Araplar zaman zaman bu 'Lâ' ifadesini nefy (hayır yemin etmiyorum anlamında) değil de ilğa (yani realite bildiğiniz gibi değil yemin ederim) şeklinde kullanıyorlardı(el-Hattabî, ts.,46-47).*

Kaynakların ifade ettiği kadarıyla İbnü'l-Mukaffa' (Ö: 142/ 759) Ebu Tayyib el-Mütenebbî (Ö: 354/ 965) ve Ebu'l-Alâ el-Mearrî (Ö: 449/1057) gibi büyük filologlar Kur'ân'a nazire yapmak mümkün mü? diyerek bu işe yeltenmiş, çok geçmeden acizliklerini, eksikliklerini ve bunun imkansızlığını anlamış, kalemlerini kırarak müsveddelerini çöpe atmışlardır (Goldziher, 1971, 363-365; ez-Zerkanî, ts, 216).

Kur'ân fitrî bir tarz, insanın benzerini yapacağını hissini uyandıran sade bir üslupla gelmesine rağmen, realitede benzeri yapılamayan sehl-i mümteni' özelliğine sahip bir kelimedir. Bundan dolayı tarihte Kur'ân'a nazire yapabileceklerini sanan kelim ustalarından bazıları buna yeltenmiş ve işin içine girince bunun imkânsız olduğunu anlamışlardır. Goldziher'in (Goldziher, 1971, 363) ifade ettiği kadarıyla Kur'ân'a ilk olarak Irak Mutezilî filologları nazire yapmaya yeltendiler. Bunlardan belagattaki yüksek rütbesinden dolayı tercüman lakabıyla şöhret bulan İbnü'l-Mukaffa (Ö. 142/759) Kur'ân benzeri bir söz söylemeye giriştiğinde bir çocuğun

يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْلَعِي

"Ey yer; suyunu yut ve ey gök (suyunu) tut!" (11/Hûd, 44)ayetini okuduğunda bundan çok etkilendi ve yerlere, göklere sözünü dinlettiren bir otoritenin kelamına nazire yapılamayacağını ima ederek, *"işte bu kendisine benzer bir söz getirilemeyen Allah kelamıdır"* diyerek müsveddelerini yırtmıştır. Büyük Arap filozofu el-Kindî' ye (Ö. 252/867) arkadaşları sen bu kadar dilde uzman bir şahsiyetsin *"bize Kur'ân'a benzer bir şey yaz"* deyince o *"peki bir*

yirmidir. Genellikle nahiv ve dil kuralları bunların şiirlerinden tespit edilmiştir.

*kısmına benzer bir şey yazayım” der ve eve çekilir. Bir zaman sonra çıkararak şöyle der: “Allah’a yemin olsun! Ne ben ne de hiçbir kimse buna güç yetiremez. Çünkü ben Kur’ân’ı açtım ilk karşıma çıkan Mâide suresi (nin 1. ayeti) oldu. Bir baktım ki, ayet vefalı olmayı emrediyor, antlaşmayı bozmayı da yasaklıyor. Umumi bir serbestlik de getiriyor. İstisnadan sonra istisna yapıyor. Bundan sonra da kudret ve hikmetini haber veriyor. Bütün bunları da sadece bir iki satırla yapıyor. Hâlbuki insan bütün bunları birkaç ciltle ancak yapabilir.”(el-Kurtubî, 1988, 6: 32; Çiçek, ts, 45) Bu ifadelerden anlaşıldığı gibi Kur’ân’ın indiği dilde uzman olan büyük filologlar Kur’ân’a nazire yapacaklarını sanmış fakat işe girişince bunun imkânsızlığını anlamışlardır. Bu hakikate benaen Müfessir Âlusî (Ö: 1217/1854) (Âlusî, 1987, 1: 27), Kur’ân’ın i’cazi hususunda şüphe izhar etmeyi “*Sarıru Babin va Darıru Zübabin / Kapı gıcirtısı, sinek vızılıtı*” olarak ifade etmektedir.*

Kur’ân’da farklı ve insan kelamına benzemeyen, değişik bir cazibe ve büyüleyiciliğin? bulunduğu hususunda filolog ve ulema arasında icma vardır. Nitekim Hz. Muhammed (sav) zamanında okunduğunda, onu ilk duyanların zihin dünyasında benzer şekilde güçlü bir etki ve cazibe bıraktığı bizzat Kur’ân tarafından dile getirilmekte ve çözülemeyen bu etki ve cazibesinden dolayı Mekke’nin müşrikleri ona

إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ

"Bu ancak etkili (ya da tevâriis olarak nakledilen) bir sihirdir" (74/ Müddessir, 24) diyor, çok çaba sarf etmelerine rağmen ona denk bir söz söyleyemiyorlardı. Zaten müşriklerin “ Bu Kur’ân’ı dinlemeyin; ona karşı yaygara koparın ki (sesini) bastırırsınız”(Fussilet, 41/26) demelerinde Kur’ân’a karşı bu acziyetlerini yansıtıyor. Hâlbuki onlar belagatin üstatları idiler. Onlardan birisi, kendisine ilk sefer okunmasına rağmen bir şiirin intihal olup olmadığını ve bunun hangi ağızdan çıktığını anlayabilecek derecede edebî zevke sahip ve ifadede hünerli kişilerdi. Nitekim Ferazdak (Ö: 110/728), er-Rumme adında bir şairden edebi yönü yüksek bir şiir dinlediğinde, “Bu şiir senin mi?” sorusuna ‘evet’ dediğinde, “Bu şiir çenesi senden iki kat kuvvetli birisinin ağızında çiğnenmiştir” diyerek şiirin ona ait olmadığını ifade etmiştir (Cürcanî, ts, 126).

Hattabî (Ö: 388/ 998) (el-Hattabî, ts, 22)., Kur’ân kelamının benzerini getirememeye ilgili Arapların durumunu şöyle analiz etmektedir: “*Kur’ân, Arapları kendisine nazire getirme konusunda onların izzetlerine dokunup kendilerini sefihler olarak nitelemiş, horlayarak meydan okumuş olduğu halde onlar Kur’ân’a nazire yapamamışlardır. Bu durum bir zorunluluğu ortaya koymaktadır. Bu, yanında su bulunup da aşırı derecede susayan ve helak olma*

aşamasına gelen birisinin su içmeyiip helak olmayı tercih etmesine benzer ki böylesine şartlarda su içmemek imkânsızdır. O halde Araplar Kur'ân'a nazire yapmamışlarsa bu onların Kur'ân'a nazire yapamamalarından kaynaklanmıştır. Eğer güçleri olsaydı bunu yaparlardı.

Gerçekten düşmanlıkta uç noktada olup buna teşvik eden amillerin de olmasına rağmen Kur'ân'a benzer bir söz söyleme konusunda Araplar bir şey ortaya koyamamışlarsa bunu, Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiğinin bir kanıtı olarak kabul etmek lazımdır. Özellikle Cahiz (Ö. 255/869) (Cahiz, 1933, 143-144) *Hücecü'n-Nübüvve* adlı eserinde Kur'ân'ın i'caz unsuru olarak bu argümanı güçlü bir şekilde kullanmıştır. Cahiz, belâgat üstadı olan putperest Araplar, kabile gururları ve İslâm'a olan muhalefetleri kendileri için kuvvetli bir motivasyon sağlamasına ve Müslümanlarla, sonu kaybetmek olan harbe girmelerindense Kur'ân'ın meydan okumasıyla yüzleşmeleri çok daha kolay olmasına rağmen, Kur'ân'ın meydan okumasına cevap vermemiş ve yenilgiyi kabul etmişlerdir, demektedir.

Evet Kur'ân, kendisine nazire yapma hususunda güçlü bir şekilde Araplara meydan okumuştur. Ancak çağrısına karşılık alamayınca meydan okuma şiddetini artırmış, nazire yapacakları miktardan indirimine gitmiştir. İlk olarak meydan okuma İsrâ, 88 ayetleriyle olmuştur. Bu sure, İsrâ olayından bahsettiği için bu meydan okumanın Mekke'nin erken dönemine ait olup Kur'ân'ın bir benzerini getirmeye dairdir. İkinci meydan okuma Mekke'nin son dönemine ait Hûd, 13 ayetiyle olmuş ve Kur'ân'ın on suresine benzer getirilmesi istenilmiştir. Bu konuda en son inen Bakara, 23-24 ayetleri olup Kur'ân'ın sadece bir suresine benzer bir söz getirilmesi istenilmiştir. Bakara suresinin de Medine'de inen ilk sure olmasına binaen bu meydan okumanın Medine'nin ilk dönemine ait olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu bu ayetteki sure ifadesi şart siyakında nekre olduğundan velev ki Kevser gibi kısa olsa da bütün sureleri içine almaktadır. Hatta Abdullah Dıraz (Draz, 2006, 108) Kur'ân'ın meydan okumasıyla ilgili olarak en son inen Bakara suresine ait olan ayetteki "*min mislihi*" ifadesindeki "*min*"in teb'iz ifade etmesinden dolayı bir sureyi bütün yönleri ile ihata edecek bir benzerlik değil o surenin sadece bir unsurunun taklit edilmesinin bile kâfi geleceği şeklinde yorumlamaktadır. Draz'ın bu konu hakkında söylediğini bu sözü baz aldığımızda "*Hiç bir zaman bunu yapamazsınız*" ifadesi, tahkirin en son hududunu temsil etmektedir.

Araplar söz ustalığında zirve yapmalarına rağmen Kur'ân'ın bu meydan okumasına kayda değer bir karşılık verdiklerini tarihin kaydetmemesi, Arapların Kur'ân'ın en kısa bir suresine bile ciddi

sayılabilecek bir nazire getiremedikleri gerçeğini ortaya koymaktadır. Bundan dolayı Zemahşerî (Ö: 538/ 1144) (Zemahşerî, 1987, Önsöz)Keşşâf'ın mukaddimesinde şöyle demektedir: "*Allah, Kur'ân'nun benzeri söz getirmeyi istediği Arapların en halislerinin ağızlarını açık bırakmış, meydan okuduğu en beliğ hatiplerin dillerini lal etmiştir. Fasihlerinden bir tane bile ona denk veya yakın sayılabilecek bir söz söyleyememiştir. Realitede sahranın çakıllarından, çöllerin kumlarından daha fazla olmalarına rağmen belâğlerinden en ateşlileri küçük bir suresine bile benzer bir söz söyleyememiş, zıtlaşmada ve serkeşlikte şöhret bulmalarına rağmen Kur'ân'ın meydan okumasına karşı ırkçılık damarlarının bir çarpıntısı bile duyulmamıştır.*" Gerçekten eğer Araplar Kur'ân'a nazire yapabilselerdi hiç şüphesiz bunun yankısı büyük olacaktı. Peki, o zaman Kur'ân'a nazire yapamamadaki sır ne olabilir? İşte makalemiz gücü nispetinde bunun nedenlerini irdelemeye çalışacaktır.

1- Kur'ân'ın ifade tekniği (Belagatı):

Cahız (Ö: 255/869) (Cahiz, 1991, 166), Türk, Fars vs. dili Arapça olmayan veya Arap olup da fesahatte kelamın üslubunu, dili kullanma yöntemlerini bilmede zirveye ulaşmayanlar Kur'ân i'câz (belagat) ını anlayamaz, demektedir. Ona göre, Arap dilini bilmede uç noktada bulunup dilin mezhep ve ekollerine vakıf olanlar, fesahatte üstat olan birisinin gücünün yettiği ve yetmediği sınırı bilenler ancak Kur'ân belagatını idrak edebilirler. Bu, aynen Sayraff'nin edebi nakitte başkasının anlamadığını idrak etmesi, bir terzinin, kumaşın değeri ve güzelliği konusunda başkasının bilmediğini bilmesi gibi bir realiteyi ifade eder.

Cahız'ın bu sözünde doğruluk payı olsa da erken dönem olması nedeniyle disiplinler oturmadığından edebî kelamda mahir olmasa bile eski Araplar selim fitratlarıyla Kur'ân dilinin güzelliğini zevk ettikleri gibi yabancılardan Arapçayı güzel öğrenip dil zevki iyi olanların da Araplar kadar bunu anlayabildiklerini kabul etmek lazımdır. Nitekim Sibeveyh, Harirî ve Zemahşerî bunun örneklerindedir. Yine Arap olmayıp da Kur'ân'ın belagattaki i'câzı konusunda eser yazan birçok müellif göstermek mümkündür. O halde Kur'ân'ın bu hususunu gerçek anlamda idrak etmek edebî zevk sahibi olmayı gerektirir. Ancak dil organizma gibi durağanlığı kabul etmediğinden Kur'ân'ın bu yönünü de en iyi algılayan kişiler Kur'ân'ın nüzul ortamında onun edebî gücünü tanıma hususunda doğuştan kabiliyetli olan Araplar veya nisbeten bu döneme yakın olan ve *Kur'ân'ın ifade tekniği (Belagatı)* konusunda uzman olan filologlardır. Ebû Osman Amr b. Bahr el-Cahiz (Ö: 255), Muhammed b. Zeyd el-Vasitî (Ö. 306) Ali b. İsa er-

Rummânî (Ö: 384) Ebu Bekr el-Bakıllanî (Ö: 403); Abdülkâhir el-Cürcânî'nin (Ö: 471) bunlardan bazılarıdır. Bundan dolayı Kur'ân nazil olurken Kur'ân'ın edebî gücünü tanıma hususunda doğuştan kabiliyetli olan Araplar ve onların öne çıkan şairlerinin onunla ilgili sözleri ve intibaları büyük önem taşır. Bu realiteden dolayı Velid b. Muğire'nin Kur'ân'la ilgili sözleri gayet önemi haiz olup nerdeyse erken dönem yazılan bütün siyer, meğazî ve belâgat kitaplarında yer almıştır. Kaynakların ifade ettiği kadarıyla Allah Resulü'nün (sav) Kur'ân (16/Nahl, 90) okurken ifadelerinin Velid b. Muğire'nin (Bkz.Kurtubî, 1988, 1:52) kulağına değdiğinde bunun başka bir kelam olduğunu fark etmiş ve kavmine şöyle demiştir: *"Allah'a yemin olsun ki sizin içinizde benden daha güzel şiiirden, recezden, kasideden ve cin kelimandan anlayan yoktur. Bu adamın okuduğu bunlara benzemez. Allah'a yemin ederim ki bunun okuduğu kelimada bir tatlılık, üzerinde bir parlaklık vardır. Üzeri meyveli, altı bereketli, üste çıkar fakat üstüne çıkılmaz, altındakini ezen bir kelam."*(Cürcânî, ts, 125; İbn Kesîr, 2:59; İbn Seyyidinnas, 1:106; Âlusî, 1987, 1:29, 31) Müşriklerin elçisi olarak Allah Resulüyle (sav) konuşmaya giden Utbe b. Reabîa'a Fussilet suresini işitikten sonra geri dönünce, *"Ey Kureyş cemaati, gelin beni dinleyin! Siz bu işi bana bırakın. Bu adamı üzerinde durduğu şeyle başbaşa bırakın. Aradan çekilin vallahi, kendisinden dinlemiş olduğum sözün yankısı büyük olacaktır. Onu Araplar öldürürlerse siz başkasıyla ondan kurtulmuş olursunuz. Kendisi, Araplara hâkim olursa onun hâkimiyeti sizin hâkimiyetiniz, onun kudret ve şerefi sizin kudret ve şerefinizdir,"* demişti (İbn İshak, 1981, 188; İbn Kesîr, ts,3: 61-62). Yine nübüvvetin ilk yıllarında Ebu Zer el-Ğifari'nin şair olan kardeşi Üneys kendisine *"Mekke'de senin dinin üzerinde olan ve Allah'ın kendisini elçi olarak gönderdiğini iddia eden bir kimseye rastladım"* demişti. Ebu Zer Üneys'e insanların onunla ilgili ne dediğini sordu. Üneys, *"İnsanların ona, şair, kâhin ve sihirbaz dediğini"* ifade ettikten sonra *"Andolsun ki ben kâhinleri tanırım, O'nun sözleri kâhin sözü değil, O'nun sözlerini şiir çeşitleriyle karşılaştırdım, şiire hiç uymadı ve benden sonra da kimse onu şiire uyduramaz' vallah o doğru söylüyor, şairler ise yalancıdır,* demişti (Kurtubî, 1988, 1: 52). Her ne kadar eski Araplar edebiyat eleştirmenleri ve belâgat uzmanları olmasa da o dönemde Arap diline hâkimiyeti ve şairlikleri sebebiyle Velîd, Utbe ve Üneys'in bu itirafı Kur'ân kelamının büyüklüğünü ve onun i'câzının ikrarını ortaya koymaktadır. Nitekim Kur'ân'ın etkisinde kalarak iman edip şiiri terk eden mualakâ (şiirleri Kâbe duvarına asılan) şairlerinden olan Lebîd b. Rebîa, *ابدلني الله بالشعر البقرة وآل عمران*, *"şiire karşılık Allah bana Bakara ve Al-i İmrân suresini verdi (yani bu iki surenin yüksek belâgati beni*

şiiirden soğuttu)" demiştir (el-Askalanî, 1992, 5: 675). Zaten İslam'ın erken döneminde Allah Resulü'nün (sav) güzel ahlakından etkilenip Müslüman olanların dışında İslam'ı seçmelerinde en büyük etki Kur'ân'ın olmuştur. Ebu Zer el-Ğıfârî, Cubeyr b. Mut'im gibi bazı ashabın Müslümanlığı seçmesinde Kur'ân ayetleri büyük rol oynamıştır. Nitekim Ömer b. Hattab Allah Resulünü öldürmeye giderken eniştesi Habbâb ve kardeşi Fatıma binti Hattab'ın Müslüman olduğunu işittiğinde yolunu onlara doğru değiştirmiş ve evlerinde okunan Tâ-Hâ suresinin etkisinde kalarak "ماكرم واحسن" *"bu ne güzel, ne asil sözdür!"* diyerek hayretini ifade etmiş ve Allah Resulü'nün yanına giderek Müslümanlığını ikrar etmişti (İbn Hişam, ts, 1: 257-258). Müsteşrik R.L.Blachere Kur'ân'ın bütün edebî metinlerin üstünde muhteşem edebî ve zarif bir kelim olduğunu, başta bu dine kaba bir şekilde karşı koyan Ömer'i İslam'ın en büyük savunucusu haline getirdiğini söylemiş. Bu surelerde tekrarlanan ayetlerin bir dinamizmi, parlaklığı ve yüceliği olduğunu fasih ve belîğ bütün insanların sözlerini geride bıraktığını ifade etmiştir (Halil, 1992, 52; Çiçek, ts, 46).

Blachere gibi bazı müsteşrikler Kur'ân'ın yüceliğine erişilmez bir söz olduğunu, insanı derinden etkilediğini dile getirmişlerdir. Arthur J. Arberry, Kur'ân'ın, taklit edilemez bir senfoni olduğunu, Pickthall (Piktal) ise, zengin ritme sahip Kur'ân ifadelerinin, insana gözyaşı döktürdüğünü ve onu kendisinden geçirdiğini ifade etmişlerdir (Boullata, 1988, 156). Hirsfeld, Kur'ân'ın haiz olduğu ikna kuvveti, belâgatı ve inşaaı yönüyle seviyesine erişilmeyen bir kitap olarak nitelmiş (Doğrul, 1947, Mukaddime, 63), A. Guillaume (A. Giyom) de, Arabistanda yaşayan Hıristiyan Arapların Kur'ân dilinin güzelliğinin derin tesirini hissettiklerini beyan etmiştir (Cerrahoğlu, 1979, 47).

Bütün bu intibalardan anlaşılan Kur'ân'ın mevzun yani şiirsel ancak şiirden farklı ve insan üzerinde derin tesir bırakan bir söz ve üslûbu vardır. O halde Kur'ân'da ne sır vardı ki işitenleri bu derece etkiliyordu? Es Sekkaki'nin (Ö. 626/1229)

يدرك و لا يمكن وصفه كاستقامة الوزن والملاحة تدرک و لا يمكن وصفها

Kur'ân i'câzını, estetik ve güzellik gibi idrak edilir fakat tarif edilmez olduğunu ifade etmesi, bu bağlamda yerinde bir tarif olarak kabul etmek lazımdır (ez-Zerkeşi, 1971, 176; Suyutî, 1987, 2: 1210). Her ne kadar Müslüman alimlerin yaptıkları gibi Kur'ân kelamının güzelliğinin bazı unsurlarına belagat kitaplarında temas edilmiş olsa da tamamen onun bu güzelliğini tahdit etmek zor gibi görülmektedir. Çünkü Kur'ân kelamının güzelliğini belagat kurallarıyla izah etmek onun kelamını beşerileştirmektedir.

Şah Veliyullah ed-Dehlevî'nin (Ö:1176/ 1762) (ed-Dehlevî, 1987, 101) "*Araplar Kaside, Hutbe, Risale (Mektup) ve Muhavere'de mahir olup birbirleriyle bu hususlarda yarışıyorlardı. Bu dört sınıfın dışındaki bir şeyi bilmiyorlardı. Bunların haricinde bir şeyi icat etmeye güçleri yoktu. Ümmî olan bir peygamberin (sav) kendi üsluplarının dışında başka yeni bir üslubu icat etmesi yalnız başına bir i'câzdır*" demesi yerindedir. Ümmî olan bir peygamberin ediplerin sergisinde oturabilecek liyakati, yeteneği ortaya koyabilmesi bile bir başarı olmaktadır. Kaldı ki Kur'ân en büyük ediplere bile parmak ısirtmiştir.

Kur'ân'da tek bir harfin bile kendi bulunduğu yerde mucizevi bir yerleşkesi vardır demek çok iddialı bir laf değildir. Harf, içinde bulunduğu kelimeyi, kelime de ayeti veya birçok ayeti perçinlemektedir. Bu durum Kur'ân'ın beşer takatini aşan ebedi mucizesini ortaya koymaktadır. Bu, Allah'ın canlı varlıkların vücutlarında her bir hücrenin bedenle bir çok münasebeti olması gibi bir fenomen arz etmektedir. Bundan dolayı Kurtubî (Kurtubî, 1988, 1:53), "*Araplardan hiç bir kimsenin yapamayacağı bir üslupta, hatta herkesin itiraf edeceği bir tarzda herbir kelime ve harfi yerli yerine yerleştirmesiyle Arap dilinde bir tasarruf ortaya koymasını*" Kur'ân'ın bir i'câz veçhesi olarak kabul etmiştir.

Bir iddiayı ispat etmenin en güzel yolu örnek göstermek olduğuna göre bu konuda bir kaç örnek vermek zarurietini bulunmaktadır. Kur'ân kâfirlerin Cehenneme sevk edildiklerini hikâye ederken şöyle demektedir:

وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُوهَا فَتَحَتْ أَبْوَابُهَا ...

Ayette cehennemliklerin cehenneme vardıklarındaki durumu tasvir ederken *فَتَحَتْ أَبْوَابُهَا* ifadesini kullanmaktadır. Hâlbuki cennetliklerin sevk edildiklerini hikâye ederken ise

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَىٰ الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُوهَا وَفَتِحَتْ أَبْوَابُهَا ...

demekte ve aynı ifade formuyla ancak sadece *وَفَتِحَتْ* ifadesine / *vav* ilave ederek *وَفَتِحَتْ* şeklinde bunu ifade etmektedir. Vavla birlikte olan bu kullanım hal cümlesi olacağı için cennetlikler cennete vardıklarında onun kapılarını açık bir şekilde bulacaklarını anlıyoruz. Bununla da kâfirlerin kapılara gelip zillet içerisinde bekleyişlerini, cennet ehlinin ise kapılara geldiklerinde cennet kapılarının kendileri için sonuna kadar açık ve onurlu misafirler gibi bu kapılarda karşılandıklarını, bekleme sıkıntısını çekmediklerini ortaya koymaktadır. Nitekim peşine gelen ayette cennet bekçisinin, "*Selam size güzel insanlar buyrun ebedi yurdunuz olan cennetlere*" demesi bir şölen yerini ve saygıyla misafir ağırlayan garsonlarını, cehennem bekçisinin ise içlerinden bu güne karşılaçakları anlatan resullerin

gelmedi mi? diye sorup “*haydi ebedi kalmak üzere girin cehenneme!*” diye söylemesi bir zindanı ve zindancı başının mahkumları azarlamasını anımsatmaktadır. İfadelerin böyle bir arkaplanı harekete getirmesi, terğib ve terhîb açısından hayli etkin olduğunu kabul etmek lazımdır. Kur’ân cennetliklerle ilgili cümle içinde bu şekildeki “*Vav*”ı kullanmakla hele günümüzde daha da geniş çağrışıma, ufka tekabül eden bir bilinçaltını harekete getirmesi tefsire geniş alan açacağı ve bu hususta çok şey söylemeye zemin hazırlayacağı şüphesizdir.

Zamahşerî (Zamahşerî, 1987, 2: 283) şu ayetteki
 إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمَوْلَاةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ
 وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ
 فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

kendilerine sadaka verilecek kişilerden ilk dört sınıf ifade edilirken birlikte kullanılan *ل* / *Lâm*’dan son dört sınıf ifade edilirken *فِي* / *Fî* ye neden dönüldüğü hususunda şöyle demektedir. *Fî* zarf olduğundan kapsayıcılık ifade eder (Çünkü bir şeyin içinde demek o şeyin içinde bulunduğu diğer şey tarafından sarılmış olduğunu ifade eder). Bundan dolayı *Fî* ile birlikte ifade edilen son dört zümrenin kendilerinden önce dile getirilen kişilerden daha fazla sadakaya muhtaç olduklarını ifade eder. Çünkü boyunduruk altında olanlar bu sadakayla esaretten, borçlular borçtan kurtulur. Gaziler ve hac yolunda mahsur kalanlar da hem fakir kalmış hemde ibadet fiilini işliyorlar. Aynı şekilde yolda kalanlar da hem fakir kalmış hem de ev ve mallarından ayrı düşmüşlerdir. *Fî*’nin son iki ifade de, *yani Allah yolunda olanlar ve yolda kalmış olanlarda* tekrarı da bunların daha fazla fakir olan bu zümre içinde en fakir olanlar olduklarını ve bunların boyunduruk altında olanlardan ve borçlulardan fazla tercih edilmesini sağlamak içindir der.

Kur’ân belagatıyla ilgili yazılan eski kitaplar genellikle Kur’ân’ın bu yönü üzerinde durmuş, Kur’ân’ın çok teknik ifadeler kullandığını ve az sözle çok anlam ifade ettiği üzerinde analizde bulunmuşlardır. Mesela Rummanî (Ö. 384/994), Kur’ân’da vaki olan ibarelerin beyan çeşitlerinin en doğrusu ve en güzeli olduğunu ifade ederek bazı lügat ehli mütehasısların (filologların) zaaf olarak gösterdikleri, “**فَأَكَلَهُ** / *Kurt onu yedi*” (12/Yûsuf, 17) sözü hakkında şunu demektedir. Onlar, burada yırtıcı olan hayvanların avlanmasında edebi (fasih) bir ifade olarak “*iftiras / avlanma*”nın kullanılmasının daha uygun olacağını söylemektedirler. Örneğin, “*İfteresehu’z’ibu / Yırtıcı onu avladı*”. Ancak iftirasın aslı “*Boyundan boğmaktır*”. Nitekim yırtıcıların hepsi böyle avlanırlar. Fakat buna rağmen Kurân’da “*ekl / yeme*” ifadesini kullananlar (yani Yûsuf’un kardeşleri), kurtun Yûsufu yiyip, ondan geriye bir şey bırakmadığını söylemek istiyorlar. Çünkü

onlar, babalarının söylediklerinin doğruluğuna delil olmak üzere Yusuf'tan arta kalan bir şeyleri isteyeceğinden korkuyorlar. Bundan dolayı "ekl / yeme" ifadesini kullanıyorlar ki kurdun Yûsuf'u tamamen yediğini ve artan bir şey bırakmadığı anlamını ön plana çıkartsınlar ve böylece babalarının kendilerinden bu konuda delil sadedinde bir şey istemesi durumunda mazur olduklarını ortaya koysunlar. Hâlbuki "İftiras" ifadesi bu anlamı vermiyor. Çünkü iftiras bir şeyi boğup güydesini geride bırakmayı ifade ettiğinden dolayı bu anlam sadece **فَأَكَلَهُ الذَّنْبُ** / Kurt onu yedi" ifadesinde vardır. Kaldı ki "Ekl" ifadesi kurt ve benzeri yırtıcı hayvanların avlanmasında daha da fazla kullanılmaktadır. Örneğin, Araplar,

اكل الذنب الشاة فما ترك منها تامورا

"Kurt koyunu ekl etti (yedi) ondan geriye bir şey brakmadı," derler. Bu realiteden dolayı Allah Resulü (sav) Ebu Leheb'in oğlu Utbe'yi (veya Uteybe'yi) dine davet ettiğinde (onun istihza etmesi üzerine), "Allah'ım köpeklerinden bir köpeği onun üzerine musallat et" diyerek bedduada bulunmuştur. Nihayet Utbe ticaret için bir grup insanla birlikte Şam'a giderken kafile bir yerde mola verdi. Ansızın bir aslan görüldü ve Utbe aslanla gözgöze gelince, "bu yırtıcı beni yiyecek" dedi. Bunu darken de ifadesinde "ekl" i kullandı ve gece olunca da ağaçların arasında gizlenen aslan sıçrayıp Utbe'nin üzerine çullanmış ve başını koparmıştır (Hattabî, ts, 41-42).

Kur'ân'daki ifadelerin bu şekilde teknik bir düzeyde kullanılması eskiler için Kur'ân'ın icazını ispat etmede hayli büyük bir malzeme oluşturmuş ve Kur'ân belagatıyla ilgili eserlerin ana teması Kur'ân'ın ifade tekniği, yani belagatı olmuştur.

2- Kur'ân'ın çok boyutlu dil kullanması ve iç insicamı:

Geleneksel olarak Kur'ân i'câzı üzerinde eser yazarlar makalenin başlarında ifade ettiğimiz gibi genellikle tikel olarak ayetlerin üzerinde durmuş, az sözden çok mana çıkarma yönüne gitmiş, ayetlerin Kur'ân'ın bütünselliğindeki konumuna, diğer ayetlerle ilişkisine bakmamışlardır. Hâlbuki ayetler Kur'ân bütünlüğü içerisindeki konumuna, birbirleri ile olan bağlantılarına bakılsa Kur'ân'ın i'câzdaki heybeti daha fazla ortaya çıkacağından şüphe yoktur. Nitekim Subhi Salih (Salih, ts, 313) de Mebâhis'de bu durumu vurgulayarak şöyle söylemektedir: "Kur'ân i'câzı konusunda ülemanın tasvir ve tabirde eşsiz Kur'ân üslubunun belagat yönlerinde İslamî yaşamda önemli konular tespit etmeleri yerindedir. Gerçekten ülema kapsamlı bir şekilde ilham verici ve teşekküre layık gayret ortaya koymuş, yorucu çalışmalar ifa etmişlerdir. Ancak onlar tikel olarak Kur'ân naslarını ele almış, onları Kur'ân'ın bütünselliğinden

tamamen koparmışlardır. Bunları sadece lafız ve anlam problemi etrafında bitmeyen kelamî münakaşalarla, güzelliğinin özelliğini yok eden cüzî ve analizci bir yaklaşımla ele almışlardır. Kelamî münakaşalar, onların nasları zevketme, belagat ve i'câz yerlerini algılamaya melekelerini ifsat etmiştir.”

Şimdi biz bu eksiklik ve kısır döngüye karşı Kur'ân'ın çok boyutlu dil kullanmasını ve bunun Kur'ân bütünlüğündeki konumunu görmeye çalışacağız. Birinci ayetimiz şu olsun:

وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

"Allah, dilediğine hesapsız rızık verir" (2/Bakara, 212, 3/Âl-i İmran, 37) ayeti,

1-Determinizmi reddedip Allah'ın iradesinin kâinata hâkim olduğunu ifade ediyor: Yeşâ'u (İstenç) ifadesi bunu ifade etmektedir. Nitekim irade ifadesi aynı şekilde İngiliz dilinde istenç anlamında "Will" ile ifade edilmektedir. Bunu destekleyen de "Rabbini dilediğini yapandır" (Hûd, 11/107) ayetidir.

2-Rızıkın Allah elinde olduğunu ifade eder: Bunu destekleyen ayet de "Sen, mülkü dilediğine verir ve mülkü dilediğinden alırsın" (Âl-i İmrân, 3/ 26)

3-Zenginlere, malın (zekât, sadaka gibi) hukukunu yerine getirmeleri hususunda bir uyarıyı içerir; Çünkü mala sahip olmak Allah'ın iradesinin bir sonucu ise bu, gerekli sorumluluklarını yerine getirmedikleri takdirde her an malın zenginlerin ellerinden alınabileceği imasını da içerir. Bunun delili de Kalem süresinde (68: 17-33) zekâtını vermeyen bahçe sahibinin sabah erkenden varınca bahçesinin kül olduğunu görmesidir. Kur'ân hikâyeleri prototype (kıyasî örnek) olduğuna göre malın hakkını vermeyen herkes aynı akibete uğrayabilir, onun için de Kur'ân'ın bu uyarısı sürmektedir.

4-Fakirlere ümit ilka eder. Çünkü mademki rızık Allah'ın elinde ise her an Allah fakirlere bir rızık kapısı açabilir. Bunun delili de yine Allah'ın "Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin" (Âl-i İmrân, 3/ 26) ayetidir.

5- "Hesapsız" ifadesinden, Talak suresindeki "Kim Allah'tan korkarsa (Allah) ona bir çıkış (yolu) yaratır ve onu hesap etmediği yerlerden rızıklandırır." (65/Talak, 2-3) ifadesinde dile getirildiği gibi hesap etmediği yerlerden kişiye rızıkları gönderebilir anlamını içerir.

6-"Hesapsız" ifadesinden Allah insana rızık vermeyi takdir edince bunun matematik hesabını alt-üst edebilecek bir boyutta olabileceğini de ifade eder.

Aynı şekilde ashab-ı meymene ve ashab-ı meşemeden sonra sabıklardan bahseden Vâkiâ 10-11 ayetlerindeki şu ifadelere bakalım:

وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ

“(Hayırlada) önde olanlar; (Rablerine de) yakın olanlardır”

1. *Ayet, imanda önde olanların Allah’a yakınlıkta da önde olduğunu ifade eder:* Nitekim Kur’ân’da, “Muhacir ve ensardan sabıklar (ilkler) ile onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur; onlar da O’ndan razıdırlar. Onlara, sonsuza kadar içlerinde kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Büyük bahtiyarlık işte budur”(Tevbe, 9/100) denilmiştir. Buna göre İslam’ın ilk dönemlerinde iman eden muhacirler ile Şecer-i Rıdvan altında Allah Resulüne (sav) iman eden Ensardan (Bey’atu'r-Rıdvan) ashabının derecesine sabıklar (ilkler) olduklarından kimse ulaşamaz. Aşere-i Mübeşşerenin tamamı ilk Müslüman olan muhacirlerdendir. Allah Ensardan ilk iman edenlerle ilgili olarak da “Ant olsun ki o ağacın altında sana biat eden müminlerden Allah razı olmuştur...”(Fetih, 48/18) demiştir. Bunları Ashabı Bedr takip eder. Bunları da Bedir harbinden sonra iman eden diğer Ashab takip eder. Yine sonraki Müslümanlar her ne kadar büyük hayır sahibi olsalar da ilk iman eden kuşak olduklarından ashabın derecesine kimse ulaşamaz. Ashabı da Tabiîler takip eder. Tabiîleri de Tebbe-i Tabiîler takip eder. Nitekim Allah Resulü (sav) şöyle demiştir: “İnsanların en hayırlıları benim asrımda yaşayanlardır. Sonra bunları takip edenlerdir.”⁴

Eski dinlerde de durum aynıdır. Mesela Hz. Musâ’ya iman eden ve Fravun’la pençeleşerek Kızıldenizi geçip çölde Musâ ile beraber olan Ashabı Tîh’in derecesine kimse ulaşamaz. Yine Hz. İsa’ya iman eden ve ilk müslümanlardan Havarilerin derecesine de sonradan iman edenlerden hiçbir kimse ulaşamaz.

2. *Ayet, sabıkların yüceliklerine vurgu yapar:* Çünkü önceki “Mâ ashabü'l-Meymene” ifadesi “Ashab-ı Meymeneye” haber olduğu gibi ikinci “Sabıkûn” ifadesi de bu birinci “Sabıkûn” ifadesinin haberi olur. Bu durumda kendisinden önceki “O ashab-ı yemin ama ne ashab-ı yemin” ifadesinde olduğu gibi bir istifhamî taaccübdür. Yani bu sabıklar öyle sabıklardır ki, sabık ifadesinden başka hiçbir niteleme onları niteleyemez, hiçbir beşeri ıstılah onların halini anlatmaya kâfi gelemeyiz, demektir.

3. *Te’kid ifade eder:* Aynı zamanda ikinci “Sabık” ifadesi birinci “Sabık” ifadesinin te’kidi de olur. Bu durum da anlam “o sabıklar ama ne sabıklardır” şeklinde kinayeli bir teaccübî (yani buradaki

⁴ Buharî, Rikâk , 7, 7:173; Tirmizî, Fiten 45 (2222); 4:501.

kineye bu ifade dışında onların bu durumu ifade edecek başka bir tabirin bulunmaması yüzündendir) şeklinde bir anlatım olur. Bunu diğer taaccübden ayıran şey, bunun bir vasfî niteleme yollu bir teaccüb olması, diğerinin ise bu vasfın anlatılamayacağını ifade eden bir teaccübdür. Yani bu sabıkların halleri öyle bir haldir ki üstünlük ve yüceliğin en uç noktasıdır. Öyle ki bunların hallerini anlatan birisi “*sabık*” ifadesinden başka onların vasfını niteleyecek daha üstün ve meramı anlatan başka bir kelime bulamaz, demektir (İbn Âşur, ts, 27: 287-291).

4. “*Sabık*”ın müteallıkının hafzedilmesi de (yani falan alanda ilerde olanlar demeyip ifadeyi mutlak bırakacak şekilde kullanmak) iki anlam içindir.

a. *Bu vasfî onlara lakap yapmak amaçlıdır.* Ebu Leheb ifadesinde olduğu gibi kim İslam’ın aleyhinde Ebu Leheb gibi ateşli çalışırsa (Ebu Leheb bir vasfî lakab olduğu için ve vasıflar da o vasfî taşıyan herkesi nitelediği gibi) o da bir Ebu Leheb olur. Bunun gibi *sabık* lakabına konu olan şahısların hepsi bu lakabın kapsamına girer ve kendisi de *sabık* olarak nitelenir.

b. *Umum içindir: Sabıkûnlar iyilerin yarıştığı her alanda önde olanları netelediğine göre de bunda iki anlam vardır:*

b.1. *Ayet, amelde önde olanların yani iyilikte çığır açanların Allah’a daha yakın olduğunu ifade eder:* Buna göre ayet bir iyilikte çığır açan, öncü olanlar, o iyilikte onlara imrenip peşinde gidenlerden derece bakımından daha üstün olduğunu ortaya koyar. Nitekim Allah Reslünün (sav), “*Kim İslam’da iyi bir çığır açarsa açtığı çığırın ecri ve kendisinden sonra, onunla (o çığır) amel edenlerin ecirleri, sevaplarından hiçbir şey eksilmeden ona yazılır. Kim de İslam’da kötü bir çığır açarsa, açtığı çığırın günahı ve kendisinden sonra onunla amel edenlerin günahları, günahlarından birşey eksilmeden ona yazılır*” demiştir (Müslim, İlim, 15; Zekat,69; Tirmizî, İlim, 15). Buna göre iyilik yolunda ilk çığır açanların, ona imrenip de o iyiliği yapanlardan daha önde oldukları ve ayrıca kendi peşlerinde gidenlerin yaptıklarından da onlara bir payın oldu anlaşılmalıdır.

b.2. *Ayet, iyiliklerde ön-ayak olanların Allah’a daha yakın olduğunu ifade eder:* Örneğin bir köyde iki ailenin arası yoksa birisi kalkıp o iki aileyi barıştırmak için köyün saygıdeğer insalarını toplarsa o bu insanlar arasında barışmaya ön-ayak olduğundan Kur’ân’ın bu ifadesine göre *sabık* olur ve onun hayrına ve derecesine diğerler ulaşamaz. Nitekim Kur’ân’da “*Kim güzel bir (işe) destek olursa, onun da o işten bir payı olur. Kim de kötü bir (işe) destek olursa, onun da o işten bir payı olur. Allah her şeyi gözetip karşılığını verir*”(Nisâ, 4/85) denilmektedir. Bir hadiste Allah Resulü de “*Kim bir iyiliğe (hüdaya)*

çağırırsa ona tabi olanın iyiliğinden bir benzeri onlardan herhangi bir şey eksilmeksizin ona da yazılır Kim bir kötülüğe çağırırsa ona tabi olanın günahının bir benzeri onlardan herhangi bir şey eksilmeksizin ona da yazılır” demiştir.⁵

5. Etimolojik Mübalagayı ifade eder: Kelimenin kökü “Sabk” den geldiğine göre ayrıca ifadede etimolojik bir mübalağa daha vardır: O da bu sığata sahip olanların iyilik yolunda gidenlerin arzuladıkları makamların en yücesindeki bir makama ulaşacaklarını ifade eder (İbn Aşur, ts, 27: 287-291).

6. Süper Latife (En Üstün) anlamını ifade eder: İkinci sabikûn ifadesindeki mübalağa Arapçada olmayan bir kipi yani süper latife gibi bir formu, “Allahu Ekber”de olduğu gibi Allah daha büyüktür şeklinde comparative (kıyas) değil de “Allah en büyüktür” şeklindeki bir mübalağayı ifade eder. Zira Sabikûn, “Mâ ashabü'l-meymene”deki” ifadeden daha üstün bir mübalağalıdır. “Mâ Ashabü'l-Meymene”deki anlam bu lafız dışındaki başka kelimelerle ifade edilirken buradaki “Sabikûn ” ifadesindeki mübalağayı ise bu ifadeden başka bir kelime tabir edemez. Yani ifade ettiğimiz gibi bu süper latife şeklinde bir form olur.

Şimdi de Kur’ân’daki çok boyutlu zamir kullanımına bakalım.

هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَّذْكُوراً

“İnsan üzerinden uzun bir süre geçti o anılmaya değer değildi” (İnsan, 76/1)

Ayette “o anılmaya değer değildi”, cümlesi hem İnsan’dan hal, hem de Hiyn’(zaman)ın sıfat cümlesi olur. Bunu, İnsan’dan hal cümlesi olarak kabul ettiğimiz takdirde cümledeki müstetir (gizli) “Hüve / O” zamiri “İnsan” ifadesine gider. Böyle kabul ettiğimiz takdirde “And olsun ki, biz insanı süzölmüş bir çamurdan yarattık”(Mü’minûn, 23/12) ayeti gereğince insanın henüz bu zaman diliminde insan denilecek mertebede bir varlık olmadığını, ancak varlık olma yolunda tabiatın süzölen ve değeri camit varlıklar seviyesinde herhangi bir kıymet-i harbiyesi olmayan bir varlık olduğu anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Kur’ân’da insan için iki farklı ifadenin kullanılmasının nedenini anlıyor ve bu aşamaya toprağın yüzeyinden yaratıldığı için onun beşer olma aşamasıdır, diyoruz. İnsan ise, kendisini fark eden yani “Ene / Ben”i olan sorumlu varlığı ifade etmektedir. Böylece beşerin insan olma vasfını, emaneti yüklenme liyakatını ancak ruh “Ene” ile kazandığını anlıyoruz. Nitekim insan yaratılışı ile ilgili “O ki yarattığı her şeyi güzel yaptı. İnsanı yaratmaya bir çamurdan başladı. Sonra onun neslini öz bayağı bir

⁵ Müslim, İlm 16 (2674), 3: 2060; Tirmizî, İlm 15 (2674), 4: 43.

sudan yarattı. Sonra onu şekillendirip ona ruhunu üfledi. Sizin için işitme, görme ve idrak duygularını yarattı. Ne kadar da az şükrediyorsunuz”(Secde, 32/7-9) ayetinde olduğu gibi iltifat üslubuna baktığımız zaman ona ruh üfürülmeden önceki ifadelerde gıyab sığısı (üçüncü tekil) ruh üfürüldükten sonra muhatap zamirinin kullanılması insanın, insan olma değerini ancak ruh'a, "Ene" ye sahip olmakla kazanacak olduğunu anlamaktayız.

Eğer "o anılmaya değer değildi" cümlesini *Hıyn'ın* (zamanın) sıfat cümlesi olarak kabul edersek, o zaman cümledeki müstetir (gizli) "Hüve / O" zamiri "Hıyn (Zaman)"a gider ve anlam, "Ene" sahibi insandan önce evrende geçen zamanın hiç bir önemi yoktu, insan doğduktan sonra zaman değer, varlık anlam kazandı şeklinde olur ve bir nevi insandan önce zamanın değersiz, kainatın anlamsız olduğu ifade eder. Çünkü kâinatı ve zamanı takdir, hem zamana değer veren hem de kâinata anlam yükleyen "Ene" sahibi insanla mümkün olmuştur. İnsan var olmakla Allah'ın yarattığı sanatı takdir ve tebci ederek "Mâşaallah!, Bârekallah!" diyerek evrene takdirkar bakışlarla bakmış, Allah'ın muhteşem sanatını takdir etmiş, zamanın değerini anlamıştır. Özellikle ayette zamirin merciinin böyle müphem bırakılmasıyla onun her iki ifadeye gitmesini sağlamak ve bütün bu anlam boyutlarına zihnin meyiletmesini temin etmek için olduğunu anlıyoruz.

3-Kur'ân'ın fonetik (Nazmının) i'cazı:

Kur'ân'ın ses ahengini çok hassas bir şekilde seçtiği, ifadelerini anlamını çağrıştıracak kipte kullandığı bir gerçektir. Bunun en bariz misali Kıyamet olayı ve cennetteki müminlerin hallerini anlatan paragraflardır. İssa Boullata (Boullata, 1988, 154), Kur'ân'da dile getirilen olay ve olguların içeriklerine uygun bir ses ahengini ortaya koyduğunu, Kıyamet olayı anlatılırken kalkale ve safır (ıslık) sıfatlı harfler gibi vurgulu ve tiz sesler, bir kaosun yaşandığını kişiye hissettirdiğini ifade etmektedir. Hâlbuki Kur'ân'da *terğib* bağlamında cennette verilecek olan ruhanî ve cismanî nimetlerin anlatımında insanı dinginliğe sevk eden bir üslubun anlatıma hâkim olduğu anlaşılır. Bu bağlamda cennette müminlerin eşleriyle birlikte mutluluk ve güzel bir yaşam içerisinde sonsuza kadar yaşayacaklarını anlatan ve bu yaşantıdan bazı pasajlar sunan ifadelerde insanı cezbeden ve transa (trance)/ vecde getiren bir ses ahengi hemen fark edilir.

Ancak Kur'ân ifadelerinin bu yönü, fonetiği tefsirlerde genellikle ihmal edilmiştir. Hâlbuki "Kur'ân" ifadesinin kendisi "Ğufrân" vezninde okumak anlamında قرأ / K-R-E den alınmış, fakat okunan şey anlamında kullanılan mehmûz bir mastar olup ezberden okumak

anlamındadır. Çünkü okuma-yazması olmayan Peygambere “oku” emrini elbette ezberden okumak anlamında anlamak lazımdır. Dolayısıyla okumanın tabii seyrine kendisini kaptıran bir karinin okumasında Kur’ân’ın bu etkisi bariz bir şekilde görülür: Cübeyr b. Mut’im’in bir anlık *Tûr* süresini işitmesi ve ondaki vurgular sebebiyle hidâyeti seçmesi Kur’ân’ın bu husustaki etkisinin delillerindedir.⁶ Utbe b. Rebiâ makalenin baş kısımlarında dile getirdiğimiz sözleri ona söyleten Hâ-Mîm ile başlayan Fussilet suresin başından Âd ve Semûd’un başına gelen felaketleri dile getiren 13. ayete kadar olan ayetler grubu olmuştur (Kurtubî, 1987, 1:52).

Zaten kendilerini derinden etkilediği, tatlılığına kapıldıklarından dolayı müşrikler gizliden gelip Kur’ân’ı dinliyorlardı. O güne kadar şahit olmadıkları Kur’ân ahengi, Arapların kulaklarına en güzel nağmeler şeklinde geliyor, gönül ve fikirlerinde parlak bir meşale gibi parlıyordu.

Habeşistan’a hicret eden Müslüman kafilesinin sözcüsü Cafer b. Ebu Talib’den Meryem süresini işittikleri zaman Habeş kralı Necaşî ve yanındaki rahipler Kur’ân ifadelerinin saflığını gökler gibi duru ve berrak, nur gibi etkileyici sözler olarak nitelendiriyordu (Rehnuma, h.1376, 369).

Kur’ân i’câzının en büyük yönlerinden birisi bize göre onun bu yönü yani fonetiğidir. Hud, 13. ayetin ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla Kur’ân’ın meydan okuduğu hususun özellikle bu yönü yani fonetek i’cazı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü “*Müftereyât / uydurma*” ifadesinden anlaşılan şey, uyduruk da olsa Kur’an derecesinde etki bırakan bir ifadeyi icat etme hususunda meydan okumayı ima eder. Elbette Kur’ân’ın, işitenler üzerinde etkili olan fonetiğinin rolü göz ardı edilemez. Bir iddianın en iyi ispatının örnek olduğunu daha önce de söylemiştik.

Gerçekten Arap dili bir yana, bütün dilleri baştan aşağı ararsanız Kur’ân’ın cehennemliklerin içeceklerinden bahsederken,

وَيُسْقَىٰ مِنْ مَّاءٍ صَدِيدٍ يَتَجَرَّعُهُ

ayetinde dile getirilen “*yetecerra’ahu*” (içerler) ifadesinden daha güzel ve etkili, içilen irinin tiksinti veren bir içecek olduğunu ifadeye yansıtın başka bir ifadeyi bulamazsınız. Tam bir istifra sesi!..Aynı

⁶Cübeyr b. Mut’im şöyle anlatmaktadır: “*Bedir esirlerini fidiye mukabili kurtarmak için görüşmeye (Medineye) gelmiştim. İkindiden sonra vardım. Yorgun olduğum için Mescid-i Şerif’de uzanıp yattım. Derken akşam namazı kılındı. Resulullah (sav)’ın Tûr Suresi’ni okuduğunu işince korku içinde kaldım. Sanki kalbim duracak gibi oldu, hemen azap incek diye zannettim Mescid’den çıkıncaya kadar Kur’ân’ı dinledim. İslâm muhabbetinin kalbime ilk girdiği gün odur.*” Geniş bilgi için bkz: Nizameddin, Hasan b. Muhammed (en-Nisaburî, 1996, 6: 194; Ebu Hayyan, 1983, 8:147)

şekilde cehennemliklerin cehenneme itilicekleri

يَوْمَ يُدْعَوْنَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعَاً

“Yevme yuda‘ûne’ ilâ nâr-i cehenneme da‘â” şeklinde ifade edilirken çıkan ‘ah ‘ah sesinden daha güzel ve etkili iteklemeyi çağrıştıran bir ifadeyi bulamazsınız. Yine Kur’ân’ın

وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأْتَمَّا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ

ifadesiyle inşaşsız bir insanın ruhsal halini, göğe yükseliyormuşçasına kalbinin sıkıştığı şeklinde tasvir ederken darlık kelimesi olan *Dayk*’ı sıfat-ı müşebbehe kipine sokarak *Dayyiken* şeklindeki telaffuzuyla dilin ağız boşluğunda yayılmasını sağlayarak kalbin göğüs boşluğunda sıkışması gibi dişleri kuvvetle tazyik ederek göğüs darlığını, onu çağrıştıracak şekilde telaffuza sığdırmaya çalıştığını hissediyoruz. Yine Kıyametteki hesap sahnesini dile geiren,

فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَؤُوا كِتَابِيهٖ اِنِّي ظَنَنْتُ اَنْيٓ مَلٰٓئِكًا حٰسِبِيهٖ

“Kitabı sağından verilen: ‘Alın kitabımı okuyun’ der. Çünkü ben hesabımla (bu şekilde) karşılaşacağımı sezmiştim,” (Hâkka, 69/ 19-20) ayetleri bu tarzdır. Hâkka suresinin başından beri bütün âyetlerin bitimi “ta” ile olmasına rağmen sadece “Kitabı sağından verilen: Alın kitabımı okuyun / Zaten ben hesabımla (bu şekilde) karşılaşacağımı sezmiştim ” (69/Hâkka, 19-24) anlamında olan “*Feemmâ men utiye kitabehu biyeminihi, feyekûlu hâumukreu kitabiyeh / Innî zanentu enni mülâkin hisâbiyeh*” şeklinde bu iki âyet “hâ-i sekte” ile bitmekte ve okunurken “*heh*” sesi çıkarılmaktadır. Halbuki bu kişinin hesaptan kurtulup da cennete girip nimetlere kavuştuktan sonraki hayatı hikaye edilirken de “*fehüve fî işetin râdiyetin-Fî cennetin âliyetin-Kutûfuhâ dâniyetün...*” şeklinde ayetlerin bitimi yine “tâ” ya dönmektedir. Bu şekilde hesabı anlatan âyetlerin “*heh- heh*” şeklinde ha-i sekte ile bitmesi, zor işler esnasında insanın çıkardığı doğal sesi ifadeye yansıtmakta ve kurtuluşa eren cennet ehlinin dahi kıyamette çetin bir hesaptan çıkmış da alında şıpır şıpır terler aka aka “Alın kitabımı okuyun / Zaten ben hesabımla (bu şekilde) karşılaşacağımı sezmiştim” şeklinde sevincini ifade ederken her bir ifadenin arasında nefes almak zorunda kaldığı ve “*heh... heh...*” şeklinde nefes nefese bu ifadeleri dile getirdiğini muhataba hissettirmektedir. Bu da, hasseten katkısı olsun diye Kur’ân’ın anlamı çağrıştıracak fonetiği kasıtlı kullandığını ortaya koymaktadır. O halde bu durum Kur’ândaki sektelerin (duruşların) dahi Kur’ân i’cazına katkısının olduğunu göstermektedir. Nitekim temas ettiğimiz gibi Kur’ân ifadesinin sesli okumanın / kıraat etmenin mastarı olduğunu ve bundan dolayı Kur’ân’ın heybetini, sesli okunurken ortaya koyduğunu unutmamak lazımdır.

Nitekim Kur'ân Hz. Musâ'nın annesinin oğlunu Firavun'un öldürme korkusundan bir sepet içerisinde nehre bırakmasını hikaye ederken,

أَنْ أَقْدُ فِيهِ فِي التَّابُوتِ فَأَقْدُ فِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُنْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ

"Enikzi-fihi-fi't-tâbuti-fakzi-fihi-fi'l-yemmi-feyulkihi'l-yemmu-bissahili" ifadelerinde tek heceli kesik ifadeleri seçmesiyle, onun ruh halini ifadeye yansıtmak istediği ortadadır. Bu ifadelerden Kur'ân'ın annenin ağlama ve hıçkırık seslerini okuyucuya duyurmak istediğini anlamaktayız. Böyle bir durum münafıkların kararsızlıklarını ifade eden şu ayette de görmek mümkündür:

مُذَبِّدِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لَا إِلَى هُوَ لَا إِلَى هُوَ لَا

"Onlar küfür ile iman bocalayıp dururlar. Ne bunlara (müminlere) ne de bunlara (kâfirlere bağlanırlar)" (Nisâ, 4/143). Bu ayette dört adet medd-i munfasıl, iki adet de medd-i muttasıl vardır. Bütün bunların tek bir nefeste okunması lazımdır. Buna ilaveten her kelimenin sonunda sesin alçaltılması, sonraki kelimedede de sesin yükseltilmesi lazımdır. Bunlar yapılırken sesteki yükseliş ve düşüşler münafiğin içsel dünyasındaki, kaosları ve yaşamındaki zikzakları hissetmek mümkündür (Tetik, 2001, 305).

Yine Yecüc ve Me'cüc'ün saldırılarını engellemek gayesi ile Sed yapan Zülkarneyn'in şu ifadelerinde de aynı durum söz konusudur. Zülkarneyn, Yecüc ve Mecüc'ün geçmemesi için bir sed yaptığını ve duvarına demir döktüğünü ifade etikten sonra bir tetimme cümlesi olarak,

فَمَا اسْتَطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا

söylemekte ve ifadede seddi aşamadılar derken *İstitaat* fiilinin *Ta*'sını düşürerek (yani tahfif ederek) eksik bir harfla *Istaû* şeklinde kullanıyor; böylece kelime telaffuz edilirken duvara tırmanan birisinin doğal olarak çıkardığı *uh, uh* sesini yansıtsın. Halbuki duvarda delik delmeyi ifade ederken de aynı fiilin yani *İstitaat* fiilinin *Ta*'sını kullanarak *Mes ta tau'* şeklinde bir telaffuz tercih edilmiş ve böylece ifade anlama uygun olarak murç ile duvara delik delirken çıkan *ta (k) ta(k) / ta(k ta(k))* sesini versin.

Bu iki farklı kullanım aynı şekilde Hz. Musa ve Hızır kıssasında kullanılmaktadır. Soru sormama hususunda Hz. Musa'dan sözlü teminat olarak arkadaşlık teklifini kabul eden Hızır'ın her seferinde *İstitaat* fiilinin nefy-i istikbal formuyla "*Len tastati'a* ile "*Sen benimle beraber bulunmaya sabredemezsin*" demesine ve Hz. Musa'nın da her seferinde ben sana soru sormam demesine rağmen yine de Hızır'a soru sorması meyanında kullanılmaktadır. Son seferinde verdiği teminata rağmen Musa yine soru sorunca, Hızır, kızarak "*Ben sana dememişmiydin sen benimle bulunmağa sabredemezsin?*" derken

istitaat fiilinden *Ta* düşerek *`Lem tasd`i* şekliyle kullanılmaktadır. Sanki Kur'ân'ın Hz. Hızır'ın Musâ peygamberin çok soru sormasına olan kızgınlığını ifadeye yansıtma istediğini ve kızan adamın kızgınlıktan dolayı harfleri şaşırması ve eksik telaffuzu gibi burada da Hz. Hızır'ın *Tâ* harfini yutarak bu kelimeyi telaffuz ettiğini nazara vermeye çalışıyor. Nasıl Kur'ân, "*Felemmâ sekate'l-Ġadabu an Musâ / Vaktaki Mus'â'dan Gadab susunca*" ifadesinde gadaba fâiliyet verirken Gadabın insan muhakemesini esir alıp düşünceyi işlevsiz bırakacağını ima ederken burada da ifadeyi bu şekilde eksik bırakmakla kızgınlığın dilde sekteye neden olduğunu nazara vermeye çalışıyor.

Yine Kur'ân'ın bilinçli bir şekilde fonetiği kullandığını Yahudilerin psikolojik realitelerinden bahsederken kullandığı şu ayetteki ifadelerden müşahede edebilmekteyiz:

وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقُّ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ

Kur'ân bu ayette Yahudilerin kaplarını taştan daha katı olduğunu realitede taşlar bile çatlayıp bağrından suların çıktığını ifade etmektedir. Kur'ân, ayette tazyikle taşın çatlayıp su çıkardığını anlatırken, aynı anlamı ifade etmesine rağmen "*yenşakku*" veyahut "*yeteşakkaku*" kiplerini değil de özellikle "*yeşşek'ka'ku*" kipini kullanarak taşların çatlayışlarını, su akışının bütün şakırtısını, takırtısını duyurmaya çalışıyor. Çünkü "*yeşşek'ka'ku*" ifadesi telaffuz edilirken, "*yeşşş*" ifadesi *fışşş*, *fışşş* sesiyle suyun fişirtisini, "*ka, kû*" da, suyun tazyikiyle ayırttığı taşların üst üste düşme ve kırılma sesi olan *kart-kurt*'u vermektedir.

Yine asi milletlerin başına gelen arzî afeti nitelerken

فَاتَ اللَّهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ

şeklinde Allah'ın binalarının temelinde gelip tavanların başlarına çöktüğünü "*feharrre aleyhimüssakfu*" telaffuzuyla ifade ederken çökme esnasındaki duvarın hırıltısını (*hrrrrr* şeklinde) okuyan ve dinleyenlere işittirir. Aynı şekilde Tevbe suresindeki

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ أَنْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَتَأْتَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ

"*Ey iman edenler! Ne oldunuz ki, size 'Allah Yolunda sefere çıkın' denilince, yere çakılıp ağırlaştınız...*" (Tevbe, 9/38). Yere çakılıp ağırlaştınız ifadesi olan "*Essâûkkaltüm*" ifadesi Kur'ân'ın en ağır kelimesidir. İfadenin aslı olan *Sakl* zaten ağırlık anlamında olup peşine telaffuz edilen medli ifade ağırlığını ikiye katlamıştır. Yani ifade telaffuzu ile Müslümanları, o kadar ağır davranan ve yerlerinden kalkmaya çalışan fakat buna güç yetiremeyip tekrar yere yığılan halsiz fertler şeklinde tasvir ediyor. Adeta haltercinin kaldırdığı ve zorlandığı bir halter gibi Müslüman nefisini kaldırmaya çalışıyor, çalışıyor fakat buna güç yetiremeyip pat diye yere düşüyor.

Görüldüğü gibi bu şekilde Kur'ân'ın anlattığı olaylarda anlatmak

istediği şeyin gerçeğini yansıtacak şekilde fonetiği kullanması gerçekten kayda değer ve i'câz boyutunda olduğunu kabul etmek lazımdır. İslam ulemasının dediği gibi "*Allah kitabından bir lafız yerinden oynatılsa, sonra onun yerine bir lafız konmaya çalışılsa bütün Arap dili baştan sona araştırılsa bile o lafızdan daha güzel bir lafız bulunamaz*" demeleri (Kurtubî, 1987, 1: 55; Hattabî, ts, 27; İbn Atiyye, 2001, 1:152) çok yerinde olan bir ifadedir.

Mustafa Sadık er-Rafiî, bazılarının fazlalık zannettikleri ve nahivcilerin de i'rabda zaîd dedikleri aşağıdaki Kur'ân ifadelerini analiz ederken şöyle demektedir:

فَلَمَّا أَن جَاءَ النَّبِيُّ أَلْقَاهُ عَلَىٰ وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا

Ayetteki (أَن) gibi ifadeleri basiret sahibi olmayan kişilerin nahivcilerin laflarından esinlenerek metinde bir fonksiyonlarının olmadığını zannetmeleri çok hatalıdır. Böyle düşünenler bu ziyadeliklerin Kur'ân'ın çizmiş olduğu tabloda birer renk olduğunu, bunların çıkarılması halinde ifadenin güzelliği ve çekiciliğinin kaybolacağını bilmezler.

Halbuki ayette Yusuf'un gömleğini müjdecî Yakub'a getirirken *ennnn* ifadesi ikisi arasındaki (mekandaki) uzaklığı tasvir etmektedir. Ancak bize göre sanki bu, *أَن جَاءَ* / "*ennn câââe*" olan fasıladaki *أَن* / *ennn* ifadesindeki *ن* / *nun*un gunnesi *ennnn* / *innn* şeklinde hasta iniltisine daha uygundur ve gözlerinin açılma ümidiyle Hz. Yakub'un stres ve ıstırap içinde beklediğini ima etmekte, peşindeki *câââe* de müjdecinin gelmesiyle *câââe'l-beşiru* / *âââ müjdecî geldi* şeklinde bir sevinç çığlığını ifadeye yansıtmaktadır. Nitekim Arapçada birisinin gelişi, *Kadime*, *Teâle*, *Vasale* vs. şeklinde ifade edilebilmesine hatta edebî metinlerde bu gibi ifadeler daha yoğun kullanılmasına rağmen *câââe'l-Beşiru* şeklinde *câââe*'nin Kur'ân tarafından tercih edilmesinden kasdedilen şeyin müjdecî esnasında insanların refleks olarak ortaya koydukları *âââ* sevinç çığlığını ifadeye yansıtmak olduğu anlaşılmaktadır.

Kur'ân'da zaid olduğu zannedilen her ifadenin durumu bunun gibidir. Kur'ân'da ziyadelik farz etmek veya bu anlamı çağrıştıracak bir ima ona (tenzih ederiz) bir noksanlık izafe etmektir. Kur'ân'da olan her bir harfin belagatte Kur'ân nazmını, onun delaletini veya tercihini yansıtan bir yönü vardır (Bkz. er-Rafiî, 2004; 184).

Bu konuda Kur'ân'ın diğer bir özelliği de hikâye ettiği varlık ve hayvanların doğal seslerini ifadeye yansıtmasıdır. Örneğin Hz. Musâ'nın asasının yılanı dönüştürmesini hikâye ettiğinde *فَلَمَّا رَأَاهَا تَهْتَزُّ* / "*tehtezzu*" ifadesiyle yılanın tıslıtısını Şeytan'ın vesvesesinden bahsederken de

أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ / مَلِكِ النَّاسِ / إِلَهِ النَّاسِ / مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ / الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ / مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ

"Birebbinnasi Melikinnasi İlahinnasi min Şerri'l-Vesvasi'l-Hannasi, mine'l-Cinneti ve'n-Nasi" şeklinde vesvesesindeki fısıltısını ifadeye yansıtmasıdır. Hatta yılanla ilgili ifadenin telaffuzuna bakılırsa bunun bir çingiraklı yılan olduğunu bile tahmin edebilmek mümkündür.

Aynı şekilde. Hz. Süleyman'ın mucizelerinden biri olan kuşdilini anlamasına bağlı olarak Hüdhüdün Sebe ülkesinden getirdiği haberi ona kuş sesiyle nakletmektedir:

وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنَبَأٍ

"Ben, sana Sebe(ülkesinden), bir haberle geldim"(Bkz. Neml, 27/22),

"Min sebein, bi nebein " demesi, kuşdilinden konuşuyor gibi "bip-bip"⁷ sesini çağrıştırmaktadır. Bundan dolayı Kur'an'da ses eksiksiz bir şekilde anlatılmak istenen şeyi zihinde çağrıştırmakta ve vermek istediği mesajı ruhta pekiştirmektedir. Kur'an'da sesin titreşim ve nağmesi ile birlikte anlam için özenle seçilmesi, onun insanları hidayete erdirmedeki emsalsiz gücünü, alt edilmez otoritesini ortaya koymaktadır.

4- Kur'an'ın Gaybî İhbarları: Kur'an-ı Kerim'in önceki ümmetlerden, onların dinlerinden, eski kitapların tasdik ettiği tarzda ihbarda bulunması Kur'an'ın i'câz vecihlerinden birisi olduğundan şüphe yoktur.

"Biz, bu Kur'an'ı vahyetmekle sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Sen o (Kur'an)dan önce (bunları) bilmeyenlerden idin,"(Yûsuf, 12/1-3)."(Ey Muhammed) bunlar sana vahyettiğimiz, görünmez âlemin haberlerindedir. Meryem'e hangisi kefil olacak diye kalemlerini atarlarken sen onların yanında değildin; çekiştikleri zaman da sen yanlarında değildin,"(Âl-i İmrân, 3/44).

Zaman zaman bu konularda (geçmiş ümmetler ve şahıslarla ilgili) Ehli Kitap, Peygamberi (sav) imtihan etmek için sorular soruyorlardı, o da onlara semavî kitapların tasdik edeceği tarzda geçmiş olayları anlatıyordu(Kurtubî, 1987, 1: 53). Hatta "(Ey Muhammed!) Musâ'ya o emri verdiğimiz zaman sen (vadinin) batı tarafında değildin. (o olayı) görenlerden de değildin" (Kasas, 28/4); "Bu gaybın

⁷ Arapçada "P" sesi olmadığından "P" sesi "B" ile ifade edilir. Örneğin Araplar Japonlara, Yahaniyyûn derler. Bundan dolayı ayet metnindeki ifade kuşların "Bip-Bip" sesine karşılıktır. Hatta Sebe ülkesinden haber getiren Hüd-Hüd ifadesi bile mors sesi gibi muhabere aletlerinin karakteristik sesini vermesi icad edilecek olan muhabere araçlarına kuvvetli bir işaret içerdiği söylenebilir. Çünkü Hüd-hüd bir sıfat isim olup karkara eden kuşların genel adıdır. Sıfatlar da ortaklık kabul ettiğinden dolayı bu tarz sıfatı olan, ses çıkaran her mahlûk ve alet bu isimle anılır.

haberlerindedir. Onu sana biz vahiy yoluyla bildiriyoruz. Onlar tuzak kurarak işlerine karar verdikleri zaman sen onların yayında değildin”(Yûsuf, 12/102) gibi ifadelerle Kur’ân Ehl-i Kitabın bilmediği olayları, olayların mahrem boyutunu, içyüzünü anlatıyor. Hz. İsa ve annesi, onların doğumunu, Hz. Musa ve annesi, Musâ’nın doğumu ve yaşamına ait bazı özel ayrıntıları veriyor ve Ehli Kitap da bundan hayrete düşüyordu (es-Sa’dî, 2008, 19).

Bunun gibi Peygamber ümmî olmakla birlikte getirdiği kitabın evren ve dünyanın oluşumunu, oluşum evrelerini anlatması, canlıların kökenleri ve yeryüzünde yayılmasını, insanlık tarihinin tespit edemediği birçok olay ve döneme ait bilgiler vermesi peygamberin nübüvvetinin doğruluğunu desteklemektedir. Geçmiş peygamberlerin ümmetleriyle olan hikâyelerini nakletmesi, evrende henüz ilmin tespit edemediği başka yaşam formatları ve varlıklarından bahsetmesi, insan ruhunun gizleri ve kanunlarını dile getirmesi onun bu kabilden olan ihbarlardandır.

Belki çok marjinal karşılanabilir ancak Kur’ân’ın hayret edilecek derecede muvafakatını bu bağlamda değerlendirmek lazımdır. Çok sefer nerede olduğunu bilmediğimiz bir ayeti Kur’ân’ı açtığımızda karşımızda görmemiz onun muvafakatıdır. Hz. Osman’ı öldürmeye gidenler onu Kur’ân okurken şehit ettikleri herkesin malumudur. Hz. Osman kendisini öldüreceklerini anlayınca elini uzatarak “*Allah’a kesem olsun ki bu el ilk Kur’ân yazanlardandır*” demiş ve buna rağmen onu şehit etmişlerdir. Hz. Osman’ın kanının Kur’ân’ın altıbin küsur ayetinde durumuna en uygun olabilecek olan Bakara suresininin 137. ayetinin “*Onlara karşı Allah sana kâfidir*” ifadesi üstüne akması tesadüf olmasa gerek. Kaynakların ifade ettiği kadarıyla Hz. Osman’ı öldürenlerin hepsi de kötü ölümlerle yaşamları son bulmuştur (ed-Dehlevî, ts, 2:13).

Kur’ân’ın geleceğe dair bazı ihbarlarda bulunduğu ve İslam ülemasının bunları bazen Kur’ân’ın işaretlerinden bazen de sarih ifadelerinden çıkardıkları da bir gerçektir (Âlusî, 1987, 1: 7-8; Zerkeşi, 1971, 104).

Ancak Kur’ân’ın açık ifadelerle birçok gelecekte meydana gelen olaylardan da bahsettiği bir gerçektir. Klasik kaynaklarımızda Kur’ân’ın gelecekle ilgili ihbarları konusunda dile getirilen olaylardan birisi Rûm suresininin 1-5 ayetleriyle alakalıdır. İlgili ayetlerde Ehl-i Kitap olan Rum (Roma) devletinin, siyasi, askeri ve ekonomik yönlerden kargaşa içerisinde ve parçalanma aşamasında, yapılan ilk savaşta harpte yenilmesine, Doğu Roma’nın Sasanilerin eline geçmesine ve çok ağır şartları kabul etmesine rağmen yakın bir tarihte

Sasanîlere galip gelecekleri ve müminlerin de o gün sevinecekleri ifade edilmektedir.(Rum, 30/1-5).

Olayla ilgili kaynaklarda şu anlatılmaktadır: Allah Resulü (sav) hicret etmeden önce Mekke'de müşrikler Müslümanlarla mücadele ediyorlardı. Müşrikler, Müslümanlara "Gördüğünüz gibi Rum Ehl-i Kitaptan'dır; Mecusiler onları mağlup ettiler; Şimdi siz peygamberinize indirilen kitap sayesinde bize galebe edeceğinizi iddia ediyorsunuz; kardeşlerimiz olan Farşlıların Rumları yendikleri gibi bizimle harp ederseniz biz de sizi yeneceğiz" diyorlardı (Vahidî, 1998, 288; Suyutî, ts, 223; el-Hâzin, ts, 3:428). Olayla ilgili ayetler inince Hz. Ebu Bekr Rumların üç sene içerisinde Farşlıları yeneceği hususunda Ümeyye b. Halef'le on deve üzerine iddialaştı. Ebu Bekr durumu Allah Resulüne (sav) anlatınca O "(Ayetteki Bid'g-) Neyf üçten dokuz kadar sayıyı ifade ediyor bundan dolayı sure ve miktarı artır" dedi. O zaman daha kumar (dolaysıyla bahsin) haram olduğuna dair ayet inmemişti. Ebu Bekr süreyi dokuz, miktarı da yüz deveye çıkardı. Ayetin işaret ettiği olay nüzûlden yaklaşık yedi sene sonra, Rûm imparatoru Herakleios'(Heraclius)un II Hüsrev komutasındaki Sasani ordusunu 627'de Ninova'da yenilgiye uğratmasıyla gerçekleştiğinde (Demirkent, 1988, 17: 21; el-Hazin, ts, 3: 428) Ebu Bekir, Ümeyye'den yüz deveyi aldı. Allah Resulü, Ebu Bekr'e bu develeri tasadduk et dedi. Bunun üzerine Ebu Bekr Ümeyye'den aldığı develeri Mekke'nin fakirlerine taasadduk etti. Yine,

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُخْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ

"İnkâr edenlere söyle: Çok yakın bir zamanda yenileceksiniz ve cehenneme sürüleceksiniz. Orası ne kötü bir dölsektir!" (Âl-i İmrân, 3/12) ayeti de Kur'ân'ın bu tarz gaybî ihbarlardandı. Bir rivayete göre Bedir Harbinden önce bu ayet inince Allah Resulü (sav) savaşta müşriklerin yenileceğini ve cehenneme gireceklerini söylemiştir (el-Hazin, ts, 1: 64; Kur'ân Yolu, 2014; 1: 512). Allah Resulü (sav) ashaba Enfal, 7 ayetiyle Allah'ın zafer vaad ettiğini hatırlatıp, daha savaş başlamadan önce bu savaşta müşriklerin ileri gelenlerinden kimlerin öldürüleceğini ve ölecekleri yerleri taker teker haber vermiştir (Miras, 1985, 10: 144; Kur'ân Yolu, 2014;1: 512).

Yine Medine'ye hicret edince güvene kavuşacaklarını ümit ederken, her taraftan düşmanların Müslümanlara saldırıya geçtiği, zaman zaman korkuların hançerelere dayandığı en ümitsiz bir sırada Allah onlara bu korkulardan sonra emniyete ereceklerini, dinlerinin kökleşeceğini ve onların yeryüzüne hakim olacaklarının vadini şu ayette vermişti:

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

"Allah sizden, inanıp iyi işler yapan (bazı)lara va'detti; onlardan öncekileri nasıl hükümler kıldıysa, onları da yeryüzünde hükümler kılacak ve kendileri için seçip beğendiği dinlerini kendilerine sağlamlaştıracak ve korkuların ardından kendilerini (tam) bir güvene erdirecektir. Onlar hep bana kulluk ederler ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar. Ama kim(ler) bundan sonra da nankörlük ederse işte onlar; yoldan çıkanlardır." (Nur, 24/55)

Müfessirlerin beyanına bakılırsa Allah Resulü (sav) ve Müslümanlar Mekke'de on sene korkarak kalmışlardı; Medine'ye hicret emrini alınca emniyete kavuşacaklarını ümit etmişlerdi. Ama nerede emniyet! Silahların gölgesinde sabahlıyor, silahsız gezemiyorlardı. İçlerinden bir müslüman Allah Resulüne (sav), "Emniyet içinde olabileceğimiz, silahsız sabahlayacağı günleri görecek miyiz?" dediği ve Allah Resulü'nün (sav) de, "Çok az bir zaman içinde emniyete kavuşacaksınız. Hatta içinizden birisi büyük topluluklar içinde bağdaş kurarak oturacak, yanında da demir (yani kılıç) olmayacaktır" dediği bir esnada bu ayet inmişti (Vahidî, ts, 282). Fahreddin er-Razî ve ed-Dehlevî ((er-Razî, ts, 8: 413; ed-Dehlevî, 2009, 53-55) gibi bazı İslam alimleri ayette

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ

ifadesinde tebîz / ba'diyet anlamında olan "min" yani "içinizden" ifadesinden hareketle bu ayetin özellikle Peygamber zamanındaki müslümanları kastederek aralarından bazılarının halifelik makamına geçeceklerini ifade etmektedir. Çünkü *Istihlaf* ifadesi halife tayin etmek olduğundan dolayı ayetin anlamı "Allah içinizden iman eden bazılarını hilafet makamına geçiremeyi vaat etmektedir," demektir. Özellikle bundan amaç da hilafet misyonunu gerçek anlamda temsil eden Hulefâ-i Raşidîn'in Allah Resulü'nün (sav) sonra hilafet makamına geçeceği gerçeğini dile getirmektir. Dehlevî (ed-Dehlevî, 2009, 53-55), Muaviye ve ondan sonraki halifelerin bu ifadenin kapsamına girmediğini söylemektedir. Çünkü ayet nazil olduğunda Muaviye müslüman olmamış ve dolayısıyla o ve ondan sonraki halifeler bu ifadede kastedilmemiştir. Ayetin ait olduğu Nûr suresinin parça parça Hudeybiye anlaşmasından evvel nazil olmasını ve Muaviyenin Mekkenin fethinden sonra iman ettiğini göz önüne aldığımızda ayetin öncelikle nazil olduğu zamandaki müslümanlara hitap ettiğini ve bu hitaptan da kastın Peygamberden (sav) sonra hilafet makamına gelen Hulefâ-ı Reşidîn olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ilk olarak ayetin bu anlama işaret ettiğini Hz. Ali anlamış ve

kendisinden önceki üç büyük halifeyi ima ettiğini ifade etmiştir. Hz. Ömeri'nin Farslılarla savaşmaya göndereceği orduya iştirak edip etmeme hususunda Hz. Ali ile müşavere etmesi anında da o bunu vurgulamıştır. Ona savaşın kazanılmasının çokluk ve azlıkla alakasının olmadığını, bunun Allah'ın desteklediği dini ve ordusu olduğunu bundan dolayı da ordunun takdir edilen yere varacağını, hakim olacağı yerleri ele geçireceğini ve (bu ayeti okuyarak) Allah'ın vadinin gerçekleştirmesini beklediğini söylemiştir. Nitekim gerçek anlamda Peygamberden sonra onun halifeleri de dört büyük halife olmuş ve hakiki anlamıyla ona haleflik etmişlerdir. Müslümanlarca da *Halifet-u Resulillah* olarak kendilerine hitap edilmiş, dinin istikrarı ve büyük fütuhatlar bunların zamanında gerçekleşmiştir (ed-Dehlevî, 2009, 53-55). Vahyin ilk muhattapları ashab olduğuna göre burada ilk etapta "sizden" ifadesinden onların kastedildiğini söylemek mümkündür.

Günümüz ile ilgili Kur'an ihbarlarına gelince örneğin aşağıdaki ayet (kara, deniz ve hava) ulaşım vasıtalarında birçok aracın insanlığın hizmetine gireceğini açık bir tarzda söylemektedir.

وَالْخَيْلِ وَالْبِغَالِ وَالْحَمِيرِ لَتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

"Binmeniz ve süs için atları, katırları ve merkepleri (yarattı) ve daha sizin binmediğiniz nice şeyler yaratmaktadır." (16/ Nahl, 8)

Çünkü **وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ** *İlaha sizin bilmediğiniz nice şeyler yaratmaktadır,* ifadesi *muzari* kipi olduğu için hem hal hem gelecek formudur. Bundan dolayı ayet bu ifade ile hale ilaveten daha bilinmeyen birçok binek vasıtasının gelecekte insanlığın hizmetine sunulacağını ifade etmektedir. Günümüzde ulaşım araçlarındaki baş döndürücü gelişimini dikkati nazara aldığımızda ayetin özellikle bulunduğumuz çağı ve ilerisini kastettiğini anlıyoruz.

Şu ayet neredeyse günümüz tabiat felaketlerinin nedenine parmak basmaktadır:

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

"İnsanların elleriyle kazandıkları yüzünden, karada ve denizde fesat (bozulma) çıktı. Belki dönerler diye, (Allah) onlara, yaptıklarının bir kısmını tattırıyor;" (30/Rûm, 41). Şehirleri ve yerleşim yerlerini yıkan, istila edip yerle bir eden seller ve buzul erimelerinin nedeninin karada ve denizde insanların kendi elleriyle yaptıkları fesat / bozulmanın (kirliliğin) neden olduğunu ve bunun bir cezası olarak bu olayların insanların başlarına geldiğini Kur'an açık bir şekilde ifade etmektedir. Demek ki ayet tabiata yapılan müdahalenin olumsuz neticesinin faturasının canlılar ve özellikle insanın ödeyeceğini ifade etmektedir. Nitekim Kur'an, "İslah olduktan sonra yeryüzünü ifsad

etmeyin (dengeyi bozmayın)"(A'râf,7/56) şeklinde tabiate müdahale yapılmasından sakındırmaktadır. Dehhak bu ayeti, "*Yeryüzünün tatlı sularına zarar vermeyiniz. Meyveli ağaçlarını kesmeyiniz*" şeklinde yorumlamıştır (Kurtubî, 1987, 7: 145). Hele günümüzde akarsu kaynaklarının fabrika artıkları kimyasallarla kirlenip, suda yaşayan canlıların kitleler halinde öldüğünü görmek Kur'ân'ın çok hayati bir soruna işaret ettiğini anlamış oluruz. O halde ayet bize tabii felaketlerin nedenini ilmin tespitinden önce söylüyor ve insanlık için evrensel tabii sirkülasyon kanununu mantığını tespit ediyor.

Nihayet 1972 yılında Yemen'inin San'â şehrinde vuku bulan olay Kur'ân'ın bu tarz geleceğe dair gerçekleşen ihbarlarından. Yemen'in, San'â Ulu caminin çatı katında 1972 tarihinde bir selin yaptığı tahribattan sonra bulunan(Puin, 1996, 108-111),Hicri I asra ait Hicazî ve Kûfî yazılarıyla yazılmış birçok versiyonlar içeren Kur'ân sayfalarının yazıldığı parşömenlerin günümüzde tedavülde olan Kur'ân'la aynısı olması "*O zikri biz indirdik biz; ve onun koruyucusu da elbette biziz!*"(Hicr, 15/ 9) ayetinde ifade edildiği gibi Kur'ân'ın Allah tarafından indirilip korunduğunun bir kanıtı olmuştur. Bu varakların günümüze kadar Kur'ân'ın Allah tarafından korunduğunun kesin olarak ortaya koymasına rağmen G.R. Puin'in⁸ bunlarda bulunan bir kaç kelimedede olan müstensih (katip) hatalarını veya farklı kıraat vecini göz ardı ederek Kur'ân'ın değiştirildiği hükmüne varması önyargılı müsteşriklerin ne kadar art niyetli olduklarını ortaya koyması bakımından önemlidir.⁹ Hz. Ali'ye ait bir Kur'ân nushasının

⁸ Saarland Üniversitesinde öğretim üyesi olan bu şahıs, bir müddet San'â da bulunun belgelerin bakım ve onarımını yapan ekibin başında bulunmuştur.

⁹ Puin, *Observation*, 110; Puin bu makalesinde San'â parşömenlerinde gözlemlediğimiz kadarıyla Müslüman kraât otiriterlerinin ortaya koydukları resmi kıraâtlardan daha çok kıraâtın olduğunu tespit ettik demektir. Örneğin, Meryem suresinin "*لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لُعُؤًا*" (19/Meryem, 62) ayetinin orijinali "*لَا تَسْمَع*" dir. Bu ifade "*لَا يَسْمَعُونَ*" olması gerekirken sonradan "*لَا تَسْمَعُونَ*" şeklinde değiştirilmiştir; Yine Sebe, 49 ayeti "*فَإِذَا جَاءَ الْحَقُّ*" olması gerekirken biz bu ifadeyi "*فَإِذَا جَاءَ الْحَقُّ*" şeklinde yazıldığını görmekteyiz, demektir (Puin, *Observation*, s. 109). Puin bu şekilde demekle bu gün tedavülde bulunan Kur'ân'da bir değişimin olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Aslında bunların müstensih (kâtip) hatasından kaynaklı olması kuvvetle muhtemeldir. Zaten Meryem'e ait ayet ifadesinin konteksi bakıldığında bunun tevbe ederek, Allah'a iman eden ve yararlı işlerde bulunan müminlerin cenneteki hallerinin tavsiri bağlamında kullanılmasından dolayı bunun doğal olarak çoğul ve gıyab formunun ifade edilmesi zaruriyetini gözler önüne sermektedir. Yine Sebe, 49 ayetinin de konteksi içinde meçhul sığa olan *فَإِذَا* nin uygun olmadığı, bunun muhattap formunun emir sığası olan *فَإِذَا* ile ifadesinin daha uygun olduğu görülecektir. Çünkü bu ayetin öncesinde geçen dört ayetin de *فَإِذَا* ifadeleriyle başladığını ve doğal olarak bu ayet de onların bir devamı olduğunu gözler önüne sermektedir. Nitekim bu nushaların mikrofilimlerini alan ve üzerlerinde uzun süre çalışmış olan Dr. Tayyar Altukulaç Meryem suresine ait ifadenin "*لَا تَسْمَع*" şeklinde tekil formu olarak

da bunlar arasında bulunması, Kur'ân'da Hz. Ali ve Ehl-i Beytle ilgili bazı ayetler alınmamıştır şeklinde iddialarda bulunan müfrit şiiler ve bununların iddiasını esas alıp da Kur'ân'ın otantikliği ile ilgili şüphe sokmaya çalışan Richard Bell ve Montgomery Watt (Watt, ts, 50-51) gibi müsteşriklere yeterli cevap olmuştur. Yine burada bulunan parşömenlerin birbirlerinden ciddi sayılabilecek bir farklılık göstermemesi, peygamber ölümünde şok olup da "*Kim peygamber öldü derse kılıcımla başını keserim*" diyen Hz. Ömer gibi şaşkınlık içinde nasıl bir tavır alacaklarını bilemeyen ashaba Ebubekir'in Peygamberin öleceğine dair bazı ayetleri okuması esnasında sanki daha önce bu ayetleri işitmediklerini ifade eden ashab sözlerini (bkz. İbn S'ad, ts, 2: 267-268; İbn Hişâm,1992, Taberî, 1987, 4:19-21) esas alarak Kur'ân'a bazı şeyler sokulmuştur şeklinde şüphe ortaya atmaya çalışan Silvestry de Sacy ve Gustaw Weil gibi müsteşrikleri (Watt, ts, 51) susturmaya kafi bir refranstır.

Sonuç

Kur'ân'ın farklı bir kelim olduğu nazil olduğunda Araplar fark etmiş ve onların söz ustaları olan edipleri büyük gayret sarfetmelerine karşı ona bir nazire yapamamışlardır. Dâhilerin benzeri bir söz söyleyemediği bir kelamın ümmî olan birisinden sadır olması elbette garip bir durumdu. Zaten Kur'ân'ın Arapların alışık olmadığı bir garabet ve farklı üsluba ve kelim tekniğine sahip olması onların gözünde Kur'ân'ın gizemini daha da büyötmekteydi. Kur'ân i'câzı üzerinde yazılmış eski eserler genellikle Kur'ân'ın ifade tekniği

yazılmasının bir müstensih hatası olduğunu söylemektedir. O, bu hatanın o zaman fark edildiğini ve diğer nushalarda bunun tashihi cihetine gidildiğini fakat malesef tashih yapılırken kelimenin başındaki "yâ" ifadesine ait noktaların yanlışlık eseri olarak üstte konulduğunu, bundan dolayı ifadenin لا يَسْمَعُونَ olması gerekirken لا تَسْمَعُونَ şeklinde yazılmıştır; ya da bu nushanın yazıldığı dönem ve çevrede لا تَسْمَعُونَ kıraâtinin yaygın olması da ihtimal dahilindedir, demektedir (bkz. Altıkulaç, Hz. Al'ye Nisbet Edilen Mushaf-ı Şerif (San'â Nushası) için, 2011, 139)

Sebe suresindeki ayet ile ilgili olarak da Altıkulaç Puin'in iddialarına şöyle cevap vermektedir: "*Bu versiyonlarda قیل ifadesi Dr. Puin'e göre قیل olarak yazılmıştır. Söz konusu parşömen tarafımızdan incelenmiştir. Buna göre kelime onun dediği gibi قیل şeklinde yazılı değildir. Daha doğrusu için esası şöyledir: Dr. Puin zikretmiyor, ama ayetin yazımı sırasında katıp bu kelimeyi yazmayı unutmuş, kendisi veya onu farkeden bir başkası bu kelimeyi araya sıkıştırmıştır. Ancak ayet sonu olan bu yerde durak işareti olarak kullanılan noktaya benzer işaretlerin hepsi, üzerlerine sonradan yazılan bu kelime tarafından kapatılmadığı için ilk bakışta bu noktalarDr. Puin tarafından قیل nin noktaları gibi algılanmıştır. Kelime büyütülerek dikkatle incelendiğinde, kâf ile Lâm arasında yâ'ya ait bir dişin de bulunduğu görülecektir. kelime Dr. Puin'in dediği gibi dahi olsa böyle bir hatalı yazılıştan ve tashih işleminden hareketle Kur'ân'da değişim iddiasında bulunmak inandırıcı olmaktan uzaktır.*" (Altıkulaç, 2011, 140).

üzerinde odaklaşmış, onun ifadelerini gayet teknik olarak kullandığını ve az bir sözle çok anlam ihtiva ettiği konusunu irdelemeye çalışmışlardır. Ancak Kur'ân'ın bundan başka meziyetlerinin olduğu da bir gerçektir. Kur'ân ilahî bir kitap olmanın karakteristiklerinden birisi çok boyutlu bir dil kullanmış ve bu karakteristiği sayesinde müfessirlere geniş tefekkür sahası açarak asırlar boyunca üzerinde bir çok tefsir yazılmıştır.

Kur'ân'ın bir diğer hususu da hiç bir kitapta olamayacak derecede ifadelerinin içerdiği anlama uygun fonetik taşımasıdır. Kur'ân'ın Hud, 13 ayetinin delaletiyle meydan okumasından amacın daha çok onun nazmı (fonetiği) bakımdan olan i'câzı olduğu anlaşılmaktadır. Kur'ân'ın içerdiği anlama uygun bir kip ve ses ahengini kullanması, hem onu işitenler üzerinde derin etki bıraktığını hem de ilahî kitap olduğunun kuvvetli bir kanıtı olduğunu söyleyebiliriz. Buna ilaveten akla uygunluğu, ince anlamları içermesi, tarihin ve ilmin tespit edemediği evren ve insanın oluşum evreleri ve bunları vücuda getiren irade ve tecelliden bahsetmesi, insanlık tarihinin çok erken dönemlerine ait olayları dile getirmesi, gelecek bazı olayları ihbarda bulunup bunların da ihbar ettiği tarzda gerçekleşmesi vs. onun ilahî bir kaynaktan geldiğini desteklemektedir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel. (1992). *Müsned*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Altıkulaç, T. (2011). *Hız. Ali'ye Nisbet Edilen Mushaf-ı Şerif (San'a Nushası)*, İstanbul: IRCICA.
- Âlusî, Ş. (1987) *Ruhu'l-Meâni fî Tefsîri'l-Kur'âni'l Azîm ve Sebi'l-Mesânî*, Beyrut: Dârü İhyâ-i Tûrasi'l-Arabî.
- Asad, M. (Ts). *The Message of The Qur'ân*, the Grace of God at the Beinning of The fifteenth Century of The Hijrah Company.
- Boullata, İssa J. (Andrew R. ed.). (1988). *Approac to the History of the İnterpretation of the Qurân / The Rhetorical İnterpretation of the Qur'ân: İ'caz and Related Topic*, Oxford.
- Buharî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail.(1992). *Sahîh*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Cahiz, Ebu Bekr Muhammed b. et-Tayyîb. (1991) *İ'câzü'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü'l-Ciyl.
- Cahiz, Ebu Bekr, Muhammed b. et-Tayyîb. (1933). *Hücecü'n-Nübüvve /Resâilü'l-Cahiz* (haz. Hasan es-Sendubî), Kahire:
- Cerrahoğlu, İ. (1979). *Tefsir Usulü*, Ankara: Elif Ofset.
- Cürcanî, A.(ts). *Delâilü'l-İ'câz / Selâsu Resâil*, Mısır: Dârü'l-Ma'rife.
- Çiçek, H. (ts). *Müşkilü'l-Kur'âni Yeniden Değerlendirmek*, İstanbul: Beyan yayınları.

- Draz A. (2006). *En Mühim Mesaj Kur'ân* (Trc.Suat Yıldırım), İstanbul: Yeni Akademi yayınları.
- Dehlevî, Ş. V.(1987). *el-Fevzü'l-Kebir fî Usluli't-Tefsir*; Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslamiyye.
- Dehlevî, Ş. V. (2009). *Râidü'l-Ukâlâ ilâ Fehmi Esrâr-i Hilâfeti'l-Hülefâ*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Demirkent, I. (1998). *İslam Ansiklopedisi / Herakleios md*, İstanbul: TDVY.
- Doğrul, Ö. R. (1947). *Tanrı Buyruğu*, İstanbul.
- Ebu Hayyân el-Endülüsî, Muhammed b. Yusuf.(1983). *Bahrü'l-Muhît*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1983.
- Goldziher, I. (1971). *Muslim Studies*, London: George Allen and Unwin LTD.
- Hattabî, Ebu Süleyman Hamd b. Muhammed.(ts). *Kitabu Beyani l'câzi'l-Kur'ân / Selâsu Resâil fî l'câzi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife.
- Hazin, Alâeddin Ali b. Muhammed. (ts). *Tefsirü'l-Hâzin*, Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- İbn Âşur, M. T. (ts). *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*; Tunus: Dâru'Tunusiyye.
- İbn Atiyye, E. (2001). *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Beyrut: Dâru'l-Kitübi'l-İlmî.
- İbn Hacer A. (1992). *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahabe*, Beyrut: Dârü'l-Ciyl.
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdülmelik el-Meâfiri. (1992). *Siyretü'n-Nebeviyye*, Beyrut: Mektebeü'l-Asriyye.
- İbn İshak, Ebu Abdillâh Muhammed. (1981). *Sire (Thk. Muhammed Hamidullah)*, Konya.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. (ts). *el-Bidâye ve'n-Nihaye*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmi.
- İbn S'ad, Muhammed. (ts) *Tabâkâtü'l-Kübrâ*, Beyrut: Dâru Sadır.
- İbn Seyyidinnas b. Abdilhadi. (ts). *Uyunü'l-Eser fî Fünûni'l-Meğazi ve 'ş-Şemâil ve'Siyer*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife.
- İmadeddin H. (1992). *Kâllu ani'l-İslam*, Riyad: en-Nedvetü'l-Alemiyetu li'ş-Şebabi'l-İslamî.
- Karaman, H. vd. (2007). *Kur'ân Yolu*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh, Muhammed b. Ahmed. (1988). *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Kutub, S. (ts). *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü's-Şürûk.
- Miras, K. (1985). *Sahih-ı Buhari Muhtasarı Tecridi Sarih Tercümesi*, Ankara: DİBY.
- Muslim, Ebu'l-Huseyin, b. Haccac. (1992). *Sahih*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

- Nesefî, Ebû'l-Berekât, Abdullah b. Ahmed. (2013). *Medâriku 't-Tenzîl ve Deakâiku'-Te'vîl*, Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- Nisaburî, Nizameddin, Hasan b. Muhammed.(1996). *Ğarâbü'l-Kur'ân ve Reğâibü'l-Furkân*, Beyrut: Dârü'l-Kütubi'l-İlmî.
- Puin, Gerd R. (1996). *Observation on early Qur'ân manuscripts in San'a* /edited by Wild, Stefan, in *The Qur'an as text*, Leiden: E.J. Brill.
- Rağîb, İ. (ts). *Müfredat fî Ğaribi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü'l-Marife.
- Razî, F. (ts). *Tefsirü'l-Kebîr*, Beyrut: Dârü İnyâi Türesi'l-Arabî.
- Rafî'î, M. S. (2004). *I'cazü'l-Kur'ân ve Belâgatü'n-Nebeviyye*, Beyrut: Müessetü'l-Kitabi's-Sakafiyye.
- Rehnuma, Z. (h.1376). *Peyamber*, İran: İntişârâti Zevar.
- Suyutî, C.(1987). *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru İbn Kesîr,1987.
- Suyutî, C. (ts). *Esbabu'n-Nüzûl*, Beyrut: Dâru İbn Zeydûn.
- Şevkanî, Muhammed b. Ali. (1964). *Fethü'l-Kadîr*, Mısır: Mektebetü Mustafa el-Babi el-Halebi.
- Taberî, Ebu Ca'fer İbn Cerîr. (1987). *Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- Tetik, N. (2001). *Ses ve Anlam İlişkisi Bakımından Kur'ân ve Kırâat / Kur'ân ve Dil, Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 17-18 Mayıs 2001.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa. (1992). *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Vahidî, Ebû'l-Hüseyn Ali b.Ahmed. (1998). *Esbabu'n-Nüzûl*, Kahire: Dârü'l-Hadîs.
- Watt, M. (ts). *Bell's Introduction to the Qur'ân*, Edinburg: University Press.
- Yazır, M. H. (1979). *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul: Eser Neşriyet.
- Zamahşerî, Mahmûd b. Ömer. (1987). *el-Keşşâf an Hakâki Ğavâmidi't-Tenzîl*, Beyrut: Dârü'l-Kitabi'l-Arabî.
- Zerkanî, M. A. (2005). *Menahilü'l-İrfan fî Ulumi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife.
- Zerkeşî, B. (1971). *el-Burhân fî Ulumi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü'l-Kütubi'l-İlmiyye.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Sonbahar / Autumn
Sayı/Issue: 41 - Sayfa / Page: 309-338
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 03.07.2018 Kabul/Accepted: 19.08.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

**NAHİVCİLER ARASINDAKİ İHTİLAFLARIN GRAMER
KAVRAMLARINA YANSIMASI***

***REFLECTION OF CONTROVERSIES BETWEEN SYNTAX
SPECIALISTS (NAHIVERS) TO GRAMMAR CONCEPTS***

Öğr. Gör. Dr. Rıfat AKBAŞ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı
akbasakbasa.1988@hotmail.com

Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇIKAR

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı
sirinvan@hotmail.com

Öz

Arap grameri, teşekkül sürecinden bu yana sürekli olarak araştırma konusu yapılmış ve bu araştırmalar çerçevesinde olumlu ve olumsuz anlamda birçok eleştiriye de konu olmuştur. Basra ve Kûfe ekollerine mensup olan dilci ve gramericilerin bireysel yaklaşımları başta olmak üzere gramer alanında geliştirilen kuralların zorluğu, giriftliği ve herbir kuralın farklı ifade ve tanımlarla aktarılması bu eleştirilerin en bariz örneğini teşkil eder. Zamanla bir takım aklî ve dini akımların oluşturdukları ölçütlerin katı bir şekilde benimsenmesi ve Arap gramerinin geliştiği merkez dışına çıktıktan sonra bölgesel farklılıkların etkisiyle yeniden şekillenme sürecine girmesi de

* Bu makale, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı Dalı'nda yapılmış olan "Arap Gramerinde Kavram ve Terminoloji Sorunu" adlı Doktora Tezi'nden üretilmiştir.

özellikle gramer kavramlarını olumsuz etkilemiştir. Zira gramer konularının tasnifinde, tahlilinde ve fonksiyonel anlamda isimlendirilmesinde gramercilerin birbirlerinden farklı hareket noktalarını benimsemeleri, ortaya yöntem ile birlikte çözüm bekleyen bir kavram-terim sorununu da çıkartmıştır.

Bu açıdan makalede dilci ve gramerciler arasındaki ihtilafların sebepleriyle beraber söz konusu ihtilafların ne denli gramer kavramlarına yansıdığı hususu üzerinde durulmuş ve etrafında çok fazla görüş ayrılığı oluşmuş olan birtakım kavramlara da yer verilerek bir kavram-terim sorununun varlığına dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Grameri, Nahiv Kavramları, Nahiv Terimleri, Kavram Sorunu, Terim Sorunu.

Abstract

Arabic Grammar has been constantly a subject for researches and it also has been subjected to many criticisms positively and negatively within the frame of these researches.

The difficulty and intricacy of the rules developed in the field of grammar, different expressions and definitions, especially the individual approaches of the linguists and grammarians belonging to the schools of Basra and Kufe constitute the most obvious example of these criticisms.

The adoption of a set of criteria strictly by a number of mental and religious movements over time, and the fact that Arabic grammar evolved into a process of remodeling by the influence of regional differences after having moved out of the center affected the grammar concepts negatively. Because grammarians have adopted different points of motion with the respect to classification of grammar subjects analytically and in functional terms, a concept-term problem showed up due to this method.

In this respect, the controversies between linguists and grammarians have been emphasized by reflecting the grammar concepts with their reasons in this article. The attention to existence of concept-term problem has been drawn by mentioning some concepts which have been subject to different opinions.

Keywords: Arabic Grammar, Syntax (Nahiv) Concepts, Syntax (Nahiv) Terms, Concept Problem, Term Problem.

Giriş

Müslümanların tarihine ve kültürüne bakılırsa Arap kökenli olup olmaması fark etmeksizin bazı kesimlerin, adeta bu dine özgü bir dil üzerinde durdukları ayrıca dili çeşitli bakış açılarıyla çok geniş bir incelemenin konusu haline getirdikleri görülecektir. Günümüzde de tüm İslâm ülkelerinde özellikle Kur'ân-ı Kerim eksenli doğrudan inanç, ahlak ve hukuk ilkelerine yönelik faaliyetlerle beraber sarf, nahiv ve belagat gibi dilbilim ve gramer ilmi ile ilgili araştırma ve çalışmalar yoğun bir şekilde sürdürülmektedir.

Şüphesiz ki Müslümanların yapmış olduğu en önemli faaliyetlerin başında dilin standart bir düzene kavuşturulması ve gramer alanının kavramsallaştırılma çabası gelir. Genellikle betimsel bir tutum ile temel ilkeler ve kurallar bütününe yansıtan gramer kavramlarına yönelik çalışmaların çok fazla olması bir yandan zengin bir dilbilim mirasını gösteriyorken diğer yandan beraberinde bir takım sorunları da getirmiştir.

Zamanla çeşitli aklî ve dinî akımlardan etkilenip hem Arap gramer ilmini hem de bu ilim içinde dillendirilen kavram ve terimleri bu doğrultuda yorumlayan dilci ve gramercilerin ortaya çıkması söz konusu alandaki ihtilafları (çok tutarlı olmasa da) bir nedene bağlamıştır. Fakat bu akımların geliştirdikleri ölçütler doğrultusunda özellikle kavramlar bazında birbirlerini eleştirmeleri ve kaleme aldıkları eserlerini bu perspektifte yazmaları tepkiyle karşılanmıştır. Nitekim Ebû Osmân el-Mâzinî (ö: 249/863)'ye nahiv konularının zorluğu ve uzunluğu konusunda mektup yazarak neredeyse delireceklerini söyleyen bazı talebelerin serzenişleri ve bazı gramercilerin tutumlarını talebelerin baş belası olarak niteleyenlerin varlığı hususunda bilgiler mevcuttur. (es-Sîrâfî, 1374/1955: 60, 61; İbn Abdürabbih, 1404/1983: II, 316; Ebû't-Tayyib el-Lüğavî, 1375/1955: 3- 5).

Gramer alanında yeterli düzeyde bir birikime sahip olanların bu gibi ihtilafların üstesinden gelmesi kadar doğal bir şey olamaz. Öte yandan belli konular etrafında görülen ihtilafların çok yaygın bir şekilde her bilim dalı etrafında olduğu/olabileceği de inkâr edilebilecek bir durum değildir. Nitekim İbn Cinnî (ö: 392/1002), âlimler arasında var olan tartışma ve ihtilafların Arap toplumu içerisinde görülen tartışma ve ihtilaflardan daha yaygın olduğunu söylerken tam da buna işaret eder. (İbn Cinnî, 1371/1952: I, 168). Bu açıdan söz konusu alandaki sorunla karşı karşıya gelenler büyük ölçüde Arap gramerini yeni öğrenmeye çalışanlardır. Bunlar arasında yabancı olup Arap diliyle yeni tanışanlar düşünüldüğünde ise var olan sorunun boyutu daha iyi anlaşılacaktır.

1. Nahivciler Arasındaki İhtilafların Yansıdığı Gramer Kavramları

1.1. İsimlendirme Düzeyindeki İhtilaflar

İsimlendirme bazında Arap grameri alanıyla ilgili var olan veya oluşturulan birçok kavram hakkında bir ittifak oluşmamıştır. Bunun, dönemin talebelerine yönelik bir kolaylık sağlama veya yöresel olarak konuşulan dili göz önünde bulundurma gibi kabul edilebilir farklı nedenleri olabilir. Fakat dilci ve gramercilerin birbirlerine yönelttikleri

eleştirilerin düzeyine bakılırsa onların inat ve taassubiyetçi duygularla da hareket ettiği görülecektir. Nitekim Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ (ö: 209/824), Sîbeveyhi (ö: 180/796)'nin Arap asıllı olmadığı gerekçesiyle kitabında yer verdiği şiirlerin dikkate alınmaması gerektiğini söyler. Bazı Basralı ve Kûfeli gramercilerin birbirlerini deccâl olarak nitelendirmeleri de buna örnek olarak verilebilir. (Ebû't-Tayyib el-Lüğavî, 1375/1955: 76, 87; el-Hamevî, 1355/1936: XVI, 122, 123; el-Hatîb el-Bağdâdî, 1422/2001: XVI, 229).

Gramerciler tarafından farklı isimle dillendirilen kavramlar elbetteki fazladır. Bunlar arasında en fazla göze çarpanlar ise, atf (العطف), bedel (البدل), fiil (الفعل), mef'ûl (المفعول), ve zarf (الظرف) kavramlarıdır.

1.1.1. Atf Kavramı

Arapçada bir paragraftaki kelime ve cümlelerin aynı hüküm altında değerlendirilmesi gerektiğini gösteren bir takım harfler vardır ve bu harflere atf harfleri denir. Bu harflerden sonra bulunan kelime ve cümleler daha önce geçmiş olan kelime ve cümlelere i'râb, âmîl ve anlam bakımından hamledildiği için, "atfolunan" anlamına gelen *ma'tûf* (المعطوف); üzerlerine hamlin gerçekleştiği kelime ve cümleler de *ma'tûf aleyh* (المعطوف عليه) olarak adlandırılır. (Sîbeveyhi, 1402/1982: I, 246-248, 278, 298; 1408/1988: II, 31, 228; İbn Ya'îş, 1422/2001: II, 276-278).

Atfu'l-beyân (عطف البيان), atfu'n-nesak (عطف النسق) ve el-atf bi hurûf (العطف بحروف) şeklindeki başlıkların da kapsamı altında değerlendirildiği atf, "تابع مقصودٌ بالنسبة مع منبوعه *Metbû'uyla (kendisine belirli harflerle tâbî olduğu şeyle) beraber (cümledeki) nisbetten (ifade edilen hükümden) kastedilen bir tâbîdir (ikincil bir kelimedir).*" şeklinde tanımlanmıştır. (İbn Mâlik, 1428/2007: 135; İbnü'l-Hâcib, 1429/2008: 98; İbn Ya'îş, 1422/2001: II, 273, 276; el-Cürçânî, 1985: 156; Kaçar, 2012: 165, 166).

Sîbeveyhi, *el-atf* (العطف), *el-ma'tûf* (المعطوف) ve *el-madmûm* (المضموم) ifadelerini, Ebu'l-Abbâs el-Müberred (ö: 286/900) de bazen "*el-mahmûl* (المحمول) ifadesini bu anlamda kullanır. (Sîbeveyhi, 1402/1982: I, 246-248, 278, 298; 1408/1988: II, 31, 228; 1402/1982: III, 501). el-Müberred, 1414/1994: IV, 112).

Sîbeveyhi'nin bazen *eş-şerîk* (الشريك), *eş-şirke* (الشركة) ve *işrâk* (الإشراك) kavramlarını da kullandığı, atf harflerini de *hurûfu'l-işrâk* (حروف الإشراك) olarak nitelendirdiği görülür. (Sîbeveyhi, 140/1982: I, 441; III, 52; 1408/1988: II, 59, 378, 382). Ahfeş el-Avsat (ö: 215/830) da atf harfleri/حروف العطف ve atfedilen anlamındaki *el-ma'tûf* (المعطوف) ile üzerine atfolunan manasındaki *el-ma'tûf aleyh* (المعطوف عليه)

ifadelerini kullanır. (el-Ahfeş, 1411/1990: I, 19, 23, 25, 35, 67, 147, 152, 220, 260, 331). Bu isimlendirmeler olduğu gibi Müberred tarafından da dillendirilmiştir. (el-Müberred, 1415/1994: I, 148, 150, III, 279, IV, 151, 195). İbnü's-Serrâc ise söz konusu kavramı genelde *el-atf bi harf* العطف بحرف şeklinde ifade eder. (İbnü's-Serrâc, 1417/1996: II, 55, 57, 59, 60, 68, 76, 77, 79).

Küfeliler genellikle *atf'a en-nasak* (النسق) derler. (el-Ferrâ, 1403/1983: I, 75, Sa'leb, 1950, I, 60, II, 368; es-Suyûtî, 1418/1998: III, 155). Ancak Ferrâ'nın, Basralılara ait olan "atf" isimlendirmesiyle beraber *el-mardûd* (المردود), *er-radd* (الرد), *el-mukerrer* (المكرر) ve *et-takrîr* (التكرير) gibi isimlendirmeleri de kullandığı olmuştur. (el-Ferrâ, 1403/1982: I, 75, 235, 236, 248; II, 211, 237, 291, 292; III, 61).

Atf kavramının farklı adlandırılmasında daha çok Basra ve Kûfe ekollerinin karşılıklı yaklaşımları bulunmaktadır. Cümle içindeki insicam ve anlam uyumluluğunun da bu adlandırmalarda rol oynadığı söylenebilir.

1.1.2. Bedel Kavramı

Bedel, "Aşçı Ali geldi" cümlesinde görüldüğü gibi anlam olarak biraz kapalı olan ve kendisinden önceki bir ismin yerini de tutarak onun daha net bir şekilde anlaşılmasını sağlayan isme denir. Genelde, *متبوع بما نسب إلى المتبوع دونه*, "*Metbû'a (mubdel min olarak değerlendirilen kelimeye) nispet edilen şeyle (eylemle) kast olunan bir tâbî/ikincil kelimedir.*" şeklinde tanımlanmıştır. (el-Cürçânî, 1985: 34; el-Kefevî, 1419/1998: 231, 232).

Sîbeveyhi'nin, *يُبَدَّل مكان الاسم اسم آخر* "*Bir isim diğer bir isme bedel olur/olabilir.*" şeklindeki açıklamasından bedel kavramı anlaşılabilir gibi, *هذا باب المُبدل من المُبدل منه*, "*Bu, mübdel minh (olan öğeye), mübdelin (bedelin) geldiği (ve hükmünün açıklandığı) bâbtur.*" şeklindeki ifadesinden de anlaşılmaktadır. (Sîbeveyhi, 1402/1982: I, 150-152; 439). Sîbeveyhi, *فإن أردت أن تجعل مُضمراً بدلاً من مُضمّر*, "*Eğer bir zamiri (başka) bir zamire bedel yapmak istersen*" anlamına gelen ifadesinden sonra *رأيتك إياه* gibi örneklere yer vererek zamirlerin te'kidini de bedel olarak isimlendirir. (Sîbeveyhi. 1408/1988: II, 385). Bu kavramı Basralıların önemli temsilcilerinden sayılan Ahfeş el-Evsat, Ebu'l-Abbâs el-Müberred ve İbnü's-Serrâc (ö: 316/929)'ta doğrudan kullanır. (el-Ahfeş, 1411/1990: I-II, 16-32, 60, 75, 119, 144, 155, 195, 215; el-Müberred, 1415/1994: III, 271, IV, 211, 295-298, 399; İbnü's-Serrâc, 1417/1996: II, 46-49; III, 304, 305).

Küfeliler ise bedele *et-terceme* (الترجمة), *et-tekrîr* (التكرير), *el-mardûd* (المردود), *et-tefsîr* (التفسير), *el-civâr* (الجوار) ve *et-tebyîn* (التبيين) gibi birçok isim verirler. (el-Ferrâ, 1403/1983: I, 51, 168, 192, 193; II,

187; III, 279; Sa‘leb, 1950: I, 20; en-Nehhâs, 1405/1985: I, 307; İbn Akîl, 1400/1980a: II, 427; es-Sabbân, 1427/2006: III, 183; el-Eşmûnî, 1375/1955: II, 435; el-Velîdî, 2006: 84; el-Mahzûmî, 1377/1958: 310; el-Muhtar, 1411/1991: 211, 223, 228).

Tıpkı atıf kavramında olduğu gibi bedel kavramı için dillendirilen farklı isimlendirmelerin de ekol merkezli olduğu görülmektedir. Ayrıca bu isimlendirmelerin sadece muhalefet olsun şeklindeki bir yaklaşımın ürünü olduğu da açıktır.

1.1.3. Fiil Kavramı

Bu kavram mutlak manada bir eylemi yaptı-yapıyor anlamına gelen feale yef‘alu (فَعَلَ يَفْعَلُ) kalıbının fe‘l (فَعَلَ) şeklindeki masdardır ve özel isim olarak fi‘l (فِعْلٌ) biçiminde kullanılmaktadır. (İbn Manzûr, 1431/210: XIV, 43).

Fiil kavramı bünyesinde değerlendirilen kısımlar bazen farklı bir şekilde isimlendirilmeye çalışılmıştır. Örneğin mâzî fiili, *nass* (النَّصْنِ), *mümessil* (المَمْتَلِ) ve *râhin* (الرَّاهِنِ) gibi isimlerle de ifade edilmiştir. Zira eğer fiil hem lafz hem mana yönünden geçmiş zamanı kapsıyorsa *nass*, lâfzî mâzî kalıbı olmasına rağmen manası gelecek zamana yönelikse *mümessil*, anlamsal açıdan asla değişime uğramadan sadece bir durumun sürekliliğini belirtiyorsa da *râhin* olarak adlandırılmıştır. (İbnü’l-Müeddib, 1425/2004: 37).

Ayrıca mâzî fiili tamamen geçmiş zamanda gerçekleşmiş olduğu için *vâcib* (الوَاجِبِ) ve *ğâbir*¹ (الغَابِرِ), anlamsal olarak sürekli bir şekilde akıp gittiği için *â‘ir* (العَائِرِ), kendisinde etki bırakacak/âmel edecek harflerden yoksun olduğu için *mu‘arrâ* (المَعْرَى) şeklinde de isimlendirilmiştir. (İbnü’l-Müeddib, 1425/2004: 44, 45; el-Cürçânî, 1407/1987: 53). Müzâri fiilinin ise *müstakbel* (المُسْتَقْبَلِ), *nass* (النَّصْنِ), *mümessil* (المَمْتَلِ), *hâdir* (الْحَاضِرِ), *hâl* (الْحَالِ) ve *ellezî fi evâ‘ilihi ez-zevâidu’l-erba‘a* (الَّذِي فِي أَوَانِلِهِ الزَّوَانِدُ الْأَرْبَعِ) şeklinde isimlendirildiğine rastlanılmaktadır. (İbnü’l-Müeddib, 1425/2004: 46; el-Cürçânî, 1407/1987: 53; İbn Ya‘îş, 1393/1973: 37, 62; et-Teftâzânî, 1432/2011: 100; Yûhannâ Mirzâ, 1433/2012: II, 559).

Fiiller zaman bakımından bir isimlendirme ve tasnife tâbî tutulduğu gibi aşağıda verildiği şekliyle de bir takım taksimata tâbî tutulmuştur:

¹ Ğâbir kavramı ezdâddan yani aynı anda iki zıt şeyi birlikte ifade eden kelimelerdendir. Başka bir ifadeyle hem mâzî hem de müzâri fiili için kullanılabilir. (İbnü’l-Enbârî, 1407/1987: 129; el-Meydânî, 1299: 4; Yûhannâ Mirzâ, 1433/2012: I, 191).

1. Asli Harflerinde İlet Harflerinin Bulunup Bulunmaması Bakımından İsimlendirilme

Sahih (صحيح), sâlim (سالم), misâl (مثال), ecvef (أجوف), nâkıs (ناقص), lefif (لفيف) ve mu'tel (معتل), mu'telu'l-fâ (معتل الفاء), mu'telu'l-ayn (معتل العين), zü's-selâse (ذو الثلاثة), mu'telu'l-lâm (معتل اللام), zü'l-erba'a (ذو الأربعة), mu'telu'l-ayn ve'l-lâm (معتل العين واللام), lefifü'l-makrûn (لفيف المقرون), mu'telu'l-fâ ve'l-lâm (معتل الفاء واللام), lefifü'l-mefrûk (لفيف المفروق), mu'telu'l-fâ ve'l-ayn (معتل الفاء والعين), mu'telu'l-fâ ve'l-ayn ve'l-lâm (معتل الفاء والعين واللام) isimlendirmeleri gibi.

2. Fâillerinin Zikredilip Zikredilmemesi Açısından İsimlendirme

Malûm (معلوم), el-mebnî li'l-fâil (المبني للفاعل), meçhûl (مجهول), el-mebnî li'l-mef'ûl (للمفعول المبني), müsemma'l-fâil (مسمى الفاعل) ve gayr-ı müsemma'l-fâil (غير مسمى الفاعل) isimlendirmeleri gibi.

3. Kökünde Hemze Harfinin Bulunup Bulunmaması Bakımından İsimlendirilme

Mehmûz (مهموز), mehmûzu'l-fâ (مهموز الفاء), mehmûzu's-sadr (مهموز الصدر), mehmûzu'l-ayn (مهموز العين), mehmûzu'l-evsat (مهموز الأوسط), mehmûzu'l-lâm (مهموز اللام), mehmûzu'l-'icz (مهموز العجز) isimlendirmeleri gibi.

4. Cinsiyet ve Şahıs Bakımından İsimlendirilme

Müzekker (مذكر), müennes (مؤنث), gâib (غائب), gâibe (غائبة), muhatab (مخاطب), muhataba (مخاطبة) ve mütekellim (متكلم) isimlendirmeleri gibi.

5. Geçişli Olup Olmama Bakımından İsimlendirilme

Müteaddî (متعدّي), lâzımî (لازمي), kâsır (قاصر), vâsite (واسطة), nâkıs (ناقص), nuksân (نقصان), temâm (تمام), müessir (مؤثر) ve gayr-ı müessir (غير مؤثر) isimlendirmeleri gibi.

6. Kök Harflerinin Sayısı ve Kaç Ek Alıp Almadığı Bakımından İsimlendirilme

Sülâsî (ثلاثي), sülâsî mücerred (ثلاثي مجرد), sülâsî mezid (ثلاثي مزيد), rubâ'î (رباعي), rubâ'î mücerred (رباعي مجرد), rubâ'î mezid (رباعي مزيد), benâtü's-selâs (بنات الثلاث), benâtü'l-erba'a (بنات الأربعة), evlâdü's-selâs (أولاد الثلاث), evlâdü'l-arba'a (أولاد الأربعة), zevâtü'l-arb'a (ذوات الأربعة), zü'l-arba'a (ذو الأربعة), zü'l-hamse (ذو الخمسة) zü's-sitte (ذو الستة) ve münşa'ibe (منشعبة) isimlendirmeleri gibi.

7. Genel Kurala Uyup Uymama Bakımından İsimlendirilme

eş-şâz (الشاذ) ve eş-şâzü'l-masmû' (المسموع الشاذ) isimlendirmeleri gibi.

8. Anlam Bakımından İsimlendirilme

Müşterek (مشترك), hâs (خاص), mu'lem (معلم) ve sâzec (سازج) isimlendirmeleri gibi.

9. Lafz Bakımından İsimlendirilme

Müfred (مفرد) ve mürekkeb (مركب) isimlendirmeleri gibi.

10. Çekimli Olup Olmama Bakımından İsimlendirilme

Mutasarrıf (متصرف), gayr-ı mutasarrıf (غير متصرف), müştak (مشترك) ve câmid (جامد) isimlendirmeleri gibi.

11. Pekiştirme Bakımından İsimlendirilme

Müekked (مؤكد) ve gayr-ı müekked (غير المؤكد) isimlendirmeleri gibi.

12. Kök Harflerinin Benzer Olup Olmaması Bakımından İsimlendirilme

Müdâ'af (مضاعف), müdâ'afe (مضاعفة), id'âf (اضعاف), el-esamm (الأصم), el-mutâbek (المطابق) isimlendirmeleri gibi.

13. Sayı Olarak İsimlendirilme

Müfred (مفرد), tesniye (تثنية) ve cem' (جمع) isimlendirmeleri gibi.

14. Sürekli Kullanılış Bakımından İsimlendirilme

Memât (مماث) isimlendirmesi gibi. (Sibeveyhi, 1402/1982: III, 194, 211, 220, IV, 376; el-Müberred, 1415/1994: II, 105, 109, 122; İbnü's-Serrâc, 1417/1996: III, 113, 138, 149, ez-Zeccâcî, 1404/1984: 396; İbnü'l-Müeddîb, 1425/2004: 286, 360, 400; el-Fârâbî, 2003: I, 77; el-Fârisî, 1389/1969: II, 212-220; ez-Zemahşerî, 1425/2004: 243, 244, 257, 259, 264, 278, 285, el-Cürcânî, 1407/1987: 36, 44, 56, 57; İbnü'l-Ferhân, 1407/1987: I, 17; İbnü'l-Hâcib, 1415/1995: 17, 22, İbnü'l-Esîr, 1420/1999: I, 13; İbnü'l-Kabîsî, 1414/1993: 40, 41, 72, 81, 90; İbn Uşfûr, 1996: 115-123; el-Esterâbâdî, 1402/1982: I, 67-70, 113, 138; el-Endelûsî, 1402/1982: 106; 1419/1998: I, 67-112; İbn Ya'îş, 1393/1973: 37-89; es-Suyûtî, 1418/1998: III, 5-7, 13, 260- 270; et-Teftâzânî, 1432/2011: 75, 89, 138,139, 152, 154, 155, 165, 183,184, 204, 205, 211, 214, 216, 217; eş-Şenkîfî, 1424/2003:12, 49, 51; Ebû'l-Mekârim,

1428/2007: 53-150; el-Hamlâvî, 1999: 13-36; er-Rufâyi‘a, 1426/2006: 271-273; Ubâde, 1432/2011: 42).

Aktarılan bilgilere binaen fiilin kategorik olarak çok fazla kısımlara bölümlendirilmesinin nedeni bireysel yaklaşımlar ve kısmen de olsa dönemin talebelerine yönelik bir kolaylaştırma girişimi şeklinde özetlenebilir.

1.1.4. Mef‘ûl Kavramı

Mef‘ûl kavramı, çeşitli kısımları ve yönleriyle birlikte ilk dönemden beri herhangi bir anlam değişikliğine uğratılmadan gramerciler tarafından çok detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Örneğin Sîbeveyhi, mef‘ûl‘u, bazen *mef‘ûl bih* (المفعول به) bazen *mef‘ûl mutlak* (المفعول مطلق) bazen de *mef‘ûl fih* (المفعول فيه) çeşitlerini içine alacak şekilde genel kullanır. (Sîbeveyhi, 1402/1982: I, 34- 37). Nedensellik bildiren mef‘ûlu ele aldığı *mef‘ûl leh* (المفعول له) kavramını da kullanan Sîbeveyhi *mevku‘ leh* (الموقوف له) şeklinde bir kavramı da dillendirir. (Sîbeveyhi, 1402/1982: I, 367, 369). Birliktelik anlamı taşıyan mef‘ûlu aktardığında *mef‘ûl me‘a* (المفعول معه) kavramı ile beraber *mef‘ûl bih* (المفعول به) kavramına da yer verir. (Sîbeveyhi, 1402/1982: I, 297).

Sîbeveyhi “mef‘ûl mutlak” (المفعول مطلق) kavramını ifade etmek için *ismu‘l-hadesân* (اسم الحدثان), *fiil* (الفعل), *masdar* (المصدر) ve *te‘kid* (التوكيد) şeklinde bir takım farklı adlandırmaları da kullanır. (Sîbeveyhi, 1402/1982: I, 34, 231, 232, 378). Bu kavramın Kisâi tarafından *fiil* (الفعل), Ferrâ tarafından da *masdar* (المصدر) şeklinde kullanıldığı da olmuştur. (en-Nehhâs, 1405/1985: I, 201; el-Ferrâ, 1403/1983: II, 135).

Basra temsilcilerinden olan el-Müberred’in, herhangi bir cümle içinde mansûb olarak gelen öğelerin ya *mef‘ûl* (المفعول) ya da lafz ve mana itibarıyla *mef‘ûle benzeyen* (مشبه بالمفعول) şeklinde genel bir başlık altında değerlendirdiği ayrıca *masdar* (مصدر), *mef‘ûl bih* (المفعول به) ve *mef‘ûl fih* (المفعول فيه) kavramlarına ayrı bir parantez açtığı görülür. Müberred, *hâl* (الحال) kavramının da *mef‘ûl fih* olarak değerlendirilmesi gerektiği yönündeki görüşü de bir grup gramerciye atfeder. (el-Müberred, 1415/1994: IV, 166, 299, 300). İbnü’s-Serrâc ise çok açık bir şekilde mef‘ûllerin beş kısmı olduğunu belirterek bunların sırasıyla *mef‘ûl mutlak* (المفعول مطلق), *mef‘ûl bih* (المفعول به), *mef‘ûl fih* (المفعول فيه), *mef‘ûl leh* (المفعول له) ve *mef‘ûl me‘a* (المفعول معه) olduğunu belirtir. (İbnü’s-Serrâc, 1417/1996: I, 159).

Kûfeliler yukarıda aktarılan mef‘ûl çeşitlerinden sadece *mef‘ûl bih* (المفعول به) kavramını kullanırlar, diğerlerini de *mef‘ûle benzeyen* (مشبه بالمفعول) şeklindeki başlığın altında değerlendirirler. (el-Ezherî, 1421/2000: I, 490; es-Suyûtî, 1418/1998: II, 6; el-Mahzûmî,

1377/1958: 308, 309). Ferrâ da *mef'ûl bih* (المفعول به) kavramını bazen *mef'ûl bihâ* (مفعول بها) bazen de *شئى يقع عليه الفعل* “üzerine eylemin vuku bulunduğu şey” şeklinde açıklar. Ayrıca o, *mef'ûl leh* (المفعول له) kavramını *tefsîr* (التفسير), *mef'ûl fih* (المفعول فيه) kavramını *mahal* (المحل), *mef'ûl me'a* (المفعول معه) kavramını da *es-sarf* (الصرف) şeklinde ifade eder. Kisâî'nin de *mef'ûl fih* (المفعول فيه) kavramını *sıfat* (الصفة) olarak adlandırdığı kaydedilmektedir. (el-Ferrâ, 1403/1983: I, 17, 35, 73; II, 78, 89, 90; İbnü's-Serrâc, 1417/1996: I, 204; el-Ezherî, 1421/2000: I, 515; el-Velîdî, 2006: 26).

Ebû İshâk ez-Zeccâc (ö:311/923)'ın bazen *mef'ûl leh* (المفعول له) kavramını sarahaten kullandığı görülmekle beraber bazen *ma'na'l-mef'ûl leh* (معنى المفعول له) şeklinde bir ifadeyi kullandığı da görülür. (ez-Zeccâc, 1408/1988: I, 97, 279; el-Velîdî, 2006: 27, 28). Öte yandan *وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا أَلِيمَاتِنَا يَهْدُونَ* “Musa, kavminden, belirlediğimiz yere/bölgeye gitmek üzere yetmiş adam seçti.” (Araf, 7/155). ayeti üzerinden ilgili bazı eserlerde *mef'ûl minh* (المفعول منه) şeklinde bir kavramın Ebû Said es-es-Sîrâfî (ö: 368/979) tarafından dillendirildiğine yönelik rivayetler de bulunmaktadır. (İbn Hişâm, 2004:188; es-Suyûtî, 2007: III, 75, 76; el-Velîdî, 2006: 31).

Aslında *mef'ûl* kavramı hakkındaki sorun, *mef'ûlun* net bir şekilde sınıflarının belirlenmemiş olmasıyla birlikte bazı çeşitlerinin sonradan oluşturularak alakasız bir şekilde isimlendirilmesi şeklinde özetlenebilir.

1.1.5. Zarf Kavramı

Zarf kavramı Sîbeveyhi tarafından doğrudan kullanılmıştır. (Sîbeveyhi, 1402/1982: III, 289). O, *zarf-ı mekân* (الظرف المكان) ve *zarf-ı zaman* (الظرف الزمان) kavramlarına ise sadece işaret etmekle yetinmiştir. Sîbeveyhi bazen “bir an” anlamına gelen *hîn* (الحين) sözcüğüyle beraber *gayet* (الغاية), *mevkû' fih* (موقع فيه) ve *mekeven fih* (مكون فيه) şeklindeki isimlendirmeleri de zarf karşılığında kullanır. (Sîbeveyhi, 1402/1982: I, 216-219, 222, 227, 403, 404; III, 286). Müberred ve ez-Zeccâcî (ö: 337/949) ise *zarf* la beraber genelde *mef'ûl fih* (المفعول فيه) ve *el-vi'â'* (الوعاء) ifadelerini kullanırlar. (el-Müberred, 1415/1994: IV, 139, 328-332; ez-Zeccâcî, 1404/1984: 316, 317).

Sîbeveyhi *zarf-ı zaman* anlamında *zurûfu'd-dehr* (ظروف الدهر) tamlamasını da kullanmakla birlikte *cârr* ve *meçrûru* (الجار والمجرور) zarf olarak değerlendirip *müstakar* (الظرف المستقر) ve *lağv* (الظرف اللغو) nitelemelerine de işaret eder. (Sîbeveyhi, 1402/1982: I, 55, 56; 1408/1988: II, 52, 91). Diğer Basralı gramercilerin de aşağı yukarı bu yönde bir adlandırımına ve kavramlaştırmaya gittikleri görülmektedir. (el-Müberred, 1415/1994: II, 118, III, 176, 274, IV, 171, 302, 328, 329,

351, 406; el-Ahfeş, 1411/1990: 54, 92, 93, 171, 214, 223, 256, 350, 396, II, 429, 502, 570; İbnü's-Serrâc, 1417/1996: I, 190-200).

Kûfelilerin *zarf* kavramı yerine genellikle *mahal* (المحل), bazen de *sıfat* (الصفة) kavramını kullandıklarına rastlanır. (İbnü'l-Enbârî, 2002: 48). Arap gramer âlimi ve dilci Ebû Mansûr el-Ezherî (ö: 370/980), *zarf* kavramının Halil'e, *mahal* kavramının Kisâî'ye, *sıfat* kavramının ise Ferrâ'ya ait olduğunu söyler. (el-Ezherî, 1384/1964: XIV, 373).

Aslında *zarf* kavramı hakkında önemli dilci ve gramercilerin yaklaşım ve anlayışları daha fazla ön plana çıkar. Yine de bir önceki kavram gibi ekol ihtilaflarının yansıdığı bir kavram olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda verilen gramer kavramları hakkındaki farklı isimlendirmelerin oluşturduğu sorun kadar olmasa da bazen hiç kimsenin duymadığı bir kavramı kullanıp dikkatlerine üzerine çeken gramerciler de olmuştur. Örneğin Abdülkâhir el-Cürçânî de *el-mezîd* (المزيد) anlamını karşılamak için *el-ef'âlu'l-münşe'ibe* (الأفعال المنشعبة); baştan sona ve sondan başa doğru okunan sözcüklerin içerdiği harfleri karşılayan sözcükleri de (كلم ve ملك gibi) *el-kalbu'l-müstevî* (القلب المستوي) şeklinde isimlendirir. (el-Cürçânî, 1407/1987: 27, 44).

Keza İbn Feddâl el-Mücâşi'î istisnâ'ya (الإستثناء) *el-mef'ûl dûneh* (المفعول دونه); İbn Felâh el-Yemenî, *esma sitte* (الأسماء الستة) olarak bilinen isimleri *el-âhâd* (الأحاد); Şihâbüddîn el-Karâfî, *müstesnâ minh* (المستثنى منه) için *el-muhrec minh* (المخرج منه) ifadesini kullanır. (İbn Feddâl, 1406/1985: 175; İbn Felâh, 1404/1984: II, 262; el-Karrâfî, 1402/1982: 373).

Aktarılanlara binâen kısaca şunlar söylenebilir: Arap dil kurallarının oluşturulma sürecinden sonra gelişim ve tekâmül süreçleri boyunca bireysel ve kolektif yaklaşımlar çok fazla ön plana çıkmıştır. Özellikle ilmi birikimini Basra'dan aldıktan sonra Kûfe'de oldukça özgür bir şekilde hareket eden dilci ve gramercilerin oluşturdukları ilim meclisleri gelişigüzel fikri yaklaşımlarının önünü açtığı gibi zamanla bir taraftarlık anlayışın ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Nitekim Ebû Hatim es-Sicistânî (ö: 255/869)'nin ” *Basra bölgesi dışında kalan dilci ve gramerciler ancak kendilerine nispet edilmesi için bir kavramı oluşturur ve icat ederler. Örneğin onlar cerr kavramını hafd, zarf kavramını sıfat, cerr harflerini sıfat harfleri ve atf'ı da nesak olarak adlandırıyorlar.* ” şeklindeki eleştirisi, Basra dışında kalan bölgelerin ilmi anlamdaki yetersizliklerini göstermesinin yanı sıra gramerin bazen kişisel arzulara alet edildiğini de göstermektedir. (Ebû't-Tayyib el-Lügavî, 1375/1955: 101, 102).

1.2. Tanım Düzeyindeki İhtilaflar

Aslında gramer sahasında çok fazla dillendirilen kavramların tanımları hakkındaki belirsizlikler ve tartışmaların oluşturduğu sorunun bir önceki sorundan daha fazla belirgin ve ağır bastığı söylenebilir. Zira gramerin teşekkül sürecinden tekâmül sürecine kadar bir takım kavramlar etrafında iki tane aynı tanıma rastlamak bile mümkün görünmektedir. Bu açıdan burada sadece anlaşılabilir bir cümlenin temel öğeleri olan fiil-fâil ve mübtedâ-haber kavramları için yapılmış olan tanımlar ve âmilleri hakkındaki ihtilafların aktarılmasıyla yetinilecektir. Başka bir ifadeyle sadece fiil ve isim cümlelerinin temel öğeleri ele alınacaktır.

1.2.1. Fiil ve Fâil Kavramları

Aslında Sîbeveyhi'nin tanımı bir tarafa bırakılırsa ilk başlarda genelde fiil için yapılmış olan tanımların basit örnekler ve bazı özellikleri vurgulanarak ele alınmaya çalışıldığı söylenebilir. (ez-Zübeydî, 2011: 47, el-Fârisî, 1389/1969: I-II, 7; İbn Cinnî, 1988: 15; İbn Fâris, 1414/1993: 86).

Fiilin tanımına yönelik ilk eleştiriler Zeccâcî'nin, الفعل على أوضاع النحويين، ما دل على حدثٍ وزمانٍ ماضٍ أو مستقبلٍ *Nahivcilerin koyduğu kurallar doğrultusunda fiil, bir hadesle/eylemle beraber mazi veya müstakbel bir zaman dilimine delâlet eden şeydir.* şeklindeki tanımı üzerinde de yapılmaya çalışılmıştır. (ez-Zeccâcî, 1399/1979: 52; 1404/1984: 1). Zira İbn 'Uşfûr, Zeccâcî'nin ele aldığı tanımın iki yönden hatalı olduğunu belirterek şu şekilde bir eleştiri yapar: Birincisi, belirsizlik içerdiği gerekçesiyle tanımlarda kullanılmaması gereken mâ (ما) ve ev (أو) gibi edatların kullanılmış olması, ikincisi ise tanımın şimdiki zaman (hâl) diliminden yoksun bırakılarak sadece mâzî ve müstakbel zaman dilimleri doğrultusunda ele alınmış olmasıdır. (İbn 'Uşfûr, 1419/1998: I, 26). Bu eleştirilerden sonra kendisine göre en doğru tanımı ise şu şekilde verir: الفعل كلمة أو ما قوته قوة كلمة، تدل على معنى في نفسها وتعرضُ ببنيتها للزمان *Fiil, binası/yapısı ile zamanla birliktelik eden ve kendisinde bulunan bir manaya delâlet eden (bizatihi) bir kelime veya potansiyel bir kelimedir.* (İbn 'Uşfûr, 1419/1998: I, 26).

Zeccâcî'nin tanımını, belirsizlik ve tanımlarda kullanılmaması gereken mâ (ما) ve ev (أو) gibi edatların kullanılmış olması gerekçesiyle eleştiren İbn 'Uşfûr' un da eş-Şevbîn olarak bilinen Ebû Ali Ömer b. Muhammed el-İşbîlî tarafından sert bir şekilde eleştirildiği görülmektedir. Çünkü Şevbîn'e göre tanımlarda mâ (ما) ve ev (أو) gibi edatların kullanılmaması yönündeki yaklaşım kelimcılara aittir ve bunun nahivcilerin yapmış oldukları tanım ve açıklamalarda da olmazsa

olmaz şeklinde bir kıstas olarak görülmesi bir akıl tutulması ve deliliktir. (eş-Şelebîn, 1413/1993: I, 229, 230).

Batalyevsî de Zeccâcî'nin tanımını, şimdiki zaman (hâl) diliminden yoksun bırakılarak sadece mâzî ve müstakbel zaman dilimleri doğrultusunda ele alınmış olmasını doğru bulmadığını belirttikten sonra onun daha sonra fiilleri *mâzî*, *hâl* ve *müstakbel* şeklindeki taksim edişini bir nebze de olsa bu tanımı anlaşılır hale getirdiği yönünde görüş belirtir. (el-Batalyevsî, 1400/1980: 66, 67). Tıpkı isim kavramının tanımında olduğu gibi fiil kavramının tanımında da nahivciler arasında bir ittifakın olmadığını belirten Batalyevsî, Sîbeveyhi, Ahfeş el-Evsat, Kisâî, Ferrâ, Muhammed b. el-Müstenîr (Kutrub), el-Cermî, Ebû Abdillâh et-Tıvâl, Müberred, Ebû İshâk ez-Zeccâc, Ahfeş es-Sağîr, Muhammed b. el-Velîd ve İbn Keysân tarafından yapılmış olan tanımları da vererek Sîbeveyhi'nin tanımı da dâhil olmak üzere tüm tanımlar hakkında bir takım farklı söylem ve eleştirilerin olduğuna değinip bunlardan bazılarını açıklamaya çalışır. (el-Batalyevsî, 1400/1980: 69-72). Hiçbir eleştiri ve itirazı kabul etmeyecek derecede olan tanımın ise Ebû Nasr el-Fârâbî'nin, *الكلمة لفظ دالٌّ على معنى يُمكن أن يفهم بنفسه وحده، ويدلُّ ببنيته لا بالعروض على الزمان المحصل الذي* “*Kelime/fiil, sadece kendi kendine bilinmesinin mümkün olduğu bir manaya araz (aslı unsur dışındaki şey) ile değil de bünyesi/yapısı itibariyle o mananın bulunduğu muhassal/belirli zamana delâlet eden bir lafzdır.*” şeklindeki tanımını olduğuna vurgu yapar. (el-Batalyevsî, 1400/1980: 73).

Yukarıda verilen eleştirilere benzer bazı eleştiriler Zemahşerî ve sonrası dönemlerde de yapılmıştır. Nitekim Zemahşerî'nin *el-Mufasssal* adlı eserini şerh eden İbn Ya'îş onun, *الفعل ما دلَّ على اقتران حدثٍ، بزمانٍ* “*Fiil, bir hadesin/olgunun² zaman ile olan birlikteliğine delâlet eden şeydir.*” şeklindeki tanımının, *الفعل لفظة* veya *الفعل كلمة* gibi cümlelerle başladığı takdirde daha anlaşılır olabileceğini belirtir ve tanımlanan şeylerin yakın özüne ait nitelikleri (الجنس القريب) varken uzak özüne ait niteliklerle (الجنس البعيد) tanımlanmasını doğru bulmadığını söyler. (ez-Zemahşerî, 1425/2004: 243; İbn Ya'îş, 1422/2001: IV, 204, 205). el-Hârîzmî ise Zemahşerî'nin tanımı ile birlikte, *الفعل ما دلَّ على معنى، في نفسه مقترناً بزمانٍ محصلٍ* “*Fiil, bir işin/eylemin belirli bir zamana bağlı*

² Hades, fiilin zorunlu olarak kapsadığı manalardan bir tanesidir. Zira fiilde zaman, (herhangi bir eylemin gerçekleştiği-gerçekleşeceği zaman), nispet (eylemin herhangi bir şeye olan aidiyeti) ve hades (fiilin masdar anlamı) gibi üç anlam bulunmaktadır. (el-Câmî, 1430/2009: II, 244, 245). Örneğin ضَرَبَ fiili, dövmenin gerçekleştiği zaman dilimini, dövme eyleminin mutlaka bir şeye olan aidiyetini ve dövme eylemi gibi anlamları bir arada kapsamaktadır.

olarak meydana geldiğini bizzat kendinde gösteren kelimeye denir.” tarzında kendisine ait bir tanımı da verir. (el-Hârizmî, 1990: III, 207).

Zemahşerî'nin kullandığı tanımda bağlı-ilişkili (اقتران) kelimesinin yer almaması gerektiği yönünde bir eleştiri de İbnü'l-Hâcib'den gelmektedir. Çünkü ona göre vaz'ı itibarıyla fiilde zaten hades/eylem ve zaman zorunlu bir şekilde bulunmaktadır. (İbnü'l-Hâcib, 1402/1982: II, 3, 4). Kendisinin *el-Kâfiye* adlı eserinde ele aldığı tanım ise şöyledir: “*Fiil, üç zaman (mâzî, hâl, müstakbel) dilimi ile birliktelik etmekle beraber kendi içindeki bir manaya delâlet eden şeydir.*” (İbnü'l-Hâcib, 1429/2008: 150). Fakat Zemahşerî'nin tanımındaki birliktelik (اقتران) kelimesini eleştiren İbnü'l-Hâcib'in, kendi tanımında buna yer vermesi düşündürücüdür. Bu durumda söz konusu tanımların gramatik ve retorik boyutlarının incelenmesi ve bu doğrultuda bir karara varılması gerektiği yönünde düşünülmelidir. Çünkü Arap grameri sahasında önemli bir konuma sahip olan şahsiyetlerin çok kolay bir şekilde fark edilebilecek bir takım çelişkili açıklama ve durumlardan kaçınacakları şüphesizdir. Binaenaleyh, fiilin hades ve zamanın birlikteliğine delâlet etmesi ile belirli zaman dilimleri ile birliktelik eden bir manaya delâlet etmesi arasında fark olsa gerektir. Çünkü ilkinde fiilin doğrudan bir birlikteliğe delâlet etmesi kast edilmişken ikincisinde birlikteliğin bulunduğu bir manaya olan delâlet kast edilmiştir.

Fiil kavramının tanımı hususunda nahivcilerin ortak bir yaklaşım sergileyemediklerini söyleyen ve onların bu tutumlarını eleştiren diğer bir gramerci de İbn Harûf (ö: 609/1212) tur. Kendisi Sîbeveyhi tarafından yapılmış olan tanımı çok beğendiğini söyledikten sonra Fârâbî'nin tanımı ile büyük ölçüde benzerlik arz eden bir tanım ile birlikte, *إن شئت قلت الفعل عبارة عن اللفظ المصوغ للزمان المعرب عن الحدث*, “*İstersen fiil, olguyu açığa çıkartan zaman için oluşturulan lafzdan ibarettir de diyebilirsiniz.*” tarzında bir tanıma da yer verir. (İbn Harûf, 1419/1998: I, 254, 255).

Bir takım eleştirileri sesleri İbn Mâlik (672/1274)'in ele aldığı tanım etrafında da yükselmiştir. Örneğin ed-Demâmînî, İbn Mâlik'in *الفعل كلمة تُسند أبدأ، قابلة لعلامة فرعية المسند إليه* “*Fiil, kendisine isnad edildiği şeyin fer'ilik alametini (yani müenneslik te'si (التأنيث تاء) muhataba ya'sı (جمع واو) ve müzekker çoğul vavı (ألف التثنية) tesniye elifi (ياء المخاطبة) ve müennes çoğul nununu (نون جمع المؤنث) alabilen) ve sürekli olarak başka bir şeye isnad edilen bir kelimedir.*” şeklindeki tanımında yer alan sürekli (أبدا) kaydını eleştirmiştir. (İbn Mâlik, 1387/1967: 3; 1410/1990: I, 9; ed-Demâmînî, 1403/1983: I, 78, 79). Ebû Hayyân'da İbn Mâlik'in tıpkı isim kavramında olduğu gibi fiil kavramının tanımında da genel olarak nahivcilerin takip ettiği yöntemin dışına

çıkıldığını ayrıca “kendisine isnad edildiği şeyin fer’ilik alametini alabilen” anlamına gelen “قابلية لعلامة فرعية المسند إليه” şeklinde yeterince anlaşılacak bir ifade kullandığını öne sürerek eleştirisini dile getirmektedir. (el-Endelûsî, 1419/1998:I, 47, 48). Ona göre fiilin en güzel açıklandığı tanım ise şu şekilde olmalıdır: الفعل كلمة متعرضة ببنيتهَا لزمان معناها “Fiil, yapısı ile kendisinde bulunan mananın zamanını gösteren bir kelimedir.” (el-Endelûsî, 1419/1998: I, 48).

Görüldüğü gibi fiil için yapılmış olan tanımlar ilk başlarda sade ve anlaşılır iken özellikle Zeccâcî’den sonra tanımlarda olması veya olmaması gereken ölçütler üzerinde çok yoğun eleştirilere sahne olmuştur. Öte yandan dönemin akli akımlarının çok fazla etkisi altında kalan gramercilerin fiil için yapmış oldukları birbirinden farklı tanımları en kapsamlı ve en doğru tanım olarak sunmaları, var olan eleştirilere doyurucu bir cevap olmamış aksine yeni yeni eleştirilerin önünü açmıştır. Sonuçta nesilden nesle bu şekilde aktarılmaya çalışılan gramer kavramları muğlâklığını hep korumuş ve hâlâ da korumaktadır.

Fiil cümlesinin diğer bir temel unsuru olan fâil için yapılmış olan tanımların da ilk dönemlerde sade ve anlaşılır cümlelerle yapıldığına rastlanmaktadır. Bu tanımların bazen fâilin âmilini kapsayacak şekilde de ele alındığı gözlenmektedir. (İbnü’s-Serrâc, 1417/1996: I, 72; İbn Cinnî, 1988: 33; İbn Burhân, 1404/1984: 41).

İbnü’l-Habbâz (ö: 638/1241) da genelde nahivciler nezdinde kabul gören tanımı şu şekilde verir: الفاعل كل اسم أسند إليه فعل حقيقي غير مُغَيَّرِ “Fâil, her zaman önce (fiil cümlesinin başı) olması koşuluyla gerçek ve niteliği değişmemiş (bina mechule dönüştürülmemiş) bir fiil veya şibih fiilin kendisine isnat edildiği her isimdir. (İbnü’l-Habbâz, 1423/2002: 119). Bu tanımda da özellikle fâile isnad edilen fiilin bina malum olmasına vurgu yapılmış ki tanım nâibu’l-fâili de kapsamassın. Zira Ebu’l-Kasım ez-Zemahşerî’nin ele aldığı tanımda olduğu gibi fâilin tanımını, özellikle nâibu’l-fâili kapsayacak şekilde verenler de olmuştur. (es-Zemahşerî, 1425/2004: 44; İbnü’l-Hâcib, 1402/1982; I, 158; el-Câmî, 1430/2009: I, 151; el-Esterâbâdî, 1996: I, 187; el-Endelûsî, 1419/1998: VI, 179, 180; ed-Demâmînî, 1403/1983: IV, 220).

Fâil için yapılan tanımı anlaşılabilir ve kapsayıcı bulmayıp sadece bu açıdan eleştirenler de bulunmaktadır. Örneğin İbn Cemâ’a İbnü’l-Hâcib’in *el-Kâfiye* adlı eserinde yer alan, وهو ما أسند إليه الفعل “Fâil, malum (yani) yapısı mechule dönüştürülmemiş fiilin ya da şibih fiilin kendisine isnad edildiği ve öncesinde bulunduğu şeydir.” şeklindeki tanımını kapsayıcı bulmadığını açıkça beyan eder. مررت برجل في يده صقرٌ. cümlesinde yer alan صقرٌ sözcüğünün, öncesinde herhangi bir fiil ve şibih fiil olmadığı

halde tüm nahivciler tarafından fâil olarak değerlendirildiğini de ifade ederek bu yaklaşımını gerekçelendirmeye çalışır. (İbnü'l-Hâcib, 1429/2008: 26; İbn Cemâ'a, 2000: 87). Tanımda yer alan *على جهة قيامه* ifadesini de eleştiren İbn Cemâ'a bunun yerine *على صيغته الأصلية* ibaresinin getirilmesini daha makul karşılar. (İbn Cemâ'a, 2000: 87).

Ebû Hayyân el-Endelûsî de İbn Mâlik'in *الفاعل هو المسند إليه فعل* "Fâil, tâm olan, fâilden önce gelen, boş olan (içinde, kendisinden önce bulunan bir şeyin zamirini barındırmayan) ve mechule dönüştürülmemiş bir fiilin veya fiil anlamını taşıyan (sözcüğün) kendisine isnad edildiği şeydir." tarzındaki tanımında yer alan *مقدم* ifadesinin olmaması gerektiğini söyler. Çünkü ona göre fâile isnad edilen fiilin fâilden önce bulunma durumu fâilin bir hükmüdür. Birşeyin hükmü onun özsel bir niteliği olmadığı için de asla tanımında yer almaması gerekir. (İbn Mâlik, 1387/1967: 75; 1410/1990: II, 105; el-Endelûsî, 1419/1998: VI, 176). Tanımda *المسند* *فارع* kaydının getirilmesini de anlamsız bulan Ebû Hayyân tanımın zorluğundan duyduğu rahatsızlığını açıkça belirtir. (el-Endelûsî, 1419/1998: VI, 179, 180).

1.2.2. Fâilin Âmili

Grmercilerden kahir ekseriyet fiilin fâilde âmel ettiğini söylemektedir.³ Fâilin âmili fiil değil de fiilin fâile olan isnadı şeklinde değerlendirenlerin ise İbnü'l-Enbârî (Ebu'l-Berekât) ve Halef b. Yusuf eş-Şenterînî (ö: 532/1138) olduğu aktarılmaktadır. (İbnü'l-Enbârî, 1377/1957: 79; el-Esterâbâdî, 1996: I, 73; İbn Mâlik, 1387/1967: 75; el-Endelûsî, 1419/1998: VI, 182). Bununla birlikte fâilde âmel eden şeyin ihdâsü'l-fiil (احداث الفعل) yani fiilin meydana getirilmesi, fâiliyet anlamı (معنى الفاعلية) ve mübtedâya olan benzerliği (شبهه بالمبتدأ),

³ Nitekim Sîbeveyhi, Ebu'l-Abbâs el-Müberred, Ebû Said es-Sîrâfî, Ebu'l-Kasım ez-Zeccâcî, Ali b. İsa er-Rummânî, Abdullah b. Ali es-Saymerî, ez-Zemaşşerî, Ebu'l-Hasan Ali el-Esfehânî (ö: 543/1149), Sadru'l-Efâdil el-Hârizmî, Radî el-Esterâbâdî, Ebu'l-Bekâ el-Ukberî, eş-Şelevbîn, İbn Ufûr, İbnü'l-Hâcib, İbn Mâlik, İbn Akîl, İbnü'l-Ferhân, Ebû Hayyân el-Endelûsî, Abdurrahman el-Câmî, Yahya el-Alevî ve Celâlüddîn es-Suyûtî gibi önemli şahsiyetler fâilde âmel eden şeyin fiil olduğunu söylerler. (Sîbeveyhi, 1402/1982: I, 33-35; el-Müberred, 1415/1994: I, 147; es-Sîrâfî, 1429/2008: I, 257, 258; ez-Zeccâcî, 1404/1984: 10; 1399/1979: 135; er-Rummânî, 1414/1993: I, 178; es-Saymerî, 1402/1982: I, 107; ez-Zemaşşerî, 1425/2004: 44; el-Esfehânî, 1411/1990: 313; el-Hârizmî, 1990: I, 233; el-Esterâbâdî, 1996: I, 187; el-Ukberî, 1406/1986: 263; eş-Şelevbîn, 1413/1993: I, 232, 233; İbn Ufûr, 1392/1972: I, 53; İbnü'l-Hâcib, 1402/1982: I, 159; İbn Mâlik, 1387/1967: 75; 1410/1990: II, 105; İbn Akîl, 1400/1980: I, 386; İbnü'l-Ferhân, 1407/1987: I, 100, 101; el-Endelûsî, 1419/1998: VI, 181, 182; el-Câmî, 1430/2009: I, 148; Yahya el-Alevî, 1430/2009: I, 203; es-Suyûtî, 1418/1998: I, 510-512).

olabileceği de söylenmiştir. (İbnü'n-Nahhâs, (1424/2004: 81, 82; es-Suyûtî, 1418/1998: I, 510-512; ed-Demâmînî, 1403/1983: IV, 221). Söz konusu bu yaklaşımlar da eleştirilmiştir. Örneğin İbnü'l-Habbâz fâilde âmel eden şeyin bizzat isnad değil müsned olduğunu öne sürer. Fâilde âmel eden şeyin *el-fâiliyyet* (الفاعلية) yani bir ismin fâil olma durumu olduğunu söyleyenlerin varlığına da işaret eden İbnü'l-Habbâz bu görüşü de sakıncalı bularak reddeder. (İbnü'l-Habbâz, 1423/2002: 120). İsnadın fâilde âmel edemeyeceğini belirten diğer bir gramerci de İbn Ya'îş'tir. O, fâilin âmilinin fiil olduğunu açıkça söyledikten sonra isnadın manevi bir etken olması hasebiyle fâilde âmel edemeyeceğini savunur. (İbn Ya'îş, 1422/2001: I, 201).

Elbette ki yukarıda aktarılan yaklaşımlara verilebilecek örnekler daha fazladır. Fakat burada, olumlu veya olumsuz etkenler çerçevesinde neredeyse ilk dönemlerden itibaren gramer alanına bir başıboşluk ve serbestliğin hâkim olduğu, bazı kanıtlar sunulmuş gösterilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte (daha önce belirtildiği gibi) bazen belli bir ekolün yaygınlaştırılması ya da tamamıyla bir kolaylaştırma fikrinin ürünü olarak bir takım faaliyetlerin yapıldığından da kuşku duyulmamalıdır. Lakin Sîrâfi'nin de dediği gibi bireysel ön görümlerin gölgesinde sergilenen tüm bu yaklaşımlar, mübtedileri zorlamayan ve tamamıyla onların razı olabileceği bir düzeyde olmalıdır. (es-Sîrâfi, 1429/2008: I, 15).

1.2.3. Mübtedâ ve Haber Kavramları

Mübtedâ ve haberin tanımlarına bakılırsa Sîbeveyhi, Müberred ve İbnü's-Serrâc'ın tanımlarında olduğu gibi bazen her ikisinin ayrı ayrı bazen de birlikte tanımlandığı görülecektir. (Sîbeveyhi, 1408/1988: II, 126; Müberred, 1415/1994:IV, 126; İbnü's-Serrâc, 1417/1996: I, 58, 62). Ebû Ali el-Fârisî ve İbn Cinnî tarafından yapılmış olan tanımlar da bu düzeyde değerlendirilebilir. (el-Fârisî, 1389/1969: I-II, 29; İbn Cinnî, 1988: 28).

Bu bağlamda ilk somut eleştiri İbnü'l-Hâcib tarafından yapılmıştır. Nitekim o, Zemahşerî'nin, *“Onlar (mübtedâ ve haber) isnad için (lafzî âmillerden soyutlanmış) iki isimdir”* şeklinde verdiği ve mübtedâ ve haber kavramlarını bir arada açıklamaya çalıştığı tanımını, haddi zatında iki ayrı şeyin tek bir gerçekte tanımlanamayacağını ileri sürerek reddeder. (ez-Zemahşerî, 1425/2004: 47; İbnü'l-Hâcib, 1402/1982: 179, 180). Onun *المبتدأ هو الاسم المجرد عن العوامل اللفظية مسندا إليه، أو الصفة الواقعة بعد حرف النفي أو ألف الاستفهام* *“Mübtedâ, müsned ileyih olmakla beraber lâfzî amillerden soyutlanmış isimdir veya nefiy harfi ya da bir zahir/açık (kelimeyi) ref' edecek şekilde istifhâm*

elifi/hemzesi sonrasında bulunan sıfattır; haber (ise) (mübtedânın tanımında) zikredilen sıfatın zıddı olup (lâfzî âmillerden) soyutlanmış (ve) müsned bih (konumunda) olan şeydir.” biçiminde mübtedâ ve haberi ayrı ayrı tanımlamasını yerinde bulan el-Kâfiye'nin şarihleri er-Radî el-Esterâbâdî ve el-Mehdî Salâh b. Ali (ö: 849/1445) de aynı gerekçeye işaret ederler. (İbnü'l-Hâcib, 1429/2008: 34-37; el-Esterâbâdî, 1996: I, 223, 224; el-Mehdî, 1424/2003: I, 229, 230).

Öte yandan, *Kâfiye*'nin önemli şarihleri arasında yer alan İbn Mâlik ve İbn Cemâ'a, neredeyse mübtedâ ve haberin tanımında yer alan her bir cümle ve kavram için İbnü'l-Hâcib'i eleştirmekte ve tanımların daha kapsayıcı olması gerektiği yönünde görüş ifade etmektedirler. (İbn Mâlik, 1410/1989: 129-133; İbn Cemâ'a, 2000: 97-100). Bu eleştiriler kısmî bir şekilde İbnü'n-Nahviyye tarafından da dile getirilmiştir. (İbnü'n-Nahviyye, 1409/1988: I, 65, 66).

Tanım hususunda kendisinden önce yaşamış olan gramercileri eleştirmekten geri kalmayanlar arasında Ebû Hayyân el-Endelûsî de yer alır. Zira kendisi İbn Mâlik'in, *المبتدأ وهو ما عديم حقيقة أو حكما عاملا لفظيا من مخبر عنه أو وصف سابق رافع ما انفصل وأغنى. Mübtedâ, hakikaten veya hükmen lâfzî âmilden yoksun olan bir muhbar anı (kendisinden söz edilen şey) ya da bir önceki edata dayanarak zahir bir ismi ref' eden ve ref' ettiği şey ile de yetinen (yani ref' ettiği şeyi haber hükmüne sokan) ibir sıfattır.*” şeklindeki tanımını uygun görmediğini belirtir. Bu tanımın zihinleri bulandırabilecek kadar girift olduğunu söyleyen Ebû Hayyân kendince şöyle bir tanım daha doğru bulduğunu ifade eder: *المبتدأ هو الاسم المنتظم منه مع اسم مرفوع به جملة. Mübtedâ, kendisiyle merfu' olduğu isim/haber ile düzenlilik kazanan isimdir (ve bunlar birlikte) bir cümledir.*” (İbn Mâlik, 1410/1990: I, 267; İbn Akîl, 1400/1980a: I, 203-205; el-Endelûsî, 1419/1998: III, 256, 257).

Gramer hükümlerini genelde bir takım örneklemeler üzerinden belirtmekle ön plana çıkan İbn Mâlik'in, *“Haber, والخبر الجزء المتم الفائدة، (anlam açısından cümledeki) faydanın tamamlayıcı parçasıdır.”* şeklindeki tanımında isim cümlesindeki kilit rolün habere biçildiği görülmektedir. (İbn Mâlik, 1428/2007: 86; İbnü'n-Nâzım, 1420/2000: 77). İbn 'Uşfûr, İbn Hişâm, el-Ubbezî, Ebu'l-Kâsım el-Mâlikî (ö: 920/1514) ve el-Fâkihî (ö: 972/1564) tarafıntan ele alınan tanımlarda da haberin kilit rolü vurgulanmıştır. (İbn 'Uşfûr, 1419/1998: I, 322; İbn Hişâm, 2007: I, 184; el-Ezherî, 1421/2000: I, 189; el-Mâlikî, 1429/2008: 94, 95; el-Fâkihî, 1414/1993: 196-198).

Tüm bu tanımlamalar üzerinden ortak bir tanım çıkartıp ve bunu gramercilere havale eden Suyûtî'nin yaklaşımı da eleştiri bazında diğer gramercilerin yaklaşımlarından pek de farklı değildir. Zira kendisi nahivcilerin mübtedâyı, *الاسم المجرد من عامل لفظي غير المزيد ونحوه مخبرا عنه*,

المبتدأ أو وصفا سابقا رافعا لمنفصل كإف (kendisinden konu açılması) *kaydıyla mezid* (anlam olarak varlığı ve yokluğu arasında fark olmayan edat) ve *benzeri konumunda olamayan lâfzî bir âmilden soyutlanmış isimdir ya da öncesine* (bir edata) *dayanarak yeterlilik sağlayan* (haberine yerine geçen) *bir munfasılı* (zahiri ismi) *ref' eden sıfattır.*" şeklinde tanımladıklarını belirttikten sonra neden böyle bir tanımlamayı uygun gördükleri hususunda da geniş bir açıklama yapar. Ardından nahivcilerin ele aldıkları tanımın, efrâdını câmi⁴, ağıyârını ise mâni⁴ (الجامع لأفراده والمانع للأغياره) etme bakımından noksan ve kusurlu olduğu yönündeki eleştirisini de yapar. (es-Suyûtî, 1418/1998: I, 308, 309; 1432/2011: 63).

1.2.4. Mübtedâ ve Haberine Âmili

Mübtedâ ve haber için yapılmış olan tanımlar etrafındaki eleştirel ve muhtelif yaklaşımlar kesinlikle merfu⁴ gelmeleri gereken bu her iki kavramın âmilleri hakkında da sergilenmiştir. Bu konuda bireysel yaklaşımların yanı sıra bir ekol görüşü olarak ön plana çıkmış yaklaşımlar da mevcuttur. Örneğin, Sîbeveyhi, Ebû Ali el-Fârisî, İbn Cinnî, İbn Burhân, İbnü'l-Haşşâb, İbn Mâlik ve Suyûtî'ye göre mübtedânın âmili ibtidâ, haberine âmili ise mübtedâdır. (Sîbeveyhi, 1408/1988: II, 127; el-Fârisî, 1389/1969: I-II, 29; İbn Cinnî, 1988: 29; İbn Burhân, 1404/1984: 34; İbnü'l-Haşşâb, 1392/1972: 115; İbn Mâlik, 1410/1990: I, 267; es-Suyûtî, 1418/1998: I, 309).

Sîbeveyhi'nin eserini şerheden Sîrâfî, Sîbeveyhi'nin kabul ettiği yaklaşımı tamamıyla reddetmemekle beraber gerek mübtedânın gerekse haberine söze ilk başlandığı esnada üzerlerinde herhangi bir lâfzî amilin bulunmamasını (التحرية) bir âmil olarak gördüğünü ve bu yaklaşımı daha doğru bulduğunu söyler. (es-Sîrâfî, 1429/2008: II, 457). Bu şekilde bir yaklaşım İbnü'l-Verrâk, ez-Zamahşeri, es-Saymerî, İbnü'l-Hâcib, Aburrahman el-Câmî ve el-Cezûlî tarafından da sergilenmiştir. (İbnü'l-Verrâk, 1420/1999: 263; ez-Zamahşerî, 1425/2004:48; es-Saymerî, 1402/1982: I, 100; İbnü'l-Hâcib, 1429/2008: 34-36; el-Câmî, 1430/2009: 185, 186; el-Cezûlî, 1988: 93). Müberred, İbnü's-Serrâc, İbn Bâbeşâz ve İbn Burhân'ın yaklaşımları ise mübtedâ'nın ibtidâ, haberine ise ibtidâ ve mübtedâ ile beraber merfu olduğu yönündedir. (el-Müberred, 1399/1979: IV, 126; İbnü's-Serrâc, 1417/1996: I, 58; İbn Bâbeşâz, 1977: 346; İbn Burhân, 1404/1984: 33, 34).

⁴ Herhangi bir şeyin tanımı onun hakikatiyle uyumlu diğer tüm şeyleri kapsamaması durumunda efrâdını câmi⁴; hakikatiyle uyumlu olmayanları devre dışı bırakması durumunda ise ağıyârını mâni⁴ şeklinde nitelendirilir.

İbn ‘Uşfûr, mübtedânın konuşan tarafından ilgi gördüğü için (التهم والاعتناء) merfû‘ olduğu yönündeki görüşü ile fâile benzediğinden dolayı (شبهه بالفاعل) merfû‘ olduğu görüşü, والمعانى لم يثبت لها عمل (زيد قائم أبوه) cümlesinde olduğu gibi) ileri sürüp bu şekilde bir yaklaşımın da hatalı olacağını belirttikten sonra lâfzî âmillerden soyut olduğu için merfu olduğunu kabul eden görüşü ise daha sağlam bulduğunu belirtir. (İbn ‘Uşfûr, 1419/1998: I, 340). Haberin, mübtedâyı da *ref* eden ibtidâ ile merfu olduğu görüşünü de yukarıdaki sebepten dolayı reddeden İbn Uşfur, mübtedânın haberin âmili olduğu konusunu da aynı gerekçeden (mübtedânın bazen kendisinden sonra gelen açık bir isimde de amel ettiği yönündeki gerekçe: القائم أبوه ضاحك) dolayı kabul etmez. Haberin hem ibtidâ hem de mübtedâ ile merfu olduğunu savunanların görüşünü ma‘mûlun (معمول) kendi âmilinden (عامل) önce gelemeyeceği şeklinde bir teze bağlayıp reddeden İbn ‘Uşfûr, tıpkı mübtedâda olduğu gibi haberin lâfzî amillerden soyut olduğu için merfu olduğunu dillendirenlerin haklılığına vurgu yaparak bunların yanında yer aldığını açıklar. (İbn ‘Uşfûr, 1419/1998: I, 341, 342).

Hâlid el-Ezherî, *Şerhu’t-Tasrîh ala’t-Tevdîh* adlı eserinde mübtedâ ve haberin âmileri hakkında önceki dilci ve garamercilerce öne sürülen tüm argümanları zayıf kabul ettiğini belirtir. Fakat kendince zayıf kabul ettiği bu argümanların yerine herhangi bir alternatif sunmadan da konuyu kapatır. (el-Ezherî, 1421/2000: I, 196, 197). eş-Şâtıbî’de İbn Mâlik’in aktardığı görüş perspektifinde bir takım açıklamaları ve yaklaşımları verdikten sonra bir serzeniş ve rahatsızlık duygusuyla sözü edilen bu gibi ihtilafların pek de yararlı olamayacağı yönünde kanaat belirtir. (eş-Şâtıbî, 1428/2007: I, 615-617).

Aktarılan bilgiler ışığında şunlar söylenebilir: . Herhangi bir anlamı ifade etmede kullanılan cümlelerin temel öğeleri olan mübtedâ ve haber kavramlarının isimlendirilmeleri gibi özellikle tanımları ve âmilleri konusunda da çok farklı yaklaşımlar mevcuttur. Özellikle âmil ile ilgili farklı görüşlerin çok erken bir dönemde başladığı ve bu görüş farklılıklarının zaman zaman bir takım sert tartışmaları da beraberinde getirdiği ifade edilebilir. Daha sonraki dönemlerde yazılan muhtasar eserler ve bu eserleri daha anlaşılır hale getirmeye çalışan şârihlerin arasında da bu konuda genel anlamda bir fikir birliği sağlanamamıştır. Bu durum, mübtedâ ve haber kavramlarının farklı isimlendirilmeleri ve tanımlandırılmalarıyla beraber bir de farklı âmil veya âmillerle ilişkilendirilmelerine kadar gidince haliyle mübtedâleri çok ciddi

anlamda zora sokabilecek bir gramer felsefesinin oluşumuna da zemin hazırlamıştır.

Sonuç ve Öneriler

İslâm'dan önce de dil ve edebiyatta zengin bir mirasa sahip olan Arap toplumu İslâm ile tanıştıktan sonra özellikle bu dinin kutsal kitabı olan Kur'ânı doğru bir şekilde anlayıp anlatabilmeyi hayati bir mesele olarak görmüştür. Zira zamanla Arap olmayanların İslâm'ı benimsemeleri doğal olarak toplum içerisinde Kur'ân eksenli dil hatalarının yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu durum yetkilileri fasih Arapçayı konuşan kabile ve bölgelerin dili ekseninde bir takım kurallar oluşturmaya sevk etmiştir.

Dil kurallarının oluşturulma süreci Basra merkezli olduğu için bu bölgedeki dilci ve gramercilerin varlığı daha çok hissedilmiştir. Yaklaşık bir asır sonra Basralılardan aldıkları eğitimi ve bu alandaki dil birikimlerini Kûfe'ye götürüp bunu bireysel yaklaşımları doğrultusunda sunmaya çalışan Kûfeliler, Basralıların çok fazla ilgi odağı olmalarını kabullenmeyip onlara karşı farklı bir akım geliştirdiler. Şüphesiz ki bu anlayış gramer sahasında bir takım kişisel ve taassubiyetçi yaklaşımların önünü açtı. Böylece Kûfelilerin Basralılara olan muhalafeti, kavram alanı açısından gramerin ilk sorununu oluşturmuş oldu.

Daha sonraki dönemlerde gramercilerin özellikle mutezile görüşüne sahip olanların söz konusu her iki ekolün izinden gitmeyerek kendilerince bazı bireysel ve kolektif yaklaşımlar sergilemeleri de ayrı bir sorunu oluşturmuştur. Zira bazı gramercilerin mantıkçıların geliştirdikleri ölçütler doğrultusunda birbirlerini sert bir dille eleştirmesi, ortaya çözümünü o kadar da kolay olmayan bir kavram-terim kargaşasını çıkartmıştır. Bu gramercilerin belli bir kavram için yapılmak istenen tanımın kusursuz bir şekilde olması yönündeki isteklerinden ziyade bunu zorunluymuş gibi görmeleri ise özellikle bu sahayı kontrol edilemez bir seviyeye taşımıştır.

Aslında gramercilerin herhangi bir gramer kavramının daha iyi anlaşılması için yapmış oldukları tanımın kusursuzluğunu, aynı kavram hakkında başka gramerciler tarafından yapılmış olan tanımların eksiklikleri üzerinden sunmaya çalışmaları var olan sorunların çözümüne katkı sağlamadığı gibi belli kavramlar etrafında bir tanım yığınının oluşmasına da sebebiyet vermiştir. Çünkü belli dönemlerde özellikle gramer ilmini kolaylaştırma amacıyla yazılan muhtasar eserlerin hacimli şerhlerinde gramer kavramlarının tanımlarına çok geniş bir şekilde yer verilmiştir. Bundan dolayı bazı kavramlar etrafında onlarca açıklama ve tanım yapılmıştır ki olumsuz anlamda

bundan en fazla etkilenenler grameri yeni yeni öğrenmeye çalışanlar olmuştur.

Bu sorunların kısmî bir çözümünü için gramer ve edebiyatla ilgili tüm klasik kaynaklarda kavram taranması yapılabilir. Daha sonra belki de ülkeler düzeyinde bir araya gelinerek ortak bir karar doğrultusunda gramer kavramları ve bu kavramların tanımları ayrıntılı bir şekilde incelenip ortak bir söylem ve fikir üzerinde karar kılınabilir. Ayrıca dilbiliminin bir alt başlığı şeklinde özellikle gramer kavramları dikkate alınarak bir kavram biliminin kurulup ayrı bir ders olarak okutulması ve rutin bir şekilde sadece kavram bilimine yönelik yapılacak faaliyetler de söz konusu problemlerin çözümüne katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- el-Ahfeş, el-Evsat, (1411/1990). *Ma'âni'l-Kur'ân*, (Birinci Baskı), (Tahk., Mahmud Karâ'a), Kahire: Mektebetü'l-Hancî, I-II.
- el-Batalyevsî, İbnü's-Sîd, (1400/1980). *el-Hulel fi İslâhi'l-Halel min Kitâbi'l-Cümel*, (Tahk., Abdülkerîm Se'ûdî), Beyrut: Dâru't-Talî'a.
- el-Câmî, Abdurrahman, (1430/2009). *el-Fevâidu'd-Diyâiyye*, (Birinci Baskı), (Tahk., Ali Muhammed Mustafa-Ahmed Anâye), Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, I-II.
- el-Cevherî, İsmail, (1430/2009). *es-Sihâh: Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabîyye*, (Thk., Muhammed Tâmer, Kahire: Dâru'l-Hadîs.
- el-Cezûlî, Ebû Musa, (1988). *el-Mukaddimetu'l-Cuzûliyye fi'n-Nahv*, (Birinci Baskı), (Tahk., Şaban Abdurrahman), Kahire: Matba'at-u Ümmülkura.
- el-Cürcânî, Abdulkâhir, (1407/1987). *el-Miftâh fi's-Sarf*, (Birinci Baskı), (Tahk., Ali Tefîk), Beyrut: Müessesetu'r-Risâle-Dâru'l-Emel.
- el-Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf, (1985). *et-Ta'rîfât*, (Birinci Baskı), Beyrut: Mektebet-u Lübnan.
- ed-Demâmîni, Bedruddîn, (1403/1983). *Ta'liku'l-Ferâid alâ Teshîli'l-Fevâid*, (Birinci Baskı), (Tahk., Muhammed el-Mufdî), (Baskı Yeri Yok), I-IV.
- el-Esterâbâdî, er-Radî, (1996). *Şerhu'r-Radiyy ale'l-Kâfiye*, (İkinci Baskı), (Haz., Yusuf Hasan Ömer), Bingazî: Dâru'l-Kutubi'l-Vataniye I, I-IV.
-, (1402/1982). *Şerh-u Şâfiyeti İbni'l-Hâcib*, (Tahk., M. Nûr el-Hasan-M. Muhyiddîn Abdulhamid), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I-IV.

- el-Esfehânî, Ebu'l-Hasan, (1411/1990). *Şerhu'l-Luma'*, (Tahk., İbrahim b. Muhammed), Suudi Arabistan: İdâretü's-Sakâfe ve'n-Neşîr.
- el-Eşmûnî, Ali, (1375/1955). *Şerhu'l-Eşmûnî*, (Birinci Baskı), (Tahk., Muhammed Muhyiddîn), Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, I-III.
- el-Endelûsî, Ebû Hayyân, (1947). *Menhecü's-Sâlik fi'l-Kelâm alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, (Birinci Baskı), (Tahk., Sidney Glazer), el-Cem'iyyetü's-Şarkiyetü'l-Emrikiyye.
-, (1413/1993). *el-Bahru'l-Muhît*, (Birinci Baskı), (Tahk., Ahmed Abdulmevcud), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I-VIII.
-, (1419/1998). *et-Tezyîl ve't-Tekmil fi Şerhi Kitâbi't-Teshîl*, (Birinci Baskı), (Tahk., Hasan Hendâvî), Şam: Dâru'l-Kalem, I-VI.
-, (1402/1982). *el-Mubdi' fi't-Tasrif*, (Birinci Baskı), (Tahk., Abdulhamid es-Seyyid Taleb), Kuveyt: Mektebetü'l-Dâru'l-Arûbe.
- el-Ezherî, Hâlid, (1421/2000). *Şerhu't-Tasrîh ala't-Tevdîh*, (Birinci Baskı), (Tahk., Muahammed Bâsıl Uyûnu's-Sûd), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I-III.
- el-Ezherî, Ebû Mansûr, (1384/1964), *Tehzîbü'l-Luga*, Mısır: Dâru'l-Kavmiyyeti'l-Arabiyyeti li't-Tabbâ'a, I-XV.
- Ebu't-Tayyib el-Lüğavî, (1375/1955). *Merâtibu'n-Nahviyyîn*, (Birinci Baskı), (Tahk., Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Kahire, Mektebet-u Nehdet-i Mısır.
- Ebu'l-Mekârim, Ali, (1428/2007). *et-Ta'rif bi't-Tasrif*, (Birinci Baskı), Kahire: Müessestü'l-Muhtâr.
- el-Fârisî, Ebû Ali, (1424/2003). *el-İğfâl*, (Tahk., Abdullah b. Ömer el-Hâc İbrahim), Birleşik Arap Emirlikleri: el-Mecma'u's-Sakafî, I-II.
-, (1389/1969). *el-İdâhu'l-'Adudî*, (Birinci Baskı), (Tahk., Hasan Şâzelî Ferhûd), Câmi'atu'r-Riyâd, Kulliyetü'l-Adâb, I-II.
-, (1406/1986). *el-Mesâilu'l-Adudiyât*, (Birinci Baskı), (Tahk., Ali Saber el-Mansûrî), Beyrut: Alemu'l-Kutub.
- el-Fâkihî, Abdullah b. Ahmed, (1414/1993). *Şerh-u Kitâbi'l-Hudûd fi'n-Nahv*, (İkinci Baskı), (Tahk., Ramazan ed-Dumeyrî), Kahire: Mektebet-u Vehbe.
- el-Fârâbî, İshâk b. İbrahim, (2003). *Dîvânü'l-Edeb*, (Tahk., Ahmed Muhtâr Ömer, İbrahim Enîs), Kahire: Müessest-u Dâri's-Şa'b li'Sahâfeti ve't-Tabbâ'ati ve'n-Neşr, I-II.
- el-Ferrâ, Ebû Zekeriya, (1403/1983). *Ma'âni'l-Kur'ân*, (Üçüncü Baskı), (Tahk., Muhammed Ali en-Neccâr-Ahmed Yusuf Necâfî), Beyrut: Alemu'l-Kutub, I-III.

- el-Hârizmî, Ebû Abdillâh, (1409/1989). *Mefâtihu'l-Ulûm*, (İkinci Baskı), (Tahk., İbrahim el-Ebyârî), Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- el-Hârizmî, Sadru'l-Efâdil, (1990). *Şerhu'l-Mufasssal fi Sana'ati'l-İ'râb* (Birinci Baskı), (Tahk., Abdurrahman el-Useymin), Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, I-IV.
- el-Hafâcî, İbn Sinân, (1402/1982). *Sırru'l-Fesâha*, (Birinci Baskı), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- el-Hamevî, Yakût, (1355/1936). *Mu'cemu'l-Udebâ*, Kahire: Mektebet-u İsâ el-Bâbî el-Halebî. XX.
- el-Hamlâvî, Ahmed, (1999). *Şeze'l-Arf fi Fenni's-Sarf*, (Birinci Baskı), (Haz., Hacer Asî), Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Arabî.
- el-Hatîb el-Bağdâdî, (1422/2001). *Târih-u Medîneti's-Selâm*, (Birinci Baskı), (Tahk., Beşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, I-XV.
- Hasan Hendâvî, (1409/1989). *Menâhicu's-Sarfıyyîn ve Mezhebuhum*, (Birinci Baskı), Dimaşk: Dâru'l-Kalem.
- Hassân, Temmâm, (1420/2000). *el-Usûl*, (Birinci Baskı), Kahire: Alemu'l-Kutub.
- Hudayr, M. Ahmed, (2003). *Kadaya'l-Mef'ûl bih inde'n-Nuhâti'l-Arab*, Kahire: Mektebetü'l-Ancelû el-Mısıriyye.
- İbn Akîl, (1400/1980a). *el-Musâ'id ala Teshîli'l-Fevâid*, (Tahk., Muhammed Kâmil Berekat), Dimaşk: Dâru'l-Fikr, I-IV.
-, (1400/1980b). *Şerh-u İbn Akîl ala Elfiyye*, (Yirminci Baskı), (M. Muhyiddîn Abdulhamid), Kahire: Dâru't-Turâs, I-IV.
- İbn Abdürabbih, (1404/1983). *el-İkdu'l-Ferîd*, (Birinci Baskı), (Tahk., Mufîd Muhammed Kamîha), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I-IX.
- İbn Bâbeşâz, (1977). *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Muhsibe*, (Tahk., Halit Abdulkirim), Kuveyt: Matba'atu'l-Asriyye.
- İbn Burhân, Abdulvâhid, (1404/1984). *Şerhu'l-Luma'*, (Birinci Baskı), (Tahk., Fâiz Fâris), Kuveyt: es-Silsiletü't-Türâsiyye, I-II.
- İbn Cemâ'a, Bedrüddîn, (2000). *Şerh-u Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*, (Tahk., Muhammed Dâvud), Kahire: Mektebetü'l-Mennâr.
- İbn Cinnî, (1371/1952), *el-Hasâis*, (Tahk., Muhammed Ali en-Neccâr), Mısır: el-Mektebetü'l-İlmiyye, I-III.
-, (1988). *el-Lüma' fi'l-Arabiyye*, (Tahk., Ebû Mağlî), Umman: Dâr-u Mecdelâvî.
- İbn Feddâl, Ebu'l-Hasan, (1406/1985.). *Şerh-u Uyûni'l-I'râb*, (Birinci Baskı), (Tahk., Hennâ Cemil Heddâd), Ürdün: Mektebetü'l-Mennâr.

- İbn Felâh, (1404/1984). *el-Muğnî*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Tahk., Abdurrezzâk Abdurrahman es-Sa'dî), Ümmülkura Üniversitesi, Mekke, I-III.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn, (1414/1993). *es-Sâhibî fî Fıkhi'l-Luga*, (Birinci Baskı), (Tahk., Ömer Faruk et-Tebbâ'), Beyrut: Mektebetü'l-Ma'ârif.
- İbn Harûf, Ebu'l-Hasan, (1419/1998). *Şerh-u Cümeli'z-Zeccâcî*, (Haz., Selvâ Muhammed Ömer), Mekke: Câmî'at-u Ümmülkura, I-II.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn, (2004). *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
-, (2007). *Evdehü'l-Mesâlik*, (Tahk., Muhyiddîn Abdülhamid), Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, I-IV.
- İbnü'l-Hâcib, Osmân b. Ömer, (1402/1982). *el-Îdâh fî Şerhi'l-Mufasssal*, (Tahk., Musa Benây el-Âfilî), Bağdat: Matba'atu'l-Ânî, I-II.
-, (1429/2008). *el-Kâfiye*, (Birinci Baskı), Pakistan: Mektebetü'l-Büşrâ.
-, (1415/1995). *eş-Şâfiye*, (Birinci Baskı), (Tahk., Hasan Ahmed Osman), Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.
- İbnü'l-Habbâz, (1423/2002). *Tevcihu'l-Luma'*, (Birinci Baskı), (Tahk., Fâyiz Zekî Muhammed Deyân), Mısır: Dâru's-Selâm.
- İbnü'l-Haşşâb, (1392/1972). *el-Murtecel fî Şerhi'l-Cümel*, (Tahk., Ali Hayder), Dimaşk: Mektebet-u Macma'i'l-Luga'l-Arabiyye.
- İbn Mâlik, (1428/2007). *Elfiyyet-u İbn Mâlik*, (Tahk., Süleyman el-Uyûnî), Riyad: Mektebet-u Dâri'l-Minhâc.
-, (1387/1967). *Teshîlü'l-Fevâid ve Tekmilü'l-Mekâsid*, (Tahk., Muhammed Kâmil Berekât), Mısır: el-Mektebetü'l-Arabiyye.
-, (1410/1990). *Şerhu't-Teshîl*, (Birinci Baskı), (Tahk., Abdurrahman es-Seyyid-M. Bedevî el-Mahtûn), (Baskı Yeri Yok), Dâr-u Hecr, I-IV.
-, (1410/1989). *et-Tuhfe: Nakd ve Ta'lik alâ Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*, (Tahk., Ahmed Alî el-Misbâhî), Ümmülkura Üniversitesi, Mekke.
- İbn Manzûr, Muhammed, (1431/2010). *Lisanu'l-Arab*, Kuveyt: Dâru'n-Nevâdir, I-XX.
- İbnü'n-Nahviyye, Bedrüddîn, (1409/1988). *Şerh-u İbni'n-Nahviyye ala Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*, (Tahk., Hasan Abdurrahman Ahmed), Mekke: Ümmülkura Üniversitesi, I-II.
- İbnü'n-Nâzım, Bedruddin, (1420/2000). *Şerh-u İbni'n-Nâzım alâ Elfiyyeti İbn Malik*, (Birinci Baskı), (Tahk., Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

- İbn Uşfûr, (1392/1972). *el-Mukarrib*, (Birinci Baskı), (Tahk., Abdussettâr el-Civârî-Abdullah el-Cebûrî), (Baskı Yeri Yok), I-II.
-, (1419/1998). *Şerh-u Cümeli'z-Zeccâcî*, (Birinci Baskı), (Haz., Fevvâz eş-Şi'âr), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I-III.
-, (1996). *el-Mumti'u'l-Kebîr fi's-Sarf*, (Birinci Baskı), (Tahk., Fahrüddîn Kabâve), Beyrut: Mektebet-u Lübnan.
- İbnü'l-Enbârî, Ebu'l-Berakât, (1921). *Divânu'l-Mufaddaliyât me'a Şerhi'l-Vâfir li İbni'l-Enbârî*, (Tahk., Charles James Lyall), Beyrut: Matbaatu'l-Âbâi'l-Yesu'iyîn.
-, (2002), *el-İnsâf fi Mesâilî'l-Hilâf* (Birinci Baskı), (Tahk., Cevdet Mebrûk-Ramazan Abduettevâb), Kahire: Mektebetü'l-Hancî.
-, (1377/1957). *Esrâru'l-Arabiyye*, (Tahk., Muhammed Behçet el-Beytâr), Dımaşk: el-Mecma'î'l-İlmî el-Arabî.
- İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn, (1420/1999). *el-Bedî' fi İlmi'l-Arabiyye*, (Birinci Baskı), (Tahk., Fethî Ahmed Aliyüddîn), Mekke: Câmi'at-u Ümmülkura.
- İbnü'l-Ferhân, Kemâluddîn (1407/1987). *el-Mustevfâ fi'n-Nahv*, (Tahk., Muhammed Bedevî el-Mahtûn, Kahire: Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye, I-II.
- İbnü'l-Kıftî, Cemâluddîn, (1406/1986). *İnbâhu'r-Ruvât ala Enbâhi'n-Nuhât*, (Birinci Baskı), (Tahk., Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, I-IV.
- İbnü'l-Kabîsî, (1414/1993). *et-Tetimme fi't-Tasrîf*, (Birinci Baskı), (Tahk., Muhsin el-Umeyrî), Mekke: Nâdî Mekke es-Sekâfî el-Edebî.
- İbnü'l-Müeddib, Ebu'l-Kâsım, (1425/2004). *Dekâiku't-Tasrîf*, (Birinci Baskı), (Tahk. Hatem ed-Dâmin), Dımaşk: Dâru'l-Beşâir.
- İbnü'n-Nahhâs, (1424/2004). *et-Ta'lîka ala'l-Mukarrib*, (Birinci Baskı), (Tahk., Cemil Abdullah Avîda), Ammân: Vizâretü's-Sekâfe.
- İbnü-s Serrâc, (1417/1996). *el-Usul fi-n Nahv*, (Üçüncü Baskı), (Tahk., Abdülhuseyn el Fetli, Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, , I-III.
- İbnü'l-Verrâk, Ebu'l-Hasan, (1420/1999). *İlelü'n-Nahv*, (Birinci Baskı), (Tahk., Mahmûd Câsım Muhammed ed-Dervîş), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- İbn Ya'îş, Ebu'l-Beka, (1422/2001). *Şerhu'l-Mufasssal*, (Birinci Baskı), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I-VI.
-, (1393/1973). *Şerhu'l-Mulûkî fi't-Tasrîf*, (Birinci Baskı), (Tahk., Fahrüddîn Kabâve), Haleb: el-Mektebetü'l-Arabiyye.

- el-Karrâfî, Şihâbuddîn, (1402/1982). *el-İstiğnâ fî Ahkâmi'l-İstisnâ*, (Tahk., Taha Muhsin), Bağdad: Matba'atu'l-İrşâd.
- el-Kefevî, Ebu'l-Bekâ', (1419/1998). *el-Kulliyât*, (İkinci Baskı), (Haz., Adnan Derviş-Muhammed el-Mısırî), Beyrut: Müessestü'r-Risâle.
- Kaçar, H. İbrahim, (2012). "Arapçada Meânî (Semantik) Açısından Atıf (Bağlama) Edatları," *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 2, 163-191.
- el-Mahzûmî, Mehdî, (1377/1958). *Medresetu'l-Kûfe*, (İkinci Baskı), Mısır: Matba'at-u Mustafa el-Bâbî'l-Halebî.
- el-Mâlikî, İbn Kâsım, (1429/2008). *Şerh-u Hudûdi'l-Ubbezî*, (Birinci Baskı), (Tahk., Halid Fehmî), Kahire: Mektebetü'l-Âdâb.
- el-Mehdî, Salâh b. Ali, (1424/2003). *en-Necmü's-Sâkib: Şerh-u Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*, (Tahk., Muhammed Cum'a), Yemen: Müessestü'l-İmâm Zeyd bin Ali es-Sekâfiyye, I-II.
- el-Muhtâr, A. Deyira, (1411/1991). *Dirâsetun fî'n-Nahvi'l-Kûfî*, Beyrut: Dâr-u Kuteybe.
- el-Mutarriżî, Ebu'l-Feth, (ts). *el-Misbâh fî İlmi'n-Nahv*, (Birinci Baskı), (Tahk., Abdülhamit es-Seyyid Taleb), Kahire: Mektebetü'ş-Şebâb.
- el-Müberred, Ebu'l-Abbas, (1415/1994). *el-Muktedab*, (Tahk., Muhammed Abdulhalik Adîma, Kahire: Lucnet-u İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, I-IV.
- en-Nehhâs, Ebû Ca'fer, (1406/1986). *Şerh Ebyât Sîbeveyhi*, (Birinci Baskı), (Tahk., Züheyr Ğâzî), Beyrut: Mektebetu'n-Nahdeti'l-Arabiyye.
-, (1405/1985). *İ'râbu'l-Kur'ân*, (İkinci Baskı), (Tahk., Züheyr Ğâzî), Kahire: Mektebetu'n-Nahdeti'l-Arabiyye, I-V.
- er-Rummânî, Ali b. İsâ, (1414/1993). *Şerh-u Kitâb Sîbeveyhi*, (Tahk., M. İbrahim Yusuf Şeybe), Ümmülkurâ Üniversitesi, Mekke. I-II.
- er-Rufâyi'a, Huseyn, (1426/2006). *Zâhiretu'ş-Şuzûz fî's-Sarfî'l-Arabî*, (Birinci Baskı), Amman: Dâru Cerîd.
- Sa'leb, Ebu'l-Abbâs, (1950). *Mecâlîs-u Sa'leb*, (İkinci Baskı), (Tahk., Abdüsselâm Muhammed Harun), Mısır: Dâru'l-Ma'ârif, I-II.
- Sîbeveyhi, Amr b. Osman, (1402/1982). *el-Kitâb*, (İkinci Baskı), (Tahk., Abdüsselâm Muhammed Harun), Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, I-IV; 1408/1988: II.
- es-Sabbân, Ali, (1427/2006). *Hâşiyetu's-Sabbân Şerhu'l-Eşmûnî*, (Tahk., Taha Abdurraûf Said), Kahire: el-Mektebetu't-Tevfikiyeye, I-IV.

- es-Saymerî, Ebû Muhammed, (1402/1982). *et-Tebşira ve't-Tezkira*, (Birinci Baskı), (Tahk., Mustafa Aliyuddîn), Dımaşk: Dâru'l-Fikr, I-II.
- es-Sîrâfî, Ebû Said, (1374/1955). *Ahbâru'n-Nahviyyîne'l-Basriyyîn*, (Birinci Baskı), (Tahk., Taha Muhammed ez-Zîni- Muhammed Abdulmun'im Hafâcî), Kahire: Mektebet-u Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
-, (1429/2008). *Şerh-u Kitâb Sibeveyhi*, (Birinci Baskı), (Tahk., Ahmed Hasan Mehdî - Ali Sayyid Ali), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I-V.
- es-Suyûtî, Celâlüddîn, (2007). *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'n-Nahv*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I-IV.
-, (1418/1998). *Hem'u'l-Hevâmi'*, (Birinci Baskı), (Tahk., Ahmed Şemsuddîn), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I-IV.
-, (1399/1979). *Buğyetu'l-Vu'ât*, (İkinci Baskı), (Tahk., Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Beyrut: Dâru'l-Fikr, I-II.
-, (1432/2011). *Cem'u'l-Cevâmi' fi'n-Nahv*, (Tahk., Ahmed İbrahim Abdul'âl), Mısır: Mektebetü'l-Âdâb, I-II.
- eş-Şâtıbî, Ebû İshâk, (1428/2007). *el-Makâsîdu's-Şâfiye*, (Birinci Baskı), (Tahk., Ayyâd es-Sübeytî, Mekke: Ma'hadî'l-Buhûsi'l-İlmiyye, I-X.
- eş-Şenkîti, M. Mahfûz, (1424/2003). *Veşâhu'l-Hurre*, (Birinci Baskı), (Tahk., Muhammed el-Emîn), (Baskı Yeri Yok).
- eş-Şelebîn, (1401/1981). *et-Tevti'e*, (Tahk., Yusuf Ahmed el-Matû'), Kuveyt: Dâru'l-Kutub.
-, (1413/1993). *Şerhu'l-Mukaddimetü'l-Cezûliyye el-Kebîr*, (Birinci Baskı), (Tahk., Turkî b. Semvîn el-Atebî), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, I-III.
- et-Tevhîdî, Ebû Hayyân, (1408/1988). *el-Basâir ve'z-Zehâir*, (Birinci Baskı), (Tahk., Vedat el-Kâdî), Beyrut: Dâr-u Sadr, I-X.
- et-Teftâzânî, Sa'duddîn, (1432/2011). *Şerh-u Tasrîfi'l-İzî*, (Birinci Baskı), Cidde: Dâru'l-Minhâc.
- el-Ubbezî, Ebu'l-Hasan, (1406/1985). *Şerhu'l-Cezûliye li'l-Ubbezî*, (Tahk., Sa'd Muhammed el-Ğâmidî), Câmî'at-u Ümmülkura, Mekke.
- el-Ukberî, Ebu'l-Bekâ, (1406/1986). *et-Tebyîn an Mezahibi'n-Nahviyyîn*, (Birinci Baskı), (Tahk., Abdurrahman el-Useymin), Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
-, (1416/1995). *el-Lübbâb fi İleli'l-Binâi ve'l-İ'râb*, (Birinci Baskı), (Tahk., Ğâzî Muhtâr Talîmât), Dımaşk: Dâru'l-Fikr, I-II.

- Ubâde, M. İbrahim, (1432/2011). *Mu‘cem-u Mustalehâtu’n-Nahv ve’s-Sarf ve’l-Arûd ve’l-Kâfiye*, (Birinci Baskı), Kahire: Mektebetü’l-Âdâb.
- el-Velîdî, M. Ali, (2006). *el-Hilâfu’n-Nahvî fi’l-Mansûbât*, (Birinci Baskı), Ürdün: Âlemu’l-Kutubi’l-Hadîs.
- Yâkût, Ahmed Süleyman, (1994). *Zâhîretü’l-İ‘râb fi’n-Nahvi’l-Arabî*, İskenderiye: Dâru’l-Ma‘rifeti’l-Câmiyye.
- Yahya el-Alevî, (1430/2009). *el-Minhâc fi Şerhi Cümeli’z-Zeccâcî*, (Birinci Baskı), (Tahk., Abdullah Nâcî), Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, I-II.
- Yûhannâ Mirzâ, (1433/2012). *Mevsû‘atü’l-Mustalahi’n-Nahvî*, (Birinci Baskı), Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, I-II.
- ez-Zemahşerî, Ebu’l-Kasım, (1425/2004). *el-Mufasssal fi İlmi’l-Arabiyye*, (Birinci Baskı), (Tahk., Salih Kadare), Amman: Dâr-u Ammâr.
-(1418/1998). *el-Keşşâf*, (Birinci Baskı), (Tahk., Ahmed Abdülmevcûd-Muhammed Mu‘avvîd), Riyad: Mektebetü’l-Abîkân, I-VI.
- ez-Zeccâc, Ebû İshâk, (1408/1988), *Ma‘âni’l-Kur‘ân ve İ‘râbuh*, (Birinci Baskı), (Tahk., Abdülcelîl Abduh Şelbî), Beyrut: Âlemu’l-Kutub, I-V.
- ez-Zeccâcî, Ebu’l-Kâsım, (1984). *Mecâlisu’l-Ulemâ*, (İkinci Baskı), (Tahk., Aabdusselâm Muhammed Hârûn), Kuveyt: Matba‘at-u Hukûmeti’l-Kuveyt.
-, (1404/1984). *el-Cumel fi’n-Nahv*, (Birinci Baskı), (Tahk., Ali Tevfîk el-Hamed), Beyrut: Müessesetü’r-Risâle.
-, (1399/1979). *el-Îdâh fi İleli’n-Nahv*, (Üçüncü Baskı), (Tahk., Mazin el-Mübarek), Beyrut: Dâru’n-Nefâis.
- ez-Zübeydî, Ebu Bekr, (2011). *Kitâbu’l-Vâdih*, (İkinci Baskı), (Tahk., Abdülkerîm Halîfe), Ürdün: Dâr-u Celîsi’z-Zaman.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Sonbahar / Autumn
Sayı/Issue: 41 - Sayfa / Page: 339-358
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 13.07.2018 Kabul/Accepted: 27.08.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

MAHMUT SOYDAN'IN GÖZÜNDEN MUSUL MESELESİ

MOSUL DISPUTE FROM THE VIEWPOINT OF MAHMUT SOYDAN

Doç. Dr. Mehmet PINAR
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
mmetpinar@gmail.com

Öz

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Musul, tarihin her döneminde Türkler için önemli bir toprak parçası olarak görüldü. İngiliz emellerinin belirginleştiği süreçte Türkiye Musul'a tarihi, coğrafi, hukuki ve ekonomik argümanlarla yaklaştı. Milli mücadeleden zaferle çıkan Türkiye, Musul'la daha yakında ilgilendi. Stratejik bir öneme sahip olan Musul, devletler arasında çıkar çatışmalarının yaşanmasına neden oldu. Mahmut Soydan'ın Musul meselesiyle ilgili kaleme aldığı yazıları bu coğrafyanın tarihinin aydınlatılmasında önemli bir kaynak niteliğine olduğu söylenilebilir. Soydan özellikle sorunun adalet ölçüsünde çözülmesi noktasında yazılar yazdı. İngilizlerin asıl amacının Musul'dan ziyade bölgede çıkarları doğrultusunda hareket edecek bir Kürdistan kurmak olduğu tezini savundu. Soydan'ı Musul sorununda farklı kılan en önemli husus meseleye daha geniş açıdan yaklaşmasıydı. Konuya Türkiye- İngiltere arasında var olan bir sorun yerine Doğu- Batı arasında var olan bir mesele olarak bakmanın daha sağlıklı olacağı kanaatindeydi. Meselenin sadece Türkiye'nin değil bölgenin bir sorunu olduğunu ortaya koyarak Rusya gibi bölgesel aktörler üzerinden bir diplomasinin yürütülmesinin daha sağlıklı olacağı düşüncesindeydi. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin hem müdürü hem de yazar kadrosunda yer almasından dolayı aslında dönemin basının konuya yaklaşımı açısından da oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Mahmut Soydan, Musul, İngiltere.

Abstract

Mosul, especially from Ottoman Empire to the Republic of Turkey, was viewed as an important land for Turks in every period of history. Turkey has approached to Mosul with historical, geographical, legal and economic arguments through the process when British ambitions has become more evident towards Mosul. Emerging victorious from the national struggle (Independence War), Turkey became more concerned with Mosul. Mosul with its strategic importance led to conflicts of interest between states. The works by Mahmut Soydan on the issue of Mosul can be said to be an important source for clarifying the history of this geography. Soydan wrote articles highlighting the solution of the issue in the context of justice. He defended the thesis that the British aimed to establish a state of Kurdistan that would act towards their interests on the region rather than Mosul. The most important aspect that differentiated Soydan in Mosul dispute was that he approached the issue from a wider perspective. Rather than approaching the issue as a conflict between Turkey-England, he was of the opinion that regarding it as an issue between the East and West would be suitable. He argued that the issue was not related to just Turkey but the region and that conducting a diplomacy through regional actors like Russia would be more productive. Soydan, as both the director and one of the writers of the newspaper Hâkimiyet-i Milliye, is also a very effective figure in terms of the approach of the press to the issue at that time.

Keywords: Mahmut Soydan, Mosul, England.

Giriş

Mahmut Soydan 1883 yılında Siirt'te doğdu. Babası Rüştü Efendi, annesi Emine Hanım'dır (TBMM Arşivi Mahmut Soydan Tercüme-i Hal Varakası, Dosya No:53). Bazı kaynaklarda Mahmut Nedim Soydan olarak da bilinir. Eşi Nahide Soydan'dan iki erkek ve bir de kız çocuğu vardı. Kızı Fazilet Soydan, Berlin'de Osmanlı askeri ataşelik görevini de yürüttü. Brest-Litovsk Antlaşması'nda Osmanlı İmparatorluğu'nu temsilen katılan Zeki Baraz Paşa'nın oğlu Mehmet İzzet Baraz ile evlenir (Öztürk, 1995: 690- 691).¹Soydan, henüz idadinin ikinci sınıfında öğrenci bulunduğu 1900-1901 yıllarında tercüme yapmaya ve M. Sükûti imzasıyla, İrtika ve Musavver Fenn-i Edebî gibi dergilerde yazılar yazmaya başlar (Sertel, 1928: 171).

Soydan 1905 yılında Harp Okulu'ndan mezun olduktan sonra Harbiye Mektebi'nde okumaya devam eder ve burayı bitirdikten sonra da bir süre yazı hayatını sürdürür (TBMM Arşivi Mahmut Soydan Tercüme-i Hal Varakası, Dosya No:53). 1906 yılında, bir Fransız yazarının 1870 seferinden on yıl sonra yazdığı bir kitabı, Hamiyet-i Vataniye ismiyle yayınlanır. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra,

¹ Doğum yerinin Selanik olarak kayıtlı olduğu bilgisi de yer almaktadır. (Emekli Sandığı Arşivi, Mahmut Soydan Dosyası, No: AO 149 773.)

Selanik Hukuk Mektebi'ne devam eder ve bu tarihten itibaren on bir yıl, hiçbir yazı yayınlamaz (Sertel, 1928: 171). Harbiye'yi bitirdikten sonra ilk görevine Rumeli 3. Ordu Komutanlığı'nda başlar (İş Dergisi, Sayı:277, Kasım 1989). 1908 yılına kadar Kosova ve Manastır vilayetlerinin değişik bölgelerinde Nizamiye birlikleriyle eşkiya takibinde bulunur. 1908 yılı başında Manastır Fırkası Kurmaylığına atanır (TBMM Arşivi Mahmut Soydan Tercüme-i Hal Varakası, Dosya No:53). Nisan 1909'da 31 Mart olayı sonunda Selanik'e götürülür ve Abdülhamit'in muhafız subaylığı görevine getirilen Soydan, Balkan Savaşlarına kadar bu görevde kalır (Gürer, 1999: 184).

Manastır Fırkası Kurmayı, Sultan II. Abdülhamit'in Muhafız Subayı, Şehzadeler Okulu Askerî Mürebbsi olur. Balkan Savaşları ve I. Dünya savaşında çeşitli birliklerde görev alır. 1913'te Sultan Abdülhamit'in Beylerbeyi Sarayına getirilmesi üzerine, aynı görevle İstanbul'a döner. Muhafız Subaylığına ek olarak Padişah'ın yanındaki oğlu Abit Efendi'nin eğitim ve öğretimini de üstlenir. Daha sonra İhlamur Köşkü'nde açılan Şehzadeler Okulu'nda görev yapar (TBMM Arşivi Mahmut Soydan Tercüme-i Hal Varakası, Dosya No:53; Gürer, 1999: 184).

1920 Nisan ayında Anadolu'ya geçerek Mustafa Kemal Paşa'nın Refakat Subaylığına Binbaşı olarak atanır (Obuz, 2017: 100). Binbaşı olarak bulunduğu bu görev sırasında Times gazetesinin yeni Türkiye ve milli irade aleyhinde yayınladığı bir yazıya cevap olarak Mustafa Kemal kendisinden cevap yazmasını istemesi üzerine Mahmut Soydan bunu yerine getirir. Mustafa Kemal Paşa, Hâkimiyet-i Maliye'nin Yazı İşleri Müdürlüğünü yapan Recep Peker'i Dâhiliye Vekiline ataması üzerine gazetenin Başyazarlığına Mahmut Soydan'ın getirilmesini sağlar (Sertel, 1928: 171).

Bu göreve getirilen Mahmut Soydan, Fransızca, Almanca ve Arapça dillerini bilmekteydi. İstiklal Harbi'nden sonra 1926 yılında İstanbul'da Milliyet gazetesini kurdu. Gazetenin sahibi ve Başyazarı idi (Duman, 1986: 263). 11 Şubat 1926 tarihinde ilk sayısı çıkan gazete, 13 Mart 1926'dan itibaren "Mustafa Kemal Paşa'nın Hatıralarını" Hâkimiyet-i Milliye ile aynı tarihlerde yayınlayarak dikkatleri üzerine çekti (Sertel, 1928: 171).

6 Nisan 1920 tarihinde kurulan Anadolu Ajansı, 6 Ocak 1926 Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi (Kocabaşoğlu, 2010: 37-38), 31 Ocak 1928'de Türk Eğitim Derneği 18 Aralık 1929'de Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti gibi kurum ve kuruluşlarda da, kurucu olarak görev yaptı (Semiz, 1991: 28). Bu yönüyle Mahmut Soydan, Cumhuriyet'in şekillenmesinde önemli sayılabilecek dernek ve kuruluşlarda görev yaptı.

Soydan, Atatürk'e ve yeni rejimin prensiplerine büyük bir bağlılık içerisinde olmasının da etkisiyle kısa zamanda önemli mevkilere yükselir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin II. dönem seçimlerine Siirt'ten aday olur ve 28 Haziran 1923 tarihli genel seçimlerde 153 oy alarak Meclis'e girer. Kanuni Esasi, Milli Müdafaa ve Hariciye Komisyonlarında çalışır ve 13 Ağustos 1923 yılında da Başkanlık Divanı'na seçilir (Obuz, 2017: 317).

3 Aralık 1936 tarihinde, İstanbul Fransız Hastanesi'nde uzun bir tedavi sürecinden sonra Kalp rahatsızlığı nedeniyle öldü (Tan, 04.12.1936). Mahmut Soydan, Muhabbeti Vataniye ve Milli Mücadele Tarihine Dair Notlar, Ankaralı'nın Defteri adlı iki eseri mevcuttur.

Bu çalışmada Mahmut Soydan'ın gözlemleriyle Musul meselesi ele alınmaktadır ve Musul meselesinde Türkiye'nin yaklaşımını değerlendiren Soydan'ın, iktidarla uzlaştığı ve ayrıştığı yerleri ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışmanın ana noktası Musul meselesi üzerinden Türk dış politikasının Mahmut Soydan'ın kaleminden bir değerlendirilmesini yapmaktır.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Musul

Musul, Kerkük, Erbil ve Süleymaniye bölgeleri, yaklaşık olarak on asır Türk kimliklerini, bazen müstakil beylikler halinde, bazen de Selçuklu ve Osmanlı devletlerine bağlı olarak korumuşlar ve devam ettirmişlerdir (Yılmaz, 1995: 3). Bölgenin çoklu etnik yapısı, jeopolitik konumu ve en önemlisi yer altı zenginliği, Musul üzerinde birçok devletin çıkarları doğrultusunda siyaset takip etmesi sonucunu ortaya çıkardı (Kaya, 2004: 113).

Musul, I. Dünya Savaşı ile birlikte büyük devletlerin rekabetine sahne oldu. Savaş sürecinde İngiltere'nin dışında özellikle Almanya, Musul ile ilgilenmeye başladı. Büyük devletlerin Musul'a hakim olma isteği bölgede istikrarsızlığı da beraberinde getirdi. Mondros Antlaşması'nın imzalanması sırasında Irak topraklarında bulunun İngiliz komutan General Marshall, Ali İhsan (Sabis) Paşa'ya bir mektup yazarak Musul'un derhal boşaltmasını istedi. Musul Vilayeti'nin Vali Vekili Nuri Bey, bölge nüfusunun yoğun bir şekilde Kürtlerden oluşmasından dolayı İngilizlerin Kürtler üzerinde planları olduğunu erken bir dönemde görmüştü (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Şifre, Dosya:49-1, Gömlek: 28). İngilizlerin Ali İhsan Paşa üzerinde baskı kurması sonucunda Osmanlı merkezi yönetimi, 15 Kasım 1918'de Musul'u boşaltma kararı alması üzerine Musul'da İngiliz yönetimi başladı (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A III-10-b 2, D 47,F 23-6). Musul'da İngiliz yönetimi başlamasına rağmen Musul ve Dahok'daki aşiretler İngilizlere karşı cephe aldılar (Genel Kurmay

ATASE Arşivi ATA-ZB, Kutu No:31,Gömlek No:39,Belge No:39-2; Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE), Kutu:318, Gömlek:33, Belge:33001).

Musul'un Arap idaresine girmesini istemeyen Kürt ve Türkmenler de Anadolu'da başlayan bu mücadeleden cesaretle İngilizlere karşı direniş başlattılar. İtilaf devletleri bu durumu yok sayarak, 26 Nisan 1920'de toplanan San Remo Konferansı'nda Fransa, kendisini Avrupa ve Orta Doğu'da desteklemesine karşılık olarak Musul'u İngiltere'ye bıraktı. Yeni duruma göre Fransa ham petrol üretiminin %25'ini alacak ve ayrıca İngiltere'ye de %75 bırakılacaktı (Pınar, 2017: 170-171). İran ve Musul petrollerinin bir boru hattı ile Akdeniz'e bağlanmasını sağlayacaktı (Kürkçüoğlu, 1978: 175).

Musul halkı, Milli Mücadele hareketine destek vererek İngilizlere karşı cephe aldılar. Musul'daki Arap ve Kürtlerin, İngiliz himayesindeki Faysal'a değil de gelecekleri için Anadolu'ya dayanmayı tercih ettikleri görülmekteydi (Öke, 1991: 85). Genel Kurmay, Kürt aşiretlerinin İngilizlere karşı başlatmış olduğu direnişinin Arap aşiretlerini de etkileyeceği öngörüsünde bulunmaktaydı (Genel Kurmay ATASE Arşivi ATA-ZB, Kutu No:2,Gömlek No:76,Belge No:76-1). Bölgedeki aşiretlerin İngiliz karşıtı bir politika takip etmesi İngilizleri Musul ve havalisinde zor durumda bıraktı (TİTE Arşivi, Kutu:24, Gömlek:93 Belge:93-5001).

Milli Mücadele sırasında El-Cezire Cephesi Komutanlığı'na bağlı birlikler, Musul'da çeşitli tarihlerde İngilizlere karşı mücadeleye girdiler. Yarbay Özdemir Bey, bölge aşiretlerinin de desteğini de alarak İngiliz kuvvetlerine karşı oldukça önemli başarılarla imza attı. İngilizler, Derbent Muharebesi'ni kaybedince bölgedeki Kürt aşiretlerinin desteğini almak için Şeyh Mahmud'u desteklemeye yöneldiler. İngilizlerin desteğiyle bölgede Kürdistan Hükümeti kuruldu (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A III-7-a, D 19,F 41-1). Yunan işgalinin başlamasıyla Musul ve havalisinde üstünlük tekrar İngilizlere geçti (Öke, 1991: 89).

Milli Mücadele sürecinin tamamlanmasından sonra toplanan Lozan Konferansı'nda en çok tartışılan konulardan biri Musul oldu. Konferansta Türkiye tarihi, ekonomik, sosyal ve coğrafi nedenlerle Musul'un kendisine ait olduğu tezini ortaya koydu. İsmet Paşa, Musul meselesinin Lozan konferansından sonra ikili görüşmelerle çözülmesi noktasında bir irade ortaya koymasına rağmen İngiltere, Musul'un kendi himayeleri altında Irak'a bırakılması yönünde ısrarını sürdürdü (BCA, 030.10/54.357.2-2). Musul meselesi, konferans çalışmalarını tehlikeye düşürecek bir mahiyet almaya başlayınca taraflar bu sorunun çözümünün konferanstan sonraya bırakılmasını kabul etmek

durumunda kaldılar. Bunun üzerine Lozan Barış Antlaşması'nda, Türkiye ile Irak arasındaki sınırın 9 ay içinde Türkiye ile İngiltere barışçı yollarla saptanması kabul edildi. Belirlenen zaman içinde, iki devlet arasında bir anlaşma sağlanamazsa sorunun Cemiyet-i Akvam'a götürülmesine karar verildi (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A III-10 b-2, D 47, F 4-33).

Lozan Antlaşması'na uygun bir şekilde Irak sınırının tespiti için İngilizlerle yapılan Haliç Konferansı 19 Mayıs 1924'te, İstanbul'da eski Bahriye Nezareti binasında başladı. Konferans 5 Haziran 1924 tarihine kadar devam etti. Konferansa katılan Türk heyetine Fethi (Okyar) Bey, İngiliz heyetine de Irak Yüksek Komiseri bulunan Sir Pery Cox başkanlık yaptı (Kürkçüoğlu, 1978: 291).

Taraflar, Musul konusunda daha önceki isteklerinde ısrar etmiş, hatta İngiltere daha da ileri giderek, Nasturi Hristiyanlarını bahane ederek Hakkari üzerinde hak iddia etmeye kalkıştı. Görüşmelerde sorun çözülemeyince Lozan Antlaşması'ndaki hüküm uyarınca Cemiyet-i Akvam'a götürüldü. Burada da Türkiye'yi Fethi Bey temsil etti. Taraflar eski görüşlerinde ısrar ettiler (Akşin, 1991: 128). Türkiye, Haliç Konferansı'nda olduğu gibi Cemiyet-i Akvam'da da Musul'un kendisine ait olduğuna dair mantıklı deliller sundu (BCA, 030.10/230.548.7).

Sorunu yerinde incelemek üzere bir komisyonun kurulmasına karar verildi. Eski Macar başbakanlarından Kont Teleki başkanlığında İsveç'li Wirsen ve Belçikalı Albay Paulis'ten oluşan bir komisyon kuruldu. Komisyon, çalışmalarını sürdürürken sınır bölgelerinde Türkler ve İngilizler arasında çatışmalar devam etmekteydi. İngiltere'nin istekleri doğrultusunda hazırlanan rapor, Türkiye'nin bütün itirazlarına karşın İngiltere'nin etkisinde bulunan komisyon tarafından 16 Aralık 1925'te kabul edildi. Raporla birlikte Musul Irak'a bırakılarak İngiltere'nin Irak'taki manda rejiminin süresi 25 yıla uzatıldı. Bunun yanı sıra İngiliz Hükümeti, bölgedeki Kürt halkını koruyacak idari önlemler alma taahhüdünde bulundu. İngiltere, Irak ile 13 Ocak 1926'da, geçerlilik süresi 25 yıl olmak üzere bir antlaşma yaparak Türkiye ile ikili görüşmelere geçildi (Pınar, 2017: 175). 5 Haziran 1926'da Türkiye-İngiltere ve Irak arasında imzalanan antlaşmayla Türkiye-Irak sınırı, Musul Irak'ta kalacak şekilde belirlendi. 1926 Ankara Antlaşması'nın imzalanmasıyla İngiltere ile normal ilişkiler kurulmaya başlandı (Aras, 2010: 203). Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkilerin gelişmesi kolay olmamış, ilişkilerdeki soğukluk 1929 yılına kadar devam etmişti (Köni, 2001: 153). 1929'da Türkiye ile ilişkileri daha iyi düzenlemek adına Musul Ticaret Odası

Başkanı Necip Çadır, Musul'a fahri konsolos olarak atandı (BCA, 030.18.01.02/4.35.12).

Mahmut Soydan'ın Gözünden Musul Meselesi

Türkiye ile İngiltere arasında çekişme alanı olan Musul'un Türkiye için önemi oldukça fazlaydı. Soydan, tarihi, ekonomik, sosyal ve coğrafi nedenlerden dolayı Musul'un Türkiye'ye ait olduğu tezini ısrarla savunur. Mahmut Soydan'ın Musul meselesine eğilimi iktidar partisinin yaklaşımlarıyla benzerlik gösterir. Soydan'ın da satır aralarında bu coğrafyanın Türkiye'nin bir parçası olduğu tezini savunduğu görmekteyiz. Sıklıkla sorunun çözümünde adalet ilkesini ön planda tutmaya çalışır. Musul meselesinde, Türkiye ile İngiltere'nin meseleye farklı açıdan baktığını, Türkiye, İngiltere'nin yaklaşımını emperyalist uzantıların bir yansıması olarak yorumlarken Türkiye'nin soruna eğilimini adaleti sağlama çabası olarak değerlendirir. *"Kürsülerde söylenen nutukların, programlarına konulan parlak maddelerin, kitaplarda ve gazetelerde okunan yazıların, hayat ve uygulama alanlarında ki yansımaları çoğunlukla bir hiçten ibarettir."* (Mahmut, 12.09.1924: 1) Sözleriyle İngiltere'nin samimiyetsizliği ortaya koymaya çalışır.

Musul meselesinin en çok tartışıldığı yerlerin başında TBMM gelmekteydi. Mahmut Soydan'ın bu soruna siyaset yelpazesinden farklı bakıp bakmadığı noktasında Meclis'te milletvekillerinin ortaya koyduğu çözüm önerileri önemlidir. Milletvekilleri Meclis'te Musul konusunda farklı gerekçelerle farklı fikirler öne sürmüşlerdi. Bir kısım milletvekili soruna güvenlik eksenli yaklaşırken, bir kısım milletvekili ise Musul meselesinin Kürtlerle Türklerin arasını açacağı için temkinli bir yaklaşım sergiledi. Musul'un alınmasını zengin petrol yatakları için isteyen milletvekilleri oldukça azınlıkta kaldı. Gizli oturumlarda en sert tartışma sorunun Lozan'dan sonra Cemiyet-i Akvam'ın tasarrufuna bırakılması oldu. TBMM'nin gizli oturumlarında söz alan milletvekilleri Musul meselesinin Türkiye'nin güvenliği ve sınırların korunması bağlamında ele alınmasının daha doğru bir yaklaşım olacağını ifade etmekteydiler (Pınar, 2017: 177-178). Buradan hareketle Meclis çatısı altında Musul meselesi görüşülürken milletvekillerinin bu konuyla ilgili olarak değerlendirmeleri incelendiğinde Mahmut Soydan'la aynı düşüncede oldukları görülmekteydi.

Sorunun çözümüne katkı sunacak en önemli aracın uluslararası diplomasi olduğunu düşünmekteydi. Bu yönden bu alandaki uluslararası enstrümanların kullanmasını önemsemekteydi. Musul meselesinde Türkiye'nin kararlılığını şu sözlerle ifade etmekteydi:

“Artık haksız ve yasal olmayan emellerine itaat etmeye alışmış bir Türkiye değil, hukukunu, şerefini ve bağımsızlığını korumak için her türlü fedakârlığı göze almış bir milletin olduğunu unutmasınlar.” (Mahmud, 02.02.1925:1) Musul’da yaşayan Türklere uygulanan zalimce baskılardan dolayı halkın korku ve endişe içinde yaşadığını, bu insanlık dışı muameleyi bütün dünyanın bilmesi gerektiğini düşünüyordu.

Soydan, Dışişleri Bakanı’nın yürüttüğü çalışmaların Türkiye’nin Musul konusunda sonuca gidememesine karşın dünya çapında Türkiye’nin davasında haklı olduğunu göstermesi açısından ortaya çıkan tabloyu önemsemektedir. İki devletin Musul’a yaklaşımını da irdeleyen Soydan, İngiltere için basit bir sömürge konumunda olmasına karşın buranın Türkiye için çıkar amaçlı olmayan bir coğrafya görünümünde olduğunu savunmaktaydı (Mahmud, 11.09.1925:1). Türkiye’nin Musul’u isterken tek dayanak noktasının milletin kararlılığı olmadığı, tarihi, coğrafi ve ekonomik bağların da Musul’u alma noktasında güçlü argümanlar olduğunu belirtmekteydi (Mahmud, 12.09.1924:1). Musul’un çözümü noktasında sadece belli başlı sebeplerin etken olmadığını, aynı zamanda tarihi bağlarında önemli olduğunu belirtmekteydi.

Soydan Lozan Konferansı’nda çözülemeyen Musul meselesinin sonraya bırakılması karşısında Lozan’da çözülemeyen meselenin kaderinin Cemiyet-i Akvam tarafından çözümlenmesini beklemenin gayet doğal olduğu düşüncesindeydi. Cemiyet-i Akvam’ın vereceği kararda taraf tutacağını ve bununla ilgili olarak tartışmaya girmeye gerek görmediğini; çünkü eğer bir karar verilecekse bu kararın tarafsız ve adil olmasını arzu etmekteydi (Mahmud, 12.09.1924:1). Adil hareket etme perspektifinde insan faktörünün baz alınması gerektiğini, Musul’da yaşayan halkın bu meselenin bir parçası olduğunu, meselenin halledilmesi adına halkın kararlarına saygı duyulmasının en adil çözüm aracı olduğu kanaatindeydi. Bu gibi meselelerin çözüme kavuşturulması noktasında adalet için, insan faktörünün çok önemli olduğunu düşünmekteydi. Cemiyet-i Akvam’ın nüfus dinamiklerini dikkate almasının çözüme katkı sunacağına inancı tamdı.

Kendisi Türkiye’nin meselenin çözümünden yana olduğunun sürekli gündemde tutulması gerektiğini belirtmekteydi. O, İngiltere’nin meseleye yaklaşım tarzını eleştirerek Türkiye aleyhinde hareket etmesini doğru bulmamaktaydı. Aynı zamanda Türkiye ve İngiltere arasında 1924’te İstanbul’da başlayan Haliç görüşmelerinden bir sonuç çıkmamasını ve sorunun Cemiyet-i Akvam’a havale edilmesinin Türk-İngiliz ilişkilerini gerginleştirdiğini şöyle belirtmekteydi: ‘*Milletler Cemiyetinden bahsetmek boşunadır. Çünkü o, bir manken gibi*

İngiltere'nin emirlerine boyun eğmekten başka bir şey yapmıyor." (Mahmud, 02.02.1925:1) Soydan'ın değerlendirmesinden hareketle Cemiyet-i Akvam'ın bağımsız olmadığı ve Cemiyet'in kendi başına karar verme yetkisinden uzak olduğu anlaşılmaktaydı.

İngiltere'nin çıkar odaklı yaklaşımına karşın Soydan, Fethi Bey'in Cenevre'de Musul meselesi için yapılacak olan görüşmelere katılmasının meselenin çözümü için önemli olduğu görüşündeydi. Meselenin ne zaman görüşüleceğiyle ilgili olarak bir belirsizliğin olduğunu, buna karşı meselede yeni aşamalara şahit olunacağını ve bu meselenin Milletler Cemiyeti'nde görüşülmesiyle ilgili olarak buradan çıkan sonuçtan farklı beklenti içerisinde olanların yanılacaklarını da paylaşmaktaydı. Cemiyet-i Akvam'ın güçlü devletlerin kontrolünde bir çizgi takip ettiği düşüncesindeydi (Mahmud, 12.09.1924:1). Cemiyet'in bağımsız olmadığı ve varlığının bir anlam taşımadığı yönünde düşüncelerini sıklıkla vurgulamaktaydı.

Mahmut Soydan'a göre meselenin çözümü noktasında Cemiyet-i Akvam şu noktayı göz önünde bulundurmalıydı: *"On bir asırdır ki Bağdat civarına kadar genişleyen Musul bölgesi Türklerin idaresi ve hâkimiyeti altında bulunmuştur. Osmanlılara geçen devirde Musul, Selçukluların elindeydi. Daha çok eski dönemlerden beri Musul'un güneyinden Bağdat'a kadar varan arazilere Tataristan derlerdi."* Türkiye'nin Musul'da bulunmasını ekonomik çıkarlardan çok tarihi bağlamda değerlendirir. Zira Türklerle ortak bir kültür oluşturduğuna inandığı mazlum halkı koruma refleksi ile hareket edildiğini, Türkiye'nin tek gayesinin bu halka bağımsızlık verilmesini amaçlamak olduğunu ifade etmekteydi (Mahmud, 31.03.1926:1).

Soydan, yukarıdaki iddialarına paralel bir şekilde Musul halkının da bu tarihsel bağlara pozitif yaklaştıklarını, İngiltere ile ortak bir bağ kuramadıkları gibi İngiliz yönetiminin bölgeye zulümden başka bir şey vermediğini şu sözlerle ifade etmekteydi *"İngilizler bölgemizi mandası altına almak için hakkımızda reva görmedikleri işkence ve zulüm kalmamıştır. Keyifleri istediği gibi mazbata yayınlayıp zor kullanarak bizlere işkence ediyorlar, karşı duranların ise evlerini yıkıp insanları katledip mallarını yağmalamaktan geri durmuyorlar."* Soydan'ın değerlendirmesinden hareketle İngiltere'nin adaletli davranmadığını, yıldırma politikalarıyla buraların kendi egemenliği altında kalması için oldukça sert uygulamalara başvurduğunu, buna karşın bölge halkının İngiliz yönetimini istemediği ön plana çıkmaktaydı. Musul ile Türkiye arasında sağlam bir tarihsel ve kültürel bağ olduğunu, Musul üzerinde bütün tasarruf hakkının Türkiye'de olduğunu, Türkiye'nin bir parçası olan bir yer için başka devletlerin

yapacağı hamlelerin hiçbir hükmünün olmadığını ısrarla savunmaktaydı.

Musul meselesinde İngiltere'nin en fazla üzerinde durduğu noktalardan biri de Kürtlerin çoğunluğunu oluşturduğu bu bölgede bağımsız bir Kürdistan'ın kurulmasıydı. Soydan'a göre, İngiltere bu bölgede kendi egemenliği altında bir Kürt devletinin kurulmasını arzuluyordu. Nitekim Soydan buna şöyle dikkat çekmekteydi: *"İngiltere'nin amacı sınırlarımızda bir nifak ocağı kurmaktır. İngilizler, böyle bir nifak yuvası kurduktan sonra iç işlerimize istedikleri gibi karışabileceklerini, istedikleri anda ülkede isyanlar çıkartacaklarını ümit ediyorlardı."* İngiltere'nin bir Kürt devletinin kurulması noktasında, hürriyet ve adalet ölçüsünde hareket etmediğini öne süren Soydan, İngiltere'nin tarihten beri Doğu milletlerine karşı adaletsiz ve hoşgörüsüz olduğunun unutulmaması gerektiği düşüncesindeydi (Mahmud, 02.02.1925:1). Bu gelişmeler karşısında *"İngiltere'nin bu şekilde hareket etmesine karşılık biz ne yaptık? Eğer bu noktada biz üzerimize düşeni yapmadıysak ya da ihmalkârlık yaptıysak İngiltere'nin bu noktada ümitli olmasında hakları vardır"* diyerek bu konuda özeleştiri yapılmasının gerekli olduğunu vurgulamaktaydı (Mahmud, 02.02.1925:1). Meseleye geniş perspektiften bakarak, sorunun yalnızca bir toprak sorunu olmadığını, Musul'un Türkiye'nin doğusunu da kapsayacak Kürdistan projesinin önemli bir saç ayağını oluşturacağını ortaya koymaktaydı.

Soydan, Türkiye'nin adilane yaklaşımına karşı İngiltere'nin sorunu çözümsüzlüğe götürmek adına farklı enstrümanlardan faydalandığını belirterek Kürt/Kürdistan kartını kullanmaktan çekinmediğini, Musul meselesi söz konusu olduğunda Kürtler ve Kürdistan, günün en önemli meselesi olarak ortaya atılmaktaydı. Türkiye'de ise, böyle bir mesele ve oluşumun olmadığını, Doğu'da yerleşik halde bulunan Kürtlerin milli duygularını kabartacak ve kızıştıracak önemde hiçbir ayrılma ve bağımsızlık hayalinin olmadığını öngörmekteydi (Mahmud, 11.09.1925:1). Kürtlerin İngilizlerin empoze ettiği ayrılıkçı hareketlerin içinde yer almayacağı, ulus kimliklerinden ödün vermeyecekleri kanaatini taşımaktaydı.

Ona göre, Kürtlük ve Kürdistan meselesini kullanarak Türkiye'nin aleyhinde hareket edenlerin yalnız vatan haini ilan edilen sefil politikacılarından ibaret olmadığı, bazı büyük devletlerin de bu olaydan faydalandıklarını düşünmekteydi. Şeyh Sait isyanının amacının irtica olduğunu iddia eden Soydan, bu isyanda dış kışkırtmaların etkisinin olduğunu belirtmekteydi. Şeyh Sait'in Doğu İstiklal Mahkemesi'ndeki itirafı bu iddiayı kuvvetlendirmekteydi. İstiklal Mahkemesi'nde İngilizlerin bu isyanı kışkırttığından,

isyancılara karşı yaptıkları vaatlerden bahsedilmesine karşın Ona göre, bu iddialar doğrudan doğruya Büyük Britanya Hükümeti'ni suçlayacak güçlükte değildi. Doğudaki bu kıskırtmayı organize edenlerin İngiliz memurlarının şahsi girişimlerinin bir sonucu olduğunu düşünmekteydi. Milletler Cemiyeti'nde İngiliz temsilcisinin aynı meseleye değinmesi bu düşüncüyü kuvvetlendirmekteydi (Mahmud, 11.09.1925:1). Soydan bu konuda Hükümetten farklı düşünerek Şeyh Said isyanının devlet destekli bir hareket olmaktan ziyade çıkar amaçlı yerel güçlerin bir ürünü olduğu düşüncesindeydi.

İngiliz temsilcisinin *Musul vilayeti Türkiye'ye verilirse Kürtlere özerklik verecek misiniz?* Soydan buradan hareketle Türkiye'nin kimsenin toprağında gözünün olmayacağını bilincinde olan İngiltere'nin asıl gayesinin Kürtlerin hakkını korumak olmadığını, Doğu'da Türkiye'nin içişlerine karışacağı bir alan, bölge oluşturma niyetindeydi. İngiltere'nin asıl amacı Kürtlerin hakkını savunmak olsaydı, Musul'daki referanduma sıcak bakması gerektiğini belirtmekteydi. Halkın kendi kararını kendisinin vermesi düşüncesini sürekli gündeme taşıyan İngiltere'nin nüfusu çok az olan Asurileri ön plana çıkartması da bir tezat oluşturmaktaydı (Mahmud, 11.09.1925:1). Soydan, İngilizlerin Kürt meselesine yaklaşımının samimi olmadığını, İngiliz yönetimi altında bir Kürt devletinin kurulması gibi reel olmayan bir propagandayla İngiltere'nin sömürgeleştirme eğiliminin bölgenin dengelerini bozacağını düşünmekteydi.

Lahey Adalet Mahkemesi'nde Musul meselesinin tekrardan gündeme gelmesi, Türk kamuoyunda bir hareketliliğe yol açtı. İsminden hareketle adaleti temsil eden bu kurumdan beklentilerinin olduğunu dile getiren Soydan, buna karşın mahkemenin kararının Türkiye aleyhinde olması, Türkiye'nin kabul edebileceği bir durum olmadığını ve mahkemenin tamamıyla İngiltere'yi memnun etme gayesiyle hareket ettiğini düşünmekteydi. *“Eğer beş on kişinin kararıyla, birkaç diplomatların keyfiyle bir milletin çoğunluğunu istenilen yöne çevirmenin imkânı bulunsa idi, hısumlarımızın muvaffakiyetleri bir emri vaki olabilir.”* (Mahmud, 26.11.1925:1) Türkiye'nin uluslararası arenada yalnız olduğu vurgusu ön plana çıkmaktaydı.

Buradan hareketle Soydan, Musul meselesinde sadece İngiltere'nin Türkiye'ye karşı olmadığını aynı zamanda Musul'la ilgisi olmayan bazı devletlerin de İngiltere'nin yanında hareket ettiklerini esfle karşılamaktaydı (Mahmud, 26.11.1925:1). Musul'un Türkiye'ye ait olduğunu, tahkikat komisyonun raporlarında da açık bir şekilde yer aldığını ve meselenin bu kadar açık olmasına karşın, Musul'u Türkiye'ye vermemelerini basitlikle suçlamaktaydı.

Cemiyet-i Akvam'ın Musul meselesiyle ilgili olarak verdiği kararı eleştiren Soydan, adil bir karar olmadığından çıkan sonucu kabullenememekteydi. Cemiyet-i Akvam'da bütün devletlerin Türkiye'ye karşı cephe aldığı, Musul'un tarihi, dini ve ekonomik yönünün hiç dikkate alınmadığını, Cemiyet-i Akvam ve Lahey Adalet Mahkemesi'nin çıkarlara hizmet ettiğini, bunun yanında Türkiye'nin Musul konusunda gizli bir ajandasının da olmadığını üzüntüyle dile getirmekteydi (Mahmud, 20.12.1925:1). Cemiyet-i Akvam'da Musul konusu görüşülürken Türkiye'nin sınırında bir takım hareketlenmelerin olduğunu dile getiren Soydan, bu olayların bilerek çıkarıldığını, bunları çıkarılanların amaçlarının Türkiye'yi zor durumda bırakarak Musul meselesinde Türkiye'yi meselenin dışında tutmak olduğunu öne sürmekteydi. İngiltere'nin sınırda bu tür irticai bir isyanı kışkırtmasına karşın Türkiye'nin saltanatla yönetilen bir Osmanlı olmadığını, inkılaplar yapan bir ülke olduğundan bu tür isyanlara karşı duracağını da bilincinde olduğunu belirtmekteydi (Mahmud, 16.12.1925:1). Soydan Osmanlı ile Türkiye'yi kesin çizgilerle birbirinden ayırarak Osmanlı döneminde yaşanan irticai olayların kaynağını Osmanlı'nın dini kimliğinde aramaktaydı.

Ona göre, Batı dünyası Türkiye'nin emperyalist emeller beslemediğini kavrayabilseydi Musul meselesi bu kadar uzamadan çözüme kavuşturulur ve asıl sahibi olan Türklere verilirdi. Ancak Batı dünyasının, Türkiye'de yapılan inkılaplara karşı başkaldırıların olacağını ve irtica faaliyetlerin artacağı ümidi içerisinde yaşadıklarını ifade etmekteydi (Mahmud, 16.12.1925:1). Buradan hareketle Batı dünyasının gaflette olduğunu, Türkiye'nin inkılapların yerleşmesi noktasında emin adımlarla ilerlediğini ısrarla belirtmekteydi.

Görüşmeler devam ederken Batılıların bu davayı kendi lehlerine halletmek için her türlü araca başvurduğunu dile getiren Soydan, başvurdukları araçları ise, hiçbir yasal dayanağı olmayan yöntemler olarak gördü (Mahmud, 17.12.1925:1). Türkiye aleyhinde asılsız haberler yayınlarak, Türkiye'nin Musul meselesinde çözümünden yana olmadığı, barışa yanaşmadığı, "Türkiye savaşmak istiyor" şeklinde yalan haberlerle kendilerini haklı göstermek adına giriştikleri bu girişimleri hayretle karşılamaktaydı. Bu şekilde Türkiye'yi karalama düşüncesinde olan Batı dünyasının oyunlarına karşı Türkiye'nin içte ve dışta almış olduğu önlemlere değinerek, Türkiye'nin davasında haklı olduğu tezini sürdürmesi gerektiğini tavsiye etmekteydi (Mahmud, 17.12.1925:1).

Bu bağlamda Türkiye'nin Musul meselesiyle ilgili olarak ısrarcı tavrı devam ettirilmeliydi. Görüşmelerin devam ettiği süreçte Fethi Bey'den sonra Cenevre'de ikincisi kez görüşmelere katılan

Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşti'nün gerçekleştirdiği görevin zorluğunu dile getiren Soydan, adalet mahkemesi adı verilen Cemiyet-i Akvam'ın kararının Türkiye'nin aleyhinde olmasına karşın Dışişleri Bakanı'nın görüşmede göstermiş olduğu dik duruşu memnuniyetle karşılamaktaydı. Soydan Musul konusunda ortaya çıkan olumsuz tabloya karşın Hükümete desteğini sürdürmeye devam ettirdi.

Cenevre'deki görüşmelere katılan Anadolu Ajansı'nın Cemiyet-i Akvam'ın Musul meselesiyle ilgili olarak kararını yakından takip ettiğini, görüşme sonunda cemiyetin almış olduğu kararları şöyle aktarıyordu:

1. Türkiye – Irak arasındaki sınırın tahmini olarak Brüksel Hattı olarak belirlendiğini,

2. Buranın 25 sene daha İngiltere'nin vekilliğinde kalması uzatılmış olmaktadır (Mahmud, 18.12.1925:1).

Görüşmede alınan kararların kapsamıyla ilgili olarak herhangi bir yorumda bulunmanın gereksiz olduğu düşüncesinde olan Soydan, bu kararın Türk kamuoyunda derin bir üzüntüye sebep olduğu kanaatini şöyle paylaştı: *“Böyle bir kararın tahakkuku halinde vaki olacak ihtilafı şimdiden hiçbir ferd kestiremez, herhalde efkâr-ı umumiyemiz en mühlik zamanlarda, en feci vaziyetlerde defaatle gösterdiği vakâr, sukûnet itidali bu meselede de gösterecektir.”* (Mahmud, 18.12.1925:1)

Bu olumsuz tabloya karşın Soydan, Hükümetin, bütün ihtimalleri daha önceden düşündüğünü, bu tür durumlara karşı önlemini aldığını düşünmekteydi. Türk halkının Hükümetin bu konuda atacağı her adımın yanında olacağını arzu etmekteydi (Mahmud, 18.12.1925:1). Bu meseleden sadece Türk halkının değil Doğu dünyası halklarının da etkilendiğini, Türkiye'ye karşı yapılan haksızlığı ve adaletsizliği bildikleri için şaşırmadıklarını, gizli antlaşmaları ve türlü oyunlardan meselenin adaletsizlikle sonuçlanacağını önceden sezdiklerini ifade etmekteydi (Mahmud, 18.12.1925:1). Bu meselenin sadece Türkiye'nin sorunu olmadığı Doğu toplumlarının da konunun içinde olduğu mesajını gündemde tutmaktaydı.

Soydan, Cemiyet-i Akvam'ın Musul meselesinde Türkiye'nin aleyhinde böyle bir karar vermesinde etkili olan sebepler nelerdi? Sorusuna verdiği yanıt İngilizlerin adalete ve hukuka saygıları olmadığı idi. Zira Ona göre Musul'un Türkiye'ye ait olduğunu kabul etmemeleri için herhangi bir neden yoktu. İngiltere'nin Musul'da hak iddia etmesi için Musul'la tarihi ve coğrafi bir bağın olmasının gerekliliğine işaret eden Soydan, İngiltere ile Musul arasında ne duygusal ne irki ne de coğrafi bir bağ olmadığını öne sürmekteydi. İngiltere'nin bu coğrafyada bulunmasının tek sebebini istediği gibi hareket etmek ve buraları sömürgeleştirmek olduğunu, bunu da gerçekleştirmek için her

araca başvurduğunu ısrarla vurgulamaktaydı. İngiltere'nin bu şekilde hareket etmesine karşılık Türkiye'nin ilgisiz kalmayacağını herkesin bilmesi gereken nokta olarak görmekteydi (Mahmud, 18.12.1925:1). Türkiye'nin Musul ile sağlam bağlarının olmasına karşın İngiltere'nin Musul'da hukuki bir karşılığının olmadığını sürekli işlemekteydi.

Emperyalist devletlerin doğu ve doğu milletleriyle ilgili meselelerde düşüncelerinin genel olarak olumsuz tablolar içerdiğini, Musul'un Türkiye'nin haklı davası olduğunu, bu hakkın verilmemesi durumunda gerektiği zaman Türkiye'nin kuvvet kullanacağını söylemekten kaçınmamaktaydı. *"Bizim kanaatimize göre eğer son sözü millet söyleyecekse bu aşamaya daha geçilmemiştir."* Meselenin çözüme kavuşturulması noktasında olanakların olduğunu, ancak bu olanağı bulmanın Türkiye'den ziyade düşmanlarına düştüğünü, İngiltere ile Türkiye arasında anlaşma noktasında eğer bir sorun varsa ve olumlu bir sonuca ulaşmak isteniliyorsa bunun tek bir yolu vardı; o da yeni bir görüşme zeminini hazırlamaktı. Soydan'a göre iki devlet arasında görüşmenin alt yapısıyla ilgili teklifin Cemiyet-i Akvam tarafından yapılması gerektiğini ve bu noktada Cemiyetin üzerine düşeni yapması gerektiğini belirtti. Türk Milletinin hak ve adaletten yana olduğunu ve bu bağlamda siyasi konjonktüre asla uymayan bir karar verildiğinde Türkiye'nin kesinlikle görüşmelere katılmayacağını bilinmesini istemekteydi (Mahmud, 31.12.1925:1).

Soydan Musul sorununda dış politikada farklı argümanların da devreye konulmasını önemsemekteydi. Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkiler bu şekilde iken, Cemiyet-i Akvam'ın Türkiye'nin aleyhinde karar verdikten sonra Dışişleri Bakanı Tefik Rüşü ile Rusya Dışişleri Bakanı Çiçerin arasında imzalanan anlaşmanın bu haksızlığa karşı güzel bir cevap olduğu düşüncesindeydi (Mahmud, 31.12.1925:1).

Türkiye ile Rusya arasındaki ortak çıkarlar üzerinde herhangi bir problemin olmadığını dile getiren Soydan, bu bağlamda endişelerin yersiz olduğu görüşündeydi. Soydan, Musul meselesinin gündemde olduğu bir zaman diliminde Türkiye ile Rusya arasındaki bu yakınlaşmanın Batı dünyasında sıcak karşılanmadığı iddialarına karşın bu uzlaşmanın doğru bir seçim olduğunu savunmaktaydı. Yapılan bu eleştirilerin Türkiye'nin bağımsız bir devlet olarak doğru bir dış politika izlediğinin de ispatı olarak görmekteydi (Mahmud, 31.12.1925:1). Bu izlenen dış politikanın Musul meselesine de bir kapı aralayacağına inancı tamdı (Mahmud, 31.12.1925:1). İzlenecek çok yönlü bir dış politika ve diplomasiyle Musul meselesinin Türkiye lehine çözüleceği düşüncesindeydi.

Bu bağlamda yukarıda bahsedilen durumdan hareketle Soydan, Musul meselesinin İngiltere ile Türkiye arasında bir sorun olduğunu ve

uzun bir dönem çözülemeyen bu meselenin iki ülke ilişkilerini sekteye uğrattığını düşünmekteydi. İki devlet arasında siyasi anlamda bir ayrışmanın Musul sorunuyla ortaya çıktığı Soydan'ın iddiaları arasında yer almaktaydı. Türkiye'nin çözüm odaklı bir yaklaşım gösterdiğini her platformda gündeme getirilmeliydi.

Bütün çabalara ve tartışmalara karşın Musul meselesi, Lozan'da ve daha sonraki süreçte İstanbul'da görüşüldükten sonra Lozan Antlaşması'nın ilgili maddesi gereğince Cemiyet-i Akvam'a bırakıldı. Bu görüşme sonrasında tarihi, irki, siyasi, coğrafi ve hukuki sebeplerden Türkiye Musul'un anavatana katılmasına karar verdi. Milletler Cemiyeti, karar verebilmek için tarafsız bir heyet tarafından yerinde yeniden bir inceleme yapılmasını kararlaştırdı. Musul, Kerkük ve Süleymaniye'de yapılacak incelemenin bilimsel bir mahiyet taşıması gerekiyordu. Bu durumdan kaynaklı iki taraf delegeleri de tercüman istemek durumunda kaldı. Türkiye, askeri meclis üyesi Ferik Cevat Paşa'yı görevli, Nazım ve Abdülfettah Beyleri de tercüman olarak atadı. İngiltere kanalıyla Nazım ve Abdülfettah Beylere çalışmaları sırasında türlü zorluklar çıkarıldı. *'Musul halkı iki tercümanımızı görünce galeyana geleceklermiş buna karşılık bizde herhangi bir olumsuz durum meydana gelmesin diye bu tedbiri aldık'* Soydan'a göre, İngilizler güya Türklerin burayı karıştırmak için geldikleri havasını yaratıp Musul meselesini kendi lehine çözmeye düşüncesindeydi.

İngiliz hükümetinin Musul, Kerkük ve Süleymaniye'yi işgal altında tuttuğunu dile getiren Soydan, uçaklarıyla her an saldırabilecekleri gibi bir hava oluşturmuşlardı. Ona göre, birçok teşkilat, takım ve para İngilizlerin emirlerine hizmet ediyordu. Buna karşılık Türkiye'nin dayandığı tek kuvvet, bölge halkının anavatana olan duygu bağından başka bir şey değildi. *"Musul'la aramızda olan bu bağ oradaki halkımızın, dindaşlarımızın ve ırkdaşlarımızın korunması bizim için en büyük kuvvet kaynağıydı."* (Mahmud, 02.02.1925:1)

Sonuç

Türk siyasi hayatının renkli simalarından biri ve Atatürk ile iyi ilişkileri olan Soydan yazılarıyla Türkiye'nin gündemine giren hemen her konuda fikirler paylaştı. Bunlardan en dikkat çekenlerinden biri Musul meselesiydi. Musul, tarihin her döneminde jeopolitik konumundan dolayı büyük güçlerin elde tutmak istedikleri bir coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye, Musul'un anavatanın bir parçası olduğunu tarihi, coğrafi, ekonomik ve hukuki verilerle ortaya koymaya çalıştı.

Mahmut Soydan Hakimiyet-i Milliye’de yazdığı yazılarla Hükümete destek verirken aynı zamanda da kamuoyunu aydınlatmıştı. Türkiye için Misak-i Milli sınırları içerisinde yer alan Musul’un, özellikle Milli mücadeleden sonra daha da önemli bir mesele haline geldiğini, Türkiye’nin, bundan sonra Musul’la daha yakından ilgilenmeye kararlı olduğunu ifade etmekteydi. Soydan’ın Musul’a yaklaşımı Hükümetin ortaya koyduğu tezlerden çok farklı görünmemekteydi. Tarihi, coğrafi, hukuki ve ekonomik kriterlerden bu coğrafyanın Türkiye’ye ait olduğu sonucu Hükümet ile paralellik göstermekteydi. Musul sorununun Lozan’da çözülemeyip Cemiyet-i Akvam’a havale edilmesi olay karşısında bu kuruluşun adil karar verme iradesinin olmadığını ısrarla vurgulamasına karşın Hükümetin kararını şartların zorlamasından ötürü doğal karşılamaktaydı. Soydan’ın Musul konusunda zaman zaman ani çıkışları olsa da Hükümetin Musul konusunda ortaya koyduğu politik tavrın dışında bir refleks ortaya koymayarak Hükümetin yanında bir pozisyon aldı.

Soydan, Türkiye, meseleye sınır güvenliği eksenli yaklaştığı için İngiltere’nin bu bölgedeki faaliyetlerine karşı ilgisiz olmasının beklenemeyeceğiydi. Türk dış politikasının bu dönemdeki sloganı haline gelen “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” anlayışıyla hareket eden Türkiye, sınır güvenliğini tehdit edecek her türlü oluşumlara karşı gerekirse kuvvet kullanmaktan çekinmeyeceğini belirtmekteydi. Soydan’a göre, yeni bir savaştan çıkmanın verdiği bıkkınlığın getirmiş olduğu etkiden dolayı Türkiye meseleyi adil bir şekilde çözüme kavuşturma taraftarıydı. Bu meselenin çözümü için Türkiye, Cemiyet-i Akvam’a başvurmayı en adil bir yol olarak görmekteydi. Türkiye’yi bu düşünceye sevk eden sebeplerin arasında adaletten yana olan tavrından kaynaklanmaktaydı. Ancak cemiyetin İngiliz eksenli bir politikaya sahip olmasından dolayı Türkiye’nin cemiyetten uzaklaşmasına neden olmuştu. Cemiyet-i Akvam’ın İngiltere’nin etkisinde olduğunu, tek başına karar verme yetkisine sahip olmadığını, bu sebeplerden dolayı cemiyetin bu meselede tarafsız kalmasına ihtimal vermiyordu. Cemiyet-i Akvam’ın Musul sorununun çözümüne pozitif bir katkı sunmayacağına inanmasına karşın uluslararası diplomasiye inancı onu bu çözüm tercihi yöneltmişti.

Soydan İngilizlerin Musul’u bir sıçrama tahtası olarak gördüğünü, Ortadoğu coğrafyasında emperyalist hedeflerine ulaşmak adına oluşturacakları Kürdistan koridorunun bir parçası olarak baktıklarını savunmaktaydı. İngilizlerin Musul’da nüfus yoğunluğu azınlıkta olan Asurileri gündemde tutmasına karşın nüfusu daha fazla olan Kürtleri görmezlikten gelmesi, İngilizlerin çıkar amaçlı politikalarının bir yansıması olarak okumaktaydı. Şeyh Said isyanının

İngiltere'den bağımsız doğuda çıkarları olan İngiliz memurlarının kışkırtmaları sonucu söylese de satır aralarında İngiliz Hükümetinin olduğunu iddia etmesi düşüncelerinde bir netlik olmadığını göstermekteydi. Ancak buna karşın İngiltere, Musul'da yaşayan Kürtleri bu meselede kendi lehine çözmek için bir kalkan olarak görmekteydi. İngiltere'nin amacı Kürtleri reel olmayan politikalarla Türkiye aleyhindeki faaliyetlerinde ana etken olarak öne sürmektir. Böl-yönet politikasıyla hareket eden İngiltere, Kürtlerin Türkleri istemedikleri yönünde asılsız propagandalarla bölgedeki etkinliğini kolaylaştırma amacındaydı.

Soydan'ı Musul sorununda farklı kılan en önemli husus meseleye daha geniş açıdan yaklaşmasıydı. Konuya Türkiye- İngiltere arasında var olan bir sorun yerine Doğu- Batı arasında var olan bir mesele olarak bakmanın daha sağlıklı olacağı teziydi. Meselenin sadece Türkiye'nin değil bölgenin bir sorunu olduğunu ortaya koyarak Rusya gibi bölgesel aktörler üzerinden bir diplomasinin yürütülmesinin daha sağlıklı olacağı düşüncesindeydi.

Kaynakça

Arşivler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Cumhurbaşkanlığı Arşivi
Emekli Sandığı Arşivi
Genel Kurmay ATASE Arşivi
TBMM Arşivi
Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi

Sürelî Yayınlar

Hâkimiyet-i Milliye

İş Dergisi

Tan Gazetesi

Kitaplar

- Akşin, A. (1991). *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara: TTK Yayınları.
- Aras, T. R. (2010). *Atatürk'ün Dış Politikası*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Duman, H. (1986). *İstanbul Kütüphaneleri Arap harfli Sürelî Yayınları Toplu Kataloğu 1828-1928*, İstanbul.
- Gürer, C. A. (1999). *Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 yıl*, Ankara: Gürer Yayınları.

- Kürkcüoğlu, Ö. (1978). *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara.
- Kocabaşoğlu, U. (2010). *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köni, H. (2001). *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri*, Ankara: ASAM Yayınevi.
- Obuz, Ö. (2017). *Siirt'in Cumhuriyet Serüveni(1923-1950)*, İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- Öztürk, K. (1995). *Türk Parlamento Tarihi TBMM-II. Dönem 1923-1927*, III.
- Öke, M. K. (1991). *Musul Meselesi Kronolojisi (1918-1926)*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Sertel, M.Z. (1928). *Resimli Ay Almanakı*. İstanbul.
- Semiz, Y. (1991). *1929-1938 Dönemi'nde Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya.
- Yılmaz, D. (1995). *Misak-ı Milliye Göre Musul*, Konya: Alagöz Yayınları.

Makaleler

- Kaya, Z. (2004). Musul Meselesine Genel Bir Bakış. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2004-1, Sayı: 8
- Mahmud, Siirt Mebusu 12.09.1924. Mevsil'in Tali. *Hâkimiyet-i Milliye*.
- _____, (02.02.1925). Mevsil'de Neler Oluyor?. *Hâkimiyet-i Milliye*.
- _____, (11.09.1925). Kürtlük ve Kürdistan. *Hâkimiyet-i Milliye*.
- _____, (31.03.1926). Türkiye-İngiltere İlişkileri. *Hâkimiyet-i Milliye*.
- _____, (26.11.1925). Mahkeme-i Adalet. *Hâkimiyet-i Milliye*.
- _____, (20.12.1925). Adaletle İstihza. *Hâkimiyet-i Milliye*.
- _____, (16.12.1925). İrticai Hareketlerin Hudud Tesiri. *Hâkimiyet-i Milliye*.
- _____, (17.12.1925). Tahrikat Devam Ediyor. *Hâkimiyet-i Milliye*.
- _____, (18.12.1925). Alemşümül Bir Adaletsizlik. *Hâkimiyet-i Milliye*.
- _____, (31.12.1925). Hariciyye Vekilimizin Avdeti. *Hâkimiyet-i Milliye*.
- Pınar, M. (2017). TBMM Gizli Celse Zabıtlarında Musul Meselesi. *Tezkire*, Temmuz-Ağustos-Eylül, Sayı:61.
- Obuz, Ö. (2017). Fikrin Mürekkeple Sınava: Mahmut Soydan'ın Kaleminden Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 36.

Ekler

T. C.
ADLİYE VEKÂLETİ
ceza iş U Direktörlüğü

Ankara: / / 193

Özü

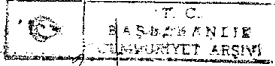
Sayı

84

Genel

71

Özel

Yüksek Baş vekalet

Tan gazetesinin 2/1/336 günlü nüshasının üçüncü sayfasında matbuat kanununun 38 ci maddesi hilelana bir intihar hadisesinin mezuhiyetinin negredilmesinden ötürü yapılan takibatta mesullerde gazete sahibi Saylav Mahmut Soydanın mesuhiyeti teerriyesinin refine lüzum hasil olduğundan kanuni muacelenin ifası İstanbul C...U.liginden bildirilmis ve bu baptaki yazı örnekleri birlikte tekdin kalınmış olmakla muktezasının ifasına delalet buyurulması ni dilerim.

12-3-936

H. Micek

Adliye vekili

yazı Yönerme

E. S. S.

13-3-36

030	10			9	52	13
-----	----	--	--	---	----	----

BAŞVURU VE İZLEN		
12-3-36	1271	?

Halki dairenin yazısına cevap veriliyorsa cevap verilen yazının çıktığı daire ve şubenin adı
Günleme ve sayısının gösterilmesi.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Sonbahar / Autumn
Sayı/Issue: 41 - Sayfa / Page: 359-384
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 01.07.2018 Kabul/Accepted: 10.08.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

CHP'DE PARTİ İÇİ MUHALEFETİN İLK ÖRNEĞİ: ÇİFTÇİYİ TOPRAKLANDIRMA KANUNU VE TBMM'DE YAŞANAN TARTIŞMALAR

***FIRST EXAMPLE OF INTRAPARTY OPPOSITION IN CHP:
LAW OF PROVIDING LAND TO FARMERS AND
DISCUSSIONS IN THE TGNA***

Dr. Öğr. Gör. Mehmet Korkud AYDIN

Kırıkkale Üniversitesi

Tarih Bölümü

korkudaydin@hotmail.com

Öz

Toprak reformu, Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk döneminde başlatılan ve topraksız köylüyü topraklandırmak amacıyla gerçekleştirilmek istenen bir uygulamadır. Bu uygulamayla Doğu Anadolu bölgesindeki aşiretlerin devlet karşısında güçlerini kaybetmeleri de amaçlanmıştır.

II. Dünya Savaşı yıllarında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün girişimleriyle ülkedeki ekonomik durgunluğun giderilmesi maksadıyla bir kez daha Toprak Reformu gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunuyla büyük toprak sahiplerinin mülklerinin bir kısmının topraksız köylüye dağıtılması düşünülmüştü. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 11 Haziran 1945 tarihinde çıkarılmıştır. Kanunun hazırlık aşamasından itibaren özellikle TBMM içindeki toprak sahibi milletvekillerinin meseleye şiddetle karşı çıktıkları görülmüştü.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na duyulan tepkinin sonuçlarından biri de çok partili hayata geçişin mihenk taşı olan Demokrat Parti'nin kurulması olmuştur. Fuat Köprülü, Celal Bayar, Adnan Menderes ve Refik Koraltan'ın imzaladıkları "Dörtlü Takrir" olarak adlandırılan bildiriyle DP'nin kuruluş süreci başlamıştı.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gerek DP'nin kuruluşu esnasında yaşanan muhalefet gerekse dış politikada ortaya çıkan değişiklikler nedeniyle kamuoyunda gereken ilgiyi uyandıramamıştı. Hatta Çiftçiyi Topraklandırma

Kanunuyla ilgili Meclis görüşmeleri; genel olarak topraksız köylünün toprak edinmesinden ziyade muhalefeti oluşturan isimlerin CHP'yle mevcut sistemi tartışmaya açmasına hizmet etmişti. Çiftçiyi Topraklandırma kanunu, çiftçiyi rahatlatamamış, İkinci Dünya Savaşı yıllarında alınan ekonomik tedbirlerin de etkisiyle daha da yoksullaştırmıştı.

Çalışma, Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun Türkiye'de yarattığı iktisadî ve siyasî akisleri konu edinmektedir.

Anahtar Sözcükler: Çiftçi, Toprak Reformu, Adnan Menderes, Dörtlü Takrir, İsmet İnönü.

Abstract

Land reform is a desirable practice in the first years of the Republic to be accomplished by Atatürk in order to get rid of the landless peasants from being named as "sharecrop farmer-share farmer" and to provide their own livelihood. With this practice, it was aimed that the tribes in the Eastern Anatolia region would lose their power against the state. However, this practice was partially applicable because of the reactions of landowners who would lose property rights and suffer economic losses.

In the years of World War II, President İsmet İnönü's attempts to eliminate the economic stagnation in the country tried to achieved through realizing once again the Land Reform. With this Law of Providing Land to Farmers, it was thought that some of the properties of large landowners would be distributed to landless peasants. Law of Providing Land to Farmers was enacted on June 11, 1945. From the preliminary stage of the law, it was seen that parliamentarians who own land in the Turkish Grand National Assembly (TGNA) were strongly opposed to the matter.

One of the consequences of the reaction to the Law of Providing Land to Farmers was the establishment of the Democratic Party, which was the cornerstone of the transition to multi-party system. The process of establishing the DP started with the declaration called "Quartet Motion" which was signed by Fuat Köprülü, Celal Bayar, Adnan Menderes and Refik Koraltan.

The Law of Providing Land to Farmers had not been able to appeal to the public attention as it was desired since the opposition that existed during the establishment of the DP and the changes that have arisen in foreign politics. In fact, the parliamentary negotiations on The Law of Providing Land to Farmers have generally served to the opponents to open the debate about the CHP and the existing system, instead of serving to the landless peasants' land acquisition. The Law of Providing Land to Farmers was not relieved the farmers, and the farmers became more and more impoverished, affected by the economic measures taken during the Second World War.

This study focuses on the economic and political echo created by the Law of Providing Land to Farmers in Turkey.

Keywords: Farmer, Land Reform, Adnan Menderes, Quartet Motion, İsmet İnönü.

1.Giriş

Toprak reformu, toprak mülkiyeti dağılımının yeniden düzenlenmesi amacıyla topraksız ve az topraklı çiftçilere toprak dağıtımının yapılmasıdır. Toprağın işlenmesi, toprak-insan ilişkilerinin düzenlenmesi ve yönetilmesinde bugüne kadar değişik sistemlerde değişik uygulamalar yapılmıştır. Bunlardan birincisi klasik demokrasinin kuralları içinde kalınarak, mülkiyet düzenindeki aksaklıkların adaletli bir şekilde düzenlenmesi, mülkiyet hakkının yaygınlaştırılması ve daha çok kişinin toprak mülkiyetine sahip olmasıyla sağlanır. İkincisi de Sosyalist sistemdeki insan-toprak ilişkisi ve yönetimidir. Bu sistemde var olan düzen tasfiye edilir, mülkiyet hakkının yönetime geçmesi esas alınır.

Klasik demokrasilerde topraksız veya yeterince toprağı olmayan köylüyle çiftçinin toprak sahibi olabilmesi; ya büyük toprak sahiplerinin üzerindeki tapusuz arâzilerinin bir kısmının kamulaştırılması ya da hazine arâzilerinin çiftçiye dağıtılmasıyla mümkün olmaktadır. Kamulaştırma yoluyla köylü ve çiftçiye toprak dağıtılmasıysa masraf gerektiren bir yol(Cin, 1987: 345) olduğundan Yeni Türk Devleti, kamulaştırma politikasına gitmemiştir. Bilâkis Osmanlı Devletinden mirâs kalan topraklarla ilgili 1926'da Türk Medenî Kanunu'nun kabul ettiği mülkiyet hakkını koruyacak kanunlar çıkartılmış, büyük arazilere sahip olanların mülklerine de dokunulmamıştı. Ayrıca bu kişilerin arazilerini kamulaştırmamış ve az topraklı veya topraksız çiftçiye dağıtım yapmamıştır(Çamurcuoğlu, 2009: 172 vd; Düren, 1972: 58 vd; Cin, 1987: 346).

Yeni Türk Devletinin toprak ve tarım politikaları doğrultusunda çeşitli tarihlerde gerçekleştirmek istediğı toprak reformu için tercih ettiği yol, klasik demokrasinin kuralları içinde yapılan düzenlemelerdi(Cin, 1987: 344). Bir başka ifadeyle topraksız veya az topraklı çiftçilere toprak dağıtımındaki usul; hazine veya hazineye geçmiş arâzilerin dağıtılması şeklinde olmuştur.

Sonuca ulaşılmasa da Türkiye'de toprak ve tarım reformu konusundaki çalışmalar, Atatürk döneminde başlamıştı. Mustafa Kemal Atatürk, 1922'de "*Efendiler! Milletimiz çiftçidir. Millet in çiftçilikteki çalışmasını yeni ekonomik tedbirlerle son hadde erİştirmeliyiz. ...Onun için, bir yandan çiftçinin emeğini arttıracak ve semereli kılacak ...iktisadi tedbirlerin alınmasına çalışmak lazımdır*" diyerek toprak ve tarım reformu çalışmalarının da önünü açmıştı(*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, 2006: 219; Ahmad, 1986: 34).

Erken Cumhuriyet döneminde toprak reformuyla ilgili ilk teşebbüs, İzmir İktisat Kongresi'nde gündeme gelmişti. Gerçi 17 Şubat 1923'te başlayan İzmir İktisat Kongresi'nde tarım konusunda alınan

bütün kararlar, piyasaya yönelik üretim yapan büyük arâzi sahiplerinin istekleri yönünde şekillenmişti. Arâzilerini bizzat işletmeyen büyük arâzi sahiplerinin arâzilerinin topraksız köylülere dağıtılması için bazı işçi temsilcilerinin verdiği öneri, yine Kongreye katılan çiftçilerin oylarıyla reddedilmişti (Ökçün, 1968: 193 vd).

Köylü ve çiftçileri sevindiren ilk gelişme, 1925'te Âşâr vergisinin kaldırılmasıdır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1925: Devre: II, Cilt: 14, 58. İçtima, 17 Şubat, 64-97; Baydar, 1978: 22). Ardından 1927'de devlet arâzilerinin köylülere verilmesi amacıyla "Bazı Eşhâsın Şark Menâtıkından Garb Vilâyetlerine Nakillerine Dâir Kanun" çıkartılmışsa da bu uygulama 1930'ların ortalarına kadar çok sınırlı kalmıştı (TBMM Zabıt Ceridesi, 1927: Devre: II, Cilt: 33, 77. İnikat, 274 vd; T.C. Resmî Gazete, 1927: 19 Haziran, Sayı: 1079).

Atatürk döneminde doğudaki topraksız köylüyü topraklandırma politikası biraz daha farklı gelişmişti. Belki de Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki büyük arâzi sahiplerine isyân ve ayrılıkçı hareketlerin etkisiyle farklı bir politika izlenmişti. 1925'te başlayan isyanlarda dahli olduğu düşünülen ailelerin güçlerinin kırılması, mevcut yapının değişmesi için 1927'de 1500 kadar ailenin Doğu Anadolu'dan Batı illerine nakli için kanun çıkarılmıştı (Çamurcuoğlu, 2009: 169 vd; İnci, 2000: 352). Söz konusu ailelerin bıraktığı arâzi; ilgili kanunun 9. Maddesine istinaden iskân edilecekleri yerlerde verilecek arâzi karşılığı hazineye devredilmişti.

Atatürk, 1928'deki Meclis açılış konuşmasında, 1925'ten sonra yaşanan zorunlu iskân ve yer değiştirmeden oluşan hazine arâzilerini dikkate alarak; özellikle doğu illerinde toprağı olmayan çiftçilere toprak verilmesini istemişti. Bunun üzerine Hükûmet, 1929'da Şark Menâtıkı Dâhilinde Muhtâç Zürrâa Tevzî Edilecek Arâziye Dâir Kanun'u çıkartmış ve gerekli düzenlemelere gitmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1929: Devre: III, Cilt: 12, 75. İnikat, 2 Haziran, 257 vd; T.C. Resmî Gazete, 1929: 8 Haziran; Çamurcuoğlu, 2009: 170). Bu kanunun 1. ve 3. maddesine istinâden Doğudaki isyân bölgelerindeki büyük arâzi sahiplerinin topraklarının topraksız köylülere dağıtılmak üzere kamulaştırabileceği de kararlaştırılmıştı. Nitekim Başbakan İsmet İnönü, 9 Kasım 1929'da TBMM'de yaptığı konuşmada, kanuna uygun olarak Doğu'da 20.000 dönümü büyük arâzi sahiplerinden kamulaştırılan topraklar olmak üzere, 110.000 dönüm tarım arâzisinin topraksız köylülere dağıtıldığını belirtmişti (İnönü, 1946: 200 vd; İnci, 2000: 353). Ancak toprak dağıtımının sonuçları alınmadan 1930'da Doğu'da baş gösteren ve devamlılık gösteren isyânlar nedeniyle uygulama rafa kaldırılmıştı. Buna karşın bazı önemli kalemler, 1930'ların başından itibaren toprak reformunun zorunluluğunu

vurgulayarak, köylüyü maraba veya ortakçı olarak çalıştıran büyük toprak sahiplerinin elindeki arâzileri gündemde tutup, köklü bir toprak reformundan bahsetmeye devam etmişlerdi.

Kadro dergisinden İsmail Hüsrev Tökin; Şark vilayetlerinde derebeyliğin tamamen ortadan kaldırılması ve toprağın “*bilâ-bedel*” köylüye dağıtımının, millî bütünlüğün sağlanmasındaki zorunluluğunu vurgulamıştı. (Tökin, 1933: 36 vd).

Hem Doğuda baş gösteren isyanların önünü alabilmek, hem de gerçekleştirilmek istenen toprak reformundan olumlu sonuçlar elde etmek isteyen Cumhuriyet Hükûmeti; 1934’te yeni bir İskân Kanunu çıkarmıştı. Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerdeki Aşiret reislerinin gücünü kırmaya yönelik çıkartılan İskân Kanunu’nun 10. Maddesi; topraksız veya az topraklı köylüye toprak dağıtımının da hareket noktası olmuştur. 10. Madde de;

1. Aşirete hükmî şahsiyet tanımadığı bu hususta herhangi bir hüküm, vesika ve ilâmla kayıt altına alınmış olsa da tanınmış hakların kaldırıldığı

2. Aşiret reisliği, beyliği, ağalığı ve şeyhliği, bunların herhangi bir belgeye veya görgü ve göreneğe dayanan her türlü teşkilât ve uzantıları da kaldırılmıştır. Bu kanunun yayınlanmasından önce reis, bey, ağa ve şeyhlere ait tanınmış, kayıtlı, kayıtsız bütün gayrimenkuller devlete geçer.

3. Bu gayrimenkuller, muhâcirlere, mültecilere, göçebelere, nakil olunanlara, topraksız veya az topraklı yerli çiftçilere dağıtılıp tapuya bağlanır.

Bu kanunun neşrinden önce aşiretlere reislik, beylik, ağalık, şeyhlik yapmış olanlar, yapmak isteyenler ve sınır boylarında emniyet ve asâyiş bakımından oturmalarında mahsur bulunanlar; aileleriyle birlikte münâsip yerlere naklettirip yerleştirilirler.

4. Bu uygulamanın tatbikinde İcrâ Vekilleri Heyeti kararıyla Dâhiliye Vekili yetkilidir” denilmişti.

Doğu’daki büyük arâzi sahiplerinin tasfiyesi, buradaki yerel hanedânların oluşturdukları yapının ortadan kaldırılması ve 1934’teki İskân Kanunuyla yapılmak istenen toprak reformu türlü nedenlerle başarılı olmamış ama Hükûmet, bu düşüncesinden vazgeçmemiş; toprak reformu fikrini bütün Türkiye’ye yaymıştı(T.C. Resmî Gazete, 1934: Sayı: 2733. Kanun No: 2510, 21 Haziran; Düstur, 1934: 3. Tertip, Cilt: 15, 460; Tezel, 2000: 346 vd.; İnce, 2006: 62; Çamurcuoğlu, 2009: 171).

Kamuoyunda giderek artan rahatsızlığın da etkisiyle CHP’de kapsamlı bir toprak reformu yapma düşüncesi güç kazanmış, 1935 Kurultay’ında kabul edilen yeni Parti Programı’nın üçüncü kısım 34.

maddesine “Çiftçiye Toprak Sahibi Yapmak” başlığıyla şu hususlar eklenmişti(CHP, 1935: 81): “Her Türk çiftçisini yeter toprak sahibi yapmak Partimizin ana gayelerinden biridir. Topraksız çiftçiye toprak dağıtmak için özgün istimlâk kanunları çıkarmak lüzumludur” maddesine dayanarak aynı yıl içinde İçişleri Bakanlığı, toprakların tapusuz kısmını kamulaştıran bir tasarı hazırlamıştır.

Bu tasarı, büyük arâzilerin önemli bir kısmının hazineye aktarılmasını da sağlayacaktı. Teklif edilen toprak iskân kanun taslağında devlet; iki bin dönümden fazla olan büyük toprakları ve sahipleri tarafından bizzat başında bulunarak işlenmeyen iki bin dönümden az toprakları, devlet tahvili karşılığında istimlâk edebilecekti.

İçişleri Bakanlığı’nın hazırladığı bu taslak, Kanun taslağındaki kamulaştırılacak arâzilerin bedellerinin hesaplanması ve ödenmesiyle ilgili maddenin, 1924 Anayasası’nın kamulaştırmalarda o günkü piyasa değerine göre peşin ödeme yapılmasını gerektiren maddesiyle çeliştiği için Meclis’te tepkiyle karşılanmıştı

Anayasa’nın yürürlükteki hükümleriyle çelişmeyen bir toprak reformuna ihtiyaç olduğundan İçişleri Bakanlığı yerine, yeni ve kapsamlı bir toprak reformu tasarısı hazırlama görevi Tarım Bakanlığı’na verilmişti. Ardından da Zirâî Islahat Kanunu Projesi 1937’de TBMM’ye sunulmuştu (İnci, 2006: 354; Barkan, 1944-45: 63; Tezel, 2000: 379). Bu arada toprak reformu için Anayasada yapılması gereken değişiklikler, Şubat 1937’de belirlenmiş, Celal Bayar Hükümeti programına alınmış ama bu konuda yine bir şey yapılamamıştı(Keyder ve Pamuk, 1985: 53 vd). Ancak Atatürk Toprak reformundan vazgeçmemişti. Nitekim 1 Kasım 1937’de Meclis açılış konuşmasında Atatürk “Millî ekonominin temeli zirâattir. Bunun içindir ki, zirâatte kalkınmaya büyük önem vermekteyiz...

Bir defa, memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemlisiyse bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir sebeple bölünemez bir mahiyet alması(dır). Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arâzi genişliği, arâzinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus kesâfetine ve toprak verim derecesine göre sınırlanmak lâzımdır...” diyerek topyekün bir toprak reformunun gerçekleştirilmesini tekrar gündeme getirmişti (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 2006: 224).

Zirâî İslâhat Kanunu Projesi bir süre sonra Tarım Bakanlığından alınarak yeniden düzenlenip gözden geçirilmişse de Atatürk’ün zamansız ölümü ve ardından II. Dünya Harbinin başlamasıyla sürüncemede kalmıştı(Köprülü, 1953: 789; Aksöz, 1973: 24; Kaya, 2015: 86 vd).

2. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

Savaş dönemi hükümetleri, dış politikadan kaynaklanan ve çoğunluğu savunma amaçlı olan Millî Müdâfaa, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanununu çıkartmış; ancak bu süreçteki uygulamalar topraksız köylüyü ve küçük çiftçiyi sıkıntıya sokmuştu. Bu da savaş nedeniyle bir süredir ele alınmayan köklü toprak reformunu zorunlu kılmıştı. Hükümet, savaş sonrasında köylüyle çiftçiye rahat bir nefes aldırarak ve takip ettiği iç politikada da elini güçlendirecek bir işe el atmış; 1945'te Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu çıkartmıştı (Cin, 1987: 346; Karaömerlioğlu: 1998).

2.1.Çiftçiyi Topraklandırma Kanun Tasarısının TBMM'ye Sunulması ve Görüşmelerin Başlaması

Tasarı, 17 Ocak 1945'te Ş. Saracoğlu imzası ve Başvekâlet yazısıyla TBMM'ye sunulmuştu. Tasarının TBMM'de görüşülmesinden önce Adalet, Anayasa, Bütçe, Ekonomi, İçişleri, Maliye, Tarım ve Ticaret Komisyonlarından 4'er üyeye geçici bir komisyon kurulmuş; Komisyon yaptığı değerlendirme sonucu hazırladığı raporunu 3 Mayıs 1945'te TBMM Başkanlığına sunmuş, görüşmelere de 14 Mayıs 1945'te başlanmıştı (Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı ve Geçici Komisyon Raporu, 1945: 59-84;).

2.1.1. 14 Mayıs 1945 tarihli TBMM Oturumu ve Yaşanan Tartışmalar

Kanun tasarısının amaç, kapsam ve gerekçelerini sunmak üzere görüşmelerde ilk sözü, Tarım Bakanı Hatipoğlu alarak, Hükümetin köylüyü kalkındırmayı hedeflediğini, kanunun temel prensibinin toprağı olmayan veya toprağı yetmeyen köylüleri toprak ve mülk sahibi yapmak olduğunu, Cumhuriyet rejiminin bu anlayışı dava edindiğini belirtmişti.

Hatipoğlu, "Bir defa bu gerçeğe dayanarak memleketimizde çiftçiliği sanat edinmiş, hayatını ondan kazanma yolunu nesiller boyunca devam ettirmiş olanların; kendi maişetlerini, kendi mülkleri üzerinde kazanacak bir şekle getirmek esas vazifelerdendir. Toprağı yetmeyen ve topraksız olan çiftçiler; bizzat kendi mülkleri üzerinde çalışabilmek için toprak istiyorlar." diyerek topraksız köylü ve çiftçisinin sıkıntılarına değinip Kanunu'nun gerekliliğini vurgulamıştı (*TBMM Zabıt Ceridesi*, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 54. Birleşim, 14 Mayıs, 59 vd).

Hatipoğlu, Hükümeti bu yasağı hazırlamaya yönelten nedenleri sıralarken;

1-Ülkedeki, topraksız ya da toprağı yetersiz olan çiftçilere yetecek kadar geniş toprakların varlığını,

2-Ülkede birçok toprak parçasının işlenemediğini,

3-Toprak sahibi olmak istemesine rağmen olamayan ve başkalarının toprakları üzerinde ortakçı olarak çalışan insanların varlığını dikkate aldıklarını belirtmişti. Toprağı işlemek, üretmek isteyenlerin toprak sahibi yapılmasının ülke ve millet yararına olduğunu belirten Hatipoğlu; Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun, ülkenin önceliklerinden olduğunu da vurgulamıştı.

Hatiboğlu'na göre Kanunu'nun amacı; çiftçiliği kendisine sanat edinenlerden topraksız olanlara ve bu iş için yeterli toprağı olmayanlara kendilerini geçindirecek miktarda toprak vermek ,bunları toprak sahibi yaptıktan sonra da işletme kuracak şekilde devlet eliyle teşvik ve takviye etmektir. Söz konusu iki hedef gerçekleştirilirse ülke toprakları sürekli olarak işletilecek ve verimli hale getirilecekti.

Tarım Bakanı “köylü efendimizdir” sözünün, Cumhuriyet rejiminin umdelerinden biri olduğunu hatırlatarak; köylünün gerçek efendi olabilmesinin tek çıkar yolunun kendi iktisâdî hayatını bağımsız bir biçimde yürütebilmesine bağlı olduğunu da belirtmişti. Çıkartılacak kanunla devletin ve vatandaşların bazı külfetleri sırtlaması gerektiği de vurgulanmıştı.

Kanun uygulandığında çiftçi ailelerinin geçimlerini sağlayabileceğini, millî üretim ve refâh seviyesinin yükseleceğini, ortakçılıkla çalışanların kendi topraklarında çalışacaklarını, böylece iktisâdî kudreti yükselmiş bir köylü tabakasının ortaya çıkacağını belirten Hatipoğlu'ndan sonra söz alan İstanbul Milletvekili ve Müstakil Grup başkanı Rana Tarhan da kanunu onaylayan bir konuşma yapmıştı.

Tarhan; TBMM'nin temel yasalarından birini oluşturacak bir tasarıyı görüştiklerini belirterek, hayata geçirilecek toprak reformuyla topraksız bir köylü veya çiftçi ailesinin hayatının nasıl değişebileceğini anlatmıştı: “Gözlerimizin önünde kendi tarlasını kendi emeğiyle, ileri araçlarla işleyerek çeşitli ziraat yapan, tarlasından kalan vaktini başarıyla kullanan, hâli vakti yerinde aydın, neşeli yurttaşların kesif kütleleri canlanacak ve hep beraber ülkü yolunda yürümek heyecânını duyacağız.” (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 54. Birleşim, 14 Mayıs, 63).

Daha sonra söz alan Seyhan Milletvekili Ali Cavit Oral'sa kanun tasarısını eleştirmiştir. TBMM'nin bu kanunla memleketin en mühim, en hayatî konularından birini ele aldığını söylediikten sonra komisyon raporuyla tasarıyı topa tutmuştu. Komisyonun üç aylık çalışması sırasında 45 toplantı yaptığını; ancak, “bağı ve bahçeyi parçalayan, kültür ziraatini 30 dönüme indiren toptancı bir zihniyetle ziraatimizi şekillendirmek ve memleket gerçeklerine uymayan bir ocak sistemi ihyâ etmek isteyen” bir anlayışa kapı araladığını iddia etmişti. Bu yolla ziraatte hiç de doğru

olmayan mutaassıp bir müdâhalecilik sistemine gidileceğini de ekleyen Oral; çok nazarı bir kanun tasarısının gündeme getirildiğini savunmuş, rahatsızlıklarını dile getirmişti.

Aynı zamanda Çukurova'nın çok büyük toprak sahiplerinden biri de olan Oral'ın kanun tasarısı hakkındaki eleştirilerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1-Tasarının 6. maddesinde 500 ila 5000 dönüm arasındaki arâzinin orta ölçekli işletme olarak kabul edildiğini; 16. maddesinde de bu orta ölçekli işletmenin özelliklerinin sıralandığını ancak 17. Maddenin bu hükümlerle çeliştiğini; dolayısıyla ülke ziraatı ve ekonomisi için hayati önem taşıyan orta ölçekli işletmelerin değerini yitirdiğini vurgulamıştır.

2-Ailesinin geçimini ve çocuklarının tahsilini; tasarrufundaki toprak sayesinde sürdüren bir insanın arâzisi elinden alınırken, o kimseye geçinmesi için ne yeni bir sermaye verilmekte ne de elinden alınan arâziye bir değer biçilmektedir.

3-Bu ülkenin ziraatında gerek ferdi gerekse üretim bakımından çok önemli olan ortaklık ve icârcılık konuları bu kanunda yer almamış; bunlar doğrudan doğruya feshedilmemişse de her arâzi sahibi için korkulu bir şekle sokulmuştur.

4-Verilecek arâzinin 25 yıl satılmaması hususunda 54. maddenin hükümleri çok uzun sürelidir. Bu sürenin de makul bir süreye indirilmesi gereklidir.

5-Büyük ölçekli işletmelere yeni bir şekil vermek ve bu işletmeleri bir üretim kooperatifi haline getirmek gereklidir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 54. Birleşim, 14 Mayıs, 63 vd).

Eskişehir Milletvekili Yavuz Abadansa tasarı hakkında olumlu fikirlerini açıklamış, toprak rejiminin alışkanlık gereği daima ideolojik olarak değerlendirildiğini; bu alışkanlık sonucu kanunu sorgulayanlardan bir kısmının sağ bir kısmının da sol gözlükleri taktıklarını vurgulamıştı. Abadan, yeni bir mülkiyet rejimi değişikliği yapmadıklarını; bilâkis mülkiyeti tanıyan, kamu menfaatiyle mülkiyete ait sınırlamaları içeren ve çiftçiyi topraklandırma esası güden bir kanun tasarısı hazırladıklarını söylemişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 54. Birleşim, 14 Mayıs, 68 vd).

Kanun tasarısının, topraksız veya az topraklı çiftçiyi yeterli toprak sahibi yapmak olduğunu belirten İçel/Mersin Milletvekili Refik Koraltan, bununla birlikte tasarının belli hususlarda düzenlenerek, toprak dağıtımının nerelerde yapılacağını kesin olarak bildirilmesi gerektiğini de hatırlatmıştı.

Koraltan, tasarının ruhunu “*Ali'nin malını alıp Veli'ye vermek*”

sözleriyle eleştirmiş; “Bir vatandaş, babasından ve ecdâdından kalan bir mülkünü şahsî emekleriyle de arttırdıktan sonra büyük bir gayret ve fedakârlıkla yıllar boyunca işlemiş, ilerletmiş, böylece çocuklarına ve yuvasına, dolayısıyla içinde yaşadığı camiaya faydalı olmuş. Günün birinde bu adamın mülkünün bir kısmını elinden alıyorsunuz, yani hazıra konuyorsunuz. Böyle bir hareketin başka bir deyimle bu yolda yapılacak bir ameliyenin o vatandaşın hayatında, durumunda, bütün ailesi üzerinde yapacağı depremi düşünmek bile insanı içinden sarsmaz mı?” diyerek başka bir noktaya dikkat çekmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 54. Birleşim, 14 Mayıs, 70 vd).

Sinop Milletvekili Hulusi Oruçoğlu, tasarıya göre toprak dağıtımlarının mahallî olacağını, Karadeniz sahilleri gibi toprağı dar ve dağıtmaya elverişli olmayan bölgelerde köylülerinin yine topraksız kalacağını söyleyerek konuya farklı bir bakış açısı getirmişti. Düşünülecek olursa, yapılacak bir toprak reformu, Karadeniz’in zaten sınırlı olan kullanıma açık arazisinde nasıl gerçekleştirilebilecekti? Oruçoğlu, yine de tasarımı toprak reformu için bir başlangıç olarak kabul etmiş; bu işi daha iyi yapabilmek için ilerde tam ve mütekâmil bir kanunun getirilmesini temenni etmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 54. Birleşim, 14 Mayıs, 74).

İzmir Milletvekili Halil Menteşe de söz almış, tasarıya olumlu bakmasına karşın izlenen yol nedeniyle karşı çıkmıştı. Menteşe, tasarının topraksız çiftçiye toprak dağıtmak ve memlekette medenî kanunun tesis ettiği mülkiyet rejiminin yerine yeni bir mülkiyet rejimi getirmek amacıyla gündeme geldiğini söylemiş ve toprak mülkiyetiyle ilgili yapılan bir inceleme hakkında da açıklamada bulunmuştu. İncelemeye göre; 37 vilâyette bir milyon yetmiş üç bin çiftçi ailesinin durumu araştırılmıştı. Bu ailelerden hiç toprağı olmayan altmış bir bin sekiz; kırk dönüme kadar toprağı olan altı yüz altmış üç bin; bin dönümden fazla toprağı olan aileye bin sekiz yüz yetmiş altı civarındaydı. Menteşe, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğünün Trakya’da bin üç yüz köyde yaptırmış olduğu incelemeye de değinmiş, çiftçinin % 87’sinin yeteri kadar toprağına sahip olduğunu % 8’inin yarı toprak sahibi iken % 5’ininse hiç toprak sahibi olmadığını vurgulamıştı. Ayrıca Ziraat Bankası’nın toprak satın alıp vatandaşları borçlandırmak suretiyle dağıtım yaptığını ve vatandaşın kolay bir şekilde toprak sahibi olduğunu belirtmişti.

Menteşe söz konusu rakamlar ve Hükümetin sunduğu tasarıyla ilgili olarak da şunları söylemişti: “Şuna eminim ki, Hükümet benim topladığım bu rakamları göz önüne alarak vaziyeti tetkik etseydi, şimdi tehlikelerini arz edeceğim büyük, ağır ve tehlikeli bir teklifle Büyük Millet Meclisi huzuruna gelmezdi...”.

Menteşe, kanun tasarısına karşılık TBMM'ye, arâzisi olmayan veya yetmeyen çiftçilere Ziraat Bankası'nın 15 yıllığına % 3 faizle ödenmek üzere toprak satmasını, kullanılmayan devlet arâzilerinin Ziraat Bankası'na bedelsiz verilmesini, bankanın da kendisine verilen bu arâziyi topraksız veya toprağı yetmeyen çiftçiye borçlandırma yoluyla vermesini, Ziraat Bankası'nın bu işleri gerçekleştirmesi için her sene bütçeye iki milyon liralık bir tahsisatın konulmasını istemişti. Ayrıca Ziraat Bankası'nın arâzi alım-satımlarında gerektiğinde çiftçiler arasında hakem rolü oynaması yönünde bir teklifte de bulunmuştu (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 54. Birleşim, 14 Mayıs, 74 vd).

Gümüşhane Milletvekili Mustafa Recai Güreli'ye kanun tasarısını savunmuştu. Güreli, toprak mülkiyetinin çiftçiler üzerinde bir tahakküm aracına dönüştüğünü anlatarak kanunun köylü ve çiftçi tarafından dört gözle beklendiğini söylemişti.

Parti içindeki muhalefetin ağır toparlarından Eskişehir Milletvekili Emin Sazak da Kanunu'nun çıkarılmasına taraftar olduğunu; fakat kanunu kötü bir zihniyetin ortaya çıkardığını söylemişti. Büyük toprak sahibi olan ve tasarıdaki hükümlerin bir ucu kendisine de dokunan Sazak; "Arkadaşlar, bu iktisâdî işler şakaya gelmez. 'Şefim böyle emretti' diyerek böyle gelinmez. Şefe hürmet etmesini Türk milleti bilir. Hepimiz de biliriz. Ama biraz kendi kafasını yormalı, bu lazım mıdır, değil midir?" diyerek tasarının hazırlanmasında İsmet İnönü'yü de eleştirmişti.

Söz konusu tasarıyla varlık düşmanlığı yapıldığını söyleyen Sazak, Hükümetin iktisâdî sahada aldığı tedbirlerin de kötü olduğunu belirtmiş, "Bu gidilen yolda yürünmez. Hükmet bu yolda devam ederse, ben şahsen ona inanmam, itimat etmem" demişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 54. Birleşim, 14 Mayıs, 81 vd).

Seyhan Milletvekili Damar Arıkoğlu da kanun tasarısındaki bazı maddelerin memleketin yüksek menfaatlerine uygun olmadığını, sert kısımları yumuşatılırsa iyi bir kanunun ortaya çıkabileceğini söylemişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 54. Birleşim, 14 Mayıs, 82 vd).

Arıkoğlu'nun konuşmasından sonra görüşmeler 16 Mayıs Çarşamba saat 15:00'da devam edilmek üzere sona erdirilmişti.

2.1.2. 16 Mayıs 1945 tarihli TBMM Oturumu ve Yaşanan Tartışmalar

16 Mayıs 1945'te Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısı görüşmeye tekrar açılmış ve Manisa Milletvekili Feyzullah Uslu, toprak reformunun mahiyetinden hareketle, küçük işletmeler yaratmanın, orta dereceli işletmelere yer vermenin ve büyük işletmeleri

devlete mâl etmenin yerinde bir hareket olacağını söylemişti. Fazla üretim yapılması ve köylünün refâhının sağlanmasının küçük işletmelerin varlığıyla mümkün olacağını söyleyen Uslu; söz konusu tasarının topraksız köylü kadar, toprak sahibi vatandaşları da koruduğunu anlatmıştı (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 55. Birleşim, 16 Mayıs, 98 vd).

Ordu Milletvekili Hamdi Şarlan da CHP içindeki genel teamüle aykırı bir söylemle düşüncelerini dile getirmişti. Şarlan, tasarıya muhalefetini belirtmek için ülke topraklarının kadastrounun hâlâ yapılmadığını, kanunun gerekçesi olarak sunulan rakamların doğruluğuna inanmadığını; bu rakamlara inanmak lâzım gelirse kamulaştırmaya lüzum olmayacağını söylemişti. Şarlan, eldeki toprakların, topraksız köylüyü toprak sahibi yapmaya yeteceğini söylemiş, bu esaslara uyulmadan kamulaştırma yapılırsa vatandaşlar arasında sınır meselesi vb konularda ihtilâfların çıkacağını, bu nedenle mahkemelere başvurmak zorunda kalacaklarını anlatmıştı (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 55. Birleşim, 16 Mayıs, 101 vd).

Denizli Milletvekili Emin Aslan Tokat'sa genel olarak tasarımı desteklediğini ama karşı olduğu birçok noktanın bulunduğunu söylemişti. Tokat, topraksız köylüye toprak vermekle bu davanın halledilemeyeceğini, köylüye tarım aletleriyle birlikte su, hayvan ve tohumluğun verilmesini, bunlar yapılmazsa toprak dağıtımının anlamsız olacağını belirtmişti. Bu tasarının yerine, çiftçinin kalkınması için zirâî bir kalkınma kanununun gerekli olduğunu vurgulamıştı. Tokat, eğer kamulaştırma yapılacaksa, değeri üzerinden ödeme yaparak kamulaştırmanın uygun olacağını da eklemişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 55. Birleşim, 16 Mayıs, 103 vd).

Niğde Milletvekili Hüseyin Ulusoy, tasarının lehinde söz almıştı. Ulusoy özellikle topraksız köylünün topraklandırılmasında yapılacak kamulaştırmayla ilgili belirlenen "*değer-pahâ*" konusuna değinmiş ve ülkede bir toprak reformuna şiddetle ihtiyaç duyulduğunu, mümkün olan şartlarda bu davayı gerçekleştirmek zorunda olduklarını söylemişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 55. Birleşim, 16 Mayıs, 105 vd).

Mardin Milletvekili Lütfi Ülkümen, zirâî kalkınmayı gerçekleştirmek için hazırlanan tasarının Hükûmete büyük sorumluluklar yükleyeceğini ve tasarısının eksikleri olsa da inkılâp ruhunun bir ifadesini olduğundan desteklenmesi gerektiğini vurgulamıştı. Ülkümen, tasarıyla ilgili başka bir noktaya dikkat çekmiş, tasarının sınıf mücadelesi yapmak için çıkartılmadığını; ayrıca toprak sahiplerinin ellerinde bulunan toprakların ellerinden zorla alınması gibi

bir gayelerinin olmadığına da altını çizmişti. Bir Güneydoğu milletvekili olan Ülkümen'e göre tasarı, memleket ve millet için hayırlı olacaktı (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 55. Birleşim. 16, Mayıs, 106 vd).

Seyhan Milletvekili Ali Münif Yeğenağa, tasarının büyük toprak sahipleri üstünde şiddetli bir etki bıraktığını, tasarı hükümlerinin mülkiyet haklarına yönelik bir tecâvüz olduğunu ve güncel mevzuata uymadığını belirerek böyle bir reforma ne kadar ihtiyaç duyulursa duyulsun, bu maddelerin yumuşatılması gerektiğini söylemiş; hemşehrisi Oral'la diğer muhâliflere açıktan destek vermişti. (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 55. Birleşim, 16 Mayıs, 110 vd).

Çok geniş toprakları olduğu için toprak ağası olarak da bilinen Aydın Milletvekili Adnan Menderes, Meclis'e girdiği günden beri koruduğu sessizliğini bu kanun tasarısının gündeme gelmesiyle birlikte bozmuştu. Kanun tasarısının ülkenin hakikî ihtiyaçlarına uygun olması için büyük bir çaba harcadığını, komisyon müzâkerelerinde büyük bir hassasiyetle hareket edildiğini; ancak tasarı son şeklini almadan Başbakanın komisyon toplantısına katılarak verdiği tekliflerle şartları değiştirdiğini anlatmıştı. Menderes; “Başbakanın bir hakem sıfatıyla gelip müzâkerelere katılması bizi ancak sevindirirdi. Bizi tenvir ve irşât etmiş olurlardı. Fakat üzerinde hiç durmadığımız bazı hükümleri tasarıya eklemeleri, iç tüzüğümüze ve parti tüzüğüne aykırıdır” diyerek tasarıdaki bütün hükümlerde geniş ölçüde tezâtların oluştuğunu söylemişti.

Menderes'in değindiği bir başka konu da nüfus/toprak yoğunluğu üzerineydi. Ülkedeki nüfus azlığı ve toprak fazlalığı dikkate alındığında, ülke genelinde toprak sıkıntısının olmadığını, sorunun bazı bölgelerle sınırlı kaldığını belirtmişti. Türkiye'nin güncel toprak rejiminin halkçı ve demokrat Türk halkının geleneğine uygun olduğunu da vurgulayan Menderes; Dünyanın hemen her yerinde küçük, orta ve büyük ölçekli işletmelerin bulunduğunu, yapılacak işin bu toprakların bir kısım vatandaşlardan alınarak diğer vatandaşlara dağıtılması olduğunu belirtmiş, teşhis hatası olursa tedâvinin zorlaşacağını hatta imkânsızlaşacağını söylemişti.

Türkiye'nin geçmiş dönemlerdeki zirâî politikalarını da eleştiren Menderes, Tarım Bakanlığının zirâî kalkınma için hiçbir tedbir almadığını; tohum, pulluk ve hayvan dağıtımı gibi esaslı meselelerin Cumhuriyetin yirminci yılında dahî gündeme gelmediğini hatırlatmıştı. Köylünün uzun zamandır ürettiğini ucuz fiyatlara satarak büyük sıkıntılar çektiğini, bir kutu kibritin bir kilo buğdaya bedel olduğunu anlatan Menderes; memleketin asırlar boyunca geri kalmasının

nedenlerinden birinin de devlet ve Hükümetlerin ileri, gerçekçi bir ziraat ve iktisât politikası takip edememelerinden kaynaklandığını belirtmişti.

Bakanın daha önce hazırlamış olduğu raporu da gündeme getiren Menderes; raporda beş bin dönümden büyük işletmelerin ve arâzilerin ortaklıkla işletilmesine taraftar olduğunu belirtmişti. Raporun, bugün Tarım Bakanlığınca hazırlanmış tasarıyla büyük bir tezât oluşturduğunu; ayrıca Bakanın da önceki düşüncesinin aksine komisyonda orta ve büyük ölçekteki işletmelerle arâzilerin ortaklıkla işletilmesini eleştiren sözler söylediğini iddia etmişti.

Menderes, tasarıdaki ve gerekçedeki çiftçi ocakları kurmak ve çiftçiliği meslek haline getirmek düşüncesini de eleştirmiş; “konuyu uzun boylu incelemeyen diyebilirim ki, ocak müessesesi ileriye değil, geriye bakan bir zihniyete dayanmaktadır. Çiftçiliği meslek hâline koymak fikri de modern iktisâdî hayatın gerektirdiği bir iş bölümü mefhumuyla izah olunamaz. Bunlar nasyonal sosyalist rejiminin İskân, Toprak Kanunu olan Erbhof Kanunundan aynen alınmış düşünce ve hükümlerdir” diyerek tasarının tekrar geçici komisyona gönderilmesini istemişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 55. Birleşim, 16 Mayıs, 111 vd).

Erzincan Milletvekili Sabit Sağıroğlu da Başbakanın komisyona yaptığı teklifin vatandaşlar arasında karışıklıklara neden olabileceğini ve mülkiyet rejimini sarsacak hükümleri içerdiğini belirterek tasarını son hâline itiraz etmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 55. Birleşim. 16 Mayıs, 117).

Zonguldak Milletvekili Emin Erişirgil’se tasarıda yer alan hükümlerin uygulanmasının mülkiyete müdâhale olmadığını, bilâkis mülkiyetin toplum yararına sınırlandırılması anlamına geleceğini belirterek bir yerde S. Sağıroğlu’na cevap vermiş, Hükümetin desteklenmesi gerektiğini vurgulamıştı (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 55. Birleşim. 16 Mayıs, 117 vd).

Konya Milletvekili Dr. Osman Şevki Uludağ da memleketin birçok yerinde terk dilmiş toprakların bulunduğunu, bunları kamulaştırarak gayretli, çalışkan vatandaşlara dağıtılmasının yerinde bir karar olacağını söyleyerek tasarıya destek vermişti. Yoğun tartışmaların yaşandığı 16 Mayıs görüşmeleri, Uludağ’ın konuşmasının ardından sona ermişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 55. Birleşim. 16 Mayıs, 121 vd; *Vakit Gazetesi*. 17 Mayıs).

2.1.3. 17 Mayıs 1945 Tarihli TBMM Oturumu ve Yaşanan Tartışmalar

Toprak reformuyla ilgili hazırlanan tasarının görüşmeleri ve yaşanan tartışmalar, 17 Mayıs 1945’teki oturumunda da devam etmişti. İlk söz alan Ankara Milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata, tasarının

esaslarının memleket ihtiyacına cevap vereceğini ve bir rastlantı eseri olmadığını belirtmişti. Bekata'ya göre bu tasarı, uzun ve kapsamlı bir incelemeyle hazırlanmış olup, mülkiyet rejimini değiştirmedeği gibi ferdi mülkiyet rejimini de desteklemektedir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 56. Birleşim. 17 Mayıs, 124 vd).

Bu oturumda görüşlerini belirten Bolu Milletvekili Hıfzırrahman Raşit Öymen de Bekata gibi tasarıya olumlu baktığını; ülkede bir toprak reformuna ihtiyaç duyulduğunu, konuya bir kamu davası olarak bakılması gerektiğini, köy ve köylülerin ancak bu tasarıyla refaha kavuşacaklarını söylemişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 56. Birleşim. 17 Mayıs, 126 vd).

Giresun Milletvekili Fikret Yüzatlı'ysa konuşmasında, tasarının sağ ve sol fikirlerden etkilendiği iddialarını reddetmiş, topraksız köylüyü topraklandırmanın Parti programına girdiğini; bu tasarıya ek olarak bir de iç iskân kanununa ihtiyaç duyulduğunu söylemişti. Atlı, tasarıyla ilgili Tarım Bakanına hitâben "Karadeniz sahilini çevreleyen mıntıkada bilhassa Giresun'daki fındık bahçeleriyle diğer yerlerdeki zeytinliklerin çoğu emvâl-i metrûkeyle haksız sahipler eline geçmiştir. Oradaki vatandaşlara taksim yapılırken nereden toprak verilecektir?" diyerek sorusuna cevap istemişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 56. Birleşim. 17 Mayıs, 128 vd).

Konya Milletvekili Sadi Irmak da iç iskân kanununun lüzumundan bahsetmiş, Hükûmetin bu hususta bir tasarıyı kısa süre içinde Meclis'e sunacağını ümit ettiğini söylemişti. Irmak, Kanun tasarısının memleket ve millet için hayırlı olacağını da belirtmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 56. Birleşim. 17 Mayıs, 130 vd).

Seyhan Milletvekili Naci Eldeniz, topraksız çiftçiye toprak vermenin yerinde bir iş olacağını; ancak bunu yaparken başka vatandaşların elinde bulunan topraklara el konulmasını doğru bulmadığını söyleyerek Hükûmetin önce kendi elindeki toprakları dağıtmasını istemişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 56. Birleşim. 17 Mayıs, 131 vd).

Kütahya Milletvekili Recep Peker de yirmi yıl önce devlet bütçesi yüz milyon lirayken şimdi bütçenin bir milyara yaklaştığını söyleyerek Türkiye'nin büyük değişim geçirdiğini belirtmiş, çöl ve çorak haldeki Anadolu'yu bugünkü haline soktuklarını, devletin her zaman çiftçinin de imdâdına koştüğünü anlatmıştı. Peker, Menderes'in bir önceki oturumda tasarının özünü nasyonel sosyalist ideolojiyle bağdaştırmasına da değinerek bunun ne hakikate ne de insâfa sığar bir tarafı olduğunu belirtmişti. Peker, "Sırası gelmişken şunu da arz edeyim. Toprak Kanunu konuşması münasebetiyle bizim

yazarlarımızdan bu çalışmalarımızı komünizm telakki edenler olduğu gibi nasyonal sosyalizm gibi telakki edenler de vardır. Fakat bunlar kimdir? Bunlardan kendi temayülleri, düşünceleri ‘kızıl çalanlar’ tam isteklerini bulamayınca hiddetlenip en fenâ iftirâyı revâ görüyorlar. Öteki taraf da tam aksine olmak üzere totaliter, müstebit; en sağcı zihniyette olanlar da memlekette mevcut fikir unsurlarını kendi tarafında görmedikleri için kanun tasarısına bir ‘kızıl vesika’ diyorlar. Hakikat nedir? Hakikat ne odur, ne budur. Hakikat kendi amelî ihtiyaçlarımıza uyan en doğru yolu bulmak hususundaki millî gayretimizdir.” demiş ve beş milyon Türk çiftçisini korumak için bu kanunun yapılması gerektiğini söylemişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 56. Birleşim. 17 Mayıs, 149 vd).

Konya Milletvekili Sedat Çumralı, Başbakanın teklifinin komisyon tarafından anayasaya aykırı bulunmayarak çoğunluk tarafından kabul edildiğini söylemişti. Tartışma konusu olan 17. Madde için de ekteki maddeyle Meclis’e sunulan madde arasında büyük bir farkın olmadığını belirten Çumralı, çiftçiyi topraklandırmanın içtimai bir adalet kararı olduğunu da vurgulamıştı.

Çumralı, kanun tasarısının nasyonal sosyalist zihniyete uygun olduğu yönündeki eleştiriler için şunları söylemişti: “Çiftçi ocakları kurulmasına ait hükümlerin bir taklit olduğuna dair söylenen sözler tamamen yersizdir. Bu esaslar memleketin ihtiyacı düşünülerek hazırlanmıştır. Asla bir taklit değildir.”

Çumralı, yapılmak istenen işin mülkiyet bünyesindeki düzensizliği önleyerek bertaraf etmek olduğunu söylemişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 56. Birleşim. 17 Mayıs, 132 vd).

Eskişehir Milletvekili Emin Sazak da 17. maddeye tepki göstermiş, işlenmiş yerlere neden el uzatıldığını sormuş, “...kurma makine gibi söz söylemelerini doğru bulmuyorum” diyerek tasarıyla ilgili konuşan kimi milletvekillerini isim vermeden eleştirmişti. Sazak, topraksızlık oranının istatistiklerin gösterdiği gibi %70 olmadığını, Türkiye’de bu oranın her memleketten daha az olduğunu iddia etmişti. Ayrıca topraksız köylü oranının bölgelere göre değiştiğini, Karadeniz gibi bölgelerde kanun aynen uygulansa bile herkesi toprak sahibi yapmanın mümkün olmayacağını söylemişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 56. Birleşim. 17 Mayıs, 136 vd).

Kütahya Milletvekili Alaeddin Tiritöglü, tasarımı bir inkılâp kanunu olarak değerlendirmişti. Tiritöglü, inkılâbın başından beri hiçbir yabancı rejimden ilhâm alınmadığını, bu tasarının da yabancılardan ilhâm alınmadan hazırlandığını söylemişti. Tiritöglü, inkılâp kanunlarının cesâret gösterilmeden basit formüllerle yapılamayacağını

belirtmiş ve tasarıyla ilgili iki zihniyetin çarpıştığını anlatmıştı. Birinci olarak, mevcut mülkiyet şartlarını aynen koruyarak yardımcı tedbirlerle kalkınmayı sağlamak; ikinci olarak köylüyü üstünde çalıştığı toprağın sahibi yaparak, ırgatlık ve marabacılık gibi işlerden kurtarıp ziraatı teşvik etmekte. Ayrıca Tiritoglu, tasarıyla ilgili daha çok toprak sahiplerinin söz aldığı yönünde bir suçlamada da bulunmuştu (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 56. Birleşim. 17 Mayıs, 139 vd).

Erzincan Milletvekili Şükrü Sökmensüer, Emin Sazak'ın kurmalı saat benzetmesine cevaben hiçbir milletvekilinin Meclis kürsüsüne “kurularak” gelmediğini, bütün milletvekillerinin kendi vicdânlarını dinleyerek konuştuklarını anlatmış, “Bu tasarı kanun olduğu gün bütün Türk milleti için düğün ve bayram günü olacaktır” demişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 56. Birleşim. 17 Mayıs, 145 vd).

Mardin Milletvekili General Seyfi Düzgören asker kimliğiyle farklı; ama anlamlı bir konuşma yapmıştı. Düzgören, “Sayın arkadaşlar, ben toprak işletmedim, toprak işletmenin usullerini güçlüklerini de pek bilmem. Ancak 40 senelik ordu hayatımda; eli, yüzü, nefesi toprak kokan askerlerle koklaştım, halleştim. Onların toprak hasretiyle kavrulan, kıvılcım saçan gözlerinin mahzun bakışlarının acıklı şahidi oldum...

Zaman geldi, yabancıya el uzatmak ihtiyacında kaldık. Bir millet ki, karın doyurma ihtiyacını yabancıнын kaşığına uzatarak beklese o milletin istiklâlî daima o yabancıнын dizgini ve gemi altında sallanır, sürünür kalır...” diyerek tasarının kabul edilmesini istemişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 56. Birleşim. 17 Mayıs, 154 vd).

2.1.3. Tasarının Bir Bölümünün Kanunlaştırılması ve Ulusal Basındaki Yansımaları

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun ilk 8 maddesi TBMM'nin 18 Mayıs birleşiminde kabul edilmiş (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 17, 57. Birleşim. 18 Mayıs, 162-193) ve 9. maddeden itibaren görüşmelere 1 Haziran 1945'te başlanmıştı (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 18, 67. Birleşim. 1 Haziran, 4-48). Ayrıca, tartışmalara sebep olan 17. maddenin tâdili için Meclis'e bir önerge sunulmuştu (Sadak, 1945: 1 Haziran).

Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa ilgi basında da üst düzeydeydi. Özellikle 17. madde tartışmasına açıklık getirecek şekilde yazılar yazılmıştı. Necmeddin Sadak (1945: 27 Mayıs) “On Yedinci Madde” başlıklı yazısında, kanunun on yedinci maddesinin “her şeyi birden bire yok eden” ilgili fıkrasının kaldırılması gerektiğini

savunmuştu. Nitekim Sertel de (1945: 29 Mart) “Toprak Reformu” başlıklı bir yazı yazmış, Kanunun, dünyanın gidişatına ayak uydurmak için hazırlanan kanunlardan birisi olduğunu belirtmişti. Ancak TBMM'nin kanunun hazırlanmasında “ileri memleketleri” değil Alman kanunlarını dikkate aldığı eleştirisinde bulunmuştu. Sertel, hazırlanmakta olan tasarının, Alman toprak reformu kanunlarına benzediğini söylerken çiftçi ocaklarını işaret etmişti. Buna göre ocak başına verilecek arazi, aile nüfusuna göre 500 dönüme kadar olabilecekti. Ocak; toprakları, binaları ve tesisleriyle bir bütün sayılacaktı. Ocak sahibi ölünce ocağın devamını sağlamak için bütün yapı, büyük evlâda verilecekti. Sertel bu uygulamanın doğu Prusya'yla İngiliz aristokratları arasında geçerli bir sistem olduğunu vurgulamıştı.

Müstecaplıoğlu (1945: 30 Mart) da “Toprak Kanunu Tasarısı Hakkında” başlıklı yazısında tasarısıyla cumhuriyet devrinin en ileri ve en köklü adımlarından birinin atılmak üzere olduğunu söylemiş; ancak kanunun mevcut hâliyle çiftçinin topraklandırılması hususunda gerçekçi olmadığını iddia etmişti. Müstecaplıoğlu da, Almanya ve İngiltere'deki toprak reformuna gönderme yapmış, bu memleketlerdeki reformların iktisâdî olmaktan çok politik sonuçlar doğurduğunu, büyük toprak sahiplerinin mevkilerini sağlamlaştırdığını belirtmişti. Müstecaplıoğlu, tasarıda beş nüfuslu bir çiftçi ailesinin insanca geçinmesi için gerekli toprak parçasının asgarî 30, azamî 500 dönüm olarak belirlendiğini söyleyerek iki miktar arasındaki farkın, reformun başarmak istediği sosyal adalete uygun olmadığını belirtmişti.

2.1.4. Tasarının Geriye Kalan Bölümünün Kanunlaştırılması ve Toprak Bayramı

Verilen birkaç günlük aradan sonra Kanun tasarısının görüşmelerine TBMM'nin 1 Haziran 1945'teki oturumunda devam edilmiş, 14. maddeyle 17. madde tartışılmış, tasarının 17. maddesinin tâdili için 321 milletvekilinin imzasıyla hazırlanan önerge de 4 Haziran birleşiminde görüşülerek kabul edilmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 18, 68. Birleşim. 4 Haziran, 108 vd).

Adnan Menderes, 321 milletvekilinin imzasıyla hazırlanan önergeye tepki olarak, daha önce tasarının aleyhinde konuşmuş vekillere dahî imza attırıldığını, önergenin elden ele dolaştırılarak 321 imzaya ulaştırıldığını iddia etmişti. Menderes, bu şekilde hazırlanan önergenin millî hâkimiyet esasına ve anayasaya aykırı olacağını; dolayısıyla bu önergenin aleyhinde olduğunu söylemişti. Menderes, Hükûmetin geçici komisyon tarafından hazırlanan metni uygun görmesine rağmen; şimdi bu önergeyi desteklemediğini belirtmiş, Hükûmeti bu hususta anlaşılabilir bir fikre sahip olmamakla suçlayarak “Bu hareket gönül ferahlığı veren bir şey değildir. Bu hareketler

anayasanın ruhunu rencide eder. Komisyonunda aylarca müzakere olunarak kabul olunan daha sonra Hükümetin de tasvibiyle son şeklini alan 17. maddenin bırakılarak yeni bir şekle sokulması hem iç tüzüğümüze aykırıdır hem de memleket menfaatine zarar verir” demişti. Bundan sonra da Menderes, esas itibarıyla toprak kanununa karşı olmadığını; ancak elli dönüme kadar kamulaştırmaya karşı olduğunu belirterek 17. maddenin komisyon tarafından hazırlanan hâlinin daha faydalı olacağını söylemişti (Akşam Gazetesi, 1945: 2 Haziran).

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısının 17. maddesiyle ilgili görüşmeler, 4 Haziran 1945’teki TBMM oturumunda devam etmişti. Yusuf Hikmet Bayur, köylüye toprak dağıtılmasına taraftar olduğunu; fakat 17. maddenin yumuşatılması gerektiğini savunmuştu. Ayrıca çiftçiyeye toprak dağıtılırken toprak sahibinin iki bin ve beş bin dönüm olarak tespit edilen sınırdaki hakkının korunması gerektiğini söylemiş, bunun sağlanmaması halinde keyfî muamelelerin ortaya çıkacağını iddia etmişti. Bayur, maddenin tekrar gözden geçirilmesi için bir önerge hazırlayıp Meclis’e sunmuştu.

Bu oturumda Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatiboğlu da Adnan Menderes’in daha önce kendisiyle ilgili söylediği bir söze cevap vermişti. Menderes, Tarım Bakanı’nın daha önce olumlu yaklaştığı toprak rejimi ve büyük ölçekli tarım işletmeleriyle ilgili Kanun tasarısına müdahale ederek tam tersi bir tavır sergilediğini söylemişti. Tarım Bakanı Hatipoğlu, “... Bu rapor 1935’te İç Bakanlığının hazırladığı İskân ve Toprak kanunuyla alakalı bir rapordur. Bu rapor benim değildir. Onu benim de dâhil olduğum beş kişilik bir komisyon hazırlamıştır. O zaman bir icra memuruydum. Mesuliyet adamı değildim. Bu raporda işletme şekilleri tayin etmedik. Yalnız büyük, orta ve küçük işletmeler var dedik ve bunu komisyon demiştir. Fikirlerimde on yıldan beri bir tekâmül olabilir” diyerek kendini savunmuştu.

17. Maddenin görüşüldüğü bu oturumda Başbakan Şükrü Saracoğlu da bir konuşma yapmış, Toprak Kanununu esaslı bir inkılâp kanunu olarak nitelendirerek kanunun müzâkeresinin de gürültüsüz olamayacağını söylemişti. Tasarının komisyonunda tartışıldığı devrede kendisinin Komisyon toplantısına katılıp komisyondakileri etkilediği yönünde Menderes’in iddialarına da serzenişlerde bulunmuştu. Başbakan, “... Komisyona gittim. ‘Beni dinleyin’ dedim. Bütün arkadaşlar beni dinleyeceklerini söylediler. Fakat Adnan Menderes bunun usule uygun olmadığını, Başbakanın konuşmaya hakkı olmadığını söyledi ve dedi ki, ‘Hükümet namına konuşması için bir vesikayla gelmesi lazımdır.’ Nihayet arkadaşlar, komisyon azası Başvekillerini dinlemek lütfunda bulundular.” diyerek Menderes’in

durumdan vazife çıkarttığını, muhalefete daha o sırada başladığını, komisyonu çalıştırmamak için çabaladığını iddia etmişti.

Saracoğlu, kanunla ilgili olarak Bolşevizm, Komünizm ve Nazizm benzetmelerini de eleştirmiş, bunun yaptıkları işin iyi olduğunu gösterdiğini söyleyerek “Arkadaşlar, bu kanunda Türk kokusu vardır” diyerek yapılan ideolojik benzetmelere ironik bir gönderme yapmıştı.

Görüşmenin devamında Yusuf Hikmet Bayur ve Lütfi Ülkümen’in sunmuş oldukları değişiklik önerileri reddedilmiş; buna karşın Alaettin Tiridoğlu, Saffet Arıkan ve 319 arkadaşı tarafından verilen önerge oylamaya sunulmuş ve kabul edilmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 18, 68. Birleşim. 4 Haziran, 108 vd; Akşam Gazetesi, 1945: 5 Haziran).

TBMM'nin 5 Haziran 1945 ‘teki oturumunda 21. madde tartışılmıştı. Bu hususta Refik Koraltan, ilgili maddenin tasarının en önemli maddelerinden birisi olduğunu söyledikten sonra kamulaştırma işinde değer fiyat oranının az olduğunu belirtmişti. Koraltan bu durumun düzeltilmesi için Meclis’e bir de önerge vermişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 18, 69. Birleşim. 5 Haziran, 139). Tasarının kesinleşmeyen maddeleri hakkında bu oturumda birçok milletvekili görüşlerini açıklama fırsatı bulmuştu. Oturum başkanı, Tahsin Baha, Tayfur Sökmen, Galip Pekel, Naci Eldeniz, Hüseyin Ulusoy, Sedat Pekel ve Cafer Tüzel’in konuşmalarından sonra Başbakan Şükrü Saracoğlu’na söz vermiş, O’nun konuşmasından sonra oturumu tatil etmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 18, 69. Birleşim. 5 Haziran, 115-160).

TBMM’nin 11 Haziran 1945 tarihli oturumunda, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, tasarıya muhalefet eden milletvekillerinin katılmadığı, 345 milletvekilinin katıldığı oylamada oybirliğiyle kabul edilmişti. Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatiboğlu oylamanın ardında kürsiye gelerek “Şimdi kabul buyurduğunuz Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Büyük Millet Meclisinin şimdiye kadar çıkarmış olduğu mühim inkılâp kanunlarından biridir diyebilirim. Bu kanun memleketimizin, Cumhuriyetin kuruluşundan beri sürüp gelen mühim bir davâsını halledecek olan kanundur.” dedikten sonra bu kanunun uygulanmasında TBMM’nin sevgisine ve yardımlarına güvendiklerini belirtmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 18, 72. Birleşim. 11 Haziran, 230 vd). Akşam Gazetesi de oylamaya katılan 345 milletvekilinin hepsinin kabul oyu verdiğini belirtmişti (Akşam Gazetesi, 1945: 12 Haziran).

Oylamadan sonra Erzincan Milletvekili Behçet Kemal Çağlar ve arkadaşlarınca Toprak Kanununun kabulü dolayısıyla bir yönerge verilmişti. TBMM Başkanlığına sunulan yönergede; o günün hatırası olarak her yıl belirli bir günde Toprak Bayramı adıyla kutlama yapılması

istenmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 18, 72. Birleşim. 11 Haziran, 231 vd).

15 Haziran 1945'teki TBMM oturumunda Çiftçiye Topraklandırma Kanununun kabul ve tasdik tarihi olan 11 Hazirandan sonraki ilk Pazar gününün her yıl bütün yurttan toprak bayramı olarak kutlanması kararlaştırılmış; milyonlarca Türk çiftçisi sevindirilmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: Dönem: VII. Cilt: 18, 74. Birleşim. 15 Haziran, 267; T.C. Resmî Gazete, 1945: Sayı: 6033, 15 Haziran; Düstur, 1945: Cilt: 26, 1198).

Sonuç

Toprak dağıtımı, toprak reformu ve topraksız köylüyü topraklandırma çalışmaları, Atatürk döneminden itibaren gündemdeki en önemli konulardan biri olmuştur. Nüfus mübadelesi başta olmak üzere Türkiye uyruğuna geçenler için yapılan işlemlerle birlikte ülkenin değişik yörelerinde yaşayan topraksız köylü ve çiftçinin toprak edinmesine yönelik çalışmalar fasıllarla devam ettirilmiştir. Ayrıca ülkede baş gösteren ve 1925'ten sonra uzun bir süre devleti uğraştıran isyânlar sırasında da tedbir amaçlı toprak ve iskân kanunlarıyla toprak dağıtımı yapılmıştır.

İkinci Dünya Harbinin başlamasıyla bir süre askıya alınan Toprak reformu düşüncesi, savaştan sonra tekrar alevlenmiş, 1945'in ilk günlerinden itibaren Tek Parti iktidarının gündeminde de yer almıştır. Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkındaki Kanun Tasarısı adıyla TBMM gündemine sunulan tasarıdan, Çiftçi Ocakları bahsi çıkartılarak yürürlüğe girmişti. Ancak TBMM oturumlarında çok hararetli tartışmalar yaşanmıştı. Tartışmaların odağındaki konular; Çiftçi Ocakları ve meşhur 17. maddeydi. Bu maddeye göre topraksız ya da az topraklı işçiler, ortakçılar ve kiracılar çok kolay bir şekilde işledikleri toprağın sahibi olabileceklerdi. Toprakları dağıtılan büyük toprak sahipleri, kendi seçtikleri yerde dağıtmaya esas tutulan miktarın üç katı kadarını alacaklar, gerisi de onu işleyenlere dağıtılacaktı.

Toprak Kanunu Tasarısıyla ilgili TBMM'de yapılan tartışmalar, dile getirilen fikirler, ana hatlarıyla üçe ayrılıyordu. Bunlar; Tasarıya karşı olanlar, taraftar olanlar ve taraftar olmakla birlikte tasarinin olumsuz yönlerinin olduğunu savunanlardı. Tasarıya karşı olanlar çoğunlukla geniş topraklara sahip olan milletvekilleri idi. Bu milletvekilleri, Türk ekonomisinin sıkıntılarının toprak darlığından veya toprakların verimsizliğinden kaynaklanmadığını iddia etmişler, bu konuda ziraat alanındaki teknik yetersizlikleri işaret etmişlerdi. Ayrıca kanuna muhalif olan milletvekilleri, Ziraat Bankasının verdiği

kredilerle çiftçilerin toprak satın almasını kolaylaştırdığını da söylemişlerdi. Toprak Kanunu düzenlemesini faydalı bulanlarsa kanunun mülkiyet rejimine zarar vermediğini, topraksız veya az topraklı çiftçinin yeterli toprağa sahip olmasını amaçladıklarını savunarak bu yolla memleketin ekonomik sıkıntılarının da azalacağını iddia etmişlerdi. Ayrıca bu milletvekilleri, toprak mülkiyetinin çiftçiler üzerinde bir tahakküm aracı haline geldiğini, Toprak Kanunuyla çiftçilerin tahakküm altından kurtulacaklarını da savunmuşlardı. Tasarımı faydalı bulmakla birlikte içeriğinin olumsuz sonuçlar doğuracağını savunanlarsa devletin çiftçilikle geçinen vatandaşlarını, kendine yeter düzeyde toprak sahibi yapması gerektiğini; ancak söz konusu tasarıyla yapılanın “Ali’nin malını alıp Veli’ye vermek” olduğunu iddia etmişler ve mülkiyet hakkının masuniyetinden dem vurmışlardır.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısı TBMM gündemine geldikten sonra çok hararetli tartışmalar yapılmış, ideolojik görüşler ortaya atılmıştı. Bugün de sıkça yaşandığı gibi din, milliyet ve inanç temelinde yapılan eleştiriler 1945 Türkiye’inde de ses getirmiş ve Toprak kanunu değişik renklere büründürülmüştür. Nitekim Menderes, kanun tasarısında yer alan çiftçi ocakları kurmak ve çiftçiliği meslek haline getirmek düşüncesini “ileriye değil, geriye bakan bir zihniyet” olarak değerlendirmiş; bu fikirlerin Nasyonal Sosyalist rejiminin İskân ve Toprak Kanunu olan Erbhof Kanunundan kopya edilmiş hükümler olduğunu iddia etmiştir.

Recep Peker, tasarının özünün nasyonal sosyalist ideolojiyle bağdaştırılmasına tepki göstererek yapılan eleştirilerin gerçekle ve millî vicdânla bağdaşmadığını dile getirmiş, siyasetçilerle dönemin gazete yazarları hakkında gerçekçi analizler yapmıştı. Peker, Toprak Kanunu münasebetiyle köşe yazarlarından bir bölümünün yapılan çalışmaları komünizmle ilişkilendirdiklerini, bir kısmının nasyonal sosyalizmle bağdaştırdıklarını dile getirerek; temâyülleri “kızıla çalanlar”ın istediklerini göremediklerinde Toprak reformunun boynuna “nazi” yaftasını astıklarını, liberal kimliğe sahip olanların ise “totalitler, müstebit” yakıştırmaları yaptıklarını, özellikle sağcı zihniyette olanların da “kızıl vesika” dediklerini belirtmişti. Yapılan işin; aslında “millî gayret” olduğunu, beş milyon Türk çiftçi ailesini korumaktan ibaret bulunduğunu söylemişti. Tepkilere karşı asabileşen Başbakan Saracoğlu da Bolşevizm, Komünizm ve Nazizm benzetmelerinin yapılmasını eleştirmiş, “Arkadaşlar, bu kanunda Türk kokusu vardır” diyerek yapılan ideolojik benzetmelere ironik bir gönderme yapmıştı.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, CHP’nin Tek Parti döneminde verdiği en zorlu sınavlarından biri olmuştu. İlk başlarda

açıkça eleştirilemeyen Tek Parti iktidârı, Çiftçiyi Topraklandırma Kanun Tasarısı görüşmeleri ve aynı tarihlere denk gelen 1945'in yedi aylık bütçe görüşmelerinde; kendi milletvekilleri tarafından açıkça eleştirilmeye başlanmış, Parti içi muhâlefet güçlenmişti. Bu eleştiriler Tek Parti döneminin alışkanlıklarından farklı bir manzara göstermesi bakımından önemlidir.

Y. Hikmet Bayur ve Emin Sazak tarafından iktidâra yöneltilen eleştiriler, diğer muhâlif milletvekillerini de cesaretlendirmişti. Çok partili hayata geçişin arefesinde Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan gibi milletvekilleri, basından aldıkları güç ve toprak ağalarının da verdiği destekle yakın dönem Türk tarihinin gidişatını değiştirecek açıklamalar yapmışlar, Dörtlü Takrîr diye bilinen belgeye imza atmışlardı. Teker teker isyân bayrağını açan milletvekilleri, partiden ihrâç edildikten sonra yeni bir partinin kuruluş çalışmalarını hızlandırmışlardı.

İyi niyetlerle hazırlandığı düşünülen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, beklenen sonucu vermemiş, topraksız ya da az topraklı köylüyle çiftçinin yarasına merhem olamamıştı. Bu noktada, Hükümetin Türkiye'nin ekilebilir arazisi ve bunların mülkiyeti hakkında yeterli araştırmayı yapmadığı veya bunu göz ardı ettiği düşünülebilir. Kanuna muhalif olan milletvekilleri de yaptıkları konuşmalarda bu konuya sıklıkla değinmişlerdir. Bununla birlikte topraksız veya az topraklı çiftinin toprak sahibi yapılması düşüncesinin Atatürk döneminden itibaren Cumhuriyetin önemli hedeflerinden biri olduğu bilinmektedir. Bu yolla ağalık düzeni ve marabalık bitirilmek istenmiştir ki, bu konu Atatürk ilkelerinden Halkçılık ilkesinin uygulanması için de bir zaruretti. Ne yazık ki, teoride güzel bir hedef olan çiftçiyi topraklandırma düşüncesi uygulamada; gerek dönemin hükümetinin eksik veya yanlış uygulamaları gerekse toprak sahibi milletvekillerinin kişisel hesapları yüzünden başarıya ulaşamamıştır. Ayrıca söz konusu kanun uygulaması, savaş döneminin diğer kanunları ve uygulamaları gibi muhalefet tarafından CHP aleyhinde kullanılan önemli siyâsî malzemelerden biri olarak da uzun süre hafızalardan silinmemiştir.

Kaynakça

Resmî Yayınlar

- CHP.(1935). *Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası*.(9-16 Mayıs). Ankara: Ulus Basımevi.
- Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı ve Geçici Komisyon Raporu (1/386).(97 Sayılı Basmayazı Tutanağı).(1945). *TBMM Zabıt Ceridesi*. Dönem: VII. Cilt: 7, 54. Birleşim, 14 Mayıs. Ankara
- Düstur*.(1934). 3. Tertip. Cilt: 15. Devlet Matbaası: Ankara
- Düstur*.(1945). 3. Tertip. Cilt: 26. Devlet Matbaası: Ankara

- T.C. *Resmî Gazete*.(1927). “Bazı Eşhâsın Şark Menâtıkından Garb Vilâyetlerine Nakillerine Dâir Kanun”. Sayı: 1079. 19 Haziran.
- T.C. *Resmî Gazete*.(1929). “1505 sayılı Şark Menâtıkı Dâhilinde Muhtâç Zürrâa Tevzi Edilecek Arâziye Dâir Kanun”. Sayı: 1213. 8 Haziran.
- T.C. *Resmî Gazete*.(1934). “İskân Kanunu”. Sayı:2733; Kanun No: 2502. 21 Haziran.
- T.C. *Resmî Gazete*.(1945). “Toprak Bayramı Kanunu” . Sayı: 6033. 15 Haziran.
- TBMM *Zabıt Ceridesi*.(1341/1925). Devre: II. Cilt: 14. İçtima Senesi: II. 58. İçtima. 17 Şubat.
- TBMM *Zabıt Ceridesi*.(1927). Devre: II. Cilt: 33. İçtima Senesi: IV. 77. İnikat. 19 Haziran
- TBMM *Zabıt Ceridesi*.(1929). Devre: III. Cilt: 12. İçtima Senesi: II. 75. İnikat. 2 Haziran
- TBMM *Zabıt Ceridesi*.(1945). Dönem: VII. Cilt: 17. Toplantı: 2. 54. Birleşim. 14 Mayıs.
- TBMM *Zabıt Ceridesi*.(1945). Dönem: VII. Cilt: 17. Toplantı: 2. 56. Birleşim. 17 Mayıs.
- TBMM *Zabıt Ceridesi*.(1945). Dönem: VII. Cilt: 17. Toplantı: 2. 57. Birleşim. 18 Mayıs.
- TBMM *Zabıt Ceridesi*.(1945). Dönem: VII. Cilt: 17. Toplantı: 3. 55. Birleşim. 16 Mayıs.
- TBMM *Zabıt Ceridesi*.(1945). Dönem: VII. Cilt: 18. Toplantı: 2. 67. Birleşim. 1 Haziran.
- TBMM *Zabıt Ceridesi*.(1945). Dönem: VII. Cilt: 18. Toplantı: 2. 68. Birleşim. 4 Haziran.
- TBMM *Zabıt Ceridesi*.(1945). Dönem: VII. Cilt: 18. Toplantı: 2. 74. Birleşim. 15 Haziran.
- Toprak Bayramı Kanunu*.(1945). *TBMM Zabıt Ceridesi*.(1945). Dönem: VII. Cilt: 18. Toplantı: 2. 74. Birleşim.132 Sayılı Basmayazı, 15 Haziran.

Kitap ve Makaleler

- Ahmad, F.(1986). *İttihatçılıktan Kemalizme*. (Çev. F. Berktaş). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Aksöz, İ.(1973). *Toprak Reformu ve Türkiye’de Toprak Reformuna İhtiyaç*. (2. Baskı). Atatürk Üniversitesi Yayınları: Ankara.
- Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.(2006). *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III. (Açıklamalı Dizin İle)*. Ankara.
- Barkan. Ö. L. (1944-1945). Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye’de Zirai Bir Reformun Ana Meseleleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. Cilt: 6. Sayı: 1-2. (Ekim 1944-Ocak 1945). ss. 54-145.

- Baydar, E. (1978). Aşarın Kaldırılması (Belgeler). *Maliye Dergisi*. (Temmuz-Ağustos). Ankara.
- Cin, H.(1987). *Mirî Arazi ve Bu Arazinin Özel Mülkiyete Dönüşümü*. (2. Baskı). Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Çamurcuoğlu, G. (2009). Türkiye Cumhuriyeti'nin Toprak Reformu ve Milli Burjuvazi Yaratma Çabası. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Cilt: XIII. Sayı: 1-2. ss. 161-178.
- Düren, A. (1972). *Toprak Hukuku Dersleri*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını: Ankara.
- İnce, E. (2006). Köylüyü Topraklandırma Kanunu'nun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerindeki Etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarih Araştırmaları Dergisi*. V/13. (Güz). ss. 59-78.
- İnönü, İ. (1946). *Söylev ve Demeçleri, T.B.M. Meclisinde ve CHP Kurultaylarında, 1919-1946*. İstanbul: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Karaömerlioğlu, M. A. (1998). Bir Tepeden Reform Denemesi: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun Hikayesi. *Birikim Dergisi*. (Mart). Sayı: 107. <http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi>.
- Kaya, S. Y. (2015). İskân Ve Toprak Dağıtım Politikaları Işığında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu. *Journal of Life Economics*. Cilt: 2 - Sayı: 3. ss. 77-105.
- Keyder, Ç.-Pamuk, Ş.(1985). 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler. *Yapıt*, Sayı: 8. (Aralık-Ocak 1984/1985). ss.52-63.
- Köprülü, B.(1953). Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun İhtiva Ettiği Hükümler ve Bunların Memleketin Toprak ve Ziraat Reformunun Tahakkukunda Oynadığı Roller. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*. Cilt 19, Sayı 1-2. ss. 782-819, 789.
- Müstecaplıoğlu, E. A. (1945). Toprak Kanunu Tasarısı Hakkında. *Tan Gazetesi*. 30 Mart.
- Ökçün, G. (1968). *Türkiye İktisat Kongresi.(1923-İzmir, Haberler, Belgeler, Yorumlar)*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- Sadak, N. (1945). On Yedinci Madde. *Akşam Gazetesi*. 1 Haziran.
- Sertel, Z. (1945). Toprak Reformu. *Tan Gazetesi*. 29 Mart.
- Tökin, İ. H. (1933). Türk Köylüsünü Topraklandırmalı. Fakat Nasıl?. *Kadro Dergisi*. Sayı: 23. (İkinci Teşrin/Kasım). Ankara.
4.3.Sürelî Yayınlar
Akşam
Kadro Dergisi
Tan

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Sonbahar / Autumn
Sayı/Issue: 41 - Sayfa / Page: 385-406
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 08.07.2018 Kabul/Accepted: 15.08.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

**II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ TAŞRA RÜŞDİYELERİNDE
ÖĞRETMEN/İDARECİ PROFİLİNE BİR ÖRNEK: BİTLİS
ERKEK RÜŞDİYESİ MUALLİM-İ EVVELİ MEHMED
TEVFİK EFENDİ (1853–1903)**

***AN EXAMPLE OF TEACHER/ADMINISTRATOR PROFILE IN
RURAL SECONDARY OF II. ABDÜLHAMİD PERIOD: BİTLİS
MALE MIDDLE SCHOOL HEAD TEACHER MEHMED TEVFİK
EFENDİ (1853-1903)***

Dr. Danyal TEKDAL
Sosyal Bilgiler Öğretmeni
tekdaldanyal@gmail.com

Öz

II. Abdülhamid dönemi Bitlis eğitim hayatında görev alan eğitimcilerin hangi şartlarda görev yaptığını, karşılaştıkları sorunlar, eğitim düzeyleri, maaş durumları vs. sorulara cevap bulmak adına dönem içinde önemli görevler yüklenmiş, aynı okulda uzun bir süre görev yapmış nadir örneklerden birisi olan Bitlis Erkek Rüşdiyesi Muallim-i Evveli Mehmed Tevfik Efendi üzerinden konu izah edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma, kişi merkezli olduğundan kişi hakkında resmi belgelere yansıdığı kadar bilgiye ulaşılabilmektedir. Tevfik Efendi hakkındaki yazışmanın fazlalığı onun üzerinde çalışılmasının diğer sebebi olmuştur. Hem yetişme tarzı ile üretkenliği hem de Balkanlardan gelerek Bitlis'e yerleşmesi ve burada, görevi başında ölümüne kadar öğretmenlik yapması, Tevfik Efendi'nin üzerinde yoğunlaşılmasının başka bir sebebi olmuştur. Çalışma, aynı zamanda sıradan bir eğitimcinin hayatına ayna tutmayı hedeflediğinden, kişiyi olabildiğince doğal hayatın akışı içerisinde olumlu/olumsuz yönlerini birlikte değerlendirmeyi hedeflemiştir. Bu yönüyle biyografik çalışmalarda çoğunlukla kişinin olumlu özellikleri üzerinden ve kısmen abartıların da yer bulduğu diğer çalışmalardan farklı bir çalışma olmuştur. Nihayetinde bu çalışma, dönem içindeki binlerce eğitim çalışmanı içinden seçilmiş bir örneklem olarak da kabul edilebilir.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Bitlis, Rüşdiye, Eğitim, Öğretmen, İdareci.

Abstract

Bitlis education life, problems, education level, salary conditions of II. Abdulhamit period has been explained through Bitlis Male Middle School Head Teacher Mehmet Tevfik Efendi who was a teacher at the same school for a long time and had very important duties. This example is important in order to answer factors in question. This study is a person-based one so it reflects information only available on formal documents. Excessive amount of correspondences about Tevfik Efendi is the cause of the study on him. Another cause of focusing on Tevfik Efendi is both his upbringing style with his productivity and his coming from Balkans, and settling in Bitlis. He taught there until the end of his life. This study aims to enlighten an ordinary educationist's life so it tried to introduce him in his ordinary life with his positive and negative sides. In this way, it is a different study from other biographic studies as they may only reflect positive sides and sometimes exaggerations. Finally, this study may be accepted as a sample chosen from thousands of educationists taught at that time.

Keywords: II. Abdülhamid, Bitlis, Rüşdiye, Education, Teacher, Administrator.

A-Giriş

II. Abdülhamid dönemi, Tanzimat reformlarının olgunlaşma evresi olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda önceki dönemde temeli atılan birçok yenilik bu dönemde olgunlaşmış ve çeşitliliğe bürünmüştür. Tanzimat reformlarının bir gereği olarak, -devlet sathında olduğu gibi- Bitlis'te de mevcut sıbyan mektepleri ve medreselerin yanında ibtidaî, rüşdî¹ ve idâdî gibi birçok yeni usûlde eğitim kurumu açılmıştır. Yeni eğitim kurumlarının açılmasıyla beraber buralarda görev icra edecek yetişmiş eğitim personeline de ihtiyaç duyulmuştur. Batılı tarzda eğitim vermeyi amaçlamış yeni eğitim kurumlarında görev yapacak yeterli sayıda personel bulunamadığından medrese hocalarıyla bu iş yürütülmüştür. Geleneksel eğitim sürecinden geçmiş olan medrese hocalarının söz konusu olan okullarda görev icra etmesi, hedeflenen değişim dönüşümün zamana yayılmasına sebebiyet verdiğini ifade etmek yanlış olmaz. İlerleyen süreçte modern okulların çeşitlenmesi ve mezun vermesi ile birlikte öğretmenler arasındaki medrese mezunlarının sayısı azalmaya başlamıştır. Böylelikle okulların yapım amacına uygun eğitim-öğretim icra eden bütüncül bir eğitimci profili oluşmuştur.

¹Rüşdiyye, rüş (ergenlik) çağına gelmiş öğrencilerin okuyacağı bugünkü ortaokullar seviyesinde eğitim veren altı yıllık bir kurumdur (Develioğlu, 2010: 1054). Osmanlı Devleti'nde ilk Rüşdiyeler Rumeli'de 1855, Anadolu'da ise 1859 yılında açılmaya başlandı. 1869'da sayıları 125, 1876 yılına gelindiğinde ise sayıları 425'e ulaşmıştır (Bilim, 1998: 158, 159).

Osmanlı Devleti'nin genelinde olduğu üzere Bitlis'te de 1871 yılından itibaren varlığı resmi kayıtlara geçmiş olan Bitlis Erkek Rüşdiyesi (SVE, H.1288 (M.1871):151)² için öğretmen ihtiyacı hâsıl olmuştur. Genel itibariyle Doğu Anadolu Bölgesi'nin büyük bir kısmında kışların sert ve arazi şartlarının engebeli olması dolayısıyla bölgenin dışından buraya memurlar gönüllü olarak gelmemektedirler. Gelenler de zor yaşam koşullarını bahane ederek bir şekilde gitmeye uğraşmaktadırlar³. Aynı şartlara haiz Bitlis gibi eğitim denilince çoğunlukla medreselerin akla geldiği başkentten uzak bir vilayette çalışabilecek yetişmiş öğretmen bulmak oldukça zor olmuştur. Bundan dolayı okulun kadrosunu ikmal etmesi, biraz zaman almıştır. Tam da böyle bir zaman diliminde Kosova göçmenlerinden olduğunu ifade eden ve aslen Hersekli olan Mehmed Tevfik Efendi gibi bir eğitimci, ikinci görev yeri olarak bu okula tayin olmayı kabul etmiştir. Bitlis yerelinde uzun yıllar görev yapacak olan Tevfik Efendi, bundan sonraki yaşamını Bitlis'te ve adı geçen okulda geçirmiştir. Tevfik Efendi'yi özel kılan, hem rüşdiyede uzun süre en yetkili kişi olarak görev yapması hem de okulunun kalitesini artırarak buradan mezun olanların sonraki dönemde Bitlis'in gelişimine büyük katkılar sunmuş olmasıdır. Çünkü Bitlis Erkek Rüşdiyesi, bahse konu olan dönemde ve sivil okullar içerisinde Bitlis'in en iyi eğitim veren ve öğretmen kadrosu en zengin olan okuluydu. Okulun niteliğinin artırılmasında Tevfik Efendi'nin katkıları elbette yadsınamaz. Zira okulun yakacak temininden tefrişine, öğretmen maaşından tamirat işlerine, kitap temininden öğretmen tedarikine kadar birçok konuda birebir çabalarıyla okulun gelişimine katkı sağlamıştır.

Tevfik Efendi'nin başında bulunduğu Bitlis Erkek (Mülkîye) Rüşdiyesi'yle ilgili bazı temel bilgilerin paylaşılması konunun daha iyi anlaşılması adına faydalı olacaktır. Okul, erkeklerin okuduğu, gündüzlü bir okul olup, Kızılmescid Mahallesi'nde ve –muhtemelen- dört odalı

² H.1317 (M.1899-1900) tarihli *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiye (SNMU)*'de (s.1048-1055) ise mektebin Kızılmescid Mahallesi'nde H.1295 (M.1879-1880) tarihinde yapıldığı ve (yıllık 1.350 kuruş karşılığında) kiralandığı ifade edilmiştir. Aynı ifade H.1319 (s. 452-461) ve H.1321 (s. 394-400) tarihli salnamelerde tekrar edilmiştir. Sıtkı Aydın ise 1885 tarihinde okulun açıldığını ifade etmektedir (Aydın, 1967: s. 56).

³ Bölge dışından gelen devlet yetkililerinin tayin süreçleri izlendiğinde özellikle iklimsel şartların sebep olduğu hastalıkların mazeret olarak ileri sürüldüğü dikkati çekmektedir. Kimisinin mazereti yerinde görülerek tayini çıkmış kimisi de beklerken hayatını kaybetmiştir. Bitlis valilerinden Abdülmecid Hulusi Bey ve Mehmed Hüsnü Bey hastalık mazeretiyle başka yere tayin edilmiş fakat aynı mazeretten tayin isteyen Ömer Sabri Bey ile Hüseyin Hüsnü Bey ise tayini çıkmadan Bitlis'te vefat etmiştir. Sonuç olarak valilerin bile alışmakta zorluk çektiği iklim şartları doğal olarak alt kademedeki diğer memurların da yoğun olarak tayin isteme mazereti olmuştur (Tekdal, 2018: 45,46; BOA. Y..PRK.UM. 48/95; 45/6).

bir binâda faaliyet göstermiştir (BOA. MF. MKT. 873/10)⁴. Okulun kayıtlara geçen ilk öğretmeni, Muallim-i Sâni⁵ Abdülmelik Efendi'dir. Okulun resmi kayıtlara geçtiği ilk yıl olan 1871 yılındaki öğrenci mevcudu 45'tir (SVE, H.1288 (M.1871):134; Tekdal, 2018:108). Okulun kadrosunun 1891 yılından itibaren zenginleşmeye başladığı görülmektedir. Zira bu yıl ilk defa muallim-i evvel⁶, muallim-i sâni, rik'a muallimi ve sülüs muallimi olmak üzere dört öğretmen birlikte görev yapmıştır. Aynı yıl okulun öğrenci sayısı da 70'e yükselmiştir. İleriki yıllarda okulun kurumsallaşmasıyla öğrenci mevcudu 150'ye kadar çıkmıştır. Okulun kendine ait binası olmamakla beraber 1902 yılı itibarıyla yıllık 1.350 kuruş bedelle kiralık bir binada faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir⁷. Okula ayrılan bütçeye bakıldığında 2 Temmuz 1904 tarihli Bitlis vilayetinin genel gelir ve gider tablosunda vilayet sathında faaliyette olan altı rüşdiye için ayrılan meblağ 69.900 kuruştur. Bu meblağ kurumlar arasında paylaştırıldığında Bitlis Rüşdiyesi payına aylık 11.650 kuruş düşmektedir. Aynı bütçede Bitlis Dârü'l-muallimîni'ne 7.500 ve ibtidaî başına da 1.587 kuruş ödenek düşmektedir (BOA. MF. MKT. 789/11). Bu duruma bakılırsa Bitlis Rüşdiyesi için ayrılan ödenek miktarının, okulun kadrosunun yoğunluğu ve önemine binaen diğer okullarla kıyaslanmayacak oranda fazla olduğu görülmektedir. Bitlis Rüşdiyesi'nin şehirdeki konumunu göstermesi bakımından 29 Receb 1313 (15 Ocak 1896) tarihli Maarif Nezâreti'nden Bitlis vilayetine gönderilen yazı önemlidir (BOA. MF. MKT. 302/15). Yazıda, "*Bitlis vilâyeti dâhilinde müceddeden teşkil olunan 31 nahiyede te'sisi mukadder bulunan mekâtıb-i ibtidaîde tadrîse muktedir mu'âllim bulunmadığından şimdiden teşvikât-ı lâzime icrasıyla mu'âllimliklere rağbet edenleri mekâtıb-i rüşdiyeye devam etdirilmek...*" denilerek bu okulun eğitim kalitesinin ve özellikle "*usûl-i cedîd*" denilen yeni usûle göre açılmış ibtidaîlerin öğretim müfredatına aşına öğretmenlerin yetiştirilmesi noktasında önemli bir

⁴ 27 Temmuz 1905 tarihli belgede mektebe lazım olan eşyalar sayılırken üç dersane bir muallim odası için eşyaların planlanması fiziki mekân konusunda böyle bir fikrin oluşmasını sağlamıştır.

⁵ Okulda Muallim-i Evvelden sonra gelen en kıdemli ikinci kişidir. Muallim-i Evvel olmadığı zaman yerine vekâlet eder ve kendisine verilen derslere girerdi. Bir de sayısı 100'den fazla olan rüşdiye okullarında Muallim-i Sâlis bulunurdu ki bu da kıdem sırasında üçüncü sırada yer alırdı (Nurdoğan, 2005: 280); Bitlis Rüşdiyesi'nde kuruluşundan kapanmasına kadar muallim-i sâlislikte adı geçen tek kişi 15 Ağustos 1896 tarihinde tayin edildiği anlaşılan Abdurrahim Efendi'dir (BOA. MF. MKT. 330/35).

⁶ Rüşdiye düzeyindeki bir okulda alınabilecek en yüksek unvan budur. Bu unvanı taşıyanlar, aynı zamanda okulun idarecilik görevini yürütmektedir.

⁷ Okul binasının kirası, Bitlis İdâdîsi binasına yerleşen askeri birlikten yıllık alınan 4.800 kuruşluk kira bedelinden karşılanmıştır (BOA. MF. MKT. 702/6).

görev üstlendiğini ifade etmektedir. Böylelikle vilayet dâhilinde yeni oluşturulmuş 31 nahiyedeki ibtidaîlerde görev yapabilecek donanımlı öğretmenlerin, modern yöntem ile eğitim yapmalarını sağlamanın yolunun daha şimdiden Bitlis Rüşdiyesi'nde eğitim görmelerine bağlı olduğu aktarılmıştır. Okulun mevcut durumunun, Bitlis eğitimindeki değişim-dönüşüme dair devlet yetkilileri nazarında büyük bir beklenti oluşturduğu görülmektedir. Zira sene sonunda yapılan sınıf geçme imtihanları Bitlis'teki en yetkili idareciler (vali, alay kumandanı, maarif müdür ve diğer müdürler) ile şehrin ileri gelenlerinin (eşraf, ulema, meşayih, mütehayyizan ve muteberanın) katılımı ve musiki takımının coşkusuyla şenlik havasında yapılırdı. Yapılacak imtihanlar günler öncesinde Bitlis vilayet gazetesinde ilan edilerek halkın katılımının artırılmasına çalışılırdı (BVG, S.279, 280, 320). Böylece hem okulun tanıtımı hem de devlet yetkililerinin okula verdiği öneme vurgu yapılmış olurdu.

B-Eğitim Hayatı

Tevfik Efendi, 1853 tarihinde Bosna vilayetinin Hersek sancağına bağlı İstolca (İstoloça) kazasında doğmuştur. İstolca'daki sıbyân okulunda ilk eğitimini aldıktan sonra Mostar Rüşdiyesi'ne devamla buradan şehadetnâme (diploma) ile mezun olmuştur. Mezuniyetinden sonra bir iki yıl Saraybosna Medresesi'nde 'ulûm-ı terbiye eğitimi almıştır. Akabinde İstanbul'a gelip Dârü'l-muallimîn-i Rüşdiye'ye kaydolmuştur. Bu okuldan 28 Aralık 1878'de "Â'lâ"(iyi) derecesiyle mezun olmuştur. Siciline bakılırsa Türkçe okuyup yazabilir, Boşnakça konuşabilir, Fransızca ve Kürtçe dillerine ise aşinadır (BOA. DH. SAİD.d... 140/6). Kayıtlardan anlaşıldığına göre Tevfik Efendi, Rusya ile yapılan 93 Harbi'nde de kâtip olarak görev yüklenmiştir (BOA. MF. MKT.370/11)⁸. Tevfik Efendi'nin eğitim hayatına bakıldığında, Boşnak olduğu halde ana dili dışında üç dil daha öğrenmiş olması dile kabiliyetini göstermektedir. Dönemin düalist eğitim sistemi gereği hem batılı tarzdaki okullarda hem de medresede eğitim almış olması klasik ve modern eğitim usûlüne vukûfiyetini; okuduğu okulların düzeyi ve mezuniyet derecesi ise niteliğini ortaya koymaktadır. Bu duruma bakılarak şu tespit rahatlıkla yapılabilir: Tevfik Efendi, dönem içinde imkânları ölçüsünde çok iyi bir eğitim sürecinden geçmiş, donanımlı bir öğretmen olarak göreve başlamıştır. Zira dönem içinde öğretmenlik yapanların büyük bir kısmının,

⁸Asâkir-i Muavene-i Sultaniye Birinci Alayı İkinci Taburu Kâtip Muavinliğini 245 kuruş maaş karşılığında yapmıştır.

medresedeki eğitiminden sonra yeni usûlde eğitim veren bir okuldan kısa bir süreliğine kurs alarak öğretmenlik yaptıkları görülmektedir⁹.

C-Görevleri

Okulu bitirdikten sonra 26 yaşındayken ilk görev yeri olan Krupa¹⁰Mekteb-i Rüşdiyesi muallim-i sânilîğine 8 Haziran 1878 de 400 kuruş maaşla tayin edilmiştir. Krupa’da iki yıllık görev süresinden sonra buranın Avusturya’ya terk edilmesinden¹¹ dolayı İstanbul’a gelmiştir. Tevfik Efendi, İstanbul’da bir süre bekledikten sonra 17 Ekim 1880 tarihinde 480 kuruş maaşla Bitlis Rüşdiyesi’ne muallim-i evvel olarak tayin edilmiştir (BOA. MF. MKT. 65/141)¹². Böylece Bitlis Rüşdiyesi’nde göreve getirilen ilk muallim-i evvel olmuştur. Bu tarihten sonra adı, okulun adıyla adeta özdeşleşmiştir. Zira okulun kadrosunda yer yer aynı branşta yılda üç öğretmen değişirken Tevfik Efendi, uzun yıllar bu okulun kıdemli öğretmeni olarak görev yapmaya devam etmiştir (BOA. MF. MKT. 392/35)¹³. Daha sonra 16 Ocak 1886

⁹ 1910 yılında imparatorlukta 463 rüşdiye öğretmeninden yalnız % 32’si Dârü’l-muallimîn-i Rüşdî mezunu idi. Diğerleri başka okullardan mezundu. Bir kısmı da medrese mezunu olup yeterlilik sınavlarına girmiş “*ehliyetnâmeli*” öğretmendi (Öztürk, 2008: 302); Aynı durum Bitlis yerindeki eğitimci profilinde medreselilerin daha baskın olduğu bir tabloyu ortaya koymaktadır. Bitlis’teki ibtidaî okullarının çoğunda medrese mezunu olan müderrislerin, Bitlis Dârü’l-muallimîni’nde aldıkları kurstan sonra onlara verilen belgelerle öğretmen olarak görevlendirildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır (Tekdal, 2018: 120, 121); Bu duruma bakılırsa Tevfik Efendi’nin okuduğu okullar hem dönemin eğitim sistemi hem de Bitlis için değerlendirildiğinde bir öğretmenin okuyabileceği en üst düzey okullardır.

¹⁰ Krupa diğer adıyla Akçahisar, 1584 te Bosna eyâletine bağlı bir sancak merkezi, 1865-1878 yılları arasında Bosna vilayetine tabi Hersek sancağına bağlı bir kaza ve 1881 yılında ise İşkodra vilayetine bağlı bir kazadır (Sezen, 2006: 12).

¹¹ 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması’nın 25. maddesi uyarınca Bosna–Hersek geçici olarak Avusturya’nın işgal ve idaresine bırakılmıştır. Fakat Avusturya 1908’de burayı resmen işgal ederek varlığını kalıcı hale getirmiştir (Armaoğlu, 2003: 526, 539).

¹² Bu durum önemli bir gelişmedir. Zira muallim-i sânilerin muallim-i evvel olabilmeleri için ya Dârü’l-muallimîn-i Rüşdî’den mezun olmaları ya da muallim-i sânilikte 6 yıl görev yaptıktan sonra İstanbul’a giderek muallim-i evvelik imtihanına girip başarılı olmaları gerekmektedir. Genellikle muallim-i sâniler yerelden muallim-i evveller ise İstanbul’dan tayin edildiğinden Tevfik Efendi’nin Dârü’l-muallimîn-i Rüşdî’den mezun olmuş olması tayin sürecinde işini kolaylaştırmıştır. Öte yandan İstanbul’a yakın bunca okul dururken Bitlis gibi uzak ve coğrafi şartları sıkıntılı bir vilayete tayin istemek ayrı bir cesaret örneğini ortaya koymuştur. Bu durum, Tevfik Efendi’nin idealistliğini ortaya koymaktadır.

¹³ 1897 yılında okuldaki Fransızca ve Riyaziye derslerine sırayla İbrahim Hakkı Efendi, Mustafa Efendi ve Zeki Efendi girmiştir.

tarihinde maaşı 600 kuruşa çıkarılmıştır (BOA. MF. MKT. 730/45)¹⁴. 13 Mart 1882 tarihinde mevcut görevine ek olmak üzere aylık 75 kuruş ek ders karşılığında rik'a muallimliği görevini de yürütmeye başlamıştır (BOA. MF. MKT. 72/93). 12 Eylül 1890 tarihinde bu ek görevi sona ermiştir (BOA. DH. SAİD.d... 140/61). İlerleyen zamanlarda maaşı 800 kuruşa kadar çıkmıştır. Aynı okulda görev yapan öğretmenlerin maaşları eşit değildi. Maaş durumunu belirleyen iki unsurun varlığından söz edilebilir. Bunlardan birisi dersin zorluk derecesi, diğeri ise haftalık ders saatidir (Aydın, 2012: 813). Buna göre yazı muallimi aylık 64 kuruş maaş alırken, riyaziye ve Fransızca muallimi 150-250 kuruş, muallim-i sâni 150-200 kuruş, muallim-i evvel ilk girişte 480 kuruştan başlayarak zamanla 600 kuruş ve üzeri maaşa kadar çıkabilmiştir (BOA. MF. MKT. 168/77)¹⁵. Okuldaki hizmetli ise 70 kuruş maaş almıştır. Peki bu maaş, öğretmenlerin geçimlerini sağlama konusunda ne kadar doyurucu olabildiği sorusuna cevap olması amacıyla dönem içinde ve Bitlis'te bazı eşyaların değerini öğrenmek faydalı olacaktır. Buna göre bir inek 60 kuruş, öküz 100 kuruş, keçi 30 kuruş; kilim 20 kuruş, yorgan 30 kuruş, tencere 30 kuruş, hasır 30 kuruş, tas 3 kuruş, sini 10 kuruş, tava 12 kuruş; tabanca 150 kuruş, kılıç 150 kuruş ve tüfek 40 kuruş değerindedir¹⁶. Bitlis'teki ev kiralari ne durumda olabilir sorusuna cevap aradığımızda ise yine Mehmed Tevfik Efendi'nin ailesi için kiraladığı ev ile ilgili bilgiler bu konuya da açıklık getirmektedir. Tevfik Efendi, 1895 yılında Taş Mahallesi'nde 2 katlı bir evi yıllık (115x12=1.380) 1.380 kuruşa Ermeni milletinden Korpiyan Hatun'dan kiralamıştır¹⁷. Bu örneklerden yola çıkarak öğretmenlerin almış oldukları maaşlar -değişkenlik arz etmesine rağmen- ailelerinin

¹⁴1871-1909 yılları arasında okulda görev yapan öğretmen ve diğer personel listesi için bkz. (Tekdal, 2018: 110-114).

¹⁵Aynı dönemde vilayet merkezindeki ibtidailere 70-75 kuruş, köy/naheyelerdeki öğretmenlere de 100 kuruş maaş ödenmiştir (BOA. MF. MKT. 316/60); Bitlis Dârü'l-muallimini'nde görev yapan öğretmenlere ise 400-600 kuruş arasında maaş ödenmiştir (BOA. MF. MKT. 664/4).

¹⁶Bu oranlar, Bitlis Şer'iyye Mahkemesi'ne yansımış veraset davalarındaki mirasın değerinin tespit edildiği zabıtlardan alınmıştır. (Taşdemir, 2010: 152); Dönem içinde 1 kuruş = 40 paraya eşdeğerdir. 1 kuruş 1879 yılında 8,12 TL, 1900 yılında 9,66 TL ve 1909 yılında 7,84 TL'dir. Bu değerlere bakılırsa 100 kuruş maaş alan bir öğretmen, bugünkü karşılığıyla ortalama 800 TL'lik bir ücretle görevini ifa ediyor demektir. Diğer öğretmenlerin maaşı da buna göre hesaplanabilir (Güran, 179).

¹⁷Tevfik Efendi, ev sahibesiyle ev kiralama konusunda mahkemelik olmuştur. Zira anlaşmaları gereği 12 ay üzerinden 1.380 kuruşa yapılan anlaşmanın 9. ayında ev Mülazım-ı Sâni Fuat Efendi'ye kiraya verildiğinden Tevfik Efendi evden çıkmak zorunda kalmıştır. Tevfik Efendi, 12 aylık kirasını peşin ödediğinden kalan 3 aylık kirasını ve ev sahibine borç verdiği beş adet sim mecidiye parasını geri istemesi, ev sahibesiyle mahkemelik olmasına sebep olmuştur (Güler, 2011: 94, 95).

geçimini asgari düzeyde sağlayabilecek bir durumda olduğu ifade edilebilir. Öğretmenlerin maaşının artışı sağlayacak en önemli faktör, meslekteki deneyimdir. Meslekte hizmet süresine paralel olarak maaş miktarında da artış söz konusu olmuştur.

Okuldaki öğretmenlerin çeşitli sebeplere bağlı olarak izin talep ettikleri görülmektedir. Bunlardan birisi de dinî vecibeyi yerine getirmek için alınan hac iznidir. Tevfik Efendi, Bitlis'te görevini ifa ederken 1898 yılında hacca gitmeye karar vermiştir. Bunun için gerekli başvuruyu yapmış lakin yerine bir vekil bulundurmamak şartıyla gitmesine izin verilmiştir (BOA. MF. MKT. 427/30)¹⁸. Hacca gidip geldikten sonra isminin önünde artık “*hacı*” unvanını da kullanmaya başlamıştır.

Rüşdiye okullarında, muallim-i evvel olarak görev yapan öğretmenler aynı zamanda idarî işleri de yürüttüğünden bu okullara ayrı bir idareci tayin edilmemiştir. Tevfik Efendi muallim-i evvel olduğundan 1880 yılından 1903 yılına kadar bu sorumluluğu da devam ettirmiştir. Bitlis vilayeti dâhilinde uzun süre sadece bir müfettişin¹⁹ görev yapması, teftişe çıkmakta bazı sıkıntılar yaşanmasına sebep olmuştur. Zira dört sancak ve bu sancaklara bağlı ondan fazla kaza ve nahiyelerle birlikte bağlı köylerin teftişini sadece bir müfettişin icra etmesi imkân dâhilinde olamamıştır. Bu yüzden diğer memur ve muallimlerin de teftiş işinde müfettişe yardımcı olduğu, dönem içindeki yazışmalardan anlaşılmaktadır. Tevfik Efendi'nin, okuldaki görevinin yanında diğer sancaklardaki okulları teftişe gitmek (Kodaman, 1987: 53; BOA. MF. MKT.611/47)²⁰ ve okullara alınacak öğretmenlerin

¹⁸Hacca giden öğretmene hacda olduğu sürece maaşı ödenmeye devam edilirdi. Yalnız yerine vekil bıraktığı kişinin maaşını kendisi öderdi. Aynı durum hastalık gibi mazeretlerle okula gelmediği durumlarda da geçerliydi. Vekâletle yürütülen görevlerde genellikle maaşın yarısı vekile ödenirdi.

¹⁹Osmanlı eğitim sistemine ilk defa 1838 tarihinde çıkarılan bir layiha ile dâhil olan teftiş faaliyeti, 1847 yılında sıbyân mekteplerini teftişle görevlendirilen muinler eliyle yürütülmüştür. 1862 yılından itibaren teftiş işini yürütenler müfettiş olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Müfettişler, 1869 yılında çıkarılan Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi'yle vilayetlerde kurulan maârif meclislerinin daimi üyesi haline gelmiştir. Böylece hem vilayetlerdeki teftiş işi Maârif Nezâreti'nin tam olarak denetimine alınmış hem de vilayetlerdeki eğitim faaliyetlerinde geniş yetkiyle donatılmış maârif meclislerinde üye olarak büyük katkı sunmuşlardır. Bu görevlerin de muhakkik denilen memurlar onlara yardım etmiştir. 1889 yılında teftiş görevlileri birimi teşkil edilerek kurumsallaşma yolunda önemli bir aşamaya gelinmiştir. 1910 yılında müfettişlerin görev ve yetki alanlarını belirleyen talimatlar çıkarılmıştır. Akabindeki yıllarda yeni düzenlemelerle teftiş hizmeti esaslı değişikliklere uğramıştır. Müfettiş-i Umûmiye kurulmuş, müfettişlerin görev alanları teftiş, tahkikat ve irşad olarak sınıflandırılmıştır (Kodaman, 1987: 49, 52; Aydın, 2013: 154, 155).

²⁰Gayrimüslim okullarının ilk defa 1886 yılında “müfettiş-i mahsûsa” vasıtasıyla teftiş edildiği görülmektedir. Muş Sancağı'ndaki gayrimüslim ve ecnebi okulların teftişi

sınav komisyonunda görev yapmak (BOA. MF. MKT. 374/22)²¹ gibi başka sorumlulukları da olmuştur., Okulda okutulan Coğrafya kitabındaki bazı yanlışlıkların düzeltilmesini tavsiye etmesi ve kitap yazımıyla ilgili Maârif Nezâreti'ne önerilerde bulunmuş olması, Tevfik Efendi'nin mesleki anlamda donanımlı bir öğretmen olduğunu göstermektedir (BOA. MF. MKT. 616/52)²². Tevfik Efendi, 12 Mayıs 1903 tarihinde yazdığı dilekçesinde 25 yıldır aralıksız görev başında olduğunu ifade ederek Bitlis veyahut Erzurum Dârü'l-muallimîni'ne tayin edilmeyi talep etmiştir. Akabinde devam eden yazışmalara bakıldığında, tayin ile ilgili süreç başlatılmış ve 9 Temmuz 1903 tarihinde Bitlis Dârü'l-muallimîni'ne tayini yapılmıştır (BOA. MF. MKT. 730/45). Fakat aynı yıl vefat ettiğinden bu okulda göreve başlayıp başlamadığı konusunda net bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Osmanlı Devleti, taşrada görevli öğretmenlerinden istediklerini ihtiyaç duyduğu başka görevlerde de kullanmıştır. Tevfik Efendi'nin asıl görevi olan öğretmenliğine ek olarak yönetim, teftiş, personel alımı vs. görevleri de icra etmiş olması, Bitlis'teki personel yetersizliğinin başka şekilde tamamlanmaya çalışıldığını ortaya koymaktadır. İşin başka bir boyutu ise söz konusu olan görevleri –ek görev bile olsa- hakkıyla yerine getirebilecek öğretmenler bulabilmektir. Anlaşıldığı kadarıyla Tevfik Efendi şehirdeki en deneyimli öğretmenlerden olmasından dolayı -doğal olarak- bu görevler için tercih edilmiştir. Sonuç olarak, öğretmenlerin görev yeri olarak her ne kadar okulları tarif edilmişse de bir kısmının çalışma alanının bununla sınırlı kalmadığı görülmektedir.

D -Karşılaştığı Sorunlar

Dönem içinde görev yapan diğer öğretmenlerin/idarecilerin karşılaştığı sorunlarla Tevfik Efendi de yüzleşmiştir. Tevfik Efendi ile ilgili halk arasında dile getirilen bazı suçlamalar daha sonra şikâyet dilekçelerine dönüşmüş ve bu durum, Maârif Nezâreti'ne kadar ulaşmıştır. Birkaç örnek vermek gerekirse, 21 Kasım 1893 tarihli bir belgede özetle, memuriyeti dışında ticaret ve binâ inşaatı gibi işlerle uğraştığından okul işlerini aksattığı, okula geldiğinde de öğrencileri

çalışmalarına Mehmed Tevfik Efendi'nin de katıldığı görülmektedir. Bu teftiş esnasında 46 adet yasaklı harita ve kitap tespit edip, bunları İstanbul'a göndermiştir.

²¹ Kendi okuluna alınacak olan Muallim-i Sâni Mehmed Said Efendi'nin sınav komisyonunda bizzat görev almıştır. Mehmed Said Efendi'nin kendisi de Bitlis Erkek Rüşdiyesi'nden mezun olmuştur.

²²Coğrafya ders kitaplarının yazımından önce bütün vilayetlere kendi vilayeti ile ilgili tanıtıcı bilgi hazırlamaları için il millî eğitim müdürlüklerine görev verilmesinin daha uygun olacağını tavsiye etmiştir. Genç sancağının merkez kazasının yanlış yazılmış olduğunu tespitinden sonra bu tavsiyesini sunmuştur.

günlerce hastalanacak kadar darp ederek²³ öğretmenliğe yakışmayacak küfürler ettiği, birçok öğrencinin bundan dolayı okulu terk ettiği gibi sebeplerden dolayı hakkında yapılan soruşturma gereği görevine son verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Yetkililerce konu hakkında tahkikat başlatılmıştır (BOA. MF. MKT. 187/84). Yine 15 Nisan 1901 tarihli başka bir belgede zikrolunduğu üzere, bu sefer sadece kendisi değil birlikte görev yaptığı Muallim-i Sâni Mehmed Said Efendi hakkında da şikâyetler hâsıl olmuştur. Tevfik Efendi hakkında kötü davranışları ve muallim-i sânilik sınavında 25 mecdî rüşvet aldığı; Muallim-i Sâni Mehmed Said Efendi hakkında ise bedava gönderilen Kur'an-ı Kerimleri 15 kuruşa sattığı, göreve saat altıda gelip akşama kadar uyuduğu, kulakları duymadığı yani sağır olduğu, 'ulûm-ı riyaziye'den habersiz olduğu gibi suçlamalar isnat edilmiştir (BOA. MF. MKT. 552/32). Tevfik Efendi hakkındaki şikâyet ve soruşturmalar neticesinde maaşı 725 kuruş iken 125 kuruş para kesme cezası verilerek maaşı 600 kuruşa indirilmiştir (BOA. MF. MKT. 168/77). Buna itirazda bulunacak olan Tevfik Efendi'nin isteği yerinde görülmeyle maaşının 600 kuruş olarak devamına karar verilmiştir (BOA. MF. MKT. 189/135). Tevfik Efendi ile ilgili bir başka şikâyet ise Bitlis Maârif Müdürlüğü'nde görevli Muhasebe Memuru Nuri Bey'i ve deavi vekillerinden birisini darp ettiği ile ilgilidir. Bu konuda açılan mahkeme neticesinde dört adet Osmanî lirayı mağdurlara ödemeye mahkûm olmuştur (BOA. MF. MKT. 616/52).

Bahse konu olan zaman diliminde okullarda dayak atmanın bir ceza çeşidi olarak uygulanmaya devam edildiği, soruşturmalara konu olmasından anlaşılmaktadır. Tevfik Efendi hakkında bir öğrenciyi darp ettiği şikâyetiyle soruşturma açılmış ve neticede, 6 Mayıs 1902 tarihinde –geçici olarak- görevden el çekirilmesine karar verilmiştir. Buna paralel olarak hem mülkî hem de idarî açıdan soruşturma başlatılmıştır (BOA. MF. MKT. 628/51). Soruşturma neticesinde –Tevfik Efendi'nin de rızası alınarak- Muş Rüşdiyesi muallim-i evveli ile becayış yapması yoluna gidilmiş ve iki adet Osmanî lirayı mağdura ödemeye mahkûm olmuştur (BOA. MF. MKT. 616/52). Becayışın olduğuna dair bir bilgi olmazken Tevfik Efendi, para cezasını ödemek zorunda kalmıştır. Soruşturma neticesinde cezanın verilmiş olması, delillerin ve şahitlerin ifadesinin Tevfik Efendi'nin aleyhinde olduğunu ortaya koymaktadır.

²³Bu dönemin disiplin yönetmeliğinde öğretmenin öğrenciyi dayak ile cezalandırması hükmü yoktur. Öğrenciye verilebilecek cezalar sırasıyla İhtar ve tenbih, tekdif, tevki, alenen tekdif, ihbar ve şikâyet, ihrac-ı muvakkat ve ihrac-ı katidir. Son ceza hariç ötekiler affedilebilirdi. Eğer öğretmenin öğrenciyi dövdüğü tespit edilebilirse bu meslekten çıkarmaya kadar götürülebilirdi (Akyüz, 2001: 214, 215).

Tevfik Efendi ile ilgili şikâyet ve soruşturmaların bir kısmının haklı gerekçelerle olmadığı görülmektedir. Çalıştığı kurumdaki pozisyonu başkalarının iştahını kabartmış olacak ki kendisi sık sık şikâyetlere konu olmuştur. 1902 yılında Bitlis Maârif Müdürü Ali Vefa Efendi'den alacağını tahsil etmeye kalkması, onun hakkında soruşturma açılmasına sebep olmuştur. Ali Vefa Efendi, baskıyla rüşdiyedeki çocukların ifadesine nüfuz etmiş ve Tevfik Efendi hakkında olumsuz ifadelerin oluşmasını sağlamıştır. Bu durum, öğrencilerin sonraki beyanlarında açık bir şekilde ifade edilmiştir. Nihayetinde soruşturmanın seyrine bakıldığında, 22 Temmuz 1902 tarihinde Bitlis Valisi Hüsnü Efendi'nin Maârif Nezâreti'ne yazdığı yazıda, Tevfik Efendi'nin, Ali Vefa Efendi'ye daha önce verdiği borç parayı geri istemesini müteakip hakkında soruşturmanın açıldığını ne öğrencilerinden ne de velilerden bununla ilgili herhangi bir şikâyetin olmadığını beyanla Tevfik Efendi'nin bu davada haklı olduğunu açıkça ifade etmiştir (BOA. MF. MKT. 616/12; 628/51)²⁴. Yine benzer bir durum, 1893 yılında dönemin Maârif Müdürü Osman Sırrı Efendi'nin Bitlis Rüşdiyesi'ni ziyareti esnasında okulun muhtelif yerlerine asmaya çalıştığı bazı bezlerin, bid'at²⁵ olduğu gerekçesiyle Tevfik Efendi tarafından kabul edilmemesi üzerine Tevfik Efendi'nin görevden alınması durumunun söz konusu olduğu görülmektedir. Davanın seyrine bakıldığında Tevfik Efendi yine haklı çıkmıştır (BOA. MF. MKT. 205/10; 242/9)²⁶. Tevfik Efendi'nin inanmadığı ve kötü örnek teşkil edebilecek uygulamalara karşı görevden alınma pahasına taviz vermediği görülmektedir. Bu durum, onun inancındaki samimiyeti ortaya koymaktadır.

Tevfik Efendi ile ilgili çelişki arz edebilecek gelişmeler de olmuştur. Maârif Nezâreti'ne, Bitlis Maârif Müdürlüğü'nden Tevfik Efendi'nin öğrencilere verdiği ders ve terbiyeden dolayı ödüllendirilmesi gerektiği teklif yazısı ile devamsızlık, kötü ahlak/idaresinden dolayı cezalandırılması gerektiği teklif yazısı peş peşe ulaştığından nezâret, nasıl bir yol izleyeceğinin bilememiştir.

²⁴ Soruşturmanın seyrine bakıldığında Ali Vefa Efendi'nin haksız olduğu anlaşılma beraber, Tevfik Efendi hakkındaki diğer şikâyetler de dava dosyasına girdiğinden onun hakkında da soruşturma açılmış ve görevinden alınması için teşebbüslerde bulunulmuştur. Soruşturma hem idarî hem de adli olarak yürütülmüştür.

²⁵ Bid'at, sonradan dine dâhil edilen şey anlamına gelmekte olup, bid'at-ı hasene (beğenilebilir yenilikler), bid'at-ı makbûle (makbûl olan yenilik), bid'at-ı merdûde (reddedilen yenilik) ve bid'at-ı seyyie (fena yenilikler) olmak üzere dört çeşidi vardır (Develioğlu, 2010:113).

²⁶ Osman Sırrı Efendi, Tevfik Efendi ile olan münakaşa esnasında onu açık bir şekilde tehdit etmiş ve İstanbul'da görev yaparken ona karşı çıkanların akibetinden bahsetmiştir. Buna rağmen Tevfik Efendi geri adım atmamıştır.

Çıkar yol olarak, 16 Mayıs 1893 tarihinde Bitlis Maârif Müdürlüğü'nden tekrar bilgi alma yoluna gitmiştir (BOA. MF. MKT. 168/57).

Dönem içinde -birçok devlet memuru sınıfı gibi- öğretmen maaşlarının da düzenli öden(e)mediği görülmektedir²⁷. Tevfik Efendi, 17 Mayıs 1902 tarihinde kaleme aldığı dilekçesinde altı aydır maaş alamadığını ve adeta “*sadakaya muhtaç bir hale*” geldiğini ifade ederek mağduriyetinin giderilmesini istemiştir (BOA. MF. MKT. 616/52). Uzun sayılabilecek bir süre maaş almadan görevini sürdürüyor olması, Tevfik Efendi'nin yaptığı işi sadece gelir kaygısıyla yapmadığını düşündürmektedir. Bu durum, ailesini geçindirmek için başka gelir getirecek alanlara yönelmesinin gerekçesini de ortaya koymaktadır.

E - Eseri

Tevfik Efendi'nin Şafî mezhebine mensup rüşdiye ve ibtidaî öğrencileri için hazırlamış olduğu 17 sayfalık “*Mâlâbüdd*”²⁸ isimli bir ilmihal risalesi vardır (BOA. MF. MKT. 102/68). Bu eseri, 1888 tarihinde Bitlis vilayet matbaasında bastırılmıştır. Eserin basım ve resmi ruhsat aşamalarından sonra vilayetteki rüşdiye ve ibtidaîlerde okutulmasına izin verilmiştir. Yalnız iki yıllık bir uygulamadan sonra 1900 yılında bu ilmihalin okutulmasından vazgeçilerek tekrar -eskiden olduğu gibi- Hanefî mezhebi üzere ilmihaller okutulmaya başlanmıştır (BOA. MF. MKT. 23/40). Risalenin içeriğine bakıldığında ise ilk iki sayfanın kapak, sonraki sayfanın ise giriş hükmünde kaleme alındığı görülmektedir. Eserin kaleme alınmasındaki amaç, belli başlı ilmihal bilgilerinin olabildiğince sade ve anlaşılır bir üslupla aktarmak olduğundan konular ile ilgili mezhebi karşılaştırma, analiz ve ihtilafli yönere değinilmemeye gayret edilmiştir. Temizlikten abdeste; namazın şartlarından imanın şartlarına; oruçtan zekâta kadar birçok konu basit bir şekilde işlenmiştir. En çok da namaz konusu üzerinde durulmuştur. Eserin giriş kısmında özellikle İmam Gazali'ye bir atıf yapılmıştır. Risalede konular karışık bir şekilde işlenmiştir. Yazar, karşısında birileri oturmuş onu dinliyormuşçasına bir sohbet tadında

²⁷Bitlis'te 1898 ve 1899 yıllarında tayini yapılan komiser ve polislerin iki yıldır maaş alamadıkları ve bundan dolayı mağduriyetlerin yaşandığı ifade edilmiştir. Sorunun giderilmesi adına Zabtiye Nezareti ile Dâhiliye Nezareti arasında yazışmalar olmuştur (BOA. DH. TMIK.S. 28/81); Benzer şekilde 1903'de Muş'a bağlı Üstükran-ı Ulya nahiyesi polisi olan Musa isimli kişi yedi ay maaş almadığını beyanla şikâyetçi olmuştur (BOA. DH. MKT. 773/38).

²⁸Büdd- kaçınılması gerekli; Lâ-büdd - lâzım, gerekli, kaçınılmaz, zaruri olan; Mâlâbüdd ise kaçınılmaz olan - zorunlu şey/şeyler anlamına gelmektedir (Develioğlu,2010: 620).

eseri kaleme almıştır. Fihrist, içindekiler ve kaynakça kullanmamıştır. Bu eseri dışında bilinen başka eseri yoktur.

F - Vefatı

Tevfik Efendi'nin 1903 tarihinde vefat ettiği bilgisi, son görev yaptığı okuldaki kadrosuna başka bir muallim tayin edilmesi hususunda zikrolunmaktadır (BOA. MF. MKT. 754/55). Vefat sebebi kayda geçmemiştir. Onun vefatını müteakip yerine muallim-i sâni vekâleten bu görevi yürütmeye başlamıştır. Böylelikle Bitlis eğitim hayatında geçirdiği 23 yıllık bir süre ve toplamda 25 yıllık bir eğitim hizmetinden sonra 50 yaşında Bitlis'te görevine devam ederken vefat etmiştir. Tevfik Efendi, doğduğu topraklardan çok uzakta muhacir olarak defnedilmiştir. Geride bıraktığı ailesine de emekli maaşı bağlanmıştır (BOA. MF. MKT. 880/14; BOA. ŞD.1068/10). Böylece ailesi de mağdur edilmemiştir.

G - Sonuç

II. Abdülhamid döneminde Bitlis'te yeni usûlde açılan rüşdiye okuluna tayin olan Mehmed Tevfik Efendi, dönem içinde birçok eğitimcinin aksine memleketinden binlerce kilometre uzaklıkta olan Bitlis'te görev yapmayı kabul etmiştir. Bu kararından sonra okula hem idareci, hem de en kıdemli öğretmen olarak devam etmiştir. Zamanla ismi görev yaptığı okul ile anılır olmuştur. Görev yaptığı okulu, vilayetin en donanımlı ve başarılı okulu haline getirmiştir. 25 yıllık meslek hayatında birçok öğrenci yetiştirmiştir. Yetiştirdiği öğrencilerinin kimisi sonraki dönemde Bitlis mebusu²⁹, öğretmen³⁰ ve diğer bürokratik kademelerde³¹ görev almıştır. Öğrencileri için risale yazarak okula ders araç gereci temininde katkılar sunmuştur. Diğer okulların teftişinde ve okullara alınacak öğretmenlerin yeterlilik sınavları için teşkil eden komisyonlarda görevlendirilmiştir.

²⁹İlk dönem (1919-1923) Bitlis mebuslarından Hüsnü Bey (Orakçioğlu) Bitlis İbtidai, Mülki ve Askeri Rüşdiyesi mezunudur (Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I.Dönem 1919-1923, 171).

³⁰Daha önce bahse konu olan Muallim-i Sâni Said Efendi bu okuldan mezundur (BOA. MF. MKT. 374/22).

³¹Örnek vermek gerekirse, Süleyman Haşmet Efendi bu okulu bitirdikten sonra ilerleyen zaman diliminde Ahlât ve Bulanık kaymakam vekilliği; Ferhad Efendi ise Malazgirt ve Hizan kaymakam vekilliği yapmıştır (BOA. DH. SAİD.d... 60/46; 48/267); Abdulkadir Efendi mezun olduktan sonra Bitlis vilayetinin Aşar Kalemünde göreve başladıktan sonra zamanla Bitlis Vilayeti Sandık Eminliğine kadar çıkmıştır (BOA. DH. SAİD.d... 94/209); Kamil Efendi mezuniyetini müteakip vilayet mektubî kalemî evrak mukayyidliğinde görev yapmıştır (BOA. DH. SAİD.d... 60/57). Abdullah Mecid Efendi ise mezuniyetten sonra vilayetteki mahkemelerde çeşitli unvanlarla görev yapmıştır (BOA. DH. SAİD.d... 110/483).

Her eğitimcinin başından geçebilecek birçok hadise onun da başından geçmiştir. Hakkında öğrencileri darp ettiği, derse geç girdiği, ticaretle meşgul olduğu ve ücretsiz verilecek kitapları para karşılığında öğrencilere sattığı gibi birçok konuda soruşturma açılmıştır. İl Millî Eğitim Müdürü, okuldaki diğer öğretmenler, öğrencileri ve hatta ev sahibiyle bile yer yer sorunlar yaşamıştır. Kendisi, maaştan kesme, ihtiyati tedbir kapsamında geçici olarak görevden uzaklaştırma ve daha küçük yerleşim birimindeki başka bir okula sürgüne gönderilme gibi cezalarla karşılaşmıştır. Bitlis Erkek Rüşdiyesi'nde kesintisiz 23 yıllık bir görevden sonra görevi başındayken 50 yaşında vefat etmiştir. Uğruna ömrünü adadığı öğretmenliğini ölünceye kadar sürdürmüş ve Bitlislilerin fahri hemşehrisi olarak bu topraklara gömülmüştür.

Feodal aşiret sisteminin etkisini –büyük çoğunluğu kırsal kesimde olsa da- hâlâ sürdürdüğü Bitlis gibi bir şehirde şikâyetlerin zamanla artış göstermesi, halkın devletin hukukî anlamda hak arama mücadelesini topluma kabul ettirmeye başladığını ortaya koyarken öte taraftan çalışan eğitimcilerin görev ifa ederken kendini güvende hissetmemelerine sebep olmuştur. Tefvik Efendi'nin görevi süresince defalarca bu süreçten geçmiş olması bunu doğrulamaktadır. Bu minvalde bürokratik kurumlarda görev yapan birçok memurun görevden alınma, başka yere sürgün edilme, maaştan kesme vb. cezalara çarptırılmalarının temelinde büyük ölçüde şikâyetler etkili olmuştur.

Tefvik Efendi'nin hayatına bakıldığında, bu dönemdeki Osmanlı eğitim sistemi ile ilgili bazı tespitler yapılabilmektedir. Dönemin eğitim sistemi içerisinde materyal temini konusundaki sıkıntılar, öğretmenleri materyal üretmeye sevk ettiği anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin aldıkları maaşın hayatlarını idame noktasında doyurucu olmadığını, yasak olmasına rağmen –vilayette en yüksek maaş alan öğretmenlerden birisi olmasına rağmen- Tefvik Efendi'nin ticaret ve emlak işiyle uğraşmasından anlaşılmaktadır. Yine önceki dönemin klasik ceza çeşidi olan dayak atma olaylarının kısmen devam ettiğini fakat bu cezanın uygulanmasının soruşturmaya konu olması, maarif yöneticilerinin bu konuda hiç de müsamahalı olmadıklarını ortaya koymaktadır. İdarecilerin ödenek temini ve maaşların düzenli ödenmesini sağlama konusundaki ısrarları bu konudaki aksaklıkları zahire çıkarmaktadır. Dönem içinde, tayin edildikleri yere vilayet dışından gelen -Tefvik Efendi'nin başına geldiği gibi- eğitimcilerin kiralık ev bulmakta zorlandıkları anlaşılmaktadır.

Tefvik Efendi'nin görev icra ettiği Bitlis gibi bir taşra kentinde görevini yürütürken karşılaştığı sorunlar ve yaşam koşulları benzeri bir şekilde dönem içerisinde birçok eğitimcinin az bir farklılıkla yüzleştiği

bir durumu örneklendirmektedir. Tevfik Efendi'nin hayatına bir bütün olarak bakıldığında, bir öğretmenin ortalama yaşam koşullarına denk gelinecektir. Dönem içinde öğretmenler bir açıdan eğitimci kimliği ile toplumda statü oluştururken diğer bir yönüyle ailesini geçindirmeye gayret eden evin reisi rolünü sürdürmektedir. Bahse konu olan dönem üzerinden yüzyılı aşkın bir süre geçmesine rağmen o dönemki eğitimcilerin görevleri süresince karşılaştıkları sorunların bugün karşılaşılan sorunlar ile büyük oranda benzerlik ifade ettiği görülmektedir.

Kaynakça

1-Arşiv Belgeleri (Başbakanlık Osmanlı Arşivi - BOA)

Dâhiye Nezâreti Sicil-i Ahval İdare-i Umûmiyesi (DH. SAİD.d...) 48/267; 60/46; 60/57; 94/209; 110/483; 140/61.

Dâhiliye Nezâreti Tesri-i Muamelât ve Islâhat Komisyonu (DH. TMIK.S) 28/81

Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemî Belgeleri (DH. MKT) 773/38

Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemî Belgeleri (MF. MKT.) 65/141; 72/93; 102/68; 168/77; 168/57; 187/84; 189/135; 205/10; 242/9; 302/15; 316/60; 330/35; 370/11; 374/22; 427/30; 23/40; 552/32; 611/47; 616/12; 628/51; 664/4; 702/6; 754/55; 730/45; 789/11; 880/14.

Yıldız Perakende Umûm Vilayetler Tahrirâtı (Y.PRK.UM) 45/6; 48/95 Şûrâ-yı Devlet (ŞD.), 1068/10.

Sâlnâme-i Vilâyet-i Erzurum (SVE) 1288.

Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye (SNMU) 1317, 1321.

Bitlis Vilayet Gazetesi (BVG), Sayı 279; 280; 320.

2- Araştırmalar

Akyüz, Y. (2001). *Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Armaoğlu, F. (2003). *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Ankara: TTK Basımevi.

Aydın, S. (1967). *Bitlis Tarihi*, İstanbul: Acar Matbaası.

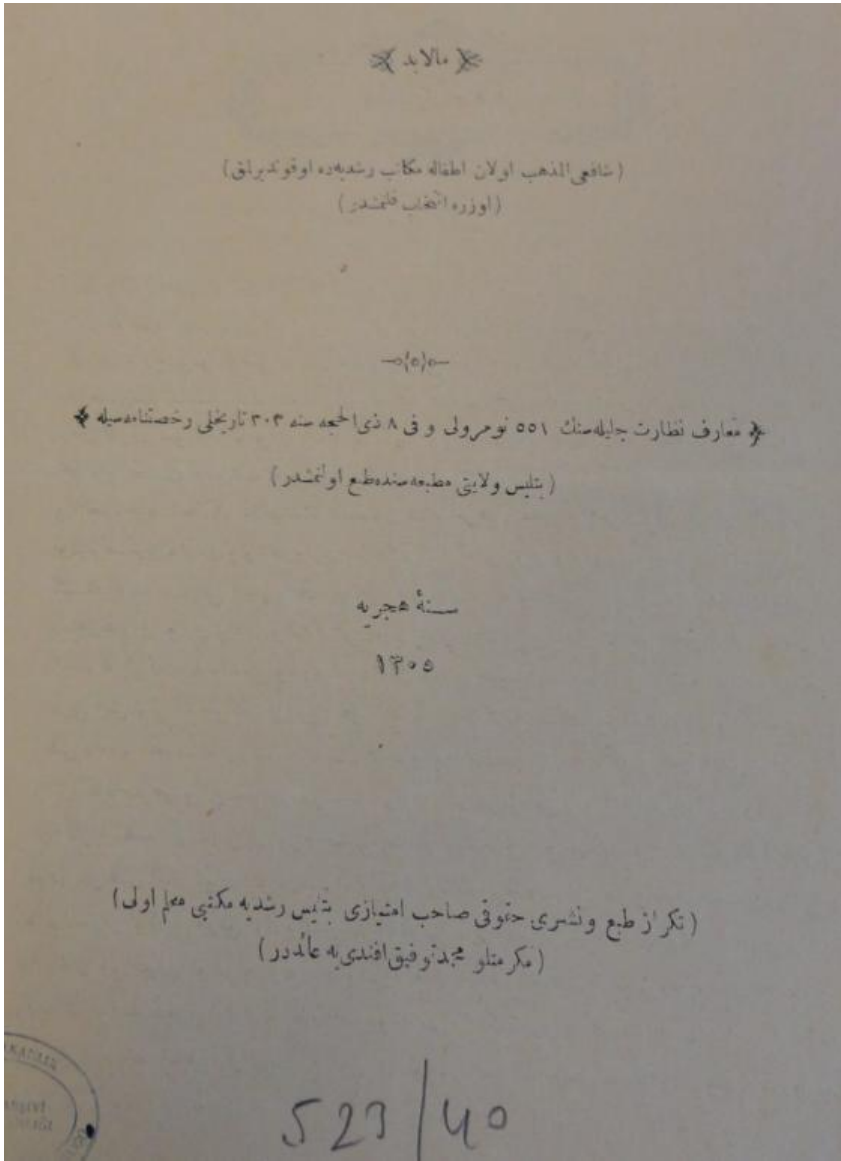
Aydın, M. (2013). "Denizli'de Modern İlköğretim Kurumlarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi: İbtidailer (1880-1908)", *Önder Göçgün'e Armağan*, Pamukkale Üniversitesi Yayınları 27, s.139-166.

Aydın, M. (2012). "Ankara Mekteb-i İdadisi", *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler 25-26 Ekim 2011*.

Bilim, C. Y. (1998). *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734 -1876)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1067.

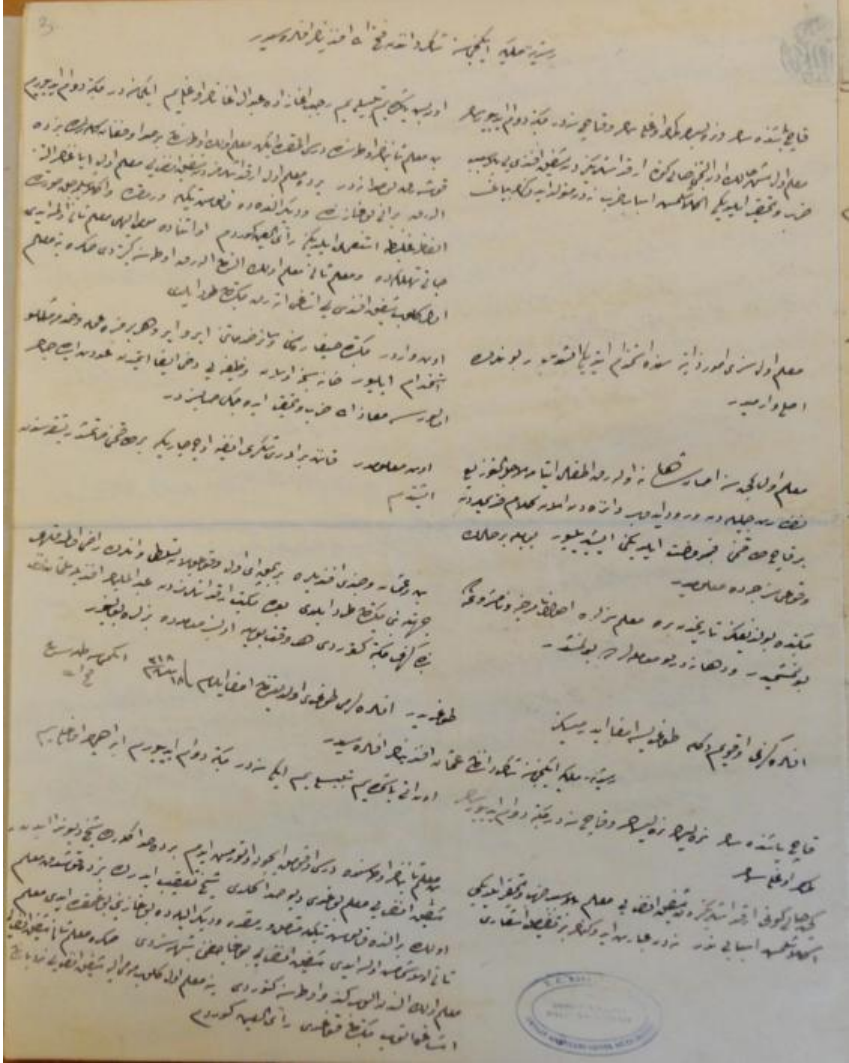
- Develioğlu, F. (2010). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lúgat*, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları. Güler, S. (2011). *411 Numaralı Bitlis Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (H.1311-1321/M.1893/1903), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Güran, T. *Osmanlı Malî İstatistikleri Bütçeler 1841-1918*, Başbakanlık Devlet İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kodaman, B. (1987). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara: TTK Yayınları.
- Öztürk, C. (2008). Rüşdiye. *DİA*, (Cilt. 35, ss. 300-303).
- Nurdoğan, A. M. (2005). *Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlköğretim (1869-1922)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sezen, T. (2006). *Osmanlı Yer Adları*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Taşdemir, İ. (2010). *333 Numaralı Bitlis Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu (1 – 115. Sayfalar)* (H.1295-1300/M.1878/1882), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Tekdal, D. (2018). *II. Abdülhamid Döneminde Bitlis Vilayeti (İdarî ve Sosyal Yapı)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Tekdal, D. (2018). *Osmanlı Dönemi Bitlis'te Eğitim*, Ankara: İdealkent Yayınları.
- Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM (I.Dönem 1919-1923)*, C.3, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları No:6.

Ek 2 -

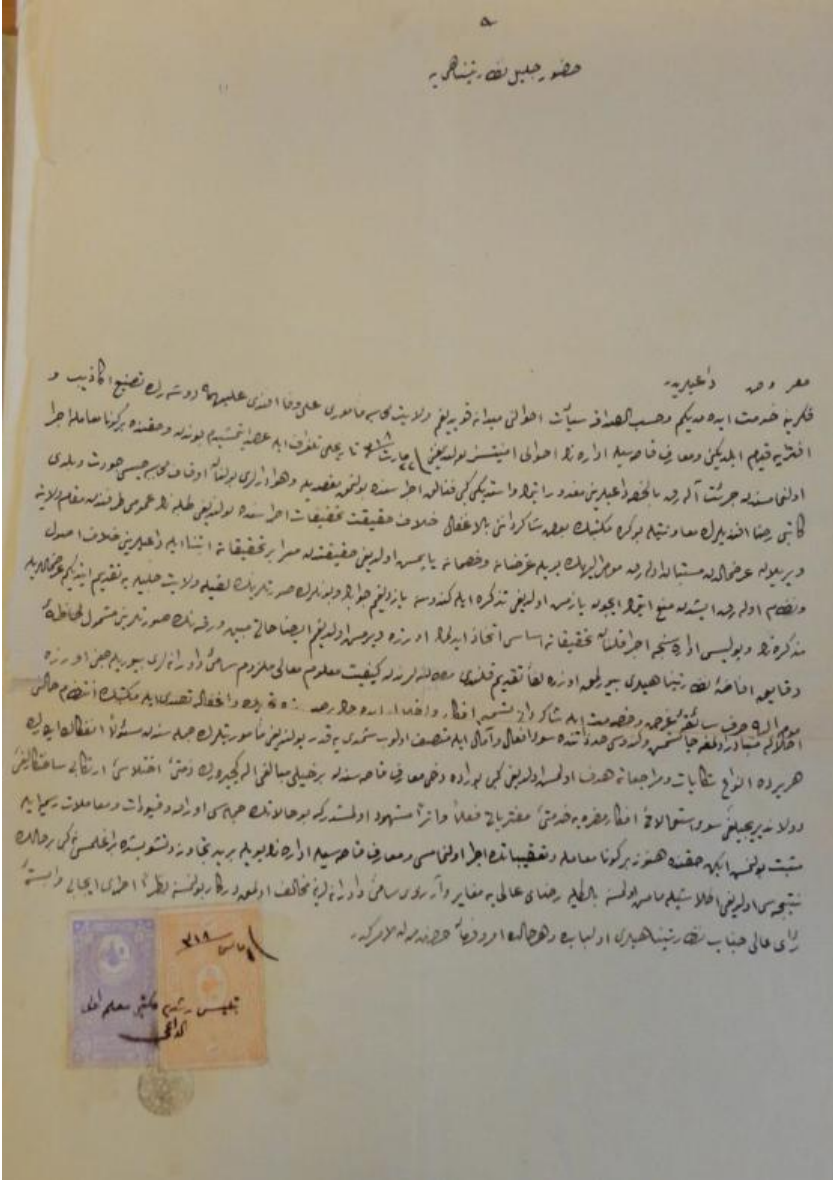
BOA. MF. MKT. 523/40, 08 Ca 1318 (6 Temmuz 1900) Hacı Mehmed Tevfik Efendi tarafından Bitlis Rüşdiyesi ve İbtidai öğrencilerinden Şafiî mezhebine mensup olan öğrencilere okutulmak üzere hicri 1305 (1888) tarihinde Bitlis vilayet matbaasında basımı gerçekleştirilmiş olan “Mâlâbüdd” isimli ilmihal risalesi.

Ek 4 -

BOA. MF. MKT. 616/52, 15 Z 1319 (23 Şubat 1902) Tevfik Efendi'nin öğrencilerinden bazılarının (İkinci sınıf öğrencileri Fethullah ve Osman Efendiler) hocalarının bir sınıf arkadaşlarını (İkinci sınıf öğrencisi Şefik Efendi) darp ettiğine dair verdiği ifadelerin tutanağı.

Ek 6 -

BOA. MF. MKT. 616/52, 15 Z 1319 (23 Şubat 1902) Bitlis Maârif Muhasebe Memuru Ali Vefa Efendi'nin kendisini itham ettiği suçların iftira olduğunu ifade ile Tevfik Efendi'nin Maârif Nezâreti'ne yazdığı savunma dilekçesi.

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
YAYIN İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI

GENEL İLKELER

1. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayın organı olan Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi uluslararası hakemli bir dergi olup yılda 4 sayı (İlkbahar, Yaz, Sonbahar, Kış) yayımlanır. Gerekliği durumlarda bu sayıların dışında özel sayılar da yayımlanabilir.

2. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili özgün bilimsel çalışmaları yayımlayan akademik bir dergidir. Bu amaçla dergiye gönderilen makalelerin daha önce başka bir yayın organında yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekmektedir. Bilimsel toplantılarda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun açıkça belirtilmesi koşuluyla kabul edilebilir.

3. Derginin yazı dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce, Arapça, Almanca, Fransızca ve Rusça gibi dillerde yazılan makaleler de kabul edilmektedir. Bu dillerin dışında yazılmış makalelerin kabulü Yayın Kurulunun kararına bağlıdır.

4. Dergiye gönderilen makale öz, abstract, atıflar, kaynaklar ve ekler dâhil en az 4.000, en fazla 8.000 kelime olmalıdır.

5. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne makale göndermek isteyen yazarların <http://www.yyusbedergisi.com/> adresine üye olarak makalelerini sisteme yüklemeleri gerekmektedir. Sistemde yazara/yazarlara ve makaleye ait bilgilere eksiksiz yer verilmelidir. Ancak makale sistem üzerinden hakemlere gönderildiği için sisteme yüklenen dosyada yazarın/yazarların kimliğini deşifre edici bilgiler yer almamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazarla/yazarlarla ilgili bilgiler sistemden alınarak makaleye eklenecektir.

6. Makalenin, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin web sitesine gönderilmesi, yayımı için başvuru olarak kabul edilir ve yazının değerlendirme süreci başlatılır. Birden fazla yazarlı makalelerde, yazarların telif haklarını makaleyi sisteme yükleyen yazara devrettikleri kabul edildiğinden, Yayın Kurulu

yazarlardan tek tek telif hakları talebinde bulunmaz. Bu konuda sorumluluk, makaleyi sisteme yükleyen yazara aittir.

7. Hakemlerin, “Düzeltilmeler yapıldıktan sonra yayımlanabilir” raporu verdiği makalelerde, yazar/yazarlar tarafından gerekli düzeltmeler yapılmalı ve makale son şekliyle sisteme yüklenmelidir.

8. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak hakkına sahiptir.

9. Yayımlanması için Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi’ne gönderilen yazıların telif hakları dergiye devredilmiş olur. Dergi yönetiminden izin alınmaksızın başka bir yayın organında bu yazılar yayımlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Ayrıca yazara/yazarlara telif ücreti ödenmez.

10. Dergide yayımlanan yazıların hukuksal, bilimsel ve etik sorumluluğu yazara/yazarlara aittir. Yayın Kurulu ve editöryal ekip kaynaklanması muhtemel herhangi bir yasal yükümlülük kabul etmez.

DEĞERLENDİRME SÜRECİ

11. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi’ne gönderilen makaleler, ilk olarak editör tarafından derginin yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uygunluk açısından incelenir. Uygun görülmeyen yazılar, gerekli düzeltmelerin yapılması için yazarına/yazarlarına iade edilir.

12. Derginin yayın ilkelerine uygun olan makaleler için değerlendirme süreci başlatılır. Yayın Kurulu üyelerinin görüşü doğrultusunda makale, ilgili alanda eser ve çalışmalarıyla bilinen iki hakeme gönderilir.

13. Yayın ilkelerine uygun olmayan makaleler hakeme gönderilmez.

14. Makalenin yayımlanabilmesi için hakemlerden olumlu rapor gelmesi şartı aranır. Böyle bir raporda göz önünde bulundurulacak bilimsel esaslar şunlardır:

- a. Araştırma yöntemi,
- b. Konu bütünlüğü,
- c. Bilimsel özgünlük,
- d. İlgili bilim dalının terim bilgisine hâkimiyet,
- e. Konuyla ilgili eski ve yeni çalışmaları görebilmek,
- f. Yararlanılan kaynaklarda uygunluk ve yeterlilik,
- g. Değerlendirme yapabilme ve sonuca ulaşabilme,
- h. Alanına katkı sağlama,
- i. Dil hâkimiyeti/anlaşılabilirlik, akıcılık.

15. Hakem değerlendirmesi sonucu iki olumlu rapor alan makaleler yayımlanmaya hak kazanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde makale, üçüncü bir hakeme gönderilir. Makalenin yayımlanıp yayımlanmaması üçüncü hakemin raporu doğrultusunda belirlenir.

16. Hakemlerden olumsuz rapor alan makaleler yayımlanmaz ve yazarına/yazarlarına iade edilmez.

17. Hakem ve yazarların isimleri karşılıklı olarak birbirinden gizli tutulur. Hiçbir koşulda hakemlere yazar adı gönderilmediği gibi, yazarlara da hakem adları açıklanmaz.

18. Yazarlar, hakemlerin ve Yayın Kurulunun eleştirisi, öneri ve düzeltme taleplerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler.

YAZIM KURALLARI

19. Yayımlanmak üzere Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne gönderilen makalelerin başında en az 150, en fazla 200 sözcükten oluşan Türkçe (Öz) ve İngilizce (Abstract) özet mutlaka bulunmalıdır. Özet içinde kaynak, şekil, çizelge vb. unsurlara yer verilmemelidir. Özeti altında en az 3, en çok 6 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir.

20. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar eğik harflerle, alıntılar ise eğik harflerle ve tırnak içinde yazılmalıdır. Gerekecekçe koyu karakter kullanılmamalıdır.

21. Makalede atıf sistemi olarak APA kullanılmalıdır. Metin içi kaynak gösteriminde dipnot kesinlikle kullanılmamalıdır. Sadece açıklamalar için dipnota başvurulmalı ve dipnotlar numaralandırılmalıdır.

22. İmla ve noktalama açısından, metnin gerektirdiği zorunlu haller dışında, Türk Dil Kurumunun güncel İmla Kılavuzu esas alınmalıdır.

23. Dergi sistemine yüklenen makaleler Microsoft Word programında hazırlanmalı aşağıdaki değerlere uygun bir biçimde düzenlenmelidir:

Kâğıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Kenar Boşluk	2,5 cm
Alt Kenar Boşluk	2,5 cm
Sol Kenar Boşluk	2,5 cm
Sağ Kenar Boşluk	2,5 cm
Yazı Tipi	Times New Roman
Yazı Tipi Stili	Normal
Yazı Boyutu (Başlık ve Metin)	11
Yazı Boyutu (Özetler)	10
Yazı Boyutu (Dipnot)	9
Tablo-Grafik	10
Paragraf Aralığı	Önce 6 nk, sonra 0 nk
Satır Aralığı	Tek (1)

24. Microsoft Word programında bulunmayan bir yazı tipinin (font) kullanıldığı çalışmalarda, makale ile birlikte font dosyası da sisteme yüklenmelidir.

25. Makalelerde sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

26. Makalenin başlığı BÜYÜK harflerle ve **koyu** yazılmalıdır. Makale içerisindeki diğer başlıklar ise koyu ve her bir kelimenin sadece ilk harfi büyük olmalıdır.

27. Makalenin sonunda kaynakça bulunmak zorundadır. Yararlanılan kaynaklar, yazar soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmalı ve yazar soyadı ve adı küçük yazılmış bir şekilde düzenlenmelidir.

KAYNAKÇA OLUŞTURMA

Tek Yazarlı Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). *Kitap Adı*. Yayım Yeri: Yayın Evi.

İpekten, H. (1990). *Nâ`ilî Divânı*. Ankara: Akçağ.

Çok Yazarlı Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi., Soyad, Adın Baş Harfi. ve Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). *Kitap Adı*. Yayım Yeri: Yayın Evi.

Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2012). *Ekonomi Politikası*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çetişli İ., Çetin, N., Doğan, A., Gür, A., Karataş, C. ve Demir, Ş. (2007). *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ.

Çeviri Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). *Kitap Adı*. Çevirmenin Soyadı, Çevirmenin Adının Baş Harfi. (Çev.). Yayım Yeri: Yayın Evi.

Ferguson, N. (2009). *Paranın Yükselişi-Dünyanın Finansal Tarihi*. Pala, B. (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Editörlü Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Ed.). (Yayım Yılı). *Kitap Adı*. Yayım Yeri: Yayın Evi.

Özbek, M. (Ed.). (2005). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil.

Editörlü Kitapta Bölüm

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). Bölüm Başlığı. Editör Adı (Ed.), *Kitap Adı* içinde (sayfa aralığı). Yayım Yeri: Yayın Evi.

Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* içinde (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Dergiden Tek Yazarlı Makale

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı), Sayfa Aralığı.

Özerhan, Y. (2016). Yerel Finansal Raporlama Çerçevesi Taslağındaki Ölçümleme Esasları Üzerine Bir Değerlendirme. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18 (2), 307-336.

Dergiden Çok Yazarlı Makale

Soyad, Adın Baş Harfi., Soyad, Adın Baş Harfi. ve Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı), Sayfa Aralığı.

Ayrıçay, Y., Özçalıcı, M. ve Bolat, İ. (2017). Katılım Bankalarının Performanslarının AHP ve GIA Tekniklerinden Oluşan Bütünleşik Bir Sistem ile Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. *Pamukkale Avrasya Sosyoekonomik Çalışmalar Dergisi*, 4(2), 54-69.

Elektronik Dergiden Makale

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı). Erişim Adresi.

Kardaş, F. ve Tanhan F. (2018). Van Depremini Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Travma Sonrası Stres, Travma Sonrası Büyüme ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, XV (I). Erişim: <http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/Cilt15/rpdabdyuefd01112017y.pdf>

Sempozyum/Kongre/Konferans/Bildiri

Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Bildiri Başlığı. *Sempozyum/Kongre/Konferans Adı* Tam Metni içinde (sayfa aralığı).

Bülbül, S. E. ve Baykal, K. B. (2017). Gri İlişkisel Analiz Yöntemi İle Hayat Dışı Branşlarda Türk Sigorta Sektörünün Değerlendirmesi. *3. Ulusal Sigorta Ve Aktüerya Kongresi* Tam Metni içinde (s. 1-9).

Yayımlanmamış Tez

Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Tezin Başlığı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans/Doktora Tezi). Kurum adı, Yer.

Ertuş, A. (2016). *Toplumcu Gerçekçi Türk Şiirinde Kadın İmgesi (1960-1980)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Ansiklopediler

Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Madde Başlığı. Ansiklopedi Adı içinde. (Cilt, sayfa aralığı). Yer.

Bergmann, P. G. (1993). Relativity. *The New Encyclopedia Britannica* içinde. (Cilt. 26, ss. 501-508). Chicago, IL: Encyclopedia Britannica.

Sözlükler

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). *Sözlük Adı*. Yayın Yeri: Yayın Evi. Gerrymander. (2003). *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary* (11. Baskı). Springfield, MA: Merriam-Webster's.

**REPUBLIC OF TURKEY
VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE
PUBLICATION PRINCIPLES AND SPELLING RULES**

GENERAL PRINCIPLES

1. The Journal of Social Sciences Institute, the media organ of Van Yüzüncü Yıl University the Institute of Social Sciences, is an international refereed journal and is published 4 issues (Spring, Summer, Autumn, Winter) annually. Special issues, except mentioned ones, may also be published when necessary.

2. Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute is an academic journal that publishes unique scientific studies on all areas of social sciences. For this purpose, the articles sent to the journal must not have been previously published in another publication or accepted for publication. Assertions provided at scientific meetings may be accepted provided that this is clearly indicated.

3. While the written language of the journal is Turkish, articles written in languages such as English, Arabic, German, French and Russian are also accepted. The acceptance of written articles except these languages depends on the decision of the Editorial Board.

4. Articles sent to the journal should be at least 4,000, at most 8,000 words, including preface, abstracts, citations, references, and attachments.

5. Authors who want to send articles to Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute should upload their articles to <http://www.yyusbedergisi.com/> by becoming a member. The complete information about the author/authors and articles must be included in the system. However, since the article is sent to the referees through the system, the file uploaded to the system should not contain any decryption information for the identity of the author(s). Information about the author/authors will be taken from the system and added to the article after the referee process is completed.

6. The submission of the article to the website of Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute is accepted as an application for publication and the evaluation process of the work is

started. In multi-authored articles, since it is assumed that the authors accept the transfer of copyrights to those who upload the article to the system, the Editorial Board does not request individual copyright rights from the authors. Responsibility in this respect belongs to the author who uploads the article.

7. In the articles that the referees report as "Can be published after making corrections", necessary corrections should be made by author/authors and the article should be uploaded to the system in its final form.

8. Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute reserves the right to edit, post, or not to post any articles submitted.

9. Copyrights of the articles sent to Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute for publication are transferred to the journal. These articles cannot be published, copied or used without reference in another media organ without permission from the journal administration. Also, copyright fee is not paid to author/authors.

10. The juridical, scientific and ethical responsibility of the articles published in the journals belongs to the author/authors. The Editorial Board and the team do not accept any probable legal liability.

REVIEW PROCESS

11. The articles sent to Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute are first reviewed by the editor in terms of compliance with the publication principles and the spelling rules of the journal. Noncompliant articles are returned to the author/authors for necessary corrections.

12. The peer review process is started for the articles that comply with the publishing principles of the journal. In accordance with the opinion of the members of the Editorial Board, the article is sent two referees that are well known for their studies and works with the related field.

13. Articles that don't comply with the publishing principles aren't sent to the referee.

14. In order to publish the articles, it is required to receive a positive report from the referees. Scientific principles to be considered in such a report are as follows;

- a) Research Methods
- b) Subject integrity
- c) Scientific originality
- d) The dominance of the terminology of the relevant discipline,
- e) To be able to see the old and new studies with the related topics
- f) Convenience and adequacy in the resources available
- g) To be able to evaluation and reach the result,
- h) Contribution to the field
- i) Language dominance / intelligibility, fluency.

15. After the peer review process of the referee, the articles receive two positive reports are deserved to be published. If one of the referee's reports is positive and the other is negative, the article will be sent to a third referee. The publication of the work is determined according to the third referee's report.

16. The articles receive the negative report from referees aren't published or returned to the author/authors.

17. The names of the referees and authors are mutually kept confidential. Under no circumstances is the name of the author sent to the referees, and the names of the referees are not disclosed to the authors.

18. The authors consider the criticism, recommendation and correction requests of the referees and the Editorial Board. If they disagree with them, they have the right to object to their reasons.

GUIDELINES

19. Articles sent to the Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute for publication should start with Turkish (Öz) and English (Abstract) abstracts consisting of minimum 150 and maximum 200 words. The Abstracts should not include elements such as source, shape, chart etc. Keywords including at least 3 words and at most 6 words should appear at the end of the abstract.

20. The parts that should be emphasized in the text should be written in italics and the quotations should also be written in italics and quotation marks. Bold characters should not be used unless required.

21. APA should be used as the citation reference system. The footnote should not be used in in-text citations. Footnotes should be referred only for explanations and footnotes should be numbered.

22. In terms of marking and punctuation, the current Imprint Manual of the Turkish Language Association should be taken as a basis, except in compulsory cases.

23. The articles uploaded to the journal system should be prepared in Microsoft Word and should be arranged in accordance with the following rules:

Paper Size	A4 Vertical
Top Edge Space	2,5 cm
Bottom Edge Space	2,5 cm
Left Edge Space	2,5 cm
Right Margin	2,5 cm
Font	Times New Roman
Font Style	Normal
Font Size (Title and Text)	11
Font Size (Abstracts)	10
Font Size (Footnote)	9
Table-Graphic	10
Paragraph Space	First 6 nk, Then 0 nk
Line Space	Single (1)

24. In the case of using a font unavailable in Microsoft Word, the font file must be uploaded to the system along with the article.

25. The articles should not include details such as page number, header, and footer.

26. The title of the article should be written in CAPITAL letters and **bold**. The other headings in the article should be bold and only the first letter of each word should be capitalized.

27. The bibliography must appear at the end. References should be arranged in alphabetical order according to surnames of all contributing authors, and surname and first name of the authors should be written in lower case letters.

CREATING BIBLIOGRAPHY

Single-Author Book

Surname, Initial of Name. (Publication Year). *Title of Book*. Publication Place: Publisher.

İpekten, H. (1990). *Nâ`ilî Dîvânı*. Ankara: Akçağ.

Multiple Author Books

Surname, Initial of Name., Surname, Initial of Name. and Surname, Initial of Name. (Publication Year). *Title of Book*. Publication Place: Publisher.

Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2012). *Economic Policy*. İstanbul: Remzi Publishing.

Çetişli İ., Çetin, N., Doğan, A., Gür, A., Karataş, C. ve Demir, Ş. (2007). *Turkish Literature in the Second Constitutional Monarchy Period*. Ankara: Akçağ.

Translated Books

Surname, Initial of Name. (Publication Year). *Title of Book*. Translator's Surname, Initial of Translator's Name. (Transl.) Publication Place: Publisher.

Ferguson, N. (2009). *The Ascent of Money: The Financial History of the World*. Pala, B. (Transl.). İstanbul: Yapı Kredi Publishing.

Edited Books

Surname, Initial of Name. (Publication Year). Title of the Chapter. Editor's Name (Ed.), *Title of Book* within (page range). Publication Place: Publisher.

Kejanlıoğlu, B. (2005). The Concept of Public Place in Media Studies. Meral Özbek (Ed.), *Public Place* within (p. 689-713). İstanbul: Hil.

Single Author Article from a Journal

Surname, Initial of Name. (Publication Year). Title of Article. *Journal Name*, Volume (Issue), Page Range.

Özerhan, Y. (2016). A Review on the Measurement Basis in the Local Financial Reporting Framework Draft. *The World of Accounting Science*, 18 (2), 307-336.

Journal Articles by Multiple Authors

Surname, Initial of Name., Surname, Initial of Name. and Surname, Initial of Name. (Publication Year). Title of Article. *Title of Journal*, Volume (Issue), Page Range.

Ayrıçay, Y., Özçalıcı, M. and Bolat, İ. (2017). Evaluation of Participation Banks' Performance with an Integrated System Resulting From AHP and GIA Technique: Turkey Sample. *Pamukkale Eurasia Journal of Socio-Economic Studies*, 4(2), 54-69.

Article from Electronic Magazine

Surname, Initial of Name. (Publication Year). Title of Article. *Title of Journal*, Volume (Issue), Accessed Address.

Kardas, F. and Tanhan F. (2018). An Investigation of Post-Traumatic Stress, Post-Traumatic Growth and Hopelessness Levels of University Students Experienced Van Earthquake. *YYÜ Education Faculty Journal*, XV (I). Accessed: <http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/Cilt15/rpdabdyuefd01112017y.pdf>

Symposium / Congress / Conference / Presentation

Surname, Initial of Name. (Date). Title of Presentation. *Symposium / Conference / Conference Name* Full Text (page range).

Bülbül, S.E. and Baykal, K.B. (2017). Evaluation of Turkish Insurance Sector in Non-life Branches by Using Gray Relational Analysis Method. *3rd National Insurance and Actuarial Congress* Full Text (pp. 1-9).

Unpublished Thesis

Surname, Initial of Name. (Date). Title of Thesis. (Unpublished Master/ Doctoral Thesis). Institution name, Location.

Ertuş, A. (2016). *Woman Image in Socialist Realistic Turkish Poetry (1960-1980)*. (Unpublished Doctoral Thesis). Van Yüzüncü Yıl University / Institute of Social Sciences, Van.

Encyclopedias

Surname, Initial of Name. (Date). Title of Article. Name of Encyclopedia Within (Volume, page range). Location.

Bergmann, P. G. (1993). Relativity. *The New Encyclopedia Britannica* Within. (Vol. 26, pp. 501-508). Chicago, IL: Encyclopaedia Britannica.

Dictionaries

Surname, Initial of Name. (Publication Year). *Dictionary Name*. Place of Publication: Publisher.

Gerrymander. (2003). *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary* (11th Edition). Springfield, MA: Merriam-Webster's.